ఉపోద్ఘాతము

ఈగ్రంథమును రచించినకవి 'లీలాశుకేన రచితం తవ దేవకృష్ణ కర్ణామృతం వహతు కల్పశతాన్తరేఽపి' అను నిందలి శ్లోకముంబట్టి లీలాశుకుఁ డని తెలియుచున్నది. మఱియుఁ బండితపరంపరగా వాడుకొనంబడు విషయములంబట్టి కాక యితని జీవితవిషయములను వ్రాయుటకు వేఱొండాధార మంతగాఁ గానిపింపదు. ఇతఁ డాంధ్రదేశమున శ్రీకాకుళపువాస్తవ్యుఁ డని ప్రతీతి కలదు. ఇతని జీవించియుండిన కాల మిది యని నిశ్చయించుటకు నాధారము లింతవఱకుఁ గానిపింప కున్నవి. ఈ గ్రంథము భక్తిరసప్రధాన మగుటంబట్టి, యిందుకు గవిచరిత్ర వ్రాయుటకు నిదర్శనము లంతగాఁ గనుబట్టవు. ఇందలి ప్రథమశ్లోక మగు

'చిన్తామణి ర్జయతు సోమగిరి ర్గురు ర్మే
శిక్షాగురు శ్చ భగవా ఞ్ఛిఖిపిఞ్ఛమౌళిః'

అనుదానికిం గలవ్యాఖ్యయందు, నితఁడు చింతామణి యను వేశ్యయం దాసక్తుఁ డై యుండెననియు, నావేశ్య యితని విద్యావిలసనమును గవితాపటిమయును వ్యర్థము లగుటం జూచి సోమగిరి యనుగురువు నాశ్రయింపఁ జేసిన దనియు, నితం డాసద్గురూత్తము నియనుగ్రహమువలన మంత్రోపదేశము నొంది తన్మంత్రజపప్రభావమున శ్రీకృష్ణమూర్తిసాక్షాత్కారముం బడసె ననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇది యెంతవఱకు నిజమో తెలియరాదుగాని సోమగిరిగురువు నాశ్రయించుట సత్యమని యీగ్రంథమే యుద్ఘోషించుచున్నది. మఱియుఁ గృష్ణునినిరతిశయ సౌందర్య సౌకుమార్య హావభావ విలసనముల నత్యంతస్ఫుటముగాను నపూర్వమనోజ్ఞముగాను నిరూపించువర్ణనాపటిమంబట్టియు, దన్మూర్తికసాధారణములైనపింఛాద్యలంకారపరికరము నేతరచుగా శ్లోకములన్నిటఁ జెప్పుచుంటంబట్టియుఁ జూడఁగా నితనికి నాగురువునుపదేశమువలన

గోపాలమంత్రసిద్ధియుఁ గలిగి కృష్ణమూర్తిసాక్షాత్కారము లభించి యుండుననియు నూహింపఁ దగియున్నది. కావుననే యట్టియెడల మంత్రాధిష్ఠానమూర్తివిశేషములను వర్ణించుటయు, 'చిన్తయే న్నీల భాసమ్॥ మన్త్రి' అని గోపాలమంత్రాధికారిచింతనప్రకారమును మూఁడవయాశ్వాసముతుదను బొందుపఱచుటయుఁగాననంబడుచున్నవి. ఇంతే కాక, బహుతరముగా శ్లోకములందు నెడ తెగక గోపీజనములతోడికూడికను నత్యంతశృంగారరసోద్దీపకముగా వర్ణించుటయు నితనికిం గల చింతామణివేశ్యాలంపటత్వమును గొంత సూచించుచున్నది. మఱియు,

"శైవా వయంన ఖలు తత్ర విచారణీయం
పఞ్చాక్షరీజపపరా నితరాం ..."

అన్నట్లు కేవలశైవుఁడై యుండుటయుఁ, బిదప

... ...'తథాపి
చేతో మదీయ మతసీకుసుమావభాసం
స్మేరాననం స్మరతి గోపవధూకిశోరమ్'

అని, బాలగోపాలకృష్ణునికి భక్తుఁడగుటయుఁ, బూర్వోక్తములైన యూహలకుఁ గొంత యుపోద్బలకములుగానున్నవి. ఆకృష్ణమూర్తియందలిభక్తియుసామాన్యమైనది గాదు. అది యతిమాత్ర మగుటం జేసి, యాకృష్ణావతారమునం దప్పఁదదపరపర్యాయములే యగుతక్కిన రామాద్యవతారములందును శివుని యందుఁబోలెఁ గవికి వైరస్యముకల్పించినదయ్యె. కావుననే యిందలిశ్లోకము లన్నియుఁ గృష్ణావతారైకపరములుగా నేచూపట్టుచున్నవి. ఇందలికవనమును, గోమలమగుశయ్యానొయ్యారంబు గులుకుశైలిని, మకరందరసప్రవాహములు చిప్పిలుచు, సహృదయహృదయంగమముగా నుండును.

ఈగ్రంథమున మూఁడాశ్వాసములు గలవు. అందు మొదటి యాశ్వాసమున శ్రీకృష్ణమూర్తిని, దదీయమనోజ్ఞవేషసౌందర్యాది విశేషములను వర్ణించుచు, సాక్షాత్కరింపఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడు.పిదపఁ గృష్ణుఁడు సాక్షాత్కరించుటయు,

'తేజసేఽస్తు నమో ధేనుపాలినే లోకపాలినే।

రాధాపయోధరోత్సఙ్గశాయినే శేషశాయినే'

అని యద్దేవుని బ్రస్తుతించుచున్నాఁడు. కవికి, శ్రీకృష్ణమూర్తి యందుఁ గలనిరతిశయభక్తియుఁ దదీయసాక్షాత్కారమందుఁ గలయార్తియు శ్రీకృష్ణవేషాదివైభవవర్ణనానల్పచాతురియు ననన్యశములు. ఈ కవికిఁ గృష్ణునిశైశవదశయందు మిక్కిలియనురాగాతిశయము చూపట్టుచున్నది. కావుననే

'అస్తి... ...అఖిలోదారం కిశోరాకృతి'

'బాలం నీల మమీ వయం మధురిమస్వారాజ్య మారాధ్నుమః'

'బాలం కదా నామ విలోకయిష్యే'

'శిశిరీకురుతే కదాను న శ్శిఖిపిఞ్ఛాభరణః శిశు ర్దృశోః'

అని బాల్యాకృతిని బాగుగఁ జూడ నువ్విళ్లూరుచున్నాఁడు. అందు, నా శైశవము,

'ప్రోన్మీలన్నవయౌవనమ్'

'తారుణ్యసంవలితశైశవవైభవేన'

'అమృష్టయౌవన మనష్ట కిశోరభావమ్'

'అవ్యక్తయౌవన పరీత కిశోరభావమ్'

అని యొకింత తలసూపుచున్నయౌవనముతోఁ గూడి యౌవనోదయప్రయుక్తమైనశృంగారరస తరంగితము గలదై యుండుట మీఁదుమిక్కిలి కవియభీష్టసార మై యున్నది. ఇట్టిశైశవమునందు

'త్వచ్ఛైశవం త్రిభువనాద్భుత మిత్యవైమి

'యచ్చాపలం చ మమ వాగవివాదగమ్యమ్'

అని కవికిఁ గలచాపలము వాచామగోచరము. మఱి యీకవి కృష్ణునికిఁ గూర్చినగొనబుసొమ్ము నెమిలిపురి. కవి చెప్పినొక్కొకశ్లోకమునందును బ్రాయికముగా నెమిలిపురి పిరిగొనియుండక పోదు. మఱి చేతియందుఁ బిల్లఁగ్రోవి యుఁ గవి యిడకమానఁడు. ఈ నెమిలిపురియొకటియే

'బర్హంనామ విభూషణం బహుమతం వేషాయ శేషై రలమ్'

అని కృష్ణమూర్తికిఁ గవిమతమున జాలినభూషణకలాపసర్వస్వము. మహాకవికి నిసర్గసిద్ధములై నిరుపాధికములై నయలంకారములే యిష్టములు. తళుకుబెళుకులా లతనికి వలపు గొలుపవు. కురులయందుఁ జెరివిన

నెమిలిపురియును, నవ్వుతఱు లొలుకుచున్న పిల్లఁగ్రోవిరవళియు, నెలజవ్వనము తలసూపుచున్న శైశవమును, ముగ్ధలును మోహపరవశలునగు గోపికలు పరివేష్టించియుండుటయు, నివియే కవిమతమున మిక్కిలి మనోజ్ఞములైన కృష్ణునిపరిచ్ఛదములు. ఇవియే

'బర్హోత్తంసవిలాసి కుంతలభరం మాధుర్యమగ్నాననం
ప్రోన్మీలన్నవయౌవనం ప్రవిలసద్వేణుప్రణాదామృతం
ఆపీనస్తనకుట్మలాభి రభితో గోపీభి రారాధితం
జ్యోతిశ్చేతసి నశ్చకాస్తి జగతామేకాభిరామాద్భుతమ్॥'

అని జగదేకాద్భుతమైన శ్రీకృష్ణునిమోహనపరికరసామగ్రి. ఇట్టీపరికరమును గ్రంథారంభమునఁ జెప్పి పయింబయి దీనినే సాకల్యమునఁగాని యొక్కొకటిగాఁగాని యయ్యెయెడల నతిస్ఫుటముగాను, బహుమనోజ్ఞముగాను సహృదయహృదయములంజిత్రితమగునట్లు సందర్భములను గల్పించికొనియు రచనల నలవరించుకొనియు వర్ణించుచున్నాఁడు. మఱియు నిందు గోపీజనాకర్షకమగు వేణురవామృతమును, గోపీజననయనోత్సవకరమగు మదశిఖండిశిఖండవిభూషణమును, గోపీజనభోగోపయుక్తమగు తారుణ్యసం[illegible]మును, మీఁదుమిక్కిలి యలవఱుపంబడియుండుటఁబట్టి, కృష్ణుని గోపీజనైకసంగశృంగారమే కవికి మిక్కిలిహృదయంగమమైయున్నదనియుఁ, గావుననే యతఁడన్ని శ్లోకములను నాశృంగారరసముననే యూరునట్లు చేసినాఁడనియుఁ దోఁచుచున్నది. కాన వేశ్యాసంగతిని జవిచూచినశృంగారరసమంతయుఁ గవికృష్ణునికిని జుబ్బనచూఱగా నిచ్చినాఁడు. తొలుదొలుతఁ దనకు హృదయమున సాక్షాత్కరించిన బాలకృష్ణమూర్తిని, నతని నెమిలిపురియుఁ బిల్లఁగ్రోవియుఁ గొల్ల యిల్లాలిబలఁగమును, మఱవకయే కన్నులకు సాక్షాత్కరించునట్లు వర్ణించువర్ణనము లతిమనోజ్ఞములు. నెమిలిపురిని నెఱికురులం దుఱిమిన మురువును, నునుఁజిఱునవ్వు దొలఁకుముద్దుమొగమును, బచ్చితేనియలు చిప్పిల్లుపిల్లఁగ్రోవిరవళియును, బరివేష్టించియున్న గొల్లముద్దియల మగఁటిమితోడ మిటారమును నతి[illegible] మధు[illegible]భితమైన యత్యంతరసోద్దీపకము[illegible] రచనావైఖరిని [illegible] నవినామమున్నట్లను, మోహమున [illegible]ను, వర్ణించుచున్నాఁడు. ఆవర్ణనములం జూపట్టునతిస్ఫుటత్వమును, నత్యంతమాధు

ర్యమును జూడఁగాఁ గవికిం గలిగినసాక్షాత్కార మతివిశదమై య
పూర్వభోగ్యమై యుండు నని తెలియుచున్నది.

మఱియు నల్పపదపరికరమున, నతినిబిడమై రసోత్కటమై చమ
త్కారకారి యగునర్థవైభవమును హావణించువిన్నాణము మహాకవిసా
మ్ము. కావుననే యాకృష్ణమూర్తి కవికి 'మధురిమస్వారాజ్య' మయ్యె.
ఆదేవుఁడతనికి 'మారః స్వయంను మధురద్యుతిమణ్డలంను, మాధుర్యమే
వ ను మనోనయనామృతంను' 'మత్పుణ్యానాం పరిణతి' 'దేవకీపుణ్యరా
శి' యు నయ్యె. కవికంటికిం గృష్ణుఁడు కృష్ణుఁడుగాఁడు. అతఁడొక 'జగ
తా మేకాభిరామాద్భుత'మైనజ్యోతి, 'కిఞ్చన'ధామము, 'భువనార్ద్రి'మ
గునోజస్సు; 'కిమపి'తేజము, 'సమస్తజగతామ్' స్వస్త్యయనము. 'ఉపని
షదర్థ'ము. వేయేల 'బ్రహ్మ'ము. అయినను గవికి 'నిగమవాగగోచర'మైన
యీ 'జ్యోతి'యు 'గోపాలాజిరకర్దమ'ములం దిరుగునొకమిసుఁగుఱుఁబు
ర్వు. ఈ 'కిఞ్చనధామ' 'వ్రజభాగ్యసీమ.' ఈ 'యుపనిషదర్థ'ము వల్లవీ
జనులకు 'ఉలూఖలే నిబద్ధ'ము. సమస్తజగత్తులకు నగు 'స్వస్త్యయనము'
'గోపకన్యాధన్యస్తనస్వస్త్యయన'ము. ఈ 'బ్రహ్మ'ము గోపీ'సమ్భోగచి
హ్నాఙ్కితసర్వగాత్ర'ము. 'మునీనాంపరిషది'పరామృశ్యమైనయిది, 'వ్రజ
వధూదృశాం' దృశ్యమైనదే. వేయేల, ఇది 'వల్లవీభాగధేయ'ము. 'మాని
మనోంతర'ములందు వెలుఁగునీవెలుఁగు 'బాలాస్తనాంతర' ములందుఁ
గవికంటికి మఱియు వెలుఁగుచున్నది. మహాయోగీంద్రుల కందరాని
స్వామిగా నుండుటకన్నను గొల్లముగుదలకు గులా మగుటయే కవి
కి మిక్కిలియు రుచ్యము. పరత్వసౌలభ్యముల యీసమ్మేళనమై చిత్రి
యే లీలాశుకునికి మిక్కిలియు జీవాతువు. పరత్వంపుఁగాష్ఠఁ జెప్పునప్పుడు
ను దానికాఠిన్యమును సౌలభ్యముతో మెదచి కొంత మృదువుసేసి
యున్నాఁడు. గొల్లచెలువలకు గులాముపనులు సేయించుచునే యీ
సౌలభ్యాతిశయపుఁబేలవతకుఁ బరత్వంపుబిరుసునుం గూర్చియున్నాఁడు.

ద్వితీయాశ్వాసమునందుఁ గృష్ణునిలీలలు పెక్కువిధముల మిగు
ల నిపుణముగా వర్ణించియున్నాఁడు. కృష్ణునకునుగోపికకును, కృష్ణునకును
యశోదకును, గలుగును త్తరప్రత్యుత్తరములును, కృష్ణునికి లక్ష్మికినిగలు
గు సరసవిరసములు మిక్కిలిసరసములు, కృష్ణునిధౌర్త్యలీలలు నతిమనో

జ్ఞములు. ఇందు 'శమ్యోభస్వాగతమ్' అని పరత్వప్రయుక్తమైనస్వామిత్వమాడిగా 'ఉలూఖలేనిబద్ధమ్' అని యవతారప్రయుక్తమైనసౌలభ్యమువఱకుఁ గలమహత్త్వవిశేషములును లీలావిలసితములును, మిక్కిలి సొబగుగాఁ గవి రూపించినాఁడు. మఱియు నిందు,

'యద్రోమరన్ధ్రపరిపూర్తివిధావదక్షా
వారాహజన్మని బభూవు రమీ సముద్రా
స్తన్నామ నాథ మరవిన్దదృశం యశోదా
పాణిద్వయాన్తరజలైః స్నపయాంబభూవ'

అని సముద్రము లన్నియుఁ జేరి రోమకూపములనేని పూరింపఁజాలనట్టియమేయమహిమ గలవానికియశోదదోయిటిజలములోఁ దొప్పఁదోఁగుచుండుసామాన్యాకారముఁగూర్చినాఁడు. ఇట్టిపరాత్పరుఁడని తెలిసియు

'ఏతే లక్ష్మణ జానకీవిరహితం మాం ఖేదయన్త్యమ్బుదాః'
'రామోనామ బభూవ హుం తదబలా సీతేతి హుం తౌ పితుః'

అని, రాముఁడే యితఁడని యెఱిఁగియుఁ, దుదకు రాముఁడై పొడసూపఁగాఁ జూడనొల్లక,

'విహాయ కోదణ్డశరౌ ముహూర్తం
గృహాణ పాణౌ మణిచారువేణుం।
మాయూరబర్హంచ నిజోత్తమాఙ్గే
సీతాపతే త్వాం ప్రణమామి పశ్చాత్'

అని, పిల్లఁగ్రోవితోడను నెమిలిపురితోడను గూడినకృష్ణమూర్తినే కోరినాఁడు. రాముఁడు కృష్ణుఁ డగుటను దానే యనుసంధించియు, నెమిలిపురియుఁ, బిల్లఁగ్రోవియు, గొల్లచెలువలతోడికూడికయు, రామునికి లేనందున దండముగూడఁ బెట్టఁడయ్యె. వేశ్యాసంగశృంగారరసముం దూరియూరియున్నకవికి వైరాగ్యదశయందును గోపీలంపటునియందే కాని సీతావల్లభునియం దాసక్తిగానరాదు. విషయలోలత్వమునందుఁ దలమునుకలైయుండినశృంగారరసమే వైరాగ్యదశయందును వాసనాబలమున ననువర్తించుచున్నది కాని, యది పూర్వమువలెఁ బ్రాధాన్యమును గానక వైరాగ్యమున కంగమై శాంతరసముకటుత్వమును మాన్పి దాని

కోకభోగ్యత్వమును గూర్చుచుండుట పెక్కుమహనీయులచరితలం జూపట్టుచున్నది. కాన కవియందిదియొక యొప్పిదమే. మునుపటిశృంగారమున కాలంబనము వేశ్యయగుచింతామణి; ఇప్పటిశాంతరసానుగృహీత శృంగారమున కాలంబనము వశ్య గోపాలచింతామణి. మఱియు నిందు

'రత్నస్థలే జానుచరః కుమారః
సఙ్క్రాన్త మాత్మీయముఖారవిన్దమ్
ఆదాతుకామ స్తదలాభ ఖేదాత్
విలోక్య ధాత్రీవదనం రురోద.'

అను నీమాధుర్యనాటితకమునకన్న నెక్కుడు విష్ణునకును జూప శక్యము గాదు. మఱియు నిందు రాసక్రీడాష్టకము నతికౌశలముగాఁ బేశలకవనమున హవణించి యున్నాఁడు.

మూఁడవయాశ్వాసమునందుఁగవి కృష్ణునిఁగూర్చియనేకవిధముల సంకీర్ణముగాఁ జేయువర్ణనములు చూపట్టుచున్నవి.

శ్లో॥ 'నిసర్గసరసాధరం నిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణం
మనోజ్ఞముఖపఙ్కజం మధురసార్ద్రమన్దస్మితమ్।
రసజ్ఞహృదయాస్పదమ్ రమితవల్లవీలోచనమ్
పునఃపున రుపాస్మహే భువనలోభనీయం మహః'

ఇందు మధురగుంభితములును, నర్థసౌకుమార్యమును మిక్కిలి యొప్పిదములు. ఇందు మంత్రాధిష్ఠానమూర్తులను గొన్నిటిని

'కోదణ్డం మసృణం సుగన్ధి విశిఖం చక్రాబ్జపాశాఙ్కుశమ్'
'కోదణ్డ మైన్దవ మఖణ్డ మిషుంచ పౌష్పమ్'

అని ప్రతిపాదించియున్నాఁడు. ఇం దెట్టినిచాయయు నష్టబాహువులును జెఱకువిల్లును బూవుంటూపులునుగూడఁ జూఁపట్టుచున్నవి. ఇది మదనగోపాలమంత్రాధిష్ఠానమూర్తివిశేషము గానోపు.

ఇట్లమ్యోయెడలఁ బెక్కులు మంత్రాధిష్ఠానమూర్తివర్ణనములు గానిపించుటచే నీ కవి సోమగిరిగురుమూలమున మంత్రోపదేశము నొంది తన్మూలమునఁ గృష్ణసాక్షాత్కారపరమభాగ్యముం బడసి యిట్లు నర్గళమృదుమధురమధురసధారాధురీణముగాఁగర్ణామృతమును రచింపఁ

గలిగినాఁ డనుట తేటతెల్ల మగుచున్నది. ఇట్లు కృష్ణునినానావిధస్వరూపముల ననేకరచనావైచిత్ర్యములతో వర్ణించి కడపట

'యా ప్రీతి ర్విదురార్పితే మురరిపో కున్త్యర్పితే యాదృశీ
యా గోవర్ధనమూర్ధ్ని యాచ పృథుకే స్తన్యే యశోదార్పితే,
భారద్వాజసమర్పితే శబరికాద త్తేఽధరే యోషితాం
యా ప్రీతి ర్మునిపత్నిభ క్తిరచితేఽప్యత్రాపి తాం తాం కురు'

అని యధికారితారతమ్యమును బాటింపక భ క్తిమాత్రమును బట్టి పరిగ్రహించునట్టివిష్ణుదేవునికృపాసౌభాగ్యమునుద్ఘాటించుట, యెంతయు సరసమును నత్యంతప్రౌఢమును నతులచమత్కారకారియునై కవి కవితాసౌభాగ్యంపుమేలిమికి మఱింత మెఱుంగు గూర్చుచున్నది.

ఈకర్ణామృతమున శ్లోకము లనేకములు పాఠదుష్టములై యుండుటఁ జూచి కోశాంతరములఁ దెప్పించి చాల శ్రమపడి పెక్కింటికి సమంజసపాఠములను నలవరించియున్నవాఁడ. దీనికిఁ గలచమత్కమును సంస్కృతవ్యాఖ్యయు, నున్నదాని కన్నలె యర్థములెట్లోపన్నుపూర్వాచారములోఁ జేసినదే కాని, కవిహృదయపరీక్షాపూర్వకముగ నౌచిత్యమును బరామర్శించునదిగాఁ గానరాదు. ఇందులకు వెలఁగపూడి వెంగనామాత్యుఁడు తెనుఁగుపద్యములు రచించియున్నాఁడు. అవియు నిండుఁ గూర్పంబడి యున్నవి. తెనుఁగుకవియుఁ బూర్వోక్త వ్యాఖ్యానాను సారముగానే పాఠములు గ్రహించి తెలిఁగించియున్నాఁడు. అయినను దెనుఁగుపద్యములు చాలహృద్యములై రసవంతములుగా నున్నవి. ఇందు నాపడినపరిశ్రమము చదువరులకే విదితముగాన విశేషించి వ్రాయక విరమించుచున్నాఁడ.

త. తే.

శ్రీరస్తు

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము.

సటీకము

ప్రథమాశ్వాసము

శ్లో॥ చిన్తామణి ర్జయతు సోమగిరి ర్గురు ర్మే
శిక్షాగురు శ్చ భగవా ఞ్ఛిఖిపిఞ్ఛమౌళిః ।
యత్పాదకల్పతరుపల్లవశేఖరేషు
లీలాస్వయంవరరసం లభతే జయశ్రీః ॥ 1

టీ. లీలాశుకుం డనుకవివరుండు తానురచింపఁబూనిన యీగ్రంథమునిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱుటకై మంగళము నాచరింపఁగోరి 'ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమ్' అనువచనముచొప్పున ఆశీరూపమైన మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు. చిన్తామణిః = చింతామణి యనుమంత్రము, జయతు=సర్వోత్కృష్టమై యుండుఁగాక; చిన్తామణిః=(కేవలవిషయలోలుఁడై యుండినతన్ను భగవద్విషయమందుఁ బ్రవర్తింపఁజేసిన) చింతామణి యనువేశ్యయు, జయతు=సర్వోత్కృష్టురాలై యుండుఁగాక; చింతామణిః=చింతామణివలె నభీష్టముల నొసఁగువాఁడైన, సోమగిరిః=సోమగిరియను, మే=నాయొక్క, గురుః=ఆచార్యుఁడును, జయతు=సర్వోత్కృష్టుఁడై యుండుఁగాక; శిక్షా=ప్రవృత్తినివృత్తులను, గురుః=గురువును. భగవాన్ = ఐశ్వర్యాదిషడ్గుణసంపన్నుఁడునైన, శిఖిపిఞ్ఛమౌళిః—శిఖిపిఞ్ఛ=నెమలిపురిని, మౌళిః=శిరసునందుఁగలిగియున్న శ్రీకృష్ణస్వామియు, జయతు = సర్వోత్కృష్టుఁడై యుండుఁగాక. యత్ ... శేఖరేషు—యత్=ఎవరియొక్క, పాద=అడుగులనెడి, కల్పతరు పల్లవశేఖరేషు=కల్పవృక్షముయొక్క శ్రేష్ఠమైన చిగురుటాకులయందు - మిక్కిలిమేలైనకల్పవృక్షపుఁజిగురుటా

ఫలవతెనుండు నెవ్వనియనుగులయుం డనుట—లేక, యత్ పాద కల్పతరు పల్లవ = ఎవరియడుగులనెడి కల్పవృక్షపుఁ జిగురుటాకులను, శేఖరేషు=శిరోభూషణములుగాఁ గలవారలయందు అనియు నర్థము, జయశ్రీః=జయలక్ష్మి, లీలా...రసం-లీలా=విలాసప్రయుక్తమైన, స్వయంవర=స్వయంవరమునందు, రసం=అభిలాషను, లభతే = పొందుచున్నదో, అట్టి గురువగు సోమగిరియు; శిక్షాగురువగు భగవంతుఁడును, సర్వోత్కృష్టులై వర్తింతురుగాక యని పూర్వముతో నన్వయము. లేక 'యత్పాద' అనుటను భగవంతునికిమాత్రము విశేషణముగానైనను గ్రహింపవచ్చును. ఇచటసద్విషయములందుఁ దన్నుపయోగించెడువిద్యను తనకుఁ గలిగించినది చింతామణిమంత్ర మనియును, ఆ సద్విషయములలో నుత్తమంబగుభగవద్విషయమునందుఁ దన్నుఁ బ్రవర్తింపఁజేసినది చింతామణియను వేశ్య యనియును, భగవద్విషయంబునఁ బ్రవర్తించినతనకు భగవత్సాక్షాత్కారసాధనంబగు నుపదేశము ననుగ్రహించి కృతార్థునిఁజేసినగురువుసోమగిరి యనియు, సదాచార్యానుగ్రహముంబడసిన తనయందంతర్యామియైసత్కార్యప్రవృత్తియు దుష్కార్యనివృత్తియుఁ జేయించునట్టిపరమగురుండై మోక్షపదవి నొసఁగునట్టివాఁడు భగవంతుఁ డనియు ఉత్తరోత్తరాతిశయముఁ దెలియునది. కావుననే వీరికెల్ల మంగళాచరణము గావించునంతప్రేమాతిశయము కవికిఁ గలిగిన దనియును గ్రహించునది. 'భగవాన్' అని జ్ఞానశక్త్యాదిషడ్గుణసంపత్తిని జెప్పుటవలన పరబ్రహ్మమగుట రూపితమగుచున్నది. యోగిజనధ్యానైకగోచరుఁ డగు పరాత్పరుఁ డయ్యు నస్మాదృశులు ఉజ్జీవించుటకై 'శిఖిపింఛమౌళిః' శిఖిపింఛాద్యలంకారకలితమైన గోపాలవేషమున సులభుఁడై శ్రీకృష్ణమూర్తిగా నవతరించెనని భావము. మఱియు 'శిఖిపింఛమౌళిః' అనువిశేషణముచే దక్కిన యవతారములకంటె సౌలభ్యాతిశయము గలదిగాన శ్రీకృష్ణావతారమందే తనకు భక్త్యతిశయము గలిగిన దనుస్వారస్యమును సూచిత మయ్యెడి. ఇదియే 'విహాయకోదండశరౌ' ఇత్యాదులందు మీఁద వ్యక్తంబయ్యెడి. పాదములను కల్పతరుపల్లవములుగా రూపించుటచే నవి వానివలె సకలాభీష్టప్రదములనియు నతిసుకుమారములనియు భావము. కావుననే వానిని జయలక్ష్మి తానై వరించుచున్నదనఁబడెను. వారిస్వరూపములనుగాక పాదములను వరించుననుటచే వారి కత్యంతపరాధీనురాలగుట యూహ్యము. అట్టిపాదముల నుపాసించువారికి సకలకార్యములందును జయము తనంత సిద్ధించునని భావము. జయలక్ష్మి ఎవ్వరిపాదములను వరింపఁగోరునో, అట్టివారిం గూర్చి 'జయతు' అనుట మిక్కిలి వ్యర్థమేకదా యన్నచో నది ప్రేమాతిశయముచేతను మంగళాచరణపద్ధతినిబట్టియుఁ జెప్పఁబడినదిగాన వైయర్థ్యము గలుగదు. పాదపల్లవములు శేఖరములుగాఁ గలవార లనెడి యర్థాంతరమందు లోకమున మంచిభూషణములు గల పురుషులందుఁ గన్యలాశపడునట్లు తత్పాదపల్లవములను శిరోభూషణములుగాఁ గల వారియందు విజయలక్ష్మీకన్యయు నాశపడెనని భావము.

శా. శ్రీచింతామణి యోగి సోమగిరియున్ శ్రీకృష్ణదేవుండు దా
రాచార్యస్థితిఁ జెందఁ దచ్చరణకల్పాంకూరముల్ మహాశ్రీపైఁ
దాచం గల్గినవారిఁ జూచి తన [illegible] లీలన్ శుభ
శ్రీచాతుర్యముతో వరించు జయలక్ష్మీకన్య ప్రౌఢాకృతిన్. 1

తా. చింతామణి యనుమంత్రమును, చింతామణి యనువేశ్యయు, సర్వోత్కృష్టులై వర్తింతురు గాక. కల్పతరువు మేలిచిగుళ్ళవంటి యెవ్వరిపాదములను జయలక్ష్మి తానై విలాసముతో వరించునో యట్టిమదాచార్యుం డగుసోమగిరియు మాకృశులకు ప్రవృత్తినివృత్తులఁ గావించు పరమగురుండై జ్ఞానశక్త్యాదిషడ్గుణసంపన్నుం డగుపరుం డయ్యును శిఖిపింఛాద్యలంకృతగోపాలవేషుఁడును సకలజనసులభుండై యవతరించిన శ్రీకృష్ణదేవుండును సర్వోత్కృష్టులై వర్తింతురుగాక.

అవ. కవి తాను గురునిర్దేశపూర్వకముగాఁ బేర్కొని ప్రేమాతిశయమున నాశీర్వదించిన దైవమును లేదనువారలను ధిక్కరించుచు శ్రీకృష్ణరూపం బగుపరతత్త్వవస్తువు విలసిల్లుచున్నదని నిర్దేశించుచు దానిచే వస్తునిర్దేశరూపమైన మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు.

శ్లో. అస్తి స్వస్తరుణీకరాగ్రవిగలత్కల్పప్రసూనాప్లుతం
వస్తు ప్రస్తుతవేణునాదలహరీనిర్వాణనిర్వ్యాకులమ్ ।
స్రస్తస్రస్తనిరుద్ధనీవివిలసద్గోపీసహస్రావృతం
హస్తన్యస్తనతాపవర్గ మఖిలోదారం కిశోరాకృతిః॥ 2

టీ. ప్రస్తుత...నిర్వ్యాకులమ్-ప్రస్తుత=(అత్యంతమాధుర్యముచే) మిక్కిలి కొనియాడఁబడిన, వేణు=పిల్లనగ్రోవియొక్క, నాద=ధ్వనియొక్క, లహరీ=ప్రవాహము చేతఁ గలిగిన, ఎడతెగక చేయఁబడుచున్న వేణుగానముయొక్క మాధుర్యమువలననైన యనుట, నిర్వాణ=సుఖాతిశయముచేత, నిర్వ్యాకులం=నిశ్చలమైయుండునదియు-వేణుగానధ్వనివైఖరిచేఁ జొక్కి చలింప కుండునదియు ననుట; స్వస్తరుణీ...ప్లుతం-స్వస్తరుణీ=(ఆ మనోజ్ఞగానధ్వనికి మెచ్చిన) దేవతాస్త్రీలయొక్క, కరాగ్ర=చేతికొనలనుండి, విగళత్=జాఱుచున్న-పడుచున్న, కల్పప్రసూన=కల్పవృక్షపు పుష్పములచేత, ఆప్లుతం=వ్యాప్తమైనదియు; స్రస్త...వృతం-స్రస్తస్రస్త=(కామాతిశయముచే) మాటిమాటికి జాఱునవియు, కావుననే, నిరుద్ధ=అడ్డగింపఁబడినవియు-జాఱనీక పట్టుకొనఁబడినవియు, అగు, నీవి=పోకముళ్ళచే, విలసత్=ప్రకాశించుచున్న, గోపీసహస్ర=వేవురకొలఁది గోపికలచేత, ఆవృతం=చుట్టఁబడినదియు-గోపికలు మోహాపార

వశ్యమున మాటికి జాఱుచున్న పోకముళ్లను జాఱనీక పట్టుకొనుచు వేవురకొలఁదిని జుట్టు పరివేష్టించి యుండఁగా నొప్పునదియు ననుట; హస్త...వర్గం-హస్త = చేతియందు, న్యస్త=పెట్టుకొనఁబడిన, నత=శరణాగతులయొక్క, అపవర్గం = మోక్షము గలదియు-ఆశ్రయించిన భక్తులకు మోక్షము ను సిద్ధముగా నొసంగుట కాయత్తమై యుండునదియు ననుట; కావుననే,అఖిలోదారం-అఖిల=(తుచ్ఛములగు నితరపురుషార్థము లిచ్చు దేవతలు) అందఱికంటెను, ఉదారం=(మిక్కిలి యుత్కృష్టమగు మోక్షపురుషారము నొసంగుట వలన) గొప్పదియు-లేక, (అతిదుర్లభ మగునట్టి పురుషార్థమునుగూడ నొసంగ సిద్ధమై యుండునది గావున) మిక్కిలి దాతృత్వము గలదియు; మోక్షమొసంగునట్టి పరత్వము గలదయ్యును, కిశోరాకృతి = (సౌలభ్యాతిశయనిరూపక మగు) బాలునియొక్క ఆకారము గలదియు, అగ్ర,వస్తు=వస్తువు-'యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ' అన్నట్లు అసాధారణపరత్వమహిమచే నిట్టి దట్టి దని నిరూపింపరాక, కేవలము వస్తువని మాత్రము నిర్దేశింపఁదగు శ్రీకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మము, అస్తి=ఉన్నది. ఇచట 'హస్త...వర్గమ్' 'అఖిలోదారమ్' అనుటచే పరత్వమును, తక్కినవిశేషణములచే సౌలభ్యమును గ్రాహ్యములు. వేణుపూరణమువలన సర్వజనాకర్షణమందుఁ గల ప్రయోగలాలిత్యమును కిశోరాకృతివలన సకలాశ్రయణీయత్వహేతు వగుసౌలభ్యాతిశయమును స్ఫురించెడి. ప్రేమాతిశయమున దేవతాస్త్రీలు పూవులుగురిసిరనియు కామపారవశ్యమున గోపస్త్రీలకు పోకముళ్లు జాఱెననియు నూహ్యము. మఱియు 'కిశోరాకృతి' యనుటచే బాలుఁడే యిట్లూఁదె నని యాశ్చర్యముచే దేవతలు పువ్వులు విశేషించి (వికిరత్, కురిసిరనియు బాలుఁడు గదా యని గోపికలు నిర్భయముగా వేలకొలఁదిని (సహస్ర) పరివేష్టించి యుండిరనియు స్వారస్యము. అపవర్గమును హస్తన్యస్తముగాఁ జెప్పుటచే ఆశ్రితాభీష్టప్రదానమందుఁ గల అత్యంతసన్నాహమును ధ్వనితము. ఇంపుగా వేణువు నూఁదుచుఁ జొక్కి నిలిచి దివ్యస్త్రీలు మెచ్చి పూలసోనలు గురియఁగా, గోపకన్యలకు మరులున పోకముళ్ళు జాఱఁగా, విలసిల్లుచున్న కృష్ణాఖ్యబాలరూపము, అపవర్గప్రద మగుపరబ్రహ్మమే కాని వేఱు కా దని యాశయము.

శా. కోకల్ జాఱఁగఁ గేలఁ బూని కుములై గోపాంగనల్ గొల్వనా
కౌకసల్ దివినుండి కల్పసుమముల్ మందార వర్షింపఁగా
జోకన్ వేణువినోదనాదలహరిం జొక్కించుచుం జొక్కుచున్
శ్రీకైశోరముఁ బూను దేవుని సతశ్రీముక్తిదుం గొల్చెదన్. 2

టీ. మిక్కిలి పోఁక తక్కక పిల్లఁగ్రోవి నూఁదుచు దానినాదముయొక్క మాధురికిఁ జలింపక చొక్కినిలిచి,మీఁదినుండి దేవతాస్త్రీలు మెచ్చిపువ్వులసోనలు వయినిగురియఁగా,మరులుకొల్పిన మాటికి జాఱుచున్నపోకముళ్లను జెరువుకొనుచు గోపస్త్రీలువేల

కొలఁదిని జుట్టుకొనియుండఁగా, నాశ్రయించినవారికి మోక్షము నఱచేత నుంచుకొని యిచ్చునట్టి సర్వోత్కృష్టపరబ్రహ్మ మయ్యు సౌలభ్యవశమున బాలభావంబున విలసిల్లుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు గలదు.

అవ. ఇట్లు కల దని ప్రతిపాదించినవస్తువునకు నమస్కారరూప మంగళము నాచరించుచున్నాఁడు.

శ్లో. చాతుర్యైకనిధానసీమచపలాపాఙ్గచ్ఛటామన్థరం
లావణ్యామృతవీచిలాలితదృశం లక్ష్మీకటాక్షాదృతమ్ ।
కాళిన్దీపులినాఙ్గణప్రణయినం కామావతారాఙ్కురం
బాలం నీల మమీ వయం మధురిమస్వారాజ్య మారాధ్నుమః ॥ 3

టీ. అమీ=ఈ-సంసారులైనయనుట, వయం=మేము-ఇది కర్త. చాతు...మన్థరమ్ చాతుర్య=చతురత్వమునకు-నేర్పునకు ఏక=అద్వితీయమైన-ఒక్కటియేయైన, నిధాన=ఉనికిపట్టుయొక్క, సీమ=మేరలైనవియు-నిరతిశయమైన చాతుర్యముతోఁగూడినవియు ననుట, చపల=చంచలములైనవియు-మిక్కిలియు నిటుగులుపుచు నిటునటుచలించునవియునుట, అగు, అపాఙ్గ=కడగన్నులయొక్క, ఛటా=కాంతిసమూహముచే, మన్థరమ్=భారముగలవాఁడును-కాంతిపుంజము మిక్కిలియుఁ గలవాఁడనుట; లావణ్యా...దృశమ్-లావణ్య=ముత్యపుతేటవంటి తళతళలాడు కాంతియనెడి, అమృత=అమృతముయొక్క, వీచి=అలలచేత, లాలిత=బుజ్జగింపఁబడిన, అయలలతో జెలువుగాఁ గూడియున్న, దృశమ్=కన్నులుగలవాఁడును-అమృతశబ్దముచే అత్యంతభోగ్యత్వమును-అనఁగా నిరతిశయమనోహరత్వమును, వీచిశబ్దముచే సుభగప్రసారమును-అనఁగా చెలువుగా నిగుడుటయు స్ఫురించెడిని; కావున తళతళమని ముత్తెపుతేటవంటి తెలిమెఱుఁగు లతిమనోహరముగా వెల్లిగొనుచున్న కన్నులుగలవాఁడనుట, లక్ష్మీ...దృతమ్-లక్ష్మీ=శ్రీమహాలక్ష్మియొక్క, కటాక్ష=కడగంటిచూపులచే, ఆదృతం=ఆదరింపఁబడినవాఁడును, ప్రేమవశమున శృంగారరసకలితముగా శ్రీదేవిచేఁ గడగంటిచూపులతోఁ జూడఁబడినవాఁడనుట; కాళిన్దీ...ప్రణయినమ్-కాళిన్దీ=యమునానదియొక్క, పులిన=ఇసుకదిన్నెలయొక్క, అఙ్గణ=ప్రదేశములయందు, ప్రణయినం=ఆసక్తిగలవాఁడును- అందువర్తించువాఁడనుట, కా...ఙ్కురమ్-కామ=మన్మథునియొక్క, అవతార=అవతరించుటకు, అఙ్కురం=మొలకయైనవాఁడును, మన్మథుఁడు ప్రద్యుమ్నాకారమునఁ బుట్టుటకుఁ గారణమైన వాఁడునుఁ బాలుఁడుగాన అంకురావస్థయందున్న కారణమైనవాఁడని స్వారస్యము, లేక, గోపికాదులకు మన్మథావేశముఁ బుట్టించువాఁడును, మధురిమస్వారాజ్యమ్-మధురిమ=సౌందర్యమునకు, స్వారాజ్యమ్=స్వర్గరాజ్యమైనవాఁడును- స్వర్గరాజ్యమనుటచే మహోన్నతపదాధికారవైభవము స్ఫురించెడిఁ గాన సౌందర్యముయొక్క మహో

న్నతవిభవ మైనవాఁడు-అనఁగా నిరతిశయసౌందర్యవైభవముగలవాఁ డనుట, నీలం=నల్లనివన్నె గలవాఁడును, అగు, బాలం=చిన్నవానిని, ఆరాధ్నుమః=ఆరాధింతుము. సంసారబద్ధులగు మేము బంధనివృత్తికొఱకు జ్ఞానశక్త్యాదులగు అప్రాకృతగుణములు గలిగి అవాఙ్మానసగోచరమై యున్న పరస్వరూపమును దెలిసియారాధింప నేరము. సౌలభ్యమునకు ప్రయోజకములైన సామాన్యలక్షణములగు సౌందర్యసౌకుమార్యాదులు గల మూర్తివిశేషమునే యారాధింపఁజాలువారము. అట్టిది యీకృష్ణాఖ్యరూపమేగానదీనినే యారాధింతు మని భావము. మఱియు నిందు, 'చాతుర్యైక...మన్థరమ్' అనుటచే చిత్తాకర్షకత్వమును, 'లావ...దృశమ్' అనుటచే, శీతలకృపాతిశయమును, 'లక్ష్మీ...దృతమ్' అనుటచే అఖండసౌభాగ్యమును, 'కాళిన్దీ...ణయినమ్' అనుటచే వైకుంఠమువలె అగమ్యముగాక గమ్యమైనస్థానమున వర్తనమును, 'కామా...కురమ్' అనుటచే జగన్మోహనత్వమును, 'మధురిమస్వారాజ్యమ్' అనుటచే సర్వలక్షణములును, సౌలభ్యమునకుపయుక్తములై స్ఫురించెడిని. 'కాళిన్దీపులినాఙ్గణప్రణయినమ్' అను విశేషణము రామావతారాదులను వ్యావర్తించుచున్నదని తెలియునది.

శా. బాలుఁ మంజులతాలవాలచపలాపాంగోల్లసల్లీలునిం
గాళిందీపులినాంగణప్రణయిశృంగారైకఖేలుఁ శుభ
శ్రీలోలుం గరుణావలోకనసుధాశీలుఁ వినీలప్రభా
జాలుం గొల్చెద రామణీయకరసస్వారాజ్యపాలుఁ మదిన్. 3

తా. నెఱసీటు మిటారించుచు చలించు కడగన్నుల నిగనిగని కాంతులు దొంతరలుఁగొన, ముత్తెపుతేటవంటి తళతళమను తెలిమెఱుంగులు తుఱంగలించుచు నతిమనోహరముగఁ బొలయు చల్లనిచూడ్కులు కన్నుంగవఁ గడనుకొన, యమునానదియిసుకదిన్నెలఁ జెన్నారవర్తించుచు, మరునిపుట్టుకకు మూలమై, చక్కఁదనంబుల కెల్లఁ బుట్టినిల్లై, విలసిల్లు నల్లనిచిన్నబాలుని మే మారాధించెదము.

అవ. కవి తా నారాధింపఁ గోరినపరతత్త్వము ధ్యానవశంబునఁ దనహృదయంబున సౌలభ్యోపయుక్తములైన లక్షణములతో సాక్షాత్కరించినప్రకారమును అనుసంధించుచున్నాఁడు

శ్లో॥ బర్హోత్తంసవిలాసికున్తలభరం మాధుర్యమగ్నాననం
ప్రోన్మీలన్నవయౌవనం ప్రవిలసద్వేణుప్రణాదామృతమ్ ।
ఆపీనస్తనకుట్మలాభి రభితో గోపీభి రారాధితం
జ్యోతిశ్చేతసి న శ్చకాస్తి జగతా మేకాభిరామాద్భుతమ్॥

టీ. బర్హో...భరం-బర్హ = నెమలిపురి యను, ఉత్తంస = శిరోభూషణముచేత, విలాసి=ప్రకాశించుచున్నట్టి, కుస్త ల=ముంగురులయొక్క, భరం=భారముగలదియు-దట్టంపుముంగురులసమూహము గలది యనుట; మాధుర్య...ననమ్-మాధుర్య=సౌందర్య విశేషమందు, మగ్న = మునింగిన-పరిపూర్ణసౌందర్యమయమైనయనుట, అననం=ముఖము గలదియు; ప్రో...వనమ్-ప్రోన్మీలత్=మిక్కిలి తలసూపుచున్న, నవయౌవనమ్=ఎల ప్రాయముగలదియు; ప్రవిల...మృతమ్-ప్రవిలసత్ = మిక్కిలి యొప్పుచున్న, వేణు = పిల్లంగ్రోవియొక్క, ప్రణాద=ధ్వని యను, అమృతమ్ = అమృతముగలదియు- అమృత ముపలె నత్యంతభోగ్యమగు వేణుధ్వనిగలదియనుట; ఆపీన...లాభిః—ఆపీన = అంతట నుబ్బిన, స్తనకుట్మల=చనుమొగ్గలుగలవారగు-మొగ్గలవంటి స్తనములు గలవారగు,గోపీభిః=గోపికలచేత,అభితః=నలుప్రక్కలను,ఆరాధితం=ఉపచరింపఁబడినదియు;కౌతునే జగతాం=లోకములకు, ఏకాభిరామాద్భుతం - ఏక=అద్వితీయమును - సాటిలేనిదియు, అభిరామ=మనోహరమును; అగు, అద్భుతం = ఆశ్చర్యమయినదియు; అగు, జ్యోతిః= తేజస్సు, నః=మాయొక్క, చేతసి=చిత్తమందు, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నది. కేవల జ్యోతిస్స్వరూపమైనవస్తువు, ముంగురులు, ముద్దుమొగము, ఎలజవ్వనము, పిల్లనగ్రోవియు ను గలిగి, అలంకారము, ఆకారము, దశావికారము, లీలావ్యాపారములును బొంది పొడ సూపుటచే జగత్తులకు ఏకమైన అద్భుతమైనది; బర్హోత్తంసవిలాసిపంతలములు మొద లైనవానివలన జగత్తులకు అభిరామమైన అద్భుతమైనది. వరుసగా మొదటి నాలుగు విశేషణములందును భృశార్థకములై యున్న 'భర' 'భగ్న' 'ప్ర' 'ప్ర' శబ్దములు గోపీ స్తనకుట్మలము లాపీనము లగుటకు పోషకములు.

చ. చక్కనిముద్దునెమ్మొగము చందము నందపుమంచహాసముం
జొక్కపుజవ్వనంబు సిగఁ జుట్టినబర్హము వేణుగానమున్
సొక్కఁగఁ జొక్కి గోపికలు నిండుతమిం గుచకుట్మలాళిచే
నొక్కుచు గారవించినమనోహర తేజము వొల్చు నామదిన్. 4

తా. నెమలిపురిఁ జెరివిన మురువుఁజూపు దట్టంపుముంగురులును, జక్కఁదనంబు లయి మ్నయిన నెమ్మొగంబును, మిక్కిలియు, బొటమరించుచున్న యెలజవ్వనమును,అమృ తమువలెఁ జవులుగులుకు పిల్లనగ్రోవిరవలియు, నొప్పఁగా, నిట్టితన్నుఁ జూచి గబ్బిచను గుబ్బ లుబ్బ నలుగడల గొల్లగుబ్బెతలు చుట్టుకొని పరిచరింపఁగా, లోకంబులకెల్ల సౌందర్యాదులచే నత్యంతమనోహరంబై, లీలావైచిత్రిచే నత్యాశ్చర్యంబై యొప్పు తేజస్సు నామనస్సున వెలుఁగుచున్నది.

శ్లో॥ మధురతరస్మితామృతవిముగ్ధముఖాంబురుహాం
మదశిఖిపింఛలాంఛితమనోజ్ఞకచప్రచయామ్।

విషయవిషామిషగ్రసనగృధ్నుని చేతసి మే
విపులవిలోచనం కిమపి ధామ చకాస్తి చిరమ్॥ 5

టీ. మధుర...హమ్-మధురతర=మిక్కిలి మనోహరమైన, స్మిత=చిఱునవ్వునియొడు, అమృత=అమృతము చేత, విముగ్ధ=మిక్కిలిసుందరమయిన, ముఖ+అంబురుహమ్=తామరవంటి మొగము గలదియు; మద...ప్రచయమ్—మద=మత్తిల్లిన-శిఖి=నెమిలి యొక్క, పిఞ్ఛ=పురిచేత, లాఞ్ఛిత=గుఱుతుగలదిగాఁ జేయఁబడిన-నెమలిపురి చెరివిన యనుట, మనోజ్ఞ=మనోహరమైన, కచప్రచయమ్=కురులసమూహము గలదియు, కిమపి=అనిర్వచనీయమైనది యగు-ఇట్టిదట్టిదని నిర్దేశింపరానిదియు, అగు, ధామ=తేజస్సు, విషయ...గృధ్నుని-విషయ=శబ్దాదివిషయము అనెడి, విష+ఆమిష=విషముతోఁ గూడిన మాంసముయొక్క, గ్రసన=మ్రింగుటయందు, గృధ్నుని=ఆసక్తమైయున్న - విషముగలిసిన మాంసము మొదటఁ జవిచూపి పిదప నెట్లు చంపునో యట్లు మొదట సుఖప్రదములై వెనుక దుఃఖకారణములగు శబ్దాదివిషయములందు తొలుచనికి బేలుపోయి తగులబడియున్నట్టిదైన యనుట, మే=నాయొక్క, చేతసి=మనసునందు, చిరం=చిరకాలముగా, చకాస్తి=ప్రకాశించుచున్నది. ఇంద్రియగోచరములైన శబ్దాది విషయములను విషామిషమువంటి వని తెలిసికొనఁజాలని నన బోంటికి అవాఙ్మానసగోచరమై కావున అనిర్వాచ్యమై యొప్పుజ్యోతిని (కిమపిధామ) తెలిసికొనుటక్కడ? అట్టిజ్యోతి మదీయభాగ్యపరిపాకమున విముగ్ధముఖాంబురుహంబును మనోజ్ఞకచప్రచయంబును గలమనోహరాకారముతో నాహృదయంబున వెలుంగుచున్న దని భావము. తామరవంటి మొగము చిఱునవ్వుచే మఱింత 'విముగ్ధ'మును, నెఱిమరులు నెమలిపురిచే మఱింత 'మనోజ్ఞ'ము నయ్యెనని, యర్థము. ముఖాంబురుహమును కచప్రచయమును తమ సహజమనోహరత్వముచే నెట్టిదానినైని ఆకర్షింపఁజాలిన వైనను విషయములందు మిక్కిలి మగ్నమైయున్న నా చిత్తంబును మఱింతదృఢముగా నాకర్షించుటను స్మితముయొక్కయు శిఖిపింఛముయొక్కయు శోభావిశేషములను సహాయముగాఁ గైకొని నవని సారస్యము. స్మితముయొక్కయు శిఖిపింఛముయొక్కయు రంజకత్వమునను అమృతశబ్దమును మదశబ్దమును బుష్టికములు. ఇట్టిసహకారసంపత్తిచే చిత్తము నాకర్షించిన దార్ఢ్యమును 'చిర' శబ్దము ఘోషించుచున్నది.

చ. వదలక సన్తృ మావిషయసవాంఛకు లోనయి సంచరించునా
మది శిఖిపింఛభూషణసకుంచితకుంతలభవ్యవేషమున్
మృదుమధుర స్మితామృతసమృద్ధముఖాబ్జము లోలదృష్టులిం
పొదవిన దివ్యతేజము సదమున్నతి నున్నది నిత్యసిద్ధమై. 5

తా. మిక్కిలియుఁ జెలువారు చిఱునవ్వుచే మఱింతసుందరం బగు మోముఁదామరయు, మత్తిల్లిన నెమిలిఫ్రకిచే మనోహరంబు లగు నెఱిపురులును, మిగుల వెడందలై చెన్నారు కన్నులును, గలిగినదై యిట్టి దట్టి దని నిరూపింపరాని తేజస్సు, విషముతోఁ గూడిన నంజాకువలె సుఖదుఃఖమిళిత మై యుండు విషయములందుఁ దగులువడి యున్న నా హృదయము నాకర్షించి యందు చిరకాలముగా వెలుఁగుచున్నది.

అవ. కవి నిజహృదయంబున సౌలభ్యానురూపము లగు రూపచేష్టావిశేషములతోఁ బ్రకాశించుచున్న జ్యోతి యట్లె మఱియుం బ్రకాశించుఁగాక యని ప్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ముకుళాయమాననయనామ్బుజం విభో
ర్మురళీనినాదమకరన్దనిర్భరమ్॥
ముకురాయమాణమృదుగణ్డమణ్డలమ్
ముఖపఙ్కజం మనసి మే విజృమ్భతామ్॥ 6

టీ. ముకు......మ్బుజం-ముకుళాయమాన=మొగిడినట్లున్న - ముకుళించినవానివలె నాచరించుచున్న, నయన అమ్బుజమ్ = కన్నుఁదామరలు గలదియు-తామరలవంటి కన్నులు మోడ్చినది యనుట, కన్ను మోడ్చుట యేలన:-మురళీ...ర్భరం-మురళీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినాద = ధ్వనియనెడి, మకరంద=తేనెచేత, నిర్భరం=భరింపరానిదియు-మిక్కుటమైనది యనుట-మురళి రవలి యనెడి మిక్కుటమైన తేనె గలది యని యర్థము - మిక్కుటమైన తేనియవలె నత్యంతమధురమును నతిబహుళము నైన వేణుధ్వని గలదియు నని భావము. ఈ వేణుగానమువలని పారవశ్యముచేఁ గన్ను లరమోడ్చినవని తెలియునది; మఱియు,ముకు...మణ్డలమ్-ముకురాయమాణ=అద్దమువలె నాచరించుచున్న-అద్దమువలె నిద్దమై నిగనిగ లీనుచున్న యనుట, మృదు=మెత్తని, గణ్డ=చెక్కుల యొక్క, మణ్డలం = గుండ్రని ప్రదేశము గలదియు-వేణుపూరణముచే నుబ్బి మఱింత గుండ్రనై నిగనిగలాడు నునుబుగ్గలు గలదియు ననుట; అగు, విభోః=ప్రభువు (అయిన శ్రీకృష్ణదేవుని) యొక్క, ముఖపఙ్కజమ్ = మోముఁదామర-తామరవంటి నెమ్మొగము, మే=నాయొక్క, మనసి=మనస్సునందు, విజృమ్భతామ్=చెలఁగుచుగాక-పండువుబయి ప్రకాశించుచుగాక-వేణుగానసమయంబున, అరమోడ్చిన కన్నుఁదమ్ములును, తేనియలుగాఱు వేణుపగళియు,నిగనిగలాడు నునుబుగ్గలును ముఖారవిందముయొక్క సౌందర్యాతిశయమునకు, ముఖ్యావయవములు గాన నామూఁడు నిటఁ జెప్పఁబడినవి.

మ. మురళీనాదమరందబిందులహరీసమోదంబుచే లోచనాం
బురుహంబుల్ ముకుళింప నోష్ఠమణిసాంద్రపుల్ మీఱ నాదర్శభా

సురగండస్థలి యొప్ప స్రస్తచికురస్తోమంబు ఫాలంబుపై
ముకువుల్ సూపఁ జెలంగు కృష్ణవదనాంభోజంబు భావించెదన్. 6

తా. పిల్లనగ్రోవి యూఁదునపుడు కొంచెము మొగిడియున్న కన్నుఁదమ్ములును మిక్కిలి తేనియలొలుకు మురళీరవళియు, ఊఁదుటచే నుబ్బి యద్దమువలె నిద్దమై నిగనిగలాడు గుండ్రని మనుబుగ్గలును, గలదై, తామరవలెఁ గొమరారుకృష్ణునిముద్దుమొగము నామనస్సున మిక్కిలి చెలఁగుచుండుఁగాత.

అవ. ఇట్లు మనస్సున విజృంభించువస్తువు నావాక్కునను విజృంభించుఁ గాత మనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కమనీయకిశోరముగ్ధమూర్తేః, కలవేణుక్వణితాదృతాననేన్దోః।
మమ వాచివిజృమ్భతాం మురారేః, మధురిమ్ణః కణికాపి కాపి కాపి॥

టీ. కమ...మూర్తేః-కమనీయ=కోరఁదగినదియు, కిశోర=బాల్యముతోఁ గూడినదియు, ముగ్ధ=సుందరమైనదియు, నగు, మూర్తేః=దేహముగలవాఁడును, సహజముగానే 'ముగ్ధ' మైనది : మఱి (కిశోర) బాల్యముచే మిక్కిలియు ముద్దులు గొలుపునది-కావున నది మఱిమఱి చూచుటకు (కమనీయము) ఆశింపఁదగినది యని యర్థము: మఱియు, కల...నేన్దోః-కల=అవ్యక్తమధురమైన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, క్వణిత=ధ్వనిచేత,ఆదృత=ఆదరింపఁబడిన-ఇచట అదరించుట యనఁగా ఒప్పిదముగా కూడుట గాన వేణుధ్వని యొప్పిదముగాఁ గూడియున్న యనుట, ఆనన ఇందోః=ముఖచంద్రుఁడు గలవాఁడును-చంద్రునివంటిమొగము గలవాఁడనుట-ముఖమే చంద్రునివంటిది : అందును అవ్యక్తమధురమైన మురళిధ్వని యొప్పిదముగాఁ గూడి యుండుటచే నది మఱింత యొప్పులొలుకుచున్నదని యర్థము; ఇట్టివాఁడైన, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, మధురిమ్ణః=సౌందర్యమునియొక్క, కాపికాపి=ఏదో యొక్కింత - మిక్కిలియు స్వల్పమైన యనుట, కణికా అపి=లేశమైనను-ఆసౌందర్యమందుఅత్యంతసూక్ష్మభాగమైనను,మమ=నాయొక్క, వాచి = వాక్కునందు, విజృమ్భతామ్=చెలఁగునుగాక. ఆచక్కఁదనమందు అవంతయైనను నేను వర్ణింపఁగలుగుదును గాక యని యర్థము. 'మధురిమ్ణః' అనుటకు తీయన యని యర్థాంతరమునుబట్టియు, 'వాచి' యనుశబ్దమును బట్టియు -కృష్ణుని చక్కఁదనమనెడి తీయని యమృతమందొకచిన్నబిందువైనను నానాలుకయందుఁ బడునుగాక' యను నర్థమును ధ్వనించుచున్నది. మధురిమమునకు (సౌందర్యమునకు) ముగ్ధమూర్తియు ఆననేందువును గారణములు, ముగ్ధమూర్తి- కమనీయకైశోరమును, ఆననేందువునకు కలవేణుక్వణితమును పోషకములు. ఇట్లు సౌందర్యము వెల్లిగొని వాక్కునకు మిక్కిలి ఆలవిగాకుండుటచే దానిని వర్ణించుటయే తలఁపరాదు, అయినను అందు రవ్వంతయైనను కృష్ణానుగ్రహముచే వర్ణింపఁగలుగుదునుగాక యని యాశయము.

మ. కలవేణుక్వణితాద్భుతాననము రాకాచంద్రసాంద్రద్యుతిం
దిలకింపం గమనీయముగ్ధశిశుమూర్తిస్ఫూర్తిపర్తిల్లు న
త్పలపత్త్రోజ్జ్వలనీలవర్ణగుణసంకథామాధురీసాధురీ
తులలో నించుక దైన నావచనసందోహంబులం జెందెడున్. 7

తా. చూడంజూడఁగా మఱిమఱి యాశలు గొలుపునట్టి చక్కఁదనమును బాలత్వమును గల దేహముగలిగి, అవ్యక్తమధురమైన వేణుధ్వనిచే మఱింతమనోహరమై చంద్రునివలెఁ బ్రకాశించుచున్న ముఖముతోఁ గూడి, బెడఁగారుచున్న శ్రీకృష్ణునియొక్క యప్పటియపూర్వసౌందర్యాతిశయమును, అంతయు వర్ణింపఁ జాలనివాఁడ నైనను, మిక్కిలి యించుకంతయైనను వర్ణింపఁగలుగుదునుగాక.

అవ. ఆజ్యోతి తాను వేఁడికొన్నట్లు తనవాక్కునందును విజృంభింపఁగా దానిని మంగళాశాసనము సేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మదశిఖణ్డిశిఖణ్డవిభూషణం
మదనమన్థరముగ్ధముఖామ్బుజమ్
వ్రజవధూనయనాఞ్చలవఞ్చితం
విజయతాంమమ వాఙ్మయజీవితమ్॥ 8

టి. మద...షణం-మద=మత్తిల్లిన, శిఖణ్డి=నెమిలియొక్క, శిఖణ్డ=పురియనెడి, విభూషణం=భూషణముగలదియును – నెమిలిపురిని జెరువుకొన్నదియనుట, మదన...మ్బుజమ్-మదన=మన్మథునిచేత, మన్థర=బరువైన-మన్మథావేశము మిక్కుటముగాఁగల, ముగ్ధ=సుందరమైన, ముఖ అమ్బుజమ్=మోముదామర గలదియు-తామరవలె చెలువుగానున్న మొగము మరులుపిల్లుచే మఱింతసుందరముగా నున్న దనుట; ఇట్లు మిక్కిలిమన్మథవికారము కలిగియుండుటచేత నే, వ్రజ...ఞ్చితమ్-వ్రజవధూ=గొల్లపడఁతులయొక్క,నయన=కన్నులయొక్క,అఞ్చల=కొనలచేత-కడగంటిచూపులచేత ననుట, వఞ్చితం=వంచింపఁబడినదియు – ఆకడగంటి చూపులకు బేలుపడి వారివశమై తిరుగుచున్నదియనుట, నయనములకన్న నయనాంచలములుమఱింత మోహాకరములుగాన వంచించి వశముచేసికొన్నవని భావము. ఇట్టిబాహ్యోత్కలక్షణములు గలదియై,మమ=నాయొక్క,వాఙ్మయజీవితం-వాఙ్మయ=కవిత్వమునకు, జీవితం=జీవనమైనవస్తువు-దేనిచేతనే నాకు కవిత్వము పుట్టెనో యావస్తువనుట, విజయతాం=సర్వోత్కర్షము కలిగియుండునుగాక.

ఉ. చక్కనిముద్దుమోము సుమసాయకుకెక్కుల ధిక్కరింపఁగాఁ
జొక్కపునెమ్మిఱోదనునుసోగసరంబు శిరంబునందుఁ జెం

పెక్కు వ్రజాంగనాజననిరీక్షణవంచితమైనవాదున
మ్యాకృతవాక్యజీవిత మహాజాండకటాహము నిండి యుండెడిన్. 8

తా. చక్కనినెమిలిపురిని జెరువుకొనినముఖారవిందమును మఱింతసుందరము గావించుచున్న మరులు పెల్లున. గొల్లగుబ్బెతలకడగంటిచూపులకు లోనయి-వారివెంటఁదిరుగుచును నాకవిత్వమునకుఁ బ్రాణమై రాణించువస్తువు సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుఁగాత.

అవ. ఇట్లు కవిత్వమునుగృపసేసినవస్తువును భక్తికృతజ్ఞతాపూర్వకముగా రెండుశ్లోకముల నాశ్రయించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పల్లవారుణపాణిపఙ్కజసఙ్గివేణురవాకులం
ఫుల్లపాటలపాటలీపరివాదిపాదసరోరుహమ్
ఉల్లసన్మధురాధరద్యుతిమఞ్జరీసరసాననం
వల్లవీకుచకుమ్భకుఙ్కుమపఙ్కిలం ప్రభుమాశ్రయే॥ 9

టీ. పల్ల...కులమ్-పల్లవ=చిగుళ్లవలె, అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, పాణిపఙ్కజ=కేలుఁదమ్మితో-తామరవంటిచేతితో, సఙ్గి=కూడియున్న, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, రవ=ధ్వనియందు, ఆకులమ్=ఆసక్తమైనవాఁడును, లేక, రవ=ధ్వనిచేత, ఆకులమ్=నెఱసినవాఁడును, వేణుధ్వని మిక్కిలిగలవాఁడనుట, ఫుల్ల...రుహమ్-ఫుల్ల=వికసించిన, పాటల-కలుగొట్టుపూవులయొక్క, పాటలీ=ఎఱుపును, పరివాది=దూషించుచున్న; పాదసరోరుహమ్=అడుగుఁదమ్ములు గలవాఁడును, తామరలవంటిచరణములు గలవాఁడనుట ఉల్ల...సాననమ్-ఉల్లసత్=ప్రకాశించుచున్న, మధుర=చక్కనైన- తీయనైన, అధర=మోవియొక్క, ద్యుతి=కాంతులయొక్క, మఞ్జరీ=గుత్తులచేత-మోవిని గుత్తులవలె గుబురుకొన్న యెఱ్ఱనికాంతులచేత ననుట, సరస=రసముతోఁ గూడిన, సౌఖ్యరసముఁ గలిగించునట్టియనుట, ఆననం = ముఖముగలవాఁడును; వల్లవీ...పఙ్కిలమ్=వల్లవీ=గోపికలయొక్క, కుచకుమ్భ=కుంభములవంటి స్తనములయందలి, కుఙ్కుమ=కుంకుమముచేత. పఙ్కిలం=రొంపిగలవాఁడును-గొల్లపడుచులచన్నులయందలికుంకుమము దట్టముగా నంటుకొని రొంపియైయున్న దేహము గలవాఁడనుట, అగు, ప్రభుమ్=(ఆశ్రితరక్షణమునకు)సమర్థుండైనకృష్ణుని, ఆశ్రయే=ఆశ్రయించుచున్నాను, కవియిచట శ్రీకృష్ణునిమూర్తినంతయు నెఱుపుగావించినాఁడు. చిగుళ్లవంటిచేతులును కలుగొట్టుపూవులవంటిపాదములును మోవియును సహజముగా నెఱ్ఱనివి, తక్కినయవయవములునల్లనివిగాన వానిలో మొగమునకు మోవియొక్క ద్యుతిమంజరులచేతను తక్కిన దేహమునకు గోపికలకుచకుంకుమము రొంపిచేతను ఎఱుపుఁగూర్చినాఁడు కుంకుమముచే పంకిలమైనాఁ డనుటచే పెక్కుగోపికా కుచాశ్లేషము స్ఫురించెడిని. ఇట్లు మేనంతయు నెఱ్ఱగాఁ గానిపించుటచే ఎఱ్ఱనిపూవులు పూచినపల్లవిమ్రానువలెఁ గాన్పట్టునని తాత్పర్యము ధ్వనించుచున్నది.

ఉ. పల్లవకోమలం బయినపాణితలంబునఁ దేనెమోవి రం
జిల్లెడుమోముఁదమ్మిపయిఁ జేర్చినవేణువు మ్రోయఁ జొక్కుచు
న్వల్లవకామినీజనఘనస్తనకుంకుమపంకభాసి యై
వెల్లితపాటలారుణనవీనపదాబ్జు విభుం దలంచెదన్. 9

తా. కలుగొట్టుపూవులవంటి పాదములతో నిలిచి చిగుళ్ళవలె నెఱ్ఱనైన చేతులలో వేణువును బట్టి రవళిని జెలంగం జేయుచు, కెమ్మోవికాంతులు పువ్వుగుత్తులవలె గుమురుకొని నెమ్మొగమునందుఁ బ్రసరింపఁగా, వట్టిసొంపును జూచి మరులుగొని గోపికలు కౌఁగిలించుకొనునపుడు వారికుచములయందలి కుంకుమము తనదేహమునందు దట్టముగా నంటుకొని రొంపిగొనఁగా, నాశ్రితరక్షణసమర్థుఁడై యొప్పు కృష్ణుని ఆశ్రయించెదను.

శ్లో॥ అపాఙ్గరేఖాభి, రభఙ్గురాభి, రనఙ్గలేఖారసరఞ్జితాభిః
అనుక్షణం వల్లవసున్దరీభి, రభ్యర్చ్యమానం విభు మాశ్రయామః॥

టీ. వల్లవసుందరీభిః = గొల్లచెలువలచేత, అన...రఞ్జితాభిః-అనఙ్గ = మన్మథునియొక్క, లేఖా = పత్రికలయొక్క, రస = సారస్యముచేత-పత్రికలవలె రసమును గలిగించు విన్నాణముచేత. రఞ్జితాభిః = మనోహరములుగాఁ జేయఁబడినవియు-మన్మథుఁడు పంపినజాబులవలె శృంగారరసమును ఉద్దీపింపఁజేయు శక్తివలన మనోజ్ఞములుగాఁ గావింపఁబడినవియు ననుట, అభఙ్గురాభిః=వంకరలేక నిడుదలై సాగునవియు, అగు, అపాఙ్గ రేఖాభిః-అపాఙ్గ=కడగన్నులయొక్క కడగంటిచూపులయొక్క, రేఖాభిః=పంక్తులచేత, అనుక్షణం=మాటిమాటికి, అభ్యర్చ్యమానం=పూజింపఁబడుచున్నవాఁడగు, విభుమ్ = ప్రభుండైన కృష్ణుని, ఆశ్రయే = ఆశ్రయించుచున్నాను. అభంగురములైన రేఖ లనుటచే రేఖలవలె నుండెడు సామ్యము సిద్ధించుచున్నది. అవి అత్యంతమోహనములైన యపాంగములయొక్క అభంగురరేఖ లనుటచే జగన్మోహనుఁడైన యనంగునియొక్క లేఖలుగా రూపింపఁబడినవి. అపాంగరేఖలు అభిప్రాయములను జెప్పకయే రహస్యముగా లేఖలవలెఁ దెలుపుటచే లేఖ లనఁబడినవి. మఱియు, లేఖలు తమ్ముఁ బంపువారిసందేశమును దెలుపునట్లే అపాంగరేఖలనెడి లేఖలు మన్మథప్రేరితములైనవి గావున మన్మథునిసందేశమును దెలుపును. అనఁగా మన్మథుఁడు గోపికల నావేశించి యుండుటను దెలుపునని భావము. లేక, రాజుపంపులేఖ యెట్లు ప్రజలకు ఆజ్ఞ సేయునో, యట్లే త్రిలోకరాజ్యము వశమైయుండు మన్మథునియీలేఖలును కృష్ణుని కాజ్ఞ సేయును. అనఁగా 'ప్రజవధూనయనాఞ్చలవశ్చితమ్' అన్నట్లు గోపికలకు వశవర్తియై యుండునట్లు నియమించునవియు భావ మూహ్యము. అయపాంగరేఖలు మన్మథోద్దీపకము లని యాశయము. 'అనుక్షణమ్' అనుటచే గోపికలకామాతిశయము దెలియుచున్నది. కావుననే వారిచేఁ గేవలము 'అర్చ్యమానుఁడు' గాక 'అభ్యర్చ్యమా

నుఁ డయ్యె. 'అపాంగరేఖా' లచే 'అభ్యర్చ్యమానుఁ' డనఁగా భక్తులయర్చనలచే నెట్టిప్రీతియో గోపికలయపాంగరేఖలచేతను అట్టిప్రీతిని బొందు నని భావము. 'అభి' యను ఉపసర్గ ఆప్రీతియొక్క అతిశయమును దెలుపుచున్నది.

ఉ. ఇంచుకయైనఁ జాలు నని యెంచక ప్రేతలమించుఁబోండ్లు ప్రో
మ్మించులమించు లీనెడు నమేయమనోభవమాధురీరసో
దంచితచారుచంచలదృగంచలధారల సారె పూజఁ గా
వించఁగఁ జెల్వు మీఱువిభు వేణునినాదవినోదుఁ గొల్చెదన్. 10

తా. గోపసుందరులు, మన్మథుఁడు పంపు చీట్లవలె మరులు కొలుపునట్టి నిడువాలుఁగడకంటిచూడ్కులచాలును మాటిమాటికి నిగుడ్చుచుఁ దనను మిక్కిలి ప్రీతిగలిగింపఁగా వెలుఁగువిభుం డగు కృష్ణుని ఆశ్రయించెదము.

అవ. తా నాశ్రయించినజ్యోతిని తనహృదయమునందుఁ బొడసూపునట్లు ఏడుశ్లోకములచేఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హృదయే మమ హృద్యవిభ్రమాణాం
హృదయం హర్ష విశాలలోలనేత్రమ్ ।
తరుణం వ్రజబాలసున్దరీణాం
తరళం కిఞ్చన ధామ సన్నిధత్తామ్ ॥ 11

టీ. హృద్యవిభ్రమాణాం - హృద్య=మనోహరములైన, విభ్రమాణాం=విలాసములయొక్క, హృదయం=సారమైనదియు-విలాససర్వస్వమైనది యనుట, లేక 'అశ్వహృదయమ్' 'అక్షహృదయమ్' ఇత్యాదిప్రయోగములందు హృదయశబ్దమునకు రహస్యశాస్త్రమని యర్థముగాన విలాసరహస్యములను బ్రతిపాదించుశాస్త్రమైనదియు ననియర్థము. మనోజ్ఞములైన విలాసవిశేషములు ప్రకాశించునది యనుట. హర్ష...నేత్రమ్ - హర్ష = సంతోషముచేత, విశాల = మఱింతవిరివియై, లోల = చంచలములైన-బెళుకులీనెడు, నేత్రమ్ = కన్నులుగలదియు, తరుణమ్=యౌవనము గలదియు, కావునచే, వ్రజ...రీణామ్ - వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, బాల = లేఁబ్రాయముగల, సున్దరీణామ్=చెలువలకు, తరళమ్=చపలమైనదియు-వారికొఱకు చాపల్యముగలదియు యనుట, కిఞ్చన = ఇట్టిదట్టిదని చెప్పనలవికానిదియు, అగు, ధామ = తేజస్సు, మమ = నాయొక్క, హృదయే = హృదయమునందు, సన్నిధత్తామ్ = సన్నిధిగలిగియుండును గాక. లేక, హృద్యవిభ్రమాణాం = మనోహరములైన విలాసములు గల, వ్రజబాలసున్దరీణామ్ = గొల్లప్రాయపు చెలువలకు, హృదయమ్ = ప్రాణప్రదమైనదియు - లేక వారియభీప్సితసర్వస్వమైనదియు - లేక 'హృత్ + అయతే' అను వ్యుత్పత్తిచే, వారి హృదయములను బొందినదియు, తరుణమ్ = లేజవ్వనముగలదియు, కావునచే, తరళమ్ = చంచలమైనదియు, స్థిరముగా సన్నిధానము చేసియుండనిదియు, అగుధామము

అనియు నర్థము సేయవచ్చును. వస్తువో అనిర్వాచ్యమైన తేజస్సు. అది యట్టియప్రాకృతస్వరూపముతో నాహృదయమునఁ దోఁచెనేని నే ననుభవింప శక్తుఁడను గాను. కావున విలాసంపువగలును వాలుబెళుకుఁగన్నులును యౌవనంపుసొంపును గలిగి జవరాండ్రవెంబడి తిరుగుచు, శృంగారరసము లొలుకుచున్నరూపముతో నాహృదయమునందుఁ బొడసూపునుగాక యని కవిప్రార్థనము.

ఉ. మంజువిలాసవిభ్రమసమగ్రమరాశ్రయమున్ వ్రజభామినీమనో
రంజక యౌవనాకరము రాజితహార్దవిలాసదృక్ప్రభా
పుంజము పింఛభూషణవిభూషితధామము నెమ్మి నామనః
కంజనివాస మై మనుచుఁ గావుత సత్కరుణాధురీణ మై. 11

తా. మనోహరములగు విలాసములు గలుగుచు, హర్షముచే మఱింతవిశాలము లైన బెళుకుఁగన్నులు గలిగి, యౌవనంబుదమిచే గొల్లపూపజవరాండ్రకు లోనయి వర్తించునట్టి యనిర్వాచ్యతేజస్సు నామనస్సునందుఁ బొడసూపుఁ గాత.

అవ. శ్రీకృష్ణునిపాదాబ్జములను స్తుతించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నిఖిలభువనలక్ష్మీనిత్యలీలాస్పదాభ్యాం
కమలవిపినవీథీగర్వసర్వంకషాభ్యామ్ ।
ప్రణమదభయదానప్రౌఢిగాఢోద్ధతాభ్యాం
కిమపి వహతు చేతః కృష్ణపాదాంబుజాభ్యామ్॥ 12

టీ. నిఖిల...లీలాభ్యామ్-నిఖిల = సమస్తములైన, భువన = లోకములందలి, లక్ష్మీ=లక్ష్మియొక్క, కాంత్యధిదేవతయొక్క, నిత్య=ఎడతెగని, లీలా=విలాసక్రీడలకు, ఆస్పదాభ్యామ్=స్థానములైనవియు, లోకములందలి శోభాసంపత్తియంతయు ఎపుడును అందు వన్నెలు చూపుచుండునని యర్థము; మఱియు, కమల...షాభ్యామ్ - కమల విపిన=పద్మవనములయొక్క తామరతంపరలయొక్క, వీథీ=పంక్తులయొక్క, గర్వ = గర్వమును-మనోజ్ఞత్వముయొక్కనిక్కును, సర్వంకషాభ్యామ్=అంతటిని బోఁగొట్టునవియు-తామరతంపరవరుసలయొక్క, చెలువంపునిక్కు నంతయు తొంచెమైనను నిలుపక నిర్మూలము గావించునవియునుట; ప్రణమ...ద్ధతాభ్యామ్ - ప్రణమత్ = నమస్కరించువారలకు, అభయదాన=అభయము నిచ్చుటయొక్క, ప్రౌఢి = ఆధిక్యమునందు. మిక్కిలి యభయమిచ్చుటయందు దనుట, గాఢ=మిక్కిలి, ఉద్ధతాభ్యామ్ = విజృంభించియుండునవియు - నమ్రులకు మీఁదుమిక్కిలి యభయమిచ్చువిషయమునందు ఎంతయు నుత్సాహముతో నాయత్తమై యుండునవియనుట: అగు, కృష్ణపాదాంబుజాభ్యామ్=శ్రీకృష్ణునిచరణారవిందములచేత, చేతః=నామనస్సు, కిమపి = చెప్పనలవికానిసంతోషమును, వహతు=వహించుఁగాక. ఇచట కేవలలక్ష్మిని జెప్పక 'నిఖిలభువన' మనలక్ష్మియనుటచే

లోకములలోని లక్ష్ములనన్నిటిని ఏర్చికూర్చి చేయఁబడుటచే, ఈపాదములలక్ష్మి నిరుపమానమైనదనియు, నిత్యశబ్దముచే తక్కినలక్ష్ములవలె అనిత్యముగాక అది నిత్యమైనదనియు స్ఫురించెడి కేవల 'కమల'మును చెప్పక కమలములయొక్క 'విపినవీధు' లను జెప్పుటచే తామరతంపరలన్నింటి యొప్పులను తప్పచేసినను దానినిగూడ అవి నిరసింపఁజాలినంత నిరతిశయమైనదనియు, 'స్వాంకష' శబ్దముచే ఆనిరసించుటయొక్క ఔద్ధత్యమును దానిచే వానిశోభాప్రకర్షమును దెలియుచున్నవి. కేవల 'మభయదాన'మందుఁగాక 'అభయదానప్రౌఢి' యందు 'ఉద్ధత' మైన వనుటచే ఆదానమునుకొలఁదికి మీఱనిచ్చునట్టి కారుణ్యాతిశయము గలదనియు, ఉద్ధతత్వమును 'గాఢ' మైన దనుటచే ఆ కరుణాతిశయముయొక్క ఔత్కృష్ట్యము సూచితము లయ్యెడిని. ఇట్లు నిరవధికాతిశయలక్షణలక్షిత మైన కృష్ణపాదాంబుజములచే నామనస్సు నిరవధికాతిశయమైనదేదో కలిగియున్నది. దానిని సంతోషమని చెప్పుట చాలదు. కాన 'కిమపి' 'ఏదోయొకటి' యనిమాత్రము చెప్పెదనని భావము. మఱియు అంబుజములందు లక్ష్మి యున్నది. కృష్ణపాదములనెడి యంబుజములందో నిఖిలభువనలక్ష్మియున్నది. మఱియు నివి తక్కినయంబుజములన్నిటికంటె విలక్షణము లైనవనియుఁ దాత్పర్యముస్ఫురించెడి.

మ. లలితాశేషదిశాధినాథనగరీశ్రీలక్ష్మివిలాసాస్పదం
బులు నీరేరుహగర్వసర్వవిభవప్రోన్మూలనశ్రీపదం
బులు వందారుమనోరథార్థఘటనాసంపూర్ణానుకంపాస్పదం
బులు శ్రీకృష్ణపదంబు లూని మన మూర్జమోదంబునం బొందెడిన్.

తా. సకలలోకంబులందలి సిరులను చెలువారుపట్టులై తామరపువ్వులం దెగడు నట్టిదిట్టలై శరణాగతులను మీఁదుమిక్కిలి యభయము నొసంగుటయందు మిక్కిలి యుత్సాహము గలిగియున్న చిన్నికృష్ణునియడుగుఁదమ్ములు నామనంబునకిలతింతనరాని సంతసంబును గూర్చుచున్నవి.

అవ. లోచనములను వర్ణించుచున్నాఁడు

శ్లో॥ ప్రణయపరిణతాభ్యాం ప్రాభవాలమ్బనాభ్యామ్
ప్రతిపదలలితాభ్యాం ప్రత్యహం నూతనాభ్యామ్।
ప్రతిముహురధికాభ్యాం ప్రస్నువల్లోచనాభ్యామ్
ప్రభవతు హృదయే నః ప్రాణనాథః కిశోరః ॥ 13

టీ. ప్రణయపరిణతాభ్యామ్-ప్రణయ = ప్రేమచేత, ఆశ్రితులయెడల అనురక్తియందు, పరిణతాభ్యామ్=పరిపక్వము లైనవియు, భక్తులయెడ పరిపక్వమైనప్రేమ గలవి యగుట-ఇది సౌలభ్యసూచకము; ప్రాభవ ఆలమ్బనాభ్యామ్-ప్రాభవ = ప్రభుత్వమునకు, ఆలమ్బనాభ్యామ్=ఆశ్రయము లైనవియు, ఐహికాముష్మికసామ్రాజ్యాధిపత్యము

దేలుపునట్టి గరువంపుఠీవి గులుకునదియు ననుట-ఇది పరత్వసూచకము; ప్రతిపదలలితాభ్యామ్-ప్రతిపద=అడుగడుగునకు-ప్రతిక్షణమును అనుట, లలితాభ్యాం=సుందరములైనవియు-ఇది సౌలభ్యమునకుఁ బోషకము; ప్రత్యహం = ప్రతిదినమును, నూతనభ్యామ్ = క్రొత్తలైనవియు-ఇది సౌలభ్యమును జగన్మోహనముఁ గావించునది-మఱియు నీ రెండు విశేషణముల చేత 'ప్రతిక్షణం యన్నవతాముపైతి, తదేవరూపం రమణీయతాయాః-క్షణక్షణమును ఏది క్రొత్తక్రొత్తగా నీటుగులుకునో యదియే రమణీయత్వమునకు రూపము' అనఁబడు రామణీయకము ప్రతిపాదింపఁబడినది; ప్రతిముహుః = మాటిమాటికి, అధికాభ్యామ్=(విలాసమునందుఁ గాని ప్రభుత్వంపుఠీవియందుఁ గాని) హెచ్చు అగునదియు-ఇది పరత్వసౌలభ్యప్రకాశకము, ఇట్టివి యగు, ప్రస్నువత్ లోచనాభ్యామ్-ప్రస్నువత్=మిక్కిలి (కారుణ్యరసము) ఒలుకుచున్న-లేక, ఆశ్రితాభీష్టములను గురియుచున్న, లోచనాభ్యామ్=నేత్రములతోడ, ప్రాణనాథః=మాజీవితమునకు అధినాథుఁడైన-మాకెంతయు ఏలికయైన, కిశోరః=బాలుఁడు-చిన్నికృష్ణుఁడు, నః=మాయొక్క, హృదయే = చిత్తమందు, ప్రభవతు = కలుగుఁగాక - మాకు ధ్యానగోచరుం డగుఁ గాక యనుట, 'ప్రాణనాథ'శబ్దము అంతర్యామిత్వలక్షణమైన పరత్వమునకును, 'కిశోర'శబ్దము అవతారప్రయుక్తమైన సౌలభ్యమునకును సీమలు. ఇట్లు పరత్వసౌలభ్యములుగల వస్తు వగుటచేతనే తదీయలోచనములకును, పరత్వసౌలభ్యనిరూపకములైన విశేషణములను కవి గూర్చినాఁడు.

చ. ప్రతిదినమున్ విలాసరసభాసురమై నిరతంబుఁ జూచినన్
మతిహితమై ప్రభుత్వమహిమంబున కెల్లను బట్టుఁగొమ్మయై
యతులదయాకళోదితము నై విలసిల్లెడు కన్నుదోయితో
సతతముఁ బ్రాణబంధుఁ డగు చక్కనిబాలుఁడు దోఁచుఁ గావుతన్.

తా. మిక్కిలి ప్రేమను చూపుచు, ప్రభుత్వమును ప్రకాశింపఁజేయుచును, క్షణక్షణమును సొబగై, నాఁడునాఁటికి వింతయై, మాటిమాటికి మురువు హెచ్చుచు, ఇష్టార్థములఁ గురియుచున్నట్టి కన్నుఁగవతో ప్రాణేశ్వరుఁడైన చిన్నారికృష్ణుఁడు మాహృదయమునందుఁ బొడసూపును గాక.

శ్లో॥ మాధుర్యవారిధిమదాన్ధతరఙ్గభఙ్గీ
శృఙ్గారసఙ్కలితశీతకిశోరవేషమ్ ।
ఆమన్దహాసలలితాననచన్ద్రబిమ్బ
మానన్దసంప్లవ మనుప్లవతాం మనో మే ॥ 14

టీ. మాధుర్య... వేషమ్-మాధుర్య=సౌందర్యమనెడి, వారిధి=సముద్రముయొక్క, మద+అన్ధ=మదముచే కన్నుగాననివైన-మిక్కుటమూగా విజృంభించుచున్నవైనయనుట,

తరఙ్గ=అలలయొక్క, భఙ్గీ = పంక్తులరూపముగా నున్న, శృఙ్గార = శృంగారరసము తోడ, సఙ్కలిత=కూడినట్టి, శీత=చల్లని-చూచువారికన్నులకు సుఖప్రదమైనట్టియనుట, కిశోరవేషం=బాలునియాకారముగలదియు-ఇట సౌందర్యమును సముద్రముగాను అందు పొంగి పొరలుచున్న యలలే శృంగారరసముగాను రూపితము లైనవి. కావున సౌందర్యము మిక్కిలి విజృంభించి శృంగారరస మొలుకుచున్నదని యర్థము. అట్టిశృంగారరసముచేత ఆర్ద్రమగుటచే కిశోరవేషము శీతముగానున్నదని చమత్కారము; మఱియును, ఆమన్ద...బిమ్బమ్-ఆమన్దహాస=కొంత నెఱసిన చిఱునవ్వుచేత, లలిత = మనోహరమైన, ఆనన=ముఖము అనెడి, చన్ద్రబిమ్బమ్=చంద్రబింబము గలదియు-చిఱునగవుచే సొగసు గులుకుచు చంద్రబింబమువలెఁ బ్రకాశించుచున్న మొగము గలదియు ననుట; ఇటువంటిదైన, ఆనన్ద సంప్లవమ్=ఆనందప్రవాహమును, మే=నాయొక్క, మానసః=మనస్సు, అనుప్లవతాం = అనుసరించునుగాక, లేక, అను=అనుసరించి, ప్లవతామ్=తెప్పలఁదేలునుగాక-ఆనందమయమైన యాప్రవాహమునందు నామనసు ఓలలాడునుగాక యనుట, ఇందు 'ఆమన్దహాస' అని మందహాసరూపమైన వెన్నెలగల 'ఆననచన్ద్రబిమ్బమ్' అని ఆననరూపమైన చంద్రునిచేత, 'మాధుర్య' మనెడి 'వారిధి,' 'మదాన్ధ తరఙ్గభఙ్గీ' యని పొంగి, 'ఆనన్దసంప్లవమ్' అని యానందమయముగా ప్రవహించినదనియు, ఆప్రవాహమునందుఁ దనమనంబు నోలలాడుఁగాక యనియు నర్థము శబ్దశక్తిచే ధ్వనించుచున్నది.

చ. కందళితస్మితామృతవికాసముఖాబ్జము మాధురీవిని
ష్యందతరంగభంగినవయౌవనవిభ్రమగోపవేష మా
నందరసైకరూప మగునందకుమారసుధాబ్ధిలోన నా
డెందము తేలియాడఁగఁ గడిందియఘం బనుపంక మంటునే! 14

తా. చక్కఁదనము మిక్కిలి యతిశయించి సింగారము గులుకుచున్న చల్లని చిన్నిబాలునిరూపుఁదాల్చి, చిఱునవ్వుతోఁ గూడినచంద్రునివంటిమొగము గలిగి, వెలుఁగుచున్న కృష్ణుండనెడి యానందప్రవాహమందు నామనస్సు తేలియాడునుగాక.

శ్లో॥ అవ్యాజమఞ్జులముఖామ్బుజముగ్ధభావై
రాస్వాద్యమాననిజవేణువినోదనాదమ్ ।
ఆక్రీడతా మరుణపాదసరోరుహాభ్యా
మార్ద్రే మదీయహృదయే భువనార్ద్ర మోజః ॥ 15

టీ. అవ్యాజ...భావైః-అవ్యాజ = నిరుపాధికముగా- మఱియొకహేతువుచేతఁ గాక తనంతటనే, మఞ్జుల = సుందరమైన-స్వభావసిద్ధమైన సౌందర్యముగల యనుట, ముఖ అమ్బుజ=తామరవంటి మొగముయొక్క, ముగ్ధ=సొగసైన, భావైః=చేష్టలతోడ-

వేణువు నూఁదునపుడు గలుగు బొమలువంచుట కనులు ద్రిప్పుట మొదలగుశృంగారచేష్ట లతోఁ గూడ ననుట, ఆస్వా... నాదమ్-ఆస్వాద్యమాన=అనుభవింపఁబడుచున్న, నిజ= తనదైన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, వినోద=క్రీడార్థమైన, నాదమ్ = ధ్వనిగలదియు- భ్రూవిక్షేపాదులైన ముఖచేష్టలు సొగసుగాఁ జేయుచు వినోదముగా వేణువు నూఁదు చున్నదియనుట, మఱియు, భువన ఆర్ద్రమ్-భువన = లోకములను-చూచులోపలకెల్ల ననుట, ఆర్ద్రమ్=శృంగారరసముచేఁ దడిసినదియు-చల్లనైనది యనుట, అగు, ఓజః= (కృష్ణాఖ్యమైన) తేజము, అరుణ...హాభ్యామ్-అరుణ = ఎఱ్ఱనైన, పాదసరోరుహా భ్యామ్=తామరలవంటి యడుగులతో, ఆర్ద్రే = భక్తిరసముచేఁ దడసియున్న-గడుసు గాక మెత్తనైయున్న యని భావము. మదీయహృదయే=నాహృదయమునందు, ఆక్రీడ తామ్=అంతట విహరించుఁ గావుత. ముఖము 'అవ్యాజమంజుల'మైనది గావున నే దాని భావములు 'ముగ్ధ'ము లయ్యె. వీనుల విం దయినవేణుగానముయొక్క మనోజ్ఞత యిట్టిముగ్ధభావములచే మఱింత యతిశయము నొందిన దని యాశయము. ముగ్ధభావము లచేఁ గన్నులపండువును వేణువినోదనాదముచే వీనులవిందును జేయుటచే నాహృ దయము ఆర్ద్రమైనది యని ఆకూతము. ఆర్ద్రమైనతేజస్సు ఆర్ద్రమైన హృదయమున విహరించుట తగునని చమత్కారము. పాదములు 'అరుణసరోరుహములవలె మృదు వైనవి గాన దాని కనుగుణముగా నాహృదయమును ఆర్ద్రమై మెత్తగిలియున్నదని యాశయము. అరుణపాదసరోరుహములతో క్రీడించుటను జెప్పుటచే క్రీడాసౌకుమార్య మును అట్టిదానిని అనుభవించుటయందుఁ గలభోగ్యతాతిశయమును ధ్వనితములు.

మ. హాసదవ్యాజమనోహరాననముతోఁ దనాలోలదృక్కాళితో
నసకృల్లీఢనిరూఢవేణులతతోఁ దనాత్తాక్రమక్రమాంఘ్రిసా
రసయుగ్మంబున నింపుసొంపులు దలిర్పం దాండవం బాడుచు
న్వసియించున్ భువనార్ద్రతేజము మహాసనందంబునన్ నామదిన్. 15

తా. మఱియొకయలంకారముచేతఁ గాక స్వభావసిద్ధముగానే సుందరమై యున్న ముఖారవిందముయొక్క భ్రూవిక్షేపాదివ్యాపారములు మనోహరముగా నెఱపుచు, వినోదముగా వేణువు నూఁదుచు, జగంబులకెల్లఁ జల్లనై యున్న కృష్ణాఖ్య తేజము భక్తిరసముచేఁ దడిసి మృదువై యున్న నాహృదయమునందు నెఱ్ఱనియడుగుఁ దామర లిడుచుఁ గ్రీడించుఁగాక.

శ్లో॥ మణినూపురవాచాలం, వన్దేతచ్చరణం విభోః
లలితాని యదీయాని, లక్ష్మాణి వ్రజవీథిషు॥ 16

టీ. యదీయాని=దేనివైన-ఏపాదమును సంబంధించినట్టి, లక్ష్మాణి = (హలకులి శాంకుశాదిరేఖారూపము లైన) చిహ్నములు, వ్రజవీథిషు = (వ్రేపల్లెవీథులయందు, లలి

తాని=మనోజ్ఞములైనవో, విభోః=వ్యాపకుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మణి...చాలం-మణినూపుర = పద్మరాగాదిమణులు దాపిన యందియల చేత, వాచాలం = మ్రోయుచున్నట్టి, తత్ = ఆ, చరణం = పాదమునుగూర్చి, వందే = నమస్కరించుచున్నాను 'విభోః' అని సర్వవ్యాపకుండైన పరుండయ్యును, వ్రేపల్లెవీథుల నందియలు మెరయ దిరిగినాఁడనుటచే సౌలభ్యాతిశయమును లీలాసౌభాగ్యమును దెలియుచున్నది.

చ. హలకులిశాదిలక్షణసమాహితముద్రనచంచలస్థితిన్
వెలసి సిరిం జెలంగు వ్రజవీథుల నూపురరత్నకింకిణీ
లలితఝుళంఝుళారవముఁగలన్ నలుదిక్కులు పిక్కటిల్లఁగాఁ
దలవరి నాఁ బ్రవర్తిలుపదద్వయి గల్గుహరిన్ భజించెదన్. 16

తా. హలకులిశాంకుశాదిరేఖాలక్షణంబులచే వ్రేపల్లెవీథుల నలంకరించుచు, రత్నంపు టందియలరవళిని జెలఁగించుచున్న శ్రీకృష్ణుచరణంబులను భజించుచున్నాఁడను.

అవ. అందియలరవళిని వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మమ చేతసి స్ఫురతు వల్లవీవిభో
ర్మణినూపురప్రణయిమఞ్జుశిఞ్జితమ్।
కమలావనేచరకళిన్దకన్యకా
కలహంసకణ్ఠకలకూజితాదృతమ్॥ 17

టీ. కమలా...తాదృతమ్-కమలా = లక్ష్మీదేవియొక్క, వనే = విహారవనమైన పద్మవనమందు, చర=సంచరించుచున్నవియు, కళిన్దకన్యకా = యమునానదియం దుండునవియు, అగు, కలహంస=రాజహంసలయొక్క-యమునానదియందలి తామరతంపరలలో తిరుగునట్టి రాయంచలయొక్క యనుట, కణ్ఠ=కంఠములందలి, కల = అవ్యక్తమధురమైన, కూజిత=కూఁతల చేత, ఆదృతమ్ = ఆదరింపఁబడినదియైన-ఆకూజితములవంటిదైన యనుట, 'కూజితాదృతమ్' అనుపాఠమున కూజితములవంటిదైన యని యర్థము, వల్లవీవిభోః = గొల్లచెలువలకు నాయకుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మణి...శిఞ్జితమ్-మణినూపుర = రత్నపుటందియలయొక్క-ప్రణయి = ప్రేమపాత్రమైనదియు-లేక, ప్రేమఁ బూనునదియు, మఞ్జు=ఇంపైనదియు, అగు, శిఞ్జితమ్=రవళి, మమ=నాయొక్క, చేతసి = హృదయమునందు, స్ఫురతు-స్ఫురించునుగాక. 'కాళిన్ది పులినాఙ్గణ ప్రణయినమ్' అన్నట్లు కాళిందికడ తిరుగువాఁడు గావున అందలి రాయంచలకూఁతలచే అందియలరవళి ఆదృతము అగుటను జెప్పినాఁడు. అనఁగా కృష్ణుని నూపురశింజితమును విని యాకలహంసలు తమజాతివానిధ్వని యని యెంచి మాఱుకూజితములు సేయుచున్న వనుట. హంసలను 'కమలావనేచరా'లు లనుటచేతను, అందును 'కలహంస'ము లనుటచేతను వానిపుష్టియు మత్త

తయుఁ దెలియుచున్నది. వానిచే ఆకూజితధ్వనులయొక్క పెంపును దన్నూలముగా వానిం బోలునట్టి నూపురశింజితముయొక్క సొంపును వ్యంజితము లగుచున్నవి.

మ. దినముఁ జా నాదుహృదంతరాళమున వర్తిల్లుం గళిందాత్మజా
వనజాళిన్ విహరించు నంచ కలరావంబున్ విడంబించు న
వ్వనజాతేక్షణు పాదనూపురమణిక్వాణంబు గోపాంగనా
జనరాసోత్సవనృత్తగీతకలనాభ్యాసాదివ్యధౌరేయమై. 17

తా. యమునానదియందలి తామరతంపరయందు విహరించు రాయంచలయొక్క యవ్యక్తమధురకంఠధ్వనులకు సమానమై యింపుచూపు శ్రీకృష్ణుని యందియల రవళి నామనస్సునందు స్ఫురించుఁ గాత.

అవ. ఇట్లు దివ్యపాదాబ్జములతోను, ప్రసన్నవల్లోచనములతోను, శీతకిశోరవేషముతోను, ముగ్ధభావములతోను, వేణువినోదనాదముతోను, మణినూపురప్రణయిమంజుశింజితముతోను, తనహృదయమునందుఁ గ్రీడించునట్లు కవి ప్రార్థించినాఁడు. శ్రీకృష్ణుఁడును అట్టి నయనములతోను, అట్టి రూపములతోను, అట్టి మురళీధ్వనితోను,తన హృదయమందుఁ గ్రీడించుటను గవి తెలుపుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తరుణారుణకరుణామయవిపులాయతనయనం
కమలాకుచకలశీభరవిపులీకృతపులకమ్।
మురళీరవతరళీకృతమునిమానసనలినం
మమ ఖేలతి మదచేతసి మధురాధరమమృతమ్॥ 18

టీ. తరుణ...నయనమ్-తరుణ ఆరుణ=లేఁతయెఱ్ఱదనముగలవియు - కొంచెముగా నెఱ్ఱనివియు, కరుణామయ = దయాస్వరూపము లైనవియు, విపుల = వెడల్పుగలవియు, ఆయత=నిడుద లైనవియు, అగు, నయనమ్ = కన్నులుగలదియు-కొంతయెఱ్ఱనై కరుణారస మొలుకు నిడువాలుఁగన్నులు గలది యనుట: కమలా...పులకమ్ - కమలా =లక్ష్మియొక్క, కుచకలశీ = కలశములవంటి కుచములయొక్క, భర=ప్రేంకనయందలి-ప్రేంకనిగబ్బిగుబ్బలయందు అనుట, విపులీకృత = మిక్కిలిగా చేయఁబడిన, పులకమ్ = గగుర్పాటుగలదియు-లక్ష్మీదేవికి శృంగారరసవశమునఁ జన్నుఁగవ పయిపయి గగుర్పాటుచునట్లు చేయునది యనుట; మురళీ...నలినమ్-మురళీరవ=వేణునాదముచేత, తరళీకృత=చలింపఁజేయఁబడిన, ముని = మునులయొక్క-మననశీలురై యున్న యోగులయొక్క, మానసనలినమ్=హృదయకమలములు గలవియు-దృఢనిష్ఠతో మననము సేయుచుండు మునులచిత్తములనుగూడ జలింపఁజేయఁజాలినంత మోహనముగా మురళిని [illegible]

దునట్టిది యనుట; మధుర + అధరమ్-మధుర=మనోజ్ఞమైన, అధరమ్=క్రిందిపెదవి గలదియు; అగు, అమృతమ్=అమృతమువలె నత్యంతభోగ్యమైన-లేక మోక్షస్వరూపమైన శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు, మమ=నాయొక్క, మనచేతసి=మత్తమైన చిత్తమునందు, ఖేలతి=క్రీడించుచున్నది. నాచేతస్సు విషయవిషామిషభోగముచే మత్తిల్లినది. దాని కాయమృతంపుభోగ్యత తెలియదు. అయినను ఆ యమృతము తన యెట్టిని నిడువాలుఁగన్నులును, లచ్చికిని చన్నుఁగవయందు గగురుపుట్టించునట్టి చక్కని రూపును, మునులమనస్సులనుగూడఁ గలంచునట్టి మోహనమైన మురళీరవళిని, మధురమైన యధరమును, జూపి అట్టి నామనస్సును వశము చేసికొని యందుఁ గ్రీడించుచున్నదని యాశయము.

మ. తరుణాబ్జారుణలోచనద్వయిఁ గృపాసారధారేయమై యొప్ప సా
గరకన్యాకుచకుంభపాళిఁ బులకల్ గన్పట్ట మౌనీంద్రహృ
త్సరసీజంబులు సంచలింప మురళీసంజాతగీతామృత
స్ఫురణన్ రాల్ గరఁగం జరించుహరికైశోరంబు భావించెదన్. 18

తా. ఇందుకంతె యెఱ్ఱనైకరుణారస మొలుకునిడువాలువెడఁదగన్నులు చెన్నార, లచ్చియొక్క బంగారుకుండలవంటి గుబ్బపాలిండ్లయందు మిక్కిలి గగురుపుట్టించు శృంగారరసమొలుకు చక్కనిమేను దళుకొత్త, మునులయొక్క సమాధినిగూడఁ గలంచునంత మోహనముగా మురళినూఁదుచు, మధురమైన యధరము గలిగియున్నకృష్ణాఖ్యమగు నమృతము నామత్తచిత్తమునందుఁ గ్రీడించుచున్నది.

అవ. అట్టిముగ్ధభావములను స్ఫురించుట చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆముగ్ధ మర్ధనయనామ్బుజచుమ్బ్యమాన
హర్షాకులవ్రజవధూమధురాననేన్దోః
ఆరబ్ధవేణురవ మాదికిశోరమూర్తే
రావిర్భవన్తి మమ చేతసి కే౽పి భావాః॥ 19

టీ. అర్ధ... నేన్దోః-అర్ధ=అర్ధనిమీలితములైన-అరమోడ్చిన, నయన అమ్బుజ=కన్నుఁదామరలచేత= తామరలవంటికన్నులచేత, చుమ్బ్యమాన=చుంబింపఁబడుచున్న-కన్నులు చుంబించుటయనఁగా చుంబనమువలె సుఖప్రదముగాను మోహోద్దీపకముగాను జూచుట యని యర్థముగాన కన్నులచే అట్లుచూడఁబడుచున్నదియైన, హర్ష ఆకుల=సంతోషముచే తత్తఱపాటుకలవారగు, వ్రజవధూ=గోపస్త్రీలయొక్క, మధుర=మనోజ్ఞమైన, ఆనన ఇన్దోః=ముఖచంద్రులు - అనఁగా చంద్రునివంటి దివ్యముగములుగలవాఁడైన, ఆది...మూర్తేః-ఆది = పురాణుఁడైన, కిశోరమూర్తేః=బాలకృష్ణమూర్తియొక్క, కే౽పి=ఇట్టివియని చెప్పనలవిగాని, భావాః=చేష్టలు, ఆముగ్ధమ్=అంతటను

సుందరమగునట్టుగాను, ఆరబ్ధవేణురవమ్-ఆరబ్ధ=ఆరంభింపఁబడిన, వేణురవమ్ = వేణునాదము గలుగునట్టుగాను, ఆవిర్భవన్తి=స్ఫురించుచున్నవి. ఆదికిశోరమూర్తి వేణురవము నారంభించి ముగ్ధములైన భావములను జేయుచున్నాఁడు ఇవియె, 'అవ్యాజమఞ్జులముఖామ్బుజ ముగ్ధభావైః-అనఁబడినవి. ఆచేష్టలను ఇట్టి వట్టి వని వర్ణింప నాతరము గాదు. అయినను అం దొకచేష్టను చెప్పెదను. అది యేదనఁగా, వేణు వూఁదునప్పుడు కన్నుఁదమ్ములు అరమోడ్చినవాఁడై యావేణుధ్వనికిసంతోషపడి తొడిఁబడుచున్న గొల్ల ముద్దుగుమ్మలనెమ్మొగములందు మోహోద్దీపకముగాఁ జూడ్కులు నిగుడ్చుచున్నాఁ డని భావము. అరమోడ్పుఁగంటి చూడ్కు లత్యంతమోహనము లని తెలియునది.

మ. మురళీగానసుధాపయోనిధి మదిం క్రొంగం దరంగావళు
 ల్దరికిన్ మీఱ వనం గటీతటదుకూలంబుల్ వడిన్ జాఱ న
 బ్బురపుంగొల్లమిటారినీటు లరమోడ్పుంగన్నులం గాంచుచి
 త్తరపుస్మేరదులగోపబాలకువినోదప్రౌఢి భావించెదన్. 19

తా. వేణుగానము విని సంతసముచేఁ దత్తఱపడుచున్న గొల్లచిత్తరులచందురుని వంటి నెమ్మొగంబులందు, అరమోడ్చిన కన్నుఁదామరలను మరులుపుట్టునట్టు నిగుడ్చుచు, మురళీగానము సేయుచున్న పురాణపురుషుం డగు బాలకృష్ణుండు ఇట్టి వట్టి వని వర్ణింప నలవిగాకుండునట్లు అతిమనోహరముగాఁ జేయుశృంగారచేష్టలు నామనంబునఁ దోఁచుచున్నవి.

అవ. మదనకేళిశయ్యనుండి లేచు ముగ్ధభావమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కలక్వణితకఙ్కణం కరనిరుద్ధపీతామ్బరం
 క్రమప్రసృతకున్తలం కలితబర్హభూషం విభోః ।
 పునఃప్రసృతిచాపలం ప్రణయినీభుజాయన్త్రితం
 మమ స్ఫురతు మానసే మదనకేళిశయ్యోత్థితమ్॥ 20

టీ. విభోః=విభుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మదనకేళిశయ్యోత్థితమ్-మదనకేళి=రతిక్రీడకొఱకైన-రతిగావించినట్టి, శయ్యా=సెజ్జనుండి, ఉత్థితమ్=లేచుట-ప్రియురాలితో రతి సలిపి. పడుకనుండి లేచుట-ఇది కర్త. ఇచట ఉత్థితశబ్దమునకు భావమున క్త ప్రత్యయము, ఆ ఉత్థిత మెట్టిదనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు:- కల...కణమ్-కల=అవ్యక్త మధురమైన, క్వణిత=ధ్వనిగల, కఙ్కణమ్=కడియములుగలది; కర...బరమ్-కర=హస్తముచేత, నిరుద్ధ=జాఱనీక అడ్డగింపఁబడిన, పీతామ్బరం=పచ్చనివలువగలది-పీతాంబరధరుఁడు గనుక నిచట పీతాంబరము చెప్పఁబడియె; క్రమ ..తలమ్-క్రమ=సరిగా,

ప్రసృత=సాఁగింపఁబడిన- సాఁగునట్లు దువ్వఁబడినయనుట, శస్త్రలమ్=వెంట్రుకలుగలది; కలిత బర్హభూషమ్ - కలిత=అమర్పఁబడిన, బర్హ=నెమలిపురి యనెడు, భూషమ్=భూషణము గలది- జాతిన నెమలిపురిని జెరువుకొన్న దనుట, ప్రణయినీభుజాయన్త్రితమ్- ప్రణయినీ=ప్రియురాలియొక్క, భుజా=బుజములచేత, యన్త్రితమ్ సత్=అడ్డగింపఁబడినది అగుచు-ప్రియురాలు బిగియఁ గౌఁగిలించుకొని యాలేచుటను సాఁగనీయక నిలుపఁగా ననుట, కౌపునసే, పున...లమ్-పునః=మరల, ప్రసృతి=నిక్కుటయందు, చాపలమ్=ఆసక్తిగలది-నిక్కుచుండిన ఉత్థితము ప్రణయినిచే అడ్డగింపఁబడుటచే నిలిచి మరల నిక్కుటకుఁ బూనినదనుట, ఇట్టిఉత్థితము, మమ=నాయొక్క మానసే=మనస్సునందు, స్ఫురతు=ప్రకాశించుఁగాత. ఇచట-ఉత్థితమ్ - అని లేచి యుండుట చెప్పఁబడినది. ఈలేచుటకే - పునః ప్రసృతిచాపలమ్ - అనువిశేషణము చెప్పఁబడినది. ఇట్లు లేచియే యుండఁగా - పునః ప్రసృతి-అని మరల లేచుటకై నిక్కుట యెట్లు? అని సందేహముగలిగెడిని కాన-ఉత్థితమ్ - అనుటచే శయ్యనుండి సగము లేచె ననియు, అపుడే ప్రణయిని భుజాయంత్రణముచే దానిని అట్లేనిలిపెననియు, మరల కడమసగమును లేవఁగోరుటచే-పునః ప్రసృతి చాపలమ్ - అని చెప్పఁబడె ననియు గ్రహించునది దీనిచే మొదట లేచుట శయ్యనుండి యనియు, పిదపలేచుట ప్రియురాలియొడినుండి యనియు వ్యంజిత మగుచున్నది.

చ. అరవిరిజాఱుకుంతలము ♦ లట్టిటు వీడినకీలిదండయుం
గరవలయంబు ఘల్లు రనఁ ♦ గైకొనునట్టి సువర్ణచేలముం
బరఁగఁగ సెజ్జ డిగ్గుతఱిఁ ♦ బద్మవిలోచన గౌఁగిలించుచోఁ
దిరుగ రమింపఁగోఁ దివురుశ్రదేవుని నామది నాశ్రయించెదన్. 20

తా. కంకణము అవ్యక్తమధురముగా మోఁరయ, వీడినపీతాంబరమును శేతం బట్టుకొని, చెదరి చిక్కువీడిన వెంట్రుకలను సాఁగ దువ్వి, చక్కఁగా నమర్చిననెమలిపురితో,ప్రియురాలితో రతిసలిపినపడుకనుండి కొంతలేచునపు డాప్రణయిని బుజములందిడియఁ బట్టుకొని యట్లే నిలుపఁగా మరల మిగత లేవ నంకించుచున్న విభుండు శ్రీకృష్ణుండు నామనస్సునందు వెలుంగుఁ గాత.

అవ. కపటనిద్ర యనుముగ్ధభావమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్తోకస్తోకనిరుధ్యమానమృదులప్రస్యన్దిమన్దస్మితం
ప్రేమోద్భేదనిరర్గళప్రసృమరప్రవ్యక్తరోమోద్గమమ్ ।
శ్రోత్రశ్రోతృమనోహరవ్రజవధూలీలా మిథోజల్పితం
మిథ్యాస్వాప ముపాస్మహే భగవతః క్రీడానిమీలద్దృశః॥ 21

టీ. క్రీడా...దృశః-క్రీడా = వేడుకకొఱకు-నిజముగాఁ గాదనుట, నిమీలత్ = మొగుడుచున్న, దృశః = కన్నులు గల-వేడుకకై కన్నులు మోడ్చుచున్నవాఁడైన యనుట, భగవతః=భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణమూర్తి యొక్క, మిథ్యాస్వాపం = కపటనిద్రను, ఉపాస్మహే=ఉపాసించుచున్నారము. ఆమిథ్యాస్వాప మెట్టిదనఁగా-శ్రోత్ర...జల్పితమ్-శ్రోత్ర=వినువారలకు, శ్రోత్ర=చెవులకు,మనోహర=ఇంపైన, వ్రజవధూ=గోపస్త్రీల యొక్క, లీలా = విలాసప్రయుక్తమైన, మిథోజల్పితమ్ = పరస్పరసంభాషణముగలది. గొల్లచెలువలు చెవుల కింపుగా విలాసముతోఁ దన్ను గుఱించి యొకరితో నొకరు మాటలాడికొను మాటలు గలది-కృష్ణుఁడు గోపస్త్రీలమర్మము తెలియుటకై కపటనిద్ర వోవఁగా నిజముగా నతఁడు నిద్రించె నని ఆతని గుఱించి గొల్లకన్నియలు ఒండొరులతో విలాసముతో నింపుగులుకు మాటలాడుకొనుచు రనుట; అట్లు తనకు దెలియదని తలంచి వారాడుకొను మాటలు వినుటచే, 'స్తోక...స్మితమ్-స్తోకస్తోక=కొంచెము కొంచెముగా, నిరుధ్యమాన=అడ్డగింపఁబడుచున్నదియు, కావుననే, మృదుల=కోమలముగా-మెల్లగా, ప్రస్యన్ది = పిక్కటిలుచున్నదియు, అగు, మన్దస్మితమ్ = చిఱునవ్వుగలది-ఇది మిథ్యాస్వాపమునకు విశేషణము- వారాడుకొను మాటలు విని నవ్వు పిక్కటిలఁగా దానిని వెలువడకుండునట్లు కొంతకొంత లోపల నాఁగుచున్నాఁడనుట; ఆజల్పితములు 'శ్రోత్రమనోహర'ములును 'లీలా'ప్రయుక్తములు నగుటచే, ప్రేమో...ద్గమమ్ - ప్రేమ = వలపుయొక్క, ఉద్భేద=ఆవిర్భావముచేత, నిర్గళ=అడ్డములేనట్టుగా, ప్రస్మర=దేహమెల్ల వ్యాపించుచున్నట్టియు, కావుననే, ప్రవ్యక్త=మిక్కిలి స్పష్టముగాఁ దెలియునదియు, అగు, రోమోద్గమమ్=వెంట్రుకలు నిట్టవొడుచుట - గగుర్పాటుగలదియు - ఇదియు మిథ్యాస్వాపవిశేషణము. వారి లీలాప్రయుక్తములైన శ్రుతిమనోహరజల్పితములను వినుటచే మరులుపుట్టి మేనెల్ల గగుర్పొడిచెననుట. ఇట్టి మిథ్యాస్వాపమును, ఉపాసించుచున్నామని యన్వయము. 'మిథః' అనుట మందస్మితమునకును, 'లీలా' అనుట రోమోద్గమమునకును హేతువు లని తెలియునది.

చ. వలపులు గుల్కు గోపిక లకవారణ నొండొరుతోడ నాడుమా
టలఁ జెవి కింపుగా వినఁ దొరకడంగి తనర్చినమందహాసముం
బలుమఱు నాఁగి మేను గరుపాఱఁగ నూరక కన్ను మోడ్చు న
జ్జలరుహపత్రనేత్రునియకసత్యపునిద్దుర కేను మ్రొక్కెదన్. 21

తా. తాను వేడుకకొఱకు నిదురించువానివలె కన్నులు మూసికొనియుండఁగా, గొల్లయిల్లాండ్రు వీనులవిందుగా నొకరితో నొకరు మాటాడుకొను విలాసంపుఁబలుకులు వినుచును, దానిచేఁ దనకు పిక్కటిల్లిన వెడనవ్వును వారికిఁ దెలియకుండునట్లు కొంచెముకొంచెముగా లోపల నాఁగుచును, వారిమాటలవిని మరులుకొని మేనెల్ల దొట్టను

గా గగురుపొడుచఁగా, బెడఁగుచూపు భగవంతుం డగుబాలకృష్ణునియొక్క కపటనిద్రను ఉపాసించెదము.

శ్లో॥ విచిత్రపత్రాఙ్కురశాలిబాలా
స్తనాన్తరం మానిమనోన్తరం వా।
అపాస్య బృన్దావనపాదపాస్య
ముపాస్య మన్యన్న విలోకయామః॥ 22

టీ. విచిత్ర... స్తనాన్తరం వా-విచిత్ర=నానావిధములైన, పత్రాఙ్కుర = మకరికాపత్రవిశేషములచేత, శాలి=ఒప్పుచున్న, బాలా = లేఁబ్రాయపు కన్నియలయొక్క, స్తన=చన్నులయొక్క, అన్తరంవా = మధ్యప్రదేశమునుగాని, మాని...న్తరంవా-మాని=మునులయొక్క, మనః = మనస్సులయొక్క, అన్తరంవా = మధ్యప్రదేశమును గాని, బృన్దా...స్యమ్-బృన్దావన=బృందావనమందలి, పాదప=వృక్షములయొక్క, ఆస్యం=ముఖప్రదేశమును గాని, అపాస్య=విడిచి-ఈ చెప్పఁబడిన మూఁడుస్థానములను విడిచిన యెడల, ఉపాస్యం=(కృష్ణుని కనుఁగొనుటకై మనకు) పొందఁదగినదానిని-లేక, (కృష్ణుఁడు వసించుస్థానముగా మనకు) గోచరింపఁదగినదానిని, అన్యత్=మఱియొకదానిని, నవిలోకయామః=చూడము-ఈమూఁడుచోట్లనుదప్ప మఱొకచోటఁ గృష్ణునిఁ జూడఁజాలమని యర్థము. విచిత్రపత్రాంకురములచే మనోహరములును, లేఁబ్రాయముచే మోహాకరములును అగుటచే బాలాస్తనములందును, నిరంతరధ్యానవిలసితము లగుటచే మానిమనంబులందును, అవతారప్రయుక్తమైన గోరక్షణవ్యాపారముచే బృందావనపాదపములంగూను కృష్ణుఁడు గనఁబడుచున్నాఁడని యాశయము. ఏమియు నెఱుఁగని బాలల స్తనము లెక్కడ! అప్రాకృతవిషయములను దెలియు మానులమనము లెక్కడ! మిక్కిలి సామాన్యమగు నిట్టిస్థానమునందును మహోత్కృష్టమైన యట్టిస్థానమునందును సరిగాఁ గనఁబడునట్టి యీ లీలావైచిత్ర్యము నిరతిశయమైన దని భావము. బాలాస్తనాంతరమునఁ గానఁబడుట సౌలభ్యమునకు సీమ; మానిమనోంతరమునఁ గానఁబడుట పరత్వమునకు కాష్ఠ.

చ. లలితవిచిత్రపత్రమహితాళికుచపాళిఁ గళిందజావన
స్థలలవలీలతాగృహవితర్దికలున్ మునిమానసాబ్జముల్
జలరుహపత్రనేత్రుని విశాలనివాసము లిందుఁ దక్క నే
నెలవున నైనఁ గన్గొనఁగ నేర్తుమె ధూర్తశిఖావతంసునిన్. 22

తా. మకరికాపత్రాదులచే సొగసైన లేఁబ్రాయపుఁగన్నెలపాలిండ్లనడుమను, మానులహృదయములనడుమను, బృందావనవృక్షములమొంగలను దప్ప మఱియొకచోటఁ గృష్ణునిఁ జూడలేము.

అవ. ఇట్లు హృదయంబునఁ బొడసూపిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని కన్నులారఁ గనుఁగొనవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సార్థం సమృద్ధై రమృతాయమానై
రాధ్మాయమానై ర్మురళీనినాదైః।
మూర్ధాభిషిక్తం మధురాకృతీనాం
బాలం కదా నామ విలోకయిష్యే॥ 23

టీ. అధ్మాయమానైః=తనచేనూఁదంబడుచున్నవియు, కావున నే, సమృద్ధైః=పరిపూర్ణములైనవియు-సర్వగుణసంపన్నములైనవి యనుట, కావున నే, అమృతాయమానైః=అమృతమువలె నాచరించుచున్నవియు-అత్యంతభోగ్యములైనవి యనుట, అగు, మురళీనినాదైః సార్థమ్=వేణుధ్వనులతోఁగూడ - మిక్కిలి శ్రావ్యముగా వేణువు ననేకవిధస్వరములచే నూఁదుచున్నవాఁడై యనుట, మధు॰ ఆకృతీనాం = సుందరమైన ఆకారము గలవారలలోపల, మూర్ధాభిషిక్తమ్=పట్టాభిషిక్తుఁడైన-అత్యంత శ్రేష్ఠుఁడైన యనుట, బాలం=బాలుని, కదానామ = ఎప్పుడు, విలోకయిష్యే = చూడఁగలనో-వీనులవిందులైన వేణుధ్వనులు సేయుచు కన్నులవిందైన యతిసుందరాకృతితో నా కెప్పుడు కనఁబడునో యనుట.

ఉ. చక్కనివారి నెల్ల నెకసక్కెము లాడెడుచక్కనయ్య యై
చొక్కుచుఁ దాననూనలయశోభితగానరసామృతంబు న
ల్దిక్కులఁ బిక్కటిల్ల మురళిం బలికించెడిబాలు నెన్నఁడో
గ్రక్కునఁ గాంచి యెత్తికొని కన్నుల నొక్కుదుఁ దత్పదాబ్జముల్.

తా. రంజించుటవలయు సకలగుణంబులు నిండి యమృతమువలె అతిభోగ్యముగా నుండు నాదములు సెలంగ పిల్లఁగ్రోవి నూఁదుచు, చక్కనివారికెల్లఁ దలమిన్నయై యొప్పు చిన్ని బాలుని కృష్ణుని నే నెప్పుడు గాంతునో.

శ్లో॥ శిశిరీకురుతే కదా ను నః శిఖిపింఛాభరణ శ్శిశు ర్దృశోః।
యుగళం విగళన్మధుద్రవస్మిత, ముద్రామృదునా ముఖేన్దునా॥ 24

టీ. శిఖి — రణః-శిఖిపింఛ = నెమిలిపురిని, ఆభరణః = భూషణముగాఁ గలవారిడైన, శిశుః=బాలుఁడు-చిన్నికృష్ణుఁడు, విగళ...దునా-విగళత్=మిక్కిలి కాఱుచున్నట్టి మధుద్రవ=తేనియయను ద్రవముగల - తేనియలుగాఱునట్లు తీయనైన యనుట, స్మిత = చిఱునగవుయొక్క, ముద్రా=ముద్రచేత-అచ్చొత్తినట్లు వీడకున్న చిఱునవ్వుచేత ననుట, మృదునా = కోమలమైన - మఱింత చల్లనైన యనుట, ముఖ ఇందునా=మోముచంద్రుని

రునిచేత, నః=మాయొక్క, దృశోః=నేత్రములయొక్క, యుగళం=దోయిని, కదాను=ఎప్పుడు, శిశిరీకురుతే=చల్లగాఁ జేయుచున్నాఁడు-కన్నులు చల్లగా కనఁబడుట యెప్పుడో యని యర్థము. స్మితము విగళన్మధుద్రవము గావుననే ముఖేందువును మృదువుఁ గావించినది. చంద్రుఁడు సహజముగా చల్లనివాఁ డయ్యు వెన్నెలగాయునపుడుమఱింత సుఖము గా చల్లఁదనము గూర్చునట్లు ముఖచంద్రుఁడును సహజశీతలుఁడయ్యుఁజిఱునవ్వు వలుకునపుడు మఱింతహాయిగా చలువ దొలుకు నని యాశయము. కేవల 'ముఖ'మునక కేవల 'స్మిత' మును జెప్పక 'ముఖేందు' వునకు 'స్మితముద్ర'ను జెప్పుటచే, చంద్రునికి వెన్నెలవలె సుఖమునకు స్మితము 'ముద్ర' గా అనఁగా ఎడతెగని గుఱుతుగా, నున్న దను సారస్యము వ్యంజిత మగుచున్నది. ముఖేందువు మృదు వగుట యనఁగా అది మఱింతసుకుమార మైన చల్లఁదనము గలిగియుండుట యని భావము. దాని చేమఱింత సుఖప్రద మగుటయు నూహ్యము.

మ. తళుకుంగన్నులచూపుకోపు సుధఁ జింకదన్ మందహాసంబు వె
 న్నెలనిగ్గుల్ వెదచల్ల నెమ్మిపురివన్నెల్ చిన్నె లై మీఱ ని
 ర్మలవక్త్రేందుకళావిలాసమునఁ జేరన్ వచ్చి కందోయి శీ
 తలముం జేయఁగ నందనందనుని నాకెన్నం గాంచు టెం కెన్నఁడో!

తా. నెమిలిపురిని దల యందుఁ జెరువుకొని, తేనె లొలుకు తీయని చిఱునవ్వుఁ గుఱుతువలె గిలికొనుటచే మఱింత చల్లఁదనంపుసొంపు గులుకు మొగముచందురునితో బాలుండగు చిన్నిగోపాలుఁడు నాకన్నుఁగవను జల్లఁజేయుట యెన్నఁడో.

శ్లో॥ కారుణ్యకర్బురకటాక్షనిరీక్షణేన
 తారుణ్యసంవలితశైశవవైభవేన ।
 ఆపుష్ణతా భువన మద్భుతవిభ్రమేణ
 శ్రీకృష్ణచన్ద్ర శిశిరీకురు లోచనం మే ॥ 25

టీ. కారు...క్షణేన-కారుణ్య=కరుణచేత, కర్బుర=చిత్రవర్ణముగలదియైన-ఇచట కర్బురశబ్దము మేళనమాత్రపరముగాన కరుణతోఁ గూడుకొన్న, కటాక్ష = కడగంటి యొక్క, నిరీక్షణేన=చూపులుగలదియు, అద్భుతవిభ్రమేణ - అద్భుత=(మనుష్యులకును అందును బాలకులకును అతిమాత్రములైనవి గావున) ఆశ్చర్యకరములైనట్టి, విభ్రమేణ=(సౌందర్యశౌర్యాదులయొక్క) విలాసములు గలదియు, ఇట్టివిలాసములచేత, భువనమ్=జగత్తును, ఆపుష్ణతా = తడుపుచున్నదియు-లేక, నిండించుచున్నదియు - జగత్తునం దెల్ల యెడలను సౌందర్య శౌర్య ధైర్యాది విభ్రమములు నెఱపునదియు ననుట - 'ఆపుష్ణతా' అను పాఠమున ఇట్టి విభ్రమములచే దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణములు సేసి జగంబు నెల్ల

బ్రోచుచున్నదియు ననుట, అగు, తారు...వైభవేన-తారుణ్య=యౌవనముతోడ, సంవలిత=కూడుకొన్న, శైశవ=బాల్యముయొక్క, వైభవేన = సంపదచేత, శ్రీకృష్ణచంద్ర = శ్రీకృష్ణుఁడనెడి చంద్రుఁడా-చంద్రునివలెఁ జల్లనైన శ్రీకృష్ణా యనుట, మే=నాయొక్క లోచనం=నేత్రమును, శిశిరీకురు=చల్లగాఁ జేయుము. ఇచటఁ గృష్ణునికి బాల్యయౌవన సంధి చెప్పఁబడినది. 'శైశవవైభవేన' అనుటచే పరిపూర్ణబాల్యమును యౌవనలేశమును స్ఫురించెడిని. యౌవన మిప్పుడే స్పృశించినది; అద్భుతవిభ్రమములలో జగమెల్ల నిండినది అని భావము.

శా. కూడిం గూడనిప్రాయపున్సొగసు లుత్కర్షల్ నిక్కి కై పెక్కుఁగా
నీడుం జోడును లేనివీక్షణసుధావృష్టిన్ జగత్పుష్టికిం
దోడున్ నీ డగుగోకులాంబునిధిచంద్రుం గాంతిసాంద్రుం దమిం
జూడం జూడఁగ దృక్చకోరికలు గాంక్షించున్ సంతతానందమున్. 25

తా. కరుణారసమొలుకు కడగంటిచూపులుగలిగి, లోకంబునంతయునద్భుతములైన నిజవిలాసములచేఁ బోషించుచు, యౌవనంబుతోఁ గూడినబాల్యంబు పొలుపుచూప, ఏపారునో కృష్ణా! చంద్రునివలె నాకన్నులు చల్లఁగాజేయుచు నాపం గనబడుమా.

శ్లో॥ కదా వా కాళిన్దీకువలయదళశ్యామలతరాః
కటాక్షా లక్ష్యన్తే కిమపి కరుణావీచినిచితాః ।
కదా వా కన్దర్పప్రతిభటజటాచన్ద్రశిశిరాః
కిమప్యన్తస్తోషం దదతి మురళీకేళినినదాః ॥

టీ. కాళిన్దీ...తరాః-కాళిన్దీ = యమునయందలి, కువలయ=నల్లగలువలయొక్క, దళ= రేకులవలె, శ్యామలతరాః = మిక్కిలినల్లనివియు, కిమపి = చెప్పనలవిగానట్లు, కరుణా...చితాః-కరుణా = కృపారసముయొక్క, వీచి = అలలచేత-ఇట అలలచే ఎడతెగనివరుస గ్రాహ్యము గాన పయిపయి నెడతెగక పొడముచున్న కరుణారసముచేత ననుట, నిచితాః = వ్యాప్తములైనవియు-కటాక్షములందుఁ వ్యాపించుసౌకర్యముకొఱకు కరుణాశబ్దమునకు 'వీచి' కూర్పఁబడినది- మీఁదుమిక్కిలి కరుణచే ప్రేరితములైనవి యనుట, అగు, కటాక్షాః = కడగంటిచూపులు, కదావా = ఎప్పుడు, లక్ష్యన్తే= చూడఁబడునో, కన్ద...శిశిరాః-కన్దర్ప = మన్మథునికి, ప్రతిభట=శత్రువైన శివునియొక్క, జటా = జడలయందలి, చన్ద్ర=చంద్రునివలె, శిశిరాః=చల్లనివైన-చల్లఁదనముచే ఆహ్లాదకరము లైనవి యగు, మురళీ...నినదాః-మురళీ = పిల్లఁగ్రోవియొక్క, కేళి=క్రీడార్థమైన, నినదాః= ధ్వనులు-విలాసార్థముగా చేయఁబడు వేణుధ్వనులు, కిమపి=చెప్పనలవికానట్లు, అన్తః తోషమ్ = లోపలిసంతోషమును- అంతఃకరణముయొక్క సంతుష్టిని, కదావా=ఎప్పుడు, దదతి=ఇచ్చునో. ఇట కేవల 'కువలయ' ము

లనక 'కాళిందీకువలయ'ము లనుటచే కటాక్షములు శ్యామలతరము లగుట యేర్పడి నది. అనఁగా కువలయములే నల్లనివి; అందును నల్లనైన కాళిందీనదియందు మొలచిన కువలయములు మఱింత నల్లనివి. అట్టివానిం బోలినకటాక్షములు 'శ్యామలతరాః' మిక్కిలి నల్లని వని యాశయము. ఇట్లే కేవల 'చంద్రు' నిం జెప్పక 'కన్దర్పప్రతిభట' జట' లయందలి చంద్రుని జెప్పుటచే మురళీనినదములయొక్క శిశిరత్వాతిశయము దెలి యుచున్నది. అనఁగా చంద్రుఁడే సహజముగా చల్లనివాఁడు. అందు గంగానదిజల ములు నిరంతరము నెలకొనియుండు శివుని జడలయందలి చంద్రుఁడో మఱియు చల్లని వాఁడు అట్టిచంద్రునిఁ బోలిన మురళీనినదముల చల్లఁదనము-అనఁగా అహ్లాదకరత్వము, మిక్కిలి యనుగుననిభావము. 'కేళినినదాః' అనుచో కేళిశబ్దము అనినదముల శిశిరత్వము నకును విలాసమును గూర్చుచున్నది.

ఉ. ఎన్నఁడొ యామునోత్పలసితేతరలోలదయార్ద్రదృగ్విలా
సోన్నతి నాపయిన్ నిగిడిక్రయుండుట శంభుజటాటవీతటా
సన్నసుధాంశుశీతలలసన్మురళీనినదామృతంబుచే
వెన్నుఁడు నాదువీనులకు విం దొనరింపఁ దలంచు టెన్నఁడో. 26

తా. యమునానదియందలి నల్లగలువ రేకులవలె మిక్కిలినల్లనై, పయింబయి తరఁగలుగాఁ గరుణారసముచే నిగుడింపఁబడుచున్న కడగంటిచూడ్కులను ఎవుడు గాంతునో! శివుని జడయందలి చంద్రునివలెఁ జల్లగానున్న వేణువినోదధ్వనులు నామనంబునకు నెపుడు మిక్కిలి సంతోషముఁ గూర్చునో.

శ్లో॥ అధీర మాలోకిత మార్ద్రజల్పితం, గతంచ గమ్భీరవిలాసమన్థరమ్
అమన్ద మాలిఙ్గిత మాకులోన్మద, స్మితం చ తే నాథ వదన్తి గోపికాః॥

టీ. హేనాథ=ఓయేలికా, గోపికాః=గోపస్త్రీలు, తే=నీయొక్క, అధీరమ్=ధీరముకానిదైన - బెళుకైనయనుట, ఆలోకితం=చూచుటను; ఆర్ద్రజల్పితమ్-ఆర్ద్ర సరసమైన, జల్పితమ్=మాటాడుటను, గమ్భీ... రమ్-గమ్భీర = తెలియరాని - లేక గరువముతోఁగూడిన, విలాస=ఒయ్యారముచేత, మన్థరమ్ = బరువైనట్టి - మిక్కిలి యొయ్యారము గలదైన అనుట, గతంచ = నడకను; అమన్దమ్=గాఢమైన- ఆలిఙ్గితమ్= కౌఁగలించుటను; ఆకులోన్మదస్మితం-ఆకుల = వ్యాప్తమైనదియు, ఉన్మద = మిక్కిలి మదముతోఁ గూడినదియు-లేక, మదము-మరులు గొలుపునది యనుట, అగు, స్మితం = నవ్వును-ఒలసి మన్మథావేశముఁ బుట్టించునవ్వు ననుట; వదన్తి = చెప్పుదురు. ఇట మొదట చూపును, పిదప వరుసగా మాటలును, నడకయు, కౌఁగిలియుఁ జెప్పఁబడినవి. కాఁబట్టి, బెళుకుఁజూపులఁజూచి,చిఱునవ్వు దొలుకఁబలుకుచు, మురిపంపునడతో వచ్చి, బిగియారంగౌఁగిలించుక్రమమును తదనుభవధన్య లగుగోపకన్యలు చెప్పిరని తెలియునది.

ఉ. అందము గుల్కు నీముఖసత్సూనము మాటలు తేనెసోనలం
జిందు మృదుస్మితంబు సుధఁ జిందుఁ గటాక్షములార మించుచున్
విందులు కౌఁగిలింత కనువింత యటంచును గోపకాంత లా
నందముతోడఁ బల్కుదురు నాథ భవన్మహిమానుభావముల్. 27

తా. ఓప్రభూ! గొల్లచెలువలు నీమోము అతిచపలముగను, మాటలు సొంపైనవిగను, నడక మిక్కిలి హొయలుగలదిగాను, కౌగిలింత మిక్కిలి నిబ్బరమైనదిగాను, చిఱునవ్వు తేనియతేటలు మిటారించునదిగాను జెప్పుదురు.

శ్లో॥ అస్తోకస్మితభర మాయతాయతాక్షం
నిశ్శేష స్తనమృదితం వ్రజాఙ్గనాభిః।
నిస్సీమ స్తబకితనీలకాన్తిధారం
దృశ్యాసం త్రిభువనసున్దరం మహస్తే॥ 28

టీ. అస్తోక...భరం-అస్తోక = అల్పముకాని-మిక్కిలిసొంపైన, స్మిత=చిఱునవ్వుయొక్క, భరం=భారముఁగలదియు-చిఱునవ్వు మిక్కిలియుఁ గలది యనుట, ఆయ...క్షమ్-అయత ఆయత=మిక్కిలివెడలుపులైన, అక్షం=కన్నులుగలదియు, వ్రజ అఙ్గనాభిః=గొల్లపడఁతులచేత, నిశ్శే...దితమ్-నిశ్శేషమ్‌యథాతథా = మిగుల లేకుండ-నల్లు-పరిపూర్ణముగా ననుట, స్తన = చన్నులచేత, లేక-నిశ్శేష స్తన = చన్నులంతటిచేతను-చన్నులకొలఁదిని అనుట, మృదితం = నలుపఁబడినదియు-నిశ్శేషశబ్దముచే బహుగోపికల కుచాశ్లేషము సూచితమగుచున్నది; 'మృదితమ్' అనుటచే వారికౌఁగిలిబిగియు స్తనములపీనత్వము ధ్వనించెనని; మఱియు, నిస్సీమ...ధారం-నిస్సీమం యథాతథా = మేరలేనట్టుగా-మితిమీఱినట్లుగా, స్తబకిత = గుత్తులు గలదిగాఁ జేయఁబడిన-గుత్తులవలె గుబురుకొన్న యనుట, నీల=నల్లని, కాన్తి=కాంతులయొక్క, ధారఁ=ధారలు గలదియు-మితిమీఱినట్టు దట్టముగా గుబురుకొన్న నల్లనికాంతిప్రసారములు గలది యనుట, త్రిభువనసున్దరమ్=ముల్లోకములయందును మిక్కిలిసుందరమైనదియు, అగు, తే = నీయొక్క, మహః=తేజస్సు-తేజోమయమైన విగ్రహమనుట, దృశ్యాసఁ=చూతునుగాత, స్మితమో అస్తోకము, అక్షియో ఆయతాయతము; స్తనమృదితత్వమో నిశ్శేషము; నీలకాన్తిధారయో నిస్సీమ స్తబకితము; ఏదిచూచినను మిక్కిలికొలఁదికి మీఱియున్నది; కావుననే నీమహస్సు త్రిభువనసుందరమైనదని భావము.

ఉ. మబ్బుజిగిన్ నగం దగుసమంచితకోమలనీలదేహమున్
గుబ్బమిటారిచన్గవలకొద్దిని వ్రేతలు కౌఁగిలింపఁగా

నుబ్బుచు మందహాసరుచి యొప్పఁగ గొప్పగుకన్నుదోయిచే
నబ్బురమైనచక్కనిమయూరపుఁ దేజముఁ గాంచెదన్ మదిన్. 28

తా. అతిశయం బగుచిఱునవ్వును మిక్కిలివిశాలము లయిన కన్నులును గలిగి గొల్లయిల్లాండ్రు గిబ్బిగుబ్బలను గ్రుమ్మటచే ఎంతయు నలంగి, నెమ్మేను నిగనిగలాడు నల్లనికాంతులు నిగుడింపఁగా, ముల్లోకములందును మిక్కిలిసుందరమై తేజస్సు దొలుకు శ్రీదివ్యమంగళవిగ్రహమును జూచెదఁగాక.

శ్లో॥ మయి ప్రసాదం మధురైః కటాక్షై, ర్వంశీనినాదానుచరై ర్విధేహి।
త్వయి ప్రసన్నే కిమిహాపరై ర్నః, స్త్వయ్యప్రసన్నే కిమిహాపరై ర్నః॥

టీ. వంశీ...చరైః—వంశీ=వేణువుయొక్క, నినాద=ధ్వనికి, అనుచరైః=అనుసరించునవియు-దానిస్వరములకు అనురూపముగా తిరుగునవి యనుట, మధురైః=మనోహరములైనవియు, అగు, కటాక్షైః=కడగంటిచూపులచేత, మయి=నాయందు, ప్రసాదం=అనుగ్రహమును, విధేహి=చేయుము. త్వయి = నీవు-సృష్టిస్థితిలయకర్తవైననీవు, ప్రసన్నేసతి=ప్రసన్నుఁడవు అగుచుండఁగా, ఇహ = ఈలోకమునందు, అపరైః = ఇతరులతోడ, నః=మాకు, కిం=ఏమిప్రయోజనము? త్వయి=నీవు, అప్రసన్నేసతి=ప్రసన్నుండవుగాకుండఁగా, ఇహ=ఈలోకమందు, అపరైః=ఇతరులతోడ, కిం=ఏమిప్రయోజనము? నీవుప్రసన్నుండవైతివేని అంతటితో నేను కృతార్థుండనైతిని గాన ఈలోకమందు మఱియొకరిదయ నాకక్కఱలేదు. నీవు ప్రసన్నుండవుకావేని ఇందుమఱెవ్వరివలనను నేను కృతార్థుఁడఁగా నేరను. కావున అప్పుడును మఱెవ్వరిదయయును నాకక్కఱలేదు. ఇట్లు నీవు ప్రసన్నుండవైననుగాని కాకపోయిననుగాని యింకెవరివలనను నాకుఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏప్రయోజనమైనను మంచిదిగాని చెడ్డదిగాని నీవొక్కనివలననే కలుగవలయును. కావున నేను గోరెడియొకమంచిప్రయోజనమును నాకుఁ జేయుము. అది మఱేమియుఁ గాదు. పిల్లనగ్రోవి యూఁదునపుడు దాని స్వరములకు అనురూపముగా గిలువు నీసొగసుంగడగంటిచూపులను జూడఁగోరెద. అట్టిచూపులతో నన్ననుగ్రహింపుము అని తాత్పర్యము.

ఉ. నీవు ప్రసన్నదృష్టిఁ గరుణించిన నాగుణ మెట్టిదేనియుం
బావన మౌను నీకృపకుఁ బాత్రము గాక చరించువేళ నన్
గావఁగఁ జాల రెవ్వరును గావున వేణురవానుసారిలీ
లావహమౌకటాక్షమున లాలనఁ జేయుము నందనందనా. 29

తాత్పర్యము సుగమము.

శ్లో॥ నిబద్ధముగ్ధాఞ్జలి రేష యాచే, నీరన్ధ్రదైన్యోన్నతముక్తకణ్ఠమ్।
దయామ్బుధే దేవ భవత్కటాక్ష, దాక్షిణ్యలేశేన సకృన్నిషిఞ్చ॥

టీ. హే దయ అమ్బుధే = ఓ కృపాసముద్రుఁడా-మిక్కిలి కృపాతిశయము కలవాఁడా, హే దేవ=ఓదేవా-సృష్టిస్థితిలయాదిక్రీడల సలుపువాఁడా యనుట, ఏషః=ఈనేను, నిబ...జలిః-నిబద్ధ=కూర్పఁబడిన, ముగ్ధ=బేలతనముగల, అఞ్జలిః=కేలుమోడ్పుగలవాఁడ నగుచు,నిర...ణ్ఠమ్-నిరంధ్ర=దట్టమైన, దైన్య=దీనత్వముచేత, ముక్త=విడువఁబడిన-బిగ్గఱయైన కణ్ఠమ్ యథాతథా=సత్తుకకలుగునట్లుగా - గొంతుబిగ్గఱగా నెత్తి వావిడిచియనుట, యాచే=యాచించుచున్నాను, యాచించుట దేనిని అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు,భవత్=నీయొక్క, కటాక్ష=కడగన్నులయొక్క, వానిచూపులయొక్క, దాక్షిణ్య=దానముయొక్క, లేశేన=కొంచెముచేత-కొంత నీకడగంటిచూపు నాపయి నిగుడ్చుటచేత ననుట, లేక-దాక్షిణ్య=మోమోటముయొక్క, లేశేన = కొంచెముచేత-నీకడగంటిచూపులయొక్క-స్వల్పదాక్షిణ్యముచేత ననుట-నీకనొన్నెలచేత అని యర్థము, సకృత్=ఒకమాఱు,నిషించ=లేదుపుము.నీవు ఇంచుక మోమోట ముంచి నీకడగంటిచూఁ జూడుము. అదియె నాకుఁ గనకాభిషేకము అని భావము.

ఉ. నేనుఱుఁ గేలు మోడ్చి నిను గ వేఁడెద నే నెలుఁగెత్తి యిత్తఱిన్
నా మొఱ యాలకింపు కరుణానిధి·దీనశరణ్యా సంతతో
ద్దామభవత్కృపారససుధామధురాబ్ధితరంగపాళిలో
నేమికొ యింత నాపయి నొకించుక సించిన నందనందనా! 30

తా. ఓదయానిధీ ! కృష్ణస్వామీ ! నేను చేర్చి చేరనియీబేలయంజలిని కూర్చి పేర్చినదీనత్వమున గొంతు బిగ్గఱగా నెత్తి ఒకటి యాచించుచున్నాను. అది నుఱేమి నీకుఁ గష్టముగాదు. ఒక్కింతే కృపారసముతో నీవు నన్ను నొకమాఱు కడగంటఁజూడుము. ఈయల్పమె నాకుఁ జాలు నేను జరితార్థుండ నయ్యెద.

శ్లో॥ పిఞ్ఛావతంసరచనోచితకేశపాశే
పీనస్తనీనయనపఙ్కజపూజనీయే
చన్ద్రారవిన్దవిజయోద్యతవక్త్రబిమ్బే
చాపల్యమేతి నయనం తవ శైశవే నః॥ 31

టీ. పిఞ్ఛా...పాశే-పిఞ్ఛ = నెమిలిపురియనెడి, అవతంస=భూషణముయొక్క, రచన=అలంకారక్రియను - చెరువుటను, ఉచిత = తగిన, కేశపాశే=సిగగలదియు, పీన...జనీయే-పీన స్తనీ=గబ్బిగుబ్బలగాండ్రయొక్క, నయన=కన్నులనియెడి, పఙ్కజ=తామరలచేత-లేక తామరపూవులవంటి కన్నులచేత, పూజనీయే=పూజింపందగినదియు వారికి మిక్కిలి మాటికిఁ జూడందగినట్టి సౌందర్యముగలదియనుట,చన్ద్రా...బిమ్బే-చన్ద్ర=చందురుని, అరవిన్ద=తామరలను.విజయ=జయించుటయందు, ఉద్యత=పూనియున్న వక్త్రబిమ్బే=ముఖమండలము గలదియు, అగు, తవ=నీయొక్క, శైశవే=బాల్యమందు,

నః=మాయొక్క, నయనం=నేత్రము, చాపల్యం=చపలత్వమును, ఏతి=పొందుచున్నది. 'పీన స్తని' అనుటచే పూర్ణయౌవనమును మన్మథపారవశ్యమును సూచితములు. వయసో కేవల 'శైశవ' ము. దాని సౌందర్యమహిమమో మంచి యౌవనవతులకుఁగూడ మరులుగొలుపుచున్నదని యాశయము. అరవిందములను దానిని అపహసించుచంద్రునిని మొగముచే గెలువఁజాలిన శైశవమును కేవలపంకజములచే పూజించుట విరసము. పీనస్తనుల నయిన పంకజముల చేతనే పూజింపఁదగు నని సారస్యము.

మ. పొగరుల్ సెబ్బెపుగుబ్బ లుబ్బఁగఁ దమిం గ్రొబ్బాఁబోంట్లు గందోయిద
మ్మిగమిం బూజ లొనర్ప నెమ్మిపురిక్రొక్కమ్మించుచుల్ సిగన్ దట్టమై
నిగుడం జందురుఁ జౌక సేయుముఖకాంతిన్ వింత యై యొప్పునీ
సొగసుం బ్రాయముఁ జూచినా నయనముల్ కాంక్షంబొందఁగాఁ గోరెడిన్.

తా. నెమిలిపురిని జెరువుటకు అమృతగామిడిచిన సిగ గలిగి, గబ్బిగుబ్బలాండ్రచేత మిక్కిలియు చూడఁదగి, చందురునిని దామరను గెలువజాలిన ముఖబింబముతోఁగూడి, మురువుఁ జూపుచున్న నీ బాల్యమును చూచుటకు నాకన్నులు ఆసపడుచున్నవి.

శ్లో॥ త్వచ్ఛైశవం త్రిభువనాద్భుత మిత్యవైమి
యచ్చాపలంచ మమ వాగవివాదగమ్యమ్ ।
తత్కిం కరోమి విరణన్మురళీవిలాస
ముగ్ధం ముఖాంబుజ ముదీక్షితు మీక్షణాభ్యామ్॥ 32

టీ. యత్=ఎందుచేత, త్వత్ శైశవం=నీబాల్యమును, త్రిభువన అద్భుతమ్-త్రిభువనః=మూఁడులోకములకును, అద్భుతమ్=ఆశ్చర్యమైనది-ముల్లోకంబులయందుసాటి లేనిది అనుట, ఇతి=అని, అవైమి=ఎఱుఁగుదునో, మమ=నాయొక్క, చాపలంచ=ఆశయును - నీశైశవమును చూడఁగోరెడి ఆశయును అనుట, వాక్ అవివాదగమ్యమ్ - వాక్=వాక్కులకు, అవివాదగమ్యమ్=వివాదముచే పొందఁదగినది కానిది. వాక్కుల యొక్క చర్చకు విషయము కానిదనుట-వాక్కులచే ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింపరానిదని భావము, ఇతి=అనియు, అవైమి=ఎఱుఁగుదునో, తత్=అందుచేత-శైశవము త్రిభువనాద్భుతమనియు నాచాపలము వాగవివాదగమ్య మనియు నే నెఱిఁగియుండు కారణము చేత ననుట, 'యత్' 'తత్' ఇచట హేతువాచకములు; విర...ముగ్ధమ్-విరణత్ = మిక్కిలి మ్రోయుచున్న, మురళీ=వేణువుయొక్క-వేణుగానముయొక్క అనుట, విలాస=విభ్రమముచేత, ముగ్ధ=సుందరమైన, ముఖ అమ్బుజమ్ = మోముదామరను-తామర వంటి నీమొగమును, ఈక్షణాభ్యామ్=నాకన్నుదోయిచేత, ఉదీక్షితుమ్ = చూచుటకొఱకు, కిం=ఏమి, కరోమి=చేయుదును. నీశైశవమో మూఁడులోకములం దెచ్చటను సాటి లేని సౌందర్యము గలదిగాన ముల్లోకములకును ఆశ్చర్యమైనదిగా నున్నది. కావున అట్టి

దానిని ముల్లోకములందును చూచుట అరిది. దానిని చూడఁగోరు నాచాపల్యమో యిట్టిదట్టిదని చెప్పుటయు నరిది నీశైశవమును చూచుట మిక్కిలి కష్టమని యెఱుఁగుదును. కాఁబట్టి చూచుట మానుకొనెదనంటినా నాచాపల్యమును ఓర్చుటకష్టమని ఎఱుఁగుదును. చూచుటయు అశక్యము; చూడకుండుటయు అశక్యము. ఈరీతిని ఎఱుఁగ కుండినయెడల ఏచింతయు నుండదు; ఎఱిఁగియుండుటచేతనే నీ ముఖాంబుజమును చూచుటకు ఏమి చేయుదునో యని చింత కలుగుచున్నది. ఏమిచేయుటకును దోఁపకున్నది యని తాత్పర్యము. ఇచట శైశవమునే చూడఁగోరినాఁడు గాన శైశవలీలయైన విరణన్మురళీవిలాసముతోఁ గూడిన ముఖమునే చెప్పినాఁ డని తెలియునది.

మ. పరమాశ్చర్యము నీదు శైశవము చెప్పన్ రాదు లోకంబునన్
వరుసన్ నాచపలత్వ మట్టిద యనిర్వాచ్యంబు చెప్పింపుమా
మురళీనాదసుధామనోహరముఖాంభోజాత మీకన్నులం
బరిశీలింపఁగఁ గోరినాఁడ సులభం బా తారతమ్యజ్ఞతల్. 32

తా. నీబాల్యము ముల్లోకములకును ఆశ్చర్యమైనదని ఎఱుఁగుదును. నాచాపల్యము ఇట్టిదని చెప్పరాదనియు ఎఱుఁగుదును. కాఁబట్టియే మురళీగానముచే మురువు గులుకుచున్న నీ ముఖారవిందమును జూచుట కేమి చేయుదునో యని చింతించుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ పర్యాచితామృతరసాని పదార్థభఙ్గీ
వల్గూని వల్గితవిశాలవిలోచనాని।
బాల్యాధికాని మదవల్లవభావితాని
భావేలుఠన్తి సుదృశాం తవ జల్పితాని ॥ 33

టీ.పర్యా...సాని, పరి ఆచిత = అంతటనువ్యాప్తములైన, అమృతరసాని = సుధారసముగలవియు-మిక్కిలి యమృత మొలుకునట్టివియు అనుట;పదా...ల్గూని-పదార్థ=పదములయొక్కయు అర్థముయొక్కయు, భఙ్గీ=ప్రకారముల చేత, వల్గూని=మనోహరములైనవియు- మనోహరములైన పదములునుఅర్థములును గలవియు అనుట;వల్గి... చనాని-వల్గిత = మిక్కిలి కదల్పఁబడిన-ఇటునటు వేగముగా గిఱపంబడిన,విశాల=వెడఁదలైన, విలోచనాని=కన్నులు గలవియు; మద...తాని-మద=యౌవనముచే మత్తిలిన, వల్లవ=గోపకుల చేత, భావితాని=అనుసంధింపఁబడినవి యు-యౌవనవంతు లగు గోపకులే, చెప్పఁగూడినవియు అనుట, కావుననే, బాల్య అధికాని-బాల్య=బాలత్వమునకు, అధికాని=ఎక్కుడైనవియు, బాలురకుఁ జెప్ప నలవికానివి యని అనుట-కృష్ణుఁడు బాలుండైనను వయసుకాండ్రగు గొల్లలవలెఁ బలుకుననుట, ఇట్టివి అగు, తవ=నీయొక్క, జల్పితాని=పలుకులు, సుదృశాం = చక్కనికన్నులు గల చెలువలయొక్క లేక గొల్లచెలువల

యొక్క, భావేఽమనస్సునందు, ఉత్తి-పొరలుచున్నవి-మీఁదు మిక్కిలి వర్తించుచున్నవి. జల్పితములు అమృతరసమైలులవ ననుటచే తీయనైనవియనియు, పదార్థముల పొందికలచే సొగసైనవనియు, వాలుగన్నులు గిలుపుటచేఁగులుకుఁ జూపునవనియు, బాల్యాధికములును మదవల్లవ భావితములు ననుటచే శృంగారరసోద్దీపకములనియుఁ దెలియునది. కావుననే అవి భావమునందు 'ఉత్తి' పొరలుచున్న వనఁబడినవి.

ఉ. కమ్మని తేనియల్ గులుకఁగా వెల దేఱనిమానికమ్ములం
జిమ్ముచు వెళ్ళు(జూపు విలసిల్లఁగ వల్లవభావితమ్ములై
యిమ్ముగుబాల్యరీతి కెనయింపఁగ రానినిజోక్తి బాలికల్
నెమ్మది నెంచి యెంచి తమికన్ గొనఁ జేర్చినశౌరిఁగాంచెదన్. 33

తా. మిక్కిలియమృతరస మొలికించుచు, పదార్థములు పొందికగాఁబచరించుచు, వాలుఁగన్నులు గిలుపుచు, వయసు కొంద్రపలె నీవు పలుకుపలుకులు గొల్లచెలువల మనసులందు మిక్కిలి విలసిల్లుచున్నవి.

శ్లో॥ పునః ప్రసన్నేన ముఖేన్దుతేజసా
పురోఽవతీర్ణస్య కృపామహామ్బుధేః ।
తదేవ లీలామురళీరవామృతం
సమాధివిఘ్నాయ కదాను మే భవేత్ ॥ 34

టీ. ప్రసన్నేన = మిక్కిలి తేటయైన, ముఖే...జసా - ముఖ ఇన్దు = ముఖ చంద్రునియొక్క, తేజసా = కాంతితోడ-చందురునివంటినెమ్మోగము మిక్కిలి కాంతి దొలుకఁగా ననుట, పురః=ముందట, అవతీర్ణస్య=అవతరించినవాఁడైన-పొడసూపినవాఁడైన అనుట, కృపామహామ్బుధేః-కృపా=దయా రూపమైన, మహాత్ అమ్బుధేః=గొప్ప సముద్రమైన వానియొక్క - అత్యంతకరుణానిధి యైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, తత్=అ-మునుపుసాక్షాత్కరించినపుడు స్ఫురించిన,లీలా...మృతమ్-లీలా=విలాసప్రయుక్తమైన, మురళీ=పిల్లనగ్రోవియొక్క, రవ అమృతమ్ ఏవ=అమృతమువంటిధ్వనియే, సమాధివిఘ్నాయ-సమాధి=సాధ్యానముయొక్క, విఘ్నాయ=భంగముకొఱకు-సాధ్యానమునుజెఱుపుట కనుట, పునః=మరల, కదాను=ఎప్పుడు; భవేత్=అగునో, శ్రీకృష్ణుండు నాకుఁ గనఁబడునుగాక యని యెప్పుడు నాతని మూర్తిని హృదయమున ధ్యానించుచున్నాఁడను. ఆకృష్ణుఁడు నాప్రాల పొడసూపి తనమురళీధ్వనిచే నాధ్యానమును చెఱిపి నాకన్నుల కఱవు నెప్పుడు తీర్చునో యని భావము. 'కృపామహాంబుధి' యగుటయే 'పురోవతీర్ణుఁ' డగుటకు హేతువు. ఆకృప వెల్లివిరియుటచేతనే 'ముఖేందుతేజస్సు' 'ప్రసన్న'మైనది. మురళీరవము అమృతప్రాయ మగుటచేతనే సమాధివిఘ్నమునకు సమ

ర్థమైన దని యాశయము. ఇదియె మురళీరవ తరళీకృతమునిమానసనలినమ్' అని చెప్పఁబడినది.

ఉ. అందెలు ఘల్లుఘల్లు రన నాడుచు వేణువునందు గీత మా
నందముతోడఁ బాడుచును నాఁటి తెఱంగున గన్నుదోయికిన్
విందు ఘటిల్లఁ గట్టెదుట నిల్చి ప్రసన్నముఖాంబుజంబుతో
నందకుమారుఁ డెన్నఁటికొ నన్ను నొనర్చునొ నాకు సమాధిభంగమున్. 34

తా. చందురునివంటి మొగము మిక్కిలి కాంతులు దొలుకఁగా, దయారసము మిగులఁ దళుకొత్తఁగా, నాముంగల, కృష్ణుఁడు పాడనూపి యమృతమువంటి తన మురళిరవళిచే నాధ్యానమును ఎప్పుడు చెఱుచునో.

శ్లో॥ భావేన ముగ్ధచపలేన విలోకనేన
మన్మానసే కిమపి చాపల ముద్వహన్తమ్ ।
లోలేన లోచనరసాయన మీక్షణేన
లీలాకిశోర ముపగూహితు ముత్సుకోఽస్మి ॥ 35

టీ. భావేన=చేష్టచేతను, ముగ్ధచపలేన-ముగ్ధ=సుందరమైనదియు, చపల=బెళుకైనదియునగు, విలోకనేన=చూపుచేతను, మత్ మానసే=నామనస్సునందు, కిమపి=చెప్పనలవికాని, చాపలం=ఆశను, ఉద్వహన్తమ్=వురికొలువుచున్నవాఁడును, లోచనరసాయనమ్=కన్నులకు రసాయనమువంటివాఁడును- కన్నులకు మిక్కిలి సుఖప్రదముగా నగపడువాఁడు ననుట, అగు, లీలాకిశోరమ్=లీలా-విలాసార్థమైన, కిశోరమ్=బాలుని-విలాసముకొఱకు బాలుడైనట్టి శ్రీకృష్ణుని, లోలేన=మిక్కిలి ఆసక్తిగల, ఈక్షణేన=చూపుచేత, ఉపగూహితుమ్ = కౌఁగిలించుటకు- చేతులతో అంటి కౌఁగిలించునంత భాగ్యాతిశయము లేకున్నను జూపులతోనైన కౌఁగిలించుటకు, ఉత్సుకః=తమకము గలవాఁడను, అస్మి=అగుచున్నాఁడను, ముగ్ధమగు భావముచేతను చపలమగు విలోకనముచేతను నామనస్సున చాపల్యము గలిగినది. 'లోచనరసాయన' మగుటచే నా ఈక్షణము లోలమైనది; కావుననే నేను ఈక్షణముచే కౌఁగిలించుటకు ఉత్సుకుఁడ నయితి నని యాశయము. మఱియు, 'కిశోరుఁ' డగుటచే కౌఁగిలింపఁగోరితి. అయినను నిజమైనకిశోరుఁడుగాక లీలాకిశోరుఁ డైన పరుఁడగుటచే చేతులతోఁగాక కన్నులతో మాత్రము కౌఁగిలింపగోరితి నని ధ్వనించెడిని. కన్నులతో కౌగిలించుట 'అభ్యామ్... విలోచనాభ్యామ్ పరిరబ్ధమ్' అని యిందే మీఁదను 'నయనై రేవ నవోపగూహనాని' అని రెండుచోటను జెప్పఁబడెడిని.

ఉ. చక్కనిమోముతోఁ జెలిమి సల్పెడుముద్దులకోడిగంబుతోఁ
జొక్కపునవ్వుతో బెళుకుఁజూపులతోఁ దమిఁగొల్పు బాలకున్

గ్రక్కున నక్కుఁ జేర్చుకొని నీ కన్నులపండువుగా మనంబులో
నక్కఱ దీరఁ గౌఁగొనెద నత్యహమాన్వితమున్ వసుదేవభాగ్యమున్. 35

తా. ముగ్ధభావములచేతను బెళుకుచూపులచేతను నామనస్సును మిక్కిలి యాసగొలుపుచు, లీలార్ధము బాలుఁడై కన్నుల పండువుచేయు చిన్నికృష్ణునిఁ జూచి నువ్విళులూరు నాకన్నులారఁ గౌఁగిలింపఁ దహతహపడుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ అధీరబిమ్బాధరవిభ్రమేణ, హర్షార్ద్రవేణుస్వరసమ్పదా చ ।
అనేన కేనాపి మనోహరేణ, హా హన్త హా హన్త మనో ధునోతి॥

టీ. అధీర...మేణ-అధీర=చపలమైన-వేణు వూఁదునపుడు ఇటునటు చలించుచున్న, బిమ్బ అధర=దొండపండువంటి క్రిందిపెదవియొక్క, విభ్రమేణ=విలాసముచేతను, హర్షా...పదాచ-హర్ష=ఉల్లాసముచేత, ఆర్ద్ర=తడిసిన-రసవంతములైన-సంతోషాతిశయముచే మిక్కిలి రసవంతముగా ఊఁదఁబడుచున్న, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, స్వర=సప్తస్వరములయొక్క, సమ్పదాచ=సమృద్ధిచేతను, మనోహరేణ=మనోజ్ఞమైనదియు, కేనాపి=ఇట్టిదట్టిదని చెప్ప నలవి గానిదియు, అగు, అనేన=దీనిచేత-ఈ కృష్ణాఖ్యవస్తువుచేత, మనః=మనస్సు, ధునోతి=చలించుచున్నది. హాహన్త=అకటా! హాహన్త=అకటా! అధరము సహజముగా 'బింబ'మువంటిదై యొఱపు చూపునది; అందును వేణుగానముచే 'అధీర'మై మెఱయుచున్నది; మఱియును 'విభ్రమ'మును జూపుచున్నది; కాన నిరతిశయమనోహరమైనది. వేణుస్వరము సహజముగా శ్రావ్యమైనది; అందును హర్షముచే ఆర్ద్రమగుటచే మిక్కిలి రసోద్దీపకమైనది; మఱియు 'సమ్పదా'సమృద్ధముగా నుండుటచే రసపారవశ్యము గలిగించునది; కావున నిరతిశయమోహనమైనది. కాఁబట్టి సహజముగా మనోహరమైనవస్తువు ఇట్టి నిరతిశయములైన అధరవిభ్రమవేణుస్వరములచేత, 'కేనాపి మనోహరేణ' నిరతిశయమనోహరమై నామనస్సును 'ధునోతి' చలింపఁ జేయుచున్నదని భావము. కేవలము 'అధీర'మును 'వేణుస్వర'మును జెప్పక 'అధీరవిభ్రమ'మును 'వేణుస్వరసంపద'ను జెప్పుటచే మనోధూననముయొక్క ఔత్కట్యము తెలియుచున్నది. ఈఔత్కట్యమే 'హాహన్త హాహన్త' యని సువ్యక్తమైనది. ఇట్టియత్యంత మనోజ్ఞవస్తువునకై నామనస్సు నిలుపోపక మిక్కిలి తత్తఱపడుచున్నది. అక్కటా! నాకు నిలుపను శక్యము గాకున్నదని భావము.

మ. చలబింబాధరలీల క్రొమ్మెఱుఁగుగా శారీరకాంతిచ్ఛటల్
జలదానీకముగా రణన్మురళి గర్జారీతిగా నెంచి ని
చ్చలునాట్యంబు మనోమయూర మొనరింపచున్ మెచ్చుకందోయికిన్
ఫల మీమోహనరూపముం గనెడుసౌభాగ్యంబు చింతింపఁగన్.

తా. దొండపండువలె నెఱ్ఱనైన క్రిందిపెదవిని ఇటునటు త్రిప్పుటవలనచేతను, ఉబ్బుచే మఱింతరస మొప్పారగునట్లు ఊదు వేణుస్వరము పెంపుసొంపుచేతను, ఈ కృష్ణాఖ్యవస్తువు ఇంతింతనరాని మనోజ్ఞమై నామనస్సును హరించి తత్తఱపెట్టుచున్నది. అకటకటా !

శ్లో॥ యావ న్న మే నిఖిలమర్మదృఢాభిఘాత
నిస్సన్ధిబన్ధన ముదేతి నవోపతాపః ।
తావ ద్విభో ! భవతు తావకవ క్త్రచన్ద్ర
చన్ద్రాతపద్విగుణితా మమ చిత్తధారా ॥

టీ. హేవిభో = ఓకృష్ణా, నవ ఉపతాపః=క్రొత్తవేదన-మరణవేదనావిశేషము, నిఖిల...బన్ధనమ్ యథాతథా - నిఖిల = సమస్తములైన, మర్మ = సెలవులయందు, దృఢ=బిట్టుగా, అభిఘాత = కొట్టుటచేత, నిస్సన్ధిబన్ధనమ్-సంధిబంధములు లేకుండునట్లు-అవయవముల ఒండొంటితోడికూర్పు ప్రిదులునట్లుగా-అవయవములసంధులు వీడునట్టుగా ననుట, యావత్=ఎంతవఱకు, న ఉదేతి=పుట్టకుండునో తావత్=అంతవఱకు, మమ=నాయొక్క, చిత్తధారా=చిత్తపరంపర-ఎడతెగక నాచిత్తము విస్తరిల్లుట, తావక...గుణితా-తావక = నీయొక్క, వక్త్రచన్ద్ర = మొగమనెడి చంద్రునియొక్క, చన్ద్రాతప = వెన్నెలచేత, ద్విగుణితా = ఇనుమడిగాఁ జేయఁబడినది, భవతు = అగుఁగాక. చిత్తధారయనఁగా చిత్తవిస్తారము. ఇప్పుడు నాచిత్తము నీయం దెడతెగక విస్తరిల్లుచున్నది. అయినను నీవు నాకుఁ బ్రత్యక్షమై నీముఖచంద్రకాంతులు నాపయిని బొలయించి యాచిత్తధారను రెండింతలు చేయఁగోరుచున్నాను. అనఁగా నాచిత్తము సప్పటికంటె రెండింతలెక్కువగా నీయందు విస్తరించునట్లు చేయఁగోరుచున్నాఁడను. ఇదియును నాకు ఉపతాపము రాకమునుపే నీవు చేయవలయును. ఏలన ఉపతాపము పుట్టినవెనుక మర్మములు పీడితములై యవయవములు ప్రిదిలి చిత్తము స్వస్థతఁ దప్పునుగాన అప్పుడు నీవు ప్రత్యక్షమైనను నాచిత్తధార వర్తింపఁజాలదు. కావున నట్టియుపతాపము కలుగకమునుపే నాకుఁ బొడసూపి నీముఖేందుదర్శనమువలన నాచిత్తధార యినుమడించునట్లు చేయుమా యని యర్థము. నాకు మరణవేదన రాక స్వస్థతగానుండునపుడే నీవుప్రత్యక్షమై నాచిత్తముయొక్క ఆనందమును రెండింతలుగాఁ జేయు మని యాశయము.

మ. శతవర్షంబులమీఁద నొందుదురవస్థసం జెంది లోఁ గుంది బా
ధిత మై యింద్రియగోళముల్ మిగుల నంధీభూతముల్ గాకముం
దటి నుప్పొంగెడుగాతఁ దావకసుధాసారాళ వేణుస్వనో
న్నతలావణ్యరమానివాసముఖచంద్రజ్యోత్స్న నాకుండఁగన్. 37

తా. శ్రీకృష్ణా! మర్మము లన్నిటిని పీడించుచు అవయవములసంధి సడిలునట్లు చేయు మరణవేదన నాకుఁగలుగకమునుపే నీవుప్రత్యక్షమై నీముఖచంద్రుని వెన్నెలను నాపయిం బొలయించి నాచిత్తమును ఆనందముచే ఇనుమడిగా విస్తరించునట్లు చేయుమా.

శ్లో॥ యావ న్న మే నరదశా దశమీ దృశోఽపి
రన్ధ్రా దుదేతి తిమిరీకృతసర్వభావా।
లావణ్యకేళిభవనం తవ తావ దేతు
లక్ష్మ్యాః సముత్క్వణితవేణు ముఖేన్దుబిమ్బమ్॥ 38

టీ. దశమీ=పదియవదియు, అగు, నరదశా=మనుష్యులయవస్థ-మిక్కిలిముదిసిన యవస్థ యనుట, తిమి...భావాసతీ-తిమిరీకృత=చీకట్లుగాఁజేయఁబడిన-కనబడనివిగాఁ జేయఁబడిన, సర్వభావాసతీ=సమస్తపదార్థములుగలది అగుచు, మే=నాయొక్క, దృశః=నేత్రములయొక్క, రంధ్రాత్ అపి=రంధ్రమువలనఁగూడ,యావత్=ఎంతవఱకు, న ఉదేతి=పుట్టదో, తావత్=అంతవఱకు, లక్ష్మ్యాః=లక్ష్మియొక్క. లావణ్య...భవనమ్ లావణ్య=కాంతివిశేషమునకు, కేళిభవనమ్=క్రీడాగృహమైనదియు-మిక్కిలి లేటకాంతిం దొలుకునది యనుట, సముత్క్వణితవేణు-సముత్క్వణిత=మిక్కిలి ఉప్పతిల్లుచున్నధ్వనిగల, వేణు=పిల్లఁగ్రోవి గలిగినదియు, అగు, ముఖ ఇన్దుబిమ్బమ్-ముఖ=మొగమనెడి, ఇన్దుబిమ్బమ్=చంద్రదింబము-చంద్రబింబమువంటి మొగము, ఏతు=పొందును గాక-నాకుఁ బొడసూపునుగాక. పదియవదశ నయనరంధ్రములవలనఁ బుట్టు ననఁగా, నయనములు అంధము లగుటచే తెలియఁబడ వనుట, కావుననే అప్పుడు సర్వపదార్థములు తిమిరీకృతము లగుచున్నవి. ఆటిదశయందు నీముఖేందుబింబమును జూడఁజాలను. కాన అంతకుమునుపే ప్రత్యక్షమై దానిని జూపుమా యని భావము. క్రిందిపద్యమే యిచటను ఊహ్యము.

తా. ఏపదార్థము కనఁబడకుండునట్లు కన్నులను చీకట్లు గ్రమ్మఁచు మనుష్యులకు పయిఁబోనుపదియవదశ యగు ముసలితనము నాకు సంభవించి నాకన్నులు కనఁబడకమునుపే మిక్కిలియు కాంతిచే వన్నెగులుకుచు మురళీధ్వని మొరయుచున్న నీముఖచంద్రబింబమును నాకుఁ జూపుమా!

శ్లో॥ ఆలోలలోచనవిలోకితకేళిధారా
నీరాజితాగ్రసరణేః కరుణామ్బురాశేః।
ఆర్ద్రాణి వేణునినదైః ప్రతినాదపూరై
రాకర్ణయామి మణినూపురశిఞ్జితాని॥ 39

టీ. ఆలోల...సరణేః-ఆలోల=చంచలములైన, లోచన=కన్నులయొక్క,విలోకిత=చూపులయొక్క కేళి=విలాసప్రచురములైన, ధారా=పంక్తులచేత,నీరాజిత=నివా

లింపఁబడిన, అగ్రసరణేః = పురోభాగము గలవాఁడైన-బెడుద కంటి చూపులచాలును ముంగల నిగుడ్పఁగా ఆచూపుల కాంతిచే ఆముందటిప్రదేశము నివాళింపఁబడినట్లు ఉన్నదనుట-ఇట్టివాఁడైన, కరుణ అమ్బురాశేః = దయాసముద్రునియొక్క-కరుణానిధి యగు కృష్ణునియొక్క, ప్రతినాదపూరైః - ప్రతినాద = ప్రతిధ్వనులయొక్క, పూరైః = సమృద్ధిగలవియైన-చక్కఁగా ప్రతిశబ్దించుచున్నవైన, వేణునినదైః = పిల్లఁగ్రోవిధ్వనులచేత, ఆర్ద్రాణి = రసవంతము లైనవియగు-వేణుధ్వనులతోను దానిప్రతిశబ్దములతోను గూడి మఱియు సరసములైనవియగు అనుట, మణి నూపురశిఞ్జితాని-మణి = రత్నమయములైన, నూపుర = కాలియందెలయొక్క, శిఞ్జితాని = ధ్వనులను, ఆకర్ణయామి = వినుచున్నాను. కరుణాంబురాశి గనుక సలీలముగా చల్లనిచూపులు నిగుడ్చుచును, వేణువునూఁదుచును, కాలియందెలు ఘల్లుఘల్లని మెరయ వచ్చుచున్నాఁడు. ఆచూపులకాంతిఅది వ్యాపించిన ముందటిప్రదేశమునకు నివాళిమెత్తి నట్లున్నది. ఆచూపులు కేవల 'లోచన'ము లవికాక 'ఆలోల'ములైన 'లోచన'ములని యనుటచే దానికాంతులును ఆలోలములై నివాళి త్రిప్పునట్లు ఒప్పుచున్నవని సారస్యము. కావుననే నివాళితోడిసామ్యమును సిద్ధము. విలోకనములు 'కేళి' యనుటచే విలాసయుక్తములనియు, 'ధారా' యనుటచే కారుణ్యప్రయుక్తము లనియు సూచితము. నూపురశింజితములు వేణునినదములతోడనే కాక వానిప్రతిశబ్దములతోడను గూడుటచే ఆర్ద్రములైన వని తెలియునది.

మ. నను రక్షించుకృపాపయోధి యగుకృష్ణస్వామి లోలావలో
కనధారారుచి త్రోవ కారతు లొసంగం జూచుచున్ వీకమైఁ
జను దేరం బ్రతినాదపూరమురళీసంగీతతాళానుకం
జనమంజీరరవామృతంబు చెవి నింపఁ విందు నింపొందఁగన్.39

తా. చంచలములైన తనకన్నుంగవచూపులను ముందఱ సలీలముగా నిగుడ్చుచు, చంచలంబగువానికాంతి ఆముందటిప్రదేశమునకు నివాళి త్రిప్పినట్లు మీఱఁగా, వేణు వూఁదుచు కృష్ణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. కావుననే యావేణుధ్వనులతోడను వానిప్రతిశబ్దములతోడను గూడి మిక్కిలి సరసములై యొప్పు వాని రత్ననంపుటందియల శబ్దములను వినుచున్నాఁడను.

అవ. కవి శ్రీకృష్ణమూర్తిని ప్రత్యక్షముగా జూఁడఁగోరి యాదేవుఁడు తనకుఁ గనబడకుండుటకు ఏయేకారణములు చెప్పునో యని తానే యూహించి యాకారణములకుఁ దగినసమాధానములు చెప్పుచుఁ బ్రత్యక్ష మగునట్లు ప్రార్థించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హే దేవ హే దయిత హే జగదేకబన్ధో
హే కృష్ణ హే చపల హే కరుణైకసిన్ధో।
హే నాథ హే రమణ హే నయనాభిరామ
హా హా కదా ను భవితాసి పదం దృశోర్మే॥ 40

టీ. హే దేవ=ఓ దేవా-కవి శ్రీకృష్ణుని ప్రత్యక్షమగునట్లు ప్రార్థింపఁగా ఆదేవుఁడు అప్రాకృతదివ్యమంగళవిగ్రహుఁడైన నేను ప్రాకృతుఁడవగు నీకుఁ గనఁబడుదునా యనఁగా అందులకుఁ గవి నీవు దేవుఁడవు-అనఁగా 'దీవ్యతే-ప్రకాశతే-క్రీడతే' అను వ్యుత్పత్తినిబట్టి క్రీడార్థముగాఁ గాని, సౌలభ్యముచేత నాశ్రితజనులకు ప్రకాశించుస్వభావముచేతఁగాని, నాకుఁ గనఁబడరాదా యని సమాధానపూర్వకముగాఁ బ్రార్థించినాఁడనుట. శ్రీకృష్ణుఁడు 'నేను ఆశ్రితులకు నాస్వరూపమును బ్రకాశమగునట్లు ప్రత్యక్షమగువాఁడనైనను నీవు నాకు ఆశ్రితుఁడవు గావు. కావున నీకుఁ గనఁబడను' అనునో యని హే దయిత=ఓ ప్రియుఁడా యనుచున్నాఁడు. అనఁగా 'సమే ప్రియః' అన్నట్లు నిన్నెవరు ప్రియునిఁగా జూతురో, వానికి నీవు ప్రియుఁడవు. నాకు నీవు ప్రియుఁడవు. కాఁబట్టి నీవును నాకు ప్రియుఁడవై కనఁబడవలదా యనఁగా అందులకు కృష్ణుఁడు 'ప్రియులు అనేకులు ఉండినను అందఱియందును నాకుఁ బ్రీతి గలుగునా' యనఁగా హే జగత్ + ఏక + బంధో=ఓ జగత్తులోనివారందఱికిని ఒకేబంధువైనవాఁడా యనుచున్నాఁడు. ప్రియులు అప్రియులు అను భేదము లేక అందఱికిని నీవు బంధుభావమును చూపువాఁడవుగాన నాయందును అట్టిభావమునుంచి కనఁబడుమా యనుచున్నాఁడనుట. శ్రీకృష్ణుఁడు 'నేను స్వతంత్రుఁడను గనుక నీకుఁ గనఁబడవలసిన విధికి లోబడగాను' అనునో యని, హే చపల=ఓ చంచలుఁడా, అనుచున్నాఁడు-స్వతంత్రుఁడవు గాన చంచలుఁడవును గావచ్చును గాన చాపల్యముచేతనైన నాకుఁ గనఁబడుమనుట. కృష్ణుఁడు 'నేను చపలుఁడను. కాఁబట్టియే నీకు అగపడను' అనునో యని హే కరుణా + ఏక + సింధో=ఓ దయయే ముఖ్యముగాఁగల సముద్రమైనవాఁడా-కేవలకరుణాత్మకమైన సముద్రమువంటివాఁడా యని యనుచున్నాఁడు. అనఁగా చాపల్యముకన్న కారుణ్యము నీకు ఎక్కువగనుక కరుణచేతనైన కనఁబడుమనుట. 'నేను కరుణాసముద్రుఁడను అయినను నీయందుఁ గరుణచూపుటకు నాకును నీకును ఏమి సంబంధము' అని కృష్ణుఁడు అడుగునో యని హే నాథ=ఓ స్వామీ, అనుచున్నాఁడు-అనఁగా నీవు స్వామివి. నేను నీసొమ్ము. నీసొమ్మును నీవు పాలించి కనఁబడుమనుట. 'నీవు నాసొమ్ము కాఁబట్టి నేను గోరినప్పుడు నీకుఁ గనఁబడుదును గాని నీవు కోరినపుడు నేను గనఁబడవలసినది లేదు' అని కృష్ణుఁడు అనునో యని హే రమణ=ఓ రమించువాఁడా, యనుచున్నాఁడు, అనగా నీవు అందఱియందు నిరుపాధికముగా రమించుచుండువాఁడవు గాన నన్ను రమింపఁజేయుటకైనను అగపడుమా

యనుట. నేను రమించువాఁడనైతినేని నీ హృదయమునందు రమించెదనుగాని నీకన్నుల కెట్లగపడుదును అనునో యని తలఁచి, హేనయన + అభిరామ=ఓకన్నులపమనోజ్ఞమైన వాఁడా, యనుచున్నాఁడు. కన్నులపండువు ఆయినవాఁడవుగాన కన్నుల కగపడుమనుట (శ్రీకృష్ణా! ఇట్టి నీవు, మే=నాయొక్క, దృశోః=కన్నులురెంటికి, పదం=విషయము, హాహా=అకటకటా, కదాను=ఎప్పుడు, భవితాసి=అగుదువో - ఎప్పుడు నాకుఁ బ్రత్యక్ష మగుదువో యనుట.

శా. ఓ దేవోత్తమ యోరమేశ దయితా ◊ యోలోకరత్నామణీ
  యోదామోదర కృష్ణ చంచల హరీ ◊ యోనతకృపాంభోనిధీ
  యోదీనావన నాథ యోగమణ ని ◊ న్నొప్పారురమ్యాకృతిన్
  మోదంబొప్పఁగఁ జూతు నెన్నఁటికి నా ◊ మోదంబు సంధిల్లఁగన్.

  తా. మీఁద సుగమము.

శ్లో॥ అమూ న్యధన్యాని దినాన్తరాణి
  హరే త్వదాలోకన మన్తరేణ।
  అనాథబన్ధో కరుణైకసిన్ధో
  హా హన్త హా హన్త కథం నయామి ॥ 41

టీ. కరుణా ఏకసిన్ధో=కరుణయే ముఖ్యముగాఁ గల సముద్రము అయినవాఁడా-శుద్ధకారుణ్యమయమైన సముద్రమువంటివాఁడా-మహాకారుణ్యనిధీ యనుట, కావునసే, అనాథబన్ధో = దిక్కు లేనివారికి చుట్టమైనవాఁడా - నవుబోఁటి దిక్కులేనివారిని చుట్టమువలె ఆదరించువాఁడా యనుట, హేహరే = (సౌలభ్యప్రియుక్తమైన నిరవధిక సౌందర్యముచే మనస్సును హరించువాఁడా-శ్రీకృష్ణా యనుట, త్వత్ ఆలోకనమ్=నీయొక్క దర్శనము, అన్తరేణ=మాని-లేక యనుట, అధన్యాని = (నిన్ను దర్శింపకయే కడపఁబడినవిగాన) కృతార్థములుగాని వైన, అమూని=ఈ-ఈజరుపఁపడుచున్న, దినాన్తరాణి=దినములను, హాహన్త హాహన్త=అయ్యో అయ్యో, కథం=ఎట్లు-ఎంతవ్యర్థముగా అనుట, నయామి=కడపుచున్నాను. నీవు 'అనాథబంధుఁడవు, నేనును అనాథుఁడను కాఁబట్టి నీవు నాకును బంధుఁడవై ప్రత్యక్షము గావలయును. అయినను ఇంతకాలమున కును నీవు కనఁబడవైతివి. ఇది నీవు 'కరుణైకసింధుఁడవు గావున నీతప్పుగాదు. నాపాపమే యగునని కవినిర్వేదనము సూచిత మగుచున్నది. మఱియును నీదర్శనము లేమిచే వ్యర్థములైనదినములు ఒకటిరెండు గావు. 'దినాన్తరాణి' అనేకదినములు అనుటచే నిర్వేదనముయొక్క ఔత్కట్యము వ్యంజిత మగుచున్నది. కావునసే 'హాహన్త హాహన్త' అని యాక్రోశము, 'కథం నయామి' అనుటచే ఇఁక నట్టిదినములను జరుపుట మిక్కిలి దుస్సహ మని నాయాశయము.

శా. నిన్నుం గానక నీకథల్ వినక నిన్నేమాఱుఁ జిత్తంబులో
నెన్నం జాలక నిన్నుఁ బేర్కొనక నిన్నే వేళఁ బూజింప లే
కన్నా! యార్తనికేతనాంగణనిధీ! యయ్యయ్యో కృపావారిధీ!
ఎన్నో నీ దినముల్ గ్రమించితి వృథా యేమందు నా దుర్దశన్. 41

తా. కృష్ణా! నీవు కరుణాసముద్రుండవు. కావున నే దీనజనబంధుఁడవు. నేను దీనుఁడనైనను నీదర్శనములేక వ్యర్థముగా ఈదినములను అకటకటా! ఎట్లు గడపుదును ?

శ్లో. కి మివ శృణుమః కస్య బ్రూమః కథం కృత మాశయా
కథయత కథం ధన్యా మన్యామహే హృదయేశయమ్ ।
మధురమధురస్మేరాకారే మనోనయనోత్సవే
కృపణకృపణా కృష్ణే తృష్ణా చిరం బత లమ్బతే ॥ 42

టీ. మధుర...కారే-మధురమధుర=మిక్కిలి సుందరమును, స్మేర=యౌవనము యొక్క వికాసముగలదియు-లేక-చిఱునవ్వుచేఁజెలువైనదియు, అగు, ఆకారే=ఆకృతి గలవాఁడును, కావున నే, మనో...త్సవే-మనో=మనస్సునకు, నయన=కన్నులకును, ఉత్సవే=పండువుఅయినవాఁడును-మనస్సునకును గన్నులకునుఆనందప్రదుఁడైనవాఁడనుట అగు, కృష్ణే=కృష్ణునియందు, కృపణకృపణా=మిక్కిలియు దీనమైన, తృష్ణా = ఆశ, చిరం=బహుకాలముగా, బత=అయ్యో-లేక 'ధన్యా!' అని పూర్వపాదమున చెప్పఁబడినధన్యులను ఇది పరామర్శించుచున్నది, లమ్బతే=వ్రేలుచున్నది-కృష్ణుని ఆశ్రయించి వర్తించుచున్న దనుట. ఆశ చిరకాలముగా మిక్కిలి దీనముగా కృష్ణుని ఆశ్రయించి యున్న దనుట-బహుకాలముగా కృష్ణుని చూచుటకు మిక్కిలి దీనత్వముతో ఉవ్విళు లూరుచున్నాఁడనని భావము. కావున ధన్యాః=ధన్యులారా, కిమివ=ఏమని, శృణుమః-విందుము. ఇట్టివాఁడని ఏమివిందు మనుట. కస్య=ఎవనికి, బ్రూమః=చెప్పుదుము. ఇట్టివాఁ డని ఎవరికిఁజెప్పుదు మనుట, కథం=ఎట్లు, ఆశయా=ఆశచేత, కృతం=తీఱినది-చాలినది-ఆశ చాలించుకొనుట ఎట్లు, హృదయేశయమ్=హృదయమందు నెలకొని యున్నట్టి కృష్ణుని, కథం=ఎట్లు, మన్యామహే=తలంతుము. కథయత=చెప్పుఁడు. ఆకారము 'మధురమధుర' మగుటచేత నే దానియందలితృష్ణయు 'కృపణకృపణా' యైనది - 'నయనోత్సవే' అనుటచేత ఆతృష్ణ, ఆకారదర్శనవిషయ మైనదని వ్యంజితము. కృష్ణుఁడే 'హృదయేశయు' నాహృదయమందు నెలకొనియున్నాఁడు. నాహృదయమున గోచరించిన 'మధురమధురాకార' మును కన్నులారాఁ జూడవలయు నని చిరకాలముగా ఆశపడి యున్నానుగాని ఆయాశఒనఁగూడినదికాదు. ఆయాకారమును జూడ

లేకపోయినను ఎవరైనను వర్ణింపఁగా విన్నయెడఁ దృప్తినొందెద మనఁగా ఇట్టిదని దానిని ఎవరు వర్ణింపఁగా వినఁగలము? ఒకరుచెప్పఁగా వినుటయు లేకపోయినను మనస్సునఁగో చరించినయాకృతిని మేమైన ఒకరికి వర్ణించిచెప్పి తృప్తిపొందెదమనఁగా ఎవరికి ఏమని వర్ణించి చెప్పఁగలము? చెప్పుటయు లేకపోయినను మననమైన చేయుద మన గా దానిని సైతము ఎట్లుచేయఁగలము? ఇట్లు చూడకపోయినను వినిగాని, చెప్పిగాని, తలంచిగాని యాశతీర్చుకొనుటకును శక్యముకాదయ్యె. కాఁబట్టి యాశను చాలించుకొనెదమన్న నది చిరకాలముగా నుండునది కాఁబట్టి దానిని మానుట యెట్లు?కృష్ణునిగూర్చి శ్రవణమన నాదులు చేయుధన్యులు ఎవరేని యుండినయెడల వారు అధన్యులైనమాకు నేదైన నుపాయము చెప్పుదురు గాక యని యాశయము.

శా. ఏశాస్త్రంబుల విందు నేగురునితో నే మందు నెట్లోకో
యాశన్ ధన్యులు దెల్ప లేర కద ప్రత్యక్షంబుగా నద్దయా
రాశిన్ నేత్రమనోభిరాము స్మితవక్త్రప్రాభవున్ యాదవా
ధీశుం గోరి మదీయతృష్ణ యకటా దీనత్వముం జెందెడిన్. 42

తా. మిక్కిలినుందరమై మందహాసము గలముఖముతోఁగూడిన యాకారము గలవాఁడై మనమునకును గన్నులకును విందులొనర్చుకృష్ణుని జూడవలయునని బహుకాలముగా నతిదీనత్వముతో ఆశగొనియున్నవాఁడను. ధన్యులారా! ఏమివిందును? ఎవరికిఁజెప్పుదును? ఆశ యెట్లు చాలించుకొనవచ్చును? హృదయమునందు నెలకొనియున్నకృష్ణుని ఎట్లు చింతింతును? మీరు చెప్పుఁడు.

శ్లో॥ అభ్యాం విలోచనాభ్యా, మమ్బు జదళలలితలోచనం బాలమ్ ।
ద్వాభ్యా మపి పరిరబ్ధుం, దూరే మమ హ న్త దైవసామగ్రీ ॥ 43

టీ. అభ్యామ్=ఈ,విలోచనాభ్యామ్=కన్నులు, ద్వాభ్యామపి=రెంటిచేతనుగూడ, అమ్బు...చనమ్-అమ్బుజదళ=తామరరేకులవలెఁ,లలిత=సుందరములైన, లోచనమ్=కన్నులుగలవాఁడగు, బాలమ్=బాలుఁడగు కృష్ణుని, పరిరబ్ధుం=కౌఁగిలించుటకు, దైవసామగ్రీ = అదృష్టము, మమ=నాకు,దూరే=దూరముగుచున్నది. రెండుకన్నులార నేని కృష్ణుని గౌఁగిలించుకొనెదనన్న దైవము తోడుపడకున్నదనుట. హ న్త=అక్కటా- రెండుచేతులారవలెనె రెండుకన్నులారను గౌఁగిలించుటను సువ్యక్తముగాఁ జెప్పుటకై 'ద్వాభ్యామపి'అని విశేషించిచెప్పినాఁడు. రెంటిచేలను అనుటవలన కౌఁగిలించుటయొక్క పూర్ణత్వము తెలియుచున్నది. కన్నులు రెంటిచేతను బిగియఁగౌఁగిలించుకొనఁగోరుట-అనఁగా రెండుకన్నులారఁ జక్కఁగాఁ జూచుటకు దైవము దూర మగుచున్నదే యని సంతాపాతిశయము.

ఉ. ముద్దులు గుల్కు బాలుఁ డని ముచ్చటఁ గౌఁగిటఁ గుచ్చియెత్తఁగా
నొద్దిక యై మెలంగెడుభుజోన్నతి కంబుకహాక్షుఁ డంచు నే
ప్రొద్దును వేడ్కఁ జూడఁ దలపోసినఁ జిక్కఁడు కన్నుదోయి కిం
గొద్దికి మీఱె దైవ మనుకూలము గామికి నేమి సేయుదున్. 43

తా. తామరరేకులవలె సుందరములైనకన్నులు గలిగి చెన్నారుచిన్నబాలకృష్ణుని నాయీరెండుకన్నులారఁ గౌఁగిలించుకొనుటకు అదృష్టము అకటా! దూరమగుచున్నది.

శ్లో॥ అశ్రాన్తస్మిత మరుణారుణాధరోష్ఠం
హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞ వేణుగీతమ్ ।
విభ్రామ్యద్విపులవిలోచనార్ధముగ్ధం
వీక్షిష్యే తవ వదనామ్బుజం కదా ను ॥ 44

టీ. అశ్రాన్తస్మితమ్-అశ్రాన్త=ఎడతెగని, స్మితం=చిఱునవ్వు గలదియు, అరు...రోష్ఠమ్-అరుణారుణ=ఎఱ్ఱఁబాఱిన, అధరోష్ఠమ్=క్రిందపెదవి గలదియు, హర్షా...గీతమ్-హర్ష=సంతోషముచేత, ఆర్ద్ర=సరసమైనదియు, కావుననే, ద్విగుణ=రెండింతలు, మనోజ్ఞ=మనోహరమైనదియు, అగు, వేణుగీతమ్=మురళీగానము గలదియు - ఉబ్బుచే పిల్లనగ్రోవిని రెండింతలు మధురముగా ఊఁదునట్టిదియు అనుట, విభ్రా...ముగ్ధం విభ్రామ్యత్=(వేణుస్వరగతులకు అనుగుణముగా) మిక్కిలి చలించుచున్నవియు, విపుల=విశాలములైనవియు, అగు, విలోచన=కన్నులయొక్క, అర్ధ=సగముచేత అరమోడ్చి స్వరానుగుణముగా ఇటునటు త్రిప్పఁబడుచున్న కన్నులచేత ననుట, ముగ్ధమ్=మనోహరమైనదియు, అగు, తవ=నీయొక్క, వదన అమ్బుజమ్=మోముఁదామరను - తామరవంటి మొగమును, కదా ను=ఎప్పుడు వీక్షిష్యే=చూడఁగలనో-స్మితము 'అశ్రాంత'మగుటయు, అధరోష్ఠము 'అరుణారుణ'మగుటయు, వేణుగీతము 'హర్షార్ద్రద్విగుణమనోజ్ఞ'మగుటయు, విపులవిలోచనములు 'విభ్రామ్య'మాణములును 'అర్ధ'ముకుళితములును అగుటయు తామరవలె సహజముగా చెలువైన మొగమునకు మఱియు నిరవధికమనోహరత్వముఁ గూర్చుచున్నది. విలోచనములు విపులము లగుటచేతనే వాని విభ్రమములును అర్ధముకుళనములును ముగ్ధము లగుచున్నవి-అనఁగా వెడఁదకన్నులయొక్క బెళుకుఁద్రిప్పులును అరమోడ్పులునే యత్యంతమనోహరములు: కావుననే 'విలోచన'ములకు 'విపుల'శబ్దము గూర్పఁబడినది. ఏతాదృశనిరతిశయసౌందర్యలక్షణలక్షితమై వదనాబ్జ ముండుటచేతనే దానిని ఎప్పుడు చూతునో యని యువ్విళు లూరెద ననుట.

మ. మురళీగానసుధాధునీకలితసమ్మోదంబు నిండారఁగా
నరమోడ్పుంగనుదోయి బెళ్కుమరఁగా నాతామ్రబింబాధర

స్ఫురణన్ వెన్నెలతేటలేనగవులన్ సొంపొంకు నెమ్మోముఁదా
మర సేవింపఁగఁ గల్గునుత్సవము సంభావించు టెంతెన్నఁడో. 44

తా. ఎప్పుడును గిఱిగొనియుండు చిఱునవ్వు గలిగి, మిక్కిలియెఱ్ఱనైన క్రింది పెదవిచే నొప్పి, ఉబ్బుచే రెండింతలు ఇంపుగా నూఁదఁబడుచున్న పిల్లనగ్రోవితోఁ గూడి, యిటునటు తిరుగుచున్న వాలుఁగన్నులయొక్క మోముచే ముద్దులు గులుకుచున్న నీ మోముఁదామరను నే నెప్పుడు చూతునో కదా,

శ్లో॥ లీలాయతాభ్యాం రసశీతలాభ్యాం
నీలారుణాభ్యాం నయనామ్బుజాభ్యామ్।
ఆలోకయే దద్భుతవిభ్రమాభ్యామ్
బాలః కదా కారుణికః కిశోరః॥ 45

టీ. కారుణికః=దయామయుఁడైన, కిశోరః=బాలుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, లీలాఆయతాభ్యామ్ - లీలా=విలాసములచేత, ఆయతాభ్యామ్=వెడలుపులైనట్టివియు - విలాసపుఁజూపులచేత మఱింత విశాలములైనవియు ననుట, రస శీతలాభ్యామ్ - రస=శృంగారరసముచేత, శీతలాభ్యామ్=చల్లనైనవియు-శృంగారరసమును జల్లగానొలుకుటచేఁ జూచుటకు సుఖప్రదమైనవియు ననుట, నీల అరుణాభ్యామ్ - నీల=(నల్లగ్రుడ్డుకాంతులచే) నల్లనివియు, అరుణాభ్యామ్=(కడగన్నులయెఱుపుచే) ఎఱ్ఱనివియు అయినవియు, అద్భుత విభ్రమాభ్యామ్-అద్భుత=ఆశ్చర్యకరములైన, విభ్రమాభ్యామ్=విలాసములుగలవియు, అగు, నయన అమ్బుజాభ్యామ్=కన్నుఁదామరలచేత, మామ్=నన్ను, కదా=ఎప్పుడు, ఆలోకయేత్=చూచునో. 'కారుణికుఁ'డనుటచేఁ గరుణాతిశయముచే నన్నెప్పుడు చూచునో యనుట. నయనాంబుజములను లీలాయతములనుటచే బూర్ణదృష్టియు, రసశీతలము లనుటచేఁ జల్లఁదనమును, నీలారుణము లనుటచే అద్భుతవిభ్రమత్వమును దెలియునది.

ఉ. తిన్ననికల్వచెల్వు లొకదిక్కున నొక్కెడఁ గమ్మదమ్మిక్రొ
మ్మిన్నలఁ గుమ్మరించు నవమేచకశోణత మించు మించులీ
ల న్నిరసించునిస్తులవిలాసరసాయతశీతలంబు లౌఁ
గన్నుల నన్ను నెన్నఁటికిఁ గాంచునొ బాలకుఁ డాదరంబునన్. 45

తా. లీలచే మఱింతవెడలుపై వికసిల్లి శృంగారరసముచేఁ జల్లనై, కనుగ్రుడ్డులునల్లనికాంతియు కొలుకులు ఎఱ్ఱఁదనమును దాల్చుకొనఁగా, నాశ్చర్యకరములగు చిన్నెలువన్నెలు నెఱపు కన్నుఁదామరలతోఁ గరుణానిధి యగు చిన్నిబాలకృష్ణుఁడు నన్నుఁజూచుట యెన్నఁడో కదా!

శ్లో॥ బహుళచికురభారం బద్ధపింఛావతంసం
చపలచపలనేత్రం చారుబింబాధరోష్ఠమ్ ।
మధురమృదులహాసం మన్థరోదారలీలం
మృగయతి నయనం మే ముగ్ధవేషం మురారేః ॥ 46

టీ. బహు... భారమ్-బహుళ=దట్టమైన, చికురభారమ్=కేశసమూహము గలదియు, బద్ధ...తంసమ్-బద్ధ=కూర్పఁబడిన - చెరుపఁబడిన, పింఛ=నెమిలిపురి యనెడు, అవతంసమ్=శిరోభూషణముగలదియు - 'బహుళచికురభారాబద్ధపింఛావతంసమ్' అనుపాఠమున దట్టమైన కేశసమూహమందుఁ గూర్పఁబడిన నెమిలిపురియనెడు శిరోభూషణముగలదియు అని యర్థము, చప... నేత్రమ్-చపలచపల=మిక్కిలిచంచలములైన-బెళుకు లీనుచున్న, నేత్రమ్=కన్నులుగలదియు, చారు...రోష్ఠమ్-చారు=సొగసైనదియు, బింబ=దొండపండువంటిదియు, అగు, అధరోష్ఠమ్=క్రిందిపెదవిగ గలదియు, మధు... హాసమ్-మధుర=మనోజ్ఞమును, మృదుల=కోమలమును, అయిన, హాసమ్ = నవ్వుగలదియు సొగసైన చిఱునవ్వు గలది యనుట, మన్థ... లీలమ్-మన్థర=బరువైనవియు - మిక్కిలి యైనవియు అనుట, ఉదార=గొప్పవైనవియు, అగు, 'లీలమ్' విలాసములుగలదియు, ఇదియె 'విలాసభరాలసమ్' అని మీఁదఁ జెప్పఁబడెడి, (మన్థరోదారలీలమ్=మందరపర్వతము యొక్క గొప్పలీలలుగలది, అనుపాఠము సరసముకాదు) అగు, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, ముగ్ధవేషమ్-ముగ్ధ=సుందరమైన, వేషమ్=వేషమును, మే=నాయొక్క, నయనమ్=నేత్రము, మృగయతి=వెదకుచున్నది - నేను గన్నులార చూడఁగోరుచున్నా ననుట. దట్టంపు నెఱికురులును, దానియందుఁ జెరివిన నెమిలిపురియు, దానిక్రింద నున్న బెళుకు గన్నులును, దానిక్రిందుగానున్న యెఱ్ఱనిపెదవియు ఆపెదవియందలి శ్వేతనవ్వును వేషముయొక్క 'ముగ్ధ'త్వమునకు హేతువులు. మఱియు నాముగ్ధత్వమునకు హేతువులగు సొబగులు పెక్కులు గలవుగాని అవన్నియును చెప్పుటకు శక్యముగామిచే వానినెల్ల 'మన్థరోదారలీలమ్' అని యొక్క మాటచే గని సంగ్రహించినాఁడని తెలియునది.

చ. లలితపుఁగెంపుసొంపుఁగళికలన్ విలసిల్లెడుమోవినవ్వుఁ దే
టలు నునుగొప్పకొప్పున బెడం గగుపింఛము బెళ్కుఁజూపులున్
సలలితమందరాద్రిధృతిసంపదయుం జెలువారుశౌరిమం
జులతర వేషమున్ వెదకెఁ జూడఁగ నాకనుదోయి గోరెడిన్. 46

తా. దట్టంపు నెఱికురులును, అందుఁ జెరివిన నెమిలిపురియును, బెళుకుఁజూపులును, సొగసైన దొండపండువంటి మోవియును, ఇంపైన శ్వేతనవ్వును, మఱియు లెక్కకు మిక్కిలియైన గొప్పచిన్నెలువన్నెలును గలిగి, మనోజ్ఞమై వెలుఁగుచున్న కృష్ణునివేషము కన్నులారఁ జూడ నువ్విళులూరుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ బహుళజలదచ్ఛాయాచోరం విలాసభరాలసం
మదశిఖిశిఖాలీలోత్తంసం మనోజ్ఞముఖామ్బుజమ్ ।
కమపి కరుణాపాఙ్గోదగ్రప్రసన్నజగజ్జడం
మధురిమపరీపాకోద్రేకం వయం మృగయామహే ॥ 47

టీ. బహుళ...చోరం-బహుళ=అధికమైన, జలద=మబ్బులయొక్క, ఛాయా=కాంతిని, చోరం=దొంగిలించునదియు - మబ్బువలె నల్లనిచాయగలదియు ననుట, విలాస...లసమ్-విలాస=విలాసముయొక్క, భర=బరువు చేత, అలసమ్=మందమైనదియును, 'భరాలసమ్' అనుట 'మన్థరమ్' అనుటతో సాటియైనది గాన మితిమీఱిన విలాసములుగలదియనుట, మద... త్తంసమ్-మదశిఖి=మత్తిల్లిన నెమిలియొక్క, శిఖా=పురియనెడి, లీలా=విలాసార్థమైన, ఉత్తంసమ్=శిరోభూషణముగలదియు, మనో...బుజమ్-మనోజ్ఞ=సుందరమైన, ముఖ అమ్బుజమ్=మోముదామరగలదియు, కరుణా...జడమ్-కరుణా=దయతోఁగూడిన, అపాఙ్గ = కడగన్నులచేత - కడగంటిచూపులచేత, ఉదగ్రమ్ యథాతథా=అత్యంతముగా, ప్రసన్న = తేటపడిన - కలఁకదేఱిన, జగత్=జగముయొక్క, జడమ్=జాడ్యము గలదియు - కడగంటిచూపు పొలయుటచేతనే జగత్తులోనివారి జాడ్యము నెల్లఁ బోఁగొట్టి ప్రసన్నత గలిగించునది యనుట, అగు, కమపి = ఒకానొకటి - ఇట్టిదట్టిదనరాని. మధురిమ...ద్రేకమ్-మధురిమ=సౌందర్యముయొక్క, పరీపాక = పరిపాకముయొక్క - పెంపుసొంపుయొక్క యనుట, ఉద్రేకమ్=విజృంభణమును - ఉరవడిని - అత్యంతముగాఁ బరిపక్వమైనసౌందర్యము ననుట - ఒకానొకపరిపూర్ణ సౌందర్యాతిశయముననుట-అట్టిసౌందర్యాతిశయముగల శ్రీకృష్ణుని అని భావము, వయం=మేము, మృగయామహే = వెదకుచున్నారము, కృష్ణమూర్తికి సాక్షాద్వాచకములగు, 'కృష్ణమ్' 'విభుమ్' 'కిశోరమ్' ఇత్యాదులను జెప్పక 'మధురిమపరీపాకోద్రేకమ్' అనిగౌణవాచకమును జెప్పుటచే ఇదియే 'మృగయామహే' అనుక్రియకు కర్మమగును. మేము కృష్ణాఖ్యమైన వస్తువును వెదకుచున్నారము. అయినను ఆవస్తువును కృష్ణుఁడనుటకంటె మీఁదుమిక్కిలి పరిపక్వమైన యొకానొక చక్కఁదనమే యనుట, మఱింత యొప్పు నని కవి హృదయము. కేవలసౌందర్య మనక దానియొక్క పరిపాకమును జెప్పుటచే అది పరిపూర్ణమైనదియు, ఆపరిపాకమునకు 'ఉద్రేక'శబ్దమును గూర్చుటచే అది మనస్సునకుఁ బట్టఁగూడనంత నిరతిశయమనోహరమైన దనియు వ్యంజిత మగుచున్నది.

మ. తనకారుణ్యకటాక్షవీక్షణముచేఁ ద్రైలోక్యజాడ్యంబు లె
ల్ల నివర్తింప మనోహరాననముతో లావణ్యవేషంబుతో
ఘనధారాధరకాంతితో శిఖిశిఖాకర్ణావతంసంబుతో
ననువై యుండెడువాని నారయుచు నుద్యత్ప్రీతి సేవించెదన్. 47

తా. దట్టంపునబ్బులచాయ గలిగి, చిన్నెలు వన్నెలు మిక్కిలియు నెఱపుచు, నెమిలిపురిని తలయందుఁ దాల్చి, తామరవలె చెలువైన మొగమును గలిగి, కరుణతోఁ గూడినకడగంటిచూపుచే జగంబుల జాడ్యమునెల్లఁ బోఁగొట్టి ప్రసన్నత గలిగించుచు, నిట్టి దట్టి దనరానిదై, మీఁదుమిక్కిలి పరిపక్వమై, యొప్పుచున్న యొకసౌందర్యంపు రాశిని మేము వెదకుచున్నారము.

శ్లో॥ పరామృశ్యం దూరే పరిషది మునీనాం వ్రజవధూ
దృశాం దృశ్యం శశ్వత్త్రిభువనమనోహారివపుషమ్ ।
అనామృశ్యం వాచా మనిదముదయానామపి కదా
దరీదృశ్యే దేవం దరదళితనీలోత్పలనిభమ్ ॥ 48

టీ. మునీనాం = మునులయొక్క, పరిషది = సభయందు - లేక సమూహము నందు - మునిజనులకు అనుట, దూరే = దూరమునందు, పరామృశ్యమ్ = అరయఁదగిన వాఁడును - మునులకు దీర్ఘముగా విచారముచేసి తెలియవలసినవాఁడనుట - అట్టివారికిని సులభముగా నగపడకుండువాఁ డని భావము - ఇది పరత్వసూచకము, ఇట్టిపరుఁ డైనను, వ్రజ...దృశామ్ - వ్రజవధూ = గొల్ల స్త్రీలయొక్క, దృశామ్ = కన్నులకుఁ దృశ్యమ్ = కనఁదగినవాఁడును-ఇది సౌలభ్యసూచకము, శశ్వత్ = వాలాయముగా త్రిభు...వపుషమ్ త్రిభువన = ముల్లోకములకును, మనోహారి = మనస్సును హరించునంత సుందరమైన, వపుషమ్ = దేహము గలవాఁడును - ముల్లోకములవారిని తన యపూర్వ సౌందర్యాదులచే ఆకర్షించి కృతార్థులను జేయుటకు అత్యంతసుందరశరీరుఁడై యవతరించినవాఁడు ననుట - ఇది సౌలభ్యప్రకాశకము, అనిదముదయానామ్ = అ ఇదమ్ ఉదయానామ్ - ఇది యిట్టిది ఇట్లు పుట్టినది అని చెప్పరానివైన - ఉపనిషత్తులైన యనుట, వాచా మపి = వాక్కులకుఁ గూడ - వేదాంతవాక్యములకు సైతము అనుట, అనామృశ్యమ్ = తెలిసికొనరానివాఁడును - ఇది పరత్వసూచకము, దర...నిభమ్ - దర = కొంచెముగా, దళిత = విరిసిన, నీల ఉత్పల = నల్లగలువపలెతో, నిభః = సాటియైనవాఁడును - నల్లగలువవలెవంటికాంతి గలవాఁ డనుట - ఇది సౌలభ్యప్రయుక్తమైన అవతారమునకుఁ బ్రకాశకము. అగు, దేవమ్ = దేవుఁడైన శ్రీకృష్ణుని, కదా = ఎప్పుడు, దరీదృశ్యే = చక్కఁగాఁ జూతును. మునిసమూహమునకు (దూరే) దూరముగా (పరామృశ్యః) విచారింపవలసినవాఁడు; వ్రజవధువులకు 'దృశామ్' చూపులకే-అనఁగా దాపుననే 'దృశ్యః' కనఁబడుచుండువాఁడు. మొదటివాక్యమునందలి 'దూరే' అనుటకు ప్రతిగా రెండవవాక్యమున దాపున అనుటకుఁ బర్యాయముగా 'దృశామ్' అని చెప్పఁబడినది. ఇట్లు కానిచో ఇందు 'దృశామ్' అని చెప్ప నక్కఱలేదు; 'దృశ్యమ్' అను ఒకటియే చాలును. మునులకు దవ్వుగా విచారింపవలసినవాఁడు గోపికలకు దాపుననే కనఁబడుచున్నాఁడు (ఇ) పరత్వసౌ

లభ్యముల పరాకాష్ఠలను దెలియునది. గొల్లచెలువలకు దృశ్యుఁడుగాన అట్టిమొఱటల కుఁ దగినరూపే కలిగియుండు ననరాదు, 'త్రిభువన మనోహారి వపుషమ్' ముల్లోకముల వారిని మోహింపఁజేయు రూపముగలవాఁడు. అపౌరుషేయములగు వేదాంతములకే తెలియరానివాఁడైనను నల్లగలువలకాంతి గల రూపముతో తెలియుచున్నాఁడు. కావుననే నయనకోటికిని మాటికి నెప్పుడు చూడఁగలుగునో యని కోరిక గలిగిన దని యాశయము.

మ. మునిలో విశ్వైన గోపికానయనపద్మశ్రేణి కెల్లప్పుడున్
విదితం బై మునినాయకాగ్రసభ కత్యన్వేషింపఁగా దూర మై
యెద మిత్థం బని వేదపాళికను నై యెంచం బఠింపన్ మొదల్
తుద లేనట్టి నవోత్పలాభ మగువస్తున్ మోహనాకారమున్. 48

తా. మునులసమూహమునకు దవ్వుగా విచారింపఁబడినవాఁడు: అపౌరుషేయములైన వేదాంతములకును దెలియరానివాఁడు. ఇట్టివాఁ డయ్యు ముల్లోకములవారిమనస్సులను హరించునంత సుందరమైనదనియు, ఇంచుక విచ్చిననల్లగలువకాంతి గలదియు నగు మూర్తితో గొల్లయిల్లాండ్రకు కన్నుల కగపడుచునే యున్నాఁడు. ఇట్టిసులభుని నేను మాటికి నాకన్నులకఱవు దీఱ చూచుట యెన్నఁడో.

శ్లో॥ లీలాననామ్బుజ మధీర ముదీక్షమాణం
నర్మాణి వేణువివరేషు నివేశయన్తమ్।
డోలాయమాననయనం నయనాభిరామం
దేవం కదాను దయితం వ్యతిలోకయిష్యే॥ 49

టీ. లీలా...మ్బుజం=విలాసముతోఁ గూడిన, ఆనన అమ్బుజమ్=మోముదామర గలవాఁడును-లేక, లీలాయితామ్బుజమ్ = విలాసార్థమైనతామర గలవాఁడును, అధీరం యథాతథా=చంచలమగునట్లుగా, ఉదీక్షమాణం = చూచుచున్నవాఁడును-బెళుకుఁజూపులతో చూచుచున్నవాఁడనుట, వేణువివరేషు-వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క-, వివరేషు=రంధ్రములందు, నర్మాణి=నర్మములను-గోపికలకొఱకైనసంకేతములను, నివేశయన్తమ్=ప్రవేశింపఁజేయువాఁడును-అనఁగా వేణురంధ్రమునందు ఊఁదెడు ధ్వనివిశేషములచేత గోపికలకు సంకేతములను దెలుపువాఁడనుట, డోలాయమాననయనమ్-డోలాయమాన=ఊఁగుచున్న-ఇటునటు తిరుగుచున్న యనుట, నయనమ్ = కన్నులు గలవాఁడును, నయన అభిరామమ్=కన్నులకు మనోజ్ఞుఁడైనవాఁడును, కావున నే దయితమ్=ప్రియుఁడైన వాఁడును, అగు, దేవం=దేవుఁడైన శ్రీకృష్ణుని, కదాను=ఎప్పుడు, వ్యతిలోకయిష్యే=చూడఁగలనో. స్వభావముచే ఈక్షణములు అధీరములైనవనియు, వేణుగానవశముచే నయనములు డోలాయమానములైనవనియుఁ దెలియునది. ఇట్టి లక్షణములు గలిగియుండుటచే నయనాభిరాముఁడు; కావుననే 'వ్యతిలోకయిష్యే' చూడఁగోరెద ననుట.

ఉ. ఏతఱిఁ జూచి మ్రొక్కఁగల నేతఱిఁ జూచు నతండు నన్ నవో
జాతమృదుస్మితాననుని జంచలలోచను వేణుగీతసం
కేతముచేత గోపికలఁ గేళికి నై జతగూర్చు నేర్పరిన్
నూతనపంచసాయకమనోహరమూర్తిని గంటి కింపుగన్. 49

తా. విలాసముతోఁగూడిన ముఖారవిందము గలిగి, బెళుకువాలుఁజూడ్కులు నిగుడ్చుచు, పిల్లఁగ్రోవిరంధ్రములందు గోపికలకు సంకేతమును దెలుపునట్టి స్వరము లూఁదుచు, గానకళమునఁ గన్నుల నిటు నటుఁ ద్రిప్పుచుఁ గన్నులపండువై, మనస్సునకును బ్రియుఁడై యొప్పుదేవుని శ్రీకృష్ణుని యెప్పుడుగాంతునో.

శ్లో॥ లగ్నం ముహు ర్మనసి లమ్పటసంప్రదాయి
లేఖావిలేఖనరసజ్ఞ మనోజ్ఞ వేషమ్ ।
లజ్జామృదుస్మితమధుస్నపితాధరాంశు
రాకేన్దులాలితముఖేన్దు ముకున్దబాల్యమ్ ॥ 50

టీ. లేఖా...వేషమ్-లేఖా=చిత్తరువులను, విలేఖన=వ్రాయుటయందు, రసజ్ఞ=రసికులైనవారికి-నేర్పరులైనవారికి, మనోజ్ఞ=మనోహరమైన, వేషఁ=వేషముగలదియు, లజ్జ...రాంశు-లజ్జా=సిగ్గుపడుచున్నదియు- వెలికిరాక పెదవిమాటుననే దోఁచుచున్నదియు - స్వల్పమైన దనుట, మృదు = కోమలమైనదియు, అగు, స్మిత=నవ్వుఅనెడి- లేఁత చిఱునవ్వు అనెడి యనుట, మధు = తేనియచేత, స్నపిత=తడుపఁబడిన, అధర= పెదవియొక్క, అంశు = కాంతులు గలదియు- తియ్యనికెమ్మోవి యెఱ్ఱనికాంతులతోఁ గూడినది యనుట, రాకే...ఖేన్దు- రాకా ఇన్దు=రాకాచంద్రునిచేత - పూర్ణచంద్రునిచేత ననుట, లాలిత=బుజ్జగింపఁబడిన - పూర్ణచంద్రునితో సాటియైనట్టి అనుట, ముఖ ఇన్దు=మోముచందురుని గలదియు-రాకనాఁటిచందురునివంటి మొగము గలది యనుట, లమ్పటసంప్రదాయి - లమ్పట=విటునియొక్క. సంప్రదాయి=సంప్రదాయముగలదియు- ఆచారముగలదియనుట-గోపికలవెంట విటుండై తిరుగువాడుకలు గలది యనుట- 'ప్రస్తనిరుద్ధనీవివిలసద్గోపీసహస్రావృతమ్...కిశోరాకృతిః పీన స్తనీనయనపఙ్కజపూజనీయో ... తవ శైశవే' ఇత్యాదులచే బాల్యముననే గోపికలయెడ విటవ్యాపారములు జరుపుటచే ఇచట బాల్యమునకు 'లమ్పటసంప్రదాయి' అనువిశేషణము చెల్లినది; లేక, లమ్పట=అత్యాసక్తిగలవానియొక్క, సంప్రదాయి=ఆచారము గలదియు-వేశ్యాదులవెంబడిని అత్యాసక్తితో తిరుగువారివలెనామనస్సు వెంటనే అత్యాసక్తితో తిరుగువాడుకగలదియనుట మృదుస్మిత మధురాధర ముఖచంద్రాదులచే మనోజ్ఞవేషమై నామనస్సునకు మోహము గొలిపి యందే యెప్పుడును వర్తించుచుండునది యనిభావము, ఇట్టిదైన, ముకున్దబాల్యమ్ శ్రీకృష్ణునియొక్క శైశవము' మనసి=నామనస్సునందు, ముహుః=మాటికిని, లగ్నం=

తగులుబడినది. 'లేఖావిలేఖిని' అనుపాఠమున, లేఖా విలేఖిని - లేఖా=చిత్తరువులను-తాను వలచినవస్తువులరూపులను, విలేఖిని=వ్రాయునట్టిదైన, మనసి=మనస్సునందు, అని మనస్సునకె విశేషణము. మనస్సు తనయందు చిత్తరువులు వ్రాసికొనునట్టిది. కావునసా మనస్సున మనోజ్ఞవేషమైన ముకుందబాల్యము - అనఁగా బాలాకృతి - చిత్తరువువలె తగులుపడియున్న దని భావము. ఈపాఠము సరసము కాదు.

ఉ. సన్నపునవ్వు నివ్వటిలుచందురకావిమెఱుంగుమోవియుం
బున్నమచందమామయొఱపుం నగుమోమును ముద్దుగుల్కులీ
లన్నెలవైనమోహనవిలాసముఁ గాంచినగోపవేషమం
పన్నునిఁ జిన్నిప్రాయ మెదఁ బాయక వ్రాసినయట్టు లుండెడున్.

తా. లేఁతచిఱునవ్వును, దేనియలుగాఱు కెమ్మోవిమెఱుఁగులును, రాకాచంద్రుని వంటిముఖమునుగలిగి, చిత్తరువులువ్రాయు నేర్పరులమెఇంపయిన వేషముతోఁగూడియొప్పు కృష్ణునిబాలరూపము నామనస్సునందు చిత్తరువువలె నచ్చుపడి యున్నది.

శ్లో॥ అహిమకరకరనికరమృదుమృదితలక్ష్మీ
సరసతరసరసిరుహసదృశదృశి దేవే।
వ్రజయువతిరతికలహవిజయినిజలీలా
మదముదితవదనశశిమధురిమణి లీయే॥ 51

టీ. అహిమ...దృశి-అహిమకర=సూర్యునియొక్క, కర = కిరణములయొక్క, నికర=సమూహముచేత, మృదు=మెత్తగా, మృదిత=నలుపఁబడినదియు-విరియింపఁబడినదియు - 'మృదుమృదిత' అనుటచే తెల్లవాఱుజాము సూర్యునికిరణములే గ్రాహ్యము; అప్పటికిరణములు మిక్కిలివేంద్రమగానుండవుగాన అట్టికిరణములు మృదువుగా సోఁకఁగా వికసించినది యనుట-కావునసే, లక్ష్మీ=కాంతిచేత-శోభచేత, సరసతర = మిక్కిలి మనోజ్ఞమైనదియు - తామరలు తెల్లవాఱుజామున వికసించునపుడు మిక్కిలిశోభ గలిగి యుండును గాన సరసతర మనఁబడియె, ఇట్టిదైన, సరసిరుహ = తామరలను, సదృశ = సమానములైన, దృశి=కన్నులుగలవాఁడగుమ - వేకువజామున సూర్యునికిరణములు మృదువుగా సోఁకఁగావిరిసి మిక్కిలి జిగిదొలుకుచున్న తామరరేకులవంటి కన్నులుగలవాఁడనుట, వ్రజయువతి...మధురిమణి-వ్రజయువతి=గోపస్త్రీలతోడి, రతి=మన్మథకేళీప్రయుక్తమైన, కలహ=జగడములయందలి, విజయి=గెలుపునొందిన, నిజ=తనయొక్క, లీలా=విలాసముచేతనైన, మద=మదముచేత - 'విజయజనిలీలా' అనుపాఠమున, విజయ = గెలుపుచేతనైన, జని=పుట్టుకగల, లీలా=మదముచేత - ఆజగడములందు జయించుటచేఁ గలిగిన విలాసంపుటుబ్బుచేత ననుట. ముదిత = సంతోషించిన - సంతోషంపుసొంపుచే మఱింత ప్రకాశించుచున్న యనుట, వదన = ముఖమనెడి, శశి = చంద్రుని

యొక్క - లేక, చంద్రునివంటి ముఖముయొక్క, మధురిమణి = సౌందర్యముగలవాఁడును - గోపస్త్రీలతో మన్మథయుద్ధము చేసి గెలుచుటచేఁ గలిగిన మదమువలని సొంపుచే మఱింత పెంపారుచున్న ముఖసౌందర్యముగలవాఁ డనుట, ఇట్టివాఁడగు, దేవే = దేవుఁడైన శ్రీకృష్ణునియందు, లీయే=లీనుఁడ నగుచున్నాను, ప్రభాతకమలముయొక్క వికాసలక్ష్మిని కన్నులయందును, గోపీరతికలహవిజయప్రయుక్తమైన ఔద్ధత్యమును మొగమునందును, వర్ణించుట తల్లీనత్వమునకు హేతువులు.

చ. రతికలహమ్మునన్ సతులఁ గ్రాయిడిఁ జేసి జయించి మించును
ద్ధతి గనిపించు లేనగవు సన్నదము గుల్కెడు మోముఁదమ్మిచే
నతులవిభాతభానుకిరణప్రవికస్వరభాస్వరాంబుజా
యతనయనద్వయంబుఁ జెలఁగున్ఘనామధురద్యుతి లీన మయ్యెదన్. 51

తా. ఉదయించుచున్న సూర్యునికిరణములు మృదువుగా సోఁకఁగా వికసించి మిక్కిలి కాంతిచే మెఱయుచున్న తామరరేకులవంటి కన్నులును, గోపికలతోడి రతికలహములందు గెలుపుగొనుటచేఁ గలిగిన మదంపుసొంపున మఱింత ప్రకాశించుచున్న చందురునివంటి మొగమును, గల శ్రీకృష్ణదేవునియందు లీనుఁడ నగుచున్నాను.

శ్లో॥ కరకమలదళదళితలలితతరవంశీ
కలనినదగళదమృతఘనసరసి దేవే।
సహజరసభరభరితదరహసితవీథీ
సతతవహదధరమణిమధురిమణి లీయే॥ 52

టీ. కర...సరసి-కరకమల=చేయి అనెడు తామరయొక్కయు, దళ = రేకులచేత-తామరవంటి చేతియొక్క వ్రేళ్లచేతననుట, దళిత=భేదింపఁబడిన-స్వరభేదములు పొందింపఁబడిన, లలితతర=మిక్కిలి మనోజ్ఞమైన, వంశీ=వేణువుయొక్క, కల=అవ్యక్తమధురమైన, నినద = ధ్వనినుండి, విగళత్=జాఱుచున్న - స్రవించుచున్న, అమృత=అమృతమయమైన, ఘన=గొప్ప, సరసి=కొలను అయినవాఁడును - వేణుస్వరమనెడి యమృతము నిండియున్న గొప్పసరస్సు అగువాఁడనుట, అమృతనిధానమువలె అత్యంతభోగ్యముగా వేణువునూఁదువాఁడనుట, సహజ...మధురిమణి-సహజ=స్వభావసిద్ధమైన, రస=సారస్యముయొక్క, భర=అతిశయముచేత, భరిత=నిండిన, దరహసిత = చిఱునవ్వుయొక్క, వీథీ=వరుసలను, సతత = ఎప్పుడును, వహత్ = తాల్చుచున్న, అధరమణి = కెంపువంటి మోవియొక్క, మధురిమణి=సౌందర్యము గలవాఁడును, స్వాభావికముగా మిక్కిలిరసవంతమైన మందహాసపుముద్రను వీడనికెమ్మోవి గలవాఁడును, అగు, దేవే = దేవుండైన శ్రీకృష్ణునియందు, లీయే=లీనుఁడనగుచున్నాను. పూర్వశ్లోకమునఁ గన్నులును దాని కాశ్రయమగు మొగమును వర్ణించినాఁడు. ఇందుఁ బిల్లఁగ్రోవిని దాని కాశ్రయమైనమోవిని

వర్ణించినాఁడు. వంశి, తామరవంటి చేతిన్రేళ్లు తనపయిని మెలఁగుటచేతను, అధరము స్వభావసరసమైన చిఱునవ్వు తనపయిని వెలయుటచేతను, మిక్కిలిమనోజ్ఞములైనవి. కెంపువలె నెఱ్ఱనైన యధరమును, దానిపయిని సరసమైన చిఱునవ్వును, దానిపైని కొలఁదిలేని యమృతము మొలుచు వేణువును, దానిపయిని తామరవంటి చేతియొక్క తామరస దళములవంటి వ్రేళ్లును అని యధరము ఒప్పిదము లన్నప్పుడుగుట తెలుపఁబడినది.

చ. లలితకరాంగుళీదళదళన్మురళీమధుస్వరామృతో
  జ్జ్వలసరసిన్ మనోజ్ఞనవహాసజస్మితకందళచంద్రచంద్రికా
  వలదరుణాధరోష్ఠమధుర వాసితచారుముఖాంబుజంబునన్
  దొలఁకక నాదుమానసమధువ్రత మియ్యెడ లీన మయ్యెడిన్. 52

తా. తామరవంటి చేతియొక్క మెత్తనిన్రేళ్లచేఁ బిల్లనగ్రోవియందు కొలఁది లేని యమృతమువంటి స్వరము లూఁదుచు, సహజముగా సరసమైయుండు చిఱునవ్వు నెడఁబాయని యెఱ్ఱని మోవిగలిగి యొప్పు కృష్ణదేవునియందు లీనుఁడ నగుచున్నాను.

శ్లో॥ కుసుమశరశరసమరకుపితమదగోపీ
  కుచకలశఘుసృణరసలసదురసి దేవే।
  మదలులితమృదుహసితముషితశశిశోభా
  ముహురధికముఖకమలమధురిమణి లీయే॥ 53

టీ. కుసుమ...దురసి-కుసుమశర=మన్మథునియొక్క, శర = బాణములచేనైన, సమర=యుద్ధమునందు, కుపిత = కోపము నొందినవారును, మద=మత్తలయినవారును, అగు, గోపీ = గోపికలయొక్క, కుచకలశ=కుండలవంటి పాలిండ్లయందలి, ఘుసృణ = కుంకుమపువ్వుయొక్క, రస=ద్రవము చేత-పూఁతచేతననుట, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, ఉరసి=ఱొమ్ముగలవాఁడును-సురతకేళియందు గోపికలు చెలరేఁగి గుబ్బచన్నులను గ్రుమ్మఁగా నందలి కుంకుమపూఁతలు తనఱొమ్మునందుఅంటుకొన్నవాఁడనుట, మద...మధురిమణి-మద=సారాయి - పెంపుసొంపు చేత ననుట, లులిత=ఇటునటు కదల్పఁబడిన-లేక, సొగసైన, మృదుహసిత=చిఱునవ్వుచేత, ముషిత=అపహరింపఁబడిన, శశి=చంద్రునియొక్క, శోభా=కాంతి చేత, ముహుః=మాటికి, అధిక=ఎక్కుడైన, ముఖకమల=మోముఁదామరయొక్క, మధురిమణి=సౌందర్యముగలవాఁడును-చిఱునవ్వుతెల్లఁదనపు చందురుని కాంతివంటి కాంతిగలిగినదనియు అట్టికాంతిచే ముఖకమలముయొక్క శోభ మాటికి మిక్కిలి యధికమైనదనియునర్థము, ఇట్టివాఁడైన, దేవే=దేవుఁడైనశ్రీకృష్ణునియందు, లీయే=లీనుఁడనగుచున్నాను-ఇచట మన్మథకేళిని 'సమర' మనుటచే, అది ఉత్కటమైనదని తెలియునది. అది 'సమర' మగుటచే నందు గోపికలను 'కుపిత' లనుటను. కుపితశబ్దముచేతను గోపికల శృంగారరసోజ్జృంభణమును, మదశబ్దముచే, వారియాసక్తిపరిపాకమును దెలియుచున్నది.

హసిత మదశబ్దములు రెండింటిచేతను వారి హచకలశఘట్టనము అతి గాఢమైనదని సూచిత మగుచున్నది.

ఉ. పువ్వుల రువ్వఁగా నలుకఁ ౯ బూనినవల్లవపల్లవాధరల్
క్రొవ్వున అవ్వ మీఱఁ జను ౯ గుత్తుల నొత్తినకుంకుమం బెదన్
నివ్వటిలన్ శశాంకుజిగి ౯ నీటుల తేటలఁ గొల్లలాడు లే
నవ్వులగోము మోమునఁ గ ౯ నం దగునందకుమారుఁ జెందెదన్. 53

తా. మన్మథక్రీడలందు గోపికలు రసావేశమునఁ జెలరేఁగి మైమఱచి నిబ్బరముగా గుబ్బచన్నులుబోమ్మునగ్రుమ్మఁగానందలిమంకుమపూఁతలుఅంటుకొన్నబోమ్మునగలిగి,చం దురునివెన్నెల తేటలవలె మిటారించునవ్వు పెంపుచే మఱింత మురువు గులుకు మోముఁ దామరచే నొప్పి యున్నదేవుఁ డగు శ్రీకృష్ణునియందు లీనుఁడ నగుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ ఆనమ్రా మసితభ్రువో రుపచితా మక్షీణపక్ష్మాఙ్కురే
ష్వాలోలా మనురాగిణో ర్నయనయో రార్ద్రాం మృదౌ జల్పితే।
ఆతామ్రా మధరామృతే మదకలా మమ్లానవంశీరవే
ష్వాశాస్తే మమ లోచనం వ్రజశిశోర్మూర్తిం జగన్మోహినీమ్॥ 54

టీ. అసితభ్రువోః...అసిత=నల్లనైన, భ్రువోః=కనుబొమలయందు, ఆనమ్రామ్= కొంచెమువక్రమైనదియు-కొంతవంపుగలకనుబొమలు గలది యనుట, అక్షీణ...షు రేషు- అక్షీణ=తక్కువకాని-దట్టమైన, పక్ష్మ=ఱెప్పలయొక్క, అఙ్కురేషు = మొలకలయం దు-వెండ్రుకలమొలకలయం దనుట, ఉపచితామ్=వృద్ధిఁ బొందినదియు-దట్టముగాఁ బె రిఁగి క్రిక్కిఱిసియున్న ఱెప్పలవెండ్రుకలు గలది యనుట, అనురాగిణోః=అనురక్తి గల ఆశ్రితులయందు దయతోఁగూడిన, నయనయోః=కన్నుదోయియందు, ఆలోలామ్=చంచ లమైనదియు-చంచలములైన నేత్రములు గలదియనుట-బెళుకుఁగన్నులుగలది యని యర్ధ ము, మృదౌ=మృదువయిన, జల్పితే=మాటయందు, ఆర్ద్రాం=సరసమైనదియు-సరసము గా మాటాడునదియనుట,అధరఅమృతే=అమృతమువంటిమోవియందు,ఆతామ్రామ్=అం తట ఎఱ్ఱనైనదియు-మిక్కిలియెఱ్ఱనైనపెదవి గలది యనుట, అమ్లా...రవేషు-అమ్లాన= కనుగందని - దిట్టమైన యనుట, వంశీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, రవేషు=ధ్వనులయందు, మ దకలామ్—మద=మదము[illegible]త - సంతోషాదులచేతనైన సొంపు పెంపుచేత ననుట, క లామ్=అవ్యక్తమధురమైనదియు - సొంపుచే అవ్యక్తమధురముగా వేణుగానము సేయు నది యనుట, జగత్ మోహినీమ్ - జగత్=లోకములకు, మోహినీమ్=మోహసంపాదక మైనది ను, అగు, వ్రజశిశోః=గొల్లచిన్నవానియొక్క, మూర్తిమ్=ఆకారమును - దివ్య మంగళవిగ్రహమును, మమ=నాయొక్క, లోచనమ్=నేత్రము, ఆశాస్తే=కోరుచున్నది.

ఉ. కాంచుట యెన్నఁడీక్షణసుఖంబుగఁ దొంగలిఱెప్పలున్ బనా
యించినవింటివంటిబొమలుం గలిం బగుమాటలు కెంపుమోవిఁ బొం
దించినపిల్లఁగ్రోవిఁ బలికించుహళాహళియున్ దయోన్నతిన్
మించిన బెళ్కుఁజూపుఁ గలమిక్కిలిచక్కనిముద్దుబాలకున్. 54

తా. వంపుగలకనుబొమలును, దట్టములగు ఱెప్పవెండ్రుకలును, కరుణారస ములుప బెళుకుఁగన్నులును, సరసంపుఁబలుకులును, ఎఱ్ఱనై యమృతమువలె చవిగలుగు మోవియు, సొంపుగామఱింతసుఖముగా నూదఁబడుపిల్లఁగ్రోవిరవళియుఁగల గొల్లపిల్లవాని దివ్యమంగళవిగ్రహమును నాకన్నులు చూడఁగోరుచున్నవి.

శ్లో॥ తత్కైశోరం తచ్చ వక్త్రారవిన్దం
తత్కారుణ్యం తేచ లీలాకటాక్షాః।
తత్సౌన్దర్యం సాచ మన్దస్మితశ్రీః
సత్యం సత్యం దుర్లభం దైవతేషు॥ 55

టీ. తత్=ఆ-నామనంబునఁదోఁచినట్టి-ఇట్లే తచ్ఛబ్దమునకు మీఁదనెల్ల గ్రహించునది, కైశోరమ్=బాల్యమును, తత్=ఆ, వక్త్రారవిన్దంచ=మోముదామరయును, తత్=ఆ, కారుణ్యం=దయయు, తే=ఆ, లీలాకటాక్షాశ్చ-లీలా=విలాసప్రయుక్తములైన, కటాక్షాశ్చ=కడగంటిచూపులును, తత్=ఆ, సౌన్దర్యం=చక్కఁదనమును, సా=ఆ, మన్ద...శ్రీశ్చ-మన్దస్మిత=చిఱునవ్వుయొక్క, శ్రీశ్చ=సంపత్తియు, దైవతేషు=దేవతలయందును, దుర్లభమ్=దొరకరానిది. సత్యం=ఇది యథార్థము-సత్యం=యథార్థము.

శా. ఆకారుణ్యకటాక్షవీక్షణము లాయందంపు లేఁబ్రాయ మా
యాకారద్యుతి యావరస్మితముతీ రామోము చక్కందనం
బాకెంజాయపదంబు లానళలయొయ్యారంబు లేవేల్పులం
దేకాలంబున లేదు లే దనుచు నే నెందేనిఁ జాటించెదన్. 55

తా. నాహృదయమందు గోచరించినకృష్ణుని యాబాల్యమును, తామరవంటి యా మొగమును, ఆదయయు, విలాసముతోఁగూడినయాకడగంటిచూపులును, ఆచక్కఁదనమును, ఆచిఱునవ్వుసొగసును దేవతలయందును గానఁబడవు. ఇది ముమ్మాటికిసత్యము.

శ్లో॥ విశ్వోపప్లవశమనైకబద్ధదీక్షం
విశ్వాసస్తబకితచేతసాంజనానామ్।
పశ్యామః ప్రతినవకాన్తికన్దళార్ద్రం
పశ్యామః పథి పథి శైశవం మురారేః॥ 56

టీ. విశ్వా... చేతసాం-విశ్వాస = విశ్వాసముచేత-వీఁడే పరమపురుషుఁడు రక్షకుఁడును అనుభక్తిపూర్వకమైనవిశ్వాసముచేతననుట, స్తబకిత = గుత్తులుగలదిగాఁజేయఁబడిన-మిక్కిలియుపిశ్వాసముగలయనుట, చేతసాం=మనస్సుగలవారైన, జనానామ్= జనులయొక్క, విశ్వో...దీక్షమ్-విశ్వ=సమస్తమైన, ఉపప్లవ = ఉపద్రవములయొక్క, శమన=శాంతియందు,ఏక=ముఖ్యముగా, బద్ధ=కట్టఁబడిన (కయికొనఁబడిన), దీక్షమ్= నియతిగలదియును, ప్రతి...శార్ద్రమ్—ప్రతినవ=ప్రతిక్షణమును నూతనముగాఁ గనఁబడుచున్న, కాన్తి=కాంతులయొక్క, కన్దళీ=మొలకలచేత, ఆర్ద్రం=సరసమైనదియు, అగు, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, శైశవం=బాల్యమును, పథిపథి=ప్రతిమార్గమందును, మాటికి ననుట, పశ్యామః=చూచుచున్నాము, పశ్యామః=చూచుచున్నాము.

మ. నుతధారాధరకాంతికందళము కన్నుల్ చల్లఁ జేయన్ సమ
గ్రతరాతంకపరంపరాశమనదీక్షన్ దేహముల్ వ్రజకా
యతఁ గాంచన్ నెఱనమ్మినట్టిప్రజ కత్యానంద మా దేవకీ
సుతునొయ్యారపుబాలలీలఁ గనవచ్చున్ నాదుదృగ్వీథులన్. 56

తా. తనయందు పరదైవమనియు రక్షకుఁడనియు భక్తివిశ్వాసములు గలవారియొక్క సమస్తకష్టములను దీర్చుటయే వ్రతముగాఁ గలిగి, ప్రతిక్షణమును గ్రొత్తయగుజిగిమొలకలు దళుకొత్తుచుండ వెలుంగుచున్న బాలుఁడైయవతరించిన చిన్నికృష్ణునిబాల్యమును మాటికి కనుఁగొనుచున్నారము.

శ్లో॥ *మయూరాళి శ్చన్ద్రికభూషణా మరకత స్తమ్భాభిరామం వపు
ర్వక్త్రం చిత్రవిముగ్ధహాసమధురం బాలే విలోలే దృశౌ
వాచ శ్శైశవశీతలాః మదగజశ్లాఘ్యా విలాసస్థితి
ర్మన్దంమన్ద మయే క ఏష మధురావీథీ మితో గాహతే॥ 57

టీ. అయే బాలే = ఓచిన్నదానా, మౌళిః = సిగ, చన్ద్రికభూషణా-చన్ద్రిక=నెమిలిపురి యనెడి, భూషణా=ఆభరణము గలది, వపుః=శరీరము, మర...రామమ్-మరకత = ఇంద్రనీలమణిమయమైన, స్తమ్భ=కంబమువలె, అభిరామం=సుందరమైనది. వక్త్రం=మొగము, చిత్ర...మధురం-చిత్ర=విచిత్రమును, విముగ్ధ=మిక్కిలి సుందరమును, అగు, హాస=నగవుచేత, మధురమ్=మనోహరమైనది, దృశౌ=కన్నులు, విలోలే=మిక్కిలిచంచలములైనవి బెళుకు లీనునవి యనుట, వాచః=పలుకులు, శైశవశీతలాః-శైశవ=బాల్యముచేత, శీతలాః=చల్లనైనవి.పసితనంపు ముద్దులు గులుకుటచే సుఖప్రదములైనవనుట, విలాసస్థితిః-విలాస=గమనవిలాసముయొక్క, స్థితిః=విధము, మద...శ్లాఘ్యా

* ఈశ్లోకము ఒకదివ్యస్త్రీ మఱొక్కతెతోఁ జెప్పునది. ఇది కొన్నిప్రతులందుఁ గానిపింపదు.

-మదగజ=మదపుటేనుఁగువలె, శ్లాఘ్యా = కొనియాడఁదగినది - ఇట్టిగుణములు గలవాఁడై, మన్దం మన్దమ్=మెల్లమెల్లగా, ఇతః = ఇటనుండి, మథురావీథీం=మథురాపట్టణముయొక్క-వీథిని, ఏషః=వీఁడు, కః=ఎవఁడు, గాహతే=ప్రవేశించుచున్నాఁడు - ప్రవేశించుచున్నవీఁ డెవఁ డనుట.

ఉ. మౌళితటిన్ ఘటించినసమంచితపింఛము మందహాసమున్
లోలవిశాలలోచనములుం జెలువవ్వును ముద్దుమాటలున్
నీలపుడాలు సేలుమెయినిగ్గులుఁ గల్గిన బాలుఁ డెవ్వఁడో
వ్రాలెడు వీనిఁ జూడు మధురాపురవీథులఁ బాటలాధరా. 57

తా. తలయందు నెమిలిపురిని జెక్కి, నీలపుకంబమువలె నిగనిగలాడు నల్లనిమేను గలిగి, వింతయైన సొగసునవ్వు మొగంబున నివ్వటిల్ల, బెళుకుఁగన్నులతో, పసితనపు ముద్దుఁబలుకులు పలుకుచు, మదపుటేనుంగువలె మురిపంపునడకతో నిచటనుండిమథురాపురవీథిని మెల్లమెల్లఁగాఁ బ్రవేశించుచున్నవీఁ డెవఁడు?

శ్లో॥ పాదౌ పాదవినిర్జితామ్బుజవనౌ పద్మాలయాలఙ్కృతౌ
పాణీ వేణువినోదనప్రణయినౌ పర్యాప్తశిల్పశ్రియౌ
బాహూ దోహదభాజనం మృగదృశాం మాధుర్యధారా గిరో
వక్త్రం వాగ్విభవాతిలఙ్ఘిత మహో బాలం కి మేత న్మహః॥ 58

టీ. పాద...వనౌ-పాద = అంశముచేత, వినిర్జిత=జయింపఁబడిన, అమ్బుజవనౌ=తామరతంపరులుగల-తనయందలి ఒక్కొంతభాగముచేతనే పెక్కుతామరలను ఓడించినవి అయినవనుట, పాదౌ=పాదములు, పద్మాల...కృతౌ-పద్మాలయా=లక్ష్మీదేవిచేత అలఙ్కృతౌ=అలంకరింపఁబడినవి - లక్ష్మిచేత-ప్రకాశించుచున్నవి - ఆశ్రితులకు లక్ష్మీప్రదములైనవనుట, వేణు...ప్రణయినౌ—వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, వినోదన = వాయించుటయందు, ప్రణయినౌ=ప్రీతిగలవైన, పాణీ=చేతులు, పర్యా...శ్రియౌ-పర్యాప్త=పరిపూర్ణమైన, శిల్ప=పనితనముయొక్క, శ్రియౌ=సంపదగలవి - శిల్పపుసొంపు లన్నియు పరిపూర్ణముగాఁ గలవియనుట-ఇంతకంటె నెక్కుడుసొగసైనవి కలుగవనుట, బాహూ=భుజములు, మృగదృశామ్=(లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలకు, దోహదభాజనమ్ - దోహద=దోహదక్రియకు - అకాలమునందు వృక్షలతాదులను బుష్పింపఁజేయు దోహదవ్యాపారమునకు, భాజనమ్=స్థానము -అనగా దోహదక్రియ అకాలమునందును వృక్షాదుల నెట్లు పుష్పింపఁజేయునో, అట్లే కృష్ణునిభుజములను గౌఁగిలించినమాత్రమున బాలికలైనను ప్రౌఢలనుగావించునట్టివి అని యాశయము. గిరః=మాటలు, మాధుర్యధారాః-మాధుర్య=తియ్యదనముయొక్క, ధారాః=ప్రవాహముగలవి - ఎడతెగనితేనియ లొలుకునవి అనుట. వక్త్రం=మొగము, వాక్...లఙ్ఘితమ్ - వాక్ విభవ = మాటలపెంపుయొక్క, అతిలఙ్ఘితమ్ = అతిక్రమణము గలది-మాటలపెంపుసొంపును అతిక్రమించినవి, 'వాగ్విష

యాతిలఙ్ఘితమ్' అనుపాఠమున,! వాక్=వాక్కుయొక్క, విషయ=గోచరత్వముయొక్క, అతిలఙ్ఘితమ్అతిక్రమణముగలది - వాక్కునకు విషయముకానిది అనుట - మాటలచేత వర్ణింపరానిదనుట, ఏతత్=ఈ-ఈపూర్వోక్తలక్షణములుగల, మహః=తేజస్సు, బాలః కిమ్=బాలుఁడా ఏమి, అహో=ఆశ్చర్యము-ఈరూపమును ఒకతేజస్సు అని మొదట గ్రహించితిని-సావధానముగాఁ జూడఁగా అత్యంతసుందరములైన కరములు, చరణములు, మాటలు ముఖమును గానిపించుట చూడఁగా బాలుఁడా ఏమి యని తోఁచుచున్నది అని యాశయము. బాలుని మొదట కేవలముతేజస్సుగా గ్రహించుటచే నిరవధికకాంతిసముజ్జ్వలత్వమువలన కన్నులు మిఱుమిట్లుగొనుట స్ఫురించెడిని. ఇది తేజఃపుంజమే. అయినను నిది కరచరణాదులు గలిగి బాలునిరూపునఁ దోఁచుచున్నదే ఏమివింత యని ఆశ్చర్యము. ఇట్టి తేజస్సు బాలురకుఁ గలుగుట యరిది. ఇట్టియనన్యసామాన్యతేజస్సుగల యొకబాలుఁడు ఉండఁడని యాశయము. పాదములు తమయందలి అంశముచేతనే తామరతంపరలను గెలిచినవి. ఇఁక దాము పూర్ణముగా నెదిరించినయెడల తామరలు నిలుచునా యని వానియపూర్వసౌందర్యాతిశయము ధ్వనితము.

చ. చెలువల కెల్ల దోహదము సేయుకరంబులు లచ్చి కాకరం
బులు జితపద్మముల్ చరణముల్ మురళీరచనాచమత్క్రియా
కలితము కేలుఁదమ్మి ముఖకాంతులు వింతలు తేనె లూరుమా
టలు గలయట్టి శైశవవిగ్రహంబన తేజ మి దేమి చిత్రమో. 58

తా. తామరతంపర నెల్లఁ గెలువఁజాలు పాదములు లక్ష్మికి ఆటపట్టులు. మురళి నూఁదుచున్న చేతులు శిల్పంపుసొంపంతయుఁగూర్చి తీర్చినట్టిది. బుజములో బాలికలనేని ప్రౌఢలను గావించునంతమనోహరము లైనవి. మాటలు తేనెలొలుకుచున్నవి. మొంగము ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింపఁదరముకాదు. మొదటఁ జూచినపుడు కేవలము ఒకతేజస్సుగానుండెనుగాని యిట్టియవయవసంపత్తిచేబట్టి బాలుఁడా ఏమి యని తోఁచుచున్నది. ఔరా! ఇట్టితేజస్సు గల యొకబాలుఁడుకూడ నుండునా!

శ్లో॥ బర్హం నామ విభూషణం బహుమతం వేషాయ శేషై రలం
వక్త్రం ద్విత్రవిశేషకాన్తిలహరీవిన్యాసధన్యాధరమ్।
శీలై రల్పధియా మగమ్యవిభవైః శృఙ్గారభఙ్గీమయం
చిత్రం చిత్ర మహోవిచిత్ర మహహో చిత్రంవిచిత్రం మహః॥ 59

టీ. బర్హం=నెమిలిపురి, నామ=అనెడు, విభూషణం=ఆభరణము, బహుమతం=మిక్కిలి యంగీకరింపఁబడినది. వేషాయ=అలంకారముకొఱకు, శేషైః=ఇతరభూషణములచేత, అలం=చాలు-వేషమునకు నెమిలిపురియొకటే చాలును. తక్కినసొమ్ములు అక్క-

ఉలేదనుట, వక్త్రం=మొగము, ద్విత్రి...ధరమ్ - ద్విత్రి=రెండుమూఁడైన, విశేష=తిలకములయొక్క, కాన్తి=కాంతులయొక్క, లహరీ=ప్రవాహముయొక్క, విన్యాస=ఉనికిచేత-వ్యాప్తిచేత, ధన్య = సంపన్నమైన-ఇట్టికాంతిసంపత్తిగల, అధరమ్ పెదవిగలది, అల్పధియామ్=స్వల్పబుద్ధిగలవారికి, అగమ్యవిభవైః-అగమ్య-పొందరాని-తెలియరాని, విభవైః=వైభవముగల-పెంపుసొంపుగల, శీలైః=స్వభావములచేత, శృఙ్గార...మయమ్ - శృఙ్గార=సింగారములయొక్క, భఙ్గీ = విధములచేత, మయమ్=ప్రచురమైనది-మిక్కిలియుసింగారంపువగలుగులుమనదియనుట. ఇట్టిదగు, మహః=తేజస్సు, చిత్రం=ఆశ్చర్యము, చిత్రం=ఆశ్చర్యము, అహో=ఆశ్చర్యము. విచిత్రమ్=ఆశ్చర్యముగలది, అహాహో=ఆశ్చర్యము, చిత్రం=ఆశ్చర్యము, విచిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది-ఇంతింతనిచెప్పరాని ఆశ్చర్యమైనదనుట. ఇందును బాలుఁడనక 'మహః' తేజస్సు అనుటచే నిరవధిక కాంతివిభవము తెలియునది. ఇదియొక తేజోమయమైనవస్తువు; బాలరూపముగలది. తేజస్స్వరూపమైన యీవస్తువునకు విశేషించిసొమ్ములేల? శిరస్సునకునెమిలిపురియొకటియు, మొగమునకు రెండుమూఁడుబొట్లును మోవియునే అలంకారమునకుఁ జాలును; ఇది నిలువెల్ల ఇంతింతనరాని శృంగారములపుంజ మగుటచే శృంగారపువగలే తక్కిన యవయవములకు సొమ్ములు. వస్తువో కేవల తేజస్సు రూపమునందేబాలునివలెఁగనఁబడుచున్నది. అందును ఇట్టి సొమ్ములే చాలియున్నవి. కనుక ఇది వింతలలో వింత అని భావము.

ఉ. సొమ్ములు మేని కందమని చూడక పింఛమె పూని మోముపైఁ
గమ్మనిబొట్లు దొంతరలుగా విలసిల్లఁగఁ గావిమోవిచె
ల్వమ్మ రసోత్తరంగవిభవమ్మ నగమ్యము నై తనర్పఁ జి
త్రమ్మొకపాటివారికిఁ దరంబె నుతింప నొయారితేజమున్. 59

తా. శిరస్సునకెల్ల నెమిలిపురి యొకటియే అలంకారమునకుఁ జాలినదై, రెండుమూఁడు తిలకములకాంతిఁ దళుకొత్తుచున్న మొగమునకెల్ల మోవి యొక్కటియే వన్నె దెచ్చుటకుఁ జాలినదై, నిలువెల్ల ఇట్టిదట్టిదని సామాన్యబుద్ధులకుఁ దెలియరాని శృంగారముల రాశియై, యొప్పుకృష్ణాఖ్యతేజస్సు చూడంజూడ మఱిమఱి విచిత్రముగా నున్నది. ఔరా! ఇట్టిదియుం గలదా!.

శ్లో॥ అఙ్గే సమగ్రయతి కామపి కేళిలక్ష్మీ
మన్యాసు దిక్ష్వపి విలోచనమేవ సాక్షి ।
హాహాన్త హన్త మథ దూర మహో కి మేత
ద్దాసీ త్కిశోరమయ మమ్బ జగత్త్రియం మే॥ 60

టీ. అగ్రే=ముందట, కామపి=చెప్పనలవికాని, కేళిలక్ష్మీం-కేళి=క్రీడయొక్క. లక్ష్మీం=సంపదను - -విహారంపుసొంపును, సమగ్రయతి=పూర్ణముగాఁ జేయునది - ఎదుటనే మిక్కిలియుఁ గ్రీడించుచున్నదనుట, అన్యాసు=తక్కిన, దిక్షు అపి=దిక్కుల యందును, కామపి కేళిలక్ష్మీం సమగ్రయతి=చెప్పనలవికాని విహారసంపదను నించుచున్నది-అనఁగా మిక్కిలియుఁ గ్రీడించుచున్నది. ఇందులకు విలోచనమేవ=నాకన్నే, సాక్షి=ప్రమాణము, హాహన్త=అకటకటా, హన్త=మూర-మూరెఁడుదగ్గ అనున్నది, అథ =పిదప; దూరం=దూరమునుఅయినది-ముంగలనే క్రీడించుచుండుటచే మూరెఁడు దాపున నున్నట్లును, దిక్కులయందును గ్రీడించుచుండుటచే దవ్వులనును గనఁబడుచున్నదైన, ఏతత్=ఇది, కిం=ఏమి? అహో=ఆశ్చర్యము. అమ్బ=తల్లీ. జగత్త్రయం=మూఁడులోకములును, కిశోరమయమ్=బాలునిమయముగా, మే - నాకు, ఆసీత్=అయెను - ముంగల మూరెఁడు దాపునను గనఁబడుచున్నది, దవ్వుల దిక్కులకడలను గనఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి ముల్లోకములును నిండియున్నది. మఱియు నీతేజస్సు బాలరూపమున వ్యాపించియుండుటచే ముల్లోకములును బాలమయముగా నున్నవి. ఇది యేమియని యాశ్చర్యము.

శా. చూడం జూడ మనోహరాకృతి గడుం దేజోద్యంబుగా బాలకుం
డాడున్ ముందటఁ గౌఁగిలింతు నని డాయం జిక్కఁడారీతినే
క్రీడించున్ దిశలందు నిందులకు నక్షిద్వంద్వమే సాక్షి యీ
జాడన్ ముజ్జగ మంబ బాలమయ మాశ్చర్యంబు నాకెంతయున్.

తా. ముంగల మూరెఁడుదాపునను, దవ్వుల దిక్కులయందును ఇంతంతనరాని యింపుసొంపుగా ఈ వస్తువు ఆడుచున్నది. ఇందులకు నాకన్నులే సాక్షి. ఈ వస్తువేమి? ఇట్లు దగ్గఱను దూరమునను అంతటను బాలరూపమైన యీ వస్తువు ఆడుచుండుటచే ముల్లోకములును నాకు బాలమయ మయ్యెను.

శ్లో॥ చికురం బహుళం విరళం భ్రమరం
మృదులం వచనం విపులం నయనమ్
అధరం మధురం వదనం లలితం
చపలం చరితం చ కదానుభవే॥ † 61

టీ. శ్రీకృష్ణునియొక్క, బహుళం=దట్టమైన, చికురమ్=కురులును, విరళం=పలుచనైన, భ్రమరం=ముంగురులును, మృదులం=కోమలమైన, వచనం=వాక్యమును, విపులం=విశాలమైన, నయనమ్=నేత్రమును, మధురం=మనోజ్ఞమైన, అధరం=పెదవిని, లలితం=సుందరమైన, వదనం=ముఖమును, చపలం=చంచలమైన, చరితం=చరిత్రమును, కదా=ఎప్పుడు, అనుభవే=అనుభవింతును-చూతుననుట. చరితము బాల్యప్రయుక్తమైన చంచలత్వము కలిగి యున్నదనియు కావుననే మనోజ్ఞమనియు నిట నూహ్యము.

ఉ. వెన్నెల గోపకాంతలను ◊ వేడుకఁ గోరెడుచాపలంబుతోఁ
గన్నుల బెళ్కుతో నగుమొ◊గంబున ద్రాలుచలాలకాళితోఁ
దిన్ననిపల్కుతో ముడిచి ◊ దిద్దినగొప్పశిరోజపాళితో
నెన్నఁడు నాదునేత్రముల కింపొనరించునొ వెన్నుఁడు కావిమోవితోన్.

తా. కృష్ణుని దట్టఁపునెఱికురులను, పలుచనిముంగురులను, మెత్తనిపలుకులను, వాలుఁగన్నులను, సొగసైనమోవిని, చెలువైనమొగమును, చంచలమైన నడవడిని నేనెప్పుడు చూతునో!

శ్లో॥ పరిపాలయ నః కృపాలయే, త్యసకృ జ్జల్పిత మాత్మబాన్ధవః।
మురళీమృదులస్వనాన్తరే, విభు రాకర్ణయితా కదాను నః॥ 62

టీ. హేకృప ఆలయ=దయకు ఇల్లయినవాఁడా-దయానిధీ యనుట, నః=మమ్ము పరిపాలయ=కావుము, ఇతి=అని, అసకృత్=మాటిమాటికిని, నః=మాయొక్క, జల్పితం చెప్పుటను, ఆత్మబాన్ధవః=నాకుబంధువు-అయిన, విభుః=విభుఁడగుశ్రీకృష్ణుఁడు, మురళీ...నాన్తరే—మురళీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, మృదుల=కోమలమైన. స్వన=ధ్వనియొక్క, అన్తరే=మధ్యమున, కదాను=ఎప్పుడు, ఆకర్ణయితా=వినఁగలఁడో? కృష్ణుఁ=ఆత్మబాంధవుఁడు. కావుననే ఆవిభుని నన్నుఁగాచునట్లు మొఱయిడుచున్నాను. ఆదేవుఁడు వేణుగానరతుఁ డగుటచే వేణుగానపారవశ్యమునఁగాని వేణుధ్వనియందుఁ గాని నా మొఱ వానికి వినఁబడదు. అయినను నేను 'అసకృత్' మాటిమాటికి విడువక మొఱయిడుదు నేని వేణువు గట్టిగా నూఁదునప్పుడు లేకున్నను మృదువుగా నూదునప్పుడైనను నా మొఱ నావిభుఁడు వినవచ్చును. అట్లువినుట యెన్నఁడో యని భావము. లేక 'స్వనాన్తరే' అనుటకు ధ్వనులనడుమ అని యర్థము గ్రహించినయెడల ఆధ్వనులనడిమియవకాశములందు ఎప్పుడు నా మొఱను వినునో అనియు గ్రాహ్యము.

చ. నిరుపమవేణుగానమహ◊నీయసుఖానుభవైకమగ్నతం
గరఁగి పరాకుఁ గైకొనిన◊కంజదళాక్షుఁడు దప్తచిత్తుఁడై
నిరతము నన్నుఁ గావు నవ◊నీతహరా యని మాటిమాటికిన్
మొఱ యిడునట్టి నావచన◊ముల్ దయతో నెపు డాలకించునో. 62

తా. ఆత్మబంధుఁ డైనవిభుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు కావుకావు మని పలుమాఱు నేను పెట్టుచున్న మొఱను మురళిని మెల్లగా నూఁదు నవసరములందుఁగాని ఆధ్వనుల నిలుపు నట్టినడుమఁగాని యెప్పుడు వినునో కదా!

శ్లో॥ కదాను కస్యాన్ను విపద్దశాయాం
కైశోరగన్ధిః కరుణామ్బుధి ర్నః।

విలోచనాభ్యాం విపులాయతాభ్యాం
వ్యాలోకయిష్య న్విషయీకరోతి ॥ 63

టీ. కదానుఎప్పుడు, కస్యాంఏ, విపత్దశాయామ్ = ఆపత్సమయందు, కైశోరగన్ధిః-కైశోర = బాల్యముయొక్క, గన్ధిః = గంధముగలవాఁడు - ఒక్కింత బాల్యముగలవాఁడు, అగు, కరుణా అమ్బుధిః=దయాసముద్రుఁడు-శ్రీకృష్ణుఁడు, విపుల ఆయతాభ్యామ్-విపుల=వెడలుపులును, ఆయతాభ్యామ్-నిడుదలును, అయిన, విలోచనా భ్యామ్=నేత్రములచేత, వ్యాలోకయిష్యన్=మిక్కిలిచూడఁగలవాఁడై, నః=మమ్ము, విషయీకరోతి=(తనచూపులకు) విషయముగాఁ జేయునో- ఎప్పుడు తనకన్నులార మమ్ముఁజూడునో యనుట, మేము పట్టినసమయములందు ఎంతపిలిచినను కృష్ణుఁడు వచ్చుట అరుదు. మాకు 'విపద్దశ' కలిగినేని, వాఁడు 'కరుణాంబుధి' గావున కరుణాప్రేరితుఁడై మమ్ముఁ జూడవచ్చునని భావము. 'కైశోరగన్ధి' అనుటచే శ్రీకృష్ణుఁడు దర్శన మొసంగునప్పుడు ఒక్కింతబాల్యముతోఁగూడినవాఁడై యుండవలయు నని కవియభిప్రాయము. కృష్ణునిబాలవేషమునందు వ్యామోహ మెక్కుడుగావున బాల్యమువీడి వీడని వయస్సును అప్పుడు మరింత వికసించినకన్నులును జూడవలయునని కవిహృదయము.

చ. ఒకవలవంతఁ జింతిలుచు కృ నుండెడినన్ను శిశుత్వగంధమా
త్రకలితయౌవనంబు తనకరం గరుణావరుణాలయుండు వా
యక శతపత్రపత్రవిపులాయతలోచనలీలఁ జూచుమా
డ్కికిఁ దగు వీఁ డటంచుఁ బరికించుట లెన్నఁడు గల్గనేర్చునో. 63

తా. ఏవిపత్తు కలుగునప్పుడు కరుణానిధి యైనకృష్ణుఁడు ఒక్కింత బాల్యము వీడనిప్రాయము గలవాఁడై నిడువాలుఁగన్నులార మమ్ముఁ జూడ వచ్చునో.

శ్లో॥ మధుర మధరబిమ్బే మఞ్జులం మన్దహాసే
శిశిర మమృతవాదే శీతలం దృష్టిపాతే ।
విపుల మరుణనేత్రే విశ్రుతం వేణునాదే
మరకతమణినీలం బాల మాలోకయే నుః + / 64

టీ.అ ధరబిమ్బే=దొండపండువంటి పెదవియందు- మధురం=తియ్యనైనవాఁడు ను-తియ్యనై దొండపండువలె ఎఱ్ఱనగుపెదవిగలవాఁడనుట, మన్దహాసే=చిఱునవ్వునందు మఞ్జులమ్=మనోజ్ఞమైనవాఁడును-సొగసైనచిఱునగవు గలఁవా డనుట, అమృతవాదే= అమృతమువలె మాటాడుటయందు, శిశిరం=చల్లనయినవాఁడును-చల్లగా నమృత మొలుకునట్లు మాటాడువాఁ డనుట. దృష్టిపాతే-దృష్టి=చూపుయొక్క, పాతే=పాటునందు- చూపు నిగుడ్చుటయందు-శీతలం=చల్లనైనవాఁడును-చల్లనిచూపులఁ జూచువాఁడనుట,

అరుణనేత్రే-అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, నేత్రే=కన్నులందు, విపులం=వెడలుపైనవాఁడును-వెడలుపైన మెఱ్ఱికన్నులుగలవాఁడనుట, వేణునాదే=పిల్లఁగ్రోవియొక్క-ధ్వనియందు, విశ్రుతం=మిక్కిలి వినఁబడినవాఁడును-లేక ప్రసిద్ధుఁడైనవాఁడును-అందమును మిక్కిలి వినునట్టి వేణుధ్వనిగలవాఁ డనుట, మరకతనీలం-మరకతమణి=ఇంద్రనీలరత్నమువలె, నీలం=నల్లనైనవాఁడును, అగు, బాలం=బాలుని-శ్రీకృష్ణుని, అవలోకయామః=చూతునాయేమి.

ఉ. చల్లనిబెళ్కుఁజూపు సుధఁ జల్లెడుమాటలు: దియ్యమోవియున్
నల్లలితారుణద్యుతివిశాలవిలోచనముల్ మృదుస్మితో
త్ఫుల్లముఖాంబుజంబుఁ బరిపూరితవేణువినోదనాదమున్
నల్లనిమేనికాంతియుఁ గన్నన విలసిల్లినబాలుఁ గాంచెదన్. 64

తా. తియ్యనై దొండపండువలె ఎఱ్ఱనగు కెమ్మోవియును, సొగసైన చిఱునగవును చల్లనై యమృతము మొలుచు పలుకులును, చల్లనిచూపులును, ఎఱ్ఱనైన వెడఁదకన్నులును, వీనులకు విందులు సేయు వేణుధ్వనియుఁ గలిగి, యింద్రనీలమణివలె నల్లనై విలసిల్లు చిన్నిబాలుని కృష్ణుని జూతునాయేమి !

శ్లో॥ మాధుర్యా దపి మధురం, మన్మథ తాతస్య కిమపి కైశోరమ్ ।
చాపల్యా దపి చపలం, చేతో మమ హరతి హ న్త కిం కుర్మః॥ 65

టీ. మాధుర్యాత్ అపి=సౌందర్యమునకంటెను-చక్కఁదనము అనిలోకులచే సంకేతింపఁబడిన గుణవిశేషముకంటెను అనుట, మధురమ్ = సుందరమైనది-లోకమునందలి సౌందర్యముకన్నను మించినసౌందర్యము గలది-లోకాతీతమై వర్ణింపనలవికాని సౌందర్యముగలది యనుట, చాపల్యాత్ అపి=చపలత్వముకంటెను-లోకమునందు చపలత్వము అనఁబడు గుణవిశేషముకంటెను, చపలమ్=చంచలమైనది-లోకము లెఱింగినచపలత్వముకంటెను మించినచపలత్వము గలది యనుట-ఊహింపనరాని చాపల్యముగలదనుట, కావుననే, కిమపి=ఇట్టిదట్టిదని చెప్పనలవికానిదియు, అగు, మన్మథతాతస్య-మన్మథ=ప్రద్యుమ్నుఁడుగా పుట్టినమన్మథునికి, తాతస్య=తండ్రియైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, కైశోరమ్‌బాల్యము, మమ=నాయొక్క, చేతః=చిత్తమును; హరతి=హరించుచున్నది. కిం=ఏమి, కుర్మః=చేయుదుము, హ న్త=అకటా, మాధుర్యమునకంటె మధురమైనది కావున నా మనస్సును హరించుచున్నది. కాఁబట్టి, దానిని మానఁగోరితిని నా చాపల్యమునకంటె చపలమైనది గావున నామఁ జిక్కదయ్యె, కాఁబట్టి, 'హ న్త' అక్కటా ఏమిసేయుదు నని సంతాపాతిశయము. మఱియు సౌందర్యమునకు నుపమానభూతుఁడగు మన్మథునిఁ గన్నతండ్రి యగుటచే నిరవధికసౌందర్యనిధి యగుట వ్యంజితము.

ఉ. గబ్బిమెఱుంగుఁబోండ్లు తటకకాపడి లోలతఁ జూచునంతలో
నిబ్బర మైనతత్తఱము క నెక్కొన నందముకన్న నందమై
యబ్బుర మైనబాల్యమున క నద్దిర యంగజుఁ గన్నతండ్రి యా
గుబ్బున నామదిం గలుగుకగుట్టుఁ గలంచె నిఁకేమి సేయుదున్. 65

తా. అందముకన్న నందమైనచిన్నికృష్ణుని బాల్యము నామనస్సును హరించుచున్నది. అయినను అది చపలము లైనవానిలో నెల్ల మిక్కిలి చపలమైనది. కావున నకటా నే నేమి చేయుదును ?

శ్లో. వక్షఃస్థలే చ విపులం నయనోత్పలే చ
మన్దస్మితే చ మృదులం మదజల్పితే చ।
బిమ్బాధరే చ మధురం మురళీరవే చ
బాలం విలాసనిధి మాకలయే కదా ను॥ 66

టీ. వక్షఃస్థలేచ=ఱొమ్మునియొక్క ప్రదేశమునందును, నయనఉత్పలేచ=కలువవంటి కన్నులయందును, విపులమ్=విశాలమైనవాఁడును-విశాలమైన వక్షమును కన్నులును గలవాఁడు అనుట, మన్దస్మితేచ=చిఱునవ్వునందును, మదజల్పితేచ-మద=మద పయుక్తమైన, జల్పితేచ=మాటయందును, మృదులం=కోమలమైనవాఁడును-కోమలమైన చిఱునవ్వును, కోమలములైన ముద్దుమాటలును గలవాఁడనుట, బిమ్బఅధరేచ=దొండపండువంటిమోవి యందును, మురళీరవేచ=పిల్లఁగ్రోవిధ్వనియందును, మధురం = ఇంపయినవాఁడునుమనోజ్ఞమైనమోవియు పిల్లఁగ్రోవిరవళియుఁ గలవాఁడనుట, విలాసనిధిం-విలాస=విలాసములకు, నిధిం = నిక్షేపమైనవాఁడును - సకలమైన విలాసములను బచరించువాఁ డనుట, అగు, బాలం=బాలుఁడైనకృష్ణుని, కదా=ఎప్పుడు, ఆకలయేను=పట్టుకొందునో-చూతునో యనుట, విశాలమైన ఱొమ్మును గన్నులును, మృదువైనచిఱునవ్వును ముద్దుమాటలును, సొంపయినమోవియు పిల్లఁగ్రోవిరవళియుఁ గలిగి యుండుటచేతనే విలాసనిధి యైనాఁడు. కావుననే 'ఆకలయే' చూడఁగోరెద నని భావము.

మ. భళిరా కన్నులబెళ్కుఱొమ్మునిగి చెప్పన్ రాదు వేణుధ్వనుల్
దరమా యెంచఁగఁ గావిమోవిరుచి విన్నతల్ దేటలేనవ్వుని
గ్గులు మజ్జారె సుధామనోహరమృదూక్తుల్ మాయురే యిట్టియొ
ప్పులకుప్పం దిలకించుభాగ్యమహిమంబుల్ మాకు నిం కెన్నఁడో!

తా. విశాలములైన వక్షమును గన్నులును, మృదువులైన చిఱునవ్వును ముద్దుపలుకులును, మనోజ్ఞమైన దొండపండువంటిమోవియు వేణుధ్వనియుఁ గలిగి యొప్పుల కుప్పయైన చిన్నిబాలుని కృష్ణునిఁ జూచుట యెన్నఁడో.

శ్లో॥ ఆర్ద్రావలోకిత దయాపరిణద్ధనేత్ర
మావిష్కృతస్మితసుధామధురాధరోష్ఠం ।
ఆద్యం పుమాంస మవతంసితబర్హిబర్హ
మాలోకయన్తి కృతినః కృతపుణ్యపుఞ్జాః ॥ 67

టీ. ఆర్ద్ర=సరసములైన, అవలోకిత=చూపులుగలదైన, దయా=దయతో, పరిణద్ధ=కూర్పఁబడిన, లేక, దయా=దయచేత, పరిణద్ధ=విశాలములైన, నేత్రం=కన్నులుగలవాఁడును - కరుణావలోకముచే మిక్కిలి వికసిల్లినకన్నుదమ్ములు గలవాఁడనుట, ఆవిష్కృత...రోష్ఠమ్-ఆవిష్కృత = వెలిపుచ్చఁబడిన - పెదవిమాటునుండి వెలికి తోఁచిన, స్మిత=నవ్వుఅనెడి, సుధాఅమృతముచేత, మధుర=సొంపైన; అధరోష్ఠం=మోవిగలవాఁడును-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన చిఱునవ్వు వెలికి పిక్కటిల్లుటచే అత్యంతమనోజ్ఞముగానుండు మోవిగలవాఁడనుట, అవత...ర్హమ్-అవతంసిత=శిరోభూషణముగాఁ జేయఁబడిన, బర్హి=నెమిలియొక్క, బర్హమ్=పురిగలవాఁడును, ఆద్యం=ఆదిపురుషుఁడైనవాఁడును-జగత్కారణుఁడైన పురాణపురుషుఁడనుట, అగు, పుమాంసం=పురుషుని-కృష్ణాకృతితో పురుషరూపమున అవతరించినవానిని, కృత...పుఞ్జాః - కృత = చేయఁబడిన, పుణ్య=పుణ్యముయొక్క, పుఞ్జాః=సమూహముగలవారు, అగు, కృతినః=విద్వాంసులు, ఆలోకయన్తి=చూచుచున్నారు. 'ఆద్యం పుమాంసమ్' ఆదిపురుషుఁడుగనుకవానినిఅందఱును జూడలేరు. 'కృతినః' విద్వాంసులే చూతురు, అందును వానిని, దయతోడిచూపులుగల వాలుఁగన్నులును, సొంపైనచిఱునవ్వుఁ గల కెమ్మోవియుఁ గలవానినిగా కేవల విద్వాంసులుగాక 'కృతపుణ్యా' కొంతపుణ్యముగూడఁ జేసిన విద్వాంసులే చూడనేర్తురు. అట్టిచూపులును మోవియును ఆయాదిపురుషునికిఁ రామాద్యనేకావతారములందుఁ గలవు. కాన అట్టిచూపులును మోవియునే కాక 'అవతం...ర్హమ్' తలయందు నెమిలిపురియుఁ జెరువుకొన్న శ్రీకృష్ణావతారమూర్తిని 'కృతినః' కేవలవిద్వాంసులుకాని, 'కృతపుణ్యా' కొంతపుణ్యముచేసిన విద్వాంసులుకాని చూడలేరు; 'కృతపుణ్యపుఞ్జాః' విశేషించి పుణ్యముసేసిన విద్వాంసులే చూడనేర్తురని యాశయము.

ఉ. అందముఁ జిందుమోము దరహాససుధామధురాధరోష్ఠ మ
స్పందదయావలోకనవిశాలవిలోచనముల్ శిరంబునం
బొందుగ నెమ్మిపింఛమును బూనినయాద్యుని దేవదేవునిన్
నందకుమారుఁ గాంతురుసనాతనపుణ్యమునన్ బుధోత్తముల్. 67

తా. దయతోడి చల్లనిచూడ్కులచే మిక్కిలివిరివియైనకన్నులును, అమృతమువంటి చిఱునవ్వు తోఁచుటచే మిక్కిలియు నొప్పైనవాతెఱయు, తలయందుఁ జెరివిన

నిమిలింపించియమును గలిగి చెలువారెడి యాదిపురుషుని విశేషించి పుణ్యముచేసిన విద్వాంసులే చూతురు.

అవ. ఇట్లు చూడఁగోరి పరిపరివిధములఁ బ్రార్థింపఁగా శ్రీకృష్ణుండు కరుణించి సాక్షాత్కరింపఁగాఁ గవి యామూర్తిని దర్శించి వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మారః స్వయం ను మధురద్యుతిమణ్డలం ను
మాధుర్యమేవ ను మనోనయనామృతం ను ।
వాణీమృజా ను మమజీవితవల్లభో ను
బాలోఽయ మభ్యుదయతే మమ లోచనాయ ॥ 68

టీ. మమ=నాయొక్క, లోచనాయ=నేత్రములకొఱకు, బాలః=బాలుఁడు అభ్యుదయతే = ఆవిర్భవించుచున్నాఁడు - పొడసూపుచున్నాఁడు. అయం = వీఁడు-ఈబాలుఁడు, మారః=మన్మథుఁడు; స్వయంను=తానే-మన్మథుఁడు తానే వీఁడగునా యనుట—ఇది సౌందర్యాతిశయసూచకము. మధురద్యుతిమణ్డలం ను—మధురద్యుతి = చంద్రునియొక్క. మణ్డలంను=బింబమా యేమి! దీనిచే ఆహ్లాదకరమగు కాంతివైభవము తెలియనగు. మాధుర్యమేవ ను=సౌందర్యమేనా యేమి, సౌందర్యముతానే వీఁడగునాయేమి యనుట-దీనిచే 'రూపం కిమప్యనిర్వాచ్యం తనోర్మాధుర్యముచ్యతే' అన్నట్లు పూర్వోక్తములైన సౌందర్యమును శోభావిశేషమును బెరసి యిట్టిదట్టి దని చెప్పనలవికాని నిరతిశయసౌందర్యముగా నగుట తెలియునది. లేక 'శీతలీక్రియతే తాపో యేన తన్మధురంస్మృతమ్' అన్నట్లు తాపమును చల్లార్చునట్టిది మధుర మనఁబడును గాన చూడఁజూడఁగాఁ దాపత్రయమును బోఁగొట్టి సుఖము కలిగించునట్టి మాధుర్యము గ్రాహ్యము. కావున నే, మనో...తం ను-మనః = మనస్సుయొక్కయు, నయన = కన్నులయొక్కయు, అమృతం ను=అమృతమా ఏమి-దీనిచే నయనోత్సవత్వమును హృదయాహ్లాదకత్వమును దెలియునది. వాణీమృజా ను-వాణీ = వాక్కుయొక్క, మృజా ను = పరిశుద్ధియాయేమి - దీనిచే నిర్దోషములైన ముద్దుఁబలుకులయొప్పిదము తెలియునది. మమ = నాయొక్క, జీవితవల్లభో ను=ప్రాణనాథుఁడా యేమి? దీనిచే అత్యంత ప్రియత్వము తెలియునది. ఇట్టి చక్కఁదనమును, ఇట్టిజిగియు, ఇట్టిచల్లఁదనమును, ఇట్టి పలుకులును గలవాఁడు 'జీవితవల్లభుఁ'డే యగు నని యాశయము.

ఉ. మారుఁడో కాక యంబుధికుమారుఁడో మానసలోచనామృతా
కారమొ మాధురీగుణవికారమొ మంజులవాక్చమత్క్రియా

సారమొ నాదుజీవమణి సారమొ లేక మ ప్రేమి చిత్రమో
మీఱెడుబాలభావమున మెచ్చులు గుల్కెడు నాదుచూడ్కికిన్.

తా. నాకన్నులకుఁ గనబడుచున్న యీ బాలుఁడు మన్మథుఁడా? లేక చంద్ర మండలమా? సౌందర్యపురాశియా? నామనస్సుయొక్క యానందమా? నాకన్నుల పండువా? పలుకుల యచ్చందనమా? నా ప్రాణవల్లభుఁడా?

శ్లో॥ బాలోయ మాలోల విలోచనేన, వక్త్రేణచిత్రీకృతదిఙ్ముఖేన
వేషేణ ఘోషోచితభూషణేన, ముగ్ధేన దుగ్ధే నయనోత్సుకం నః॥69

టీ. అయం=ఈ ఈసాక్షాత్కరించినట్టి, బాలః=బాలుఁడు, ఆలోలవిలోచనేన-ఆలోల=చంచలములైన, విలోచనేన=కన్నులుగలదియు, చిత్రీ... ఖేన-చిత్రీకృత=చిత్తరువులుగాఁ జేయఁబడిన-చిత్తరువులు గలవిగాఁ జేయఁబడిన, దిక్ ముఖేన=దిక్కుల మొగములుగలదియు-దిశలముందలిప్రదేశములు గలదియు -దిక్కులయందు అనేకములుగాఁ దాను ప్రతిఫలింపఁగా అవి అప్రతిబింబములచే చిత్తరువులు గలవిగాఁ గానంబడిన వనుట, ఇట్టిదైన, వక్త్రేణ=ముఖముచేతను, ఘోషో... ణేన-ఘోష=గొల్లపల్లెను, ఉచిత=తగినట్టి,భూషణేన=సొములుగలదియు, ముగ్ధేన=సుందరమైనదియు, అగువేషేణ=వేషముచేతను-ఇదియే 'ముగ్ధవేషం మురారేః' అనఁబడినది; నః=మాయొక్క-నయన ఉత్సుకమ్-నయన=కన్నులయొక్క, ఉత్సుకం=అత్యంతాభిలాషను-చూచుచుండ వలయునను పేరాసను,'నయనోత్సవమ్'-అనుపాఠమున, నయన ఉత్సవమ్=కన్నులయొక్క పండువును,దుగ్ధే=పిదుకుచున్నాఁడు-తనంతఁ గలిగించుచున్నాఁడు. మొగమునను సహజములైన బెళుకుఁగన్నులును వేషమునను సామాన్యములైన గొల్లసొమ్ములునే యలంకారమునకుఁజాలును. ఇంతమాత్రమైన యలంకారసంపత్తిచేతనే ఆమొగమును ఆవేషమునుఅత్యంతమోహనములై మఱిమఱి చూడవలయునని 'ఉత్సుక' ఔత్సుక్యము కలిగించుచున్నవి.

ఉ. ఎల్లెడఁ జిత్రరూపము ప్రహించిన చక్కని మోముఁదమ్మితో
గొల్లవిలాసవేషమున కుం దగుసొమ్ములతోడఁ బల్వమో
జొల్ల నవక్షిశీతలన మున్నతితో విలసిల్లు బాలకుం
డల్లము పల్లవింప నయ నోత్సవ మారఁ జరించు చెన్నుఁడో.69

తా. బెళుకుఁగన్నులు గలదై దిక్కులయందుఁ బ్రతిబింబించుచున్న మొగంబుచేతను, గొల్లవారికిఁ దగినసొమ్ములు దాల్చి సొంపుగులుకు వేషముచేతను, ఈకనఁబడుచున్న బాలుఁడు మాకుఁ గన్నులపండువు సేయుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆన్దోళితాగ్రభుజ మాకులనేత్రలీల
మార్ద్రస్మితార్ద్రవదనామ్బుజచన్ద్రబిమ్బమ్।

శిఞ్జానభూషణశతం శిఖిపిఞ్ఛమౌళిం
శీతం విలోచనరసాయన మభ్యుపైతి॥ 70

టీ. ఆన్దో...జమ్-ఆన్దోళిత=కొంతకదల్పఁబడిన, అగ్ర=మొనలుగల, భుజం=బుజములుగలదియు-మూఁపులు గొంత గదల్చుచున్నది యనుట, మూఁపులు కదలుట మొదలగునవి 'అభ్యుపైతి' అను ఆగమనమువలన కలిగినవిగాఁ దెలియునది. ఆకు...లీలమ్-ఆకుల=వ్యాకులములైన-ఇటునటు కదలిన, నేత్ర=కన్నులయొక్క, లీలమ్=విలాసములు గలదియు-కన్ను లిటునటు త్రిప్పఁగా ఒప్పులొలుకునది యనుట, ఆర్ద్ర...బిమ్బమ్-ఆర్ద్ర=సరసమైన, స్మిత=చిఱునవ్వుచేత, ఆర్ద్ర=సరసమైన, వదన అమ్బుజ చన్ద్రబిమ్బమ్=చంద్రబింబమువంటి ముఖకమలముఁ గలదియు, శిఞ్జా...శతమ్-శిఞ్జాన=మొరయుచున్న, భూషణశతం=ఆభరణములవందలు గలదియు-అనేకములైన ఆభరణములుగలదియనుట, శిఖి...మౌళిమ్-శిఖిపిఞ్ఛ=నెమిలిపురి, మౌళిం=శిరస్సునందుఁ గలదియు, శీతం=చల్లనైనదియు-చూచువారల కన్నులకు సుఖప్రదమైనదియు, అగు, విలోచనరసాయనమ్. విలోచన=కన్నులకు, రసాయనమ్=భోగ్యవస్తువు-అనఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు, అభ్యుపైతి=(నాకు) ఎదురుగా వచ్చుచున్నాఁడు. మూఁపులు గదల్చుట, సొమ్ములు గల్లుగల్లని మ్రోయుట, ఆగమనవ్యాపారముచే ప్రయుక్తములు ఇటునటు తిరుగు బెళుకుఁ గన్నుల చిన్నెలు చిఱునవ్వుగులుకుచంద్రునివంటి మొగమును, నెమిలిపురి, మొదలైనవి విలోచనరసాయనమగుటకు హేతువులు; విలోచనములకు నిరవధిక సుఖము నిచ్చుటచేఁ గృష్ణుఁ డనుటకన్న విలోచనరసాయన మనుటయే మఱింత యొప్పిదమని కవిహృదయము.

ఉ. అందెలు మువ్వలున్ మొరయ ꠱ హస్తము లూఁపఁగఁ గంకణధ్వను
లందడిఁ జేయ నాననవి ꠱ లాసము చందురు గ్రేణి సేయ నా
నందవిశాలలోలనయ ꠱ నమ్ములతో శిఖిపింఛమౌళితో
నందముఁ జెందులోచనర ꠱ సాయన మల్లదె వచ్చెఁ జల్లఁగన్. 70

తా. మూఁపులుకొంతగదల, ఒప్పులొలుక కన్నుల నిటునటుత్రిప్పుచు చందురునివంటి మోముఁదామరయందుచిఱునవ్వు సొంపుగులుక, సొమ్ములుపెక్కు గల్లుగల్లనిమొరయ, తలయందు నెమిలిపురి మెఱయ, చల్లనై నా కన్నులవిందగు కృష్ణుఁడు నన్నెదురుకొని వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పశుపాలబాలపరిషద్విభూషణం
శిశురేష శీతలవిలోలలోచనః।
మృదులస్మితార్ద్రవదనేన్దుసమ్పదా
మదయ న్మదీయహృదయం విగాహతే॥ 71

టీ: పశు...భూషణమ్ - పశుపాలబాల=గొల్లబాలురయొక్క, పరిషత్=సభ కు, విభూషణమ్=అలంకారభూతుడైనవాఁడును, శీతల...లోచనః - శీతల=చల్లనై, విలోల=చంచలములగు, లోచనః=కన్నులుగలవాఁడును, అగు ఏషః=ఈకనఁబడుచున్న, శిశుః=బాలుఁడు, మృదుల...సమ్పదా-మృదుల=కోమలమైన, స్మిత=చిఱునవ్వు చేత, ఆర్ద్ర=సరసమైన, వదన ఇన్దు=ముఖచంద్రునియొక్క, సమ్పదా=సమృద్ధిచేత-చిఱునవ్వుదొలఁకు చందురునివంటి మొగముయొక్క సొంపు పెంపుచేత ననుట, మదీయ హృదయమ్=నాయొక్కహృదయమును, మదయన్ =మదింపఁజేయుచు, విగాహతే = చొచ్చుచున్నాఁడు.

చ. వికవిక నవ్వుచుం నుదుట క్రేలుకురుల్ నునుపాలబుగ్గలుం
జికిలిమెఱుంగుఁజూపు రహిఁ జెందగ నాననశీతలద్యుతిం
బ్రకటితగోపశాబకసభానవభూషణ మై చెలంగుబా
లకుఁడు మదీయమానసతలంబున నిల్చెను సొంపు నించుచున్. 71

తా. గొల్లపిల్లకాండ్రకూటువకు నలంకారమువలె వెలుఁగుచుఁ, జల్లనిబెళుకుఁగన్నులఁజూచు నీచిన్నిబాలుఁడు చిఱునవ్వుచే ముకువుచూపుఁమొగముచందురునిచే నా హృదయమును మదించునట్లు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ త దిద ముపనతం తమాలనీలం, తరళవిలోచన తారకాభిరామమ్।
ముదితముదితవక్త్రచన్ద్రబిమ్బం, ముఖరితవేణువిలాసజీవితమ్॥ 72

టీ. తమాలనీలమ్- తమాల=జీఁకటిమ్రానువలె, నీలం=నల్లనైనదియు,తరళ... రామమ్ - తరళ=చంచలములైన, విలోచన=కన్నులయొక్క,తారక=గ్రుడ్లచేత, అభిరామమ్=మనోహరమైనదియు,ముదిత...బిమ్బమ్-ముదితముదిత=మిక్కిలి సంతోషించినట్టి. సంతోషంపుసొంపుచే మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నట్టియనుట, వక్త్రచన్ద్రబిమ్బమ్=చంద్రబింబమువంటిమొగము గలదియును. అగు, తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఇదం=ఈ-ఈకనఁబడుచున్న,ముఖరి...జీవితమ్-ముఖరిత=మ్రోయింపఁబడిన,వేణు=పిల్లంగ్రోవియొక్క,విలాస=స్వరవిశేషముల యొప్పిదములకు, జీవితమ్=ప్రాణము-ప్రాణభూతంబైన కృష్ణాఖ్యవస్తువు, మే=నాకు, =ఉపనతం=ఎదురైనది.

ఉ. నీలఘనాభ మయ్యు నతిసనిర్మలవేణునినాదజీవ మై
లోలతటిల్లతాలలితసలోచనతారక మై ప్రసన్నతో
ద్వేలముఖేందుమండలనవీనవిలాసకలాకలాప మై
బాలునిలీల వచ్చి కనుపట్టె మహాద్భుతతేజ మిమ్మోడన్. 72

తా. చీఁకటిగ్రమ్మినవలె నల్లనికాంతి గలిగి దెలుపలీనుకనుగ్రుడ్డులచే మిక్కిలి చెలువై, సొంపుపెంపునఁ బ్రకాశించుచున్న చంద్రబింబమువంటిమొగంబు గలిగి, వేణుధ్వనుల విలాసంబులతోఁ బ్రాణమైన కృష్ణుఁడు నా కనుఁడయ్యె.

శ్లో॥ చాపల్యసీమ చపలానుభవైకసీమ
చాతుర్యసీమ చతురాననశిల్పసీమా।
సౌరభ్యసీమ సకలాద్భుతకేళిసీమ
సౌభాగ్యసీమ తదిదం వ్రజభాగ్యసీమ॥ 73

టీ: తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఇదం=ఇది-ఈకనఁబడు చున్న కృష్ణాఖ్యవస్తువు,చాపల్యసీమ-చాపల్య=చపలత్వమునకు-చపలత్వప్రయుక్తములైన వ్యాపారములకు, సీమ=పొలిమేరయైనది, చపలా...సీమ-చపలా=లక్ష్మీదేవియొక్క అనుభవ=భోగమునకు ఏక=ముఖ్యమైన, సీమ=స్థానమైనది, చాతుర్యసీమ-చాతుర్య=నేర్పునకు,సీమ=పొలిమేరయైనది, చతురా...సీమ-చతురానన=బ్రహ్మయొక్క, శిల్ప=శిల్పమునకు-పనితనమునకు, సీమ=పొలిమేరయైనది, సౌరభ్యసీమ-సౌరభ్య=పరిమళమునకు, సీమ=ముఖ్యస్థానమైనది. సక...సీమ-సకల=సమస్తములైన, అద్భుత = ఆశ్చర్యములయొక్క ఆశ్చర్యకరములైన యొప్పిదములయొక్క, కేళి=క్రీడకు - ప్రవర్తనమునకు, సీమ=ముఖ్యస్థానమైనది, ఆశ్చర్యకరములైన సౌందర్యవిశేషములన్నియు ఇందే నిరతిశయమై వర్తించుచున్నవనుట-ఇందలిసౌందర్యాదులకంటెను ఆశ్చర్యకరములైనవి మఱెందునుగలుగవని భావము. సౌభాగ్యసీమ - సౌభాగ్య=సౌందర్యమునకు, లేక, విభవసమృద్ధికి, సీమ = పొలిమేరయైనది - ఇంతకన్నను సౌభాగ్యముగలది మఱెందును కలుగదనుట, వ్రజ...సీమ - వ్రజ=గొల్లపల్లెయొక్క - గొల్లపల్లియందలినివాసులయొక్క, భాగ్య=అదృష్టఫలమునకు, సీమ = స్థానమైనది-వారలభాగ్యముయొక్క పూర్ణపరిపాకమే యిది-యనుట-చాపల్యచాతుర్యసౌరభ్యసౌభాగ్యాదులెల్లను గలిగియున్నది గావుననే వ్రజభాగ్యసీమయైనదని నిగమము.

గ. కలిమినెలంత వేడుకలకుఁ గందువపంట విలోలవృత్తికిన్
నెలవు శుభాళి కాస్పదము నేర్పులప్రో వజశిల్పకల్పనా
ఫల మతిచిత్రలీలలకుఁ బాళెము తావుల కెల్లఁ దావు గో
కులజనభాగ్యసీమ యిదిగో కనుఁగొంటిని గంటి కింపుగన్. 73

తా. చపలత్వమునకును, లక్ష్మియొక్క విలాసములకు, నేర్పులకు, బ్రహ్మయొక్కశిల్పంపు విన్నాణములకును, పరిమళములకును, ఆశ్చర్యకరములైన యొప్పులకును, విభవంపుపెంపులకును ఎల్లయై ఆటపట్టయి కావుననే, గొల్లవారల భాగ్యములయొక్క పూర్ణఫలమై యొప్పు ఆకృష్ణాఖ్యవస్తువు ఇదిగో.

శ్లో॥ మాధుర్యేణ ద్విగుణశిశిరం వక్త్రచన్ద్రం వహన్తీ
వంశీవీథీవిగళదమృతస్రోతసా సేచయన్తీ।
మద్వాణీనాం విహరణపదం మత్తసౌభాగ్యభాజాం
మత్పుణ్యానాం పరిణతి రహో నేత్రయోస్సన్నిధత్తే॥ 74

టీ. మాధుర్యేణ='శీతలీక్రియతే తాపో యేన తన్మధురం స్మృతమ్' అన్నట్లు తాపమును జల్లార్చునట్టి గుణవిశేషముచేత, ద్విగుణశిశిరం=రెండింతలు చల్లనిదైన - మునుపే తనంతట చల్లనిది; మఱి మాధుర్యముతోఁ గూడుటచే మఱింత చల్లనిదయ్యెననుట, చూచుటకు మిక్కిలి సుఖప్రదమైనది యనుట, వక్త్రచన్ద్రం=మోముచందురుని - చందురునివంటి మొగమును, వహన్తీ=తాల్చుచున్నదియు, వంశీ...స్రోతసా-వంశీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, వీథీ=మార్గము నుండి, విగళత్=స్రవించుచున్న, అమృత=అమృతముయొక్క, స్రోతసా=ప్రవాహముచేత-అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమైన ప్రవాహమువలె ఎడతెగక నిగుడుచున్న ధ్వనిచేత ననుట, సేచయన్తీ=తడియఁజేయుచున్నదియు-మోఁప 'విలాస మురళీ నినదామృతేన సిఞ్చన్నదఞ్చిత మిదం మమ కర్ణయుగ్మమ్' అనుటచే వీనులను దడుపుచున్నది యనుట-వినువారలకు ఆపిల్లఁగ్రోవిరవళి యనెడి యమృతప్రవాహముచే అత్యంతానందమును గూర్చుచున్నదియనుట, మత్ వాణీనాం=నాయొక్కవాక్కులకు. విహారణపదమ్=విహరించుస్థానమైనదియు-విహారస్థానమనుటచే విహారప్రయుక్తమైన సుఖమును స్వేచ్ఛయు వ్యంజితము లగుచున్నవిగాన నేనుసుఖముగా విచ్చలవిడిగాను జేయునట్టివర్ణనములకు విషయమైనదియు ననుట, అగు, మత్త...భాజామ్-మత్త=మదించిన, సౌభాగ్య= విభవసంపత్తిని-పెంపును, భాజామ్=పొందినవి యైన-మిక్కిలి యధికమై విజృంభించుచున్నవైన యనుట-మితిమీఱి అతిశయించుచున్నవైన యని భావము, మత్ + పుణ్యానామ్=నా సుకృతములయొక్క, పరిణతిః=పరిపాకము-నిరతిశయములైన నాపుణ్యములయొక్క పరిపూర్ణఫలస్వరూపమైన కృష్ణాఖ్యతత్త్వము, నేత్రయోః=నా రెండుకన్నులకు, సన్నిధత్తే=సన్నిధానము చేయుచున్నది- నా కన్నులకుఁ బొడసూపుచున్నదనుట. ఇచట పరిణతికర్త. 'విహారణపదమ్' అనుచో పదశబ్దము నిత్యనపుంసకాంతము గావున స్త్రీలింగమగు 'పరిణతి' శబ్దమునకు విశేషణ మయ్యు దోషము లేదు.

శా. లావణ్యాంబుధిచంద్రబింబముఖలీలం దాల్చి వంశీనినా
దావిర్భూతసుధాప్రవాహమున నోలాడం బ్రవర్తిల్లు నా
దైవాకారము నావచోవిహరణస్థానంబు నాపుణ్యస
ద్భావం బారఁ బ్రసన్న మయ్యెను యశోదాపుత్రరూపంబునన్.

తా. చక్కఁదనముచే మఱింతచల్లఁదనము గూర్చుచున్న మోముచందురుని గలిగి, పిల్లఁగ్రోవినుండి యమృతంపువెల్లువవలె నొలుకుచున్న మధురస్వరములచే వీనులవిందులు సేయుచు, నాభాగ్యలకు సొంపయినవిషయమై, పెంపుసొంపారియున్న నాపుణ్యములయొక్క ఫలమై, యున్న కృష్ణుఁడు నాకన్నుఁగవకుఁ బొడతెంచుచున్నాఁడు.

అవ. ప్రత్యక్షమైన శ్రీకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తేజసేఽస్తు నమో ధేనుపాలినే లోకపాలినే ।
రాధాపయోధరోత్సఙ్గశాయినే శేషశాయినే ॥ 75

టీ. ధేనుపాలినే-ధేను=గోవులను, పాలినే=కాచునట్టిదియు, లోకపాలినే=లోకములను కాచునట్టిదియు, రాధా...శాయినే-రాధా = రాధయొక్క, పయోధర=చన్నులయొక్క, ఉత్సఙ్గ=మీఁద, శాయినే=పవ్వళించునట్టిదియు, శేషశాయినే=ఆదిశేషునిపై పవ్వళించునట్టిదియు, అగు, తేజసే=శ్రీకృష్ణాఖ్యమైన తేజస్సుకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక. సౌలభ్యవశమున ధేనుపాలియు రాధాపయోధరోత్సంగశాయియు అయినాఁడు, పరత్వవశమున లోకపాలియు శేషశాయియు అయినాఁడు. గోవులను గాచువాఁడు జగములను గాచుటయు, ఒక గొల్లపడఁతి చన్నులపైఁ బవ్వళించువాఁడు జగములనెల్లఁ దాల్చు శేషునిపైఁ బవ్వళించుటయుఁ జెప్పి పరత్వసౌలభ్యముల కాష్ఠల మేళనమును ఆశ్చర్యముగాఁ దెలిపినాఁడు. ఇట 'తేజసే' అని కేవల తేజముగాఁ జెప్పుటచే నిరవధిక తేజోమయత్వమును దెలియునది.

ఉ. పాయనిభక్తి ఁ ముక్కొదన ♦ పారకృపారసధేనుసాఖ్యసం
ధాయికి లోకరక్షణవి ♦ ధాయికి భాసురరాధికాకుచ
స్థాయికిఁ బన్నగాధిపవి ♦ శాలఫణామణి సౌధవీధికా
శాయికి గోపికానయన ♦ సారససార ఫలప్రదాయికిన్. 75

తా. గోవులను జగములను గాచుచు రాధ చన్నులమీఁదను ఆదిశేషునిమీఁదను బవ్వళించు తేజస్స్వరూప మగు కృష్ణాఖ్యబ్రహ్మమునకు నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ ధేనుపాలదయితాస్తనస్థలీ,ధన్యకుఙ్కుమసనాథకాన్తయే ।
వేణుగీతగతిమూలవేధసే, తేజసే తదిదమోం నమో నమః ॥

టీ. ధేను...కాన్తయే-ధేనుపాల=గొల్లవారియొక్క, దయితా=ప్రియురాండ్రగు వ్రేతలయొక్క, స్తనస్థలీ=కుచప్రదేశములచేత-కుచములందు అలందఁబడుటచేత ననుట, ధన్య=కృతార్థమైన, కుఙ్కుమ=కుంకుమముతోడ, సనాథ=కూడుకొన్న, కాన్తయే=కాంతిగలదియు-వ్రేతలు కౌగిలించుకొనునప్పుడు వారి కుచములందలికుంకుమము అంటుకొనఁగా దాని యెఱ్ఱనికాంతితోఁగూడిన తన మేనినీలకాంతి గలవాఁడనుట, వేణు...వేధసే—

వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, గీత=గానముయొక్క, గతి=స్వరవిశేషములవు, మూలవేధసే=మూలబ్రహ్మమైనదియు, అగు, తేజసే=శ్రీకృష్ణరూపమైనతేజస్సుకొఱకు, తత్=ఆ, ఇదం=ఈ, ఓం నమోనమః='ఓం' అని ప్రణవపూర్వకములైన నమస్కారములు. ఇందును 'తేజసే' అని నిరతిశయ తేజోమహత్త్వము తెలియుచున్నది. ఈ తేజస్సు వేణుగానమునకు మూలబ్రహ్మమైనది గనుక ఇది సృజించు నతిమనోహర స్వరవైచిత్ర్యముల కుఁ జొక్కి గొల్లపడఁతులు కౌఁగిలించుచున్నారని భావము. కేవలము గొల్లపడఁతులను జెప్పక 'ధేనుపాలదయితా' అని గొల్లవారలయొక్క చెలువ లనుటచేఁ బురుషులను సైతము నిరాకరించి తన్నుఁ గూడ వచ్చునంతమోహము కలిగించునట్టి మనోజ్ఞ వేణుగానము గలవాఁ డగుట వ్యంజితము.

మ. పసిగాపుంజిగురాకుఁబోండ్లమెఱుఁగుంగ్రొబాలిండ్లకాశ్మీరపు
 స్రనముల్ జొబ్బిల నుబ్బి నిర్భరపరీరంభస్థితిం దేల్చ ను
 ల్లసితం బై మురళీనినాదగతిమూలబ్రహ్మమై కంటి కిం
 పొసఁగం జాలెడుమూర్తికిన్ మొగుడుఁగేలోంకారపూర్వంబుగన్.

తా. వేణుగానమునకు మూలబ్రహ్మముగావున విచిత్రమధురస్వరములసృజించుచు దానిచేఁజొక్కివచ్చినవ్రేతలు బిగ్గఁగౌఁగిలించుకొనఁగా అపుడు అంటుకొన్న వారికుచ కుంకుమపుఁగాంతితోఁగూడిన దేహచ్ఛాయ గలిగి వెలుఁగుచున్న కృష్ణరూపమైన తేజస్సునకు నమస్కారములు మాటికిఁ జేసెద.

శ్లో॥ మృదుక్వణన్నూపురమన్థరేణ, బాలేన పాదామ్బుజపల్లవేన ।
 అనుక్వణన్మఞ్జులవేణుగీత, మాయాతి మే జీవిత మాత్తకేళి॥ 77

టీ. ఆత్తకేళి—ఆత్త=పొందఁబడిన, కేళి=విహారములు గలదియైన, మే=నాయొక్క, జీవితం=ప్రాణము-నాప్రాణమైన శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము, మృదు...మన్థరేణ-మృదు=మెత్తగా-ఇంపుగాననుట, క్వణత్ = మ్రోయుచున్న, నూపుర=అందియలచేత, మన్థరేణ=బరువైనదియు-అందియలను దాల్చుటచే మందమనోజ్ఞసంచారము గలదియనుట, బాలేన=చిన్నదైనదియు-లేఁతదియనుట, అగు, పాదా...ల్లవేన=పాద=పాదములయొక్క అమ్బుజపల్లవేన=చిగుళ్ళవంటియడుగుఁదామరచేత - చిగుళ్ళవలెను దామరలవలెను మృదువై యెఱ్ఱనైనయడుగుల నిడుచు ఆనుట, అను...గీతంయథాతథా-అనుక్వణత్=(అందియలను) అనుసరించి మొరయుచున్న, మఞ్జుల=మనోహరమైన, వేణుగీతమ్=వేణుధ్వనిగలుగునట్లుగా-గల్లుగల్లను అందియలరవళికి అనుగుణముగా వేణుస్వరము లూఁదుచుననుట, ఆయాతి=వచ్చుచున్నది. తేజస్స్వరూపమై పొడసూపినవస్తువు ఇప్పు డాతేజోవిశేషముతోఁగూడ 'ఆత్తకేళి' కేళీవిభ్రమములు గలదై నాకు 'జీవితమ్' ప్రాణమువలె అత్యంతప్రియతమమై ధారకమై వచ్చుచున్నది యనుట. అట్లు వచ్చునప్పుడు చిగుళ్ళవలె లేఁత

దైన యడుగుఁదమ్ములును, అందలి యందియల 'మృదుక్వణన'మును దానికి అనుసారిగా ఊఁదంబడు వేణువుయొక్క 'మంజుగీత'మును ఆ రాకయొక్క యింపుసొంపును బయింబయి పెంచుచున్నది. కావుననే అది 'ఆత్తకేళి' యై నాప 'జీవిత' మైన దని యాశయము.

ఉ. చల్లని వేణుగీతి కనుసారిగఁ దాళగతుల్ సెలంగ గల్
గల్లు రటంచు నందియలు గజ్జెలు నొక్కటఁ బిక్కటిల్లఁగాఁ
బల్లవకోమలాంఘ్రులను బాలకుఁ డాడుచుఁ బాడుచుండ నా
వేల్లితవృత్తి వచ్చెఁ గనువిందుగ జీవము వచ్చుకైవడిన్. 77

తా. అందియలు గల్లుగల్లని మృదువుగా మొరయుచున్న లేఁతయడుగుఁదమ్ముల నిడుచు, అందియలమ్రోఁతకు సరిగా వేణువును మధురముగా నూఁదుచు, నిట్లు క్రీడావిలాసములు నెఱపుచు, నాకుఁ బ్రాణమువలె నత్యంతప్రియుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సోఽయం విలాసమురళీనినదామృతేన
సిఞ్చ న్నుదఞ్చిత మిదం మమ కర్ణయుగ్మమ్ ।
ఆయాతి మే నయనబన్ధు రనన్యబన్ధు
రానన్దకన్దళిత కేళికటాక్షలక్షః॥ 78

టీ. ఆనన్ద...లక్షః—ఆనన్ద=ఆనందముచేత, కన్దళిత=పొటమరించిన - పుట్టిన, కేళి=లీలా ప్రయుక్తమైన, కటాక్ష = కడగంటిచూపులయొక్క, లక్షః=లక్షలుగలవాఁడును—ఆనందముచే సొగసుగాఁ గడగంటఁ జూచువాఁ డనుట, మే=నాకు, నయనబన్ధుః—నయన = కన్నులకు, బన్ధుః = చుట్టమైనవాఁడును, అనన్యబన్ధుః - అనన్య=ఒకరికిఁ గాక - అందఱికైన ననుట, బన్ధుః=చుట్టమైనవాఁడును - సర్వబంధుఁడనుట, అగు సః=ఆ-ప్రసిద్ధుఁడైన, అయం = వీఁడు-శ్రీకృష్ణుఁడనుట, విలాస...మృతేన—విలాస = లీలార్థమైన, మురళీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినద=ధ్వనియనెడి, అమృతేన=అమృతముచేత, ఉదఞ్చితమ్=(వినుటకు) ఒగ్గియున్న, మమ=నాయొక్క, ఇదం = ఈ, కర్ణ=చెవులయొక్క, యుగ్మం=జంటను, సిఞ్చన్=తడుపుచున్నవాఁడై, ఆయాతి = వచ్చుచున్నాఁడు. 'అనన్యబన్ధు' వగుటచే 'ఆయాతి' వచ్చుచున్నాఁడు - ఆనందముచేఁ గడగంట సొగసుం జూడ్కులు నిగుడ్చుటచే 'నయనబన్ధు' వైనాఁడు. 'విలాసమురళీనినదామృత'ముచే చెవుల కింపుజేయుచున్నాఁడని యర్థము. అనఁగా తలుకుఁజూపులచే కన్నులపండువును అమృతమువంటి పిల్లఁగ్రోవిరవళిచే వీనులవిందును జేయుచు బంధువువలెఁ బ్రేమతో వచ్చుచున్నాఁ డని యాశయము.

ఉ. మాలిమిఁ జేసి గోపికలమానముఁ గాచినవాఁడు వీఁడె కాఁ
బోలును నేఁడు వేణురవముం జెవి నింపుచు నాదుకంటికిన్

మే లలరం బ్రమోదరసప్రనిర్భర కేళికటాక్షలక్షుఁడై
బాలుఁ డనన్యబంధుఁ డిదె[?]ప్రభావుక ముట్లలరింప వచ్చెఁగా. 78

తా. ఆనందంపు సొంపుచేఁ గడగంటిచూడ్కులు సొగసుగా నిగుడ్చుచు నాకుఁ గన్నులపండువై అమృతమువంటి పిల్లఁగ్రోవిరవళిచే వీనులపై విందులు గూర్చుచుసర్వబంధుఁడగు నా శ్రీకృష్ణుఁ డిదె వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దూరా ద్విలోకయతి వారణఖేలగామీ
ధారాకటాక్షభరితేన విలోచనేన।
ఆరా దుపైతి హృదయఙ్గమవేణునాద
వేణీదుఘేన దశనావరణేన దేవః॥ 79

టీ. దేవః=దేవుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, ధారా...భరితేన - ధారా=ఎడతెగనిదైన, కటాక్ష=కడగన్నులచేత-కడగంటిచూపులచేత, భరితేన=నిండింపఁబడిన, విలోచనేన=కన్నుచేత - కన్దోయిచేత, దూరాత్=దూరమునుండి, విలోకయతి=చూచుచున్నాఁడు, వారణ...గామీ - వారణ=ఏనుఁగువలె, ఖేల=విలాసముతోఁ గూడునటుగా, గామీ=గమనము గలవాఁడై, హృద...దుఘేన-హృదయఙ్గమ=మనోజ్ఞమైన, వేణునాద=మురళీధ్వనియనెడి, వేణీ=ప్రవాహము, దుఘేన=పిదుకుచున్నదైన, దశనావరణేన = వాతెఱతో-అధరోష్ఠముతో. వాతెఱతో ఎడతెగక పిల్లఁగ్రోవి నూఁదుచు ననుట, ఆరాత్=సమీపమునుండి-సమీపముగా, ఉపైతి=చేరవచ్చుచున్నాఁడు. దూరమునుండియే ఆ వ్వారిగాఁ గడగంటిచూడ్కులు నిగుడ్చుచును వాతెఱమెఱయఁ జెవుల కింపుగావేణువు నూఁదుచును ఏనుఁగునడతో దగ్గఱకు వచ్చుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము. దూరమున ధారా కటాక్షములతోఁ గూడిన విలోచనములును, దాపున వేణునాదప్రవాహముతోఁగూడిన దశనావరణమును శోభాజనకము లని తెలియునది.

మ. ఘనమత్తేభవిలాసయానము సెలంగ్రగన్ దవ్వులం జూచి చ
ల్లనిధారాళకటాక్షవీక్షణసముల్లాసంబుతోఁ జెంగటం
జనువేళం దశనచ్ఛదంబు వెలయన్ శ్రీనాస్వామి సమ్మోదమో
హనవంశీసినదప్రవాహముఖలీలావాప్తి దెల్పుం దయన్. 79

తా. దూరమునుండి ఎడతెగనికడగంటిచూడ్కులచాలు నిగుడ్చుచు, ఇంపుగా నెడతెగక వేణుధ్వనులు పరఁగించుచును, దేవుండగు శ్రీకృష్ణుండు మదపుటేనుంగునడక వంటినడకతో దగ్గఱకు వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ త్రిభువనసరసాభ్యాం దీప్తభూషాపదాభ్యామ్
దృశిదృశి శిశిరాభ్యాం దివ్యలీలాకులాభ్యామ్।

అశరణశరణాభ్యా మద్భుతాభ్యాం పదాభ్యామ్
మయ మయ మనుకూజద్వేణు రాయాతి దేవః॥ 80

టీ. త్రిభు...సాభ్యాం - త్రిభువన=ముల్లోకములకును, సరసాభ్యామ్=మనోహరములైనవియు, దీప్త...దాభ్యామ్-దీప్త=ప్రకాశించుచున్న, భూషా=భూషణములకు, పదాభ్యామ్=స్థానములైనవియు, 'దృప్తభూషాపరాభ్యామ్' అనుపాఠమున, దృప్త=విఱ్ఱవీఁగినట్టి-అతిశయించిన, భూషా=భూషణములనెడు, అపరాభ్యామ్=తక్కువైనవిగలవియు-సొమ్ములను మించినవనుట, దృశిదృశి=ప్రతిదర్శనమందును-చూడఁగాఁ జూడఁగా ననుట, శిశిరాభ్యామ్=చల్లనైనవియు-ఆహ్లాదకరములైనవి యనుట, దివ్య...లాభ్యామ్-దివ్య=మనోజ్ఞములైన, లీలా=విలాసముల చేత, ఆకులాభ్యామ్=వ్యాప్తములైనవియు, అశర...ణాభ్యామ్-అశరణ=గతిలేనివారికి, శరణాభ్యామ్=గతియైనవియు - రక్షకములైనవి యనుట, కావుననే, అద్భుతాభ్యామ్=ఆశ్చర్యకరములైనవియు, అగు పదాభ్యామ్=అడుగుల చేత, అయంఅయం=ఈ ఈ-వీఁడె, వీఁడె, దేవః=దేవుఁడైన, శ్రీకృష్ణుఁడు-ఇదె ఇదె శ్రీకృష్ణుఁడనుట, అనుకూజత్ వేణుః-అనుకూజత్=అనుసరించి మొరయుచున్న-అడుగుల విన్యాసమునకు అనుసరించి మ్రోయుచున్న, వేణుస్సన్=పిల్లఁగ్రోవి గలవాఁడై-అడుగులకు అనుగుణముగా వేణువు నూఁదుచుననుట, ఆయాతి=వచ్చుచున్నాఁడు, 'అయమయమ్' అనుటచే మిక్కిలియుఁ బొడతెంచుచు మఱిమఱి సమీపించి వచ్చుట తెలియునది.

శా. క్రీడాభూషణధారులై యశరణశ్రేయశ్శరణ్యంబులై
చూడం జూడఁగఁ జల్లనై సొగసునై ప్రోద్యంబులై దేవతా
చూడారత్నములైనపాదముల రాకసొంపొంది వేణుధ్వనుల్
జాడల్ దెల్పఁగ వీఁడె వీఁడె యన నాకస్వామిన్ విలోకించెదన్. 80

తా. ముల్లోకములకును మనోజ్ఞములై, మొరయుచున్న యందియలు మొదలగుసొమ్ములుదాల్చి, మేలైనకులుకులుపచరించుచుఁ, జూడఁజూడఁగాఁగంటికిఁజల్లనై, అగతికులకు రక్షకములై, కావుననే అత్యాశ్చర్యములైన యడుగులతో దేవుండగు శ్రీకృష్ణుఁడు అడుగులకు సరిగా పిల్లఁగ్రోవి నూఁదుచు నిదె వచ్చుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సోఽయం మునీన్ద్రజనమానసతాపహారీ
సోఽయం మదవ్రజవధూవసనాపహారీ ।
సోఽయం తృతీయభువనేశ్వరదర్పహారీ
సోఽయం మదీయహృదయామ్బురుహాపహారీ॥ 81

టీ. యః=ఎవ్వఁడు ముని...హారీ-మునీన్ద్ర=మునిశ్రేష్ఠులయొక్క, జన=సమూహముయొక్క, మానస=మనస్సుయొక్క, తాప=తాపమును - దుంఖమును, హారీ=అప

హరించువాఁడో-పోఁగొట్టువాఁడో, సః=వాఁడు, అయం=ఇతఁడే, యః=ఎవఁడు; మద...హారీ - మద=మత్తతగల-యౌవనమత్తలైన యనుట, వ్రజవధూ=గోపస్త్రీలయొక్క, వసన=వస్త్రములను, అపహారీ=అపహరించువాఁడో, సః=వాఁడు, అయం=ఇతఁడే, యః=ఎవఁడు, తృతీయ...హారీ-తృతీయభువన ఈశ్వర=ఇంద్రునియొక్క, దర్ప=గర్వమును, హారీ=అపహరించువాఁడో, సః=వాఁడు, అయం=ఇతఁడే, యః=ఎవఁడు, మదీయ...హారీ-మదీయ=నాయొక్క,హృదయ అమ్బురుహ=మనస్సుఅనెడు తామరను, అపహారీ=అపహరించువాఁడో,సః=వాఁడు, అయం=ఇతఁడే,'కేవల'మును' లయొక్క అనక 'మునీంద్రజను' లయొక్క మానసముల హరించువాఁ డనుటచే పరత్వాతిశయమును కేవల 'వ్రజవధు' వులయొక్క, అనక'మదవ్రజవధు'వుల వసనములను హరించినాఁడనుట చేశృంగారరసనంకీర్ణమైన సౌలభ్యాతిశయమును 'తృతీయభువనేశ్వరు' ని దర్పముహరించినాఁడనుటచే లోకేశ్వరేశ్వరత్వమును ధ్వనితములు, పరమముగ్ధలగు వ్రజవధువులవసనముల నెట్లో యట్లే పరతత్త్వవేత్తలగు మునీంద్రులమనస్సులను లోకోత్తరప్రభుత్వము గల యింద్రునిగర్వమును సులభముగాహరింపఁజాలినాఁ డనియు ధ్వనితము. అనఁగా మునీంద్రుల మనస్సులు గాని దేవేంద్రుని గర్వముఁగాని గొల్లలవలువలవలెనే యలక్ష్యప్రాయములని భావము. కావుననే నాహృదయారవిందమును హరించు టెంత యని యాశయము.

ఉ. చిక్కఁ డ నాఁడు గోపికల ✱ చేలము లెత్తినదొంగ, శైలముల్
చెక్కలు సేయువానిమద ✱ జృంభము నాఁచినదొంగ, భక్తిచే
నెక్కొనుమహానికోటి మది ✱ నిల్చినతాపముఁ బాపుదొంగ, నా
చొక్కపుఁజిత్తసారసముఁగ్రజుఁటలుగాఁ గొనుదొంగ, నేటికిన్. 81

తా. ఎవఁడు మునివరులమనంబులం బొడమినతాపముల హరింపఁ జాలు పరతత్త్వమో, ఎవఁడు మత్తిల్లిన గొల్లమిటారుల పుట్టములను దొంగిలించు సౌలభ్యలీలానిధియో, యెవ్వఁడు ముల్లోకములరాజైనయింద్రుని గర్వమడంచు మహామహిముఁడో, కావుననే యెవ్వఁడు నాహృదయకమలమును జూఱగొన్నవాఁడో, యా పురుషుఁడే యీపొడ తెంచుచున్నవాఁ డగును.

శ్లో॥ సర్వజ్ఞత్వే చ మౌగ్ధ్యే చ, సార్వభౌమ మిదం మమ
నిర్విశ న్నయనం తేజో, నిర్వాణపద మశ్నుతే॥ 82

టీ. సర్వజ్ఞత్వే చ=సర్వజ్ఞత్వమందును, మౌగ్ధ్యే చ=బేలతనమందును-లేక సౌందర్యమందును, సార్వభౌమః=చక్రవర్తియైనట్టి-సర్వోత్కృష్టమైనట్టి యనుట, ఇదం=ఈ-ఈముంగలఁ గనఁబడుచున్న, తేజః=కృష్ణరూపమైన తేజస్సును, మమ=నాయొక్క, నయనం=కన్ను, నిర్విశన్=అనుభవించుచు-తనివారఁ జూచుచు ననుట, నిర్వాణపదం=మోక్షపదవిని-అఖండమోక్షానందము ననుట, అశ్నుతే=అనుభవించుచున్నది - ఇంతకన్న

సర్వజ్ఞమైనదిగాని సౌందర్యము గలదిగాని మఱొక్కటి జగమునలేదు. కావుననే దీనిని కన్నులారఁజూచినంతనే మోక్షసామ్రాజ్యము గలిగినంతపరమానందము గలుగుచున్నదని యాశయము.

మ. వినుసర్వజ్ఞతయందు మాధుర్యమున నుర్విం సార్వభౌమంబు నాఁ
జనునీ తేజముఁ జూచి నానయనముల్ సారూప్యముం జెందె వీఁ
డని యాలోకముఁ జేయఁగా భ్రమరకీటన్యాయముం గాంచి కా
దన జ్ఞానేంద్రియరూఢి కన్నులకు నేర్పెలా కల్గు నూహింపఁగన్. 82

తా. సర్వజ్ఞత్వమందును సౌందర్యమునందు సకలజగంబుల యెందును సాటిలేనిదై కృష్ణరూపమున వెలింగెడి యీ తేజస్సును జూచినంతనే నాకన్ను లపరిమితానందమును బొందుచున్నవి.

శ్లో॥ కృష్ణాన మేత త్పునరుక్తశోభ
ముష్ణేతరాంశో రుదయం ముఖేన్దోః ।
తృష్ణామ్బురాశిం ద్విగుణీకరోతి
కృష్ణాహ్వయం కిఞ్చన జీవితం మే॥ 83

టీ. కృష్ణ ఆహ్వాయం=కృష్ణుఁ డను పేరు గలదియు, కించన=ఇట్టిదట్టిదని చెప్ప నలవికానిదియు, అగు, మే=నాయొక్క, ఏతత్ = ఈ-ముందటఁ గనఁబడుచున్న, జీవితమ్ = ప్రాణమైనదియు - అత్యంతాధారమైనది యనుట - అది లేనియెడల ప్రాణము లేనట్లె క్షణమాత్రము నుండలేను గనుక అది నాప్రాణమే యని హృదయమును, ఇట్టి వస్తువు, ముఖ ఇన్దోః=తనయొక్క మొగముచందురునివలన,ఉష్ణఇతర అంశోః=చంద్రుని యొక్క, ఉదయం=తోఁచికను-అవిర్భావమును, పునరుక్తశోభమ్=పునరుక్త=రెండింతలైన, శోభఁ=కాంతి గలదిగా, కృష్ణాన=చేయుచున్నదై-చంద్రునికంటె ద్విగుణితమైనకాంతివిశేషము గలదైయనుట, తృష్ణ అమ్బురాశిం=నా ఆశ యనెడిసముద్రమును, ద్విగుణీకరోతి=రెండింతలుగాఁ జేయుచున్నది, చంద్రుఁడు సముద్రమును బొంగఁజేయునట్లు దీనిముఖచంద్రుఁడును, నాయాశాసముద్రమును బొంగఁజేయుచున్నాఁడు. అందును చంద్రునికంటె ఈముఖచంద్రుఁడు రెండింతలు కాంతిగలవాఁడు గాన ఆశాసముద్రమును 'ద్విగుణీకరోతి' రెండింతలు సేయుచున్నాఁడని యర్థము. కృష్ణుని జూడవలయు నని యువ్విళ్లూరుచుండిన నాపేరాస తదీయముఖ చంద్రునిఁజూడఁగానే మఱిమఱి రెండింతలు పెరిఁగినది గాని తనివి తీరినది గాదని యాశయము.

---

*ఇట్టి మాధుర్యమునే కాళిదాసు 'నేత్రనిర్వేశనీయమ్' 'అరయే లబ్ధం నేత్రనిర్వాణమ్' అనియు వర్ణించినాఁడు.

మ. కమలోల్లాసకమై నిరంతరకళల్ గన్పట్టి శీతాంశుబిం
బముకంటెన్ ద్విగుణాభిరూప్యమున రక్తస్యంబైన నెమ్మోముఁ బు
న్నమజాబిల్లి వెలుంగుతో వెలయుకృష్ణాభిఖ్య వారాదుజీ
వము దృష్ణాబ్ధితరంగలన్ ద్విగుణమైవర్ధిల్లఁ జేసెన్ మదిన్. 83

తా. ఇట్టి దట్టి దని వర్ణింప నలవి కానిదై నాకుఁ బ్రాణతుల్యమై కనఁబడుచున్న యీకృష్ణాఖ్యతత్త్వము, చంద్రునికంటె నినుమడి కాంతివిశేషము గలిగి మిక్కిలి యాహ్లాదమును గలిగించు తన మొగముచేత, చూడ నువ్విళ్లూరుచున్న నా పేరాసను మఱింత పెరుఁగఁజేసినదే కాని తీర్చినది కాదయ్యె.

శ్లో॥ త దేత దాతామ్రవిలోచనశ్రీ
సమ్భావితాశేషవినమ్రవర్గమ్ ।
ముహు ర్మురారే ర్మధురాధరోష్ఠమ్
ముఖామ్బుజం చుమ్బతి మానసం మే 84

టీ. ఆతామ్ర...వర్గమ్-ఆతామ్ర=అంతటనెఱ్ఱనైన, విలోచన=నేత్రములయొక్క, శ్రీ=కాంతిచేత, సమ్భావిత=బహూకరింపఁబడిన, అశేష=సమస్తమైన, వినమ్ర=ఆశ్రితులయొక్క, వర్గం=సమూహముగలదియు, మధు...రోష్ఠమ్-మధుర=మనోజ్ఞమైన,అధరోష్ఠం=అధరముగలదియు, అగు, తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఏతత్=ఈ-ఇపుడు కనఁబడుచున్న, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, ముఖ+అమ్బుజమ్=మోముఁదామరను, మే=నాయొక్క, మానసం=మనస్సు, ముహుః=మాటికి, చుమ్బతి=చుంబించుచున్నది-చింతించుచున్నది-మనస్సునకు 'చుంబతి' అనుచుంబనవ్యాపారముగలుగదుగాన చుంబించునటువలె ముఖమును అత్యంతభోగ్యముగా ఆస్వాదించుచున్నదని యాశయము. అది ఆముఖమును అంబుజమువంటిదిగాన చుంబించుచున్నది. కేవలము అంబుజమువంటిదేకాక 'ఆతామ్ర'ములైన విలోచనములును 'మధుర'మైన అధరోష్ఠమును గలిగియుండుటచే 'ముహుః' మాటికి చుంబించుచున్నదని భావము. వినమ్రవర్గమందు విలోచనముల 'శ్రీ' కాంతిపాలపైనని చెప్పుటచే కటాక్షములు ప్రసరించెననియు, అవి అవినమ్రవర్గమును 'సంభావిత' బహూకరించు ననుటచే కరుణారసప్రేరితము లైనవనియు వ్యంజితములు. వినమ్రవర్గమును 'అశేష'మును సంభావించుటచే కరుణాబాహుళ్యము ధ్వనితము.

చ. కలశపయోధిశీకరనికాయముచే నునుఁగెంపు మీఱుక
న్నుల నతపాళికిం బ్రియముగనూల్కొనఁ జేయుచుఁ దత్సుధాకణం
బులు మధురాధరోష్ఠమునఁగ్రబూనినయాదిమదేవుమోముఁ గా
వలె నేది గ్రాకయున్న యెడఁగబల్మఱు నామది యానఁ గోరునే. 84

తా. కరుణాతిశయముచే ఎఱ్ఱనికడగంటికాంతులు పొలయునట్లు ఆశ్రితసమూహమునంతయుఁ గటాక్షించుచున్న కన్నుఁగవయు, చెలువైన క్రిందిపెదవియుఁ గలిగి, యత్యంతమనోజ్ఞముగాఁ గనఁబడుచున్న యీకృష్ణుని ముఖారవిందము యొక్క సొంపును నామనస్సు మాటిమాటికి అనుభవించుచున్నది.

శ్లో॥ కరౌ శరదుదఞ్చి తామ్బుజవిలాసశిక్షాగురూ
పదౌ విబుధపాదపప్రథమపల్లవోల్లఙ్ఘినౌ।
దృశౌ దళితదుర్మదత్రిభువనోపమానశ్రియా
విలోకయ విలోచనామృత మహో! మహచ్ఛైశవమ్॥ 85

టీ. కరౌ=హస్తములు, శర...గురూ-శరత్=శరత్కాలమునందు, ఉదఞ్చిత=లేచిన-పుట్టిన, అమ్బుజ=తామరలయొక్క, విలాస=ఒప్పిదములకు, శిక్షాగురూ=శిక్షాగురువులైనవి-ఉపదేశించునట్టియాచార్యులైనవి – తామరలకు సొబగులు గఱపునట్టి వనుట-తామరల నతిశయించిన విలాసములు గలవని భావము. పదౌ=పదములు, విబుధ...ల్లఙ్ఘినౌ-విబుధపాదప=దేవతా వృక్షములయొక్క – కల్ప వృక్షములయొక్క, ప్రథమ=నూతనమైన-తొలుతటివైన, పల్లవ=చిగుళ్లను, ఉల్లఙ్ఘినౌ=అతిక్రమింపఁజాలినవి – కల్ప వృక్షముల తొలిచిగుళ్లను మీఱునట్టి మెత్తఁదనమును ఎఱ్ఱఁదనమును గలవి యనుట. దృశౌ=కన్నులు, దళిత...శ్రియా – దళిత=చీల్పఁబడిన – పోఁగొట్టఁబడినయనుట, దుర్మద=గర్వాతిశయముగల, త్రిభువన=ముల్లోకములందలి, ఉపమాన=ఉపమానభూతములైనపదార్థములయొక్క, శ్రియా=కాంతులుగలవి-తమకు ఉపమానములుగాఁ జెప్పఁబడు తామరలు కలువలు మొదలగుముల్లోకములందునుగలవస్తువులయొక్క శోభాగర్వమును హరించినవనుట. ఇట్టి యత్యంతమనోజ్ఞములైన కరయుగమును పదయుగమును నయనయుగమును గలిగినదగుటచే. అహో=ఆశ్చర్యము, విలోచన + అమృతమ్-విలోచన=కన్నులకు, అమృతమ్=అమృతమైనది – అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమైనది, అగు, మహాత్ + శైశవమ్-మహాత్=(శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క) గొప్పదైన, శైశవమ్=బాల్యమును, విలోకయ=చూడుము. 'మనోనయనామృతంను' అన్నట్లు, ఇట 'విలోచనామృతమ్' అనఁబడినది. లేక, హే విలోచన=ఓ నేత్రమా! అమృతమహః=అమృతమువలె తేజస్సుగలిగిన మహచ్ఛైశవమనియు ర్థాంతరము. ఇది సరసముగాఁ గానిపింపదు. 'అమ్బచిరం బత లమ్బతే' 'ముహురమ్బచిత్రమ్' ఇత్యాదులందు అంబాశబ్దసంబోధనము కానిపించుటచే ఇచట 'విలోకయ' అను క్రియకు 'అంబ' అనుసంబుద్ధి అధ్యాహార్యము. కరములకు 'శరదుదంచిత' మునైనఅంబుజములను జెప్పుటచే విలాసాతిశయమును, పదములకు కల్పవృక్షముల 'ప్రథమ' పల్లవములను జెప్పుటచే సౌకుమార్యాతిశయమును, దృక్కులకుఁ ద్రిభువనములందలి ఉపమాన 'శ్రీ'లదళనమును జెప్పుటచే జగదేకమనోహరత్వమును వ్యంజితములు. ఇట్టివి

గలది కావుననే శైశవము విలోచనామృత మనియు 'ఆహా' యని యాశ్చర్యకర మనియుఁ జెప్పఁబడినది.

ఉ. పాదము లంటెనూ విబుధపాదపనూతనపల్లవావళిం
గా దనుఁ గన్నుదోయి సరసకాంతివిశేషము ముజ్జగంబునన్
లే దను శారదాబ్జనవలీలలఁ గేల్గవ గేరు లోచనా
హ్లాద మయారె శైశవవిలాసము గంటిమి నందనూతికిన్. 85

తా. శరదృతువునం బొడమునట్టి తామరల చెలువములను మించునట్టిచేతులును, కల్పవృక్షములలోలుచిగుళ్లను మీఱునట్టియడుగులును, ముల్లోకములందును గల యుపమాన వస్తువుల యొప్పిదముల నెల్ల నతిశయించునట్టి కన్నులును గలిగి, కన్నులపండువై వింతలు గొలుపుచున్న శ్రీకృష్ణుని బాల్యమును జూతుము.

శ్లో॥ ఆచిన్వాన మహాన్యహాన్యహాని సాకారాన్ విహారక్రమా
నారున్ధాన మరున్ధతీహృదయ మప్యార్ద్రస్మితాస్యశ్రియా।
ఆతన్వాన మనన్యజన్మనయనశ్లాఘ్యా మనర్ఘ్యాం దశా-
మామన్దం వ్రజసున్దరీస్తనతటీసామ్రాజ్య ముజ్జృమ్భతే॥ 86

టీ. అహాని అహాని అహాని=ప్రతిదినమును, స+ఆకారాన్=ఆకారముతోఁ గూడినవైన, విహారక్రమాన్=క్రీడాపద్ధతులను, ఆచిన్వానం=సంపాదించుచున్నదియు - అప్రాకృతస్వరూపమైనవస్తువైనను సౌలభ్యవశమున సకలజనమోహనమైన ఆయాయాకారములనొంది ఆయాక్రీడలను సలుపుచున్నదియనుట, ఆర్ద్ర...శ్రియా-ఆర్ద్ర=సరసమైన, స్మిత=చిఱునవ్వుగల, ఆస్య=నెమ్మోగముయొక్క, శ్రియా=సంపదచేత-చిఱునవ్వుదొలఁకు నెమ్మొగంపుసొంపుచేత ననుట, అరున్ధతీ హృదయమపి-అరున్ధతీ=పతివ్రతాశిరోమణియు వసిష్ఠునిభార్యయునైన) అరుంధతియొక్క, హృదయమపి=హృదయమును గూడ, ఆరున్ధానమ్=కొంచెము అభిముఖముగాఁ జేసికొనుచున్నదియు-అరుంధతినిగూడ కొంత తన్ను వలచునట్లు చేయునది యనుట-ఇఁకఁ దక్కినవారిని వలపించుట చెప్ప నేలయని యాశయము; అనన్య...శ్లాఘ్యామ్-అనన్యజన్మ=మన్మథునియొక్క, నయన=కన్నులను, శ్లాఘ్యామ్=కొనియాడఁ దగినదియు-మన్మథునంతటి సౌందర్యశాలియుఁ జూచి మెచ్చుకొనఁదగినట్టిదియు, కావున నే, అనర్ఘ్యాం=వెలలేనిదియు-సాటిలేనిదియనుట, ఆగు, దశామ్=అవస్థను-స్థితిని-అత్యంతసౌందర్యము నెఱపునట్టిదశ ననుట, ఆతన్వానమ్=సాఁగించుచున్నదియు-మన్మథునికంటెను అత్యంతమోహాకరమైన సౌందర్యవిలాసములు పయింబడి నెఱపుచున్నది యనుట, అగు, వ్రజ...సామ్రాజ్యమ్-వ్రజసున్దరీ=గొల్లచెలువలయొక్క, స్తనతటీ=కుచప్రదేశములయొక్క, సామ్రాజ్యమ్=సర్వాధిపత్యము-ఇటసామ్రాజ్యశబ్దముచే సర్వోత్కృష్టవైభవమును భోగమును సూచితములు గావున-కుచముల

యొక్క మహావైభవమును భోగమును ఆయినదనుట—వచనములవ మితిలేని యుబ్బును సుఖాతిశయమును గలిగించునది యనుట-ఇట్టి కృష్ణాఖ్యవస్తువు, ఆమన్దం=ఒక్కింత మంద మగునట్లుగా, ఉజ్జృమ్భతే=విజృంభించుచున్నది-కేవల 'స్తన'ములయొక్క అనక 'స్తనతటుల'యొక్క సామ్రాజ్యమనుటచే ఆలింగనముయొక్క గాఢత్వము వ్యంజితము. వస్తువో గోప స్త్రీ స్తనతటమునవ 'సామ్రాజ్య' నిరతిశయభోగవిభవమునుగూర్చునది_అట్టి వస్తువు ప్రొద్దున శోకరూపముతో చిన్నెలు వన్నెలు చూపుచు అరుంధతినిగూడ వలపించునట్టిముద్దునగు మొగము గలిగియున్నది. కనుక మన్మథునిక మెచ్చదగినట్టి మోహనాకృతిం గలిగియున్నది. కావున నే వ్రజసుందరీ స్తనతటులవ సామాన్యసుఖప్రద మైనది కాక 'సామ్రాజ్య'మే యైయున్నదని యర్థము. అనఁగా ప్రొద్దుప్రొద్దునవ వింతలు గులువ రూపును, వన్నెలుగులువ లీలలును, చిఱునవ్వు దొలఁకు మొగమును, మన్మథుని కంటె మించినమోహనత్వమును, జూచి గొల్లచెలువలు చన్నుగుబ్బ లుప్పొంగ బిగ్గఁ గౌఁగిలించికొని నిర్భరానందరసమ గ్నలగుదు రని భావము.

మ. నలినాస్త్రుండును జొక్కి కన్గొనుచు నాశ్రనందింప నెమ్మోముప్రొం
దళుకున్నవ్వు లరుంధతీహృదయ మైశ్రనం బోవ నీ కాఁగ విం
తలుగాఁ బ్రొద్దొకరూప మై మెలఁగువిశ్రన్నాణంబులం దేలి ని
శ్చలనంద్రవజసుందరీ స్తనతటీశ్రసామ్రాజ్య ముప్పొంగెడిన్. 86

తా. అప్రాకృతస్వరూపమైన వస్తువు అయినను ప్రతిదినమును వింతలు గులువ ఆకారములను దాల్చి చిన్నెలు వన్నెలు నెఱపుచు, అరుంధతిఁగూడ నోకింత మోహము గొలుపునట్టి చిఱునవ్వుతోడి మొగము సొంపుతో, మన్మథుఁడు మాచి మెచ్చుకొనునట్టి మోహనదశ గలిగి,గోప స్త్రీలుచొక్కి చన్నుగుబ్బలుబిగ్గనొత్తికౌఁగిలించుకొని యానంద విభవ మనుభవించు కృష్ణాఖ్యవస్తువు నాయెడ నల్లఁ బ్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ సముచ్ఛ్వసితయౌవనం తరళశైశవాలఙ్కృతం
మదచ్ఛురితలోచనం-మదనముగ్ధహాసామృతమ్ ।
ప్రతిక్షణవిలోభనం ప్రణయపీతవంశీముఖం
జగత్త్రియవిమోహనం జయతి మామకం జీవితమ్॥ 87

టీ. సము...యౌవనమ్-సముచ్ఛ్వసిత=లెస్సగా వికసించిన_చక్కఁగాఁ బొడసూపిన, యౌవనమ్=ఎలప్రాయము గలదియు,తర...ఙ్కృతమ్-తరళ=చంచలమైన-చపలస్వభావముగల, శైశవ=బాల్యముచేత, అలఙ్కృతమ్=అలంకరింపఁబడినదియు_ఇచట బాల్యయౌవనసంధి చెప్పఁబడినది_బాల్యము కొంత వీడకయు యౌవనముచక్కఁగా స్ఫురించుచునుండు వయస్సుగలది యనుట-బాల్యముయొక్కచపలత్వప్రయుక్తముగైన

లీలావిశేషములును యౌవనముయొక్క శృంగారరసప్రయుక్తములైన వైభవములును రెండునుగలిగి యత్యంతమనోజ్ఞ మగుటచే కవి యిట్టివయస్సంధినే కోరినాఁడని తెలియునది. మఱియును, మద...లోచనం-మద = మన్మథమదముచేత-యౌవనప్రయుక్తమైన మరులుచేత, ఘురిత=పూయఁబడిన,లోచనమ్=కన్నులుగలదియు-మన్మథవికారముతోడి చూడ్కులు నిగుడ్చుకన్నులు గలదియనుట-లేక, మద = యౌవనమదనుచేత-యౌవనంపుసొంపుచే నివ్వటిల్లు నిక్కచేత, ఘురిత=పూయఁబడిన - ఆవరింపఁబడిన లోచనములు గలదియనుట-యౌవనంపునిక్కచే సొగసైన మురువుఁజూడ్కులు నిగుడ్చునదియనుట, మద...మృతమ్-మదన=మన్మథుని చేత, ముగ్ధ=సుందరమైన, హాస + అమృతమ్=అమృతమువంటినవ్వు గలదియు-మన్మథవికారముచేత అమృతమువలె నత్యంతభోగ్యముగాఁ దళుకొత్తుచున్న నవ్వు గలదియనుట, ప్రతి...భనమ్-ప్రతిక్షణ - క్షణక్షణమును, విలోభనమ్=మిక్కిలి యాసఁగొలుపునదియు-క్షణక్షణమును వింతవింతగా క్రొత్తక్రొత్తచెలువులు పచరించుచుండుటచే మిక్కిలి యాసగొలుపుచున్నది యనుట, ప్రణ...ముఖమ్-ప్రణయ=ప్రేమచేత, పీత=త్రావఁబడిన-ఊఁదుటకై పెదవిని బెట్టుకొనఁబడినయనుట, వంశీ=పిల్లగ్రోవియొక్క, ముఖం=వాయిగలఁదియు, జగత్...మోహనమ్-జగత్ + త్రయ=లోకములమూఁటిని, విమోహనమ్=మిక్కిలి మోహింపఁజేయునదియు, అగు-మామకం=నాదియైన, జీవితమ్=ప్రాణము-నాప్రాణపదమైన శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు, జయతి =సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది. సముచ్ఛ్వసితమైన యౌవనముగలది గనుకనే మదచ్ఛురితమైనలోచనములును మదనముగ్ధమైనహాసమునుగలదై ప్రతిక్షణమును విలోభనమైనది. మఱియు వంశీముఖమును నోటహూరువుగాఁబెట్టుకొని యూఁదునట్టిరవళిమురువుచే జగత్త్రయమునకును విమోహనమైనది. ఇట్టి యత్యంతమనోజ్ఞలక్షణలక్షితమైనదగుటచే నాకు జీవనమేయైనదని భావము. హాసము మన్మథప్రేరితమగుటచేఅమృతప్రాయమైనదిగనుక 'హాసామృతమ్' అనఁబడియె నని తెలియునది. యౌవనముయొక్క మదచ్ఛురితలోచనత్వాదులచేతను శైశవముయొక్క తరళత్వముచేతను అత్యంతరమణీయత్వము నొందినదగుటచే ఆ రెంటియొక్క మేళనమును గవి యిట ననుసంధించినాఁడు. ముందు 'ఆమన్దం సముజ్జృమ్భతే' అన్నవస్తువు ఇపుడు 'జయతి' అన్నాఁడు.

మ. తలఁ పంతంతకు నీటు దేఱఁ దళుకొత్తన్ జాఱె బాల్యంబు వె
న్నల నేలెం దెలినవ్వు క్రొందళుకు లీనన్ నేత్రముల్ మోవికిం
గలవంశీముఖచుంబనం బమరె లోకంబుల్ విలోకించి యు
వ్విళు లూరెన్ మది నాదుజీవితము తీవిం బర్వెఁ గృష్ణాకృతిన్. 87

తా. చక్కఁగాఁ బొడముచున్నప్రాయమును చపలస్వభావము గల బాల్యమును గలదై, యౌవనపుసొంపుచే మత్తుగొన్న చూడ్కులు గలకన్నులును, మరులుచే అమృత

మువలె నతిభోగ్యముగా నెఱయునవ్వునుగలిగి, ప్రతిక్షణమును బేరాసగొలుపుచు, పిల్లన గ్రోవినిబట్టియూదునట్టిహరువుచే ముల్లోకంబులవారిని మోహింపఁజేయుచుఁ, గావున నే నాకుఁ బ్రాణపదమై యొప్పు శ్రీకృష్ణాఖ్యవస్తువు సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ చిత్రం తదేత చ్చరణారవిన్దం, చిత్రం తదేత న్నయనారవిన్దమ్ ।
చిత్రం తదేత ద్వదనారవిన్దం, చిత్రం తదేత త్పున రమ్బ చిత్రమ్॥

టీ. తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఏతత్=ఈ-కనఁబడుచున్న, చరణ+అరవిన్దమ్=(కృష్ణునియొక్క-) అడుగుఁదామర, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, తత్, అనుటచే తనకు పూర్వము ధ్యానవిషయమై సుప్రసిద్ధమైయుండున దనియు 'ఏతత్' అనుటచే ఇప్పుడు ప్రత్యక్షము. గా కనఁబడుచున్న దనియునర్థము. ఇట్లె మీఁదనెల్ల గ్రహించునది, తత్+ఏతత్=ప్రసిద్ధమై యీకనఁబడుచున్నట్టి, నయన+అరవిన్దం=కన్నుఁదామర - తామరవంటి కన్నులనుట, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, తత్+ఏతత్=ప్రసిద్ధమై యీకనఁబడుచున్న-వదనఅరవిన్దమ్=మోముదామర-తామరవంటిమొగము, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది. హేఅమ్బ=ఓతల్లీ, తత్=ఆ-పూర్వము హృదయవిషయమై యుండిన, ఏతత్ = ఇది-ఇట్టి పాదారవిందాద్యవయవములతోఁగూడి కనఁబడుచున్న యీకృష్ణాఖ్యవస్తువు, చిత్రం=ఆశ్చర్యమైనది, పునః=మఱియు, చిత్రమ్ = ఆశ్చర్యమైనది-మిక్కిలి ఆశ్చర్యమైన దనుట, 'పున రేవ చిత్రమ్' అనుపాఠమున, పునః=మఱియు, చిత్రమేవ = ఆశ్చర్యమైనదియె యని యర్థము. అనుపమకాంతివిలాసయుక్తము లగుటచే చిత్రములైయున్న చరణనయనవదనములు దాల్చియున్నది గావున ఇది చిత్రాతిచిత్రమైనదని ఆశయము.

ఉ. లోకములోన మోములు విశాలోచనముల్ పదముల్ సహస్రసం
ఖ్యాకము లంచు నెంచు శ్రుతు లాపురుషోత్తము నివ్విధంబుగా
నీకనుఁదమ్మిదోయి చెలువీముఖసారస మీపదాబ్జముల్
చేకొనఁ జిత్ర మంచు నుతి సేయఁగఁ బల్కుట నంబ శక్యమే! 88

తా. కాంతియొప్పిదములచే చిత్రములై తామరలంబోలెడిచరణములును నేత్రములును ముఖమును గలిగి, యీకృష్ణాఖ్యవస్తువు చిత్రాతిచిత్రమై యున్నది.

శ్లో॥ అఖిలభువనైకభూషణ, మధిభూషితజలధిదుహితృకుచకుమ్భమ్ ।
వ్రజయువతీహారావలి, మరకతనాయకమహామణిం వన్దే ॥ 89

టీ. అఖి...షణమ్-అఖిల=సమస్తమైన, భువన=లోకములకు, ఏక=ముఖ్యమైన, భూషణమ్=ఆభరణమైనదియు, జగములకెల్ల ముఖ్యాలంకారమైనదియు, అధి...కుమ్భమ్-అధిభూషిత=అలంకరింపఁబడిన, జలధిదుహితృ=సముద్రునికూఁతురైనలక్ష్మియొక్క, కుచకుమ్భమ్=కలశములవంటి స్తనములు గలదియు-లక్ష్మీదేవికుచములకు అలంకారమైనది

యనుట, అగు, వ్రజ...మణిమ్-వ్రజయువతీ=గోపస్త్రీలయొక్క, లేక, గోపస్త్రీలనెడి, హారావలి=ముత్తెపుసరులయొక్క, మరకత=మరకతమయమైన, నాయకమహామణిమ్=పెద్దదియైన నాయకరత్నమును గూర్చి యనుట, 'వ్రజయువతి హారవల్లీమరకత' అనుపాఠమున, వ్రజయువతి=గోపస్త్రీలయొక్క, హారవల్లీ=తీఁగవంటిహారమునను, మరకతనాయకమణి యని యర్థము. 'తరుణీస్తనఏవ దీప్యతే మణిహారావళి రామణీయకమ్' అని హారావళీశబ్దప్రయోగము. లోకోత్తరదేవతారత్నమైన లక్ష్మియొక్క కుచములను కేవలమర్త్యస్త్రీలును అందును గడుముగ్ధలును అగు గోపస్త్రీల హారములను నలంకారమైనాఁడని పరత్వసౌలభ్యముల సంకరము తెలియునది. ఇట్టి కృష్ణునిగూర్చి, వన్దే = నమస్కరించుచున్నాను.

చ. జలనిధికన్యకాఘనకుచస్థలిపచ్చలతాళి గోపికా
విలసితహారనీలమణి యై విశ్వజగద్వలయప్రకాశకో
జ్జ్వలమహనీయరత్నమని వారితకాళియభోగిభోగమం
డలగిరివజ్రమై వెలయు నందతనూజు భజింతు నామదిన్ 89

తా. సమస్తలోకములను అలంకారమై, లక్ష్మీదేవికుచకలశములకు భూషణమై గోపస్త్రీలహారములనడిమి పెద్దయింద్రనీలపునాయకమణియైయొప్పు కృష్ణునికి మ్రొక్కుద.

శ్లో॥ కాన్తాకచగ్రహణవిగ్రహబద్ధలక్ష్మీః, ఖణ్డాఙ్గరాగరసరఞ్జితమఞ్జులశ్రీః।
గణ్డస్థలీముకురమణ్డలఖేలమాన, ఘర్మాఙ్కురం కిమపి ఖేలతి కృష్ణతేజః॥

టీ. కాన్తా...శ్రీ-కాన్తా=ప్రియురాలియొక్క, కచ=కురులయొక్క, గ్రహణ=పట్టుకొనుటచేతనైన, విగ్రహ=జగడమందు, బద్ధ = కట్టఁబడిన-బిగ్గఁ గౌఁగిలించి యిట్టట్టు కదలనీక పట్టుకొనఁబడినయనుట, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, ఖణ్డ=తునియలైన-చిట్లిన, అఙ్గరాగరస=మైపూఁతద్రవ్యముచేత, రఞ్జిత=వన్నె పూయఁబడిన - లేక అలంకరింపఁబడిన, మఞ్జుల=మనోజ్ఞమైన, శ్రీ=కాంతిగలదియు, కురులను పట్టుకొనుట అను జగడమును లక్ష్మీదేవితోఁ బెట్టుకొని అందులకై పట్టునీయక పెనఁగులాడుచున్న యాలక్ష్మిని ఇట్టట్టు పెనఁగులాడకుండునట్లు బిగియఁ గౌఁగిలించి పట్టుకొనఁగా ఆబిగికౌఁగిలివలన ఆదేవి మేనియందలిపూఁత చిట్లి చెమటచేఁ దడిసి శ్రీకృష్ణుని మేనియందు అంటుకొనఁగా దానిచే నతనిపొలుపు మఱింత మనోజ్ఞమైనదని యర్థము, గణ్డ...కురమ్-గండస్థలీముకురమణ్డల-అద్దమువంటిచెక్కిళ్ళగుండ్రనిప్రదేశములందు - ముకురశబ్దముచే నిద్దమై నిగనిగలాడుటయు, మండలశబ్దముచే ఉబ్బుగలిగి గుండ్రనై యుండుటయు స్ఫురితము. అట్టి చెక్కిళ్ళప్రదేశములందు, ఖేలమాన=చిందులుద్రొక్కుచున్న, ఘర్మ=చెమటయొక్క అంకురమ్= మొలకలుగలదియు, కురులు పట్టుకొనెడి కలహమందలి పెనఁకువచేత చిఱుచెమ

టబొట్లు గ్రమ్మిన చెక్కుటద్దములు గలది యనుట, కిమపి=చెప్పనలవిగానిదియు, అగు, కృష్ణతేజః=కృష్ణరూపమైన తేజస్సు, ఖేలతి=క్రీడించుచున్నది. 'అఙ్గరాగరస' అనుచో రసశబ్దముచే అంగరాగము ద్రవమగుటయు తన్మూలమున లక్ష్మీదేవికిఁ గలిగిన చెమటయు వ్యంజితములు, 'ఘర్మాఙ్కుర' మని కృష్ణునికిఁ జెమటగలుగుటను జెప్పుటచేవారిరువుర కాకలహము కొంత ఉత్కటమైనదగుట వ్యంజితము. 'శుమ్భతి కృష్ణతేజః' అను పాఠమున 'శుంభతి' అనఁగా ప్రకాశించుచున్న దని యర్థము.

మ. కళుకన్నిద్దపుఁజెక్కుటద్దములపై ఘర్మాంకురం బూరఁగాఁ
కలకాభోగపయోధరాంతరలసత్కాశ్మీరసంబంధగం
ధిలవక్షస్థ్సలుఁడై గృహీతఘనవేణీబంధుఁడై నెయ్యపుం
జెలియాం జుంబనకేళిఁ దేల్చుహరి నాచిత్తంబునం జెందెడున్. 90

తా. లక్ష్మీదేవితో కేశగ్రహణమనుకలహంబుఁ బూని యామె నిట్టట్టుపెనఁగనీక గట్టిగాఁ గౌఁగిలించుకొనఁగా నాబిగికౌఁగిలిచే నామెమేనియందలిపూఁత చిట్లి తనదేహమునం దంటుకొనఁగా మఱింతపాలుపు అతిశయిల్లినదై, ఆకలహమునందలి అలఁతచే చిఱుచెమటబొట్లు నిద్దమైనచెక్కుటద్దములందు నిగనిగలాడఁగా, ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింపనలవికాకుండు కృష్ణుం డనుతేజము నాకన్నులయెదుటఁ బ్రకాశించుచున్నది.

శ్లో॥ మధురం మధురం వపు రస్య విభో
ర్మధురం మధురం వదనం మధురమ్
మధుగన్ధి మృదుస్మిత మేత దహో
మధురం మధురం మధురం మధురమ్॥ 91

టీ. అస్య=ఈ-ముందటనగపడుచున్న, విభోః=విభుండైనశ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, వపుః=శరీరము, మధురం మధురమ్=మిక్కిలిసుందరమైనది, మధుగన్ధి-మధు=మకరందమువలె, గన్ధి=పరిమళము గలదియు, మృదుస్మితమ్-మృదు=కోమలమైన, స్మితమ్=చిఱునవ్వుగలదియు, కావుననే, మధురమ్ = సుందరమైన, (అస్యవిభోః = ఈకృష్ణమూర్తియొక్క) వదనమ్=ముఖమును, మధురంమధురమ్=మిక్కిలిసుందరమైనది, ఏతత్=ఇది, ముందట కనఁబడుచున్నయీకృష్ణాఖ్యతేజము, మధురం మధురం మధురం మధురం=మిక్కిలి సుందరమైనది, అహో=ఆశ్చర్యము.

శా. చూడం జూడఁగ మేనఁ దా నినుమడింపఁజేచున్ మాధురీసంపదల్
చూడంజూడఁగ మోముగోము మదిమెచ్చుల్ గుల్కు ముమ్మాటికిం
జూడం జూడ మరందబిందువుల మించున్ మందహాసంబు నీ
జాడం బల్మఱు మాధురిం జెలఁగునాస్వామిన్ విలోకించెదన్. 91

తా. చూడంజూడ మిక్కిలిసుందరమైన మేనును, తేనియనెత్తావి గలిగి చిఱునవ్వుగులుకుచు చూడంజూడ సొగసైన మొగమును గలిగియున్న యీ కృష్ణరూప మగు తేజస్సు ఔరా! జూడంజూడ మిక్కిలిసుందరమైయున్నది.

శ్లో॥ శృఙ్గారరససర్వస్వం, శిఖిపిఞ్ఛవిభూషణమ్ ।
అఙ్గీకృతనరాకార, మాశ్రయే భువనాశ్రయమ్ ॥ 92

టీ. శృఙ్గా...స్వమ్-శృఙ్గారరస=శృంగారరసముయొక్క, సర్వస్వమ్ = సారాంశమైనవాఁడును, శిఖి...షణం-శిఖిపిఞ్ఛ=నెమిలిపురి, విభూషణం = అలంకారముగాఁ గలవాఁడును, అఙ్గీ...కారం-అఙ్గీకృత=కయికొనఁబడిన, నర + ఆకారమ్=మనుష్యరూపముగలవాఁడును-మనుష్యరూపమును గైకొన్నవాఁడనుట, భువన + ఆశ్రయమ్-భువన=లోకములకు, ఆశ్రయమ్=ఆధారుఁడైన శ్రీకృష్ణుని, ఆశ్రయే=సేవించుచున్నాను.

ఉ. చక్కనివాని ముద్దు వెదచల్లెడువాని దయారసంబుచే
నెక్కొనువాని మౌళితటిన్ నించినపింఛమువాని లోకముల్
మ్రొక్కఁగ నేలువాని నతిమోహనమానుషవేషధారియై
యక్కఱ లేనివాని జగదాశ్రయు నెప్పుడు నాశ్రయించెదన్. 92

తా. శృంగారరససంపూర్ణసారమై నెమిలిపురిని అలంకారముగా ధరించి లీలామానుషవిగ్రహము దాల్చి లోకంబుల కెల్ల నాధారభూతుండై వెలుంగు శ్రీకృష్ణమూర్తి నాశ్రయించెద.

శ్లో॥ నాద్యాపి పశ్యతి కదాచన దర్శనేన
చిత్తేన చోపనిషదా సుదృశాం సహస్రమ్ ।
స త్వం చిరం నయనయో రనయోః పదవ్యాం
స్వామి న్కయాను కృపయా మమ సన్నిధత్సే ॥ 93

టీ. సుదృశాం=విద్వాంసులయొక్క, సహస్రం=వేయి-విద్వాంసులసమూహమనుట, అద్యాపి=ఈదినమందైనను, కదాచన=మఱియేకాలమందైనను,(యం=ఎవ్వనిని), దర్శనేన=దృష్టిచేతను-ప్రత్యక్షముగాననుట, చిత్తేన=మనస్సుచేతను-ధ్యానమునందనుట, ఉపనిషదా=ఉపనిషత్తుచేతను-వేదాంతశాస్త్రమూలముగాననుట, నపశ్యతి = చూడదో, సః=అట్టివాఁడవైన, త్వం=నీవు-విద్వాంసులకేని ప్రత్యక్షముగాఁ గాని, ధ్యానమునఁ గాని, పరోక్షమగు వేదాంతశాస్త్రమూలముగాఁ గాని కానరానట్టివాఁడ వగు నీ వనుట, హేస్వామిన్=ఓస్వామీ, కయాను=ఇంతింతనరాని, కృపయా=దయచేత, మమ = నాయొక్క విద్వాంసుఁడనుగాక కేవలసామాన్యుఁడనగు నాయొక్క, అనయోః=ఈ-ప్రకృతిసంబంధములైన యనుట, నయనయోః=కన్నులయొక్క, పదవ్యాం=మార్గమునందు,

చిరం=బహుకాలమునకు, సన్నిధత్సే=సన్నిధానము సేయుచున్నావు. నిన్ను 'దర్శనేన' ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుట యుత్తమము. 'చిత్తేన' మనస్సుచేఁ జూచుట మధ్యమపక్షము. 'ఉపనిషదా' వేదాంతమూలమునఁ జూచుట అధమపక్షము. ఈపక్షములందు దేనిచేతఁగాని యిప్పుడైనను మఱియొకప్పుడైనను విద్వాంసులుకూడ నిన్నుఁ గనుగొన్నవారు కారు. నేనో విద్వాంసుఁడనుగాను. అట్టినాకు ఉత్తమపక్ష మగు ప్రత్యక్షమూలముననే కనుపట్టితివి. నాభాగ్య మేమందు నని భావము. విద్వాంసులకు వేదాంతమూలమునను గనుపట్టనివాఁడు నను బోఁటివారికి ప్రత్యక్షముగానే కనుపట్టుట 'కయానుకృపయా' నిరవధికకృపావిశేషమే యగు నని యాశయము.

ఉ. కొందఱు యోగదృష్టి నొకకొందఱు వేదవిచారవాసనం
గందురు నిన్ను నెప్పుడొ యొకానొకవేళ నభిజ్ఞులైనవా
రందఱు నిట్టిసీవు కరుణాంబుధి ప్రాకృతదృష్టిఁ జెందునా
ముందట నిల్చి యెన్నఁడు ప్రసాద మొనర్తువు నందనందనా. 93

తా. విద్వాంసులు పెక్కండ్రు నిన్నిపుడును మఱెప్పుడును గన్నారఁగాఁగాని, మనస్సుచేతఁగాని వేదాంతశాస్త్రమూలమునఁగాని కనుఁగొన్నవారుగారు, అట్టినీవు నను బోఁటివాని యీప్రాకృతపుఁగన్నులకు ఇంతింతనరానికరుణచేఁ జిరకాలమునకు సాక్షాత్కరించితివి, నాభాగ్య మేమందును?

శ్లో॥ కేయం కాన్తిః కేశవ త్వన్ముఖేన్దోః
కోఽయం వేషః కోఽపి వాచామభూమిః ।
సేయం సోఽయం స్వాదుతా మఞ్జులశ్రీః
భూయో భూయో భూయశస్త్వాం నమామి ॥ 94

టీ. హేకేశవ=ఓకృష్ణా, త్వ...న్దోః—త్వత్=నీయొక్క, ముఖ+ఇన్దోః=ముఖచంద్రునియొక్క - చంద్రునివంటి మొగముయొక్క, ఇయం = ఈ-కనఁబడుచున్నట్టి, కాన్తిః=కాంతి, కా=ఏది-ఎద్దియనవచ్చుననుటఁ కోఽపి=ఇంతింతనరానిదియు, వాచామ్+అభూమిః=వాక్కులకు విషయముకానిదియువర్ణింపనలవికానిదియు, అగు, అయం=ఈ-కనఁబడుచున్న, వేషః=(శిఖిపింఛాద్యలంకృతమైయున్న)అలంకారము, కః=ఏది-ఎద్దియనవచ్చును. ఏమనవచ్చునో చెప్పుచున్నాఁడు. సా=ప్రసిద్ధమైనదగు, ఇయం=ఇది-ఈముఖచంద్రకాంతియు, సః=ప్రసిద్ధమైన, అయం=ఇది-ఈవేషమును,స్వాదుతా=లావణ్యమును, మఞ్జులశ్రీః-మఞ్జుల=మనోజ్ఞమైన,శ్రీః=లక్ష్మియు-సౌందర్యలక్ష్మియు,అగును అని శేషము, నీముఖచంద్రకాంతిని లావణ్యమనియు, నీవేషమును సౌందర్యలక్ష్మి యనియును జెప్పవచ్చును; కాని కేవలముగా కాంతియనియు వేషమనియుఁ జెప్పరాదనుట,

ఇట్టివిగలవాఁడవు గనుకనే, త్వాం=నిన్ను, భూయఃభూయః=మాటిమాటికి భూయశః= అధికముగా, నమామి=మ్రొక్కుచున్నాను. నీ ముఖకాంతియును వేషమును లోకోత్తర ములై అత్యంతవిలక్షణములుగాఁ గానిపించుటచే వానిని కాంతియనియు వేషమనియుఁ జెప్పక లావణ్యమనియు సౌందర్యలక్ష్మియనియు నే చెప్పఁదగు నని యర్థము. కావున నిన్ను 'భూయశః' మఱిమఱి యధికముగా మ్రొక్కుచున్నా ననుట. 'కాపి వాచా మభూమిః, సేయం సేయం' అనుపాఠమున, సా=ప్రసిద్ధమగు, ఇయం=ఈ,స్వాదుతా= లావణ్యమును, సా=ప్రసిద్ధమైన, ఇయం=ఈ, మఞ్జులశ్రీః=సౌందర్యలక్ష్మియు,కాపి= ఇంతింతనరానిదియు వాచామభూమిః=వాక్కులకు అగమ్యమైనదియు నని యర్థము.

ఉ. ఎక్కడిగోపరూప మది ? యెక్కడిముద్దుమొగంబుసోయగం
బెక్కడ నీకళావిభవ ? మెక్కడ నే మని యెన్నవచ్చు న
మ్మక్క యగోచరంబు భవదాకృతి పద్మభవాదిమూర్తికిన్
మ్రొక్కెద సారెసారెకు 'నమో హరయే' యని నందనందనా! 94

తా. కృష్ణా ! నీముఖచంద్రునికాంతియు, ఇట్టిదట్టిదని వాక్కులచే వర్ణింప నల వికాని నీవేషమును అత్యంతవిలక్షణములుగా నుండుటచే వానిని ఏమని పేర్కొనవచ్చు ను? ఆయీకాంతిని లావణ్య మనియు, ఆయీవేషమును సౌందర్యసంపత్తి యనియు నే చెప్పఁదగును. ఇట్టికాంతియు వేషమును గల నిన్నుఁ గూర్చి మాటిమాటికి మిక్కిలి నమస్కరించు చున్నాఁడను.

శ్లో॥ వదనేన్దువినిర్జిత శ్శశీ, దశధా దేవ పదం ప్రపద్య తే ।
అధికాం శ్రియ మశ్నుతేతరాం, తవ కారుణ్యవిజృమ్భితం కియత్.

టీ. హేదేవ=ఓకృష్ణా! శశీ = చంద్రుఁడు, (తే=నీయొక్క, వద...ర్జితఃసన్ - వదన+ఇన్దు=ముఖచంద్రునిచేత, వినిర్జితస్సన్=గెలువఁబడినవాఁడై, దశధా=పదివిధము లుగా_పదిముఖములుగా ననుట, పదం=నీపాదయుగమును, ప్రపద్య=పొంది, అధికాం= మిక్కిలియైన, శ్రియం=కాంతిని_శోభాసంపత్తిని, అశ్నుతేతరామ్=పొందుచున్నాఁడు. ఒక గుణవిశేషమునందు ఒకనికి ఓడిపోయినవాఁడు ఆ గెలిచినవానికి పాదాక్రాంతుఁడై వానివలన నాగుణవిశేషమును జక్కఁగాఁ గలిగించుకొనవలయునుగదా. అట్లేచంద్రుఁడు కాంతియందు నీముఖచంద్రునికి ఓడిపోయినవాఁడై గెలిచిన నీయొక్క పాదయుగమును పదినఖములరూపముగా ఆశ్రయించి యాకాంతివిశేషమును మిక్కిలి పొందినాఁ డని యర్థము. కాఁబట్టి, తవ=నీయొక్క, కారుణ్య విజృమ్భితమ్=కరుణయొక్కఉప్పొంగుట_ దయాతిశయము, కియత్=ఎంత_ఎంతని చెప్పవచ్చు ననుట. పాదముల నాశ్రయించినం తనే అధికకాంతిని గలిగించితివిగాన నీ కారుణ్యమునకు మితి లేదని భావము.

ఉ. ఆననకాంతితోడ నెదురానిశశాంకుఁడు నిల్వ లేక నీ
మానితపాదపద్మములకమాటునఁ జేరి నఖాంకురాకృతిం
బూని భజించినంతనె సకమున్నతి శ్రీ లొనగూర్చి తౌర! నీ
దీనదయాపరత్వము నుతింపఁగ శక్యమె నందనందనా! 95

తా. శ్రీకృష్ణా! చంద్రుఁడు నీముఖచంద్రునికాంతికి నోడి పదివిధములుగా నీపాదయుగమును నఖరూపమున నాశ్రయించినంతనే యధికకాంతి నొందినవాఁ డయ్యె. ఇట్టినీదయ మెంతనవచ్చును!

శ్లో॥ తత్త్వన్ముఖం కథమివాబ్జసమానకక్షం
వాఙ్మాధురీబహుళపర్వకళాసమృద్ధమ్ ।
తత్కిం బ్రువే కి మపరం భువనైకకాన్తం
యస్య త్వదాననసమా సుషమా సదా స్యాత్ ॥ 96

టీ. వాఙ్మా...సమృద్ధమ్—వాక్ + మాధురీ=వాక్కులయొక్కతీయందనమను, బహుళ=అత్యంతమైన, పర్వ=ఉత్సవముగల-మిక్కిలి నేత్రోత్సవము గలిగించు, కళా=కళలచేత-రేఖలచేత, సమృద్ధం=నిండినదైన, తత్=ప్రసిద్ధమైన, త్వత్ ముఖమ్=నీయొక్క మొగము, అబ్జ...కక్షం అబ్జ=చంద్రునితోడ, సమాన=సమమైన, కక్షం=కోటిగలది-చంద్రునితోడిసామ్యమును జెప్పఁదగినది, కథమివ=ఎట్లుగా-చంద్రునినిదీనిని సామ్యమునందు ఒక్కటిగా చేయరాదనుట-నీముఖము బహుళపర్వకళాసమృద్ధమైనది - అనఁగా అత్యంత నేత్రోత్సవముగలిగించుసౌందర్యరేఖలచేనిండారినది. చంద్రుఁడో బహుళపర్వకళాసమృద్ధుఁడు గాఁడు-అనఁగా, బహుళపర్వ = బహుళపక్షమునందలి పర్వదినములగు అష్టమి అమావాస్యలయందు, కళా=కళలచేత, సమృద్ధం=నిండినవాఁడు, కాఁడు-అనఁగాఁగళలు తగ్గియుండుననుట, బహుళపర్వకళాసమృద్ధమైన నీముఖమును బహుళపర్వకళాసమృద్ధుఁడుకాని చంద్రునితో సామ్యమునకుఁ దేరాదని శ్లేషమహిమచే ముఖము చంద్రుని అతిశయించినదగుట తెలుపఁబడినది. తత్=కాఁబట్టి, చంద్రుఁడు నీమొగమునకుఁ దక్కువదే యైనవాఁడుగావున, కిం=ఏమి, బ్రువే=చెప్పుదును, యస్య=దేనికిఁ, త్వ...సమా-త్వత్=నీయొక్క, ఆనన=మొగముతోడ, సమా=సమానమైన-నీముఖకాంతితోడ సమానమైన, సుషమా=ఉత్కృష్టకాంతి, సదా=ఎప్పుడును, స్యాత్=అగునో, అట్టి, భువ...కాన్తమ్-భువన=లోకములందు, ఏక=ముఖ్యమైన, కాన్తం=మనోజ్ఞవస్తువైనది, అపరం=మఱియొకటి, కిం=ఏది? నీముఖమువలెనే సర్వకాలములందును జగదేకమనోహరముగా నుండు వస్తువు మఱొకటి లేదనుట. నీముఖముతో సమానముగా ఎన్నఁబడుచంద్రునికో ఎల్లప్పుడును కాంతి గలుగదు. నీ ముఖమువలెనే ఎప్పుడును అత్యంతకాంతి గలిగియుండు వస్తువు మఱి యేదియుఁ గానరాదు. కాన ఏమి చెప్పుదు నని యాశయము.

చ. సరసిజ మంటిమా తగదు సాటికి శారదపూర్ణిమాసుధా
కరరుచి యంటిమా సమము గా దిఁక వేఱె జగంబునన్ మనో
హర మగువస్తు వొండొకటి యారసి చూడ నొకానొకప్పుడుం
బురుడు ఘటిల్లునే భువన మోహన! నీముఖకాంతకాంతికిన్. 96

తా. బహుళపర్వకళాసమృద్ధుఁడు కాని చంద్రునితో బహుళపర్వకళాసమృద్ధమైన నీముఖమును సామ్యమున నొకటిగాఁ జేయరాదు. మఱి నీమొగమువలె ఎల్లప్పుడును ఉత్కృష్టకాంతి గలదై జగదేకమనోజ్ఞముగా నుండునది మఱేవస్తువును గానరాదు. ఏమని చెప్పుదును!

శ్లో॥ శుశ్రూషసే యది వచః శ్రుణు మామకీనం
పూర్వై రపూర్వకవిభి ర్న కటాక్షితం యత్ ।
నీరాజనక్రమధురం భవదాననేన్దోః
నిర్వ్యాజ మర్హతి చిరాయ శశిప్రదీపః ॥ 97

టీ. శుశ్రూషసేయది=వినుటకు ఇచ్ఛగించితివేని, పూర్వైః=తొల్లిటివా రయిన, అపూర్వకవిభిః-అపూర్వ=సాటిలేని-అద్భుత చమత్కార ప్రబంధములు చెప్పుటచే ఎన లేనివారగు, కవిభిః=కవులచేత, యత్=ఏది, న కటాక్షితం=గమనింపఁబడలేదో-చెప్పఁ బడలేదో, మామకీనం=నాసంబంధియైన, (తత్=ఆ) వచః=వాక్యమును, శ్రుణు=విను ము-మహాకవితాచమత్కారులగు పూర్వకవులుగూడ చెప్పనియొకమాట చెప్పెదను విను మనుట, శశిప్రదీపః-శశి=చంద్రుఁ డనెడి, ప్రదీపః=దీపము, భవత్ + ఆనన + ఇన్దోః=నీ యొక్క ముఖచంద్రునియొక్క, నీరా...ధురమ్-నీరాజన=నివాళియొక్క, క్రమ=విధియొ క్క, ధురం=భారమును-నీముఖచంద్రునికి నివ్వాళిగా నుండవలయుటను, నిర్వ్యాజం= నిరుపాధికముగా, అర్హతి=తగుచున్నది-అట్లు ఉండుటకు అర్హమగుచున్నది. లోకో త్తర సౌందర్యాదులుగలవస్తువులకుఁగలుగు దృష్టిదోషమును వానికి సజాతీయములై సౌం దర్యాదులందువానికంటెఁ దక్కువయగు వస్తువులచేఁ బరిహరించుట లోకసిద్ధము. ఇటశ్రీ కృష్ణునియొక్క ముఖచంద్రునికిఁ గలుగు దృష్టిదోషమును తత్సజాతీయమై దానికంటె ద క్కువశోభ గలిగియుండు చంద్రుని చేతనే పరిహరింపఁ దగు నని యాశయము. మఱియు దీపాదుల నారతి యెత్తుటచేతను దృష్టిదోషము పరిహృత మగుచున్నది గాన ఆచం ద్రునే దీపముగా రూపించి కృష్ణముఖచంద్రునికి నివాళియొసర్పఁదగు నని చెప్పఁబడియె. మఱియు శశి నివాళియగుట 'ధురం అర్హతి' అనుటచే ఆవశ్యక మనియు, 'నిర్వ్యాజమ్' అనుటచే నెపము నెదురుచూడక తనంతటనే జరుగఁ దగు ననియు సూచితము లగు చున్నవి. పూర్వశ్లోకమునందుఁ జంద్రుఁడు నఖము లనెడి నెపముచే ఆశ్రయించినాఁడు

గాని తనంతఁ గలరూపున ఆశ్రయింపలేదు. ఇందు నెట్టినెపములు లేక చంద్రుఁడు తనం తనే కలరూపున నీరాజనము కావలయు నని 'నిర్వ్యాజ' శబ్దసారస్యము. శ్రీకృష్ణుని ముఖచంద్రుఁడు చంద్రుని అతిశయించినవాఁ డని ఫలితార్థము.

చ. తొలుతటివ్యాసముఖ్యకవిశ్రేష్ఠులు పల్కనిసాహసంబు నేఁ
బలికెద వింటివేని విను ♀ పంకజలోచన నీదుమోముతోఁ
గలువలరేని సాటి యనఁ ♀ గాఁ దగ దారతి పళ్లెరంబులో
పల నిడి దివ్వెగా నతనిఁ ♀ బట్టి నివాళి యొనర్పఁగాఁ దగున్. 97

తా. కృష్ణా! కవితాచమత్కృతియం దపూర్వులైన తొల్లిటి వ్యాస వాల్మీకాది మహాకవులును బలుకని యొకమాట నేను సాహసించి చెప్పెద. దానిని విన నిచ్చగించితి వేని వినుము. చంద్రుని ఆరతిపళ్లెరంబున దీపముగా నుంచుకొని నీముఖచంద్రునికి నివాళి యొనర్పఁదగును.

శ్లో॥ అఖణ్డనిర్వాణరసప్రవాహై, ర్విఖణ్డితాశేషరసాన్తరాణి ।
అయన్త్రితోద్వాన్తసుధార్ణవాని, జయన్తి శీతాని తవ స్మితాని॥

టీ. అఖ...వాహైః-అఖణ్డ = అవిచ్ఛిన్నమైన, నిర్వాణ=నిరతిశయసుఖమనెడి, రస=రసముయొక్క, ప్రవాహైః=ప్రవాహములచేత-ప్రవాహమువలె నెడతెగక యనుభవింపఁబడుచున్న నిరతిశయసుఖమును గూర్చుటచేత ననుట, విఖ..రాణి-విఖణ్డితః=మిక్కిలి కొట్టఁబడిన, అశేష=సమస్తమైన, రస+అన్తరాణి=ఇతరరసములు గలది యు-తక్కినరసముల నెల్ల నడంచి నిర్వాణరసమునే యనుభవింపఁ జేయుచున్నవి యనుట, అయ...వాని-అయన్త్రిత=అడ్డగింపఁబడనిదై-విచ్చలవిడిగా ననుట, ఉద్వాన్త= క్రక్కఁబడుచున్న-వెలిపుచ్చఁబడుచున్న, సుధార్ణవాని=అమృతసముద్రము గలవియు-నిరవధికమై యమృతమును విచ్చలవిడిగా నొలుకుచున్నవి యనుట - అమృతమువలె నత్యంతభోగ్యములైనవి యని భావము, శీతాని=చల్లనివియు-చూచుటను సుఖప్రదమైనవియు, అగు, తవ=నీయొక్క, స్మితాని=చిఱునగవులు, జయంతి=సర్వోత్కృష్టము లై వర్తించుచున్నవి. నిర్వాణరసముయొక్క ప్రవాహములచే నితరరసములను ముంచి వైచినవి గాన విఖండితాశేషరసాంతరములైనవి; సుధార్ణవములను నిగుడ్చుటచే శీతము లైనవి. మఱియుఁ గేవల 'నిర్వాణరస'మునుగాక నిర్వాణరసప్రవాహములనును, గేవల 'సుధ'నుగాక సుధార్ణవమును,అఖండముగాను అయంత్రితముగాను నెఱపునట్టివిగాపున నే 'జయన్తి' సర్వోత్కృష్టము లై నవని యాశయము.

మ. కలితానందమహానుభావమున వేడ్కం జెంది యంతంతకుం
దెలియం బొంగుసుధాతరంగితపయోరాశిన్ లీలఁ గన్పించుచున్

దళితాశేషరసాంతరంబు లగు లేఁనవ్వుల్ మిటారింప గో
కులకాంతాజనభోగభాగ్యమహిమాంకురంబు సెల్వొందెడిన్.

తా. నిరతిశయసుఖరసప్రవాహములను ఎడతెగక కూర్చుచు నితరరసముల నడంచి, విచ్చలవిడిగా నింతింతని కొలఁదియిడరాని యమృతము లొలుకుచుఁ జల్లనై యుల్లసిల్లు నీ చిఱునగవులు పెంపు సొంపారుచున్నవి.

శ్లో॥ కామం సన్తు సహస్రశః కతిపయే సారస్యధౌరేయకాః
కామం వా కమనీయతాపరిమళస్వారాజ్యబద్ధవ్రతాః ।
నైవైతైర్వివదామహే న చ వయం దేవ ప్రియం బ్రూమహే
యత్సత్యం రమణీయతాపరిణతి స్త్వయ్యేవ పారంగతా॥ 99

టీ. సారస్యధౌరేయకాః-సారస్య = రసజ్ఞతను-ధౌరేయకాః=వహించినవారు-రసికశిరోమణులనుట, సహస్రశః=వేలకొలఁదిని, కతిపయే=కొందఱుగాని, కామంసంతు=ఉండిన ఉండనీ. కమనీ...వ్రతాః వా-కమనీయతా=సౌందర్యముయొక్క, పరిమళ=ఆధిక్యమనియెడి, లేక 'పరిణతి' అనుపాఠమున పరిపాక మనియెడి, స్వారాజ్య=స్వర్గరాజ్యమందు-నిరతిశయమైన పదవియం దనుట, బద్ధ=కూర్పఁబడిన-దృఢముగాఁగైకొనఁబడిన, వ్రతాః=నియమము గలవారు-ఇట సౌందర్యపరిపాకమును స్వర్గరాజ్యమనుటచే నిరతిశయపదవీవైభవము గాను, అందు 'బద్ధవ్రతాః' అనుటచే నియతముగా దానిని వహించి యుండుటను దెలియునది గాన నిరతిశయసౌందర్యపరిపాకవైభవమును నియతముగాఁ దాల్చి యున్నట్టివా రనుట-మిక్కిలి సౌందర్యవంతు లనుట, సహస్రశః కతిపయేవా=వేలకొలఁదివి గాని కొందఱు గాని, కామం సంతువా=ఉండినను ఉండనీ, హే దేవ=ఓకృష్ణా, వయం=మేము, ఏతైః=వీరితో, నవివదామహే=వివాదమును జేయము, ప్రియం=ప్రియమును, నచబ్రూమహే=చెప్పను జెప్పము. యత్సత్యం=సత్యముగా, రమణీయతా పరిణతిః-రమణీయతా=మనోజ్ఞత్వముయొక్క, పరిణతిః = పరిపాకము, త్వయి ఏవ=నీయందే, పారంగతా=పారమును బొందినది-పరిపూర్ణమైనది. సౌందర్యాదుల నిర్ణయించుటయందు నాకంటె మిక్కిలి రసజ్ఞులైనవారు పెక్కండ్రో కొందఱో ఉండిన నుండనీ. నీవలె మిక్కిలి సౌందర్యము గలవారును బెక్కండ్రో కొందఱో ఉండిన నుండనీ, నాకొక్కటి సత్యమని తోఁచినది. అది యేదన-సర్వోత్కృష్టమైనసౌందర్యాతిశయము నీయందే యున్నది గాని యితరు లెవ్వరియందును లేదు. దీనినిగుఱించి ఆరసజ్ఞులు ఒప్పకుండినను వారితో నావు వివాదమాడ నక్కఱలేదు. ఆసుందరులకుఁగోపము వచ్చినను వారికిఁబ్రియము పలుక నక్కఱ లేదు. ఇది మిక్కిలి సత్యమైనది గనుక ఎవరిని లక్ష్యపెట్టక సాహసించి చెప్పుదు మని యాశయము.

ఉ. లోకములోపలన్ రసికవ్రలోక మనేకము గల్గుఁ గాక య
స్తోకమనోహరావయవశోభితు లుందురు గాక వారితో
నే కలహింపనేల మొగమిచ్చక మేటికి సత్య మాడెదన్
నీకమనీయతామహిమ । నీక తగున్ మఱి కాన మెయ్యెడన్. 99

తా. మిక్కిలి రసజ్ఞులైనవారు గాని మిక్కిలి సుందరులైనవారు గాని పెక్కుండ్రో కొందఱో యుండిన నుందురు గాక. పరిపక్వమైన సౌందర్యము నీవు ఒకనికే కల దనుట సత్యము. దీనినిగుఱించి యాఁసిషులతో వివాద మాడ నక్కఱ లేదు. ఆ సుందరులకుఁ గోపము రాకుండునట్లు ఇచ్చకము లాడవలసినదియు లేదు.

శ్లో॥ మన్దారమూలే మదనాభిరామం, బిమ్బాధరాపూరితవేణునాదమ్।
గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థం, గోపం భజే గోకులపూర్ణచన్ద్రమ్ ॥+

టీ. మన్దారమూలే-మన్దార = కల్పవృక్షముయొక్క, మూలే = మొదటియందు, మదన + అభిరామం=మన్మథునివలె సుందరుఁడైనవాఁడును, బిం...నాదం-బింబ + అధర=దొండపండువంటి పెదవిచేత, ఆపూరిత=లెస్సగా పూరింపఁబడిన, వేణునాదం= వేణుధ్వని గలవాఁడును, గో...సంస్థమ్-గో=గోవులయొక్కయు, గోప = గొల్లవారలయొక్కయు, గోపీ=గొల్లస్త్రీలయొక్కయు, మధ్య=నడుమ, సంస్థమ్=కూర్చున్నవాఁడును, గో...-చన్ద్రమ్-గోకుల=వ్రేపల్లెను, పూర్ణచన్ద్రమ్ = నిండుచంద్రుఁడైనవాఁడు పూర్ణచంద్రునివలె వ్రేపల్లెలోనివారి కెల్ల ఆహ్లాదము కలుగఁజేయువాఁడును, అగు, గోపం= గొల్లవానిని-మాయాగోపాలుఁడగు శ్రీకృష్ణుని, భజే=భజించుచున్నాను. ఆపూరితవేణునాదుఁడును గోప్తుఁడు నగుటచే గోవులును, ఆపూరితవేణునాదుఁడును గోకులపూర్ణచంద్రుఁడును గోప్తుఁడు నగుటచే గోపాలకులును, మదనాభిరాముఁడును, ఆపూరితవేణునాదుఁడును, గోకులపూర్ణచంద్రుఁడును, గోప్తుఁడు నగుటచే గోపికలును, బరివేష్టించి రనియుఁ, కావున నే గోగోపగోపీజనమధ్యసంస్థుఁడైనాఁ డనియును దెలియునది. సంస్థితికై మందారమూలము నాశ్రయించినాఁ డని యూహ్యము.

ఉ. గోపిక లోపికల్ సడలి । కొల్వఁగ గోవులు గోపు లాడఁగాఁ
వ్రేఁపులు మేపు లాపి పరికింపఁగఁ గెంజిగురాకుమోవిపై
మోపినవేణు వగ్గలము । మ్రోయఁగఁ గల్పవనిన్ వసించు నా
గోపకుమారమన్మథుని । గోకులవార్ధిశశిన్ భజించెదన్. 100

తా. కల్పవృక్షమూలమున గోవులయు గోపాలకులయు గోపికలయు నడుమ నుండి కెమ్మోవిచేఁ బిల్లఁగ్రోవిని మ్రోయించుచు మన్మథునివలెఁ జక్కనివాఁడై వ్రేపల్లెకుఁ బూర్ణచంద్రునివలె ఆహ్లాదమును గలిగించుమాయాగోపాలుని శ్రీకృష్ణుని భజియించెదను.

శ్లో॥ గళద్వ్రీడా లోలా మదనవనితా గోపవనితా.
మధుస్ఫీతం గీతం కిమపి మధురా చాపలధురా।
సముజ్జృమ్భా గుమ్భా మధురిమకిరాం మాదృశగిరాం
త్వయి స్థానే జాతే దధతి చపలం జన్మ చ ఫలమ్॥ 101

టీ. త్వయి=నీవు అనెడి, స్థానే = స్థానము-విషయ మనుట, జాతేసతి = కలిగి యుండఁగా=నీవు విషయమై యుండఁగా ననుట-నిన్ను గుఱించుటచేత నని భావము, గళత్ వ్రీడాః-గళత్ = (కామవశముచే) జాఱుచున్న, వ్రీడాః = లజ్జగలవారును, కావుననే, లోలాః=(నీయందు) ఆసక్తిగలవారును అయిన, గోపవనితాః=గోపస్త్రీలు, మదన వనితాః=మన్మథునియిల్లాండ్రు-అనఁగా రతీదేవితో సాటియైనవారు, జాతాః= అయిరి-అని శేషము-నిన్ను గుఱించి వలపుగొనుటచేఁ గేవలము గొల్లపడఁతులు కూడ రతీ దేవివంటివా రైరని యర్థము. గీతం=గానము-నిన్ను సంబంధించి వేణుగానము, కిమపి= ఇట్టట్టు అనరానియట్లు, మధుస్ఫీతం-మధు = తేనియచేత, స్ఫీతం = మిక్కిలియైనది. (జాతం=అయినది,) చాపలధురా-చాపల = (నిన్నుసంబంధించిన) చపలత్వముయొక్క ధురా=భారము-అతిశయమనుట, కిమపి=చెప్పనలవిగానట్లు, మధురా = మనోహరమై నది. (జాతా = అయినది), మాదృశగిరాం-మాదృశ = (కేవలపరమైన) మనవంటి టుల యొక్క, గిరాం=(నిన్ను గుఱించిన) వాక్యములయొక్క, గుమ్భాః=కూర్పులు, మధురిమ కిరాం-మధురిమ=తీయఁదనమును, కిరాం=చల్లునట్టి వాల్మీకాదికవులవాక్యములయొక్క, సముజ్జృమ్భాః=విజృంభణముగలవి-అట్టి అతిశయముగలవి యనుట, (జాతాః=అయినవి) నీరసములైన మముబోఁటివారి పలుకులుగూడ నీవిషయమునఁ బ్రవర్తింపగాఁ అత్యంత మధురములై విజృంభించినవనుట, చపలమ్=అస్థిరమైన, జన్మచ=జన్మమును, ఫలమ్=ఫలము ను, దధతి=వహించుచున్నది-చరితార్థమైనది. వ్యర్థమైన యీ నాజన్మముకూడ నీవిషయ మునఁ బ్రవర్తింపఁగాఁ గృతార్థ మగుచున్నది. 'వనితా' శబ్దమునకు 'గోప' యనియు, 'ధురా' శబ్దమునకు 'చాపల' యనియు, 'గిరాం' శబ్దమునకు 'మాదృశ' అనియు, 'జన్మ' శబ్దమునకు, 'చపలం' అనియుఁ గూర్చుటవలనను; 'గీత' శబ్దమునకు విశేషణము లేక సామాన్యముగాఁ జెప్పుటవలనను; దీని కన్నిటికిని తక్కువపాటు చెప్పఁబడినది. ఇట్టివి కూడ నీవిషయమునఁ బ్రవర్తింపఁగా మిక్కిలి సొక్కువలైన వని యర్థము.

ఉ. నాన దొఱంగి తత్తఱముగొనన్ మరు లెత్తినగోపకామినుల్
తేనియ గుల్కుపాటలును ౯ దియ్యనిమాటలు నీకతంబునం
బూని ఫలంబుఁ జెందు క్రియ ౯ మోదముతోడను సన్నుతింపఁగా
నానుడువుల్ ఫలించె జనసంబుఃగృతార్థతఁ జెందె నెంతయున్.

తా. కేవలముగ నైన గోపస్త్రీలు సిగ్గువిడిచి నీయందు ఆసక్తురాం డ్రగుటచే రతీదేవితో సాటియైరి. కేవలమైన వేణుగీతము నీ వూఁదుటచేఁ దేనియ లొలికినది. పసమాలినదైన చపలత్వము మిక్కిలి నీయందుఁ జూపట్టి అత్యంతమనోహరత్వము నొందినది. నీటు లేని మనుబోఁటుల మాటపొందికలును నిన్ను గుణించుటచేఁ దియ్యఁదనము పెంపు సొంపారినవి. నిరర్థకమైన నాజన్మమును నిన్ను స్మరించుటచే మిక్కిలి కృతార్థమైనది.

శ్లో॥ భువనం భవనం విలాసినీ శ్రీ, స్తనయ స్తామరసాసనః స్మరశ్చ।
పరిచారపరమ్పరా సురేన్ద్రా, స్తదపి త్వచ్చరితం విభో విచిత్రమ్॥ 101

టీ. హేవిభో=ఓప్రభూ-కృష్ణా, భువనమ్=లోకము, భవనమ్ = నీవుగృహము, శ్రీః=లక్ష్మీదేవి, విలాసినీ=భార్య, తామరసాసనః=బ్రహ్మయును, తనయః=కొడుకు, స్మరశ్చ=మన్మథుఁడును-కొడుకు, సురేన్ద్రాః=దేవతల కధిపతులైన యింద్రాదులు, పరిచారపరమ్పరా=పరిచారకులయొక్క-సమూహము, తదపి=అట్లయినను, త్వత్ చరితం=నీయొక్క-నడవడి, విచిత్రమ్=మిక్కిలి యాశ్చర్యము-ఇట్లు లోకోత్కృష్టమైన గృహదారపుత్రభృత్యాదిసంపత్తి గలిగియు వ్రేపల్లెయందు జారచోరకృత్యము లాచరించు నీనడవడి అత్యాశ్చర్యముగా నున్న దని భావము.

మ. లలనారత్నము శ్రీవధూటి జగమెల్లం గేళికాసౌధ మా
జలజాతాసనశంబరారులు సుతుల్ శక్రాదిదిక్పాలవ
ర్యులు భృత్యుల్ వివరింప నీమహిమ లోకహో యిట్టిదై యుండఁ గో
కులవాటంబున జారచోరకృతి లోకుల్ నవ్వఁ గాంక్షింతురే. 102

తా. ఓకృష్ణా! నీవు జగము వాసగృహము, నెయ్యంపు టిల్లాలు లక్ష్మి, బ్రహ్మయు మన్మథుఁడును గొడుకులు, ఇంద్రాదులు పరిచారకులు. ఇట్టి సంపత్తి గల ప్రభుండ వయ్యు నీజారచోరలీలలు చూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా నున్నవి.

శ్లో॥ దేవస్త్రిలోకీసౌభాగ్య, కస్తూరీతిలకాఙ్కురః।
జీయా ద్వ్రజాఙ్గనానఙ్గ, కేళీలలితవిభ్రమః॥ 103

టీ. త్రిలో...కురః-త్రిలోకీ = మూఁడులోకములయొక్క, స్త్రీలింగసారస్యముచేత ముల్లోకములనెడి స్త్రీయొక్క, సౌభాగ్య=మాంగల్యమునకు, లేక-మాంగల్యప్రయుక్తమైన-లేక-సౌందర్యమునకు, కస్తూరీతిలక=కస్తురిబొట్టుయొక్క, అఙ్కురః = మొలకయైనవాఁడును-ఒక స్త్రీకి కస్తురిబొట్టు ఎట్లు మాంగల్యసూచకమును సౌందర్యప్రయోజకమును అగునో, అట్లే ముల్లోకములకును మాంగల్యసూచకుఁడును సౌందర్యప్రయోజకుఁడును అగువాఁ డని యర్థము. వ్రజా...భ్రమః-వ్రజాఙ్గనా = గోపస్త్రీలయొక్క, అనఙ్గకేళీ=మన్మథక్రీడలయందు, లలిత=సరసములైన, విభ్రమః = విలాసములు గలవాఁడును, అగు, దేవః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, జీయాత్ = సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుఁగాక-త్రిలోకికి

సౌభాగ్యకస్తూరితిలక మైనట్టి సౌందర్యవిభ్రమము గలదేవుఁడు కేవల గోపస్త్రీలతోడి రతిక్రీడలకు ననువైన విభ్రమములు గలిగినవాఁడనుట సౌలభ్యాతిశయము. నల్లనివాఁడగుటచే 'కస్తూరితిలక' మనియు, వ్రజాంగనలతోడి అనంగకేళికలను జరుపువాఁటిబాలుఁ డగుటచే 'తిలకాంకురుఁ' డనియు రూపణములు దెలుపుచున్నది.

మ. కులుకుం జెక్కులఁ బిక్కటిల్లు పులకాంకూరంబు తోరంబుగాఁ
దళుకుం గస్తురిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ ద్రైలోక్యభాగ్యాకృతిం
జెలఁగన్ గోపనితంబినీరతికళాశృంగారభావోన్నతుల్
దొలఁకం గన్నులపండు వైనవిభుఁ గాంతున్ భాగ్యసంసిద్ధికిన్. 103

తా. స్త్రీకి చిన్నికస్తురిబొట్టుంబోలె ముల్లోకంబులకును తన నల్లని చిన్నియాకారము మాంగల్యమును సౌందర్యమును గూర్పఁగా గొల్లచెలువలతోడి రతిక్రీడలకుఁ దగినవిలాసములు నెఱపుచున్నదేవుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుఁగాక.

శ్లో॥ ప్రేమదం చ మే కామదం చ మే, వేదనం చ మే వైభవం చ మే।
జీవనం చ మే జీవితం చ మే, దైవతం చ మే దేవ నాపరమ్ ॥ 104

టీ. హే దేవ=ఓకృష్ణా, మే=నాకు, ప్రేమదంచ = ప్రేమంబు నిచ్చునదియును, మే=నాకు, కామదంచ=కోరికల నిచ్చునదియు, మే=నాకు, వేదనంచ=జ్ఞానమైనదియు, మే=నాకు, వైభవంచ=ఐశ్వర్యమైనదియు, మే=నాకు, జీవనంచ=ప్రాణమైనదియు, మే=నాకు, జీవితంచ=బ్రతుకైనది యు-నాప్రాణమునకు ధారకమైనదియు, మే=నాకు, దైవతంచ=దైవమైనదియును, అపరమ్ = (నీవుతప్ప) నేఱొకటి, న=లేదు. ప్రేమదమునకంటె కామదము ఎక్కువయనియు, దానికంటెను వేదన మతిశయించినదియు నిట్లే తక్కినవానియందును ఉత్తరోత్తరాతిశయము తెలియునది. మఱియు 'ప్రేమద' మనుట మాతాపితృత్వమును, 'కామద' మనుటచే సుఖప్రదత్వమును, 'వేదన' మనుటచే జ్ఞానప్రదమగు నాచార్యత్వమును 'వైభవ' మనుటచే సంపత్ప్రదమగు ప్రభుత్వమును, 'జీవనజీవిత' శబ్దములచే ధారకత్వమును సూచితములు. ఇవన్నియు దైవతశబ్దమందు సంకలితములు గావునను అంతకన్న నతిశయించినది లేదు గావునను దానినే కొనగా కవి యిచట నునిచినాఁ డని తెలియునది - నాకు సర్వమును అనఁగా ధారకపోషకభోక్తలు ముగ్గురును నీవే యని భావము.

ఉ. కోరిక లిచ్చినన్ ననరుగూర్చిన జీవనజీవితమ్ము లే
దారి నొనర్చినం దెలివిఁ దార్చినఁ దల్లియుఁ దండ్రియుం బలెన్
నేరము లోర్చినం దిరుగ నేర్పుగఁ దీర్చినఁ గల్మిఁ జేర్చినన్
భారము నీవె కాని మఱి పంకజనాభ! యెఱుంగ నన్యులన్. 104

తా. ప్రేమఁ జూపుటయును, కోరిక లిచ్చుటయును, తెలివి గలిగించుటయును, సంపద లొసంగుటయును, ప్రాణములు నిలఁబెట్టుటయును, జీవితయాత్ర జరుపుటయును, దైవమని మ్రొక్కి శరణుఁజొచ్చుటయును, శ్రీకృష్ణా! నీవు తప్ప నాకు మఱెవ్వరు లేరు.

శ్లో॥ మాధుర్యేణ విజృమ్భన్తాం, వాచో న స్తవ వైభవే
చాపల్యేన వివర్ధన్తాం, చిన్తా న స్తవ శైశవే॥ 105

టీ. నః=మాయొక్క, వాచః=వాక్యములు, తవ=నీయొక్క, వైభవే=(గోవర్ధనోద్ధరణాది లీలలయొక్క) అతిశయమునందు, అట్టివైభవమును వర్ణించుటయం దనుట, మాధుర్యేణ=తీయఁదనముచే, విజృమ్భన్తామ్=మిక్కిలి అతిశయించునుగాక — మిక్కిలి తీపొరుచుండునుగాక యనుట. నః=మాయొక్క, చిన్తాః=చింతారూపములైన మనోవ్యాపారములు, తవ=నీయొక్క, శైశవే=బాల్యమందు, చాపల్యేన=అత్యంతాసక్తిచేత, వివర్ధన్తామ్=మిక్కిలి వరిల్లునుగాక—పయింబయి ఆసక్తము లగుచుండునుగాక యనుట, వాక్కు తీపొరుపలుకుల నీ లీలావైభవములను వర్ణించునట్లును, మనస్సును మిక్కిలి యాసక్తితో నీబాల్యమును జింతించుచుండునట్లును అనుగ్రహింపుమా యనిభావము.

ఉ. ఏను భవత్కథామణుల కె న్నెడుపట్ల మదీయసూక్తి సం
తానము మాధురీగుణవితానముఁ జెంది పొసంగుఁగాత నా
మానసవృత్తి నీదుసుకుమారకిశోరవయోవిహారము
ల్బూని నుతించుపట్ల నతిలోలతఁ గాంచి మెలంగుఁ గావుతన్.105

తా. నీయొక్క గోవర్ధనోద్ధరణాదిలీలల పెంపుసొంపును వర్ణించునపుడు నావాక్కులు మఱిమఱి తీపొరుచుండునుగాత. నీబాల్యమును జింతించునపుడు నామనస్సనఁబయింబయి ఆసక్తిగలుగుచుండును గాక.

శ్లో॥ యాని త్వచ్చరితామృతాని రసనాలేహ్యాని ధన్యాత్మనాం
యే వా శైశవచాపలవ్యతికరా రాధాపరాధోన్ముఖాః।
యా వా భావితవేణుగీతగతయో లీలాముఖామ్భోరుహే
ధారావాహితయా వహన్తు హృదయే తాన్యేవ తా న్యేవ మే॥

టీ. ధన్యఆత్మనాం=కృతార్థములైనమనస్సులు గలవారియొక్క,రసనాలేహ్యాని–రసనా=జిహ్వాలకు, లేహ్యాని=నాకఁదగిన భోగ్యములైన, త్వత్...తాని–త్వత్=నీయొక్క–చరిత అమృతాని=చరిత్రమనెడి అమృతములు, యాని=ఏవియో–చరిత్రములనుఅమృతముగా రూపించుటచే నవి ధన్యాత్ముల రసనలకు లేహ్యము లైనవిగా వర్ణించినాఁడు; మఱియు ధన్యాత్ము లనుటచే రసజ్ఞులైన సహృదయు-లనియు వారిరసనలకు లేహ్యము లనుటచే నట్టివారినోటఁ గీర్తింపఁగా నమృతమువలె నత్యంతభోగ్యములైనవని

యును గ్రాహ్యము, రాధా...న్ముఖాః-రాధా=రాధవలని, అపరాధ=తప్పునందు-రాధ యెడల తప్పుగానడచుకొనుటయందనుట, ఉన్ముఖాః=అభిముఖములైనవి,అగు,శైశవ... వ్యతికరాః-శైశవ=బాల్యమునందలి, చాపల=చాపలత్వముయొక్క,వ్యతికరాః=సందర్భములు-కార్యములు-లేక-శైశవ=బాల్యముయొక్కయు.చాపల=చపలత్వముయొక్కయు వ్యతికరాః=మేళనములు, ఆరెంటియొక్క మేళనముచేఁ గలిగిన కార్యములు, యేవా=ఏవియో-బాల్యమునందన్యకాంతలయందుఁజాపల్యము మాపుటచే రాధకు నపరాధము సేయు లీల లేనియో యనుట, లీలా...రుహే-లీలా=విలాసముతోఁగూడిన, ముఖాంభోరుహే=తామరవంటి మొగమునందు, భావి...గతయః-భావిత=కూడుకొన్న, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, గీత=గానముయొక్క, గతయః=స్వరభేదములు,యావా = ఏవియో, తానివ=అవియే, తానివ=అవియే, మే=నాయొక్క,హృదయే=హృదయమునందు ధారావాహితయా=ధారగా ప్రవహించుభావముతోడ-ఎడతెగక, వహన్తు=ప్రవహించును గాక-పరుంబయి నిగుడుచుండునుగాక యనుట, ఇచట చరితామృతములు, కేవలురరసనలకుఁగాక ధన్యాత్ములరసనలకు లేహ్యములనుటచేతను,వ్యతికరము కేవలచాపలముచేతఁగాక శైశవచాపలముచేతఁ బ్రయుక్తము లనుటచేతను, వేణుగీతగతులు కేవలమైనవిగాక లీలాముఖాంభోరుహమందలివి అనుటచేతను అత్యంత మనోజ్ఞత్వము ధ్వనితము.

మ. అలరున్ ధన్యుల కేకథామృతము జిహ్వాన్ లేహ్య మేబాల్యచా
పలముల్ రాధకు నెయ్యపుంగినుక నాపాదించు నేయందముల్
వెలయున్ మోమున వేణుగానకలనన్ వేమాఱు నాదివ్యచ
ర్యలె నామానసవీథి వేఁడెదను ధారాళంబుగా నిల్వఁగన్. 106

తా. కృతార్థులైనవారల నాలుకలకు లేహ్యములవలెనుండు చరితామృతములును బాల్యచాపలముచే రాధకుఁ గినుక పుట్టించునట్టి నీకలికిచెయ్వులును, తామరవంటి నీనెమ్మొగమునం దుండి వెడలు వేణుగానస్వరవిశేషములే నాహృదయమందు ఎడతెగక విలసిల్లుచుండును గాక.

శ్లో॥ భక్తి స్త్వయి స్థిరతరా భగవన్ యది స్యా
ద్దైవేన నః ఫలితదివ్యకిశోరవేషే ।
ముక్తిః స్వయం ముకుళితాఞ్జలి సేవ తేఽస్మాన్
ధర్మార్థకామగతయః సమయప్రతీక్షాః ॥ 107

టీ. హే భగవన్=షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నుఁడ వైన యోకృష్ణా! దైవేన=దైవముచేత-అదృష్టవిశేషముచేత, నః=మాకు, ఫలి...వేషే-ఫలిత=ఫలించిన, దివ్య=అసాధారణమైన, కిశోరవేషే=బాలవేషము గలవాఁడవైన-నీవో భగవంతుండవు, కావున మాకు

అగోచరుఁడవు; అయినను మా యదృష్టమువలన సౌలభ్యముచే బాలగోపాలవేషమున గోచరుఁడ వైనవాఁడవని భావము, ఇట్టివాఁడవైన, త్వయి=నీయందు. భక్తిః=భక్తి, స్థిరతరా=మిక్కిలి దృఢమైనది, యదిస్యాత్=అగునేని, ముక్తిః=మోక్షము, స్వయం=తానై, ముకుళిత అఞ్జలి యథాతథా=మోడ్చిన చేమోడ్పు గలుగునట్లుగా, అస్మాన్=మమ్ము-ఇట్టి నీయందు భక్తిసేయు మమ్ము, సేవతే=కొలుచుచున్నది-ముక్తిని ఇతరులెల్ల తామై భయభక్తులతోఁ గొలుతురు-అట్టిముక్తి నీయెడ భక్తిసేయుమముబోంట్లనుతానై చేతులుమోడ్చికొని కొలుచుచుండు ననుట-ముక్తి అత్యంతసులభముగా తనంతటనే మాకు సిద్ధించుచున్నదనిభావము. ఇఁకఁదక్కిన మూఁడుపురుషార్థముల సిద్ధియెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ధర్మ అర్థ కామ గతయః=ధర్మము, అర్థము, కామము అను నీ సిద్ధులు, సమయప్రతీక్షాః-సమయ=మాయవసరములను, ప్రతీక్షాః=ఎదురుచూచునవి-మేము కోరినంతనే అడ్డిలేక తమంత సిద్ధించునవి అనుట-నీయందు భక్తి దృఢముగా నుండినయెడలఁ జతుర్విధపురుషార్థములును మా అఱచేతిలోని వని భావము.

ఉ. గోపకుమారవేషమునఁ గూడిననీయెడ భక్తిదైవసం
ప్రాపితమై మదిన్ దృఢతరంబుగ నిల్చిన ముక్తికన్య నా
దాపునఁ గేలు మోడ్చి సతతంబును గొల్వఁగ వేళఁ జూచు మ
మ్మేప్రునఁ బిల్చి పీడ్కొలుప నేచినధర్మము నర్థకామముల్. 107

తా. భగవంతుండవగు కృష్ణా! మాభాగ్యవిశేషమున గోపాలబాలవేషమున నవతరించిన నీ యందత్యంతభక్తి మాకుఁ గలిగెనేని ముక్తి చేతులుమోడ్చుకొని తానైవచ్చి మమ్ముఁ గొలుచుచుండును. ఇఁకఁ దక్కిన పురుషార్థములో మేమెప్పుడుగోరిననప్పుడేసిద్ధించుటకై యెదురు చూచుచుండును.

శ్లో॥ జయజయజయ దేవ దేవదేవ, త్రిభువనమఙ్గళదివ్యనామధేయ।
జయజయజయ బాలకృష్ణదేవ, శ్రవణమనోనయనామృతావతార॥

టీ. దేవ=దేవా, దేవదేవ-దేవ=దేవతలకు, దేవ=దేవుఁడైనవాఁడా, త్రిభు...ధేయ-త్రిభువన=ముల్లోకములకును, మఙ్గళ=శుభప్రదమైనదియు, దివ్య=అనితరసాధారణమైనదియు, అగు, నామధేయ=నామములు గలవాఁడా, జయజయజయ=సర్వోత్కర్షముతో వర్తింపుము, శ్రవణ...తార-శ్రవణ=చెవులకును, మనః=మనస్సునకును, నయన=కన్నులకును, అమృత=అమృతమైన-అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమైన, అవతార=అవతరించుటగలవాఁడా-వేణుగానముచేఁజెవులకును, 'చింతాన స్తవశైశవే' అన్నట్లు శైశవచాపలములచేత మనస్సునకును, శిఖిపింఛాద్యలంకృతమైన వేషముచేతఁ గన్నులకును, అత్యంతభోగ్యుఁడైనవాఁడని తెలియుచున్నది. బాలకృష్ణదేవ=బాలకృష్ణాకారమునఁ బొడమిన దేవా! జయ జయ జయ=సర్వోత్కర్షముతో వర్తింపుము.

చ. జయజయ దేవ కృష్ణ రిపుసైన్యమహోద్ధతిభేదకృద్ధనం
జయజయకారణా భువనసన్నుతశోభననామధేయ సం
జయజయబోధసాధక వచఃశ్రుతినేత్రమనోమనోహరా
జయజయ విశ్వజన్మలయశాసన గాఢతమోనిరాసనా! 108

తా. ముల్లోకంబులకును మంగళకరములైనదివ్యనామములుగలిగి, దేవతలకుదేవుఁడవై, చెవులకును మనంబునకును నయనములకు అమృతమువలె నత్యంతభోగ్యముగా నవతరించిన బాలకృష్ణస్వామీ! సర్వోత్కృష్టుఁడవై వర్తింపుమా.

శ్లో॥ తుభ్యం నిర్భరహర్షవర్షవివశావేశస్ఫుటావిర్భవ
ద్భూయశ్చాపలభూషితేషు సుకృతాం భావేషు నిర్భాసతే।
శ్రీమద్గోపకులమణ్డనాయ మహతే వాచాం విదూరాయ తే
మాధుర్యైకరసార్ణవాయ మహసే కస్మైచిదస్మై నమః॥ 109

టీ. నిర్భర...భూషితేషు-నిర్భర=అత్యంతమైన, హర్ష = సంతోషముయొక్క, వర్ష=వర్షముచేత, వివశ=పరవశమైన, ఆవేశ=రసావేశముచేత, స్ఫుట=స్పష్టముగా, ఆవిర్భవత్=పుట్టుచున్న, భూయః=అధికమైన, చాపల=పేరాసచేత, భూషితేషు=అలంకరింపఁబడినవైన, సుకృతాం=ధన్యులయొక్క, భావేషు=హృదయములందు-ధ్యానమునందు నిన్నుఁగాంచి యింతింతనరాని హర్షముచేతవివశులై యాహర్షావేశముచేత స్పష్టముగా నీయందుఁ గల తమహృదయచాపల్యమును బ్రకటించుచున్న ధన్యాత్ములమనోగతులయం దనుట, నిర్భాసతే=మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నదియును - వారిభావములు తనయందలి అత్యంతచాపల్యముచేత భూషితములైనవిగాన అందు అత్యంతము ప్రకాశించుచున్నవి యనుట, పరవశులై యానందరసావేశము నొందినవా రగుటచేతనే తమచాపల్యమును మిక్కిలి ప్రకటించువారై రనుట, శ్రీమ...నాయ-శ్రీమత్ = సంపద్యుక్తమైన, గోపల=శ్రేపల్లెవ, మణ్డనాయ=అలంకారమైనదియును, మహతే = గొప్పదియు, వాచాం = వాక్కులకు, విదూరాయతే=దూరమగుచుండునదియు, మాధు...వాయ. మాధుర్య=చక్కఁదనమనెడి, ఏక=ముఖ్యమైన, రస=రసముయొక్క అర్ణవాయ=సముద్రమైనదియు-కేవలము నిరవధికమాధుర్యమయమైనదియును, కస్మైచిత్=ఇట్టిదట్టి దని చెప్పనలవిగానిదియు, అస్మై=ఈ-కనఁబడుచున్నదియు నగు, మహసే=తేజోరూపమైన, తుభ్యం=నీకు, నమః=నమస్కారము.

శా. ఆనందంబున బాహ్యముల్ మఱచి యాశ్చర్యాత్మారామలీలారతిన్
ధ్యానుల్ గొల్వఁగ ముంగలన్ నిలిచి వాక్చాగోచరం బైయశో

దానందాంగణరత్నమై పగునిమార్గధారార్ణవం బైనయ
ద్దేనత్యుజ్జ్వల మట్టితేజమున కెంగ్రతే మస్కవన్ [మ్రొ]క్కెదన్.

తా. ధ్యానమునం దానందపారవశ్యమునం జొక్కి మిక్కుటమైన తమచాపల్యమును స్ఫుటముగాఁ దెలుపుచున్న ధన్యుల హృదయములందు ప్రకాశించుచున్నదియు, ప్రేపల్లె కలంకారమైనదియు, గొప్పదియు, వాచామగోచరమైనదియు, కేవలనిరవధిక సౌందర్యమయమైనదియు, ఇట్టి దట్టి దని చెప్పరానిదియునైనతేజస్సు అగునీకు నమస్కారము.

శ్లో॥ ఈశానదేవచరణాభరణేన నీపి
దామోదరస్థిరయశః స్తబకోద్గమేన।
లీలాశుకేన రచితం తవ దేవ కృష్ణ
కర్ణామృతం వహతు కల్పశతాన్తరేఽపి॥ 110

టీ. దేవ=దేవా, కృష్ణ=శ్రీకృష్ణా, ఈశాన...ణేన-ఈశానదేవ = దేవుండగుశివుని యొక్క, చరణ=అడుగులే, ఆభరణేన = భూషణములుగాఁ గలదియు, నీపి...ద్గమేన-నీపి=మూలధనమైన, దామోదర=కృష్ణునియొక్క, స్థిర=నిశ్చలమైన, యశః=కీర్తియనెడు, స్తబక=పూగుత్తిలో ఆకైవ, ఉద్గమేన=ఎగుడులుగలదియు, అగు, లీలాశుకేన=లీలాశుకుఁడను విలాసారమైన చిలుకచేత, రచితం=(కవిపరముగా) నిర్మింపఁబడినదియు - (శుకపరముగా) కూయింపఁబడినదియు, అనఁగా శబ్దింపఁబడినదియు, అగు, కర్ణామృతం=కర్ణామృతగ్రంథ మనెడి చెవులకు అమృతప్రాయమైన శబ్దము, కల్పశతాన్తరేపి = వందలకొలఁది కల్పములయందుఁగూడ, వహతు=అవిచ్ఛిన్నమై నిలసిల్లుచుండుఁ గాక.

మ. ఫలవాంఛన్ హరికీర్తిగుచ్ఛరతియున్ ఫాలాక్షుసంసేవయున్
గలలీలాశుకవాక్యముల్ దెనుఁగునం గర్ణామృతఖ్యాతిగా
నలరం జెప్పితి వెల్లపూడిమణిపెద్దామాత్యవెంగన్న నే
నలరుందోయిటిమాడ్కిఁ గైకొనుము కృష్ణా కల్పసంస్థాయిగాన్.

తా. శివుని పాదారవిందములయందు భక్తి గలిగి పూగుత్తికై నొమరులీలాశుకమువలె నీకీర్తియందు అత్యంతాసక్తిగలిగియుండు లీలాశుకుఁ డనుకవి కర్ణామృతముగా రచించినయీకర్ణామృతగ్రంథము పెక్కుకల్పము లుండును గాక.

మాలిని. తనుజితజలవాహా దారితశ్వేతవాహా!
జననకృతతమోహా శాంతమర్దాంతమోహా!
యనఘగుణసమూహా యార్తరక్షన్ సమూహా!
వినతవినయగేహా వేంకటాహార్యగేహా! 111

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాశ్రీవీక్షా త్తసారస్వతా
భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధచిదచిద్బోధక్షమాశాంతి స
త్త్వాదయాభూషణ వెల్లపూ షిమణిపెద్దామాత్యవెంగాగ్రణీ
గదితాశ్వాసము పొల్చుఁ బ్రాథమిక మై కర్ణామృతశ్రీకృతిన్.

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము
ప్రథమాశ్వాసము

కొన్ని ప్రతులలోఁ గానిపించునధికపాఠము

శ్లో॥ ధన్యానాం సరసానులాపసరణీసౌభాగ్య మభ్యస్యతాం
కర్ణానాం వివరేషు కామపి సుధావృష్టిం దుహానం ముహుః।
వశ్యానాం సుదృశాం మనోనయనయో ర్మగ్నస్య దేవస్య నః
కర్ణానాం వచసాం విజృమ్భిత మహో శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమ్ ॥

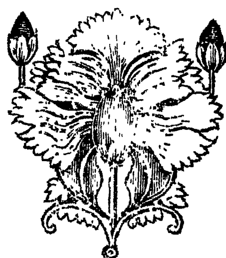
టీ. సరసా...సౌభాగ్యమ్‌_సరస=రసవంతములైన, అనులాప=పలుకులయొక్క, సరణీ=మార్గముయొక్క_రసవంతమైన పలుకులపొందికయొక్క, సౌభాగ్య=మనోజ్ఞత్వమును_పెంపుసొంపును, అభ్యస్యతాం=అభ్యసించుచున్నవారైన, ధన్యానాం=కృతార్థుల యొక్క_సహృదయులయొక్క యనుట, కర్ణానాం=చెవులయొక్క, వివరేషు = రంధ్రములయందు, కామపి=కొలఁదియిడరాని, సుధావృష్టిం=అమృతవర్షమును, ముహుః= మాటికి, దుహానం = పిదుకుచున్నదియగు, శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమ్ = శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమనెడి యీగ్రంథము, వశ్యానాం = జితేంద్రియులైన_వశురాండ్రైన, సుదృశామ్ = విద్వాంసులయొక్క - స్త్రీలయొక్క, మనోనయనయోః = మనస్సునందును కన్నులందును, మగ్నస్య=మునిఁగినవాఁడైన_లీనుఁడైన యనుట, దేవస్య=దేవునియొక్క, నః= మా, కర్ణానాం = చెవులయు, వచసాం = వాక్కులయు, విజృమ్భితమ్=చెలరేఁగుట_శ్రీకృష్ణుఁడు మాకర్ణములందును వాక్కులందును విజృంభించుటయే యీకర్ణామృతమయ్యెననుట_విద్వాంసులకును గోపస్త్రీలకును మనోనయనముల కానందప్రదమైన పరత్వసౌలభ్యసంగతి గలిగినవాఁడు గావున మాకర్ణములకును వాక్కులకును ఆనందప్రదుఁడైనాఁడు. ఇట్టి మాకర్ణములయు వాక్కులయు కృష్ణవిషయమైన విజృంభణమే కర్ణామృత మయ్యె నని భావము. అహో = ఆశ్చర్యము. ధన్యులకర్ణములందు సుధావృష్టి గురియునదిగాన కర్ణామృత మనఁబడినది యని యభిసంధి.

తా. సరసములైన మాటపొందికల పెంపును అలవాటు చేసికొనుచున్న సహృదయుల కర్ణములకు నమృతవర్షమువలె నత్యంతభోగ్యమై, కావుననె కర్ణామృతమనఁబడిన యీకర్ణామృతము విద్వాంసులకును స్త్రీలకును నానందప్రద మగు మూర్తి విశేషము గలవాఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు మాకర్ణములను వాక్కులను విజృంభింపఁజేయుఁగానైన విజృంభణమే యగును.

శ్లో॥ అనుగ్రహద్విగుణవిశాలలోచనై
రనుస్వనద్విగుణగళద్రవామృతైః ।
యతో యతః ప్రసరతి మే విలోచనం
తత స్తతః స్ఫురతు తవైవ వైభవమ్ ॥

టీ. యతః యతః = ఎక్కడెక్కడ, మే = నాయొక్క, విలోచనమ్ = కన్ను, ప్రసరతి = నిగుడునో, తతః తతః = అక్కడడక్కడ, అను...లోచనైః - అనుగ్రహ = దయచేత, ద్విగుణ = ఇనుమడిగా, విశాల = వెడలుపైన, లోచనైః = కన్నులచేతను, అనుస్వన...మృతైః-అనుస్వన = అందెలు మొదలైనవానిని అనుసరించి మ్రోయుశబ్దముల చేత, ద్విగుణ = రెండింతలుగా, గళత్ = స్రవించుచున్న, రవ + అమృతైః = వేణుధ్వని యనెడి యమృతముల చేతను-అమృతమువంటి వేణుధ్వనుల చేతను, తవ = నీయొక్క, వైభవమేవ = వైభవమే, స్ఫురతు = ప్రకాశించుఁగాక.

తా. నాకు ఎక్కడెక్కడఁ జూచినను దయచే ఇనుమడిగా విరివిచెందిన నీకన్నుల చేతను, అందియలకడియముల మ్రోఁతచే నినుమడిగా నమృతమువలె నొలుకుచున్న వేణుధ్వనుల చేతను, నీవైభవమే నాకుఁ దోఁచుచుండుఁగాక.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము.

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్లో॥ అభినవనవనీతస్నిగ్ధ మాపీతదుగ్ధం
దధికణపరిదిగ్ధం ముగ్ధ మఙ్గం మురారేః।
దిశతు భువనకృఛ్రచ్ఛేది తాపిఞ్ఛగుచ్ఛ
చ్ఛవి నవశిఖిపిఞ్ఛాలాఞ్ఛితం వాఞ్ఛితం నః॥ 1

టీ. అభి...స్నిగ్ధం-అభినవ = మిక్కిలి క్రొత్తదైన-అప్పుడు చిలికి యెత్తఁబడిన నవనీత=వెన్నవలె, స్నిగ్ధం = మిసిమిజిడ్డుగలదియు, ఆపీతదుగ్ధం-ఆపీత = త్రాగఁబడిన, దుగ్ధం=పాలుగలదియు-పాలుద్రావినదియుననుట, దధి...దిగ్ధం-దధి = పెరుఁగుయొక్క, కణ=బిందువులచేత, పరిదిగ్ధం=అంతట పూయఁబడినదియు, ముగ్ధం=సుందరమైనదియు, భువ...చ్ఛేది-భువన=లోకములయొక్క, కృఛ్ర=సంకటములను, ఛేది=త్రుంచునదియు, తాపి...ఛవి-తాపిఞ్ఛ=కానుగుచెట్టుయొక్క, గుచ్ఛ=పూగుత్తులయొక్క, ఛవి=కాంతి వంటికాంతి గలదియు,నవ...ఞ్ఛితమ్-నవ=క్రొత్తదైన, శిఖిపిఞ్ఛా=నెమిలిపురిచేత, లాఞ్ఛితం = గుఱుతిడఁబడినదియు, తనకృష్ణావతారమునకు విశేషలక్షణముగా నెమిలిపురిని దాల్చినది యనుట, అగు, మురారేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, అఙ్గం=దేహము, నః=మాయొక్క, వాఞ్ఛితం- అభీష్టమును,దిశతు=ఇచ్చుఁగాక, ఇట గొల్లలయిండ్లలో వెన్న పాలు పెరుఁగు త్రాగునప్పటిలీలావైలక్షణ్యమును కవి యనుసంధించినాఁడు; కావుననే వెన్న దిని యాజిడ్డు తగిలి మఱింత మిసిమిదేఱుటచే 'నవనీతస్నిగ్ధ' మనియు పాలుద్రావినసొంపు పెంపారుటచే 'ఆపీతదుగ్ధ'మనియు, పెరుఁగుతుంపరలు పైని వ్యాపించియుండుటచే 'దధికణపరిదిగ్ధ' మనియు అంగమును వర్ణించినాఁడు. ఆయంగ మితరమగునవతారముల నుండి వ్యావర్తించుటకై 'శిఖిపిఞ్ఛాలాఞ్ఛిత' మన్నాఁడు.

శా. తాపింఛచ్ఛవియై వినీలనవనీతస్నిగ్ధమై ముగ్ధమై
యాపీతామితదుగ్ధమై దధికణైకాదిగ్ధమై లోకకృ

ఛ్రాపచ్ఛేదకమై వినీలశిఖిపింఛాలాంఛితం బైన శ్రీ
గోపాలప్రభుమూర్తి వాంఛిత మొసంగుఁగాక మాకు నశ్రాంతమున్.

తా. పచ్చివెన్నజిడ్డు దేఱుచు, పాలు సొంపారఁ బ్రాఁగి, పెరుఁగుతుంపరలు పయి నలమి, కానుగచెట్లకాంతివంటినల్లనికాంతి గలిగి, క్రొత్తనెమిలిపురిని దాల్చి, జగంబుల సంకటంబులను మాలించునట్టి శ్రీకృష్ణునిశరీరము మాకోర్కెల నొడఁగూర్చుఁగాత.

శ్లో॥ యాం దృష్ట్వా యమునాం పిపాసు రనిశం వ్యూహో గవాం గాహతే
విద్యుత్వా నితి నీలకణ్ఠనివహో యాం ద్రష్టు ముత్కణ్ఠతే ।
ఉత్తంసాయ తమాలపల్లవ మితి ఛిన్దన్తి యాం గోపికాః
కాన్తిః కాళియశాసనస్య వపుషః సా పావనీ పాతు నః॥ 2

టీ. పిపాసుః=పానము సేయఁగోరుచున్న, గవాం=గోవులయొక్క, వ్యూహః=సమూహము, యాం=దేనిని-ఏకాంతిని, యమునాం=యమునానదినిగా, దృష్ట్వా=చూచి, అనిశం=ఎప్పుడును, గాహతే=ప్రవేశించుచున్నదియో, నీలకణ్ఠనివహః-నీలకణ్ఠ = నెమిళులయొక్క, నివహః=సమూహము, యాం=దేనిని-ఏకాంతిని, విద్యుత్వాన్ ఇతి=మేఘము అని, ద్రష్టుం=చూచుటకు, ఉత్కణ్ఠతే=తమకపడుచున్నదో, గోపికాః = గోపస్త్రీలు, యాం=ఏకాంతిని, తమాలపల్లవమ్-తమాల=నల్లకానుగచెట్టుయొక్క, పల్లవమ్ఇతి = చిగురునుగా, దృష్ట్వా=చూచి, ఉత్తంసాయ = శిరోభూషణముకొఱకు, ఛిన్దన్తి=గిల్లుచున్నారో, కాళి...సనస్య-కాళియ=కాళీయుని, శాసనస్య=శిక్షించినవాఁడైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, వపుషః=శరీరముయొక్క, సా=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, పావనీ=పవిత్రమైన, కాన్తిః=కాంతి, నః=మమ్ము, పాతు=పరిపాలించునుగాక-యమునానదియు, మేఘమును, కానుగచిగురును నల్లనివిగాన నల్లనిదైన శ్రీకృష్ణునికాంతిని గోవులు మొదలైనవి యమునానది మొదలైనవిగా భ్రమించినవని తెలియునది. మఱియు గోవులకు నదీగాహనమందును, నీలకంఠములకు మేఘదర్శనమందును, స్త్రీలకు పల్లవచ్ఛేదనమందునుగలయౌత్సుక్యమునకు అనుగుణముగాకృష్ణునికాంతిని వరుసగా యమునానదిమొదలైనవిగారూపించినాఁడు.

చ. అనిశము యామునాంబు విది కై యానెద మంచును గోగణంబు లె
ల్లను జొర, బర్హిపంక్తులు వలాహక మంచును వేడ్కఁ జొందఁగ
న్గొనఁగఁ, దమాలపల్లవము కై కొప్పున కౌనని గోపకామినుల్
చినుమఁగ నొప్పుకృష్ణునివిశేషతనుద్యుతి నన్నుఁ బ్రోచుతన్. 2

తా. ఏకాంతినిఁజూచి, దప్పిగొన్నగోవులు యమునానది యని చొచ్చునో; నెమిళులు మబ్బని తమకపడునో; గోపికలు కానుగచిగురని కోయుదురో, ఆపవిత్రమైనకృష్ణునికాంతి నన్ను రక్షించుఁగాక.

అవ. గోపీవస్త్రాపహరణలీలను వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *దేవః పాయా త్పయసి విమలే యామునే మజ్జతీనాం
యాచ స్తీనా మనునయపదై ర్వఞ్చితా న్యంశుకాని।
లజ్జాలోలై రలసవిలసై రున్మిషత్పఞ్చబాణై
ర్గోపస్త్రీణాం నయనకుసుమై రర్చితః కేశవో నః॥ 3

టీ. విమలే=నిర్మలమైనదియు, యామునే=యమునానదిని సంబంధించినదియు, అగు, పయసి=నీటియందు, మజ్జతీనాం=మునుఁగుచున్నవారును-స్నానము చేయుచున్నవారనుట, వఞ్చితాని=వీమఱింపఁబడిన-అపహరింపఁబడిన, అంశుకాని=వస్త్రములను, అనునయపదైః=లాలించు మాటలచేత, యాచ స్తీనాం=వేఁడుచున్నవారును-యమునానదీజలముల స్నానము సేయుచుండఁగా కృష్ణుఁడు తమవలువలను అపహరింపఁగా దానిని ఇమ్మని బతిమాలుచున్నవారు ననుట, అగు, గోపస్త్రీణాం=గొల్లచెలువలయొక్క, లజ్జాలోలైః-లజ్జా=సిగ్గుచేత, లోలైః=చంచలములైనవియు, ఉన్మి...బాణైః=ఉన్మిషత్=ఆవిర్భవించుచున్న, పఞ్చబాణైః=మన్మథుఁడు గలవియు - మరులుపొడముపుచున్నవియు, కొనునవే, అలసవిలసైః-అలస=మందములును, విలసైః=ప్రకాశించునవియు అయినవియు - లజ్జచేత చలించుచున్నవియు మన్మథవికారముచేత మందమైనవియు ననుట-అనఁగా గోపికలు వివస్త్రలైయుండి సిగ్గుచేత కృష్ణుని నిలుకడగా చూడనేరక కన్నుల నిటునటు త్రిప్పుచుండిరనియు, మోహావేశముచే నతనియందు చూపులు నెలకొల్పుటచేఁ గన్నులను మందముగాఁ(అలసములుగా) జేసిరనియు లజ్జాకామములవలని లోలత్వాలసత్వములు తెలియునది; ఇట్టివైన, నయనకుసుమైః-నయన=నేత్రములనియెడి, కుసుమైః=పువ్వులచేత-నేత్రముల నల్లని చూడ్కు లనెడి నల్లగలువలచేతననుట, అర్చితః=పూజింపఁబడినవాఁ డగు, దేవః=దేవుఁడైన, కేశవః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=మమ్ము, పాయాత్=రక్షించుఁగాక - పంచబాణుఁడు బాగుగా పొడమియుండినయెడల కృష్ణుని యందు నయనములు స్థిరముగా నుండును; అట్లుగాక ‘ఉన్మిషత్’ అని పొడముచుండుటను చెప్పుటచే ‘అలస’ము లని అనఁగా కొంత స్థిరముగా నుండెనని చెప్పఁబడియె.

మ. యమునావేణికయందు గోపికలు నీరాడన్ స్వకీయాంశుకౌ
ఘములన్ దాఁచఁగ సిగ్గుచే మృదులవాక్యప్రౌఢితో వేఁడుకన్

*ఈశ్లోకమున కర్థము-‘కదమ్బవృక్షమారూఢంగోపీవస్త్రాపహారిణమ్।కృష్ణంధ్యాత్వార్ధరాత్రేతు జపేన్మన్త్రం సహస్రకమ్। దశరాత్రజపా దేవ మాకర్షేన్నాగకన్యకాం। కన్యకాస్త్రీదశాదీనాం కింపున ర్మర్త్యయోషితః’ అని గోపాలకృష్ణమంత్రరాజమందలి వస్త్రాకర్షణప్రయోగధ్యాన మని సనత్కుమార సంహితయందుఁ జెప్పంబడి యున్నది.

సముదంచన్మదనాలసోల్లసనిరీ క్షాసీలనీరేజమా
ల్యములన్ వారలు పూజసేయఁ దగునక్షయ్యాబ్జాక్షు సేవించెదన్.

తా. గోపికలు యమునానది తేటనీటిలో జలకములాడుచుండునపుడు వారివలువలను గృష్ణుఁ డపహరింపఁగా ఆ స్త్రీలు వలువ లిమ్మని వేఁడుచును గన్నులను లజ్జచే ఇటునటు త్రిప్పుచును మన్మథవికారము పొడముచుండుటచే మందముగాను కృష్ణునిపై నిగుడ్పఁగా ఆ చూడ్కులను నల్లగలువలచేతఁ బూజితుండైన శ్రీకృష్ణదేవుండు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ మాత ర్నాతః పర మనుచితం య త్ఖలానాం పురస్తా
దస్తాశఙ్కం జఠరపిఠరీపూర్తయే నర్తితాఽసి ।
తత్క్షన్తవ్యం సహజసరళే వత్సలే వాణి! కుర్యాం
ప్రాయశ్చిత్తం గుణగణనయా గోపవేషస్య విష్ణోః ॥ 4

టీ. సహజసరళే-సహజ=స్వాభావికముగా, సరళే=మృదువైనదానా-స్వాభావికముగా ఆశ్రితులయెడ అభిముఖ్యము గలిగియుండుదానా యనుట, వత్సలే=వాత్సల్యము గలదానా-భక్తులదోషములను గణింపక భోగ్యముగాఁగొనుదానా, మాతః=తల్లీ, హేవాణి=ఓసరస్వతీ, జఠ... ర్తయే-జఠర=ఉదరమనెడి, పిఠరీ=పసఁటిరియొక్క, పూర్తయే=నిండుటకొఱకు, ఖలానాం=దుర్జనులయొక్క, పురస్తాత్=ముందఱ, అస్తాశఙ్కం=సందేహములేనట్లు, నర్తితా=నర్తనము చేయింపఁబడినదానవు, అసి ఇతి=అయితి వనునది, యత్=ఏదియో, అతః=ఇంతకంటెను-నిన్ను పొట్టనింపుటకొఱకై దుష్టులయొద్ద ఆడించుటకంటెను అనుట - పొట్టపోసికొనుటకై నిన్ను దుష్టులను వర్ణించుటయందు ఉపయోగించుటకన్నను అని భావము. అనుచితమ్=తగనిది, పరం=మఱియొకటి, న అస్తి=లేదు. తత్=అది-దుష్టవర్ణనములందు నిన్ను వినియోగించుట, క్షన్తవ్యం=క్షమింపఁదగినది. గోపవేషస్య=గొల్లవేషము గల, విష్ణోః=శ్రీవిష్ణుదేవునియొక్క-శ్రీకృష్ణునియొక్క యనుట, గుణగణనయా-గుణ=కళ్యాణగుణములయొక్క, గణనయా=గణించుటచేత-కీర్తించుటచేత, ప్రాయశ్చిత్తం=నిష్కృతిని, కుర్యామ్=చేసెదను-నిన్ను దుష్టులయందు వినియోగించిన పాతకమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగాఁ గృష్ణమూర్తి కళ్యాణగుణవర్ణనమందు వినియోగించెద - నీకల్యాణగుణములను వర్ణించి పాతకమును బాసికొనెద నని భావము, 'జఠరపిఠరీ పూర్తయే' అనుటచే అత్యంత నీచత్వమును అనుచితత్వమును ధ్వనించుచున్నవి. ఇంతటిదోషమును 'సహజసరళ'త్వమును 'వత్సల'త్వమును గలిగియుండు నీవు క్షమింపఁదగు నని యర్థము.

చ. ఉదరము నింపఁ గోరి ఖలు లుండెడుతావులు సేరి వారిక
ట్టెడుట నశంక నిన్ను నటియింపఁగఁ జేసినపాతకంబులన్

సదయత నోర్వఁగా వలెఁ బ్రసన్నమతిన్ ననుఁ గన్నతల్లి శా
రద యదువంశనాయకనిరస్తుతి నిష్కృతి సేనొనర్చెదన్. 4

తా. తల్లీ! సరస్వతీ! ఈనాపాటవింపుటకొఱకు నిన్ను దుష్టులనువర్ణించుటయందు విచ్చలవిడిగా వినియోగించితిని. ఇంతకంటె అనుచితమైనది మఱొకటి గలుగదు. నీవు స్వభావసిద్ధముగా మృదుత్వమును వాత్సల్యమును గలదానవుగనుక ఈదోషమును క్షమింపవలయును. శ్రీకృష్ణమూర్తి కల్యాణగుణములను వర్ణించి యీపాతకమునకు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనెద.

అవ. వేణుగానవైఖరిని వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అఙ్గుళ్యగ్రై రరుణకిరణై ర్ముక్తసంరుద్ధరన్ధ్రం
వారం వారం వదనమరుతా వేణు మాపూరయన్తమ్ ।
వ్యత్యస్తాఙ్ఘ్రిం వికచకమలచ్ఛాయవిస్తారినేత్రం
వన్దే బృన్దావనసుచరితం నన్దగోపాలసూనుమ్॥ 5

టీ. అరుణకిరణైః-అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, కిరణైః=కాంతులుగల, అఙ్గుళీ+అగ్రైః=వ్రేలికొనలచేత, ముక్త...రన్ధ్రం యథాతథా-ముక్త=విడువఁబడినవియు, సంరుద్ధ=కప్పఁబడినవియు, అగు, రన్ధ్రం యథాతథా=రంధ్రములు గలుగునట్లుగా, వేణు=పిల్లఁగ్రోవిని, వారంవారమ్=మాటిమాటికి, వదనమరుతా-వదన=ముఖముయొక్క, మరుతా=గాలిచేత, ఆపూరయన్తం=నిండింపఁజేయుచున్నవాఁడును, వ్యత్యస్తాఙ్ఘ్రిం-వ్యత్యస్త=మార్పఁబడిన, అఙ్ఘ్రిం=పాదములు గలవాఁడును-కుడిపాదము ఎడమప్రక్కను ఎడమపాదము కుడిప్రక్కను ఉంచుకొన్నవాఁడనుట, విక...నేత్రమ్-వికచ=వికసించిన, కమల=తెల్లదామరలరేకులయొక్క, ఛాయా=కాంతివంటికాంతిని, విస్తారి=విస్తరింపఁజేయుచున్న, నేత్రమ్=కన్నులు గలవాఁడును, బృన్దావ...రితమ్-బృన్దావన=బృందావనమందు, సుచరితం=శోభనమైనసంచారము గలవాఁడును, అగు, నన్దగోపాలసూనుమ్=నందగోపాలునియొక్క కొడుకైన శ్రీకృష్ణమూర్తినిగూర్చి, వన్దే=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. అరుణశ్రీ వెలుఁగొత్తునంగుళుల నొయ్యొయ్యం గప్పుచున్ విప్పుచున్
మురళీరంధ్రము లాస్యమారుతమునం బూరించు చొయ్యారమై
చరణద్వంద్వము మార్పడన్ నిలుచు కంజాతాయతాలోకభా
సురబృందావనమందిరాంతరచరున్ గృష్ణుం గీర్తించెదన్. 5

తా. ఎఱ్ఱనికాంతులు నిగుడ్చువ్రేళ్ళచేపిల్లఁగ్రోవిరంధ్రములు గప్పుచును విప్పుచును మాటిమాటికి ముఖవాయువుచే దానిని పూరించుచు పాదములు మార్పడఁబెట్టుకొని

నిలిచి, విరిదమ్ములకొంతులను వెల్లిగొలుపుచున్న కన్నుదోయితో బృందావనమందు సంచరించుచుండు నందగోపాలకుమారుని గూర్చి నమస్కరించుచున్నాను.

అవ. జిహ్వను శ్రీకృష్ణకీర్తనముకొఱకు సంబోధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మన్దం మన్దం మధురనినదై ర్వేణు మాపూరయన్తం
బృన్దం బృన్దావనభువి గవాం చారయన్తం చరన్తమ్ ।
ఛన్దోభాగే శతమఖముఖధ్వంసినాం దానవానాం
హన్తారం తం కథయ రసనే గోపకన్యాభుజఙ్గమ్ ॥ 6

టీ. మధురనినదైః-మధుర=మనోహరములైన, నినదైః = ధ్వనులచేత, మన్దం మన్దం=మెల్లమెల్లన, వేణుం=పిల్లఁగ్రోవిని, ఆపూరయన్తం=నిండించుచున్నవాఁడును, బృన్దావనభువి=బృందావనభూమియందు, గవామ్=గోవులయొక్క, బృన్దమ్=సమూహమును చారయన్తం=సంచరింపఁ జేయుచున్నవాఁడును, ఛన్దోభాగే=వేదైకదేశమైన వేదాంతమందు, చరన్తమ్=సంచరించుచున్నవాఁడును, శత...ధ్వంసినాం-శతమఖముఖ=దేవేంద్రుఁడు మొదలైనవారిని, ధ్వంసినాం=అడఁచుచున్న, దానవానాం = రాక్షసులకు, హన్తారం=నాశముసేయువాఁడును, తం=ప్రసిద్ధుఁడునైన, గోపకన్యాభుజఙ్గమ్ - గోపకన్యా=గొల్లచెలువల, భుజఙ్గమ్=విటుఁడైనకృష్ణుని, హేరసనే=ఓనాలుకా, కథయ = కీర్తింపుము. వేణువునూఁదుచు గోవులను మేపుచు బృందావనమునఁ దిరుగు గొల్లపడుచులవిటకాఁడైన సులభుఁడే వేదాంతప్రతిపాద్యుఁడై రాక్షసులకు హంత యగుపరుఁడు గాన వాని యేతాదృశపరత్వసౌలభ్యవైచిత్ర్యములను వర్ణింపుమా యని భావము.

శా. బృందారణ్యతరుప్రదేశముల గోబృందంబులన్ మేపుచున్
మందం బౌమధురధ్వనిన్ మురళిఁ బ్రల్మోటున్ వినోదించుచున్
ఛందోవీథిఁ జరించుచున్ విమతరక్షఃస్తోమవిధ్వంసనా
నందుం డైనవ్రజాంగనావిభు రసజ్ఞా! ప్రజ్ఞఁగీర్తింపుమా. 6

తా. మనోజ్ఞస్వరములచే మెల్లమెల్లన వేణువునూఁదుచు, బృందావనంబున గోగణంబులను మేపుచును, వేదాంతవీథులఁ జరియించుచు, నెల్లరాక్షసుల నడంచుచుఁ బ్రసిద్ధుఁడైన గొల్లమిటారులవిటకానిని ఓనాలుకా! వర్ణింపుమా.

అవ. స్వప్నమందుఁ బొడ తెంచిన శ్రీకృష్ణమూర్తిని వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వేణీమూలే విరచితఘనశ్యామపిఞ్ఛావచూడో
విద్యుల్లేఖావలయిత ఇవ స్నిగ్ధపీతామ్బరేణ ।

మా మాలిఙ్గన్మరకతమణిస్తమ్భగమ్భీరబాహుః
స్వప్నే దృష్టస్తరుణతులసీభూషణో నీలమేఘః ॥* 7

టీ. వేణీమాలే - వేణీ = కేశబంధవిశేషముయొక్క, మాలే = మొదటను, విరచిత...చూడః-విరచిత = చేరుఁపబడినదియు, ఘన=మబ్బువలె - లేక-మిక్కిలిగా, శ్యామ=నల్లనిదియు, అగు, పిఞ్ఛ=నెమిలిపురి, అవచూడః = శిరోభూషణముగాఁ గల వాఁడును, స్నిగ్ధ...రేణ-స్నిగ్ధ=నిద్దమైన-నిగనిగలాడు, పీతామ్బరేణ = పీతాంబరము చేత - పచ్చనిబంగారువలువచేత, విద్యు...లయిత ఇవ-విద్యుత్ = మెఱపులయొక్క, లేఖా=పంక్తులచేత, వలయితః ఇవ=చుట్టుకొనఁబడినవానివలె నున్నవాఁడును, మర... బాహుః-మరకతమణి=ఇంద్రనీలమణిశిలాకారమైన, స్తమ్భ = స్తంభమువలె, గమ్భీర = దిట్టమైన, బాహుః = భుజములు గలవాఁడును, తరు...భూషణః - తరుణ = లేఁత యగు, తులసీ=తులసీమాలిక, భూషణః = అలంకారముగాఁ గలవాఁడును, అగు, నీల మేఘః=కారుమబ్బువంటి వర్ణము గలవాఁడు, మాం=లక్ష్మిని, ఆలిఙ్గన్=కౌఁగిలించువాఁడగుచు, స్వప్నే=స్వప్నమందు, దృష్టః=చూడఁబడెను, ఇచట 'నీలమేఘః' అనుటచే నీలమేఘసదృశచ్ఛాయగల శ్రీకృష్ణవిగ్రహము గ్రాహ్యము. అట్టి నల్లనివిగ్రహమును జుట్టుకొన్న నిగనిగని పీతాంబరము నీలమేఘమును జుట్టుకొన్న విద్యుల్లేఖవలె నుండెనని యాశయము.

చ. అలరుమెఱుంగురంగు గలహాటక శాటిక మాళిపాళి భా
సిలునవపింఛకంబు తులసీదళదామముఁ గల్గినట్టిమే
ఘలలితమూర్తి మానికపుఁగంబముఁబోనిభుజద్వయంబుచే
నలమి రమావధూటిఁ జెలువందఁ గలం గనిపించె నింపుగన్. 7

తా. జడమొదట నల్లనినెమిలిపురిని జెరివి, నిగనిగలాడుపీతాంబరము మెఱుఁగుల బంతివలె మబ్బులవంటినల్లనితనమేన మెఱయఁగా, ఇంద్రనీలమణిస్తంభమువంటిబాహువులొప్ప, లేఁతతులసీమాలికను దాల్చి, లక్ష్మీదేవిని గౌఁగిలించుకొని, శ్రీకృష్ణమూర్తి నాకుఁ గలలోఁ గానంబడియెను.

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు వలువ లపహరించినయొకానొకముగ్ధయొక్క మాగ్ధ్యము వర్ణించుచున్నాఁడు.

---

*ఈశ్లోకమునర్ధము 'వామాఙ్కస్థితయా వామపాణిపద్మస్థపద్మయా। పద్మావతారయాశ్లిష్టం రుక్మిణ్యా కనకాభయా॥ హరిం తాపిఞ్ఛసచ్ఛాయ మాసీనం కాఞ్చనామ్బుజే। ఆశ్లిష్య సంప్రియాం దేవ్యా ఫలోద్యద్వామపాణినా। సౌవర్ణవేత్రవిలసద్దక్షపాణితలం స్మరేత్। పీతామ్బరధరం దివ్యభూషామాలావిభూషణమ్' అని గోపాలకృష్ణషోడశాక్షరమంత్రధ్యానముగా సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పఁబడినది.

శ్లో॥ *కృష్ణే హృత్వా సిచయనిచయం కూలకుఞ్జాధిరూఢే,
ముగ్ధా కాచి న్ముహు రనునయైః కిన్న్వితి వ్యాహరన్తీ ।
సభ్రూభఙ్గం సదరహసితం సత్రపం సానురాగం
ఛాయాశ్శౌరేః కరతలగతా న్యమ్బరా ణ్యాచకర్ష ॥ 8

టీ. సిచయనిచయమ్-సిచయ=వస్త్రములయొక్క, నిచయం=సమూహమును, హృత్వా=హరించి, కృష్ణే=శ్రీకృష్ణుఁడు, కూల...రూఢే-కూల=యమునాతటమందలి, కుంజ=పొదయందు, అధిరూఢేసతి=ఎక్కినవాఁ డగుచుండఁగా, కాచిత్=ఒకానొక, ముగ్ధా=ముద్ధరాలు, ముహుః=మాటికిని, అనునయైః=ఊఱడింపుపలుకుల చేత, కిన్ను=ఇతి=ఏమియని-ఏమిప్రయోజనమని,వ్యాహరన్తీ = చెప్పుచున్నదై,సభ్రూభంజ=బొమముడితోఁ గూడినట్లును, సదరహాసితం=చిఱునవ్వుతోఁగూడినట్లును, సత్రపం=సిగ్గుతోడఁ గూడినట్లును, సానురాగమ్=అనురాగముతోఁగూడినట్లును, ఛాయాశౌరేః=ఛాయారూపముననుండు శ్రీకృష్ణునియొక్క-శ్రీకృష్ణునిఛాయారూపముయొక్క, కర...తాని-కరతల=అఱచేతిని, గత=పొందినవైన, అమ్బరాణి=వస్త్రములను, ఆచకర్ష=లాగెను. ఎంత యూఱడింపుమాటలతో వేఁడుకొన్నను వలువలు ఇయ్యనందున అట్టిమాటలచేఁబనియేమి యని బలాత్కారమునకుఁ జొచ్చినదనియు ముగ్ధ గావున కృష్ణుని నీడయొక్క చేతియంబరములను లాగినదనియుఁ దెలియునది. కోపముచే భ్రూభంగమును నిరర్థకప్రయత్న మగుటచే దరహసితమును, వస్త్రమును ఏమఱుటచేఁద్రపయును, గామముచే అనురాగమును దెలియునది. కోపముయొక్క ఆతురత్వముచే నీడ యనియుఁ దలంపక లాగినదనుట.

ఉ. కోకలు ముచ్చిలించి తటకుంజగృహంబున నిల్వ సిగ్గునున్
భ్రూకుటియున్ దరస్మితనికరూఢియుఁ బ్రేమముఁ దోఁప గట్టకన్
రాక యి దేమిరా తగదుకరా యని ముగ్ధవధూటి నీటిలోఁ
జేకొనఁ బూనె నీడ యగుకచిన్నముకుందునిచేతిచేలముల్. 8

తా. శ్రీకృష్ణుఁడు చేల యైనయొకానొకపడఁతియొక్క పలువలను దొంగిలి యమునానదిగట్టునందలి పొదరింటి నెక్కఁగా నాముగుద యెంతసమాధానపుఁబలుకులతో వేఁడినను వలువల నియ్యనందున మాటికి బతిమాలికొనుటలో పనయేమియని బొమముడి

* ఈ శ్లోకమునర్ధము 'కదమ్బవృక్ష మారూఢం గోపీవస్త్రాపహారిణమ్। కృష్ణం ధ్యాత్వార్ధరాత్రేతు జపేన్మన్త్రం సహస్రకమ్ । దశరాత్రజపాదేవ మాకర్షేన్నాగకన్యకాః। కన్యకాస్త్రిదశాదీనాం కింపున ర్మర్త్యయోషితః' అని గోపాలకృష్ణమన్త్రరాజమని సనత్కుమారసంహిత.

పాటును చిలుకపల్కులను సిగ్గును ప్రేమయు మువ్విరిగొనఁగా, నాకృష్ణుని నీపయొక్క చేతియందలి వస్త్రములను లాగెను.

అవ. జన్మాంతరమందైనను వేణువుగా నేని పుట్టఁగలనా యని యువిదలు లూరుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అపి జనుషి పరస్మి న్నాత్తపుణ్యో భవేయం
తటభువి యమునాయా స్తాదృశో వంశనాళః ।
అనుభవతి య ఏష శ్రీమదాభీరసూనో
రధరమణిసమీపన్యాసధన్యా మవస్థామ్ ॥ 9

టీ. శ్రీమత్ + ఆభీరసూనోః-శ్రీమత్=సంపత్కరుఁడైన, ఆభీరసూనోః-ఆభీర=గొల్లవాఁడైన నందునియొక్క, సూనోః = కుమారుఁడైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, అధర...ధన్యామ్-అధరమణి=కెంపుగతనమువంటి పెదవియొక్క, సమీప=దగ్గఱ, న్యాస = ఉంచుటచేత, కెంపువలె మెఱయు పెదవులదాపున ఉంపఁబడుటచేత, ధన్యామ్ = కృతార్థమైనదగు, అవస్థామ్=దశను, యః ఏషః=ఏ ఇది-ఏ యీపిల్లఁగ్రోవి యనుట, అనుభవతి = అనుభవించుచున్నదో కృష్ణునిపెదవిదాపున నుండు భాగ్యాతిశయమును ఏయీ వేణువు అనుభవించుచున్నదో, తాదృశః = అటువంటిదైన-అట్టిభాగ్యమును అనుభవించునదైన, వంశనాళః=పిల్లఁగ్రోవితూఁడుగా, యమునాయాః = యమునయొక్క, తటభువి=గట్టునందలి ప్రదేశమున, పరస్మిన్=మఱియొక్క, జనుషి = జన్మమందు, ఆత్తపుణ్యఃసన్-ఆత్త=పొందఁబడిన, పుణ్యఃసన్ = పుణ్యము గలవాఁడ నగుచు, అపి భవేయమ్=అగుదునా? ఇచట-అపిశబ్దము ఆశంసార్థకము. ఈజన్మమునందు కృష్ణుని అంటి అనుభవించుపుణ్యమునకు నోఁచకపోయితిని. అచేతనమైన యీవేణువో కృష్ణునియొక్క పెదవికడ నుండు భాగ్యవిశేషమునకు నోఁచినంతపుణ్యము గలదయ్యె. కాఁబట్టి పుణ్యము చేసికొని నేను మఱియొకజన్మమందైనను శ్రీకృష్ణుఁడు సంచరించు యమునానదీతీరమునందు ఇటువంటికృతార్థమైన వేణువుగా నేని పుట్టి యిది యనుభవించు భాగ్యాతిశయమును నేనును అనుభవింపఁ గలుగుదునా యని యర్థము.

ఉ. నందతనూజుమోవిరతనంబుసమీపముఁ జేరి ధన్యతం
బొందెఁ గళిందజాతటముచేరువ వసించినవంశనాళ మా
యందముఁ గాంతునో కొ జన్మనాంతర మంది యశేషసత్క్రియా
బృందము వెంటనంటి ఫలకంబియ్యఁగఁ గోర్కులపంట పండఁగన్.

తా. యమునాతీరమందుఁ బుట్టినయీవంశనాళము కృష్ణునికెమ్మోవిప్రాంతం జేరి కృతార్థత్వము నొందెను. నేనును అట్టిపుణ్యము చేసికొని మఱియొకజన్మమందైనను ఆయమునానదీతీరమున నొకవేణువుగాఁ బుట్టి యట్టికృతార్థత్వమును బొందుదునా !

అవ. మనస్సును సంబోధించి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అయి పరిచిను చేతః ప్రాతరమ్భోజనేత్రం
కబరకలితచఞ్చత్పిఞ్ఛదామాభిరామమ్ ।
వలభిదుపలనీలం వల్లవీభాగధేయం
నిఖిలనిగమవల్లీమూలకన్దం ముకున్దమ్ ॥ 10

టీ. అయిచేతః=ఓమనసా, ప్రాత...నేత్రమ్-ప్రాతఃఅంభోజ=ప్రాతఃకాలమందలితామరవంటి, నేత్రం=కన్నులు గలవాఁడును, కబర...రామమ్-కబర = సిగయందు, కలిత=చుట్టఁబడి, చంచత్=ఒప్పుచున్న, పిఞ్ఛదామ = నెమిలిపురి దండచేత, అభిరామమ్=మనోజ్ఞుఁ డైనవాఁడును, వల...నీలమ్ - వలభిత్ + ఉపల = ఇంద్రనీలమణివలె, నీలం=నల్లనైనవాఁడును, వల్లవీభాగధేయమ్-వల్లవీ = గోప స్త్రీలయొక్క, భాగధేయం=భాగ్యస్వరూపుఁ డైనవాఁడును, నిఖిల...కన్దమ్-నిఖిల=సమ స్తమైన, నిగమ=వేదములనియెడి, వల్లీ=తీవెలయొక్క, మూల=మొదలు అగు, కన్దమ్=గడ్డయైనవాఁడును, వేదములకు మూలభూతుఁ డైనవాఁడనుట, అగు, ముకున్దమ్=శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి, పరిచిను=పరిచయము చేయుము-చింతింపు మనుట, కన్నులు కేవల మంభోజములవంటివి గాక తెల్లవాఱుపూఁట మతిరంతనీటు గులుకు అంభోజములవంటివి. సిగయో నెమిలిపురిసరిచే మతింత సొగసు గులుకునది. మేనో యింద్రనీలమణివలె నిగనిగని నల్లని కాంతులు గలది. ఇట్టివానిని చింతించుట యత్యంతభోగ్యముగా నుండును గాన చింతింపుమా. ఇట్టియొప్పిదములన్నియుఁ దాల్చియు గొల్లపిల్లలకు సొంత్తుగూర్చు కేవలుఁ డైనవాఁడే కదా యనవలదు. వేదముల కెల్ల మూలభూతుఁ డైన పరమపురుషుఁ గూడ యగును జుమీ-కావున వానిని చింతించుట వానినేత్రాదిసౌందర్యమునుబట్టి యత్యంతభోగ్యమును వానిపరమ పురుషత్వమునుబట్టి ఆముష్మికసామ్రాజ్యప్రదమును అగు నని భావము.

మ. లలితాంభోరుహనేత్రు గోపరమణీశ్రీలావణ్యపాత్రున్ సము
జ్జ్వలపౌరందరనీలగాత్రుఁ గబరాంచచ్ఛింఛలీలున్ విని
శ్చలవేదాంతలతాలవాలు మురళీసంగీతలోలున్ దయా
నిలయున్ సమ్మతి మీఱఁ గోరి మనమా ! నిత్యంబు సేవింపుమా!

తా. ఓ మనసా ! తెల్లవాఱునప్పటివికసిత్రత్తమ్మి పూవులవంటి కన్నులు గలిగి, సిగయందుఁ జెరివిన నెమిలిపురిచే సొగసు గులుకుచు, ఇంద్రనీలమణివంటి నల్లని కాంతి గలిగి, గోప స్త్రీలభాగ్య మై, సమ స్తవేదములకును మూలమై యొప్పుశ్రీకృష్ణుని మచ్చిక చేసికొనుమా.

అవ. వేణువును సంబోధించి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అయి మురళి ముకున్దస్మేరవక్త్రారవిన్ద

శ్వసనమధురసజ్ఞే! త్వాం ప్రణమ్యాద్య యాచే।

అధరమణిసమీపం ప్రాప్తవత్యాం భవత్యాం

కథయ రహసి కర్ణే మద్దశాం నన్దసూనోః॥ 11

టీ. ముకున...రసజ్ఞే-ముకున్ద=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, స్మేర=నవ్వుతోఁ గూడిన, వక్త్ర + అరవిన్ద=మోముదామరయొక్క-తామరవంటి మొగముయొక్క, శ్వసన=ఊర్పుఅనెడి, మధు=తేనియయొక్క, రసజ్ఞే=రసమును దెలిసినదైన, అయిమురళి = ఓ వేణునాళమా! త్వాం=నిన్నుఁగూర్చి, అద్య=ఇప్పుడు,ప్రణమ్య=నమస్కరించి,యాచే=(ఒకటి) యాచించుచున్నాను. అది యేమనఁగా:— అధరమణిసమీపం- అధరమణి=మణివంటిపెదవియొక్క, సమీపం=దగ్గఱను, భవత్యాం=నీవు, ప్రాప్తవత్యాంసత్యాం=పొందినదానవు అగుచుండఁగా-అధరముచెంత నున్నప్పు డనుట, నన్దసూనోః=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క,కర్ణే=చెవియందు, రహసి=ఏకాంతమున,మత్ దశాం=నాయవస్థను, కథయ=చెప్పుమా; ఊఁదునప్పుడు కృష్ణుఁడు ముఖవాయువుచేఁ బూరించుటచే మురళి అతని శ్వసనమధువుయొక్క రసము నెఱింగినదిగాఁ జెప్పఁబడియె. నేనెంత చెప్పకొన్నను నాదుర్దశ కృష్ణునికిఁ దెలియలేదు. నీవు అతనిశ్వసనమధువు ననుభవించెడి కృతార్థమవు. కాఁబట్టి కృష్ణుఁడు నిన్ను పెదవిని మోపునపుడు ఆ పెదవికి దాపున నున్న చెవిలో నా దుర్దశను జెప్పుమనుచున్నాఁడు.

చ. హరియధరాంతికస్థలవిహారమునన్ స్మితపూర్ణవక్త్రతా

మరసనమీరసీధురసమాధురిఁ జెందిననిన్ను వేఁడెద

న్మురళిరో నందసూను మదిక్రమాల్కనఁగాఁ జెవిదండ నుండి యె

వ్వరు వినకుండ నాదు వలవంత సమస్తముఁ దెల్పు ప్రమొక్కెదన్.

తా. ఓ మురళీ! నీవు కృష్ణునిసగుమొగమందలియూర్పుల తేనెయను ఆనుసట్టికృతార్థమవు. కాఁబట్టి నీకు ప్రమొక్కి యొకటి యాచించుచున్నాను. అది యేమికాదు. నీవు కృష్ణునికెమ్మోవిచెంత నున్నప్పుడు దాపుననున్న యతనిచెవిలో నాదుర్దశను రహస్యముగాఁ జెప్పుమా.

శ్లో॥ *సజలజలదనీలం వల్లవీకేళిలోలం

శ్రితసురతరుమూలం విద్యుదుల్లాసిచేలమ్।

సురరిపుకులకాలం సన్మనోబిమ్బలీలం

నతసురమునిజాలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥ 12

* ఈశ్లోకమందలియర్థము, సనత్కుమారసంహితయందు, 'ధ్యాయే త్కల్పద్రుమాధస్తా న్మణిపీఠాసనం శుభమ్।కృష్ణం పీతామ్బరధరమ్ శఙ్ఖచక్రకరామ్బుజం। పిఞ్ఛ

టీ. సజ...నీలం-సజల=జలముతోఁ గూడిన, జలద=మేఘమువలె, నీలం=నల్లనైన వాఁడును, వల్ల...లోలమ్-వల్లవీ=గోపస్త్రీలతోడి, కేళీ=సురతసల్లాపాదులందు, లోలమ్=ఆసక్తుఁడైనవాఁడును, శ్రిత...మూలమ్-శ్రిత=ఆశ్రయింపఁబడిన, సురతరు=కల్పవృక్షముయొక్క, మూలం=మొదలు గలవాఁడును-కల్పవృక్షమూలమును ఆశ్రయించినవాఁడనుట, విద్యు...చేలం-విద్యుత్=మెఱుపువలె, ఉల్లాసి=ప్రకాశించుచున్న, చేలం=వస్త్రము గలవాఁడును, మెఱుపువలె తళుతళుక్కని మెఱయు పీతాంబరము గలవాఁడనుట, సుర...కాలమ్-సురరిపు=రాక్షసులయొక్క, కుల=వంశములకు, కాలమ్=యముఁడైనవాఁడును-రాక్షసులను వంశములనే నాశము సేయువాఁడనుట, సన్మ...లీలం-సత్=సజ్జనులయొక్క, మనః=మనస్సులందు, బిమ్బ=బింబరూపముగానుండు, లీలమ్=విలాసము గలవాఁడును-సత్పురుషులహృదయములందు ప్రతిఫలించువాఁడనుట, నత...జాలమ్-నత=నమస్కరించిన, సుర=దేవతలయొక్కయు, ముని=ఋషులయొక్కయు, జాలమ్=సమూహము గలవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్=గొల్లపిల్లవాఁడైన శ్రీకృష్ణుని, నౌమి=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. సజలాంభోధరజాలనీలు విలసత్సౌదామినీచేలునిన్
వ్రజభామానవకేళిలోలుని సుపర్వద్వేషకృత్కాలునిన్
ద్విజరాణ్మానసబింబలీలుని శ్రితాదిత్యద్రుమామూలుని
న్భజియింతున్ మది గోపబాలు నతనాకస్థాదేవతాజాలునిన్. 12

తా. నీటితోఁగూడినమబ్బువలె నల్లనై, గొల్లచెలువలతోడి సురతసల్లాపాదులం దగిలి, మెఱుపువలె మెఱయుచున్న వలువ గట్టి, కల్పవృక్షమునూల నిలిచి, రాక్షసుల నిర్మూలము సేయుచును, సజ్జనులహృదయములఁ బ్రతిఫలించుచును, దేవతలుమునులును గొలువఁగాఁ జెలువొందు గొల్లపిల్లవానిని చిన్నికృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ అధరబిమ్బవిడమ్బితవిద్రుమమ్, మధురవేణునినాదవినోదినమ్ ।
కమలకోమలకమ్రముఖామ్బుజం, కమపి గోపకుమారముపాస్మహే ॥

టీ. అధరబిమ్బ=దొండపండువంటి పెదవిచేత, విడమ్బిత=అనుకరింపఁబడిన, విద్రుమమ్=పగడముగలవాఁడును-పగడమును అనుకరించునట్టి దొండపండువంటియెఱ్ఱని పెదవి గలవాఁడనుట, మధుర...నోదినమ్-మధుర=ఇంపైన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినాద=ధ్వనిచేత, వినోదినమ్=క్రీడించుచున్నవాఁడును-ఈల పుచ్చుచున్నవాఁడనుట,

మానం సుధామయైర్భైరైరావణకరాపృతైః-శక్రేణ శాస్త్రదర్శేన సన్నుతం తపసాత్మనా। స్తూయమానం సురగణైః పుష్పవృష్టికరైర్దివి॥ సేవ్యమానంచ మునిభిః సిద్ధసాధ్యైర్మహోరగైః అని గోపాలకృష్ణద్వాదశాక్షరీమంత్రధ్యాన మని చెప్పంబడి యున్నది.

కమల...బుజం-కమల=తామరవలె, కోమల=మృదువైనదియు, క్రమ=సుందరమైనది యు, అగు, ముఖ + అంబుజమ్=మోముందామరగలవాఁడును, కమపి=ఇట్టటని చెప్పనలవి గానివాఁడును, అగు, గోపకుమారకమ్=గొల్లచిన్నవానిని-శ్రీకృష్ణుని, ఉపాస్మహే=ఉపా సించుచున్నాము. పగడమువంటిమోవియు దానిపై మోపినపిల్లనగ్రోవి తీయఁగరవలియు, ఈరెంటిచే సొగను గులుకతామరవంటి మొగమును గలుగుటచే అత్యంతసుందరుఁడైనాఁ డని యాశయము.

మ. మురళీనాదమధూళికాకలితసత్రమ్మోదుఁడున్ సుధాసారమే
దురబింబాధరధూతవిద్రుమవినోదుఁడున్ రాధికాంఘ్రిద్వయీ
వరలాక్షాలనమానఘాలతలు శ్రీకౌస్తుభాంకవక్షస్థలున్
సరసీజాతమనోహరాననుఁ మదింజక్రాయుధుం గొల్చెదన్. 13

తా. పగడమును దొండపండును బోలిన మోవి గలవాఁడును, పిల్లఁగ్రోవితీయని రవళిచే ఉబుసుపుచ్చుచున్నవాఁడును, తామరవలె మృదువై సొగసైన మొగముగలవాఁ డును, ఇట్టటని చెప్ప నలవిగానివాఁడును, అగు గొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని ఉపాసించు చున్నాను.

అవ. వేణుగానవైఖరిని వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అధరే వినివేశ్య వంశనాళం, వివరాణ్యస్య సలీల మఙ్గుళీభిః।
ముహురన్తరయన్ముహుర్వివృణ్వ, న్మధురంగాయతిమాధవోవనాన్తే॥

టీ. మాధవః=శ్రీకృష్ణుఁడు, అధరే=మోవియందు, వంశనాళమ్=పిల్లఁగ్రోవిని, నివేశ్య=ఉంచి, అస్య=ఈపిల్లఁగ్రోవియొక్క, వివరాణి=రంధ్రములను, సలీలం=విలాసము తోఁ గూడునట్లుగా, ముహుః=పలుమాఱు, అఙ్గుళీభిః=వ్రేళ్ళచేత, అన్తరయన్=కప్పు చును, ముహుః=పలుమాఱు, వివృణ్వన్=విప్పుచును, వనాన్తే-వన + అన్తే=రమ్యమైన బృందావనమందు-ఇట అన్తశబ్దము రమ్యవాచకము, మధురమ్=ఇంపుగా, గాయతి= గానముసేయుచున్నాఁడు.

ఉ. నెమ్మది యామునాంతరవనినిన్ వసియించుచుఁ గావిమోవి నం
దమ్ముగ వంశిఁ గీల్కొలిపి తద్వివరమ్ముల నంగుళీతతిం
గ్రమ్ముచుఁ జిమ్ముచున్ శ్రుతిసుఖమ్ముగ గానముఁ దానమానముల్
గుమ్మని మ్రోయఁ జేయురసికుం గనుఁగొంటిరె కంటె కింపుగన్.

తా. మోవియందు పిల్లఁగ్రోవిఁ జొనిపి, దానిసందులను వ్రేళ్ళచేత మాటికిఁగప్పు చును మాటికి విప్పుచును రమణీయమైనబృందావనమున కృష్ణుఁడు మధురముగా గానము చేసెను.

అవ. వెన్న దొంగిలివచ్చినప్పుడు యశోద పట్టుకొనఁగాఁ గృష్ణుఁడు సేయు చిన్నెలను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *వదనే నవనీతగన్ధవాహం, వచనే తస్కరచాతురీధురీణమ్ ।
నయనే కుహనాశ్రుమాశ్రయేథాః, చరణే కోమలతాణ్డవం కుమారమ్॥

టీ. వదనే=ముఖమందు, నవ...వాహమ్-నవనీత=వెన్నయొక్క, గన్ధ=పరిమళమును, వాహం=వహించుచున్నవాఁడును, వచనే=వాక్యమందు, తస్క...ధురీణమ్-తస్కర=దొంగయొక్క, చాతురీ=విజ్ఞానముయొక్క, ధురీణమ్=భారము గలవాఁడును-లెక్కలేని దొంగవిజ్ఞానముల నెఱపుమాటలు గలవాఁడనుట, నయనే=కన్నులయందు, కుహనా + అశ్రుమ్=అబద్ధమైనకన్నీరుగలవాఁడును-కన్నులయందు నీరు రాకపోయినను వచ్చినట్లు తోఁచింపుటకై కన్నులు నులుపుకొనుచు తుడుచుకొనుచున్నవాఁడనుట, చరణే=పాదమందు-అడుగులయందు, కోమలతాణ్డవం - కోమల = మృదువైన, తాణ్డవమ్ - నృత్యము గలవాఁడును, అగు, కుమారం=బాలుఁడైనకృష్ణుని, ఆశ్రయేథాః=ఆశ్రయింపుమా-శ్రీకృష్ణుఁడు వెన్నతిని రాఁగా యశోదపట్టుకొని నోరువాసన చూడఁగా వెన్నవాసనగొట్టెననియు, ఏల దొంగిలి తింటివని యదలింపఁగా తినలేదని లేనిపోనివి పెక్కు టక్కరిమాటలు పలుకుచు, కంట నీరురాకుండియువచ్చినట్లుకన్నులు నులుముకొనుచు, బెదరుచే అడుగుల అల్లల త్రొక్కినాఁడనియు ఆశయము.

ఉ. కమ్మనివెన్నవాసన ముఖమ్మున ఘుమ్మని సోఁకుముట్ట వా
క్యమ్ములఁ జౌర్యనైపుణులు గన్పడఁ గన్నుఁగవన్ మృషాశ్రువు
ల్గ్రమ్మఁగఁ గోమలాంఘ్రియుగళమ్మునఁ దాండవకేళి యొప్పఁగాఁ
గ్రుమ్మరు గోపబాలకు ముకుందుని నామది నాశ్రయించెదన్. 15

తా. నోటియందు వెన్నవాసనలు పొలయ, మాటలందు దొంగతనపుఁజదురులు మీఱ, కన్నుఁగవయందు కల్లకన్నీరుగాఱ, అడుగుదామర లిటునటునిడుచు నాడునట్టి చిన్నికృష్ణుని ఆశ్రయించెద.

అవ. దావాగ్నిని మ్రింగుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అమునాఖిలగోపగోపనార్థం, యమునారోధసి నన్దనన్దనేన ।
దమునా వనసమ్భవః పపే నః, కిము నాసౌ శరణార్థినాంశరణ్యః॥

---

* ఈశ్లోకమందలియర్థము, 'హరస్తం నవనీతాదిచౌర్యేణ వ్రజయోషితామ్। గోపబాలైర్వృతం కృష్ణం ధ్యాయన్మన్త్రిమిమం జపేత్' అని సనత్కుమారసంహితయందు గోపాలకృష్ణైకాదశాక్షరీమంత్రధ్యానముగాఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

టీ. అమునా=ఈ యగపడుచున్న, నన్దనన్దనేన=నందునికొడుకైన శ్రీకృష్ణునిచేత, యమునారోధసి=యమునాతటమందు, అఖిలగోపగోపనార్థం-అఖిల=సమస్తమైన, గోప=గొల్లవారలయొక్క, గోపనార్థం=రక్షణముకొఱకు, వనసమ్భవః = వనమందు బుట్టిన, దమునాః=అగ్ని, పపే=పానము సేయఁబడియెను. 'అముమాకిల గోపగోపనార్థమ్' అను పాఠమున, గోపగోపనార్థము, అగ్ని, 'పపేకిల' పానము సేయఁబడియెఁగదాయనియర్థము. ఇట కిలశబ్దము లోకవార్తయందు వర్తించుచున్నది. అసౌ=ఇతఁడు-ఈకృష్ణమూర్తి, శరణ+ఆర్తినామ్=శరణుఁగోరునట్టివారైన,నః=మాకు,శరణ్యః=రక్షకుఁడు, నకిము=కాఁడా యేమి- అగునే యనుట-దావాగ్ని ద్రిమ్మిఁగి గొల్లవారినెల్లఁ గాపాడినవాఁ డని లోకులు చెప్పెదరు. ఇట్టి కరుణాళుఁడు శరణుఁజొచ్చినమమ్ముఁ గాపాడకపోవునా యనుట.

త్రిప్రాసము త్తేభము

యమునాతీరవనాంతసంజనితదావాగ్నిస్ఫురార్చిర్నికా
యము నానాజనభీకరం బగుచు డాయన్ ద్రేంవే కాచునె
య్యము నాయం బని దాని నోనెనఁట నిత్యంబున్ హరిన్ గుప్తసం
యము నారాధన సేయు నా కిపు డభీష్టావాప్తి గాకుండునే. 16

తా. కృష్ణుఁడు యమునాతీరమందు మున్ను పుట్టిన దావాగ్నిని ద్రిమ్మిఁగి గొల్లవారినందఱిని గాపాడె నని విందుము. అట్టివానిని శరణుసొరఁగా మమ్ముఁ గాపాడకపోవునా? పోవఁడు.

శ్లో॥ జగదాదరణీయజారభావం, జలజాపత్యవచోవిచారగమ్యమ్ ।
తనుతాం తనుతాం శివేతరాణాం, సురనాథోపలసున్దరంమహోనః॥

టీ.-జగ...భావమ్-జగత్=లోకముచేత, ఆదరణీయ=అంగీకరింపఁదగిన, జారభావమ్=జారత్వముగలదియు, జల...గమ్యమ్=జలజ+అపత్య=తామరపు బిడ్డయైనవాఁడగు బ్రహ్మయొక్క, వచః=వాక్యములయొక్క-బ్రహ్మముఖమునుండివచ్చిన వేదాంతవాక్యములయొక్క, విచార=విచారముచేత, గమ్యమ్=తెలియఁదగినదియు, సుర...దరం-సురనాథ+ఉపల = ఇంద్రనీలమణివలె, సున్దరమ్ = అందమైనదియు, అగు, మహః=తేజము, నః=మాయొక్క, శివ ఇతరాణామ్=అశుభములయొక్క, తనుతామ్=కృశత్వమును, తనుతామ్=కొనసాగింపుఁగాక-అశుభములు కృశించి నశించునట్లు సేయునుగాక యనుట, జారుఁ డైనవాఁడు అశుభములను మాలించునా యనవలదు-జారుఁడైనను వేదాంతవేద్యుఁ డగుహరుఁ డని భావము.

చ. సరసిజసంభవప్రముఖసర్వసుపర్వవచోవిచారగో
చర మగుదివ్యతేజ మసక్తకంబు జగంబులు మెచ్చ జారుఁ డై

మరకతనూత్నరత్నసుషమం జెలు వందఁ గుమారమూర్తి యై
పరఁగి దయార్ద్రదృష్టి నశుభంబు లడంచి శుభంబు లీవుతన్. 17

తా. జగంబులను నంగీకరింపఁజగుజాటర్వంబుఁ గలదయ్యు వేదాంతవేద్యమైన పరబ్రహ్మమై యింద్రనీలమణివలెఁ జెలువారుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మాయశుభముల నెల్లఁ దొలఁగించునుగాక.

శ్లో॥ యా శేఖరే శ్రుతిగిరాం హృది యోగభాజాం
పాదామ్బుజే చ సులభా వ్రజసున్దరీణామ్ ।
సా కాపి సర్వజగతా మభిరామసీమా
కామాయ నో భవతు గోపకిశోరమూర్తిః ॥ 18

టీ. యా=ఏది-ఏకృష్ణునిమూర్తి, శ్రుతిగిరాం=వేదవాక్యములయొక్క, శేఖరే= శిరస్సునందు-వేదాంతమునందనుట, యోగభాజాం=యోగమును బొందినవారియొక్క-బ్రహ్మనిష్ఠులయొక్క, హృది=హృదయమునందును, వ్రజసున్దరీణాం=గోపస్త్రీలయొక్క పాదామ్బుజేచ=పాదకమలమునందును, సులభా=సుఖముగా లభింపఁదగినదియో, సర్వజగతామ్=ఎల్లలోకములయొక్క, అభిరామసీమా-అభిరామ=మనోజ్ఞత్వమునయొక్క, సీమా=హాలిమేరయైనది యు-లోకమునందలిసౌందర్యములకెల్ల ఎల్లయైనదియనుట, కాపి =ఇట్టిదట్టి దని చెప్ప నలవికానిదియు అగు, సా=ఆ-ప్రసిద్ధమైనట్టి, గోప...మూర్తిః-గోపకిశోర=గొల్లబాలునియొక్క, మూర్తిః=విగ్రహము, నః=మాయొక్క, కామాయ కోరికకొఱకు-కోరిక లీడేర్చుకొఱకు, భవతు=అగుఁగాక, వేదముల శిరస్సున నుండు పరుఁడు గోపికలపాదములందును ఉన్నాఁ డని సౌలభ్యవిశేషము నెఱుఁగునది. వేదశిరస్సును యోగిమనస్సును గోపీపదములును వరుసగాఁ జెప్పుటచేఁ శిరస్సునుండి హృదయమునకును హృదయమునుండి పాదములకును దిగివాఁడనుసారస్యముధ్వనితము-వేదాంతములు ప్రతిపాదించు పరబ్రహ్మమును-యోగులు హృదయారవిందమున ధ్యానించు పరమాత్మయునే గోపికలకడ ఊడిగములు సేయుచున్న యీకృష్ణుఁ డని భావము.

ఉ. ఎల్లజగంబులున్ రహి వహించుశుభాస్పదసీమ యోగిహృ
త్పల్లవసరోజపాళిఁ బదములుల్ దులకింపఁ బ్రదయోవధూటికా
హల్లకసీమలం బొలుచునద్భుతగోపకిశోరమూర్తి యీ
వల్లవకామినీచరణవారిజసేవకు లెస్సఁ జిక్కెఁగా. 18

తా. వేదాంతములందు బ్రతిపాద్యమై, యోగిజనులు హృదయములందు ధ్యానించు వస్తువై, గోపస్త్రీలకడ అనువర్తిందుచుండునదియునై లోకంబులందలిచక్కఁదనంబున కెల్ల ఎల్లయై యున్న చిన్నికృష్ణునిమూర్తి మాకోరికల నొడఁగూర్చుఁగాత

శ్లో॥ అత్యన్తబాల మతసీకుసుమప్రకాశం
దిగ్వాససం కనకభూషణభూషితాఙ్గమ్ ।
విస్రస్తకేశ మరుణాధర మాయతాక్షం
కృష్ణం నమామి మనసా వసుదేవసూనుమ్ ॥ + 19

టీ. అత్యన్తబాలమ్=మిక్కిలి బాలుఁడైనవాఁడును, అత...కాశమ్_అతసీకుసుమ=నల్ల అగిసె పువ్వులయొక్క, ప్రకాశమ్ = ప్రకాశమువంటిప్రకాశము గలవాఁడును, దిక్ + వాససం=దిక్కులే వస్త్రములుగాఁగలవాఁడును-దిగ్వస్త్రములవాఁడనుట, కనక...ఙ్గమ్_కనకభూషణ = బంగారుమయమైన సొమ్ములచేత, భూషిత = అలంకరింపఁబడిన, అఙ్గమ్=అవయవములు గలవాఁడును, విస్రస్తకేశమ్_విస్రస్త = జాఱిన - ముడివేయనట్టి కేశం=వెండ్రుకలుగలవాఁడును-అత్యంతబాల్యముగలవాఁడుగాన ముడికందనివెండ్రుకలు గలవాఁడనుట, అరుణ + అధరమ్=ఎఱ్ఱని పెదవిగలవాఁడును, ఆయత + అక్షమ్=విశాలములైన కన్నులుగలవాఁడును, కృష్ణం=నల్లనివాఁడును, అగు, వసుదేవసూనుమ్=వసుదేవుని కుమారుఁడగు కృష్ణునిఁగూర్చి, మనసా=మనస్సుచేత, నమామి=నమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. కోమలసుందరాకృతియు ♦ గొప్పకనుంగవ కెంపుమోవియు
న్మోమున వ్రేలుముంగురులు ♦ నూత్నవిభూషణభూషితాంగము
న్ధామదిగంబరాకృతియుఁ ♦ దాల్చినవెన్నునిఁ జిన్నిబాలునిన్
శ్రీ మెఱయన్ భజింతు నతసీసుమభాసుని నందసూనునిన్. 19

తా. మిక్కిలి బాల్యము కలిగి, నల్లగిసెపూవులకాంతిచే వెలుఁగుచు, దిగంబరుఁడై, బంగరుసొమ్ములు మేనందాల్చి, ముడికందని కురులతోను, ఎఱ్ఱని పెదవితోను, విశాలమైనకన్నులతోను, వెన్నారుచున్న చిన్నికృష్ణునికి మనస్సునందు మ్రొక్కుచున్నాను.

శ్లో॥ *హస్తాఙ్ఘ్రినిక్వణితకఙ్కణకిఙ్కిణీకం
మధ్యేనితమ్బ మవలమ్బితహేమసూత్రమ్ ।
ముక్తాకలాపముకుళీకృతకాకపక్షం
వన్దామహే వ్రజచరం వసుదేవభాగ్యమ్ ॥ 20

టీ. హస్తా...ణీకమ్ హస్తఅఙ్ఘ్రి=కాలుచేతులందు, నిక్వణిత=మ్రోయింపఁబడుచున్న, కఙ్కణ=కడియములయొక్క-అందియలయొక్క, కిఙ్కిణీకం=చిఱుగంటలుగలవాఁడును, మధ్యే నితమ్బమ్=పిఱుఁదు నడుము, అవ...సూత్రమ్_అవలమ్బిత = వ్రేలఁ

* ఈశ్లోకము వరము 'పఞ్చవర్షమతి మిూశానం ధావమానం వ్రజాఙ్గణే ! కిఙ్కిణీనూపురగ్రీవా కర్ణభూషోజ్జ్వలం స్మరేత్' అని శ్రీకృష్ణాష్టాక్షరీధ్యానముగా సనత్కుమారసంహితయందు చెప్పఁబడియున్నది.

బడిన, హేమసూత్రమ్=బంగరు మొలనూలుగలవాఁడును, ముక్తా... పక్షమ్-ముక్తాకలాప=ముత్తెపురావిరేక చేత, మనశీకృత=మోఁపఁబడిన, కాకపక్షమ్=చిప్పకూఁకటికలవాఁడును, చిప్పకూఁకటిని రావిరేకచే మోడ్చినవాఁడనుట, వ్రజచరం-వ్రజ = వ్రేపల్లెయందు, చరం=సంచరించువాఁడును, అగు, వసుదేవభాగ్యమ్=వసుదేవునియొక్క-భాగ్యమును, వసుదేవుని భాగ్యస్వరూపుండైన శ్రీకృష్ణునిఁగూర్చి, పనామహే=నమస్కరించుచున్నారము. కాలుసేతులందలి గజ్జెలును పిఱుఁదులందు వ్రేలాడు మొలనూలును కూఁకటియందుఁ జెరివినముక్తావళియు, బాల్యమందలి యలంకారము లని తెలియునది.

చ. సరసనితంబమధ్యమున జాఱెడుపెన్మొలనూలుఁ చిన్నముం
గురులఁ దళంబుగాఁ గమిచి కూర్చినముత్తెపురావిరేకయుం
గరచరణాగ్రనిక్వణితకంకణకింకిణు లొప్ప నందమం
దిరమున సంచరించువసుదేవతపఃఫలమున్ భజించెదన్. 20

తా. కరచరణములందు మ్రోయుచున్న కంకణములందలి చిఱుగజ్జెలును, పిఱుఁదుల నడుమ వ్రేలాడుచున్న బంగరుమొలనూలును, జిప్పకూఁకటిని మోడ్చి చెరివిన ముత్తెపు రావిరేక గలిగి, వసుదేవునిభాగ్యస్వరూపమో యన నొప్పుచిన్ని బాలకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాము.

శ్లో॥ బృన్దావనద్రుమతలేషు గవాం గణేషు
వేదావసానసమయేషు చ దృశ్యతే యత్ ।
తద్వేణునాదనపరం శిఖిపిఞ్ఛచూడం
బ్రహ్మస్మరామి కమలేక్షణ మభ్రనీలమ్॥ 21

టీ. బృన్దావన=బృందావనమందలి, ద్రుమ=వృక్షములయొక్క, తలేషు=ప్రదేశములందును, గవాం=గోవులయొక్క, గణేషు=సమూహములందును, వేదా...సమయేషు=వేద+అవసాన=వేదాంతములయొక్క, సమయేషు=సిద్ధాంతములందును, యత్=ఏది-ఏబ్రహ్మము,దృశ్యతే=చూడఁబడుచున్నదియో,తత్=అ-ప్రసిద్ధమైనదియు,వేణు...పరం వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నాదన=వాయించుటయందు, పరం=ఆసక్తమయినదియు, శిఖి...చూడం-శిఖిపిఞ్ఛ=నెమిలిపురి, చూడం=శిరోభూషణముగాఁగలదియు, కమల+ఈక్షణమ్-కమల=తామరరేకులవంటి, ఈక్షణమ్=నేత్రములుగలదియు, అభ్రనీలం-అభ్ర=మేఘమువలె, నీలమ్=నల్లనైనదియు, అగు, బ్రహ్మ=కృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మమును, స్మరామి=స్మరించుచున్నాను. బృందావనద్రుమతలములందును గోగణములందును వేణునాదనపరుఁడయ్యు, శిఖిపింఛచూడుఁడయ్యుఁ గనఁబడుచున్నాఁడు; వేదావసానసమయములందు బ్రహ్మమయ్యుఁ గనఁబడుచున్నాఁ డని పరత్వసౌలభ్యములపరిపాటి యెఱుంగునది.

శా. బృందారణ్యతరుప్రదేశముల గోశ్బృందాంగణక్షోణులన్
ఛందోవీథులఁ గానిపించుపరమోత్కృష్టాంచిత మహాతేజ మా
నందబ్రహ్మము వంశనాదముకళీకనాదానుమోదంబు నా
యందున్ నిల్పెదఁబింఛచూడమును బయోజాక్షంబు మేఘాభమున్.

తా. బృందావనమండలి చెట్లనీడలను, గోసమూహమూలందును, వేదాంతసమయములందును గానఁబడునదియు, వేణువు నూఁదుటయందాసక్తి గలదియు, నెమిలిపురి తలయందు చెరివినదియు, తామరరేకులవంటి కన్నులు గలదియు, మబ్బువలె నల్లనైనదియు నగు శ్రీకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మమును స్మరించుచున్నాను.

అవ:—మరణసమయమునఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షము కాఁగోరినమూర్తి విశేషమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వ్యత్యస్తపాద మవతంసితబర్హిబర్హం
సాచీకృతాననని వేశిత వేణురన్ధ్రమ్ ।
తేజః పరం పరమకారుణికం పురస్తాత్
ప్రాణప్రయాణసమయే మమ సన్నిధత్తామ్॥ 22

టీ. వ్యత్య...పాదం.వ్యత్యస్త=మార్చఁబడిన కుడిది యెడమప్రక్కగాను ఎడమది కుడిప్రక్కగాను బెట్టుకొనఁబడిన యనుట, పాదం = చరణములు గలదియు, అవ... ర్హం-అవతంసిత=శిరోభూషణముగఁ జేయఁబడిన, బర్హిబర్హమ్ = నెమిలిపురి గలదియు, సాచీ...రన్ధ్రమ్-సాచీకృత=ఓరగాఁ జేయఁబడిన, ఆనన = మొగమునందు, నివేశిత = చొనుపఁబడిన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, రన్ధ్రమ్=బిలము గలదియు, పరమకారుణికమ్=మిక్కిలి దయాళువైనదియు, పరమ్=ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు, తేజః=తేజము, మమ=నాయొక్క ప్రాణ...మయే-ప్రాణప్రయాణ = ప్రాణముల పోకయొక్క-మరణముయొక్క, సమయే=కాలమందు, పురస్తాత్=ఎదుట, సన్నిధత్తామ్ = సన్నిధిసేయుఁగాక-సాక్షాత్కరించుఁగాక యనుట. పాదములను మార్చపెఁబెట్టుకొని, నెమిలిపురిని జెరువుకొని, మొగము నోరగావంచి వేణువు నూఁదుచునట్టి శ్రీకృష్ణునియాకారవైఖరి కవికి మిక్కిలి మనోహరమును బ్రియతమమునుగా నుండుటచే మరణకాలమునం దట్టి మూర్తియే పొడచూపవలయు నని కోరినాఁడు.

చ. మొగ మొకయోర సేసికొని కెమ్మోవిని వేణువుఁ జేర్చి తిర్యగం
ఘ్రిగ విలసిల్ల మాళితటిఁ కేకికలాపకలాప ముంచి నీ
విగఁ గనుపట్టు సౌఖ్యపదకవిం గను వేళ మదీయసన్నిధిన్
నిగమనివాస తేజము విశనిర్మలసత్కరుణాధురీణ మై. 22

తా. మడిమోపమల ఎడమమడిపాదంబు లుంచుకొని, నెమిలిపురిని జెరుపుకొని, మొగమును నాంతయోరగా వంచి వేణువు నూదుచు, పరమకరుణానిధి యైనశ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము ప్రాణకాలమందు నాముంగటఁ బొడతెంచుఁగాత.

అవ. యశోద కృష్ణునిఁ గవ్వపుత్రాటితోఁ గట్టుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఘోషప్రఘోషశమనాయ మథోగుణేన
మధ్యే బబంధ జననీ నవనీతచోరమ్।
తద్బంధనం త్రిజగతా ముదరాశ్రయాణా
మాక్రోశకారణ మహో నితరాం బభూవ॥ 23

టీ. ఘోష...శమనాయ-ఘోష=గొల్లపల్లెయొక్క, ప్రఘోష=ఆక్రోశముయొక్క, శమనాయ=శాంతికొఱకు, జననీ=తల్లి-యశోద, నవనీతచోరమ్=వెన్నదొంగయైనకృష్ణుని, మధ్యే=నడుమునందు, మథన్ + గుణేన=కవ్వపుత్రాటిచేత, బబంధ=కట్టెను, తత్ + బంధనమ్=ఆకట్టుట, ఉదర + ఆశ్రయాణామ్-ఉదర=శ్రీకృష్ణునికడుపును, ఆశ్రయాణాం=ఆశ్రయముగాఁగల-శ్రీకృష్ణునికడుపులోనున్న, త్రిజగతాం=ముల్లోకములకు, ఆక్రోశకారణమ్-ఆక్రోశ=అత్యంతఘోషమునకు, కారణమ్=హేతువు, నితరాం=మిక్కిలియు, బభూవ=అయ్యెను - వ్రేపల్లెయందుఁ దిరుగునట్టిపిల్లవాఁడు ముల్లోకములను గడుపులోనఁ దాల్చియున్న పరమపురుషుఁడు. ఇట్టివాఁడని తెలియక తల్లి వానినడుమున దారము గట్టఁగా లోపలియూఁడులోకములను గాసి గలిగెనని యర్థము. గొల్లపల్లెను బాధ తీర్పఁబోయి ముల్లోకములకు బాధ గలిగించె ననుట.

శా. పాలున్ వెన్నయు ముచ్చిలించె నని గోపాలాంగనల్ గుయ్యిడన్
జాలిం జెందుచుఁ దల్లి మట్టువఱుపం బ్రజర్చించి యాబాలకున్
జోలం గవ్వపుఁద్రాటఁ గట్టె నట యాక్రోశించెఁ దత్కుక్షిలోఁ
ద్రైలోక్యంబును దన్మహామహిమ ముగ్ధల్ గాంచఁగా నేర్తురే. 23

తా. యశోద కృష్ణుఁడు గొల్లపల్లెయందు వెన్న దొంగిలించుటకు అందలివారు మొఱపెట్టుకొనఁగా నతనిని కవ్వపుఁద్రాటిచే నడుమునఁ జుట్టి కట్టివేచెను. ఆకట్టుటచేత ఆతనికడుపులో నున్న ముల్లోకములును గాసినొంది మొఱపెట్టిన వయ్యె.

అవ. తాను శైవుం డయ్యును గృష్ణునియందు భక్తి గలుగుటకుఁ గారణమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శైవా వయం న ఖలు తత్ర విచారణీయం
పఞ్చాక్షరీజపపరా నితరాం తథాపి।

చేతో మదీయ మతసీకుసుమావభాసం
స్మేరాననం స్మరతి గోపవధూకిశోరమ్॥ 24

టీ. వయం=మేము, శైవాః=శివసంబంధులము, నితరాం=మిక్కిలి యు, పఞ్చా... పరాః-పఞ్చాక్షరీ=పంచాక్షరీ మంత్రముయొక్క, జప = జపమునందు, పరాః=ఆసక్తుల ము-వీరశైవుల మనుట, తథాపి=అయినప్పటికిని, మదీయం=నాదైన, చేతః=చిత్తము, అత...భాసం- అతసీకుసుమ=నూనెయగిసెపువ్వుయొక్క, అవభాసమ్ = కాంతివంటి కాంతిగలవాఁడును, స్మేరఆననమ్-స్మేర=నవ్వునట్టి, ఆననమ్=మొగముగలవాఁడును, అగు, గోప...రమ్-గోపవధూ=గొల్లపడఁతి యగు యశోదయొక్క, కిశోరమ్=శిశువును-కృష్ణుని, నితరాం=మిక్కిలియు, స్మరతి=స్మరించుచున్నది. మేము శైవులమే. అయినను నల్లని కాంతియు నగుమొగమును గలచిన్నికృష్ణుఁడు మామనస్సునుహరించుచున్నాఁడు. కావున వానినే అది మిక్కిలి స్మరించుచున్నది యనుట. పంచాక్షరీజపపరులగు శైవు లెక్కడ! ఒక గొల్లపిల్లవానిని స్మరించుట యెక్కడ! అట్టిమమ్ముఁ గూడ ఆపిల్లవాని నల్లనికాంతియు నవ్వుమొగమును ఆకర్షించునంతమనోహరము లగు నని యాశయము.

మ. అనుమానింపఁగ నేమి శైవులము మే ౯ మత్యంతపంచాక్షరీ
మనుపారీణుల మౌదు మైన నెపుడున్ ౯ మందస్మితభ్రాజితా
ననచంద్రుం గపిలాతసీసుమసమాభానద్యోతని స్తంద్రుఁ గృ
ష్ణుని గోపాలకబాలు నెంచనె తలంచుం జిత్త మాసక్తితోన్. 24

తా. మేము పంచాక్షరీమంత్రమును జపించుటయందు ఆసక్తి గల శైవులము. అయినను మామనస్సు నల్లనిసెపువ్వులకాంతి గలిగి నవ్వుమొగంబుతోఁ దులకించు యశోదచిన్నిబాలుని శ్రీకృష్ణునే మిక్కిలి చింతించుచున్నది.

అవ. రాధకును కృష్ణునికిఁ బరస్పరము గలమోహవిశేషమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రాధా పునాతు జగ దచ్యుతద త్తచిత్తా
మన్థాన మాకలయతీ దధిరిక్తపాత్రే।
తస్యాః స్తన స్తబకచఞ్చలలోలదృష్టి
ర్దేవోపి దోహనధియా వృషభం నిరున్ధన్॥ 25

టీ. అచ్యు...చిత్తా-అచ్యుత=శ్రీకృష్ణునియందు, దత్త=ఇంపఁబడిన, చిత్తా=సతి =మనస్సుగలదియగుచు, దధి...పాత్రే-దధి=పెరుగుచేత, రిక్త=శూన్యమైన-పెరుఁగు లేక-ఉత్తదిగానున్నయనుట, పాత్రే=కుండయందు, మన్థానం=కవ్వమును, ఆకలయతి= త్రిప్పుచున్నది, అగు, రాధా=రాధ యనెడి గోపిక, జగత్=జగమును, పునాతు=పవి

త్రము సేయుఁగాక-రాధ కృష్ణునియందే మనస్సంతయు మిక్కిలి లీనమైయుండుటచేత పెరుఁగులేని కుత్తఁడను గొని పెరుఁగు అందున్నదని తలఁచి కవ్వముతోఁ జిలికెనని యర్థము. తస్యాః=దానియొక్క-ఆరాధయొక్క, స్తన...దృష్టిః- స్తనస్తబక=పూగుత్తుల వంటిపాలిండ్లయందు, చక్షుల=మాటికి వర్తించుచుండునదియు, లోల=ఆసక్తిగలదియు, అగు, దృష్టిః సన్=చూపు గలవాఁడు అగుచు పూగుత్తులవలె సొగసు గలుగు రాధ చన్నుఁగవపయి మాటిమాటికి మిక్కిలి యాసక్తితోఁ జూడ్కులు నిగుడ్చుచున్నవాఁడై యనుట, దోహనధియా=పిదుకుటయందలి బుద్ధిచేత-పిదుకుతలంపుతో ననుట, వృషభం= ఎద్దును, నిరున్ధన్ = కట్టుచున్నవాఁడైన, దేవః అపి=దేవుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడును, జగత్= లోకమును, పునాతు = పవిత్రము సేయుఁగాక - శ్రీకృష్ణుఁడు రాధ చన్నుఁగవపయి చూడ్కులు నిగిడ్చియుండుటచే ఎద్దును ఆవుగా తలఁచి కట్టి పాలుపిదికె ననుట-రాధ పెరుఁగులేని కుండను గవ్వముతోఁ జిలుకుటయు, కృష్ణుఁడు ఎద్దును ఆవుగాఁగొని పాలు పిదుకుటయు, నొండొరులయందలి మోహాతిశయముచే నైనపారవశ్యమువలనఁ గలిగిన వని తెలియునది.

చ. బ్రమసి హరిం దలంచి దధిభాండముదండ వసించు రిక్తభాం
డము మథియించు రాధయు మనంబునఁ దత్కుచకుంభికుంభవి
భ్రమముఁ దలంచి యొక్కవృషభంబును దోహనబుద్ధిఁ గట్టున
క్కమలదళాక్షుఁడుం గరుణఁ గాతురు గాత జగద్విధానమున్. 25

తా. కృష్ణునియందు మనస్సు నిలిపి యాపారవశ్యముచేఁ బెరుఁగు లేనివట్టికుండను గవ్వముతోఁ జిలుకుచున్న రాధయు, దాని చన్నుగుత్తులయందుఁ జూడ్కులు నిలిపి యాపరవశత్వముచే ఎద్దును గొని పాలు పిండఁ దలంచుచున్న కృష్ణదేవుండును లోకమును గాపాడుదురు గాక.

శ్లో॥ గోధూళిధూసరితకోమలకున్తలాగ్రం
గోవర్ధనోద్ధరణకేళికృతప్రయాసమ్ ।
గోపీజనస్య కుచకుఙ్కుమముద్రితాఙ్గం
గోవిన్దమిన్దువదనం శరణం భజామః ॥ 26

టీ. గో...లాగ్రమ్-గోధూళిధూసరిత=గోవులసమూహమువలనఁ బుట్టినదుమ్ముచేత బూడిదవన్నెగలదిగాఁ జేయఁబడినవియు, కోమల=మృదువులైనవియు, అగు, కున్తల= కురులయొక్క, అగ్రం=కొనలుగలవాఁడును, గోవ...ప్రయాసమ్-గోవర్ధన=గోవర్ధనపర్వమును, ఉద్ధరణ=ఎత్తుటయనెడి, కేళి=క్రీడయందు, కృత = చేయఁబడిన, ప్రయాసమ్= ప్రయాసముగలవాఁడును-కొండ నెత్తుటకై ప్రయాసము పుచ్చుకొన్నవాఁడనుట - ఆ యెత్తుట చూచువారికిఁ బ్రయాసముగాఁ దోఁచినను కృష్ణునికి అతిసులభము గానుండుటచే,

'కేళి' యన్నాఁడు, గోపీ...తాఙ్గమ్-గోపీజనస్య=గోపికాసమూహముయొక్క - కుచ=చన్నులయందలి,కుఙ్కుమ=కుంకుమచేత, ముద్రిత=చిహ్నితము లైన,అఙ్గం = అవయవములు గలవాఁడును-గోపికలు బిగ్గ కౌగిలించుకొనఁగా వారిచన్నులయందలికుంకుమ పూఁతలు తనమేన నంటుకొన్నవాఁడనుట, ఇన్దువదనమ్-ఇన్దు=చంద్రునివంటి, వదనమ్=మొగము గలవాఁడును, శరణం=రక్షకుఁడును, అగు, గోవిన్దమ్=శ్రీకృష్ణుని, భజామః = సేవించుచున్నాము. 'గోధూళి' యనుటచే గోవులును 'గోపీజనస్య' అనుటచే గోపికలును గ్రమ్ముకొనియుండఁగా ఇంద్రుఁడు శిలావర్షము గురియుటయు, అప్పుడు 'గోవర్ధన' అనుటచే గోవర్ధన మెత్తుటయు, అందులకు సంతుష్టలై గోపికలు 'కుచకుఙ్కుమ' అనుటచేఁగౌఁగిలించుటయు, ఆసొంపుచే 'ఇన్దువదనమ్' అని నెమ్మొగము ప్రకాశించుటయు ఈశ్లోకంబునఁ దెలియునది. గోగోపికాజనములకు శరణుఁడై గోవర్ధనము నెత్తినవాఁడు గావున మాకును 'శరణమ్' శరణుఁ డైనాఁ డని భావము.

ఉ. గోపదధూళిధూసరితశ్రకోమలకుంతలు గోపికాకుచ
స్థాపితకుంకుమాంకితవిశాలభుజాంతరుఁ బాణిపంకజా
రోపితభూమిభృద్వరనిరూఢసుఖాస్పదనందగోకులున్
గోపకుమారు నిందువదనున్ మదనుగ్రహ వాంఛఁ గొల్చెదన్. 26

తా. గోవులగుంపువలని దుమ్ముచే కురులకొనలు బూడిదవన్నెగలవి కాఁగా,గోవర్ధనపర్వతమును లీలతో నెత్తిన యలసటతోఁ గూడి, గోపికలు చన్నుఁగవలందలికుంకుము పూఁతలు తనమేనియం దంటుకొనునట్లు బిగ్గ కౌఁగిలించుకొనఁగా, నెమ్మొగంబు చందురునివలెఁ బ్రకాశించుచున్న శ్రీకృష్ణునిఁ గొలుచుచున్నాము.

అవ. వరాహావతారవైభవమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ యద్రోమరన్ధ్రపరిపూర్తివిధా వదక్షా
వారాహజన్మని బభూవు రమీ సముద్రాః।
తం నామ నాథ మరవిన్దదృశం యశోదా
పాణిద్వయాన్తరజలైః స్నపయాంబభూవ॥ 27

టీ. వారాహజన్మని=వరాహావతారమందు, అమీ=ఈ,సముద్రాః=సముద్రములు, యత్...ధా-యత్=ఎవ్వనియొక్క, రోమ=వెండ్రుకలయొక్క,రన్ధ్ర=బిలములయొక్క రోమకూపములయొక్క, పరిపూర్తి = పూరించుట యను, విధౌ=కార్యమునందు, అదక్షాః=అసమర్థములు, బభూవుః=అయినవియో, తం=ఆ, అరవిన్దదృశమ్ = తామరవంటి కన్నులు గలవాఁడైన, నాథమ్=ప్రభువగు శ్రీకృష్ణుని, యశోదా=యశోద, పాణి...జ

లైః-పాణిద్వయః=రెండుచేతులయొక్క-దోయిలియొక్క-యనుట, అన్తర = మధ్యమందలి, జలైః=జలములచేత-దోయిటిలి పట్టునంతటినీళ్లచేత, స్నపయాంబభూవనామ = స్నానముచేయించెను గదా-వరాహజన్మమందు సప్తసముద్రములును ఎవ్వని రోమకూపములను నిండించజాలక పోయినవో, యట్టి ప్రభుండగుపుండరీకాక్షుని యశోద కృష్ణావతారమందు దోయిటిజలములచేఁ దడిపి స్నానము చేయించెను. ఏమి యాశ్చర్యమని యర్థము. సప్తసముద్రములును రోమకూపములను నిండింపజాలనిపరుఁడు దోయిటిజలములలో తడియునంత సులభుఁడైనాఁ డని తెలియునది.

ఉ. ఏయధికుండు క్రోడత వహించిన నాతనిరోమరంధ్రము
న్దోయధు లెల్ల నించఁజాలవయ్యెను గన నేరక యుండె నట్టినా
రాయణుఁ డర్భకాకృతిని రాగిలి నందవధూటిదోయిటం
దోయము చల్లఁగాఁ దనిసి తోఁగుచు నుండె ని దేమి చిత్రమో.

తా. వరాహావతారమెత్తినపుడు ఎవ్వనిరోమకూపములను ఈసప్తసముద్రములును బూరింపజాలకపోయినవో ఆపుండరీకాక్షుం డగుప్రభుని కృష్ణావతారమున యశోద దోయిటిజలములచేఁ దడిపి స్నానముచేయించెను. ఇ దేమి యాశ్చర్యము.

అవ. వేదాంతవిదులు వెదకి కానని తత్త్వము సులభముగా దొరకునట్టిచోటును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వర మిమ ముపదేశ మాద్రియధ్వం
నిగమవనేషు నితాన్తచారఖిన్నాః।
విచినుత భవనేషు వల్లవీనా
ముపనిషదర్థ ములూఖలే నిబద్ధమ్॥ 28

టీ. నిగమవనేషు-నిగమ=వేదము అనెడి, వనేషు=వనములయందు, నితాం...ఖిన్నాః-నితాన్త=మిక్కిలియు, చార=తిరుగుటచేత, ఖిన్నాః = బడలినవారా-అడవులవలె చిక్కుపలుమున్న వేదములందు వెదకివెదకి కోరినవస్తువును దెలియలేక యలసియున్న విద్వాంసులారా యనుట, వరం- మేలైన, ఇమం=ఈ, ఉపదేశమ్ = ఉపదేశమును-మీరు విచారించువస్తువును దెలుపునట్టి యీయుపదేశము ననుట, ఆద్రియధ్వం = ఆదరింపుఁడు-ఆలించివినుఁడనుట - ఆయుపదేశమును జెప్పుచున్నాఁడు - వల్లవీనాం = గోపస్త్రీలయొక్క, భవనేషు=గృహములందు, ఉలూఖలే=ఱోటియందు, నిబద్ధం = కట్టఁబడిన, ఉపనిషత్ + అర్థమ్-ఉపనిషత్ =వేదాంతములయొక్క. అర్థం=లక్ష్యమైనలేక-విషయమైనదానిని-శ్రీకృష్ణుని అనుట, విచినుత=వెదకుఁడు గొల్లయిండ్లలో వెదకితిరేని అచట మీరు వేదాంతములందు వెదకి కానరానిపరతత్త్వము కృష్ణరూపమున ఱోటఁ

గట్టఁబడియుండుట కనుఁగొనవచ్చు నని భావము. వేదాంతములందును దెలిసికొనరాని పరుఁడు గొల్లయిండ్ల ఱోళ్ళకడ నుండు సులభుఁ డైనాఁ డని యాశయము.

చ. నిగమమహావనాంతములఁ దే వెదకన్ వలదంచు భిన్ను లై
వగవఁగ నేల యే నొకయుపాయముఁ జెప్పెదఁ బోయి చూడుఁడీ
యగణితవల్లవీమణిగృహాంగణభూమి నులూఖలంబుతోఁ
డ గుణనిబద్ధ మై శ్రుతులఁ డాఁగినభావము గాన నయ్యెడిన్. 28

తా. వేదంబులనెడి యడవులందుఁ దిరిగితిరిగి వేసరియున్నవిద్వాంసులారా! మీరందు వెదకెడువస్తువు దొరకదు. మే లైనయుపాయము నుపదేశించెద నాలించి వినుఁడు. గొల్లయిల్లాండ్రయిండ్లయందుఁ బోయి వెదకుఁడు. మీరు ఉపనిషత్తులయందు వెదకుచున్నయర్థము కృష్ణరూపమున వారియిండ్లలో ఱోటికిఁ గట్టఁబడియుండును. మీరును సులభముగాఁ గనుఁగొనవచ్చును.

అవ. శ్రీకృష్ణపూజనస్మరణాదులచే నరకభయంబు వాయు ననుచున్నాఁడు

శ్లో॥ దేవకీతనయపూజనపూతః
పూతనారిచరణోదకధౌతః ।
యద్యహం స్మృతధనఞ్జయసూతః
కిం కరిష్యతి స మే యమదూతః ?॥ 29

టీ. అహం=నేను, దేవకీ...పూతః-దేవకీతనయ=దేవకీదేవికొడు కైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, పూజన=పూజచేత, పూతః=పవిత్రుఁడును, పూత—ధౌతః-పూతనా+అరి=పూతనకు శత్రువైన కృష్ణునియొక్క, చరణ=పాదములయొక్క, ఉదక=జలముచేత, ధౌతః=కడుగఁబడినవాఁడును-పరిశుద్ధుఁడును, స్మృత...సూతః-స్మృత=స్మరింపఁబడిన, ధనఞ్జయ సూతః=అర్జునునియొక్క సారథి యైనకృష్ణుఁడు గలవాఁడును-శ్రీకృష్ణుని స్మరించినవాఁడు ననుట, యది=అయితి నేని, మే=నాకు, సః=ఆ-ప్రసిద్ధుఁ డైన, యమదూతః=యమకింకరుఁడు, కిం=ఏమి, కరిష్యతి=చేయఁగలఁడు? ఏమియును జేయలేఁ డనుట-కోరినట్లు దేవకికడుపునఁ బుట్టి, ఆశ్రయించిన యర్జునుని రథమును దోలినట్టి కారుణ్యసౌలభ్యములు గలవానిని బూజించి శ్రీపాదతీర్థమును గ్రహించి స్మరించితి నేని నరకభయమే కలుగ దని యర్థము.

మ. సకలప్రార్థితదేవకీతనయపూజాపూజితుం బూతనాం
తకపాదాంబుజవారిధౌతుని మనోనాళీకహేళీభవ
త్ప్రకటాటోపకిరీటిసూతుని వచోరాజీవరాజన్మరు
దకథాస్వీతుని నన్ను నాశమనదూతల్ సేరఁగాఁ జూతు రే. 29.

తా. దేవకికడుపునం బుట్టి, దుష్టయగుపూతనం జంపి, ఆశ్రితుం డైనయర్జును నకు సారథ్యంబును జేసినకృష్ణుని పూజించి పాదతీర్థమును గ్రహించి స్మరించితి నేని యమకింకరుఁడు న న్నేమియుఁ జేయలేఁడు.

శ్లో॥ భాసతాం భవభయైకభేషజం।
మానసే మమ ముహుర్ముహుర్ముహుః।
గోపవేష ముపసేదుష స్స్వయం
యాపి కాపి రమణీయతా విభోః॥ 30

టీ. భవ...భేషజమ్ - భవభయ = సంసారభయమునకు, ఏక = ముఖ్యమైన, భేషజమ్ = ఔషధమైనది యగు - సంసారభయమును బోఁగొట్టునదియైన, గోపవేషం = గోపాలవేషమును, స్వయం = తానై, ఉపసేదుషః = పొందినవాఁడైన-సౌలభ్యమువలన తనంతటనే సర్వపాపవినాశకమైన గోపాలకృష్ణరూపమున అవతరించినవాఁడైన, విభోః = విభునియొక్క, శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, యాపికాపి = అనిర్వాచ్యమైన-ఇట్టి దట్టిదనరాని, రమణీయతా = సౌందర్యము, మమ = నాయొక్క, మానసే = మనస్సునందు, ముహుః ముహుః ముహుః = మాటికిమాటికి, భాసతామ్ = ప్రకాశించుఁగాక. సకలజనులకును నేత్రగోచరమైన తనరమణీయతచే వారి నాకర్షించి వారిపాపముల నెల్లఁ బోఁగొట్టునట్టి సౌలభ్యాతిశయము గలదిగాన గోపాలకృష్ణవేషమే భవభయమునకు ఏకభేషజ మని చెప్పఁబడినది. 'స్వయం' తానై గోపవేషమును బొందినాఁ డనుటచేఁ గర్మముచేఁగాక సౌలభ్యముచే అట్టివేషమును బొందినాఁ డని భావము.

చ. భవభయభేషజంబు శ్రుతిభావ్యము నై తగుగోపవేష ము
త్సవమునఁ బూనినట్టిహరి సర్వమనోహరదివ్యరూపవై
భవము మదీయభావమున భాసిలుఁగాత నిరంతరంబు మా
ఘవసుమణీతృణీకరణకౌశలపేశలతేజ మొప్పఁగన్. 30

తా. సంసారభయ మనెడి రోగమునకు ముఖ్యౌషధం బైనగోపవేషమును దానై పూనిన శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క యనిర్వాచ్యమైన సౌందర్యము నామనస్సునఁ బ్రకాశించును గాక.

శ్లో॥ *కర్ణలమ్బితకదమ్బమఞ్జరీ, కేసరారుణకపోలమణ్డలమ్।
నిర్మలం నిగమవాగగోచరం, నీలిమాన మవలోకయామహే॥ 31

*ఈశ్లోకమునర్థము గోపాలకల్పమునందు, 'నీలోత్పలదళశ్యామం పీతవాసస మచ్యుతమ్। శరదస్ఫటికసఙ్కాశ మథవా పురుషోత్తమమ్। ధ్యాత్వా నిత్యం జపే న్మన్త్రం యాష్టౌ త్రిసహస్రకమ్' అని గోపాలమంత్రరాజముయొక్క యాత్మోపయోగ ప్రయోగమందలిధ్యానముగాఁ జెప్పబడి యున్నది.

టీ. కర్ణ...మణ్డలమ్-కర్ణ=చెవులయందు, లమ్బిత=వ్రేలుచున్న, కదమ్బ=కడిమియొక్క, మఞ్జరీ=పూగుత్తులయొక్క, కేసర=కింజల్కములచే, అరుణ=ఎఱ్ఱనైన, కపోల=చెక్కిళ్లయొక్క, మణ్డలమ్=ప్రదేశముగలవాఁడును, నిర్మలమ్=పరిశుద్ధుఁడైనవాఁడును, నిగమవాగగోచరమ్-నిగమవాక్=వేదాన్తవాక్యములకు, అగోచరమ్=విషయము కానివాఁడును-వేదాంతములకు ఇట్టివాఁడని ప్రతిపాదింపరానివాఁడును, అగు, నీలిమానమ్=నల్లనివానిని-శ్రీకృష్ణుని, అవలోకయామహే = చూచుచున్నారము-వేదాంతములకును దెలియరానిపరుఁడే కడిమిపూగుత్తుల, జెవులందు వ్రేలవేసికొని వ్రేపల్లెయందుఁ దిరుగుచుండఁగాఁ జూచుచున్నార మని యర్థము.

మ. చెవులన్ వ్రేలుకదంబమంజరులచేఁ జిన్నారిచెక్కుల్ జ్వల
న్నవసంధ్యారుణితాభ్రకాంతి చెలువందెన్ మందహాసప్రభా
లవమున్ వెన్నెలతెల్పుఁ జూప మృదులాస్యలంకారుఁడై వేదసం
స్తవనాగోచరుఁ డైనశౌరి యసితచ్ఛాయన్ విలోకించెదన్. 31

తా. చెవులందు వ్రేలాడుచున్న కడిమిపూగుత్తుల యకరువులచే ఎఱ్ఱవాఱిన చెక్కులు గలిగి, నిర్మలుఁడై, వేదాంతములకును బ్రతిపాదింపరానివాఁడై, వెలయు నల్లనికృష్ణునిఁ జూచుచున్నాము.

అవ. వేణుగానసమయమందలియభినయమును వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సాచిసఞ్చలితలోచనోత్పలం, సామికుట్మలితకోమలాధరమ్ ।
వేగవల్గితకరాఙ్గులీముఖం, వేణునాదరసికం భజామహే ॥ 32

టీ. సాచి...త్పలమ్-సాచి=ఓరగా, సఞ్చలిత=చలింపఁజేయఁబడిన, లోచన+ఉత్పలమ్=కన్నుఁగలువలు గలవాఁడును-కలువలవంటికన్నులు గలవాఁడును-తల యొక ప్రక్కకువాంచి కన్నులనడ్డముగా మెలపుచున్నవాఁడనుట, సామి...లాధరమ్-సామి=సగము, కుట్మలిత=మోడ్పఁబడిన, కోమల=మృదువైన, అధరమ్=పెదవిగలవాఁడును-పిల్లఁగ్రోవి యూఁదునపుడు పెదవిని సగముమోడ్చినవాఁడనుట, వేగ...ముఖమ్-వేగ=త్వరితముగ, వల్గిత=మెలపఁబడిన, కర+అఙ్గులీ=చేతివ్రేళ్లయొక్క, ముఖమ్=మొనలుగలవాఁడును-వేణువును ఊఁదునపుడు దానిసందులపై వ్రేళ్లమొనలను అతిశీఘ్రముగా జరుపువాఁ డనుట, అగు, వేణు...రసికమ్-వేణునాద=వేణుగానముయొక్క, రసికమ్=రసమును దెలిసినవాఁడు, అగుశ్రీకృష్ణుని, భజామహే=భజించుచున్నాము. వేణువు నూఁదునపుడు తలయొకప్రక్కకువాంచికన్నులు అడ్డముగా ఇటునటు స్వరముల కనుగుణముగాఁ ద్రిప్పుచును, వేణురంధ్రములందు ముఖవాయువును బూరించునపుడు పెదవులను సగము మోడ్చియు ఆవేణురంధ్రములమీఁద స్వరభేదములు కలుగునట్లు మునివ్రేళ్లను అతివేగముగాఁ ద్రిప్పుచును ఉన్నాఁడని భావము. కావుననే వేణుగానరసికుఁ డని యాశయము.

చ. విరతము నంఘ్రి మూర్పడఁగ నిల్పి యొయ్యారపుటోరచూపుతోఁ
దరళవిలోకనంబును ముకుందం బురరన్ దరహాసచంద్రికల్
ముసు వఱముద్దుమోవి వరశమోహప్పఁ జెలంగఁ గరాంగుళీతతిన్
మురళి నటింపఁ జేయు సతిశమోహనగానధురీణుఁ గొల్చెదన్. 32

తా. తల యొక్కప్రక్కకు వాల్చుటఁజేసి కన్ను లోరగాఁ ద్రిప్పుచు, శ్వేత వాతెఱను సగము మోడ్చి, మున్నివేళ్లను వేగముతోఁ బిల్లఁగ్రోవి రంధ్రములపైని మెల పుచు నొప్పుచున్న వేణుగానరసజ్ఞుని శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాము.

అవ. రుక్మిణీకల్యాణమున రుక్మిణిని గొనిపోవుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్యన్దనే గరుడమణ్డితధ్వజే, కుణ్డినేశతనయాధిరోపితా ।
కేనచి న్నవతమాలపల్లవ, శ్యామలేన పురుషేణ నీయతే॥ 33

టీ. కుణ్డినేశతనయా-కుణ్డిన + ఈశ = కుండిన పట్టణమునకు ప్రభువైన భీమునియొ క్క, తనయా = కూఁతురైన రుక్మిణీదేవి, గరు...ధ్వజే-గరుడ = గరుడునిచేత, మణ్డిత = ప్రకాశించుచున్న, ధ్వజే = జెక్కెముగల, స్యన్దనే = రథమందు, తమా...లేన- తమాలపల్లవ = నల్లకానుగు చిగురువలె, శ్యామల = నల్లనైన, కేనచిత్ = ఒకానొక, పురు షేణ = పురుషునిచేత, అధిరోపితా సతీ = ఎక్కింపఁబడినదియై, నీయతే = కొనిపోవంబడు చున్నది. 'గరుడమణ్డితధ్వజ' మనుటచే కృష్ణునిరథ మనియు, 'శ్యామలుఁ' డైన పురు షుఁ డనుటచే శ్రీకృష్ణుఁ డనియు నూహ్యములు.

మ. కదనోర్విన్ శిశుపాలమాగధవిప క్షక్ష్మాతలాధీశదో
ర్మదసర్వైభవవినోద మొప్పఁగ గరు త్మత్కేతుభాస్వద్రథా
స్పదపీఠంబున రుక్మిణీరమణి ని శ్శంకస్థితిం దెచ్చి నే
విదితుం డట్టితమాలనీలపురుషున్ విశ్వంభరుం గొల్చెదన్. 33

తా. నల్లకానుగుచిగురువలె నీలవర్ణము గల యొకానొక పురుషుఁడు గరుడ ధ్వజము గల తన రథమునందు రుక్మిణీదేవి నెక్కించుకొని పోవుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మాయాత పాన్థాః పథి భీమరథ్యా
దిగమ్బరః కోఽపి తమాలనీలః ।
విన్యస్తహస్తోఽపి నితమ్బబిమ్బే
ధూర్తః సమాకర్షతి చిత్తవిత్తమ్ ॥ 34

టీ. హేపాన్థాః = ఓ తెరువరులారా, భీమరథ్యాః = భీమరథి అనెడినదియొక్క, పథి = మార్గమందు, మాయాత = పోకుఁడు. ఏలనఁగా:-తమాలనీలః-తమాల = నల్లకానుగువలె, నీలః = నల్లనైనవాఁడును, దిగమ్బరః = దిస్సమొలతోనున్నవాఁడును, అగు, కోఽపి = ఒకానొక

ధూర్తః=దుష్టుఁడు, బాలకృష్ణుఁడనుట, నితమ్బబిమ్బే=కటిప్రదేశమునందు. విన్యస్తహస్తోదపి-విన్యస్త=ఉంచఁబడిన, హస్తః అపి- చేతులుగలవాఁడైనను-దొలిగించుటకు చేతులు చాఁపక కనమొలయందే ఉంచుకొని యున్నవాఁడైనను అనుట, చిత్తని స్వమ్-చిత్తం=మనస్సనియెడి, విత్తం=ధనమును, సమాకర్షతి=లెస్సగాహరించుచున్నాఁడు, చిత్తవిత్తమును హరించుచున్నాఁడుగావున నే ధూర్తుఁడు; వీఁడు తక్కిన ధూర్తులవంటివాఁడు గాఁడు; చేతులు చాఁపక మొలయందే పెట్టుకొనియుండినను తక్కిన ధూర్తులకంటె చుఱుక్కుఁగా దొంగిలించుచున్నాఁడు. ఇట్టివిపరీతధూర్తుఁడు దొంగనట్టి భీమరథీమార్గమున పోవకుఁడని యర్థము; ఇందుమించుగా దిగంబరత్వమును నలుపును ధూర్తుఁడను బాలుఁడగు కృష్ణునకుఁబోలె విశేషణము లగును, భీమరథీనదియొద్దిమార్గమునందు-నల్లనికొనుఁగుచిగురువంటి కాంతి గలిగి దిగంబరుఁడై తిరుగుచుండుచిన్నికృష్ణుఁడు ఆదారిని పోవువారిమనస్సులను తనయతిశయసౌందర్యకాంతివిలాసవిశేషములచే హరించుచున్నాఁడని భావము.

చ. పథికులు పోకుఁడచ్చటికిఁ గ్రొబ్బల్మఱు భీమరథీపథంబునం
బృథులతమాలమేచకశరీరుఁ డొకండు దిగంబరాకృతిం
బ్రథితకటీతటీఘటితశపాణితలుం డయి ప్రోన్నిమన్మనో
రథుఁ డయి చిత్తవిత్తము నిరంతరమున్ హరియించు ధూర్తుఁడై.

తా. బాటసారులారా! భీమరథీనదీమార్గమునఁ బోకుఁడు. అందు దిగంబరుండై నల్లకొనుగుచిగురువలె నల్లనైన యొకానొకధూర్తుఁ డున్నాఁడు. వాఁడు చేతులు చాఁపక నడుమునందే యుంచుకొని యున్నను మనస్సు లనెడిధనములు హరించుచున్నాఁడు.

రాసక్రీడాష్టకము.

అవ. కవి యీపద్యము మొదలుగ ఎనిమిదిపద్యములవఱకు రాసక్రీడలను వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అఙ్గనా మఙ్గనా మన్తరే మాధవో
మాధవం మాధవం చాన్తరే ఙ్గనా ।
ఇత్థ మాకల్పితే మణ్డలే మధ్యగః
సఞ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః । 35

టీ.అఙ్గనామ్ అఙ్గనామ్=ఒక్కొక్క స్త్రీని, అన్తరే=విడిచి - ఒక్కొక్క స్త్రీకి నడుమ, మాధవః=శ్రీకృష్ణుఁడును, మాధవం మాధవం=శ్రీకృష్ణుని శ్రీకృష్ణుని, అన్తరేణ=విడిచి-ఒక్కొక్క-కృష్ణునియొక్క-నడుమ, అఙ్గనా చ=అంగనయును - ఒక్కొక్క-అంగనను నడుమ ఒక్కొకకృష్ణుఁడును ఒక్కొకకృష్ణునికి నడుమ ఒక్కొకఅంగనయును గానని యర్థము, ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, ఆకల్పితే=కల్పింపఁబడిన, మణ్డలే=వలయాకార

మైన సమూహమునందు - లేక వలయమునందు, దేవకీనన్దనః = దేవకికొడుకైన కృష్ణుఁడు, మధ్యగః సన్ = మధ్యమును బొందినవాఁడగుచు - అనఁగా ఒక్కొక్క యంగనను నడుమ తా నొక్కఁడొక్కఁడుగా ఏర్పడుటయే కాక ఇట్లు ఏర్పడిన వలయము నడుమనుగూడ తానొక్కఁడు నిలిచి యనుట, లేక, మధ్యగః = మధ్యస్వరమును బొందినవాఁడగుచు అనియు నర్థాంతరము, వేణునా = పిల్లఁగ్రోవిచేత, సజ్జగా = లెస్సగా గానముచేసెను. ఇట కృష్ణుఁడు పెక్కుఆకారములొంది ఒక్కొక్క స్త్రీకిని నడుమఁ దా నొక్కొక్కఁడుగా ఏర్పడి మండలాకారముగా నిలుచుటయేగాక ఆమండలమునకు నడుమనుగూడ తా నొక్కఁడు నిలిచి యుండెనని యూహింపనది.

చ. ఇరుదెసఁ దాను నిల్చి తన ప్రకింతులు పార్శ్వములన్ వసింపఁగాఁ
కరములు కంఠపాళిఁ జెలఁగన్ బలభిన్మణివిద్రుమంబులన్
సర మొనరించినట్లు సరసస్థితి మండలమధ్యవర్తియై
మురళిరవంబునం జెలఁగుసమ్మోహనమూర్తి మురారి గొల్చెదన్.

తా. ఒక్కొక్క స్త్రీకిని నడుమ తాను దన రెండురూపులనడుమ నొక్కొక్క స్త్రీయుఁనుగా మండలముగాఁ దీరి నిలిచి వారినడుమఁగూడ తాను వేఱొకఁడై నిలిచి శ్రీకృష్ణుఁడు చక్కఁగా గానముసేసెను.

శ్లో॥ కేకికేకాదృతానేకపఙ్కేరుహాలీనహంసావళీహృద్యతాహృద్యతా।
కంసవంశాటవీదాహదావానలః, సజ్జగా వేణునా దేవకీనన్దనః॥ 36

టీ. కేకి...హృద్యతా-కేకి=నెమిళ్ళయొక్క, కేకా=కూఁతలయొక్క, అదృత=ఆదరించుటచేత-నెమిళ్ళకూఁతలను వినుటచేత ననుట, అనేక = అనేకములైన, పఙ్కేరుహ=తామరలనుండి, ఆలీన=లేచినవైన, హంస=అంచలయొక్క, ఆవళీ=పంక్తులకు, హృద్యతా=సంతోషమును, ఆహృద్యతా=సంపాదించుచున్నదైన- శ్రీకృష్ణునిఁజూచి మేఘముగాఁదలచి నెమిళ్లు కేకలు పెట్టెననియు, వర్షసమయమునందు నెమిళ్లు కేకలిడును గాన వానియా కేకలను విని తమకు మిక్కిలి అనిష్టమైన వర్షాకాలము వచ్చెనని తలఁచి హంసలు తామరలనుండి లేచి పోఁజూచినవనియు మరల పిల్లఁగ్రోవిరవళిని వినఁగానే మేఘము గాదు కృష్ణుండని సంతోషమునొందినవనియు భావము; కాన వర్షాకాలమని శంకించిన హంసలకు ఆభయమును మాన్పి సంతోషమును గూర్చుచున్నదైన, వేణునా=పిల్లఁగ్రోవిచేత, కంస...దావానలః-కంసవంశ=కంసుని కులమనెడి, అటవీ=అడవియొక్క, దాహ=కాల్చుటయందు, దావానలః=కారుచిచ్చు అయినవాఁడగు-కారుచిచ్చు అడవినిదహించునట్లు కంసవంశమును నాశముసేసినవాఁడైనయనుట, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుఁడు, సజ్జగా= లెస్సగాగానముసేసెను. వర్షాకాలముహంసలకుఅనిష్టమగుటయు నెమిళ్ళకు ఇష్టమగుటయు ఆసమయమునందుహంసలు మానససరస్సునకుఁబయనమైపోవుటయు నిటననుసంధించునది.

మ. తనుకాంతుల్ జలదంబటంచు శిఖిసంఘాతంబు కేకాస్వనం
బును మీఱన్ విని యంచపిండు లలితాంభోజాళిలో నుండి చ
య్యన లేవన్ భ్రమ మాన్చి సంతసముఁ జేయం జాలువంశీమృదు
స్వనముం గాంచిన కంసవంశదహనజ్వాలిన్ హరిన్ గొల్చెదన్. 36

తా. కృష్ణుని దేహచ్ఛాయను జూచి మబ్బు అని నెమళ్ళు కేకలిడఁగా, వర్షాకాలమని బెదరి పెద్ద తామరలందుండిన హంసలు లేవఁగా మబ్బుగాదు శ్రీకృష్ణుం డని తన ధ్వనిచే దెలిపి వానికి సంతోషమును కలిగించునట్టి పిల్లఁగ్రోవిని గొని కంసవంశవినాశకుఁ డైన శ్రీకృష్ణుఁడు లెస్సగా గానముసేసెను.

శ్లో॥ క్వాపి వీణాభిరారావిణా కమ్పితః, క్వాపి వీణాభిరా కిఙ్కిణీన ర్తితః।
క్వాపి వీణాభిరామాన్తరం గాపితః, సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః॥ 37

టీ. దేవకీనన్దనః = శ్రీకృష్ణుఁడు, క్వాపి = ఒకచోట, వీణాభిః = వీణలచేత, ఆరావిణా = ధ్వనిగలవానిచేత — వీణను వాయించువానిచే — ఒకరు వీణ వాయింపఁగా ఆవాద్యమునకు అనుగుణముగా ననుట, కమ్పితః = నటనము చేయింపఁబడినవాఁడును — ఒకరు వాయించు వీణకు అనుగుణముగా ఆడినవాఁడనుట, క్వాపి = ఒకచోట, వీణాభిరా = వీణకు అనుగుణముగా శబ్దించుచున్న, కిఙ్కిణీ = చిఱుగంటలతో, నర్తితః = నర్తనము సేయింపఁబడినవాఁడును, క్వాపి = ఒకచోట, వీణాభిరామాన్తరం — వీణా = వీణెచేత — వీణాధ్వనిచేత, అభిరామ = మనోజ్ఞమైన, అన్తరం యథాతథా = అవకాశము గలుగునట్లుగా — నడుమనడుమ వీణెలు మనోజ్ఞముగా వాయించుచుండఁగా ననుట, గాపితః = గానము పొందింపఁబడినవాఁడును, తాను పాడుచును పాటనిలిపిన నడిమియవకాశములందు వీణలను వాయింపఁగా వినుచును అనుట, వేణునా = పిల్లఁగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ = లెస్సగా గానము సేసెను.

మ. ఒకచో గాణలు మీటువీణియలకున్ యుక్తంబుగా నాడు వే
ఱొకచో వీణెకు వియ్యమై యొనరఁ జేయుం గింకిణీనాద మొం
డొకచో వీణియతోడఁ బాడు జతగా నుత్సాహియై యుట్టినం
దకుమారాగ్రణి వేణునాద మొనరన్ వర్తిల్లె నుల్లాసియై. 37

తా. శ్రీకృష్ణుఁడు ఒకచోట వీణెలు వాయించుటకు అనుగుణముగా ఆడుచును, ఒకచోట వీణాధ్వనులకు అనుగుణముగాఁ జిఱుగంటలు మ్రోయించుచును, ఒకచోట నడుమనడుమ వీణలు వాయింపఁగాఁ బాడుచును, వేణువును గొని లెస్సగా గానము సేసెను.

శ్లో॥ చారుచన్ద్రావళీలోచనై శ్చుమ్బితో
గోపగోబృన్దగోపాలికావల్లభః ।
వల్లవీబృన్దబృన్దారక ః కాముకః
సఙ్గగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః ॥ 38

టీ. చారు...లోచనైః-చారు=మనోహరములైన, చన్ద్రా=(వెండి) భూషణములు గల స్త్రీలయొక్క, ఆవళీ=పంక్తులయొక్క,లోచనైః=నేత్రములచేత, చుమ్బితః=చుంబింపఁబడువాఁడును-చూడఁబడువాఁడనుట,గోప...వల్లభః-గోప=గోపకులయు, గోబృన్ద=గోవులయు, గోపాలికా=గోపస్త్రీలయు, వల్లభః=ప్రియుఁడైనవాఁడును, వల్లవీ... దారకః-వల్లవీబృన్ద=గోపస్త్రీసమూహములకు, బృన్దారకః = దైవతమైనవాఁడును, వారు కోరినకోర్కులిచ్చువాఁ డనుట, కాముకః=వారలను కామించువాఁడును, అగు, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుఁడు, వేణునా = పిల్లఁగ్రోవిచేత, సఙ్గగౌ = లెస్సగా గానము సేసెను-స్త్రీజనులు ప్రేమపూర్వకముగాఁ జూచుచుండఁగా, గొల్లలకును గోవులకును గొల్లచెలులకును ఇంపు పెంపారుచుండఁగా, గోపికలకుఁ గోరినకోర్కు లిచ్చుదైవమై, వారలయెడ మరులు చెలరేఁగ వేణుగానము సేసినాఁ డని యర్థము.

ఉ. ప్రేపులు గోపదంపతులుఁ గేవలభక్తి భజింప నప్సరో
రూపముఁ గల్గు వేతలు మక్కరులొక్కని క్రీడ యొనర్ప సంభ్రమా
ష్టాపదభూష లౌ చెలులు సౌధములం దిలకించి చూడఁగా
గోపకుమారుఁ డొప్పె రసగుంభితవేణునినాదలోలుఁడై. 38

తా. స్త్రీసమూహములు మోహముతో పయిని చూడ్కులు అల్లల్ల నిగుడ్చుచుండఁగా, గోగోపగోపీజనులకు ఇంపు పుట్టఁగా, గొల్లచెలువలకు దైవమై కాముకుఁడై యొప్పుచిన్నికృష్ణుఁడు లెస్సగా వేణుగానము సేసెను.

శ్లో॥ మాళిమాలామిళన్మత్తభృఙ్గీలతా
భీతభీతప్రియావిభ్రమాలిఙ్గితః ।
స్రస్తగోపీకుచాభోగసమ్మేళితః ।
సఙ్గగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః ॥ 39

టీ. దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, మాళి...లిఙ్గితః-మాళి=సిగయందలి, మాలా=పూదండయందు, మిళత్=కూడుచున్న, మత్త=మదించినవైన, భృఙ్గీ=ఆఁడుతుమ్మెదల, లతా=తీఁగెలవలన-తీఁగెలవలె సన్నని నిడుదబంతులుగా సిగయందలి పూమాలికల నలమియున్న ఆఁడుతుమ్మెదలచేత ననుట, భీతభీత = మిక్కిలి భయపడినవారైన-భయపడినట్లున్న, ప్రియా=ప్రియురాండ్రచేత, విభ్రమ=విలాసముతోఁగూడినట్లు, అలిఙ్గితః=కౌ

గిలింపఁబడినవాఁడును-సిగయందలి పూదండను బారులుగా నలమియున్న యాఁడుతుమ్మెదలకు భయపడి ప్రియురాండ్రు తన్ను విలాసముతోఁ గౌఁగిలించుకొనిరనుట, ఇట్టివాఁడును, కావున నే, స్రస్త...మేళితః-స్రస్త=జాఱిన -వస్త్రము జాఱినయనుట-కౌఁగిలించుకొను నురవడిచేఁ బైఁటలు జాఱఁగా వెలువడిన యనుట, గోపీ=గోపస్త్రీలయొక్క, కుచ=స్తనములయొక్క, ఆభోగ=పరిపూర్ణతతోడ - వలుఁదచన్నుఁగవలతోడ ననుట, సమ్మేళితః=కూడినవాఁడును-గోపికలు భయమునఁ గౌఁగిలించుటచేఁ బైఁటలు జాఱఁగా స్ఫుటముగా వెలువడిన వారిగబ్బిపలుఁదగుబ్బలు మేనఁ గ్రమ్మినవాఁ డనుట, ఇట్టివాఁడై, వేణునా=పిల్లఁగ్రోవిచేత, సఞ్జగౌ=లెస్సగా గానముసేసెను-మొదట భయముచేనైన గోపికల గాఢాలింగనమును, దానిచే ముక్తవస్త్రములైన వారికుచముల ఘట్టనమును కృష్ణునికి నిర్భరానంద హేతువయ్యె ననియు, అట్లు ఆనందమగ్నుఁ డవుటచేత, లెస్సగా వేణుగానము చేసెననియుఁ దెలియునది.

ఉ. మాళితటిన్ ఘటించినసుమమ్ములవెంబడి వచ్చుభృంగరా
జీలలితధ్వనిం గలఁగి చేలము లూడఁగఁ గౌఁగిలించు గో
పాలకభీరుకోటికుచభార మురమ్మున నానురాసలీ
లాలసమానమానసవిలాసుని వేణువినోదుఁ గాంచెదన్. 39

తా. సిగయందలిపూదండలకై బారులు గట్టి ముసరు ఆఁడుతుమ్మెదల యావళికి బెదరి గొల్లచెలువలు బిగ్గఁ గౌఁగిలింపఁగా అట్లు కౌఁగిలించునప్పుడు వారు పయివలువ లూడి వెలువడినబలితంపుగుబ్బలను నెమ్మేనఁ గ్రుమ్మఁగాఁ బరమానందంబునఁ గృష్ణుఁడు లెస్సగా వేణుగానము సేసెను.

శ్లో॥ చారుచామీకరాభాసభామావిభు
ర్వైజయన్తీలతావాసితోరస్స్థలః।
నన్దబృన్దావనేవాసితామధ్యగః
సఞ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః॥ 40

టీ. చారు...విభుః-చారు=సుందరమైన, చామీకర=బంగారుయొక్క, ఆభాస=కాంతివంటి కాంతి గల, భామా=సత్యభామకు, విభుః=ప్రభుఁడైనవాఁడును, వైజయన్తీ...స్థలః - వైజయన్తీలతా=తీఁగెలవంటి వైజయంతి అనువనమాలచేత, వాసిత=పరిమళించుచున్న, ఉరఃస్థలః=వక్షఃస్థలము గలవాఁడును, నన్ద...మధ్యగః-నన్ద = నందునియొక్క, బృన్దావనే = బృందావనమందలి, వాసితా = స్త్రీలయొక్క-గోపస్త్రీలయొక్క, మధ్యగః=మధ్యమును బొందినవాఁడును, అగు, దేవకీనన్దనః = శ్రీకృష్ణమూర్తి, వేణునా=పిల్లఁగ్రోవిచేత, సఞ్జగౌ = లెస్సగా గానముచేసెను.

మ. జత లై బంగరుతీఁగెగుంపు నదలింపఁజాలుబృందావనాం
చితబింబోష్ఠకవతుల్ విలాసగతులన్ సేవింప రాసక్రియా
చతురత్వంబున వైజయంతి నటియింపంజేఁ వేణుగానస్వనా
మృతధారాపటిమం జెలంగుహరి నెమ్మిం బ్రోచు మమ్మెప్పుడున్.

తా. మేలిబంగారుచాయగల సత్యభామకు వల్లభుఁడై, వైజయంతీమాల వక్షమునఁ బ్రేల, నందునిబృందావనమందలి గోపికలనడుమం జేరి శ్రీకృష్ణుఁడు లెస్సగా గానము సేసెను.

శ్లో॥ బాలికాతాళికాతాళలీలాలయా
సజ్గసన్దర్శితభ్రూలతావిభ్రమః ।
గోపికాగీతదత్తావధాన స్స్వయం
సజ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః ॥ 41

టీ. బాలికా=గోపాలబాలికలనెడి, తాళికా=తాళక ర్తియలయొక్క, తాళలీలా=తాళక్రియయొక్క, లయ = లయయొక్క—న్యూనాధిక రాహిత్యముయొక్క, ఆసజ్గ = కూడికయందు, సన్దర్శిత=చూపఁబడిన, భ్రూలతా=తీఁగవంటి కనుబొమలయొక్క, విభ్రమః=విలాసముగలవాఁడగు, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుఁడు—బాలికలు వేయుతాళములు ఎక్కువ తక్కువలు లేక సరిగా నుండునట్లు గుదుటకై కనుబొమలు సొగసుగాఁ ద్రిప్పుచున్నవాఁ డనుట, కనుబొమల మలుసుం ద్రిప్పులచే వారితాళముల లయను తారకాణముగా నుండుటను దెలుపుచున్నవాఁ డనుట, స్వయం=తాను, గోపి...ధానః—గోపికా=గోపికలయొక్క, గీత=గానమందు, దత్త=ఉంపఁబడిన, అవధానః సన్=హెచ్చరిక గలవాఁడగుచు—గోపికల పాటలను హెచ్చరికతో వినుచు ననుట, వేణునా=పిల్లఁగ్రోవిచేత, సజ్జగౌ=లెస్సగా గానముచేసెను. గోపికలు పాడుపాటలను హెచ్చరికతో వినుచును బాలికలు వేయు తాళములు ఎక్కువతక్కువలు లేక సరిగా నమరునట్లు కనుబొమలత్రిప్పులచే దిద్దుచును, దాను బిల్లఁగ్రోవి యూఁదినాఁడని భావము.

ఉ. తాళము లుగ్గడించువనితాకరతాళలయానుభావిత
భ్రూలతసొంపు వల్లవసరోజముఖీమృదుగానవైఖరిం
దాలిమి నెచ్చరించునవధానము మీఱఁగ వేణుపాణి యై
లాలితగానవైభవకళానిపుణుం డగుశౌరిఁ గొల్చెదన్. 41

తా. తాళకర్తలైనబాలికలు వేయుతాళములు ఎక్కువతక్కువలులేక తారకాణముగానుండునట్లు దిద్దుటకై కనుబొమలను నీటుగాఁ ద్రిప్పుచును, గోపికలపాటలను ఎచ్చరికతో నాలకించుచును, శ్రీకృష్ణుఁడు లెస్సగా వేణువు నూఁదెను.

శ్లో॥ పారిజాతం సముద్ధృత్య రాధావరో
రోపయామాస భామాగృహస్యాఙ్గణే ।
శీతశీతే వటే యామునీయే తటే
సఞ్జగౌ వేణునా దేవకీనన్దనః ॥ 42

టీ. రాధావరః=రాధకు పెనిమిటియైన, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, భామాగృహస్య=సత్యభామ యింటియొక్క, అఙ్గణే=ముంగిలియందు, పారిజాతం=పారిజాతవృక్షమును - సముద్ధృత్య=(ఇంద్రునివనమునుండి) పెల్లగించి, రోపయామాస = నాటి పెంచెను, అట్టి, దేవకీనన్దనః=శ్రీకృష్ణుఁడు, యామునీయే=యమునాసంబంధియైన, తటే=తీరమందు, శీతేశీతే=శీతసదృశమైన, వటే=భాండీర మనెడి మఱ్ఱిచెట్టునందు, వేణునా=వేణువుచేత, సఞ్జగౌ=లెస్సగా గానముచేసెను.

మ. *రమతోడన్ సమమైన కాంతిగుణముల్ గ్రాధావయోరూపవి
భ్రమముల్ గల్గినభామముంగిటను గ ల్పక్షాజము న్నిల్పి య
య్యమునాసైకతమధ్యశీతలతల న్యగ్రోధవీథిన్ ముదం
బమరన్ వేణువినోదనాదరతుఁ డౌ సజ్జాక్షు నీక్షించెదన్. 42

తా. రాధావల్లభుండైన శ్రీకృష్ణుఁడు పారిజాతమును ఇంద్రుని నందనవనమునుండి పెల్లగించి సత్యభామ యింటిముంగిట మొలచునట్లు నాటెను. అట్టి కృష్ణుఁడు యమునానదిగట్టున మిక్కిలి చల్లనైన మఱ్ఱిచెట్టుక్రింద లెస్సగా వేణుగానము సేసెను.

శ్లో॥ †అగ్రే దీర్ఘతరోఽయ మర్జునతరు స్తస్యాగ్రతో వర్త్మనీ
సా ఘోషం సముపైతి తత్పరిసరే దేశే కళిన్దాత్మజా ।
తస్యా స్తీరతమాలకాననతలే చక్రం గవాం చారయన్
గోపః క్రీడతి దర్శయిష్యతి సఖే పన్థాన మవ్యాహతమ్ ॥ 43

టీ. హేసఖే=ఓచెలికాఁడా, అగ్రే=ఎదుట, అయం=ఈకానఁబడుచున్నదియు,

---

*ఈపద్యము, 'పారిజాతం సముద్ధృత్య రాధావయోరూపయామాసభాసాగుణైరఙ్గణే, శీతశీతే.' అనుపాఠమున రాధావయోరూపయా=రాధయొక్క వయోరూపములుగలదియు, గుణైః=గుణములచేత, మాసభాసా=లక్ష్మీదేవితో సమానురాలైనదియునగు నొకస్త్రీతోడఁ అఙ్గణే=దానిముంగిలియందు, పారిజాతం=పారిజాతమును, సముద్ధృత్య=స్థాపించి' అనునర్థమునకు అనుగుణముగా రచింపఁబడినది. ఈపాఠము సమంజసముకాదు.

†కొందఱు దీనికి యర్థమును జెప్పుచున్నారు. అదెట్లనిన:- హేసఖే=ఓమిత్రుఁడా, అగ్రే=ముందట-తేరుముందట, దీర్ఘతరః=మిక్కిలి ఉన్నతుఁడైన, అయం=ఈ, అర్జున

దీర్ఘతరః=మిక్కిలిపొడవైనదియు, అగు, అర్జునతరుః=మద్దిచెట్టు, ఉన్నదని శేషము. తస్య దానియొక్క-ఆచెట్టుయొక్క, అగ్రతః=ముందట, వర్త్మని=కాలిత్రోవ, ఉన్నదని శేషము. సా=ఆకాలిత్రోవ, ఘోషం=గొల్లపల్లెను, సముపైతి=పొందుచున్నది. తత్ + పరిసరే=దాని యొక్క సమీపమునందలి, దేశే=ప్రదేశమందు, కళిందాత్మజా=యమునానది, ఉన్నదనుట, తస్యాః=ఆయమునానదియొక్క, తీర...తలే-తీర=గట్టునందలి, తమాల=కానుగుచెట్ల యొక్క, కానన=వనముయొక్క, తలే=ప్రదేశమందు, గవాం=గోవులయొక్క, చక్రం=సమూహమును, చారయన్=త్రిప్పుచు-మేలపుచు, గోపః=గొల్లవాఁడు, క్రీడతి=క్రీడించుచున్నాఁడు, వాఁడు, అవ్యాహతం=కొట్టుపడని-సరియైనయనుట, పన్థానమ్=మార్గమును, దర్శయిష్యతి=నీకుఁ జూపఁగలఁడు. మోక్షమార్గమును జూపఁగలఁడని భావము.

తరుః=తరువువంటి యర్జునుఁడు-బంధువధమును జేయఁజాలక శోకముచేఁ దరువువలె స్రూన్పడియున్న యర్జునుఁడనుట, తస్య=ఆయర్జునునియొక్క, అగ్రతః=ముందర, వర్త్మని=మార్గము. ఉపదేశమార్గమనుట గీతారూపమై తత్త్వోపదేశకమైనమార్గమనుట, సా=ఆమార్గము, ఘోషం=శబ్దమును-శబ్దప్రధానమైన ఉపనిషత్తుల ననుట, సముపైతి=పొందుచున్నది-ఆగీతామార్గము ఉపనిషత్తులను సంబంధించినది-అది ఉపనిషత్తులవిషయమే యైనదనుట, తత్పరిసరేదేశే=దానికి సమీపప్రదేశమందు-దానికి అందియునందకుండునట్లు-ఆ యుపనిషత్తులచేఁ బూర్ణముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడుటకుఅశక్యమై, కళిందాత్మజా=యమునానది-యమునానదివలె నల్లనైన కాంతిప్రవాహ మనుట, తస్యాః=అద్దానియొక్క, తీర...తలే-గట్టునందలి కానుగుచెట్లపట్టునందు. గవాం చక్రం = ఉపనిషద్వాక్యములను, చారయన్= అధ్యయనము సేయించుచు, గోపః=శ్రీకృష్ణుఁడు, క్రీడతి=విహరించుచున్నాఁడు, అవ్యాహతం=అక్షతమైన, పన్థానం=మార్గమును-మోక్షమార్గమును, దర్శయిష్యతి=చూపఁగలఁడు. ఈయర్థము మిక్కిలి క్లిష్టము. 'తత్పరిసరేదేశే కళిందాత్మజా' 'తస్యాస్తీరతమాలకాననతలే' అను రెండువాక్యములును ఈ యర్థాంతరమునకు అనుకూలముగా వ్యవస్థితములు గావు. కావున నిది కవిహృదయముగాఁ గానిపింపదు. 'అగ్రే' మొదలుకొని 'సఖే' అనువఱకును అర్థమొక్కటె గ్రహింపఁదగును, 'పన్థాన మవ్యాహతమ్' అనుటకు సరియైనమార్గమనియు మోక్షమార్గమనియు రెండుఅర్థములు గ్రాహ్యములు, మఱియు ఈశ్లోకము ఈయర్థమున 'పార్థే దిశన్తం గీతార్థం ధ్యానముద్రాలసత్కరమ్। రథస్థం భావయన్ జప్త్వా దశలక్ష మిమం మనుం। నోచిరాల్లభతే జ్ఞానం పరమైశ్వర్యదాయకమ్' అని గోపాలకృష్ణసర్వగతైకాక్షరీమంత్రధ్యానముగా సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పంబడియున్నది.

మ. అదిగో ముంగల పెద్దమద్ది యట పోఁ నాచెంత వ్రేపల్లె యు
న్నది యాదండఁ గళిందజాతటమునం ◊ దాపింఛభూజాళిలోఁ
గదుపుల్ మేపుచు గోపబాలకుఁడు నిక్క౦బొప్పఁగాఁ దెల్పు స
త్పదవిం బొమ్ము సఖా శుభాస్పదముగా ◊ భావంబురంజిల్లెడున్.43

తా. చెలికాఁడా! ముంపట నదిగో ఒక పెద్దమద్దిచెట్టు కనఁబడుచున్నది. ఆచెట్టు నను ముందర నొకకాలిత్రోవ పోవుచున్నది. ఆత్రోవ వ్రేపల్లెను జేరును. ఆవ్రేపల్లెను సమీపమున యమునానది పాఱుచున్నది. దాని తీరమందలి కానుగచెట్ల యడవిలో గోవులను మేపుచు ఒకగొల్లవాఁడు విహరించుచున్నాఁడు. వానియొద్దకు పోయితివేని నీకుఁ జెలువు లేనిమార్గమును (మోక్షమార్గమును) జూపును.

అవ. కృష్ణుఁడు సాయంకాలమున గోవులను మేపికొని వచ్చి వానిని ఆయాయింటఁ గట్టుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ గోధూళిధూసరితకోమలగోపవేషం
గోపాలబాలకశతై రనుగమ్యమానమ్।
సాయన్తనే ప్రతిగృహం పశుబన్ధనార్థం
గచ్ఛన్త మచ్యుతశిశుం ప్రణతోఽస్మినిత్యమ్॥ † 44

టీ. గోధూ...వేషం-గోధూళి=గోవులసమ్మర్దముచేఁ బుట్టిన దుమ్ము చేత, ధూసరిత=బూడిదవన్నెగలదిగాఁ జేయఁబడిన. కోమల=సుకుమారమైన, గోపవేషం=గొల్లలఆకారము గలవాఁడును, గోపాల...శతైః-గోపాలబాలక = గొల్లపిల్లవాండ్రయొక్క, శతైః=నూఱులచేత-వందలకొలఁది గొల్లపిల్లవాండ్రచేత ననుట, అనుగమ్యమానమ్=వెంబడింపఁబడుచున్న వాఁడును, సాయన్తనే=సాయంకాలమందు, పశుబన్ధనార్థమ్=పశు=ఆవులయొక్క, బంధనార్థమ్=కట్టుటకొఱకు, ప్రతిగృహమ్=ఇంటింటినిగూర్చి. గచ్ఛన్తమ్=పోవుచున్నవాఁడును, అగు, అచ్యుతశిశుమ్ - అచ్యుత=శ్రీవిష్ణుండైన, శిశుం=బాలునిగూర్చి-చిన్నికృష్ణునిగూర్చిఁ ప్రణతః=నమ్రుఁడను, అస్మి=అగుచున్నాను.

ఉ. గోపదధూళిధూసరిత ◊ కోమలవేషమునొడ సందెలం
గోపక శాబకాళి తనకున్ ◊ గయిదోడుగ నింటనింటనుం
గ్రేపులఁ గట్టఁగాఁ దిరుగు ◊ కృష్ణుని దామకరాభిశోభితున్
గోపకుమారు నిందువదనున్ మదనున్ మరునయ్యఁ గొల్చెదన్ .44

తా. గోవులగుంపుచేఁ బుట్టినదుమ్ముచే బూడిదవన్నె పాఱినసుకుమారంపుగొల్ల యాకారము గలిగి, వందలకొలఁదిని గొల్లపిల్లవాండ్రు తన్ను వెంబడించి రాఁ గా,

సాయంకాలమున గోవులను గట్టుటకు వ్రేపల్లెయందు ఇంటింటను దిరుగుచున్న చిన్ని కృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ నిధిం లావణ్యానాం నిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయం
నిజావాసం భాసాం నిరవధికనిశ్శ్రేయసరసమ్।
సుధాధారాసారం సుకృతపరిపాకం మృగదృశాం
ప్రపద్యే మాఙ్గల్యం ప్రథమ మధిదైవం కృతధియామ్॥ † 45

టీ. లావణ్యానాం = కాంతివిశేషములకు, నిధిం=నిధానమైనవాఁడును-తళతళ కాంతులప్రోవు అయినవాఁడనుట, నిఖి...నిలయమ్-నిఖిల=సమస్తములైన, జగత్ = జగమునందలి, ఆశ్చర్య=ఆశ్చర్యములకు-ఆశ్చర్యకరములైన సౌందర్యాదివిశేషములకు అనుట, నిలయమ్=పట్టు అయినవాఁడును, భాసాం=కాంతులకు,నిజ † ఆవాసమ్-నిజ= సొంతమైన, ఆవాసమ్=గృహమైనవాఁడును, నిర...రసమ్-నిరవధిక=మేరలేని, నిశ్శ్రేయస = ఆనందముయొక్క, రసమ్=రసమైనవాఁడును - నిరవధికానందరసస్వరూపుఁడనుట, సుధా...సారం-సుధా=అమృతముయొక్క, ధారాసారమ్ = జడివైనవాఁడును, మృగదృశామ్=(లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలకు, సుకృతపరిపాకం- సుకృత= పుణ్యముయొక్క,పరిపాకమ్=పరిణామమైనవాఁడును-యువతులు చేసుకొన్న పుణ్యముల యొక్క ఫలమే యైనవాఁ డనుట, కృతధియామ్ = సంస్కారము నొందినబుద్ధి గల వారగువిద్వాంసులయొక్క, మాఙ్గల్యమ్=మంగళమైనవాఁడును-తత్త్వవేత్త లైనవారికి శుభప్రదుఁడైనవాఁ డనుట, అగు, ప్రథమమ్=మొదటివాఁడైన-జగత్కారణుఁడైన, అధిదైవమ్=దైవమైనవానిని-శ్రీకృష్ణుని, ప్రపద్యే=సేవించుచున్నాను. 'నిధిం లావణ్యానామ్' అనుటచే లావణ్యాతిశయమును, 'నిఖిలజగదాశ్చర్యనిలయమ్' అనుటచే లోకోత్తరలక్షణలక్షితత్వమును, 'నిజావాసమ్ భాసామ్' అనుటచే నిరతిశయకాంతిమత్త్వమును, 'నిరవధి...రసమ్' అనుటచే నిరవధికానందస్వరూపత్వమును, 'సుధాధారాసారమ్' అనుటచే అత్యంతభోగ్యత్వమును, 'సుకృత...దృశామ్' అనుటచే సౌందర్యాతిశయమును, 'కృతధియాం మాఙ్గల్యమ్' అనుటచేఁ గల్యాణప్రదత్వమును, 'ప్రథమ మధిదైవమ్' అనుటచే జగత్కారణత్వమును అత్యంతపరత్వమును ఊహ్యములు.

ఉ. చక్కఁదనంబుప్రోవు రుచిరసంతతి పొల్చినతావు లోక ము
మ్మక్కున నుండుదంట వికచాంబుజనేత్రలనోముపంట పెం
పెక్కుడుము క్తిధామము మునీశుల కాదిమధాము మార్యన
మ్యక్కృతసౌధవర్ష మజహర్షము నైనమురారిఁ గొల్చెదన్. 45

తా. లావణ్యముల పుంజమై, లోకమునందలి యద్భుతము లగుసౌందర్యముల కెల్ల వాసస్థానమై, మితిలేని యానందమే స్వరూపముగాఁగలిగి, అమృతంపుజడివలె భోగ్యమై, యువతుల పుణ్యఫలమో యనునట్లు మిక్కిలి మోహనాకారముగలిగి, విద్వాంసులకు శుభప్రదమై జగత్కారణ మైనతొలుదైవ మగు శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మమునుగొలుచుచున్నాను.

అవ. అర్జునునికి సారథ్యము సేయు వైఖరిని వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆతామ్రపాణికమల ప్రణయప్రతోద
మాలోలహారమణికుణ్డలహేమసూత్రమ్।
ఆవిశ్శ్రమామ్బుకణ మమ్బుదనీల మవ్యా
దాద్యం ధనఞ్జయరథాభరణం మహో నః॥ 46

టీ. ఆతామ్ర...తోదమ్-ఆతామ్ర=అంతటను ఎఱ్ఱనైన, పాణికమల=చేఁదమ్మియందు-తామరవంటిచేతియందు, ప్రణయ=మనోజ్ఞమైన, ప్రతోదమ్=మునికోలగలదియు, ఆలోల...సూత్రమ్-ఆలోల=చలించుచున్న, మణి=రత్నమయములైన, కుణ్డల=కుండలములును, హేమ=బంగారుమయమైన, సూత్రమ్=మొలనూలును గలదియు, ఆవి...కణమ్-ఆవిః=వెలికిపొడముచున్న, శ్రమామ్బు=చెమటయొక్క, కణం=బొట్లుకలదియును, అమ్బుదనీలమ్-అమ్బుద=మేఘమువలె, నీలమ్=నల్లనైనదియును, ధనం...భరణమ్-ధనఞ్జయ=అర్జునునియొక్క, రథ=రథమునకు, ఆభరణమ్=భూషణమయినదియు, అగు, మహః=తేజము, నః=మమ్ము, అవ్యాత్=రక్షించునుగాక.

ఉ. కెంజిగురాకుఁగేలఁ దులకించుప్రతోదముచేత నాజి ధా
నంజయవాజిరాజిగమకస్థక్రియ యేర్పఱుపన్ మొగంబునం
గ్రొంజెమ రూర హారమణికుండలముల్ చలియింప నొప్పున
య్యంబుదనీలతేజము రథాభరణం బనయంబుఁ బ్రోచుతన్. 46

తా. ఎఱ్ఱనై తామరవలె నొప్పుచేతియందు ప్రియ మయినచబుకును దాల్చి, రథగమనాదులచే చెవులయందలిరత్నాలకుండలములును నడుమునబంగరుమొలనూలును మిక్కిలి చలించుచుండఁగా, సారథ్యమువలన చెమటబొట్లు చూపట్టఁగా, అర్జునునిరథంబునం గూర్చుండి, దానికొక యలంకారమువలె తేజరిల్లుచు, మబ్బువలెనల్లనై యుల్లసిల్లుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మమ్ము రక్షించుఁగాత.

అవ. అర్జునునికిసారథియై చేయువ్యాపారవిశేషములనే చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ నఖనియమితకణ్డూ న్పాణ్డవస్యన్దనాశ్వా
ననుదిన మభిషిఞ్చ న్నఞ్జలిస్థైః పయోభిః।

అవతు వితతగాత్ర స్తోత్రనిష్ఠ్యూతమాళి
ర్దశనవిధృతరశ్మి ర్దేవకీపుణ్యరాశిః ॥ 47

టీ. దశన...రశ్మిః-దశన=దంతముల చేత, విధృత=ధరింపఁబడిన, రశ్మిః =పగ్గము లుగలవాఁడును-గుఱ్ఱపుపగ్గములనుపండ్లతో కొఱికి పట్టుకొన్నవాఁడు ననుట, తోత్ర... మాళిః-తోత్ర=మునికోలతోడ, నిష్ఠ్యూత=కూర్పఁబడిన, మాళిః=శిరస్సు గలవాఁడును-మునికోలను తలమీఁదఁబెట్టుకొన్నవాఁడు ననుట. వితతగాత్రః-వితత=విటివిఁజెందిన, గాత్రః=దేహముగలవాఁడును-గుఱ్ఱమును కడుగుటకై దేహమును అవయవములను నిగిడించిన వాఁడనుట, నఖ...కణ్డూన్-నఖ=గోళ్ల చేత, నియమిత=అడఁపబడిన-నివిరి పోఁగొట్టఁబడిన, కణ్డూన్=దురదగలవియైన, ప్రాణవ...నాశ్వాన్-ప్రాణవ = అర్జునునియొక్క, స్యన్దన=తేరియొక్క, అశ్వాన్=గుఱ్ఱములను, అఞ్జలిసేః=దోయిటనున్న, పయోభిః=జలములచేత, అనుదినం=ప్రతిదినమును, అభిషిఞ్చన్=స్నానము సేయించుచున్న వాఁడును, అగు, దేవకీపుణ్యరాశిః=దేవకీదేవియొక్క పుణ్యములప్రోవు-దేవకీపుణ్యసమూహమేయిట్లు కృష్ణుఁడై పుట్టినదనుట-ఇట్టిశ్రీకృష్ణుఁడు, అవతు=రక్షించుగాక గుఱ్ఱములను గడుగునపుడు పగ్గములను నోటఁగఱచుకొని మునికోలను తలపైఁబెట్టుకొని అగుఱ్ఱములను దురద పోవ గోళ్లతో నివురుచు దోసిటితో నీళ్లు గొని తనదేహమును జాఁచి వానిని ప్రతిదినమును గడుగుచున్నాఁడనియు ఇట్టినీచమైనసారథికృత్యములను చేయుచున్నకృష్ణుఁడు కేవలుఁడు గాక దేవకీపుణ్యఫలమైనపరుఁడే యనియు నర్థము.

మ. తలఁ దోత్రంబు ధరించి పగ్గములు దంతశ్రేణిఁ గీలించి యు
గ్గలికన్ మే నిగిడించి పార్థరథకంఠఖాణంబులన్ దోయి టన్
జలముల్ నల్లి నఖాళి నై నివురుచున్ శ రక్షించునా దేవకీ
లలనాపుణ్యఫలంబు నన్నుఁ గరుణాశ్రంబంకారుఁగాఁ జేయుఁతన్. 47

తా. దంతములచే వాగెలుపట్టుకొని, మునికోలను దలపయింబెట్టుకొని, మేనివిటివిగాఁజేసికొని గుఱ్ఱంబులను దీటవోవగోళ్లతోనివిరియుచు, దోసిటనీళ్లుగొని ప్రతిదినమును వానిని కడుగుచున్నవాఁడును దేవకీపుణ్యసమూహమైనవాఁడును అగుశ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ వ్రజయువతినవాశోయే యావనోల్లాసికాయే
సకలశుభవిలాసే కున్దమన్దారహాసే ।
నివసతు మమ చిత్తం తత్పదాయత్తవృత్తం
మునిసరసిజభానౌ నన్దగోపాలసూనౌ॥ 48

టీ. వ్రజ...సహాయే-వ్రజ=వ్రేపల్లెయందలి, యువతీ=ఎలప్రాయముగల స్త్రీలకు, సహాయే=సహాయుఁడైనవాఁడును-వలపుకాఁడైనవాఁడనుట, యౌవ...కాయే-యౌవన=ప్రాయముచేత, ఉల్లాసి=ప్రకాశించుచున్న, కాయే=శరీరముగలవాఁడును, సకల...విలాసే-సకల=సమస్తమైన, శుభ = మంగళకరములగు-లేక-సుమంగళములయొక్క, విలాసే=విలాసములు గలవాఁడును-శుభలీల లన్నియుఁ గలవాఁడనుట, కున్ద...హాసే-కున్ద=మొల్లలవంటియు, మన్దార=కల్పవృక్షమువంటియు, హాసే=నవ్వుగలవాఁడును, ముని...భానౌ-ముని=మునులుఅనెడి, సరసిజ=తామరలకు, భానౌ=సూర్యుఁడైనవాఁడును, అగు, నన్ద...సూనౌ-నన్దగోపాల=గొల్లవాఁడైన నందునియొక్క, సూనౌ= కుమారుఁడగు శ్రీకృష్ణమూర్తియందు, మమ=నాయొక్క, చిత్తం=మనస్సు, తత్...వృత్తంసత్-తత్=ఆనందకుమారునియొక్క, పద=పాదములకు, ఆయత్త=అధీనమైన, వృత్తంసత్=వ్యాపారము గలదియగుచు, నివసతు=ఉండుఁగాత-నందకుమారునే చింతించుచు అతనియందే వర్తించుచుండుఁగాక యనుట. 'యౌవనోల్లాసికాయుఁడు' గావుననే వ్రజమందలి 'యువతి' యౌవనవతులకు సహాయుఁడైనాఁడనుట. ఆయువతులకు ముఖ్యులై భర్తలుండఁగా సహాయుఁడై కృష్ణుఁడున్నాఁడని అనఁగా వారలకు విటకాఁడైనవాఁడని-యాశయము. 'సకలశుభవిలాసుం' డనుటచే శుభప్రదుఁ డనియు 'కున్దమన్దారహాసుఁ' డనుటచేఁ గరుణాళుఁ డనియు నర్థము. ఇట్టిసామాన్యుఁ డయ్యు 'మునిసరసిజభానుఁడు' అగుపరుఁడే యగునని భావము.

చ. వ్రజయువతీసహాయు నతిరాజితయౌవనకాయు మునిచి
త్తజలజమిత్రు విశ్వజనతానుతపాత్రు వినీలగాత్రుఁ దో
యజదళనేత్రుఁ గుందసితహాసు శుభైకదయావిలాసునిన్
సుజనహితుం దదంఘ్రిరతిఁ జొప్పడు నామతి నామతించెదన్. 48

తా. యౌవనవతులగు గోపికలకు వలపుకాఁడై, యౌవనముచే మేను విలసిల్ల, సకలశుభలీలలు నెఱపుచు, మొల్లలవలెను మందారవృక్షమువలెను తెల్లనైననవ్వు మొగమునఁ దొలఁకాడ, మునులకెల్లను దామరలకు సూర్యుండువోలె నుల్లాసము గలిగించుచు, నందగోపాలునికిఁ గొమరుఁడై కొమరారు శ్రీకృష్ణుని పదారవిందములయందే నామనస్సు లీనమై నెలకొనియుండును గాత.

శ్లో॥ అరణ్యాని మార్ద్రస్మితమధురబిమ్బాధరసుధా-
సరణ్యా సంక్రాన్తా స్స్వపది మదయ న్త్యోమునిసదః ।
ధరణ్యాం సానన్దోత్పులక ముపగూఢాఙ్ఘ్రికమలః
శరణ్యానా మాద్య స్స జయతు శరీరీ మధురిమా ॥ 49

టీ. ఆర్ద్ర...సరణ్యా-ఆర్ద్ర=సరసమైన-లేక క్రొత్తదియైన, స్మిత = చిఱునగవుచేత, మధుర=మనోహరమైన, బిమ్బాధర=దొండపండువంటి యధరమందలి, సుధా = అమృతముయొక్క సరణ్యా=ప్రవాహముతోడ, సంక్రాన్తైః = సంక్రమించినవి-కూడుకొన్నవి, అగు, వేణునినదైః=వేణునాదములచేత, సపది=తోడనే, అరణ్యానిం=పెద్దడవిని, మదయన్=విజృంభింపఁజేయునదియు, మ్రోళ్లుచిగుర్చుట మొదలైనవానిచే బృందారణ్యము నతిశయింపఁజేయున దనుట-అధరము దొండపండువంటిది: అందును ఆర్ద్రస్మితముచే మధురమైనది: కాఁబట్టి యమృతప్రవాహ మొలుకునది: అట్టియమృతప్రవాహముతోఁగూడుటచేతనే వేణునినదములు అరణ్యమును 'సపది' తోడనే విజృంభింపఁజేయునవని భావము. ధరణ్యా=భూమిచేత-భూదేవిచేతననుట, సాన...లకం యథా తథా-స + ఆనంద + ఉత్పులకమ్=ఆనందముతోడను దానిచే వెలికి పిక్కటిల్లినపులకలతోడనుగూడినట్లుగా, ఉప...కమలః-ఉపగూఢ=ఆలింగనము సేయఁబడిన, అఙ్ఘ్రికమలః=పాదపద్మములు గలదియును శ్రీకృష్ణునిపాదపద్మములు సోఁకఁగా భూదేవికి ఆనందమును దానిచే పులకలును బుట్టెననుట. శరణ్యానామ్=రక్షకులలోపల, ఆద్యః=మొదటిదియును, శరీరీ=శరీరముగలదియును-మనుష్యాకృతినిపొందినదియనుట, అగు, సః=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, మధురిమా=సౌందర్యము-శరీరమును దాల్చినసౌందర్యమే యనఁదగు శ్రీకృష్ణమూర్తి యనుట-శ్రీకృష్ణుని నిరతిశయసౌందర్యవిభవమునుజూడఁగా కృష్ణుఁడుగాఁడు శరీరముకయికొన్న సౌందర్యమే యనఁదగు నని భావము, జయతి=సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుచున్నది.

మ. స్మితబింబాధరమాధురీకలితవంశీనాద మోదంబుచే
నతివిస్ఫూర్తిని గాననం బలరఁ బాదాంభోజసంసక్తిచే
క్షితి రోమాంచము గాంచెనో యని వితర్కింపం బ్రవర్తించు న
చ్యుతుఁ డుద్యన్మధురాభిరూప్యమున సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తిలున్.

తా. సొగసైనచిఱునవ్వుతోఁగూడి దొండపండువలె ఎఱ్ఱనైయొప్పు నధరమందలి యమృతప్రవాహముతోఁ గూడినవేణుధ్వనులచే బృందారణ్యమును తోడనే యుల్లసిల్లఁజేయుచు, పయినిసోఁకు తనపాదకమలములను ఆనందముతోడ గగురుపాటున భూమియుఁ గౌఁగిలించుకొనఁగా, రక్షకులకెల్ల మొట్టమొదటివాఁడై, రూపము నొందినసౌందర్యమే యయిన శ్రీకృష్ణమూర్తి సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥*ముగ్ధం స్నిగ్ధం మధురమురలీమాధురీధీరనాదైః
కారం కారం కరణవివశం గోకులవ్యాకులత్వమ్ ।

---

* ఈశ్లోకము ఒకానొకప్రతియందే కనుపట్టుచున్నది. సవ్యాఖ్యానము లగు ప్రతులందును గానిపింపదు. కావున దీనికి తెనుఁగుకవియుఁ బద్యము రచించినవాఁడు గాఁడు.

శ్యామం కామం యువజనమనోమోహనం మోహనాఙ్గం
చిత్తే నిత్యం నివసతు మహో వల్లవీవల్లభం నః॥ + 50

టీ. ముగ్ధ=మనోజ్ఞమైనదియు, స్నిగ్ధమ్=నిద్దమైనది_నిద్దమైన కాంతిగలదియునుట-లేక స్నేహస్వభావము గలదియు, మధుర... నాదైః_మధుర=మనోహరమైన, మురళీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, మాధురీ = తీయఁదనముచేత, ధీర = దిట్టమైన - అతిశయించిన, నాదైః=ధ్వనులచేత_పిల్లఁగ్రోవియొక్క మిక్కిలియుఁ బెద్దధ్వనులచేత ననుట, కరణవివశం యథాతథా_కరణ=ఇంద్రియములు, వివశం యథాతథా = పరవశమగునట్లు, గోపలవ్యాపలత్వమ్ - గోపల=వ్రేపల్లెయొక్క-వ్రేపల్లెయందలి గోగోపగోపికలయొక్క, వ్యాపలత్వమ్=ఆపలపాటును, కారంకారం=చేయుచున్నదియు, శ్యామం = నల్లనైనదియు, కామం=మిక్కిలియు, యువ... మోహనమ్-యువజన=యౌవనవంతులయొక్క,మనో=మనస్సులను-మగవారి మనస్సులనుగూడ ననుట, మోహనం=మోహింపఁజేయునది_నిరవధికసౌందర్యముచేత మగవారినిగూడ వలపించునదియు, మోహన + అఙ్గమ్=మోహమును బుట్టించునట్టి అవయవములుగలదియు, వల్లవీవల్లభమ్_వల్లవీ=గొల్లపడఁతులకు, వల్లభమ్=ప్రియమైనదియు, అగు, మహః=కృష్ణాఖ్యతేజము,నః =మాయొక్క,చిత్తే=మనస్సునందు, నిత్యం=ఎల్లప్పుడును, నివసతు=నివసించును గాక.

తా. మనోజ్ఞమై, నిద్దంపుఁగాంతులతోఁగూడి, మధురములైన వేణుధ్వనులచేత వ్రేపల్లెలోనివారినెల్లఁ బారవశ్యముగలుగునట్లు ఆపలపఱచుచు, నల్లనై,వయసుకాంద్రను గూడ వలపించునంత సుందరమై, మనోహరమైన యవయవములతోఁగూడి, గొల్లచెలువలకు మిక్కిలి ప్రియమైన శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మాహృదయమందు ఎప్పుడును వెలుఁగుచుండును గాక.

శ్లో॥ విదగ్ధగోపాలవిలాసినీనాం
సంభోగచిహ్నాఙ్కితసర్వగాత్రమ్ ।
పవిత్రమామ్నాయగిరా మగమ్యం
బ్రహ్మ ప్రపద్యే నవనీతచోరమ్ ॥ 51

టీ. విదగ్ధ... విలాసినీనామ్-విదగ్ధ=సుందరులైన-శేకదిట్టలయిన, గోపాలవిలాసినీనామ్=గోపస్త్రీలయొక్క, సమ్భోగ... గాత్రమ్_సమ్భోగచిహ్న=రతియొక్క గుఱుతులచేత, చిహ్నిత=గుఱుతింపఁబడిన_గోపస్త్రీలతో సంభోగించినగుఱుతులుగల, సర్వ=సమస్తమైన, గాత్రమ్=శరీరముగలదియు_సర్వగాత్రమునను సంభోగచిహ్నములు ఉన్నవనుటచే నానావిధబంధములతోఁ గూడిన గాఢరతి వ్యంజితమగుచున్నది. పవిత్రం =

ఇందుఁ బదసారస్యమే కాని లీలాశుకుని యుక్తివైభవముచూపట్టదు. కాన యిది లీలాశుకప్రణీతము గాకుండవచ్చుననియుఁ దోఁచుచున్నది.

పావనమైనదియు, ఆమ్నాయగిరాం=వేదాంతవాక్యములకు, అగమ్యం=పొందనలవిగానిదియు, నవనీతచోరమ్-నవనీత=వెన్నను, చోరం=దొంగిలించునదియు, అగు, బ్రహ్మ=శ్రీకృష్ణాఖ్యపరబ్రహ్మమును, ప్రపద్యే=భజించుచున్నాను. గోపాలవిలాసినులు విదగ్ధలు అగుటచే నే తనుగోపకులనుగూడ సరకుసేయక ఏపుటించి కృష్ణునితోఁ గూడిరని హృదయము. గోపకులభార్యలతో సంభోగించుట యనుజారత్వదోషము గలవాఁడయ్యు 'జారోఽపిసంసారహరః' అన్నట్లు 'పవిత్రుఁ'డే యగుననియు, వేదాంతములకును అందరానివాఁడయ్యు వెన్నలు దొంగిలించునట్టికేవలుఁడు నగు ననియు పరత్వవిభవమును అవతారప్రయుక్తలీలాసూచితమైన సౌలభ్యసౌభాగ్యమును దెలియునది.

మ. నవలావణ్యవిలాసినీనికరనాకనాబంధసంబంధనం
భవదగ్ధాంకశరీరు విశ్వపరమాత్మా మాంతవాచోవిధే
యవిహారుఁ నవనీతచోరుని బవిత్రాచారసంచారునిన్
భువనాధారుని శాంతిసారుని నినుం బూజింతు నెల్లప్పుడున్. 51

తా. నేరుపుకత్తెలగు గొల్లమిటారులతో రతికేళిసలిపినచిన్నెలుశరీరమునం దంతయు వన్నెఁజూపఁ బవిత్రుఁడై, వేదాంతవాక్యముల కందరానివాఁడయ్యు వెన్నలు దొంగిలించులీలలు నెఱపుచుఁ బరబ్రహ్మమై యొప్పు శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

అవ. ఒకానొక గోపికయెడ శ్రీకృష్ణుఁడు చూపిన యాశ్చర్యలీలను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అన్తర్గృహే కృష్ణ మవేక్ష్య చోరం
బద్ధ్వా కవాటం జననీం గతైకా।
ఉలూఖలే దామనిబద్ధ మేనం
తత్రాపి దృష్ట్వా స్తిమితా బభూవ॥ 52

టీ. ఏకా=ఒకతె-ఒకానొకగోపిక, అన్తర్గృహే=లోపలియింటను-ఇంటిలోఁగిటను, చోరం=నవనీతాదులను దొంగిలించుచున్నవాఁడైన, కృష్ణం=కృష్ణుని, అవేక్ష్య=చూచి, కవాటం=తలుపును, బద్ధ్వా=బంధించి-లోపలనుండి బయటికి కృష్ణుఁడు తప్పించుకొనిరాకుండునట్లుతలుపు ఈవలిగడియవైచి యనుట-జననీంప్రతి=(శ్రీ)కృష్ణుని తల్లి యశోదనుగూర్చి, గతాసతీ=పోయినదగుచు, తత్ర అపి=అక్కడఁగూడ-ఆయశోదయింటి యందుఁగూడ, ఉలూఖలే=ఱోటియందు, దామనిబద్ధం-దామ=త్రాటిచేత, నిబద్ధం=కట్టఁబడిన, ఏనం=వీనిని-తనయింటఁ జూచి తలుపుగడియవైచివచ్చినయాకృష్ణునిన్నే, దృష్ట్వా=చూచి, స్తిమితా=నిశ్చేష్టురాలు, బభూవ=ఆయెను-తన యింటిలోఁగిట దొంగతనముతోఁ జిక్కుకొని యున్నాఁడు గదా-ఇది తల్లి యగు యశోదకుఁ దెలిపి

తోడ్కొనివచ్చి కృష్ణుని దొంగతనముగా రూపింపవచ్చు నని తలఁచి యశోద యింటికి రాఁగా అక్కడను ఱోటఁ గట్టఁబడియుండుటను జూచి యాశ్చర్యపరవశయై ప్రమాసు పడి నిలిచె నని యర్థము.

చ. నిలయములో నొకర్తు నవ ♦ నీతహరున్ హరిఁ గాంచి గట్టిగాఁ
దలుపు బిగించి యక్కొడుకుఁ ♦ దల్లికిఁ దెల్పఁగఁ బోయి యుండ నాలో
ఖిలగుణబద్ధుఁ డౌనతనిఁ ♦ గన్గొని యూఁజడి వచ్చి రిత్తబా
నలు గని సారె కేక లిడ ♦ వత్తిలు నాబలుకంటఁ గొల్చెదన్. 52

తా. ఒకానొక గోపిక తన యింటిలోఁగిట కృష్ణుఁడు వెన్న దొంగిలించుచుండఁగాఁ జూచి వాఁడు తప్పించుకొని పోకుండునట్లు ఆ లోఁగిలి తలుపు మూసి యశోదా దేవికిఁ జెప్పి చూపుటకై యామె యింటికిఁ బోవఁగా అచ్చటను ఆ కృష్ణుఁడే ఱోటను గట్టఁబడి యుండఁగాఁ జూచి ఆశ్చర్యపరవశయై యేమియుఁ దోఁపక యుండెను.

అవ.—శ్రీకృష్ణుని శైశవమందలి మానుషలీలను వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రత్నస్థలే జానుచరః కుమారః
సఙ్క్రాన్త మాత్మీయ ముఖారవిన్దమ్ ।
ఆదాతుకామ స్తదలాభఖేదా
ద్విలోక్య ధాత్రీవదనం రురోద ॥ 53

టీ. జానుచరః=జానుః=మోఁకాళ్లచేత, చరః=సంచరించుచున్న, కుమారః=బిడ్డఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, రత్నస్థలే=రతనములు దాపఁబడిన ప్రదేశమునందు-రతనంపు నెలకట్టునందు, సఙ్క్రాన్తం=తగులుకొన్న-ప్రతిబింబించిన యనుట. ఆత్మీయ...విన్దమ్-ఆత్మీయ=తనదైన, ముఖ+అరవిన్దమ్=ముఖకమలమును, ఆదాతుకామః=గ్రహింపఁగోరినవాఁడగుచు-రత్నస్థలమందు మోఁకాలితో జరుగుచుఁ బోవఁగా అందుఁ దామరవంటి తన మొగము ప్రతిఫలించెననియు దానిని శిశువుగావున ఒక తామర యని తలఁచి పట్టుకొనఁగోరినవాఁడై, తత్+అలాభఖేదాత్-తత్=ఆ ప్రతిబింబించిన ముఖారవిందముయొక్క, అలాభ=అప్రాప్తివలననైన-లభింపమిచేతఁ గలిగిన, ఖేదాత్=వగపువలన-ధాత్రీవదనం ధాత్రీ=దాదియొక్క, వదనమ్=మొగమును, విలోక్య=చూచి, రురోద=ఏడ్చెను.

మ. ఘనరత్నస్థగితావనిన్ నిజముఖా ♦ కారంబు పద్మాకృతిం
గనుపట్టం గని నవ్వి తద్గ్రహణకాం ♦ క్షం జిన్నికేల్ సాఁచి చే
రనిఖేదంబున జానుయానము దలి ♦ ర్పన్ దాని నీక్షించి కా
వనుచుంబోరిడునందనందనుని మా ♦ యాడింభకుం గొల్చెదన్. 53

తా. బాలుఁడగు చిన్నికృష్ణుఁడు రత్నములు దాపిన నేలకట్టునందు మోఁకాళ్లచే జరుగుచుఁ బోవఁగా అందుఁ దామరవంటి తన మొగము ప్రతిఫలించుటఁ జూచి దానిని నిసువగుటచే ఒక తామరగాఁ దలఁచి పట్టుకొనఁ గోరఁగా అది చిక్కకుంచుటచే దుఃఖము కలిగి దాడిమొగమును గాంచి రేపెడ్చెను.

శ్లో॥ ఆనన్దేన యశోదయా సమదనం గోపాఙ్గనాభి శ్చిరం
సాశఙ్కం బలవిద్విషా సకుసుమైః సిద్ధైః పృథివ్యాకులమ్ ।
సేర్ష్యం గోపకుమారకైః స్సకరుణం పౌరై ర్జనైః సస్మితం
యో దృష్టః స పునాతు నో మురరిపుః ప్రోత్క్షిప్త గోవర్ధనః॥ 54

టీ. యశోదయా=యశోదచేత, ఆనన్దేన=ఆనందముతోడను, గోప + అఙ్గనాభిః=గోపస్త్రీలచేత, సమదనం యథాతథా=మన్మథునితోఁ గూడుకొన్నట్లును-మన్మథవికారముతోడను, బలవిద్విషా=దేవేంద్రునిచేత, చిరం=తడవుగాను, సాశఙ్కమ్=శంకతోఁ గూడుకొన్నట్లును-కృష్ణుఁడేమి సామాన్యుఁడా అతిశయుఁడా అను శంకతోడ ననుట, సకుసుమైః=పువ్వులతోఁగూడిన, సిద్ధైః=సిద్ధులచేత-సిద్ధులచేఁ బువ్వులతోడను అనుట, పృథివ్యా=భూమిచేత, ఆకులం=కలఁగినట్లును-కలఁతతోడను-పర్వతమును ఎత్తెను కావడికి కలఁతనొందియనుట, గోపకుమారకైః=గొల్లపిల్లవాండ్రచేత, స + ఈర్ష్యమ్=అసూయతోఁ గూడినట్లును-మనకంటె వీఁడు అతిశయుఁ డయ్యెనుగదా అని అసూయతోడను అనుట, పౌరైః=పురజనులచేత, సకరుణం=దయతోఁగూడినట్లుగాను-బాలుఁడు పెద్దకొండనెత్తి యేమికష్టపడునో అనుజాలితోడననుట, జనైః=తక్కినజనులచేత, సస్మితం=నవ్వుతోఁగూడినట్లును-నవ్వుతోడను, యః=ఎవఁడు, దృష్టః=చూడఁబడెనో, ప్రోత్క్షిప్తగోవర్ధనః-ప్రోత్క్షిప్త=చక్కఁగా పైకి ఎత్తఁబడిన, గోవర్ధనః=గోవర్ధనపర్వతము గలవాఁడైన-గోవర్ధనపర్వతమును బొడవుగా ఎత్తినవాఁడైన, సః=ప్రసిద్ధుఁడైన, మురరిపుః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=మమ్ము, పునాతు=పవిత్రులను జేయుఁగాత.

చ. ముదమున నంద గోపికలు ౘ మోహామునన్ జనపాళి నవ్వునం
ద్రిదశవిభుండు సాధ్వసము ౘ తిన్ వివేవానల సిద్ధపుంగవుల్
పొదలినయాకులత్వమున ౘ భూమియు గోపకుమారు లేపునన్
సదయతఁ బౌరులుం గన ర ౘ సాధర మెత్తినచక్రి ప్రోచుతన్. 54

తా. శ్రీకృష్ణుఁడు గోవర్ధనపర్వతమును ఎత్తఁగా ఆనందముతో యశోదయు, మన్మథవికారముతో గోపికలును, వీఁడేమి సామాన్యుఁడు కాఁడు కాఁబోలునని శంకతో దేవేంద్రుఁడును, మెప్పుచే పువ్వులు చల్లుచు సిద్ధులును, కొండనెత్తిన యురవడికి కలఁతపడి భూమియు, మనకంటె మించినవాఁడయ్యెను గదా యని అసూయతో గొల్లపిల్ల

వాండ్రును, అయ్యో! పసిబాలుఁ డెంతకష్టమో యని జాలితో పురజనులును, సేవాను అని నవ్వుచు తక్కిన జనులును జూచిరి. అట్లు చూడఁబడిన శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బవిత్రులను జేయుఁగాక !

అవ. కవి తనకు భగవంతుని కృష్ణావతారమందును అందును కృష్ణుని బాల్యలీలలయందునే మిక్కిలియిష్టతాత్పర్యము గలదు అని చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉపాసతా మాత్మవిదః పురాణాః
పరం పుమాంసం నిహితం గుహాయామ్ ।
వయం యశోదాశిశుబాలలీలా
కథాసుధాసిన్ధుషు లీలయామః ॥ 55

టీ. పురాణాః = పూర్వులైన, ఆత్మవిదః = ఆత్మస్వరూపమును దెలిసినవారు-తత్త్వవేత్తలు, గుహాయాం = హృదయమందు-దహరాకాశమందు, నిహితం = ఉంపఁబడిన వాఁడగు-హృదయమధ్యంబున పరమాత్మస్వరూపముగా వెలుఁగుచున్న వాఁడైనవానిని, పరం పుమాంసమ్ = పరమ పురుషుని, "పరం పరస్మాత్" అను పాఠమున-పరస్మాత్ = పరమున కన్నను-పరం = పరమైన తత్త్వమును అనుట, ఉపాసతాం = ఉపాసించుదురుగాక-ఆత్మస్వరూపవిదులు పరమాత్మస్వరూపమును గనుఁగొని యుపాసించిన నుపాసింపనీ, వయం = మేము, ఆత్మస్వరూపమును దెలియని సామాన్యులమైన మేము, యశోదా...సిన్ధుషు-యశోదా = యశోదయొక్క, శిశు = శిశువైన కృష్ణునియొక్క, బాలలీలా = బాలక్రీడలనుసంబంధించిన, కథా = కథ అనెడి, సుధాసిన్ధుషు = అమృతనదులయందు- అమృతప్రవాహములవలె అత్యంతభోగ్యములైన శ్రీకృష్ణుని బాలక్రీడాచరిత్రములందు, లీలయామః = విహరించుచున్నాము. పరస్వరూపము నాకు వలదు; సౌలభ్యప్రచురమైన శ్రీకృష్ణాఖ్యమైన అవతారరూపమే నాకు ప్రియము అని భావము.

మ. దహరాకాశనివాస మాపరము సాత్మజ్ఞాను లీక్షించి ప్ర
త్యహముం గాంతురు గాక నే నలయశోదాబాలలీలాసుధా
లహరీవీచిపరంపరం గిటిసి కల్లోల్ గాఁగఁ గ్రీడించుచు
న్నహమప్రౌఢిఁ దెలుంగుదెందమున నానందంబు సంధించెదన్. 55

తా. పూర్వులైన పరతత్త్వవిదులు హృదయమందలి దహరాకాశమున నున్న పరమపురుషుని పరమాత్మస్వరూపమును ఉపాసించిన నుపాసింతురుగాక. మేమో సౌలభ్యముచే యశోదకుఁ జిన్నబాలుఁడై యవతరించిన శ్రీకృష్ణునిబాలక్రీడాచరిత్రము లనెడి అమృతప్రవాహములందే యోలలాడెదము.

అవ. శ్రీకృష్ణునియందు దాసక్తయైనయొక గోపిక పారవశ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విక్రేతుకామా కిల గోపకన్యా, మురారిపాదార్పితచిత్తవృత్తిః।
దధ్యాదికం మోహవశాదవోచ,ద్గోవింద దామోదర మాధవేతి॥56

టీ. దధి + ఆదికమ్= పెరుఁగు మొదలగువానిని, విక్రేతుకామా=విక్రయింపఁగోరిక గల, గోపకన్యా=ఒక గొల్లకన్నియ, మురారి=...వృత్తిః=మురారి శ్రీకృష్ణునియొక్క, పాద=పాదములందు, అర్పిత=సమర్పింపఁబడిన, చిత్తవృత్తిః=మనోవ్యాపారముగలదియై శ్రీకృష్ణునియందుగులే చింతించుచున్నదై యునుట, మోహవశాత్=(కృష్ణునియందలి) మోహమువలన, గోవింద=గోవిందా అనియు, దామోదర=దామోదరా యనియు, మాధవ ఇతి=మాధవా అనియు, అవోచత్ కిల=పలికెనట, పెరుఁగు అమ్మునపుడు పెరుఁగో యనిపలుకక 'గోవిందా మాధవా' యని మోహపారవశ్యమునఁ బలికిన దని యర్థము.

మ. నవలావణ్యవిలాసినీతిలక మాాగనందంబునన్ నందనం
దనపాదార్పితచిత్తవృత్తి మరలెంగ ఁక నేరకే వీటిలో
నవనీతాదిక మమ్ముచో మఱపుఁజెంగవం బౌరులం గాంచి మా
ధవ గోవింద ముకుంద కృష్ణ యను నుగ్యన్మోహవిభ్రాంతితోన్.56

తా. ఒక గోపకన్య వేపల్లెయందు పెరుఁగు వెండలగువానిని అమ్మఁగోరి శ్రీకృష్ణునిపాదంబులయందే తనమనంబు తగులువడి మోహము మించఁగా పెరుఁగో పెరుఁగు అనుటకు మాఱుగా గోవిందా దామోదరా మాధవా యని పలుకుచుఁ దిరిగెనఁట.

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు దొరకఁగూడినచోటులు మూఁటిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ఉలూఖలం వా యమినాం మనో వా
గోపాఙ్గనానాం కుచకుట్మలం వా।
మురారినామ్నః కలభస్య నూన
మాలాన మాసీ త్త్రియ మేవ భూమః॥ 57

టీ. మురారినామ్నః=మురారి=శ్రీకృష్ణుఁడనెడి, నామ్నః=పేరుగల, కలభస్య=ఏనుఁగుగున్నకు,ఉలూఖలంవా=ఱోలుగాని, యమినాం=మునులయొక్క,మనః వా=మనస్సుగాని, గోపాఙ్గనానాం=గోపస్త్రీలయొక్క, కుచకుట్మలం వా=చనుమొగ్గగాని-మొగ్గలవంటిచన్నులుగాని ఇటుత్రైకవచనము, భూమః=భూమియందు, (ఈ)

మూఁడే, ఆలానం=కట్టుఁగంబము, ఆసీత్=ఆయెను, నూనం=నిశ్చయము-మురారిని కలభ మనుటచే కలభమువలె నిరంకుశమైనవిహారము గలిగియుండుటను దెలియునది. అట్టి వానికిఁగట్టుఁగంబములవంటివి మూఁడేకాని మఱియొకచోట నది చిక్కు పడదు గాన కానరాదని భావము. యశోదవు వాత్సల్యముచేతను మునులవు మనోనిగ్రహాదులంబట్టియు గోపికలవు మోహమువలనను జిక్కినాఁడని తెలియునది.

చ. మునిజనమానసాంబురుహకుముం బశుపాలకబాలికామణీ
స్తనవనజాతకోరకవితానము లూఖలమున్ మురారిమో
హనకలభంబు నిల్పుటకునై విలసిల్లినకట్టుఁగంబముల్
దనరెడు నొండురెండు నివి దక్క ధరాస్థలిఁ గల్గనేర్చునే. 57

తా. యశోదయింటిఱోలును, మునుల మనస్సులును, గోపికల చనుమొగ్గలును, అనెడి యీమూఁడే శ్రీకృష్ణుఁ డనెడి యేనుఁగుగున్నవు కట్టుఁగంబములు. మఱొక్క చోట అది కట్టువడ దనుట నిక్కము.

అవ. వటపత్రమున శయనించువైఖరిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కరారవిన్దేన పదారవిన్దం, ముఖారవిన్దే వినివేశయన్తమ్।
వటస్య పత్రస్య పుటే శయానం, బాలం ముకున్దం మనసా స్మరామి॥

టీ. కర + అరవిన్దేన-హస్తకమలముచేత=తామరవంటిచేయిచేత, పదారవిన్దమ్=అడుగుఁదామరను-తామరవంటి యడుగును, ముఖ + అరవిన్దే=మోముఁదామరయందు-తామరవంటి మొగమునందు, వినివేశయన్తం=చొనుపుచున్నవాఁడును, వటస్య = మఱ్ఱియొక్క, పత్రస్య=ఆకుయొక్క, పుటే = దొన్నెయందు-దొన్నెవలె నడుమ పల్లముగానున్న మఱ్ఱియాకునందు, శయానమ్=శయనించువాఁడును, బాలం=బాలుఁడును, అగు, ముకున్దమ్=కృష్ణుని, మనసా=మనస్సుచేత, స్మరామి=స్మరించుచున్నాను.

శా. కేలుందామరచేఁ బదాబ్జ మెలమిం గీలించి నెమ్మోముపై
హేళిన్ నిల్పి వటప్రవాళమృదుశయ్యం బొల్చునబ్బాలునిన్
లీలాలోలవిశాలలోచనుని లాలిం బెట్టి లాలించుచున్
జోలల్ వాడుయశోదభాగ్యమున కేజోహారు గావించెదన్. 58

తా. కరకమలమునఁ బాదకమలమునుబట్టి ముఖకమలంబునఁ జొనుపుచు వటపత్రంబునఁ బవ్వళించు బాలుండైన ముకుందుని మనంబున స్మరించుచున్నాను.

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు ఒకప్పుడు నిజపరత్వసూచకముగాఁ గలలోఁ బలికినమాటలను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ శమ్భో స్వాగత మాస్యతా మిత ఇతో వామేన పద్మాసన
క్రౌఞ్చారే కుశలం సుఖం సురపతే విత్తేశ నో దృశ్యసే।
ఇత్థం స్వప్నగతస్య కైటభజిత శ్శ్రుత్వా యశోదా గిరః
కిం కిం బాలక జల్పసీతి రచితం ధూధూకృతం పాతు నః॥ 59

టీ. హేశమ్భో=ఓశివుఁడా, స్వాగతం=స్వాగతము. పద్మాసన=ఓబ్రహ్మ, ఇతః ఇతః=ఇటుఇటు. ఈప్రక్క, వామేన=దాపల, ఆస్యతామ్=కూర్చుండుట సేయఁబడును గాక-కూర్చుండుమా యనుట, హేక్రౌఞ్చారే=ఓయికుమారుఁడా, కుశలం=కుశలమా, హేసురపతే=ఓయియింద్రుఁడా, సుఖం=సుఖమాఏమి, హేవిత్తేశ=ఓకుబేరుఁడా, నోదృశ్యసే=చూడఁబడవు-కనఁబడవేమి యనుట, ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, స్వప్నగతస్య-స్వప్న=కలను, గతస్య=పొందిన-కలగనుచున్న, కైటభజితః=కృష్ణునియొక్క, గిరః=వాక్యములను, యశోదా=యశోదాదేవి, శ్రుత్వా=విని, హేబాలక=ఓరిబాలకుఁడా, కిం కిం=ఏమిఏమి, జల్పసి=గొణఁగుచున్నావు, ఇతి=అని, రచితం=చేయఁబడిన - యశోద చేసిన, ధూధూకృతమ్=ధూధూకారము, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించునుగాక.

మ. హర రా రమ్ము శుభంబె డాపలను భాషాధీశ కూర్చుండుమా
పరిణామంబె కుమార యింద్ర సుఖమే ధౌల స్త్య వీక్షింప మే
సరణిన్ నిన్ననఁగా యశోద విని వత్సా యేమి యే మంచు ని
ద్దురమ బ్బాలినకృష్ణుపై నడిపినధూత్కారముల్ ప్రోచుతన్. 59

తా. ఒకప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁడు కలగనుచు ఆకలలో 'ఓశివుఁడా! నీకు స్వాగతము. ఓబ్రహ్మ! ఇటుదాపలిప్రక్క కూర్చుండుము. కుమారుఁడా! నీవుఁగుశలమా? దేవేంద్రా! నీవు సుఖమా? కుబేరా! కనఁబడవేమి?' అని పలుకుచుండఁగా యశోద విని 'నాయనా! ఏమేమి గొణఁగుచున్నావు? ధూధూ ఊరకుండుము! చిరకాలము జీవింపుము.' అని చేసిన ధూధూకారము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

అవ. ఒకప్పుడు యశోదకును శ్రీకృష్ణునకును జరిగినసంవాదముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మాతః, కిం యదునాథ, దేహి చషకం, కిం తేన, పాతుం పయ
స్తన్నాస్త్యద్య, కదాస్తి వా, నిశి, నిశా కా, వాన్ధకారోదయః।
ఆమీల్యాక్షియుగం నిశాప్యుపగతా దేహీతి మాతుర్ముహు
ర్వక్షోజాంశుకకర్షణోద్యతకరః కృష్ణ స్స పుష్ణాతు నః॥ 60

టీ. హేమాతః=ఓతల్లీ-ఇది కృష్ణునివాక్యము, యదునాథ=కృష్ణా! కిం=ఏమి-ఇది యశోదవాక్యము. (కృష్ణ) చషకం=పానపాత్రను, దేహి=ఇమ్ము. (యశో) తేన=ఆ

పానపాత్రచేత, కిం=ఏమి? (కృష్ణ) పయః=పాలను పాతుం=త్రాగుటకొఱకు. (యశో) తత్=ఆపాలు, అద్య=ఇప్పుడు, నాస్తి=లేదు (కృష్ణ) కదా=ఎప్పుడు, అస్తి=కలదు. (యశో) నిశి=రాత్రియందు (కృష్ణ) నిశా=రాత్రి, కా=ఏది, (యశో) అంధకార+ఉదయః అంధకార=చీకటియొక్క, ఉదయః=తోఁచుట-ఇట్లు యశోద చెప్పఁగా, అక్షియుగం=కనుదోయిని, ఆమీల్య=మూసికొని, నిశాపి=రాత్రియును, ఉపగతా=వచ్చినది, దేహి ఇతి=(పానపాత్రను ఇమ్ము అని, ముహుః=మాటిమాటికి, మాతుః=తల్లియైన యశోదయొక్క వక్షోజ+అంశుక=పయ్యెదయొక్క, కర్షణ=లాగుటయందు, ఉద్యత=ఉద్యుక్తమైన, కరః=హస్తముగలవాఁడగు, సః=ప్రసిద్ధుఁడైన, కృష్ణః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=మమ్ము, పుష్ణాతు=పోషించుఁగాక-రాత్రియనఁగాఁ జీఁకటివచ్చుట అని యశోద చెప్పఁగా కన్నులు మూసికొని చీఁకటి వచ్చినది పాలగిన్నె నిమ్మన్నాఁడని తెలియునది.

ఉ. అమ్మ, యిదేమిరా యదుకులాగ్రణి, గిన్నె యొసంగు, మేల, పా
లిమ్మగఁ ద్రావ, లేవు, దక్కదెప్పుడు, రే, యదియెట్టి, దంధకా
రమ్మగు నన్నఁ గన్మొగిచి రాతిరి వచ్చెను వేగ పాలు తే
తెమ్మని తల్లిపైఁట వడిఁ దీయు ముకుందుఁడు నన్నుఁ బ్రోచుతన్.

తా. ఓతల్లీ! యదుకులనాథా! ఏమి? పానపాత్రనిమ్ము; అదియేమునకు? పాలుత్రాగుటకు; పాలిప్పుడులేదు; మఱియెప్పుడుకలుగును; రాత్రి; రాత్రి యనఁగానేమి? చీఁకటి వచ్చుట; అనితల్లిచెప్పగా కన్నులు రెండును మూసికొని 'రాత్రివచ్చినది పాలగిన్నె ఇమ్ము' అని తల్లిపైఁటచెఱఁగును చేతఁబట్టి లాగు శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాత?

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు మౌగ్ధ్యము నటించునొకలీలను జెప్పుచున్నాఁడు

శ్లో॥ కాళిందీపులినోదరేషు ముసలీ యావద్గతః ఖేలితుం
తావత్కార్పరికం పయః పిబ హరే వర్ధిష్యతే తే శిఖా
ఇత్థం బాలతయా ప్రతారణపరాః శ్రుత్వా యశోదాగిరః
పాయాన్నః స్వశిఖాం స్పృశన్ ప్రముదితః క్షీరేఽర్ధపీతే హరిః॥౬౧

టీ. ముసలీ=బలరాముఁడు, కాళింది... రేషు-కాళిందీ=యమునానదియొక్క, పులిన=ఇసుకదిన్నెలయొక్క, ఉదరేషు=మధ్యప్రదేశములందు-ఖేలితుం=విహరించుటకు, యావత్=ఎంతపర్యంతము, గతః=పోయెనో, తావత్=అంతలోపల-బలరాముఁడు యమునానదియిసుకదిన్నెలలో విహరించి వచ్చునంతలోపల ననుట, కార్పరికం=గిన్నెతోసంబంధించిన-గిన్నెయందలిదైన, పయః=పాలను, పిబ=త్రాగుము. తే=నీయొక్క, శిఖా=సిగ, వర్ధిష్యతే=పెరుఁగును-పాలుత్రాగితివేని నీసిగ పెరుఁగుననుట-ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, బాలతయా=బాలునిభావముచేత-బాలుఁడగుటవలన, ప్రతారణ=పరాః-ప్రతారణ=

వంచించుటయందు-పాలు త్రాగినచో సిగ పెరుఁగుననియూరకయే యబద్ధము చెప్పి వంచించుటయందు, పరాః=ఆసక్తను లైన, యశోదాగిరః=యశోద వాక్యములను, శ్రుత్వా = విని, ప్రముదితః సన్=మిక్కిలి సంతోషించినవాఁడగుచు, క్షీరే=పాలు, అర్ధపీతేసతి = సగము త్రావఁబడఁగా, స్వశిఖామ్-స్వ=తనయొక్క, శిఖాం=సిగను, స్పృశన్=తాఁకుచున్నవాఁడైన-పాలు త్రాగితిమే సిగ పెరిఁగెనా యని బేలవలె దానిని ముట్టిచూచుచున్న, హరిః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, పాయాత్=రక్షించుఁగాత! యశోద కృష్ణుని ఇతరబాలురతోఁ బాటిగాఁ దలఁచి ఏమఱించి పాలు త్రాగింపఁజూచినదై బలరాముఁడు వచ్చునంతలో పాలు త్రాగుము. లేకున్న వాఁడు వచ్చి దానిం త్రాగివైచునని బెదరుచూపెననియు, పాలు త్రాగినయెడల సిగ పెరుఁగునని యబద్ధము చెప్పి వంచించెననియు, కృష్ణుఁడు అది తెలిసియుఁ దెలియనివానివలె పాలగిన్నె యెత్తుకొని సగము పాలు త్రాగినంతటనే తన సిగ పెరిఁగెనా యని దానిని అంటిచూచుకొనె ననియు మౌగ్ధ్యనాటకము తెలియుచునది.

ఉ. హేళితనూభవాపులినసీమలఁ జరించుబలుండు రాకమున్
బాలక పైఁడిగిన్నెఁ గలపాల్ వెస నానుము గొప్పవెండ్రుక
ల్గాలు నటన్న నందసతిలాలనమాటల నుబ్బి సాముపాల్
గ్రోలుచుఁ జుంచుఁ జూచికొను గోపకుమారుఁడు నన్నుఁ బ్రోచుతన్.

తా. యశోద కృష్ణునిఁజూచి 'ఓకృష్ణా! బలరాముఁడు యమునానదియిసుకదిన్నెలలో విహరింపఁబోయెను. వాఁడువచ్చునంతలోపల గిన్నెలోనిపాలు త్రాగుము. మఱియు నుపాలు త్రాగినయెడల సిగ పెరుఁగును' అనితన్ను బాలునిఁగా నెంచి పాలు త్రాగించుటకై ఏమఱించుమాటలు విని కృష్ణుఁడు తెలిసియు, తెలియనివానివలె గిన్నెదీసికొని సగము పాలు త్రాగినంతనే సిగ పెరిఁగెనాయని దానిని దడవి చూచుకొనెను. ఇట్లు మౌగ్ధ్యలీలను నటించిన శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుఁగాత!

అవ. యశోద ఒకప్పుడు కృష్ణుఁడు మన్నుదినెనని విని యతనిని 'మన్నేలతింటివి, వసఁగా నతఁడు 'నేను మన్ను దినలేదు. నానోరుచూడు' మని నోరు తెఱచిచూపఁగా అందు పర్వతసముద్రములతోఁ గూడిన ప్రపంచమును జూచినదయ్యు అది నిజమని నమ్మక వేఱువిధముగా గ్రహించి అజీర్తి కలిగిన దని యాశీర్వదించుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కైలాసో నవనీతతి క్షితి రయం ప్రాగ్జగ్ధమృల్లోష్టతి
క్షీరోదోఽపి నిపీతదుగ్ధతి లసత్స్మేరే ప్రఫుల్లే ముఖే।
మాత్రాఽజీర్ణధియా దృఢం చకితయా నష్టాఽస్మి దృష్టః కయా
ధూంధూం వత్సక జీవ జీవ చిర మిత్యుక్తోఽవతాన్నో హరిః॥ 62

టీ. లసత్ స్మేరే-లసత్=ప్రకాశించుచున్న, స్మేరే=చిఱునగవుగల, ముఖే=శ్రీకృష్ణుని మొగము-నోరుతెఱచుట, ప్రఫుల్లేసతి=మిక్కిలి వికసించినదికాఁగా-కృష్ణుఁడు నోరుతెఱచి చూపఁగా ననుట, కైలాసః=కైలాసపర్వతము, నవనీతతి=వెన్నవలె నాచరించుచున్నది. ఇయం=ఈ, క్షితిః=భూమి, ప్రా...ష్టతి-ప్రాక్=పూర్వము, జగ్ధ=భక్షింపఁబడిన,మృత్+లోష్టతి=మట్టిపెళ్ళవలె నాచరించుచున్నది. క్షీరోదః అపి=పాలసముద్రమును, నిపీతదుగ్ధతి-నిపీత=మిక్కిలి త్రావఁబడిన, దుగ్ధతి = పాలవలె నాచరించుచున్నది. అజీర్ణధియా=అఱుకను అనెడిబుద్ధిచేత, దృఢం=మిక్కిలి, చకితయా=భయపడినదైన, మాత్రా=తల్లియైనయశోదచేత, కయా=ఎవ్వతెచేత, దృష్టః = చూడఁబడినవాఁడో, నష్టా=చెడినదానను, అస్మి = అగుచున్నాను-ఎవ్వతెకనుఁజూటు నాబిడ్డపైఁ దగిలెనో నేను చెడిపోతిని అని తాత్పర్యము. హాతత్సక = ఓబిడ్డా, ఘూఘూ = ఘూఘూయని అనుకరణము, జీవజీవ=జీవింపుము జీవింపుము, ఇతి=అని, ఉక్తః=చెప్పఁబడినవాఁడైన, హరిః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, అవతాత్=రక్షించుఁగాక. కైలాసాదులను నోటియందుఁజూచియు బాలుఁడనెడు బుద్ధిచేత వానినెల్ల నవనీతాదులుగా గ్రహించి అవి యెవ్వతె కన్ను పడెనో జీర్ణింపక యట్లె నిలిచియున్న వనుచు 'జీవజీవ'యని యశోద యాశీర్వదించెనని యర్థము. జగత్తంతయు లోపలఁ గలవాఁడని తెలియునది.

చ. వనిచినవ్వు నెమ్మొగముఁగనన్ ధర భక్షితమృత్తుగాఁ బయో
వనధి నిపీతదుగ్ధసమఁవస్థితిగా రజతాద్రి వెన్నగాఁ
గని భ్రమఁ జెల్ల నేచెలువ ఁ గాంచెనో దృష్టిగ నంచు నంబ దీ
వనమును ఘూత్కృతుల్ నినుప ఁ వర్తిలుపాపని ప్రాపుఁగాంచెదన్.

తా. యశోద కృష్ణుఁడు నోరు చక్కఁగా తెఱచిచూపఁగా లోపలఁగనఁబడిన వెండికొండను వెన్నముద్దగాను, భూమిని మునుదిన్నమట్టిపెళ్ళగాను, పాలసముద్రమును మిక్కిలిగాఁ త్రాగినపాలుగాను, గ్రహించినదై యివి యంతయు అఱుగలేదని తలంచి మిక్కిలి భయపడి 'అయ్యో ఎవ్వతె కన్ను పడినదో నేను చెడిపోతినే, ఘూఘూ! నాయనా! చిరకాలము బ్రతుకుము బ్రతుకుము' అనిచెప్పెను. అట్లుతల్లిచేతఁ జెప్పఁబడిన కృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక!

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు చనుఁబాలు త్రాగునప్పటివైఖరిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కిఞ్చిత్కుఞ్చితలోచనస్య పిబతః పర్యాయపీతస్తనం
సద్యఃప్రస్నుతదుగ్ధబిన్దు మపరం హస్తేన సమ్మార్జితః।

మాత్రా కాజ్గులిలాలితస్య చుబుకే స్మేరాననస్యాధరే
శౌరేః క్షీరకణాన్వితా నిపతితా దన్తద్యుతిః పాతు నః॥ 63

టీ. పర్యాయపీతం-పర్యాయ=క్రమముచేత, పీతం=త్రాగఁబడిన-అనఁగా ఒక చన్ను త్రాగినపిదపఁ గ్రమముగాఁ త్రాగఁబడుచున్నదైన, స్తనం=చన్నును, పిబతః=త్రాగుచున్నవాఁడును-దీనిచేత ఇంతకుముందు ఒకచన్నును త్రాగివిడిచినాఁడనియు ఇప్పుడు మఱొక చన్నును త్రాగుచున్నాఁడనియుఁ దెలియుచుఁడి. బిడ్డలు ఒక్కొక్క చన్నుగా వరుసగా మార్చి మార్చి త్రాగుటను ఇట అనుసంధించునది. కిఞ్చిత్...లోచనస్య-కిఞ్చిత్=కొంచెము, కుఞ్చిత-వంపఁబడిన, లోచనస్య=కన్నులుగలవాఁడును, సద్య...బిన్దుమ్-సద్యః=అప్పుడే, ప్రస్నుత=కారిన, దుగ్ధబిన్దుమ్=పాలబొట్లుగలిగిన, అపరం స్తనం=మఱియొకచన్నును-ఇది యింతవఱకుఁ గొంతమును పే త్రాగి విడువఁబడినది గాన నిం దిప్పుడే పాలబొట్లుకొన్ని కారియున్నవనుట. ఇట్టియాచన్నును, హస్తేన=చేతితోడ, సమ్మార్జతః=రాయుచున్నవాఁడును, మాత్రా=తల్లిచేత, చుబుకే=గడ్డమునందు, ఏకా...లాలితస్య-ఏక=ఒక, అంగుళీ = వ్రేలిచేత, లాలితస్య-బుజ్జగింపఁబడినవాఁడును, స్మేర + ఆననస్య=నవ్వుమొగముగలవాఁడును, అగు, శౌరేః=కృష్ణునియొక్క, అధరే=మోవియందు, నిపతితా= పడియున్నదియు, క్షీర...న్వితా-క్షీరకణ=పాలబిందువులతోడ, అన్వితా = కూడినదియు, అగు దన్తద్యుతిః-దంత=పండ్లయొక్క, ద్యుతిః=కాంతి, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుగాక, కన్నులుకొంతవంచి ఒకచన్ను మార్చియొకచన్నుఁ గొని త్రాగుటయు ఒకచన్ను త్రాగునపుడు మఱియొకచన్నును జేతితోఁ బుడుకుచుండుటయు బాలలక్షణము. చుబుకోపరి వ్రేలితోఁ జిన్నికృష్ణుని గడ్డమును బుడుకఁగా నతఁడు 'స్మేరాననుఁ' డగుటవల్లనవ్వినందుచే నపుడు పాలబొట్లతోఁగూడిన పలువెలుంగులు పెదవిపయిని బడె ననియు భావము.

చ. ఒకకుచ మూని బాల్ గుడుచుచు నొక్క కుచం బొక కేలఁబూని యామ
ముకుళితనేత్రుఁడై జననిశ్రముస్పృశము జుబుకంబు వ్రేలఁ జి
ట్టకముగ నంటి మోవి బకకృతం బగు లేనగ వొప్పు శౌరి దు
గ్ధకణసమేతదంతరుచిసంతతి నన్నుఁ బ్రోచు గావుతన్. 63

తా. కన్నులు కొంతవంచి మునుపు త్రాగిన చన్నును విడిచి మఱియొక చన్నును బట్టి త్రాగుచు నపుడె బొట్లు గాఱియున్న మునుపటి చన్నును జేతితోఁ బుడుకుచు, తల్లియొక్క వ్రేలితో నల్లన చుబుకమును బుడుకఁగాఁ చిఱునవ్వునవ్వి దానిచేత లోపలిపండ్ల కాంతులు పాలబొట్లతోఁగూడి పెదవిపయిని బడఁగా బెడఁగామిచ్చిన కృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుఁగావుత.

అవ. లక్ష్మీకల్యాణమండపలీలోపలి శేషమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ఉత్తుఙ్గస్తనమణ్డలోపరిలసత్ప్రాలమ్బముక్తామణే
రన్తర్బిమ్బిత మిన్ద్రనీలనికరచ్ఛాయానుకారిద్యుతేః।
లజ్జావ్యాజ ముపేత్య నమ్రవదనా స్పష్టం మురారే ర్వపుః
పశ్యన్తీ ముదితా ముదేఽస్తు భవతాం లక్ష్మీ ర్వివాహోత్సవే॥64

టీ. వివాహ+ఉత్సవే=వివాహమనెడి ఉత్సవకాలమందు, లజ్జావ్యాజమ్-లజ్జా=సిగ్గుఅనెడి, వ్యాజం=నెపమును, ఉపేత్య=పొంది-సిగ్గుసుబట్టియనుట, నమ్రవదనా-నమ్ర=వంగిన,వదనాసతీ=ముఖముగలదియై, ఉత్తుఙ్గ...మణేః-ఉత్తుఙ్గ=పొడవైన, స్తనమండల=పచప్రదేశముయొక్క, ఉపరి=మీఁద, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, ప్రాలంబ=మెడనుండి ఱొమ్మునందు సరిగాఁ వ్రేలెడి హారముయొక్క, ముక్తామణేః=ముత్తెముయొక్క, అంతః=నడుమ, బింబితం=ప్రతిఫలించిన దైన, ఇన్ద్ర...ద్యుతేః-ఇంద్రనీల = ఇంద్రనీలమణుల యొక్క, నికర=సమూహముయొక్క, ఛాయా=కాంతిని, అనుకారి=అనుకరించునట్టి,ద్యుతేః=కాంతిగలవాఁడైన, మురారేః-కృష్ణునియొక్క, వపుః=దేహమును, స్పష్టం=విశదముగా, పశ్యన్తీ=చూచుచున్నదియు, కావుననే, ముదితా=(పురుషునిఁ జూడవలయునను కోరిక తీరుట సిద్ధించుటచే) సంతోషించినదియు, అగు, లక్ష్మీః=లక్ష్మీదేవి-లక్ష్మీరూపమైన రుక్మిణీదేవి; భవతాం=మీయొక్క, ముదే=సంతోషముకొఱకు, అస్తు=అగుఁగాక. రుక్మిణీదేవి తనపెండ్లియపుడు శ్రీకృష్ణుని చూడఁగోరి పెండ్లికూఁతురుగావునఁ జక్కఁగా ఆతనిని చూచుటకుఅనువుపడకసిగ్గునెపమున తలవంచి యుబ్బుగుబ్బలమీఁదనున్న తెలిముత్తెమునందుఁ జక్కఁగాఁ బ్రతిఫలించినయతనినల్లనిమూర్తిని జూచి ముదమువొందె నని యర్థము. ముక్తామణియందుఁ బ్రతిబింబమును స్పష్టముగాఁ జూచుటంచుఁ జెప్పుటచే ఆముత్తెము ప్రతిబింబమును స్పష్టముగాఁ గనఁబఱచునంత పెద్దనాయకమణిగా నుండునని తెలియునది. మఱియు కృష్ణునిదేహము నల్లనిదిగానఁ దెల్లనిముక్తామణియందు 'స్పష్ట'ముగాఁ గనఁబడెనని యూహ్యము.ఆముక్తామణిఱొమ్మునందు సరిగాఁ వ్రేలుచుండిననే రుక్మిణి తలవంచికొన్నపుడు ఆందలిప్రతిబింబము కనఁబడఁజాలునుగాని ఱొమ్మునకుపైనికంఠమందుఁగాని ఱొమ్మునకుఁగ్రిందుగాఁగాని వ్రేలుచుండెనేని ఆప్రతిబింబము కనఁబడనేరదు. కావుననే 'ప్రాలంబ'ముయొక్క-అనఁగాఱొమ్మునకుసరిగా వ్రేలుహారముయొక్క-ముక్తామణియన్నాఁడు.ఇంతేకాక ఆముక్తామణి సరిగాఁగ్రిందికి వ్రేలుచుండెనేని ఆందలిప్రతిబింబము రుక్మిణికిమిక్కిలితలవంచుకొన్ననుఁ జక్కఁగాఁ గనఁబడనేరదు. అట్లుగాక అది'ఉత్తుఙ్గస్తనమణ్డలోపరి'ముందఱికి నిక్కియున్న విఱివిగుబ్బలమీఁద వాలుపుగా ఊనియుండుటచే ఆందలిప్రతిబింబమును దలవంచుకొన్నంతనే సుఖముగాను స్పష్టముగాను గనఁబడఁగూడును. కావుననే, ఉత్తుంగస్తనమండలముమీఁదిదిగా దానిని చెప్పినాఁడని తెలియునది.

ఆప్రతిబింబమును జూచి ముదము నొందినదిగావున నే మీపను ముదము నొసంగు ననుట.

మ. హరినీలచ్ఛవిఁ గేరుశౌరిమృదుదేహచ్ఛాయ వక్షోరుహా
పరిముక్తామణియందుఁ గన్పడఁ బ్రసాదవ్యాజంబునం బెండ్లికూఁ
తురు దాఁ గావున మోము వాంచికొని సంతోషస్థితిం జెందునిం
దిర మీ కీవుత నిష్టసంపద దయార్ద్రదృష్టిన్ విలోకించుచున్. 64

తా. తనవివాహమునందు రుక్మిణీదేవి శ్రీకృష్ణుని చూడఁగోరి పెండ్లికూఁతురు గావున చక్కఁగాఁ జూడనేరక సిగ్గునెపమునఁ దలవంచుకొని తనయుబ్బుగుబ్బలమీఁద సరిగా వ్రేలుచున్న హారపుముత్తెమునందు ఇంద్రనీలములకాంతి గల శ్రీకృష్ణునిశరీరము ప్రతిఫలింపఁగా స్పష్టముగాఁ జూచుచు కోరికి యీడేఱినందున సంతోషించిన దయ్యె. అట్టిరుక్మిణి మీకు సంతోషము కలిగించుఁగాత.

అవ. బలభద్రునికిని కృష్ణునికిని యశోదకును నైనసంవాదమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కృష్ణే నామ్బ గతేన రన్తు మధునా మృద్భక్షితా స్వేచ్ఛయా
తథ్యం కృష్ణ క ఏవ మాహ ముసలీ మిథ్యామ్బ పశ్యాననమ్।
వ్యాదే హీతి విదారితే శిశుముఖే దృష్ట్వా సమస్తం జగ
న్మాతా యస్య జగామ విస్మయపదం పాయాత్స నః కేశవః॥ 65

టీ. హేఅమ్బ=ఓయమ్మా, రన్తుం=ఆటలాడుటకు, గతేన=పోయినట్టి,కృష్ణేన= కృష్ణునిచేత, స్వేచ్ఛయా=తనయిచ్ఛచేత-ఒకరిప్రేరణములేక తానేయనుట,మృత్ = మన్ను, భక్షితా=భక్షింపఁబడినది. (ఇది బలభద్రుఁడు యశోదతోఁ జెప్పినమాట. ఇది విని యశోద కృష్ణునితో) కృష్ణ=కృష్ణా, తథ్యం=యథార్థమా-నీవు మన్నుదింటివన్నవిషయము నిజమా(అనియడుగఁగా, కృష్ణుఁడు)ఏవం=ఇట్లు, కః=ఎవ్వఁడు,ఆహ=చెప్పెను,నేను మన్నుదింటినని ఎవఁడుచెప్పెను, (అనియడుగఁగా, యశోద) ముసలీ = బలరాముఁడు (చెప్పెననఁగా కృష్ణుఁడు) అమ్బ=అమ్మా, మిథ్యా = అబద్ధము - బలరాముఁడు చెప్పినది కల్ల, ఆననమ్=నాముఖమును, పశ్య = చూడుము, (అనిచెప్పఁగా, యశోద) వ్యాదేహి=తెఱవుము-నోరు తెఱవుము (అని చెప్పి) విదారితే = తెఱవఁబడిన, శిశుముఖే= నినువైన శ్రీకృష్ణునినోటియందు, సమస్తం = సకలమైన, జగత్ = లోకమును, దృష్ట్వా=చూచి,యస్య=ఎవ్వనియొక్క, మాతా=తల్లియైన యశోద, విస్మయపదం=ఆశ్చర్యమునెడిస్థానమును, ఆశ్చర్యముననుట, జగామ=పొందినదో, సః=ఆ, కేశవః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, పాయాత్ = రక్షించుఁ గాక-మన్ను నోటియందలిశైలాసాదులను జూచి

నమ్మక నవనీతాదులుగా గ్రహించి సమాధానము చేసికొన్నది. ఇప్పుడు రెండవమాటును జూచుటచే నమ్మి ఆశ్చర్యమును బొందిన దనుట.

మ. మను భక్షించితె కృష్ణ, యెవ్వ రని రకమ్మా, యన్నయన్నాఁడు, గ
న్గొను నావమో మది కల్ల, చూపు మనుచున్ గనోరెత్త విశ్వంబు లె
ల్లను గన్పించిన నింత పెల్లఁ దిన నీకలా గయ్యె నాశ్చర్య మం
చును వీక్షించుయశోదఁగాంచి నగుకృష్ణుం గాంతు నశ్రాంతమున్.

తా. బలరాముఁడు యశోదతో 'అమ్మా! కృష్ణుఁడు ఆటలాడఁబోయి తా నైమన్ను దిన్నాఁ' డనిచెప్పఁగా యశోద, కొమరుతో 'కృష్ణా! మన్నుదినుట నిజమా?' యని యడుగఁగా' కృష్ణుఁడు 'ఎవరు నేను మన్ను దిన్నట్లుచెప్పి' రనఁగా, యశోద 'బలరాముఁడు చెప్పె' ననెను. కృష్ణుఁడు 'అమ్మా! అది యబద్ధము. నానోరు చూడు' మనఁగా యశోద 'నోరు తెఱవు' మని చెప్పి తెఱవఁబడినయానిసుపునోటియందు సమస్తప్రపంచమును జూచి ఆశ్చర్యపడెను. అట్టి కృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించు గాఁక.

అవ:—శ్రీకృష్ణుఁడు రోహిణీనక్షత్రమం దవతరించుటను ఉత్ప్రేక్షించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ స్వాతీ సపత్నీ కిల తారకాణాం, ముక్తాఫలానాం జననీతి రోషాత్ ।
సారోహిణీ నీల మసూత రత్నం, కృతాస్పదంగోపవధూకుచేషు॥66

టీ. తారకాణాం=నక్షత్రములకు. సపత్నీ=సవతియైనట్టి, స్వాతీ=స్వాతియనెడి నక్షత్రము-అశ్విని మొదలగు నిరువదియేడునక్షత్రములును జంద్రునికి భార్యలని ప్రతీతి గనుక అందు స్వాతి తక్కినసక్షత్రములకు సవతి యగుననుట, ముక్తాఫలానాం=ముత్తెములకు, జననీకిల=తల్లిగదా-ఉత్పాదించునదిగదాయని భావము,ఇతి=అని, రోషాత్ = రోషమువలన, సా=ఆ-చంద్రునికిఁ బ్రియతమురాలుగాఁ బ్రసిద్ధినొందిన, రోహిణీ=రోహిణి యనెడు నక్షత్రము, గోపవధూకుచేషు-గోపవధూ=గోపస్త్రీలయొక్క, కుచేషు= గుబ్బలయందు, కృత + ఆస్పదం=చేయఁబడిన స్థానము గలిగినదైన-వారి గుబ్బలయందు నెలకొన్న, నీలం=నీలమైన,రత్నం=రత్నమును-నీలరత్నవర్ణుఁడైనకృష్ణుని అని భావము. అసూత=కనెను. సవతులు ఒండొరులమేలు చూడఁజాలరు గనుక రోహిణి తన సవతియైనస్వాతి ముత్తెములను గని ప్రసిద్ధినొందుటను సహింపక తాను నీలరత్నమునుగనెనని యర్థము. ముక్తారత్నము స్త్రీలకుచంబులపయిని విలసిల్లునట్లు ఈ నీలరత్నమును గోపికలకుచములపయి విలసిల్లుచున్న దని రత్నముతోడి సాధర్మ్యమును దీనికిఁ జెప్పెనాడు. మఱియు ముత్యములకంటె రత్నము విశేషము గావున ముత్యమును గన్న స్వాతికన్న రత్నమును గన్నరోహిణియే యధికురాలనియు ఆశయము స్ఫురించెడి,స్వాతిముక్తా ఫల

ములను_అనఁగా 'ము క్త + అఫల' ముక్తులకు అఫలమైనవానిని-ఫలము కానివారిని-కనఁగా, రోహిణిముక్తులకు ఫలరూపమైనవానినిగఁ జెనని యుఁదాత్పర్యము ధ్వనించెడిని. స్వాతీ ప్రవేశమందుఁ గురియునట్టివానబిందువులు ముత్తెపుఁజిప్పలందుఁ బడి ముత్తెము లగునని రత్నశాస్త్రప్రసిద్ధము. దానినిబట్టి స్వాతి ముత్తెములకుఁ దల్లియని యుత్ప్రేక్షితమైనది. శ్రీకృష్ణుఁడు రోహిణీనక్షత్రమం దవతరించుటనుబట్టియు ఇంద్రనీలవర్ణుఁ డగుటనుబట్టియు రోహిణి నీలరత్నమును గన్నదియని యుత్ప్రేక్ష తెలియుఁబడి. కృష్ణుఁడు గోపికాలోలుఁడు గావున 'కృతాస్పదం గోపవధూకుచేషు' అని గోపికాకుచములందు నెలకొన్న నీలరత్నముగాఁ జెప్పినాఁ డని తెలియునది.

ఉ. తారల కెల్లనుక్ సవతి యై దా నగుస్వాతి విశుద్ధమౌక్తికో
దారమణుల్ గనం గని నిజాత్మ నసూయ వహించి రోహిణీ
తారక గాంచె గోపవనితాకుచకోరకహారసంతతి
న్జేరినకృష్ణనాయకమణిన్ రవికోటిఘృణిన్ ముదంబునన్. 66

తా. స్వాతీ నక్షత్రము ముత్తెములను గనునని ప్రఖ్యాతిఁ బొందుచున్నదని రోషముచేత దానిసవతి యగు రోహిణి తానును గోపికాకుచములందుఁ బ్రకాశించుచున్న యొకనీలరత్నమును (శ్రీకృష్ణుని) గని మించిన దయ్యెను.

శ్లో॥ నృత్యన్త మత్యన్త విలోకనీయం,కృష్ణంమణిస్తమ్భగతంమృగాక్షీ।
నిరీక్ష్య సాక్షాదివ కృష్ణ మగ్రే, ద్విధా వితేనే నవనీత మేకమ్॥ 67

టీ. నృత్యన్తం=నర్తనము సేయుచున్నవాఁడును, అత్యన్త విలోకనీయమ్-అత్యన్త=మిక్కిలియు, విలోకనీయం = చూడఁదగినవాఁడును,మణి...గతం-మణి స్తంభ=రతనపుకంబమును, గతం=పొందినవాఁడును-ప్రతిబింబరూపమైనవాఁడనుట, అగు, కృష్ణం=కృష్ణుని, మృగాక్షీ=లేడివంటికన్నులుగలయశోద, అగ్రే=ఎదుట, నిరీక్ష్య=చూచి, ఏకం=ఒకటియైన, నవనీతం=వెన్నను, ద్విధా=రెండుభాగములుగా, వితేనే=చేసెను. యశోద రత్నస్తంభమునందలిప్రతిబింబమును నిజముగా కృష్ణుఁడు గాఁ డని తెలిసినదయ్యు అది నృత్యమువలన 'అత్యంతవిలోకనీయ'ముగా నుండుటచే నందు వ్యామోహముగలదై ఆవ్యామోహమున దానికిని సాక్షాత్ కృష్ణునివలెనే వెన్నముద్దను పంచి యిచ్చెనని భావము.

మ. ప్రకటానందవిచిత్రనాట్యపరుఁ డౌ బాలున్ విలోకించుచుం
జకితాలోకకురంగలోచన మణిస్తంభంబులో నిక్కమై
నకుమారుంబలెఁ దోఁచునీడఁ జెలువొందం గాంచి భాగించె నా
త్మకరాంభోజమునందు నున్ననవనీతం బయ్యెడన్ రెండుగన్. 67

తా. శ్రీకృష్ణుఁడు మిక్కిలిరమణీయముగా ఆడుచుండఁగా అతనిప్రతిబింబము ను రత్నస్తంభమునందు మిక్కిలిచూడఁదగినట్లు సొగసై కనఁబడఁగాఆప్రతిబింబము నందలివ్యామోహమువలన దానినిగూడ నిజముగాఁ గృష్ణునివలెనే భావించి యశోద చేతనున్న వెన్నముద్దను ఇద్దఱుకృష్ణులకును రెండుగాఁ బంచెను.

అవ. యశోద కృష్ణుని మేలుకొలుపుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ వత్స జాగృహి విభాతి మాగతం, జీవ కృష్ణ శరదాం శతంశతమ్।
ఇత్యుదీర్య సుచిరం యశోదయా, దృశ్యమానవదనం భజామహే॥

టీ. హేవత్స=ఓబిడ్డా, విభాతం=ప్రాతఃకాలము. ఆగతం=వచ్చెను. జాగృహి=మేలుకొనుము, హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా, శరదాం=సంవత్సరములయొక్క, శతం శతమ్=నూఱునూఱు-నూఱులకొలఁదిసంవత్సరము లనుట. జీవ=జీవింపుమా, ఇతి=అని, ఉదీర్య=చెప్పి, సుచిరం=బహుకాలవా-చాలసేపు, యశోదయా=యశోదచేత, దృశ్య...వదనమ్-దృశ్యమాన=చూడఁబడుచున్న, వదనం=ముఖము గలవాఁ డగు శ్రీకృష్ణుని, భజామహే=భజించుచున్నాము. తెల్లవాఱుకాలమున కృష్ణుని మేలుకొలిపి అతఁడు లేచు నప్పటి నిద్దురమబ్బు మొగముయొక్క చెలువము మిక్కిలి కంటికి ఇంపుగా నుండుటచే చాలసేపు యశోద చూచుచుండె నని యాశయము.

ఉ. వెన్నయుఁ బాలుఁ ద్రాగుమువు వేగమ లెమ్ము కుమార తెల్లవా
తెన్నను గన్నతండ్రి నిదురింపకు లే పదివేలయేండ్లు నీ
కు న్నెఱయాయు వయ్యెడు మఱిక నటన్న యశోదఁజూచునా
వెన్నునిముద్దునెమ్మొగము వేడుక మీఱ భజింతు మెప్పుడున్. 68

తా. యశోద వేడుకను గృష్ణునిజూచి నాయనా! మేలుకొనుము తెల్లవారెను. కృష్ణా! పదివేలయేండ్లు బ్రతుకుము. అని చెప్పి నిద్దురలేచుచున్న యతనిముద్దుమొగ మును జాలసేపు చూచుచుండెను. అట్టికృష్ణుని మేము భజించెదము.

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు శైశవమునఁ జేయుధూర్తలీలను జెప్పుచు న్నాఁడు.

శ్లో॥ ఓష్ఠం జిఘ్రన్ శిశు రితి ధియా చుమ్బితో వల్లవీభిః
కణ్ఠం గృహ్ణన్ స్మరుణితపదం గాఢ మాలిఙ్గితాఙ్గః,
దోర్ద్ణ్ణా లజ్జాపద మభిమృశ న్నఙ్క మారోపితాత్మా
ధూర్తస్స్వామీ హరతు దురితం సూరతో బాలకృష్ణః॥ 69

టీ. శిశురితి=శిసువు అను, ధియా=బుద్ధిచేత, వల్లవీభిః=గోపస్త్రీలచేత, చుమ్బితః సన్=ముద్దు ఇడఁబడినవాఁడగుచు, ఓష్ఠం=అధరమును, జిఘ్రన్ = సీత్కారముతోఁ

గొనువాఁడును-బిడ్డఁడని గోపికలు ముద్దిడఁగా ఆతెఱపిని వారికెమ్మోవులను చుంబించు ననుట, ఆలిఙ్గితాఙ్గఃసన్-ఆలిఙ్గిత=కౌఁగిలింపఁబడిన-అఙ్గఃసన్ = దేహముకలవాఁడగుచు, అరుణితపదం-అరుణిత=ఎఱ్ఱగాఁ జేయఁబడిన, పదంయథాతథా=ప్రదేశము గలుగునట్లుగా, కంఠం=గోపికలకంఠమును, గాఢం=గట్టిగా, గృహ్ణన్=గ్రహించువాఁడును, బిడ్డఁడని గోపికలు కౌఁగిలించుకొనఁగా ఆయనువున వారికంఠములను ఎఱ్ఱఁబాఱునట్లు బిగ్గఁ గౌఁగిలించుననుట అఙ్కమ్=ఒడిని, ఆరోపిత + ఆత్మా - ఆరోపిత=ఎక్కింపఁబడిన ఆత్మా సన్=దేహముకలవాఁడగుచు, లజ్జాపదం=లజ్జాస్థానమును-మర్మస్థానమును అనుట, దోర్ష్ణా=చేతితో, అభిమృశన్=తడవుచున్నవాఁడును, బిడ్డఁడని గొల్లచెలువలు తొడలయం దిడుకొనఁగా ఆవీలున వారిమర్మప్రదేశములను అంటు ననుట కావున నే, ధూర్తస్వామి-ధూర్త=విటులకు, స్వామీ= అధిపతియైనవాఁడును-నీవు అని గోపికలులాలించునవును విటకానిచేష్టలు పచరించువాఁడు గాన ధూర్తుఁ డనియు కేవలశైశవముండే ధూర్తత్వము అలవడుటచే కేవలధూర్తుఁడుగాక ధూర్తస్వామి యగు ననియు భావము, ఇట్టివాఁడైన, బాలకృష్ణః=చిన్నకృష్ణుఁడు, దురితం=పాపమును, దూరతః=దూరమున-దవ్వుగా, హరతు=తొలఁగించుఁ గాత-తాను ధూర్తుఁడైనవాఁడు ఒకదురితమును హరించుట శక్యముకాదు. అందును ధూర్తస్వామియైనవాఁడు దురితములను హరించుట యసంగతము. మఱి వాఁడు 'దూరత, దవ్వుగాను హరించుట మిక్కిలియు అసంభావ్యము. అయినను పరమపురుషుఁడుగాన హరింపఁజాలు నని యాశయము ధ్వనితము.

ఉ. బాలుఁడటంచు ముద్దిడుచుఁ బాలుఁ బట్టుక మోవి నొక్కి కెం
గేలఁ దెమల్చి మన్మథనికేతన పంకముమీఁద నుంపఁ జాల్
చాలు నటంచు నెత్తికొనఁ జన్గవఁ బట్టుక కౌఁగిలించు గో
పాలకధూర్తశేఖరుఁడు పాపముఁ బాపి కృతార్థుఁ జేయుతన్. 69

తా. గోపికలు శిశువుగాఁ దలఁచి ముద్దుపెట్టుకొనఁగా వారలకెమ్మోవిని చుంబించుచును, బిడ్డఁడని కౌగిలించుకొనఁగా వారికంఠము ఎఱ్ఱగా నగునట్లు బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొనుచును, కూన యని ఒడియందు వారెత్తి పెట్టుకొనఁగాఁ దనచేతితో వారి మర్మస్థానమును అంటుచును, పెనువిటకానివలె నడచుబాలకృష్ణుఁడు మాపాపములను దవ్వుగాఁ దొలఁగించుఁగాక.

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు ఒకనాఁడు కన్నకలను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఏ తే లక్ష్మణ జానకీవిరహితం మాం ఖేదయ న్త్యమ్బుదా
మర్మాణీవ చ ఘట్టయ న్త్యల మమీ క్రూరాః కదమ్బానిలాః।

ఇత్థం వ్యాహృతపూర్వజన్మచరితం యో రాధయా వీక్షితః
సేర్ష్యం శఙ్కితయా స నస్సుఖయతు స్వప్నాయమానో హరిః॥ 70

టీ. హే లక్ష్మణ=ఓలక్ష్మణా, ఏతే=ఈ, అమ్బుదాః=మేఘములు, జానకీవిరహితం-జానకీ=సీతచేత, విరహితం=లేనివాఁడైన-సీతనెడఁబాసినవాఁడైనయనుట, మాం=నన్ను, ఖేదయన్తి-ఖిన్నునిగాఁజేయుచున్నవి. క్రూరాః=క్రూరములైన- విరహిజనులకుదుస్సహములైనవనుట, అమీ=ఈ, కదమ్బ+అనిలాః=కడిమిపువ్వులవాయువులు-కడిమిపూఁదావులతోఁగూడిన తెమ్మెరలు, మర్మాణి=మర్మస్థానములను, అలం=మిక్కిలి, ఘట్టయన్తి ఇవచ=కొట్టుచున్నట్లున్నవియును - మర్మములు దాటించినట్లు పీడించుచున్నవనుట, ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, యః=ఎవఁడు, వ్యాహృత... చరితం యథాతథా - వ్యాహృత=చెప్పఁబడిన, పూర్వజన్మ=మునుపటిపుట్టుకయొక్క - పూర్వపు రామావతారముయొక్క, 'చరితం యథాతథా=చరిత్రముగల్గునట్లుగా, స్వప్నాయమానః=కలఁగనుచున్నవాఁడును, 'వ్యాహృతపూర్వజన్మచరితః' అనుపాఠమున- చెప్పఁబడినపూర్వజన్మపుచరిత్రముగలవాఁడును అనియర్థము-ఇట్టివాఁడును, స+ఈర్ష్యం=అసూయతోఁ గూడినట్లుగా, శఙ్కితయా=(తన్నుగుఱించి) సందేహపడినదగు, రాధయా=రాధచేత, వీక్షితః=చూడఁబడినవాఁడును-కలలో దనరామావతారమందలి సీతావిరహవేదనము నదాటున ననుభవించుచుండఁగాఁ బ్రక్కనున్న రాధవిని 'ఇతఁడేమి జానకియను మఱొకప్రియురాలినిఁ దలఁచి వెతపడుచున్నాఁడా' అని సవతిరనముచే ఈర్ష్యయు 'లక్ష్మణా జానకియని శ్రీరాముని వలెకలవరించుచున్నాఁడే యితఁడేమిసామాన్యుఁడా లేకపరమపురుషుఁడా'యని శంకయు నుగలదై కృష్ణునిఁ జూచినదనుట - ఇట్లు రాధచేఁ జూడఁబడినవాఁడును అగు, సః=ఆ, హరిః=శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, సుఖయతు=సుఖింపఁజేయుఁగాత. విరహిజనులకు మేఘములును, కదంబవాయువులును మొదలగునవి విరహోద్దీపకము లని తెలియునది.

శా. అన్నా లక్ష్మణ జానకీరహితు న న్నంభోధరశ్రేణి యీ
సన్నంపున్వలిగాలి మర్మములు నొంచం జొచ్చె నంచుం బురా
ఖిన్నత్వంబు వచింప నీసు వెఱపుం గీల్కొన్న చిత్తంబుతోఁ
దన్నన్ రాధిక గాంచఁగాఁ గలవరింతం గూర్కు వాఁ డేలుతన్. 70

తా. కృష్ణుఁ డొకరాత్రి రాధతోఁగూడఁ బరుండి నిదురించుచున్నపుడు రామావతారమందలి సీతావిరహమును అనుసంధించుచు 'లక్ష్మణా! ఈమేఘములు జానకిని ఎడఁబాసియున్న నన్నుదుఃఖితునిగాఁజేయుచున్నవి. కడిమిపూవులతావులుగల యీయెలదెమ్మెరలు నామర్మములనుదాటించునట్లు పీడించుచున్నవి' అని పూర్వావతారమందలి వృత్తాంతమునుజెప్పుకొనుచు స్వప్నముగనుచుండఁగా ప్రక్కనున్నరాధవినిఅతనికి జానకియని మఱొకపడఁతియున్నదని తెలియుటచే అసూయయు, శ్రీరామచరితమును అనుసంధించు

టచే 'పరమపురుషుఁడాఇకఁడేమి' యని శంకయును గలదై చూడఁగా నొప్పుచున్న శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము సుఖులనుగాఁ జేయుఁగాత.

అవ. లక్ష్మీస్వరూప యైనరుక్మిణీదేవి శ్రీకృష్ణునితో నొకప్పుడాడిన సరసోక్తులను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఓష్ఠం ముఞ్చ హరే బిభేమి భవతా పానైర్హతా పూతనా
కణ్ఠాశ్లేష మముం జహీహి దళితౌ వాలిఙ్గనే నార్జునౌ
మా దేహి చ్ఛురితం హిరణ్యకశిపుర్నీతో నఖైః పఞ్చతా
మిత్థం వారితరాత్రికేళి రవతా ల్లక్ష్మ్యాపహాసా ద్ధరిః॥ 71

టీ. హేహరే=ఓకృష్ణా, ఓష్ఠం=అధరమును, ముఞ్చ=విడువుమా-మోవిని నొక్కకుమాయనుట-ఏలనఁగా, బిభేమి=భయపడుచున్నాను. భయమునకు కారణ మేమనఁగా, భవతా=నీచేత, పానైః = పానములచేత-చన్నుఁబాలు ఒకటిరెండుగ్రుక్కలు త్రాగుటచేత, పూతనా=పూతనయనురక్కసి, హతా = చంపఁబడినది-నీవు పూతనవంటిబలాఢ్యురాలగురక్కసినే రెండుమూఁడుగ్రుక్కలు చనుఁబాలు ఆనినంతనే చంపితివిగాన నను బోఁటిదానియధరమును ఆనితివేని నాకేమిచేటువు గలుగునోయని భయపడుచున్నాను గనుక మోవినినానకుమాయనియర్థము. అముం=ఈ-ఇదిగోనీవు కావించుచున్న, కణ్ఠాశ్లేషమ్=మత్తుకకాఁగిలిని-కంఠాలింగనమును, జహీహి=విడువుమా,ఏలయనఁగా, ఆలిఙ్గనేన=నీకాఁగిలిచేత, అర్జునౌ-రెండుమద్దిచెట్లు, దళితౌ = చీల్పఁబడినవి - మద్దిచెట్లవంటి వానిని కాఁగిలించుటచే చీల్చితివిగావున ననుబోఁటిని కాఁగిలించితివేని ఏమిచేటు కలుగునోయని భయపడుచున్నాను గనుక కంఠమును కాఁగిలింపకుమా యనుట, ఛురితం=నఖక్షతమును, మాదేహి=ఇయ్యకుమా-నఖక్షతమును జేయకుమాయనుట-ఏలనఁగా, హిరణ్యకశిపుః=హిరణ్యకశిపుఁడనురాక్షసుఁడు నఖైః=నీగోళ్ళచేత, పఞ్చతామ్ = మరణమును, నీతః=పొందింపఁబడెను-నీవు గోళ్ళగిల్లులచేతనే హిరణ్యకశిపునట్టివానిని చంపితివిగాన ననుబోఁటికి నీగోళ్లగిల్లులచే నేమికలుగునోయని వెఱచుచున్నానుగాన నఖక్షతములు ఉంపకుమాయనుట,ఇత్థం=ఈప్రకారముగా, లక్ష్మ్యా=లక్ష్మిచేత-రుక్మిణిచేత, అపహాసాత్=అపహాసము నుహేతువునుబట్టి, వారిత... కేళిః-వారిత=నివారింపఁబడిన, రాత్రికేళిః = రాత్రియందు మన్మథక్రీడగల, హరిః=విష్ణుఁడు-శ్రీకృష్ణుఁడు, అవతాత్=(మమ్ము)రక్షించుఁగాక. రుక్మిణీదేవి ఒకరాత్రితనతో రతిక్రీడ సలుపఁబూనినకృష్ణుని నిజముగాఁగాక వేడుకకొఱకు ఇట్టిసరసోక్తు లాడి ఆరతిక్రీడ నివారింపఁజూచిన దని యర్థము.

ఉ. అమ్మకచెల్ల మోవిచవిగ్రోయానకు పూతన సోలెఁ గ్రోలఁగా
గ్రమ్మకు బొమ్ము బల్మిని ధరం బడె మద్దులు కాన గోటిచేఁ

జిమ్మకుమీా హిరణ్యకశిపుచే మది భీతిలె నంచుఁ దచ్చనల్
బ్రమ్ముచుఁ గేళి మాన్పు రమఁ బైకొని కూడినశౌరిఁ గొల్చెదన్

తా. లక్ష్మీరూపయైన రుక్మిణీదేవి యొకనాఁటిరాత్రి శ్రీకృష్ణుఁడు తనతో మరుకేళి సలుపఁబూనఁగా వేఁడికగా 'కృష్ణా! నీవు ఒకటిరెండు గ్రుక్కలానినంతనే పూతనను జంపితివి. కావున నా మోవిని ఆనినయెడల ఏమి కలుగునో యని భయపడుచున్నాను. కనుక నా మోవిని విడువు. నీవు కాఁగిలించినంతనే మద్దిచెట్లు రెంటిని గూల్చితివి. నన్ను కాఁగిలించినను ఏమగునో కనుక నాకంఠమును గౌఁగిలించుటను మానుము. నఖములచే హిరణ్యకశిపునిఁ జంపితివి. కాఁబట్టి నీనఖక్షతములకు వెఱచుచున్నాను. వానిని జేయకుమా' యని సరసోక్తు లాడుచు వరుని యధరచుంబన కంఠాలింగన నఖక్షతములను వారించుచు రతికేళిని మాన్పఁజూచినది. అట్టిశ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

అవ॥ యశోద ఒకనాఁడు కృష్ణునినిదురపుచ్చుటకై రామాయణకథను జెప్పుచుండఁగా ఊఁకొట్టుచు వినుచున్నకృష్ణుఁడు అందు రావణుఁడు సీతను గొనిపోయె నను ఘట్టమును విని తనపూర్వవృత్తాంతమగుటచే అప్పటియవతారమును మఱచి సీతను విడిపించుటకై సంభ్రమించుటను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రామోనామ బభూవ హుం తదబలా సీతేతి హుం తాం పితు
ర్వాచా పఞ్చవటీతటే విహరత స్తస్యాహర ద్రావణః।
నిద్రార్థం జననీకథా మితి హరే ర్హుఙ్కారతః శృణ్వతః
సౌమిత్రే క్వ ధను ర్ధను ర్ధను రితి వ్యగ్రా గిరః పాన్తు వః॥ 72

టీ. రామోనామ=రాముఁడను పేరుగలవాఁడు, బభూవ=ఉండెను-ఇది యశోదవాక్యము: హుం=హుం అని కృష్ణుని ఊఁకొట్టుట-ఇట్లేమీఁద నెల్ల తెలియునది. తత్ + అబలా=అతని పడఁతి-సీతా ఇతి=సీత అని-సీత అని అతనిభార్య-ఇదియశోదవాక్యము, హుం=ఇది కృష్ణుని ఊఁకొట్టుట, పితుః=తండ్రియైన దశరథునియొక్క, వాచా = వాక్యముచేత-తండ్రి అడవికి పొమ్మన్న మాటనుబట్టి, పఞ్చవటీతటే = పంచవటియొక్క ప్రాంతమందు, విహరతః=విహరించుచున్న, తస్య=ఆరామునియొక్క, తాం=ఆమెను-రామునిభార్యయైన ఆసీతను, రావణః=రావణుఁడు, అహరత్=దొంగిలించుకొని పోయెను, ఇతి=ఈప్రకారముగా, నిద్రార్థమ్=నిదురకొఱకు, జననీకథామ్-జననీ=తల్లియైన యశోదయొక్క, కథామ్=కథను, హుఙ్కారతః=హుంకారమువలన-హుం అని ఊఁకొట్టుచునసుట, శృణ్వతః=వినుచున్న, హరేః=శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, సౌమిత్రే=ఓలక్ష్మణా ధనుః ధనుః ధనుః=విల్లువిల్లువిల్లు, క్వఇతి=ఎక్కడ అనెడు, వ్యగ్రాః=తొందరపాటుతోఁ

చెప్పఁబడిన,గిరః=మాటలు-సీతను గొనిపోయినాఁడని విన్నంతనే నిలుపోపక 'లక్ష్మణా విలు విల్లెక్కడ' అని సంభ్రమముతోఁ జెప్పబడినమాట లనుట, వః=మిమ్ము, పాన్తు=రక్షించుఁగాక, సీతను విడిపించుటకై విల్లుఁదెమ్మన్నాఁ డని తెలియునది.

మ. ఇలలో రాఘవుఁ డొప్పు వానిసతి యయ్యబ్జాక్షి సీత వారిక వనం
బులకుం బంచె గురుండటంచు నిదురం బొందించునయ్యంబ వ్రిల్
ల్కేలు దా నూఁకొని రావణుండు మహిజం గొంపోయె నానుల్కి
విలు దేలక్ష్మణయంచుఁ బల్కు హరియుద్వేలోక్తినన్ బ్రోచుతన్.

తా. యశోద ఒకనాఁడు కృష్ణుని నిదురపుచ్చుటకై రామాయణకథను జెప్పఁబూని 'రాముఁడనువాఁ డొకఁడు ఉండెను. అతనిభార్య సీత. అతఁడు తండ్రియాజ్ఞచొప్పున పంచవటియొద్ద విహరించుచుండఁగా అతనిభార్యయైనసీతను రావణుఁ డనురాక్షసుఁడు దొంగిలించుకొనిపోయెను' అనఁగానే ఇంతవఱకు హుం హుం అని ఊఁకొట్టుచు వినుచుండినకృష్ణుఁడు సీతను గొనిపోవుటకు నిలుపోపక 'లక్ష్మణా! విల్లు విల్లు విల్లెక్కడ' అని వేగముచేఁ దొట్రుపడుచుఁ జెప్పినమాటలు నన్ను రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ బాలోఽపి శైలోద్ధరణాగ్రపాణి, ర్నీలోఽపి నీరన్ధ్రతమఃప్రదీపః ।
ధీరోఽపి రాధానయనావబద్ధో, జారోఽపి సంసారహరః కుతస్త్వమ్॥

టీ. హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా-అని అధ్యాహార్యము,త్వం=నీవు,బాలః+అపి=బాలుఁడవయ్యును, కుతః=దేనిచేత, శైలో...పాణిః-శైల=గోవర్ధనపర్వతముయొక్క, ఉద్ధరణ=ఎత్తుటగల,అగ్రపాణిః=ముంజేయిగలవాఁడవు, బాలుఁడెక్కడ! కొండనెత్తుట ఎక్కడ! నీవెట్లు గోవర్ధనమును ఎత్తితివో తెలియరాకున్నది యనిభావము. నీలః+అపి=నల్లనివాఁడైనను. కుతః=ఎందువలన-ఏప్రకారమున, నీరన్ధ్ర...ప్రదీపః-నీరన్ధ్ర=దట్టమైన, తమః=చీఁకటికి,ప్రదీపః=దీపమైనవాఁడవు-నల్లనివస్తువు నల్లనిచీఁకటిని బోఁగొట్టఁజాలదు-నీవో నల్లనివాఁడవయ్యును చీఁకటినిగూడ వెలిఁగించుచున్నావు. ఇది యెట్లుకలిగెనో తెలియరాదనుట. ధీరః+అపి=ధైర్యముగలవాఁడవైనను-ధీరత్వమనఁగా మనోవికారము లేకుండుట-దేనికిని మనోవికారము పొందనివాఁడయ్యు, కుతః=ఎందువలన, రాధా...బద్ధః రాధా=రాధయొక్క, నయన=కన్నులకు, అవబద్ధః=కట్టుపడినవాఁడవు-రాధకుఁ గనుసన్నల మెలఁగునంతవశుఁడవు-వికారపడనిమనస్సు గలవాఁడవయ్యును ఏకారణముచేత రాధకన్నులకు లోలుపోయి దానికిఁ గట్టువడితివో తెలియరాదనుట,జారః+అపి=జారుఁడవైనను, కుతః=ఏహేతువువలన, సంసారహారః-సంసార=జననమరణాదిరూపమైన యీసంసారమును, హారః=హరించువాఁడవు-సంసారమునందు మగ్నుఁడైన విటకాఁడెక్కడ! సంసారమును బోఁగొట్టుట యెక్కడ! జారుఁడవైననీవు ఏరీతిని సంసారమును బోఁగొట్టెదవో తెలియరాదు అని యర్థము.

ఉ. బాలుఁడ వయ్యు శైల మొకఁ పాణితలంబునఁ దాల్చి నిల్పఁగాఁ
జాలుట, పాపపుంజముల ౯ జారుఁడ వయ్యు హరించుటల్, మహా
నీలతనుండ వయ్యు నతినిర్భరగాఢతమఃప్రదీప మై
వ్రాలుట, ధైర్యశాలి వయి ౯ రాధకుఁ జిక్కుట వింతగా హరీ! 73

తా. కృష్ణా ! నీవు బాలుఁడ వయ్యుఁ గొండను చేత నెత్తుటయు, నల్లనివాఁడ వయ్యు దట్టంపుఁజీకటినికూడ వెలిఁగించుటయు, మనస్సు వికారపడనివాఁడయ్యు రాధకుఁ గన్నుసన్నల మెలఁగునంతవశుఁ డగుటయు, విటకాఁడవయ్యు సంసారబంధములను బోఁగొట్టుటయు మిక్కిలి వింతగా నున్నవి.

శ్లో॥ బాలాయ నీలవపుషే నవకింకిణీక
జాలాభిరామజఘనాయ దిగమ్బరాయ ।
శార్దూలదివ్యనఖభూషణభూషితాయ
నన్దాత్మజాయ నవనీతముషే నమస్తే. ౯   74

టీ. నీలవపుషే నీల=నల్లనైన, వపుషే=శరీరముగలవాఁడును, నవ...జఘనాయ-నవ=నూతనము లైన, కింకిణీక = చిఱుగంటలయొక్క, జాల=సమూహముచేత, అభిరామ=మనోజ్ఞమైన, జఘనాయ=కటిపురోభాగము-ములు గలవాఁడును, దిగమ్బరాయ=దిస్సమొలగా నుండువాఁడును, శార్దూల...భూషితాయ-శార్దూల=పులియొక్క, దివ్య=శ్రేష్ఠమైన, నఖ=చిటికెనవ్రేలిగోరనెడి, భూషణ=సొమ్ముచేత,భూషితాయ=అలంకరింపఁబడినవాఁడును, నవనీతముషే=వెన్నదొంగిలించువాఁడును, నన్ద + ఆత్మజాయ = నందుని కొడుకును, బాలాయ=బాలుఁడును, అగు, తే=నీకొఱకు, నమః=నమస్కారము.

చ. అలరుపసిండికంకణము ౯ లందెలు మువ్వలు రావిరేక సం
కలపులిగోరుఁ దాయెతులుఁ ౯ గుప్పెడపున్నెలనూలు మద్దికా
యలుఁ గలనందనందను డిగంబరుఁ జారుకటీతటోజ్జ్వలు
న్నీలసితనీలదేహు నవనీతహరుం డగుబాలుఁ గొల్చెదన్.   74

తా. నల్లనిమేను గలిగి, క్రొత్తగజ్జెలచే సొగసు గలుగుమొల గలవాఁడై, దిస్సమొలతో, మేలిపులిగోరుసొమ్ముదాల్చి, వెన్న దొంగిలించువాఁడై, నందునికొమరుఁ డగుబాలునికి నీకు నమస్కారము.

శ్లో॥ పాణౌ పాయసభక్త మాహితరసం బిభ్రన్ముదా దక్షిణే
సవ్యే శారదచన్ద్రమణ్డలనిభం హైయంగవీనం దధత్
కణ్ఠే కల్పితపుణ్డరీకనఖమ ప్యుద్దామదీప్తిం వహన్
దేవో దివ్యదిగమ్బరో దిశతు న స్సౌఖ్యం యశోదాశిశుః ॥ 75

టీ. దక్షిణే=వలపలి-కుడిప్రక్కది యైన, పాణౌ = చేతియందు, ఆహితరసమ్-ఆహిత-ఉంపఁబడిన, రసం=మధురసముగల, పాయసభక్తం=పరమాన్నమును, ముదా=సంతోషముచేత, బిభ్రత్ = ధరించుచున్నవాఁడును, సవ్యే = డాపలి, పాణౌ = చేతియందు, శారద...నిభమ్-శారద = శరత్కాలసంబంధి యైన, చంద్రమండల = చంద్రమండలముతోడ, నిభమ్-సాటియైన, హైయంగవీనమ్ = అప్పుడు వెన్నకాచిన నెయ్యిని, దధత్=వహించుచున్నవాఁడును, కణ్ఠే = కంఠమందు, ఉద్దామదీప్తిమ్-ఉద్దామ =అతిశయమైన, దీప్తిం=కాంతిగల, కల్పిత = రచింపఁబడిన, పుండరీకనఖమపి= పులిగోరును, వహన్=ధరించువాఁడును, దివ్యదిగమ్బరః-దివ్య=అప్రాకృతుఁడైనవాఁడును-లేక-దివ్యమ్ యథాతథా=మిక్కిలి ఒప్పిదమగునట్లుగా, దిగమ్బరః = దిసమొలతో నుండువాఁడును, యశోదాశిశుః=యశోదనిసువునైన, దేవః=శ్రీకృష్ణమూర్తి, నః=మాకు, సౌఖ్యమ్=సుఖమును, దిశతు=ఇచ్చుఁగాక. వలపలిచేత 'ఆహితరస' మైన పాయసభక్తము, డాపలి చేత 'శారదచంద్రమండలనిభ' మైన హైయంగవీనము, కంఠమున 'ఉద్దామదీప్తి' యైన పుండరీకనఖము. ఇట్లు మిక్కిలి సౌఖ్యప్రదముగా ఆయావస్తువులను దాల్చినవాఁడు గాన మనకు 'సౌఖ్య'మును ఇచ్చుఁగాత మని హృదయము.

మ. అలడా కేల శరన్మృగాంకనిభ మాఁగ హైయంగవీనంబు న
వ్వలి కేలన్ రసయుక్తపాయసము గ్రీవాబద్ధచామీకరో
జ్జ్వలశార్దూలనఖం బనం బరకటీచక్రంబుఁ బెంపొంద ని
చ్చలుఁ గ్రీడించుయశోదపట్టి కరుణన్ సౌఖ్యంబు మాకీవుతన్. 75

తా. వలపలచేతియందు మధురసముతోఁ గూర్పఁబడినపరమాన్నమును దాల్చి డాచేతియందు శరత్కాలపు చంద్రమండలముతో సాటియైన వెన్నకాచిననెయ్యి నుంచుకొని, కంఠమందు మిక్కిలి ప్రకాశించుపులిగోరు ధరించి మిక్కిలి యొప్పిదముగా దిసమొల గలవాఁడై యశోదకూనయగు శ్రీకృష్ణదేవుఁడు మాకుసౌఖ్యము నొసంగుఁగాత.

శ్లో॥ కిఙ్కిణికిణికిణిరభసైరఙ్గణ, భువి రిఙ్గణైః సదాఽటన్తమ్ ।
ఝుణ్ఝుణఝుణపదయుగళం కఙ్కణ, కరభూషణం హరిం వన్దే॥ 76

టీ. కింకిణి...రభసైః-కింకిణి=గజ్జెలయొక్క, కిణికిణి=కిణికిణి యనెడి, రభసైః=ధ్వనులుగల, రిఙ్గణైః=ప్రాఁకుటలచేత, అంగణభువి-అంగణ = ముంగిలియొక్క - భువి = ప్రదేశమునందు, సదా = ఎప్పుడును, అటన్తం = తిరుగాడుచున్నవాఁడును, శైశవమున గజ్జెలుకిణికిణియని మ్రోఁగుచుండఁగా ముంగిట నెప్పుడు ప్రాఁకులాడుచు. దిరుగులాడుచుండువాఁ డనుట, ఝుణ్ఝు...యుగళమ్-ఝుంఝుణఝుణ = ఝుణఝుణఝుణ అనెడిధ్వని గల, పదయుగళం=పాదద్వయమును గలవాఁడును, అగు, హరిం = శ్రీకృష్ణ, మూర్తినిగూర్చి, వన్దే=నమస్కరించుచున్నాను.

చ. గణనకు నెక్కుడైనకరకంకణముల్ క్వణనంబు మీఱఁగం
ఝుణుఝుణునాదపాదములకుం దగుహేమమణీనిబద్ధకిం
కిణికిణినాదసంభ్రమము గిక్కొన దాఁటుచు నందుమందిరాం
గణమున సంచరించునయ్యగారపుముద్దులబాలుఁ గొల్చెదన్. 76

తా. కిణికిణియని చిఱుగంటలు మొరయఁ బ్రాఁకులాడుచు ముంగిట నెప్పుడుఁ దిరుగుచు, ఝణుఝణు అని యడుగుల రెంటియందును అందియలు మ్రోఁగఁగాఁ జేతులందు కడియములు మెఱయఁగా నొప్పుచున్నకృష్ణమూర్తికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥*సమ్బాధే సురభీణా మమ్బా, మాయాసయ న్త మనుయా న్తీమ్।
లమ్బాలక మవలమ్బే తం బాలం తనువిలగ్నజమ్బాలమ్॥ 77

టీ. సురభీణాం=గోవులయొక్క, సమ్బాధే=సమ్మర్దమందు, అనుయాన్తీం=వెంబడిగావచ్చుచున్న. అమ్బామ్=తల్లిని, ఆయాసయన్తం=శ్రమమునొందించుచున్నవాఁడును-తల్లితన్నుఁబట్టుకొనుటకై వెనుకొనిరాఁగా దట్టంపుగోవులగుంపులో దూఱి యాగోవులమాటునఁ జిక్కక ఇటునటుపాఱుచు ఆమెను అలయించుచున్నవాఁడనుట, లమ్బ+అలకమ్-లమ్బ=వ్రేలుచున్న, అలకమ్=ముంగురులుగలవాఁడును-ఇటునటు తప్పించుకొన బరుగిడుటచేఁ గురులు మఱియు మొగమునందు వ్రేలుచున్నవాఁడనుట, తను...జమ్బాలమ్-తను=దేహమునందు, విలగ్న=మిక్కిలితగిలిన, జమ్బాలమ్=బురదగలవాఁడును. గోవులసమ్మర్దమున బరుగెత్తుటచే వానిగొరిజలదువ్వ పయినిబడి చెమటతోఁగలసి దేహమంతయు మిక్కిలి రొంపిగలిగి యున్నవాఁడనుట, అగు, తం=ఆ-ప్రసిద్ధుఁడైన, బాలం=బాలుఁడైనకృష్ణుని, అవలమ్బే=ఆశ్రయించుచున్నాను.

ఉ. బాలకకేళి నాలగుమిఁ బమ్మఱు నాడఁగ నంబ వెంబడి
న్దాలిమి లేక రా గునగునం బరువెత్తులలాటభాగజం
బాలకుఁ జక్రవాతశకటాదివిఘాతకు నంగలగ్నజం
బాలకుఁ బాలకుం దలఁతుఁ బాలితదిక్తటలోకపాలకున్. 77

తా. తల్లియగుయశోద తన్నుఁబట్టుకొనుటకువెంబడించిరాఁగా, గోవులగుంపులో దూఱి చిక్కక ఆమెను అలయించుచు, ముంగురులు మొగమున వ్రేల, మేనంతయు దువ్వయు చెమటయును గలసి బురదకాఁగాఁ జెలువారుచున్నచిన్నికృష్ణునాశ్రయించెద.

---

*ఈశ్లోకమునకు 'పశ్చాయాయన మీశానం ధావమానం వ్రజాఙ్గణే। కిఙ్కిణీనూపురగ్రీవా కర్ణభూషోజ్జ్వలం స్మరేత్' అని గోపాలకృష్ణసంపత్కరదష్టాక్షరీమన్త్రధ్యాన మని సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

శ్లో॥ అఞ్చితపిఞ్ఛాపీడం వఞ్చితసౌజన్యవల్లవీవలయమ్।
అధరమణినిహితవేణుం బాలం గోపాల మనిశ మవలమ్బే॥ 78

టీ. అఞ్చిత=ఒప్పుచున్న, పిఞ్ఛ=నెమిలిపురియనెడి, ఆపీడం = శిరోభూషణము గలవాఁడును, వఞ్చిత...వలయమ్-వఞ్చిత=వంచింపఁబడిన, సౌజన్య = ప్రేమము గల, వల్లవీ=గోపస్త్రీలయొక్క,వలయమ్ = సమూహము గలవాఁడును-గోపస్త్రీల ప్రేమలను హరించినవాఁడనుట-'సఞ్చితసౌజన్యవల్లవీవలయమ్' అను పాఠమున సఞ్చిత=సంగ్రహింపఁబడిన, సౌజన్య=సుజనభావము-ప్రేమము-గల,వల్లవీవలయమ్=గోపస్త్రీసమూహము గలవాఁడు-గోపస్త్రీల ప్రేమమును సంగ్రహించినవాఁ డని యర్థము, అధర...వేణుం-అధరమణి-మణివంటిఅధరమందు, నిహిత=ఉంపఁబడిన, వేణుం = పిల్లఁగ్రోవిగలవాఁడును, గోపాలం=గోపరిపాలకుఁడైనవాఁడును-గొల్లజాతిని జనించినవాఁడనుట, అగు, బాలం=బాలుఁడగు కృష్ణుని, అనిశం=ఎల్లపుడును, అవలమ్బే=ఆశ్రయించుచున్నాను.

మ. విలసత్పింఛవతంసుఁడై చిగురుమోవిన్ వేణువుం జేర్చి కం
దళితాలాపసుధాపరంపరలచే నేతం జేతనాచేతన
మ్ములకున్ నిశ్చలతాచలత్వములు పెంపుల్ గూర్చు నగ్గోపికా
లలితాంగీసుజనత్వవంచకునిఁ గొల్వం గాంతు గోపాలకున్. 78

తా. తలయందు నెమిలిపురి యొప్పుచున్నవాఁడును, గోపస్త్రీలవలపును కొల్లలాడినవాఁడును, మోవికెంపున పిల్లఁగ్రోవిని మోపినవాఁడును, గొల్లవంశమునఁ బుట్టినవాఁడును, అగు చిన్న బాలుని శ్రీకృష్ణుని ఎప్పుడును ఆశ్రయించుచున్నాను.

శ్లో॥ *ప్రహ్లాదభాగధేయం నిగమమహాద్రే ర్గుహాన్తరాధేయమ్।
నరహరిసదాభిధేయం విబుధవిధేయం మ మానుసంధేయమ్॥ 79

---

*'అవతారాస్స న్త్వన్యే సరసిజనయనస్య సర్వతోభద్రాః। కృష్ణాదన్యః కో వా ప్రభవతి' 'ప్రాయశ్చిత్తం గుణగణనయా గోపవేషస్యవిష్ణోః' 'ఉపాసతామాత్మవిదః పురాణాః...వయం యశోదాశిశుబాలలీలాకథాసుధాసిన్ధుషు లీలయామః' 'విహాయ కోదణ్డశరౌ ముహూర్తం గృహాణపాణౌ మణిచారువేణుమ్' ఇత్యాదులచే శ్రీవిష్ణుదేవునవతారములందుఁ గృష్ణావతారమునే కంఠోక్తిగాఁ దనకభీష్టతమమని చెప్పుటే కాక ప్రతిశ్లోకమందునుఁ గృష్ణావతారమునకు మాత్రమే ఉపలక్షకములగు పింఛ,వ్రజ,నంద,యశోదా,గోపికా వేణురాధాదిపదములందేదేని ప్రయోగించి కృష్ణునందే కాని తక్కినయవతారములందదిఅన్వయింపకుండునట్లు నిబంధించి యున్నాఁడు. ఏశ్లోకమందేని తక్కినయవతారములలీలలు వర్ణించినను అందే కృష్ణావతారమందు పర్యవసించుపదములను గూర్పక మానఁడు ఈశ్లోకమందో 'ప్రహ్లాదభాగధేయం' 'నరహరిపదాభిధేయమ్' అనిమిక్కిలి నరసింహావతారమందే

టీ. ప్రహ్లాదభాగధేయమ్-ప్రహ్లాద=ప్రహ్లాదునియొక్క, భాగధేయమ్=భాగ్యమైనదియు, నిగమమహాద్రేః-నిగమ=వేదమనెడి, మహాద్రేః=పెనుఁగొండయొక్క, గుహా + అంతర=గుహానడుమ, ఆధేయమ్=ఉంపఁదగినదియు-ప్రతిపాదింపఁదగిన దనుట, నర... ధేయమ్-నరహరిపద=నృసింహుఁడనుపదముచేత, అభిధేయమ్-చెప్పఁదగినదియు-నరసింహుఁడని పేరుకొనఁబడునదియు, విబుధపిధేయమ్-విబుధ=దేవతలకు, విధేయమ్=లోనైనదియు-విబుధులకులోనై రక్షించుటకు నరసింహావతారమెత్తినదియనుట, అగువస్తువు, మమ=నాకు, అనుసంధేయం=అనుసంధింపఁదగినది. వేదమును 'మహాద్రి' అనుటచే అతివిస్తృతమైనదనియు అందలి 'గుహలో' ఆధేయుఁ డనుటచే తత్ప్రతిపాద్యుఁ డనియు గ్రాహ్యములు.

మ. యమిసంభావితరూపధేయమును బ్రహ్లాదోల్లసద్భాగధే
యము నామ్నాయమహాగుహాంతరనితాంతాధేయముం బ్రోల్లస
త్సుమనఃశ్రేణివిధేయమున్ నరమృగాస్యాభిధానాభిధే
యముఁ గొల్తుం గమలామనఃకమలనిత్యాధేయమున్ వేడుకన్. 79

తా. ప్రహ్లాదుని భాగ్యమై, అతివిస్తృతములైన వేదములందుఁ బ్రతిపాద్యుఁడై, దేవతలకుఁ గరుణచే లోనై వారిని రక్షింప స్తంభమున నవతరించి, నరసింహుఁ డను పేరొందిన పరతత్త్వము నాకు అనుసంధింపఁదగినది.

శ్లో॥ సంసారే కిం సారం కంసారే శ్చరణకమలపరిభజనమ్ ।
జ్యోతిః కి మన్ధకారే యదన్ధకారే రనుస్మరణమ్ ॥ 80

టీ. సంసారే=సంసారమందు-జననమరణాత్మకమై సుఖదుఃఖరూపమైనసంసారమందు, సారం=శ్రేష్ఠమయినది, కిం=ఏమి-ఇది ప్రశ్నము. ఇందులకు ఉత్తరము:—కంసా

తాత్పర్యముకనఁబడు లేకొకకృష్ణునకుఅసాధారణములైనవిపిదియుఁగానరావు. అయినను 'ఉత్తుఙ్గస్తనమణ్డలోపరి...లక్ష్మీర్వివాహోత్సవే' ఇత్యాదులు కేవల కృష్ణునిగూర్చి కాక సాధారణముగా విష్ణుపరములుగానే నిబద్ధములై యుండుటనట్లు ఇదియును నరహరిపరముగా నుండినన్న యెడల 'కౌస్తుభకచగ్రహణవిగ్రహాబద్ధలక్ష్మీ ఖణ్డాఙ్గరాగరసరఞ్జితమఞ్జులశ్రీ...కృష్ణతేజః' 'వారితరాత్రికేళి రవతాల్లక్ష్మ్యుపహాసాద్ధరిః' ఇత్యాదులందు లక్ష్మీశబ్దమునకు 'కృష్ణతేజః' 'వారితరాత్రికేళిః' ఇత్యాదిపదములతోడి సంగతిని బట్టి లక్ష్మీదేవికాక రుక్మిణీదేవియేయని యర్థము గ్రాహ్యముగాన పూర్వశ్లోకమందలి లక్ష్మీశబ్దము రుక్మిణీపరముగానే యగునుగాన ఆ శ్లోకమును కృష్ణునిగుఱించినదనియే యూహింపఁదగియున్నది. ఇట్లు ఈ శ్లోకము కృష్ణావతారపరము గామిచే ప్రక్షిప్తమే యగును.

రేః=కంసునికి విరోధియైన కృష్ణునియొక్క, చరణ...భజనమ్-చరణకమల=అడుగుదామరలయొక్క, పరిభజనమ్=కొలుచుట-ధ్యానించుట-శ్రీకృష్ణుపాదారవిందముల చింతనమే సంసారమందెల్ల సారమైనదనుట-దుష్టుఁడగు కంసునికి విరోధియైనట్లు దుష్టమగు సంసారమునకు విరోధియగునని 'కంసారి' పదాభిప్రాయము. అంధకారే=చీఁకటియందు-తమఃఫలమైన అజ్ఞానమందనుట, జ్యోతిః=వెలుతురు-బుద్ధిప్రకాశకమైనదనుట, కిం=ఏది-ఇదిప్రశ్నము. ఇందులకుత్తరము:—అంధక + అరేః=అంధకాసురునికి విరోధియైన శివునియొక్క, అనుస్మరణమ్=స్మరణము, యత్=ఏదియో, (తత్=అది అని యధ్యాహార్యము) శివుని స్మరించుటయే అజ్ఞానమును బోఁగొట్టునది యని యర్థము.

ఉ. సారము గంసవైరి పద ✱ సారసచారుశితరార్చనంబు సం
సారమునందు నిందుధర ✱ సన్నుతి గాఢతమాంధకారని
స్తారము వీనికిం దగిన ✱ సద్గుణసేవయు కారణంబు గా
కారయ నింతకంటెను శు ✱ భావహమైనవిశేష మున్న దే. 80

తా. సంసారమునందుఁ గంసారియగు కృష్ణుని పాదారవిందములను భజించుటయే శ్రేష్ఠము. అజ్ఞానమును బోఁగొట్టుటకు శివుని స్మరించుటయే మేలైనది.

శ్లో॥ కలశనవనీతచోరే కమలా, దృక్కుముదచన్ద్రికాపూరే।
విహరతు నన్దకుమారే చేతో, మమ గోపసున్దరీజారే॥ † 81

టీ. కలశ...చోరే-కలశ=కుండయందలి, నవనీత=వెన్నను, చోరే=దొంగిలించువాఁడును, కమలా...పూరే-కమలా=రుక్మిణీదేవియొక్క, దృక్-కన్నులనెడి, కుముద=కలువలకు, చన్ద్రికాపూరే=వెన్నెలప్రవాహమైనవాఁడును=వెన్నెలవెల్లికి కలువ లెట్లు వికాసమునొంది చెలఁగునో శ్రీకృష్ణునిఁజూచినయెడల లక్ష్మీదేవి నేత్రములును అట్లుహర్షముచేత వికాసమునొందుననుట-ఇట్టివాఁడును, గోప...జారే-గోపసున్దరీ=గొల్లచెలువలకు, జారే=విటకాఁడైనవాఁడును, అగు, నన్దకుమారే=నందునికొడుకైన శ్రీకృష్ణునియందు, మమ=నాయొక్క, చేతః=చిత్తము, విహరతు=విహరించుఁగాక-శ్రీకృష్ణుని శైశవమందు అత్యంతాసక్తుఁడగు కవికి శైశవలీలలగు నవనీతచోరత్వ గోపీజారత్వములు తన హృదయమునకు అతిభోగ్యములుగాన ఇట అనుసంధించినాఁడు. కావుననే తనచేతమునకు అందు 'విహరతు' అని విహారశబ్దసూచితమైన సుఖస్వైరసంచారమును-అనఁగా స్నేహపూర్వకమైన అత్యంత చింతనమును-జెప్పినాఁడు.

ఉ. శ్రీరమణీమణీవికచ ✱ దృక్కుముదస్మిత సాంద్రచంద్రికా
సారు వ్రజాంగనానివహ ✱ జారు జగజ్జనతామనోహరా

కారు విశుద్ధమానిహృద కగారుఁ బయోనవనీతచోరు నా
భీరకుమారు నాహృదయ పీఠికయందు వసింపఁజేసెదన్. 81

తా. కలశంబులందలి వెన్నను దొంగిలించువాఁడును, రుక్మిణీదేవి కనులకు ఆనందముచే వికాసముఁ గలిగించునట్టి మనోహరాకారము గలవాఁడును, గొల్ల చెలువలకు విటకాఁడును, నందునికుమారుఁడు నైన కృష్ణునియందు నామనస్సు విహరించుఁగాక.

అవ. ఒక గోపికయింటఁ గృష్ణుఁడు వెన్న దొంగిలించుచుండఁగాఁ గాంచిన యాగోపికకును గృష్ణునకును జరిగిన ఉక్తిప్రత్యుక్తికలను గవి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *క స్త్వం బాల, బలానుజః, కి మిహ తే మన్మన్ది రాశఙ్కయా
యు క్తం తన్నవనీతపాత్రవివరే హ స్తం కిమర్థం న్యసేః।
మాతః కఞ్చన వత్సకం మృగయితుం మాగా విషాదం క్షణా;
ది త్యేవం వరవల్లవీప్రతివచః కృష్ణస్య పుష్ణాతు నః॥ 82

టీ. హేబాల=ఓబాలుఁడా, త్వం=నీవు: కః=ఎవ్వఁడవు-ఇది గోపికవచనము, బల+అనుజః=బలరామునితమ్ముఁడను-ఇదికృష్ణునివాక్యము, (గోపిక) తే=నీవు, ఇహ=ఇక్కడ, కిం=ఏమి-ఏమిపని యనుట, (కృష్ణ) మత్...శంకయా-మత్=నాయొక్క, మన్దిర=ఇల్లు అనెడి, ఆశఙ్కయా=సందేహముచేత-నాయిల్లు అని సందేహపడి వచ్చితి ననుట, (గోపిక) తత్=అది, యుక్తం=యుక్తము-నాయిల్లు అని భ్రమసి వచ్చితి ననుట యుక్తమేకాని, నవ..వివరే-నవనీత=వెన్నయొక్క, పాత్ర=పాత్రయొక్క, వివరే=రంధ్రమునందు-నోటియం దనుట, కిమర్థం=ఎందులకు, హస్తం=చేతిని, న్యసేః=పెట్టుచున్నావు, (కృష్ణ) హేమాతః=ఓతల్లీ, కఞ్చన=ఒక, వత్సకం=దూడను, మృగయితుం=వెదకుటకొఱకు-దూడను ఒకటిని వెదకుటకై వెన్నకుండలోఁ జేయి పెట్టుచున్నాననుట, క్షణాత్=క్షణకాలము, విషాదం=ఖేదమును, మాగాః=పొందకుము, ఇతి=అని, ఏవం=ఈప్రకారము; కృష్ణస్య=కృష్ణునియొక్క, వర...వచః-వర=శ్రేష్ఠమైన, వల్లవీ=గోపికకియ్యబడిన, ప్రతివచః=ప్రత్యుత్తరము, నః=మమ్ము, పుష్ణాతు=పోషించునుగాక.

ఉ. చిన్నికుమారక యెవ్వఁడవు సీరికిఁ దమ్ముఁడ నేల యిందు రా
మన్నిలయం బటంచు నిది మంచిదె కేలటు సాఁచె దేటికి

* ఈ శ్లోకమునర్ధ... 'హార స్తం నవనీతాదిచౌర్యేణ వ్రజయోషితామ్! సుగోపాలైర్వృతం। కృష్ణం ధ్యాయే న్మంత్రం జపే దిదమ్' అని గోపాలకృష్ణైకాదశాక్షరీ మంత్రధ్యానముగా సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పంబడియున్నది.

న్వెన్నపనంటిలోన జనకనీ యొకదూడను జూడవచ్చితిన్
విన్నఁదనంబు మాను మని క్రేతకుఁ బల్కుమురారిఁ గొల్చెదన్.

తా. ఒక గోపిక తనయింట వెన్నకుండలోఁ జేయిపెట్టుచున్న కృష్ణునిగాంచి 'ఓ బాలా! నీవెవ్వఁడ' వనఁగా కృష్ణుఁడు 'నేను బలరాముని తమ్ముఁడ' ననియె. గోపిక నీకు నాయింట పనియేమి' అని యడుగఁగా, కృష్ణుఁడు 'నాయిల్లు అని సందేహపడి వచ్చితి' నసెను. అందుకు గోపిక 'అదిసరియేకాని వెన్నకుండలో చేయిపెట్టెదవేల? అనఁగా కృష్ణుఁడు 'తల్లీ! ఒకదూడను వెదకుటకై అందుఁజేయిపెట్టినాను కాని అందులకు క్షణకాలమును దుఃఖింపకుమా' అని చెప్పెను. ఇట్లు కృష్ణుఁడు గోపికకు చెప్పిన మేలైన ప్రత్యుత్తరము మమ్ముఁ గాపాడునుగాక.

శ్లో॥ గోపాలాఽజిరకర్దమే విహరసే విప్రాఽధ్వరే లజ్జసే
బ్రూషే గోకులహుఙ్కృతైః స్తుతిశతై ర్మౌనం విధత్సే విదామ్।
దాస్యం గోకులపుంశ్చలీషు కురుషే స్వామ్యం న దాన్తాఽత్మసు
జ్ఞాతం కృష్ణ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజయుగం ప్రేమ్ణాఽచలంమఞ్జులమ్॥83

టీ. హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా, గో...కరమే-గోపాల=గొల్లలయొక్క, అజిర=ఇంటి ముంగిళ్లయందలి, కర్దమే=రొంపియందు, విహరసే=విహరించెదవు, విప్ర + అధ్వరే=బ్రాహ్మణులయజ్ఞమందు, లజ్జసే=సిగ్గుపడెదవు-గొల్లముంగిళ్లయందు తిరుగాడుటకు సిగ్గుపడవు గాని బ్రాహ్మణులయజ్ఞములకు వచ్చుటకు సిగ్గుపడెద వనుట. గోకులహుఙ్కృతైః-గోకుల=గొల్లపల్లెయొక్క - గొల్లపల్లెలోనివానియొక్క - లేక-గోసమూహముయొక్క, హుంకృతైః=హుంకారములతోడ, బ్రూషే=పలికెదవు, వానిహుంకృతులకు మాఱు పలికెద వనుట, విదాం=తత్త్వవేత్తలైనవారియొక్క, స్తుతిశతైః=వందలకొలఁది స్తోత్రములచేత, మౌనం=మూకత్వమును, విధత్సే=చేయుచున్నావు-గోకులహుంకారములకు బదులు పలికెదవు గాని జ్ఞానులెంతస్తోత్రములు చేసినను బలుకవనుట, గోకులపుంశ్చలీషు-గోకుల=వ్రేపల్లెయందలి, పుంశ్చలీషు=స్వైరిణుల విషయమందు-స్వైరిణులకు అనుట, దాస్యం=దాసభావమును ఊడిగమును, కురుషే=చేయుచున్నావు, దాన్త + ఆత్మసు-దాన్త=దమముగల-విషయములనుండి నివృత్తమైన, ఆత్మసు=మనస్సు గలవారియందు, స్వామ్యం=స్వామిత్వమును-స్వామిగా నుండుటను, న (కురుషే)=చేయవు-గొల్లకుటారికత్తెలకు ఊడిగమైన చేయుదువు గాని జితేంద్రియులగు మహాత్ములను ఏలుకొనుటను జేయవు అనుట-కాఁబట్టి, తవ=నీయొక్క, మఞ్జులమ్=మనోజ్ఞమైన, అఙ్ఘ్రి...యుగం-అంఘ్రిపంకజ=అడుగుఁదామరలయొక్క, యుగం=దోయి, ప్రేమ్ణా=ప్రేమచేత, అచలం=స్థిరమైనదిగా-లేక, చలం=చలించునదిగా-నిగుడునదిగా, జ్ఞాతం=తెలియఁబడినది. గొల్లలముంగిళ్లు మొదలైన నికృష్టవస్తువులు నీకు ఎక్కువ గాను మిక్కిలి ఉత్కృష్టము

లైనవిప్రయజ్ఞాదులు నీకుఁ దక్కువగాను ఉండుటను జూడఁగా ఆయావస్తువుల ఎక్కువ తక్కువనుబట్టి కాదు నీప్రేమనుబట్టియే వానివానికి నీయంఘ్రికమలములు చూపుదు వనుట-నీ కెక్కడ ప్రేమ గలదో అక్కడికే నీయడుగుదమ్ములు నిగుడును-అనఁగా నీవు పోదు వని తాత్పర్యము.

మ. క్రతుభూమిం జొరఁ బోవు గోపగృహపంక్తికం బన్ను మెట్టేవు గో
తతిహుంకారము విన్నఁ బల్కెదవు విద్వద్గోష్ఠిఁ బల్క వా
నతి గావింతువు గోపజారలకు దాక్ష న్యశ్రేణిఁ గైకోవు యో
గ్యత యేహేతువు ప్రేమ కారణము గాఁడే దేవ నీచర్యకున్.83

తా. కృష్ణా! గొల్లలయింటిముంగిళ్ళయందుఁ దిరుగాడెదవు గాని బ్రాహ్మణులు సేయుయజ్ఞములందు పాదమూనుటకు సిగ్గుపడెదవు. గోవులహుంకారధ్వనులకు మాఱు పలికెదవు గాని తత్త్వవిదులు ఎన్నిస్తోత్రములుచేసి పిలిచినను మాఱుపలుకవు. గొల్లవిట కత్తియలకు దాసుఁడుగా నుందువు గాని యింద్రియనిగ్రహము గలమహాత్ములకు ఏలిక గానేని యుండవు.ఈకారణములనుబట్టిచూడఁగా ఆయావస్తువులయోగ్యతలనుబట్టికాక నీప్రేమను బట్టియె వానివానికడకు నీయడుగుదమ్ములు సాఁగునని నాకుఁ దెలియనైనది.

శ్లో. నమ స్తస్మై యశోదాయా దాయాదాయాస్తు తేజసే।
యద్ధి రాధాముఖామ్భోజం భోజం భోజం వ్యవర్ధత॥ 84

టీ. యత్=ఏది-ఏతేజము,రాధాముఖామ్భోజం-రాధా=రాధయొక్క,ముఖ+అమ్భోజమ్=మోముదామరను, భోజంభోజం=భుజించిభుజించి-రాధయొక్క తామర వంటిమొగమును ఆస్వాదించి ఆస్వాదించి యనుట, వ్యవర్ధత=పెరిఁగినదో-రాధయొక్క ముఖారవిందసమాస్వాదనముచేఁ బయింబయి తులకించినదో యని భావము, యశోదాయాః=యశోదయొక్క, దాయాదాయ=పుత్రుఁడైన, తస్మై=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, తేజసే=తేజముకొఱకు, నమః=నమస్కారము, అస్తు=అగుఁగాక 'యశోదాయాదాయాదాయ' అనుటచేఁ బిన్ననాఁటి మొదలుగా, 'భోజంభోజం' అనుటచే రాధాముఖారవిందమును మిక్కిలి ఆస్వాదించి వర్ధిల్లినది. అనఁగా బాల్యమునుండి రాధాభోగపరతంత్రుఁ డని భావము.

ఉ. ఏమహితప్రకాశ మాదరయించినపిన్నటనాఁటనుండి రా
ధామధురాధరాంచితసుధారసధారలఁ గ్రోలుచున్ యశో
దామహనీయదాయసముదాయముఁ గాంచి ప్రవర్ధమాన మా
నామహ మిచ్చుఁగా కహరహంబుఁ నశేషసుఖాయురున్నతుల్.

తా. యశోదకుం బుత్త్రుఁడై యవతరించి రాధాదేవిముఖారవిందమును మిక్కిలి యాస్వాదించి వర్ధిల్లిన శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమునకు నమస్కారము.

అవ. కృష్ణావతారమునకు సర్వసమాశ్రయణీయత్వరూప మైన సౌలభ్యముచేఁ గలిగినవైలక్షణ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అవతారాః సన్త్వన్యే సరసిజనయనస్య సర్వతోభద్రాః ।
కృష్ణా దన్యః కోవా ప్రభవతి గోగోపగోపికాముక్త్యై॥ 85

టీ. సరసిజనయనస్య=(తామరవంటికన్నులు గల) శ్రీకృష్ణునియొక్క, సర్వతోభద్రాః=ఎల్లెడల శుభకరము లైన, అన్యే=ఇతరము లైన, అవతారాః = అవతారములు, సన్తు=కలుగుఁగాక, కృష్ణాత్=కృష్ణునికన్నను, (శ్రీకృష్ణావతారమునకన్నను, అన్యః= ఇతర మైన, కోవా = ఏది-ఏయవతారము, గో...ముక్త్యై-గో = గోవులయొక్కయు, గోప=గోపకులయొక్కయు, గోపికా=గోపికలయొక్కయు, ముక్త్యై=ముక్తికొఱకు, ప్రభవతి=సమర్థమగుచున్నది-కృష్ణావతారము తప్ప మఱేదియు సమర్థము కా దనుట, శ్రీవిష్ణుదేవునియవతారములలోఁ గొన్ని ఒకానొకటికి భద్రము లైనవియుఁ గొన్ని సర్వతోభద్రాః అన్నిటికి భద్రము లైనవియు నగును- కృష్ణావతారమును సర్వతోభద్రము లైనయవతారములలో ఒకటియగును. అయినను ఈసర్వతోభద్రావతారములలోఁ గూడఁ గృష్ణావతారమే సామాన్యము లగుగోగోపగోపికాజనములకుఁగూడ ముక్తిప్రద మైనదిగాన సర్వతోభద్రము లగువానిలో నెల్ల నిదియే మేలైన దని భావము. కావున నే తనకు మిక్కిలి యభీష్ట మైన దని హృదయము.

మ. అవతారంబులు లేవె శౌరి కతికల్యాణంబు లీధాత్రిలో
నవి వెక్కుల్ గల వెంచ గోనికరగోపానీకగోపాంగనా
నివహాశ్రేయ మొనంగఁ జాలెనె కృపాసన్నిద్రుఁ డై నట్టిశౌ
రివలెన్ వేఱొకమూర్తి గావునఁ దదంఘ్రిం గొల్తు నెల్లప్పుడున్.

తా. శ్రీవిష్ణుదేవునియవతారములలో సర్వత్ర శుభకరము లైన యవతారములు ఉండినను వానిలోనెల్ల కృష్ణావతారమే సామాన్యము లైన గోగోపగోపీజనములకును ముక్తి నొసంగ నేర్చినది గావున అదియే శ్రేష్ఠ మైనది.

శ్లో॥ *మధ్యేగోకులమణ్డలం ప్రతిదిశం చామ్బారవోజ్జృమ్భితే
ప్రాతర్దోహమహోత్సవే నవఘనశ్యామం రణన్నూపురమ్ ।

---

* ఈశ్లోకమునర్థము 'పశ్చాదాయన మీశానం ధావమానం వ్రజాఙ్గణే। కిఙ్కిణీ నూపురగ్రీవాకర్ణభూషోజ్జ్వలం స్మరేత్' అని గోపాలకృష్ణసర్వసంపత్కృపదష్టాక్షరీమంత్రధ్యాన మని సనత్కుమారసంహితయందు చెప్పంబడినది.

ఫాలే బాలవిభూషణం కటితటత్సత్కిఙ్కిణీమేఖలం
కణ్ఠే వ్యాఘ్రనఖంచ శైశవకళాకళ్యాణకార్త్స్న్యం భజే. 85

టీ. ప్రాతః...మహోత్సవే-ప్రాతః=రేపకడ, దోహ=పిదుకుటఅనెడి, మహోత్సవే=గొప్పఉత్సవమందు, ప్రతిదిశం=ప్రతిదిక్కునందును, ప్రచూర్ణ..జృమ్భితే-అంభారవ=అంభాఅనెడి ధ్వనులచేత, ఉజ్జృమ్భితే = మిక్కిలియుఁ బ్రకాశించుచున్న, మధ్యే...మణ్డలమ్-గోకుల=గోసమూహముయొక్క, మండల=ప్రదేశముయొక్క, మధ్యే=నడుమ, నవ...శ్యామమ్-నవ=నూతనమైన, ఘన=మబ్బువలె, శ్యామమ్=నల్లనైనదియును, రణత్ + నూపురమ్-రణత్=మ్రోగుచున్న, నూపురమ్=అందియలు గలదియును, ఫాలే = నొసటియందు, బాలవిభూషణం=రావిరేక గలదియు, కటి...మేఖలమ్-కటి = మొలయందు, రటత్=శబ్దించుచున్న, సత్=శ్రేష్ఠమైన, కిఙ్కిణీ=గజ్జెలుగల, మేఖలమ్=మొలనూలుగలదియును, కణ్ఠే=కంఠమునందు, వ్యాఘ్రనఖం=పులిగోరుగలదియు, అగు, శైశవ...కార్త్స్న్యమ్-శైశవ=శిశుసంబంధమైన, కళా = కళలయొక్క-రేఖలయొక్క, కళ్యాణ = శుభములయొక్క, కార్త్స్న్యమ్=సర్వమును. అత్యంతశుభములైన శైశవలక్షణములన్నింటియొక్క రాశియైన శ్రీకృష్ణునిఅనుట-శిశురేఖలయొక్క శుభప్రపంచమంతయు నిండియున్న అయ్యెనో అన్నట్లున్న కృష్ణుని అనుట, భజే = భజించుచున్నాను. రణన్నూపురము, ఫాలమందలిబాలవిభూషణము, కటిగటత్కింకిణీమేఖలము, కంఠమందు వ్యాఘ్రనఖము మొదలైనవి శైశవకళలుగా నిబంధించినాడని తెలియునది.

మ. మొలనూ లందెలు గజ్జెలున్ మొరయ జీమూతాకృతిం జేఁ మం
దల నంభారవ మెల్లెడం జెలఁగఁ బ్రాతర్దోహ మీక్షింపఁ జా
రుఁలాటంబున రావిరేక పులిగోరుం గంఠవీథిం దటి
త్తులగా ముద్దులు గుల్కు బాలకునిఁ గాంతున్ జీవనప్రౌఢికిన్. 86

తా. వేకువను మిక్కిలివేడుకగాపాలుపిదుకునప్పుడు సలుగడల అంభాయనియఱచుచున్న ఆవులగుంపునడుమ, క్రొత్తమబ్బువలె నల్లనై అందియలు కాలియందు మొరయ మొలనూలిగజ్జెలు మ్రోఁగ, కంఠమందుఁ బులిగోరు విలసిల్ల, నొసటియందు రావిరేక దళుకొత్త, నిట్లు శిశువుయొక్క శుభరేఖలన్నియు మిక్కిలియొప్పుచున్న చిన్నికృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ సజలజలదనీలం దర్శితోఽదారలీలం
కరతలధృతశైలం వేణునాదైరసాలమ్ ।
వ్రజజనకులపాలం కామినీకేళిలోలం
కలితలలితమాలం నౌమి గోపాలబాలమ్। + 87

టీ. సజల...నీలం-సజల=నీటితోఁగూడిన, జలద = మబ్బువలె, నీలం=నల్లనైన వాఁడును, దర్శి...లీలమ్-దర్శిత=చూపఁబడిన,ఉదార=అధికములైన, లీలమ్=(పూతనా వధము మొదలైన)విలాసములుగలవాఁడును, కర...శైలమ్-కరతల = హస్తప్రదేశమందు, ధృత=ధరింపఁబడిన, శైలమ్(గోవర్ధన)పర్వతముగలవాఁడును, వేణునాదైః = వేణుధ్వనుల చేత, రసాలమ్=రసవంతుఁడైనవాఁడును - రసవంతములైన వేణుధ్వనులు గలవాఁడనుట-రసముచిప్పిలునట్లు వేణువునూఁదువాఁడనిభావము, వ్రజ...పాలమ్-వ్రజ=వ్రేపల్లెయందలి, జనకుల=జనసమూహముయొక్క-పాల,మ్=పాలకుఁడైనవాఁడును, కామినీ...లోలమ్-కామినీ=(కామవతులైన) స్త్రీలతోఁడి, కేళి=క్రీడలయందు, లోలమ్ = ఆసక్తుఁడైనవాఁడును,కలిత...మాలమ్-కలిత=ధరింపఁబడిన, లలిత=మనోజ్ఞమైన,మాలమ్=వనమాల గలవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవాఁడగు కృష్ణుని, నౌమి = నుతించుచున్నాను.

మ. మురళీనాదవిశాలు నీలమణిజీమూతాతసీనీలు నీ
రరుహాక్షీరతిలోలు హస్తజలజాగ్రన్యస్తశైలున్ సదా
దరశీలున్ వ్రజలోకపాలుఁ గరుణోదారైకలీలున్ భుజాం
తరరాజద్వనమాలుఁ గొల్చెద సముద్యద్గోపబాలున్ మదిన్. 87

తా. నీటితోఁగూడిన మేఘమువలె నల్లనై, పూతనాసంహారాదులైన పెనులీలలు పచరించుచు, అఱచేతగోవర్ధనము నెత్తి, రసమొలుకునట్లు పిల్లఁగ్రోవినూఁదుచు, వ్రేపల్లెయందలిజనములఁ గాచుచు, అంగనలతోడిక్రీడలు సలుపుచు, మంచివనమాలికఁ గ్రాల, వెలుఁగుచుండు గొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ స్మితలలితకపోలం స్నిగ్ధసంగీతలోలం
లలితచికురజాలం చౌర్యచాతుర్యలీలమ్ ।
శతమఖరిపుకాలం శాతకుమ్భాభచేలం
కువలయదళనీలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥ † 88

టీ. స్మిత...కపోలం-స్మిత=చిఱునగవుచేత, లలిత=చెలువైన, కపోలం=చెక్కిళ్లుగలవాఁడును, స్నిగ్ధ...లోలమ్-స్నిగ్ధ=మనోజ్ఞమైన, సంగీత=వేణుగానరూపమైనసంగీతమందు, లోలమ్=ఆసక్తుఁడైనవాఁడును-లేక, 'మురళీనినదలోలమ్' అనుమీఁదిపద్యమునందలిదానితో పునరుక్తిలేకుండుటకై, స్నిగ్ధ=తనయందు భక్తిరూపమైన స్నేహముగల నారదాదులయొక్క, సంగీత = గానమందు, లోలమ్ = ఆసక్తుఁడైనవాఁడును అనియు నర్థము,లలిత...జాలమ్-లలిత=సుందరమైన, చికుర=ముంగురులయొక్క,జాలమ్=సమూహము గలవాఁడును, చౌర్య.. లీలమ్ చౌర్య=దొంగతనముయొక్క, చాతుర్య=నేర్పుతోఁ గూడిన, లీలమ్ = విలాసచేష్టలుగలవాఁడును - వెన్న దొంగిలించుట మొదలైన

చతురము లగుచోరలీలలు గలవాఁ డనుట, శత...కాలమ్_శతమఖ=ఇంద్రునికి, రిపు= శత్రువు లైనరాక్షసులకు, కాలమ్=యముఁ డైనవాఁడును, శాత...చేలమ్_శాతకుమ్భ= బంగారుతో, ఆభ=సాటియైన-లేక 'ఆభా' యనఁగా కాంతి గనుక బంగారువలె మెఱయుచున్న, చేలమ్=వస్త్రము గలవాఁడును, కువ...నీలమ్-కువల యదళ = కలువరేకుల వలె, నీలమ్=నల్లనైనవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవానిని_చిన్నికృష్ణుని, నౌమి=నుతించుచున్నాను.

మ. సరసస్మేరకపోలుఁ గొల్తు మురళీసంగీతలోలుఁ శుభా
కరచామీకరచేలు నీలమణిరంగత్కుంతలు శ్రీవిశా
లు రమాపాలు నితాంతచౌర్యగుణశీలుం దానవప్రాణహృ
త్కరవాలుం గపిలాదసీకువలయోత్సద్యన్నీలు గోపాలునిన్. 88

తా. చిఱునగవుచేఁ దెలుపైనచెక్కిళ్ళు గలిగి, ఇంపైనవేణుగానమం దాసక్తుఁడై కొమరైనముంగురులు గ్రాల, మిక్కిలి నేర్పుతోఁ గూడిన చిన్నదొంగిలించులీలలు నెఱపుచు, ఇంద్రునిపగతు రైనరాక్షసులకు యముఁడై, బంగారువన్నె చేలగట్టి, కలువ రేకులవలె నల్లనై యొప్పుగొల్లవానిని కృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ మురళినినదలోలం ముగ్ధమాయూరచూళం
దళితదనుజజాలం ధన్యసౌజన్యలీలమ్ ।
పరహితనవహేలం పద్మసద్మానుకూలం
నవజలధరనీలం నౌమి గోపాలబాలమ్॥ 89

టీ. మురళి...లోలమ్_మురళి=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినద = నాదమందు - పిల్లఁగ్రోవిని ఊఁదుటయందు, లోలమ్=ఆసక్తుఁ డైనవాఁడును, ముగ్ధ...చూళమ్_ముగ్ధ=సుందరమైన, మాయూర=నెమిలిసంబంధియైన, చూళ=జుట్టుగలవాఁడు-నెమిలిపురిగలవాఁ డనుట, దళిత...జాలమ్_దళిత=చీల్పఁబడిన, దనుజ=రాక్షసులయొక్క, జాలం=సమూహము గలవాఁడును, ధన్య...లీలమ్-ధన్య=కృతార్థులవిషయ మైన, సౌజన్య=సుజనత్వముయొక్క-మంచితనముయొక్క, లీలం = విలాసములు గలవాఁడును-ధన్యులైననిజభక్తులకు సుజనత్వముతోఁ గూడినలీలలు నెఱపువాఁ డనుట, పర...హేలమ్_పర = అన్యులకు, హిత=మేలు కలిగించునదైన, నవ=క్రొత్తదైన, హేలమ్=విలాసములు గలవాఁడును-లేక, పర=శత్రువులకు,హిత=పథ్యము లైన, నవ=క్రొత్త-విచిత్రము లగు, హేలమ్=(సంహరించుట మొదలైన)విలాసములు గలవాఁడును, పద్మ...కూలమ్-పద్మసద్మా = (తామరయందు వసించెడి) లక్ష్మికి, అనుకూలమ్ = అనుకూలనాయకుఁడైనవాఁడును, నవ ...నీలమ్-నవ=క్రొత్తయైన-వర్షము కురియుని యనుట, జలధర=మబ్బువలె, నీలమ్=నల్ల

నైనవాఁడును, అగు, గోపాలబాలమ్ = గొల్లపిల్లవానిని-శ్రీకృష్ణుని, నౌమి = నుతించు చున్నాను.

చ. మురళినినాదలోలు నతివక్రముగ్ధశిఖావళిపింఛచూళునిం
బరహితశీలు రాత్రిచరపాళివిఘాతుఁ గృతార్థలోలుఁ బం
కరుహగృహానుపాలు వ్రజకంజముఖీహితహేలు నవ్యపు
ష్కరధరనీలుఁ గొల్తు శుభకాంచనచేలుని గోపబాలునిన్. 89

తా. మురళీగానమందాసక్తుఁడై, సుందరమైననెమిలిపురిని జెరివి, రాక్షససమూహములను జీల్చి, ఆశ్రితులైనధన్యులకు సుజనశ్లాఘ్యలీలలు పచరించి, మఱియు నితరులకు హితములై నూత్నములైనవిలాసములు నెఱపుచు, లక్ష్మీదేవికి అనుకూలనాయకుఁడై, క్రొత్తమబ్బువలె నల్లనై విలసిల్లుగొల్లపిల్లవానిని శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ సరసగుణనికాయం సచ్చిదానన్దకాయం
శమితసకలమాయం సత్యలక్ష్మీసహాయమ్ ।
శమదమసముదాయం శాన్తసర్వాన్తరాయం
సుహృదయజనదాయం నౌమి గోపాలరాయమ్॥ 90

టీ. సరస...కాయం-సరస=రసయుక్తములైన, గుణ=సౌందర్య సౌకుమార్యాది గుణములయొక్క, నికాయం = సమూహముగలవాఁడును, సత్ + చిత్ + ఆనంద కాయం=సత్యము జ్ఞానము ఆనందము అనెడిఈమూఁటిచే నైనదేహము గలవాఁడును, సత్యజ్ఞానానంద స్వరూపుఁడనుట, శమిత—మాయం-శమిత = అడపఁబడిన, సకల = సమస్తములైన, మాయమ్ = మాయలుగలవాఁడును, సత్య...హాయం—సత్యలక్ష్మీ= సత్యరూపయైనలక్ష్మికి, సహాయమ్=సహాయుఁడైనవాఁడును, శమ=బహిరింద్రియనివృత్తి యొక్కయు, దమ=అంతరింద్రియనివృత్తియొక్కయు, సముదాయమ్ = సమూహమైన వాఁడును, శాంత...రాయమ్-శాంత=నశించిన, సర్వ=సమస్తములైన, అంతరాయమ్= విఘ్నములుగలవాఁడును, సుహృదయ...దాయమ్—సుహృదయ = నిర్మలమైన అంత రంగములు గల, జన=జనములకు, దాయం = భాగమైనవాఁడును-వశుఁడైనవాఁడనుట, అయిన, గోపాలరాయమ్—గొల్లవారికి రాజైన కృష్ణుని, నౌమి=నుతించుచున్నాను.

చ. సరసగుణోదయున్ శమితసర్వనిశాచరమాయునిన్ సుహృ
న్నరవరదాయు సత్యచిదనంతసుఖోజ్జ్వలకాయు సత్యకా
హరిణదృగిందిరాచిరసహాయుని శాంతమహాంతరాయు జి
త్వరు దమశాంతిముఖ్యసముదాయునిఁ గొల్చెద గోపరాయునిన్.

తా. సౌందర్యాదిగుణములరాశియై, సత్యజ్ఞానానందస్వరూపుఁడై, రాక్షసాదుల సకలమాయలను దూలించుచు, సత్యసంపన్నులకు సహాయుఁడై, శమదమాదియుక్తుఁడై, సకలవిఘ్నములను బోఁగొట్టుచు, నిర్మలాంతరంగులపాలిసామ్మై, గొల్లవారలకెల్ల మెయిగాఁడై వెలయు కృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ లక్ష్మీకళత్రం లలితాబ్జనేత్రం, పూర్ణేన్దువక్త్రం పురుహూతమిత్రమ్।
కారుణ్యపాత్రం కమనీయగాత్రం, వన్దే పవిత్రం వసుదేవపుత్రమ్॥ 91

టీ. లక్ష్మీకళత్రం-లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవి, కళత్రమ్=భార్యగాఁ గలవాఁడును, లలి... నేత్రం-లలిత=సుందరములైన, అబ్జ=కమలములవంటి, నేత్రం=కన్నులు గలవాఁడును, పూర్ణేన్దువక్త్రం-పూర్ణ+ఇన్దు=నిండుచందురునివంటి, వక్త్రం=మొగము గలవాఁడును, పురుహూతమిత్రం-పురుహూత=ఇంద్రునికి, మిత్రం=స్నేహితుఁడైనవాఁడును, కారుణ్యపాత్రం-కారుణ్య=దయకు, పాత్రం=ఆస్పదమైనవాఁడును, కమనీయగాత్రం-కమనీయ=మనోజ్ఞమైన, గాత్రం=శరీరము గలవాఁడును, పవిత్రం=పావనుఁడైనవాఁడును, అగు, వసుదేవపుత్రమ్ - వసుదేవుని కుమారుఁడైన శ్రీకృష్ణుని, వన్దే=నమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. శ్రీరమణీకళత్రు సర సీరుహపత్రవిశాలనేత్రు బృ
న్దారకనాథమిత్రుఁ గరు ణాగుణపాత్రుఁ బవిత్రుఁబూర్ణిమా
నీరజవైరివక్త్రుఁ గమ నీయవయఃపటుగాత్రు నాబృహ
ద్ధీరవనౌఘచైత్రు వసు దేవునిపుత్రు మదిం దలంచెదన్. 91

తా. లక్ష్మీదేవి భార్యగాఁ గలిగి, తెలువైన తామర రేకులంబోలు కన్నులు గలిగి, నిండుచందురునివంటి మొగముతోఁగూడి, ఇంద్రునికి చెలికాఁడై, కరుణానిధియై, సుందరమైన దేహము గలిగి, లోకములనెల్ల పవిత్రమును జేయునట్టి వసుదేవుని కొడుకును శ్రీకృష్ణుని నుతించుచున్నాను.

శ్లో॥ మదమయ మదమయ దురగం యమునా మవతీర్య వీర్యశాలీయః।
మమ రతి మమరతిరస్కృతిశమనపర స్స క్రియా త్కృష్ణః॥ 92

టీ. యః=ఎవఁడు-ఏకృష్ణుఁడు, వీర్యశాలీసన్-వీర్య=పరాక్రమముచేత, శాలీసన్=ఒప్పుచున్నవాఁడగుచు, యమునాం - యమునానదిని-యమునానదియం దనుట, అవతీర్య=దిగి, మదమయం=మిక్కిలి మదముగల, ఉరగం=(కాళియుఁ డనెడి) సర్పమును, అదమయత్=అణంచెనో, అమర...పరః-అమర=దేవతలయొక్క, తిరస్కృతిం=పరిభవమును-రాక్షసాదులచేఁ దనభక్తులైన దేవతలకుఁ గలుగు అవమానమును,శమన=అణఁచుటయందు-పోఁగొట్టుటయందు, పరః=ఆసక్తుఁడైనవాఁడగు, సః=ఆ, కృష్ణః=శ్రీకృష్ణుఁడు, మమ=నాకు, రతిం=సుఖమును, క్రియాత్=చేయుఁగాక.

శా. కాళిందీజల ముబ్బి గట్ల కెసరి కక్కెం జొచ్చి హాలాహల
జ్వాలాలీఢకరాళకాళియఫణా జాలంబు నృత్తక్రియం
గాలం గేల నడంచి నిర్జరతిర స్కారంబు వారించుగో
పాలస్వామికటాక్షవీక్షణము మాకు పాలం దిరం బయ్యెడిన్. 92

తా. పరాక్రమము మీఱ యమునాహ్రదములోదిగి, మిక్కిలి మదించిన కాళియ సర్పమును అణంచి, దేవతలకు రాక్షసులు మొదలైనవారిచేఁ గలుగునవమానమును బోఁగొట్టుటయం దాసక్తుఁడై యొప్పు శ్రీకృష్ణుఁడు నాకు సుఖమును గలిగించుఁగాతఁ.

శ్లో॥ మౌళౌ మాయూరబర్హం మృగమదతిలకం చారులాలాటపట్టే
కర్ణద్వన్ద్వేచ తాలీదళ మతిమృదులం మౌక్తికం నాసికాయామ్ ।
హారో మన్దారమాలాపరిమళభరితే కౌస్తుభస్యోపకణ్ఠే
పాణౌ వేణుశ్చ యస్య వ్రజయువతియుతః పాతు పీతామ్బరో నః॥ 93

టీ. యస్య=ఎవనికి, మౌళౌ=శిరస్సునందు, మాయూరబర్హం=నెమలిపురియో, లాలాటపట్టే-లాలాట=నుదుటిని సంబంధించిన, పట్టే=భాగమునందు, చారు=సుందరమైన, మృగమదతిలకం=కస్తురిబొట్టో, కర్ణద్వన్ద్వే-కర్ణ=చెవులయొక్క, ద్వన్ద్వే=రెంటియందు, అతిమృదులం=మిక్కిలిమృదువైన, తాలీదళంచ=తాటియాకో, నాసికాయాం=ముక్కునందు, మౌక్తికం=ముత్యమో, మన్దార... భరితే-మన్దారమాలా=మందార పుష్పముల దండయొక్క, పరిమళ=వాసనచేత, భరితే=నిండినదైన, కౌస్తుభస్య=కౌస్తుభమణి యొక్క, ఉపకణ్ఠే=సమీపమునందు, హారః=హారమో, (మన్దారమాలాపరిమళభరితః అను పాఠమున మన్దారమాలాపరిమళముతోనిండిన హారము అని యర్థము. పాణౌ=చేతి యందు, వేణుశ్చ=పిల్లఁగ్రోవియో, సః=ఆ, వ్రజయువతియుతః-వ్రజయువతీ=గొల్లజవ్వనులతోడ, యుతః=కూడినవాఁడు, అగు, పీత+అంబరః=పచ్చనివస్త్రము గలవాఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుఁగాక.

మ. సుమటం గస్తురిబొట్టు నాసికతుద న్ముత్యంబు కర్ణద్వయిన్
మృదుతాలీదళయుగ్మమున్ మురళి పా ణిన్ మౌళిఁ బింఛంబు పే
రెదపైఁ గౌస్తుభహారకల్పసుమనో హేమాంబరాడంబరం
బొడవన్ గోపికలెల్లఁ గొల్వ హరి డా యున్ మమ్ము నెల్లప్పుడున్.

తా. సిగయందు నెమలిపురియు, నెన్నుదుటఁ గస్తురిబొట్టును, చెవుల రెంటను లేత తాటియాకును, ముక్కునందు ముత్యమును, కౌస్తుభమణి యొద్ద మందారపుష్పముల పరిమళముతోఁ గూడిన హారమును, చేత పిల్లంగ్రోవియును, దాల్చి పచ్చని వలువఁ గట్టుకొని గొల్లచెలువలతోఁ గూడియుండు కృష్ణుండు మమ్ముఁ గాపాడుఁగాత.

శ్లో॥ మురారిణా వారివిహారకాలే, మృగేక్షణానాం ముషితాంశుకానాం
కరద్వయంవా కచసంహతిర్వా, ప్రమీలనంవా పరిధానమాసీత్ ॥

టీ. వారి...కాలే-వారివిహార=జలక్రీడయొక్క, కాలే = సమయమందు, మురారిణా=కృష్ణునిచేత, ముషిత + అంశుకానాం-ముషిత=దొంగిలింపఁబడిన,అంశుకానాం= వస్త్రములు గలవారైన, మృగ + ఈక్షణానాం=(లేడివంటికన్నులుగల) స్త్రీలకు, కరద్వయంవా-కర=చేతులయొక్క, ద్వయంవా=రెండుగాని, కచసంహతిఃవా-కచ=కురులయొక్క, సంహతిర్వా=సమూహముగాని, ప్రమీలనంవా = కన్నులుమూసికొనుటగాని, పరిధానం=వస్త్రముగా, ఆసీత్=అయెను. కృష్ణుఁడు వలువలు అపహరింపఁగాఁ బ్రౌఢలు కొందఱు తమగుహ్యములను కురులచేతను జేతులతోను మూసికొని రనియు ముగ్ధలు కొందఱు కన్నులు మూసికొని దానిచేఁ దమగుహ్యములు ఇతరులకుఁ దెలియవని తలఁచి రనియు భావము.

ఉ. వారివిహారకాలమున వారిరుహాక్షుఁడు చీర లెత్తఁగా
వారిజపత్రపాళి కచభారము కన్నులమోడ్పుఁ జేతు ల
వ్వారిగ మాటులై యెసఁగె వారిచరాక్షుల కెల్లనారయన్
వారికి మాటు లేటికి సర్వారితమోహతమంబు గ్రమ్మఁగన్. 94

తా. గోపికలు జలక్రీడలు సలుపునపుడు కృష్ణుండు వారిచీరలను అపహరింపఁగా వారిలోఁ గొందఱు చేతులతో గుహ్యములను మూసికొనిరి. మఱికొందఱు వెండ్రుకలతో వానిని గప్పిరి. కొందఱు ముగ్ధలు ఊరక కన్నులు మూసికొనిరి.

శ్లో॥ యాసాం గోపాఙ్గనానాం లసదసితతరాలోలలీలాకటాక్షా
యన్నాసాచారుముక్తామణిరుచినికరవ్యోమగఙ్గాప్రవాహే।
మీనాయన్తేఽపి తాసా మతిరభసచలచ్చారునీలాలకాన్తా
భృఙ్గాయన్తే యదఙ్ఘ్రిద్వయసరసిరుహే పాతు పీతామ్బరో నః॥95

టీ. యన్నాసా...ప్రవాహే-యత్=ఎవ్వనియొక్క, నాసా=ముక్కుయొక్క, చారు=సుందరమైన, ముక్తామణి=ముత్యముయొక్క, రుచి = కాంతులయొక్క, నికర= సమూహమనెడి, వ్యోమగఙ్గా = ఆకాశగంగయొక్క, ప్రవాహే = ప్రవాహమునందు, యాసాం=ఏ, గోపాఙ్గనానాం=గోపస్త్రీలయొక్క,లసత్...కటాక్షాః-లసత్ = ప్రకాశించుచున్నవియు, అసితతర=మిక్కిలి నల్లనైనవియు, ఆలోల = చలించుచున్నవియు, అగు, లీలా=విలాసప్రయుక్తములైన, కటాక్షాః = కడగంటిచూపులు, మీనాయన్తే=మత్స్యములవలె నాచరించుచున్నవో, తాసాం = ఆగోపస్త్రీలయొక్క, 'యాసాం' అను పాఠమున 'ఏగోపస్త్రీలయొక్క'యనియర్థము, అతిరభస...కాన్తా-అతిరభస = అతివే

గముచేత, చలత్=చలించుచున్నట్టి, చారు=మనోజ్ఞములైన, నీల=నల్లని, అలక=ముంగురులయొక్క, అన్తాః=కొనలు, యదంఘ్రి ..రుహే-యత్=ఎవ్వనియొక్క, అంఘ్రిద్వయ=అడుగుదామరయనెడు, సరసీరుహే=తామరయందు, భృఙ్గాయన్తే + అపి=తుమ్మెదలవలె ఆచరించుచునున్నవో, సః=ఆ పీతామ్బరః=కృష్ణుడు, 'యాసాం' అనుపాఠమున, 'తాసాం' అని అధ్యాహరించుకొనదగును గాన 'తాసాం'=ఆగోపస్త్రీలను సంబంధించిన, సః=ఆ, పీతామ్బరః=కృష్ణుడా అనియర్థము, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుగాక. ఆకాశగంగ తెల్లనిది గనుక కృష్ణునియొక్క ముక్కుముత్యముయొక్క తెల్లని కాంతిప్రవాహమును తెల్లనిగంగానదిగాను అందు 'లసత్' తళతళమనిప్రకాశించుచు 'అలోల' మిక్కిలి చలించుచున్న గోపీకటాక్షములను తళతళమనిప్రకాశించుచు మిక్కిలి యిటునటు చలించుచున్న చేపలుగాను రూపించినాడు. కృష్ణుని అడుగుదామరయందు 'చలత్' చలించుచు 'నీల' నల్లనైనముంగురులను, చలించుచున్న నల్లనితుమ్మెదలనుగా రూపించినాడు. అనగా కటాక్షములను 'లసత్' 'అపితతర' 'అలోల' అనువిశేషణములచే ప్రవాహమునందు తళతళ మని యీదులాడు నల్లనిచేపలతోడిసామ్యమును, అలకాంతములకు 'చలత్' 'నీల' అనువిశేషణములచే దామరలయందు వ్రాలుచున్న నల్లనితుమ్మెదలతోడిసామ్యమును మిక్కిలియు బొసగించినవాడని తెలియునది. గోపికలచూపులు కృష్ణునిముక్కుముత్యము కాంతియందు నిగిడె ననుటచే ఆచెలువలు కృష్ణునిమోమును జూచిరనియు 'తాసాం భృఙ్గాయన్తేపి' అని అట్లుచూచినచెలువలయొక్క ముంగురులు కృష్ణుని అడుగుదమ్ములయందు తుమ్మెదలవలె వ్రాలినవియునయ్యెననుటచే కృష్ణునిమొగమునుజూచినంతనే కామపరవశలై మాళోరికల నొడగూర్చి కావు మని యతనిచరణములయందు నుదురుసోక పడి మ్రొక్కి ప్రార్థించిరనియు భావము. ముంగురులు 'అతిగభస'ముగా చలించుటను చెప్పుటచే వారు కృష్ణునిపాదములందు అతిరభసముగా పడి వేడిరనియు దానిచే వారికామాతిశయము అతిదుస్సహముగా నుండెననియు, ఇట్టికామోద్రేకమును గలిగించునంతమనోజ్ఞమై కృష్ణునిమొగ ముండెననియు నాశయములు ధ్వనించెడిని. 'యాసాం' అనుచో కృష్ణునిఁ జూచినచెలువలే 'తాసాం' 'అపి' అనుటచే కృష్ణునిపాదములం బడిరని తెలియుచున్నది. 'యాసామ్' అనుపాఠమున చూచినచెలువలు ఒకరనియు మ్రొక్కినచెలువలు మఱొక రనియు భావమున కవకాశమిచ్చెడిని గాన అది సరసము గాదు. ముత్యముల తెలికాంతి ఆకాశమున వ్యాపించుటచే ఆకాశగంగగా రూపితమైనది.

మ. సరసిన్ మీనము లయ్యె నేవిభునినాసామౌక్తికోద్యత్ప్రభా
మరగంగన్ వ్రజభామినీచటులశశ్వత్పాలోలదృక్పాళు లే
హరిపాదాంబురుహంబునందు నళులై వ్యాపించె గోపాంగనా
తరళాలాళవినీలకుంతలము లా శ్రీధన్యుండు నన్ బ్రోచుతన్. 95

తా. ఎవ్వనిముక్కు అచుత్ర్యముయొక్క తెల్లనికాంతిప్రవాహ మనెడి ఆకాశగంగయందు గోపస్త్రీలయొక్క తెళతెళమని ప్రకాశించుచుఁ జలించుచున్న నల్లనిమలుమఁజూపులు చేఁపలవలె నుండునో, ఎవ్వనియొక్క అఱుగుల నెడితామరయందు ఆచూచినగోపస్త్రీలయొక్క చలించుచున్న సొగసైన నల్లనిముంగురులకొనలు తుమ్మెదలవలె నుండునో అట్టి శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ యద్వేణు శ్రేణిరూపస్థితసుషిరముఖోద్గీర్ణనాదప్రభిన్నా
ఏణాక్ష్య స్తత్క్షణేన త్రుటితనిజపతిప్రేమబన్ధా బభూవుః।
అస్తవ్యస్తాలకాన్తాః స్ఫురదధరకుచద్వన్ద్వనాభిప్రదేశాః
కామావేశప్రకర్షప్రకటితపులకాః పాతు పీతామ్బరో నః॥ 96

టీ. యత్...భిన్నాః-యత్=ఎవ్వనియొక్క, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియందు, శ్రేణిరూపం=పంక్తిరూపముగా, స్థిత=ఉన్నట్టి, సుషిర=రంధ్రములయొక్క, ముఖ=ముఖములనుండి ఉద్గీర్ణ=వెలిపుచ్చఁబడిన, నాద=ధ్వనుల చేత, ప్రభిన్నాః= మిక్కిలి భేదింపఁబడినవారు, తమపురుషులనుండి మిక్కిలియు వేఱుపడినవారనుట, అగు, ఏణ+అక్ష్యః=(లేడివంటి కన్నులుగల) స్త్రీలు. తత్క్షణేన=ఆక్షణమందే, త్రుటి...బన్ధాః-త్రుటిత=తెంపఁబడినదైన, నిజ=తమయొక్క, పతి=మగలవలని, ప్రేమ = ప్రీతివిశేషముయొక్క, బన్ధాః స్త్యః= బంధము (ముడి)గలవారు అగుచు-కృష్ణుని అతిమోహనమైన వేణునాదము విన్నంతనే స్త్రీలు తమపురుషులవలనఁ గలిగియున్నప్రేమను వీడి వారలను విడిచి వచ్చినవారైరనుట, మఱియును, అస్త...కాన్తాః-అస్త=తిరస్కరింపఁబడినవియు- వ్యస్త=తాఱుమాఱైనవియు-వీడినవిఅనుట, అగు, అలక+అన్తాః=ముంగురులకొనలుగలవారును-పురుషులను బాసి కృష్ణునొద్దకు పోవువేగమున ముంగురులువిడివడిచెల్లచెదరైనను కృష్ణునివలని పారవశ్యమున వానిని చక్కఁగా సవరించుకొనక, నిరాకరించిరనుట, స్ఫుర...ప్రదేశాః-స్ఫురత్=అదురుచున్న, అధర=మోవియును. కుచద్వన్ద్వ=చన్నుదోయియు, నాభిప్రదేశాః=పొక్కిలిపట్లునుగలవారును, కామా...పులకాః-కామ ఆవేశ=మన్మథావేశముయొక్క ప్రకర్ష=అతిశయముచేత, ప్రకటిత=బయలుపఱుపఁబడిన. పులకాః=గగ్గురులు గలవారును - మన్మథావేశము మిక్కుటమగుటచే దానిచేఁ గలిగిన గగ్గురులును స్పష్టముగాఁ గనఁబడుచుండెననుట-ఇట్టివారును. బభూవుః=అయిరో, సః=అట్టి. పీతామ్బరః=కృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుఁగాక-శ్రీకృష్ణుఁడు తనవేణునాదముచే తానే స్త్రీలను భర్తలనుండి విడనాడి తనయొద్దకుఁ బాఱివచ్చునట్లు చేసినాఁడు. ఇఁకఁ దనదర్శనస్పర్శనాదులచే నెంత చేయునో చెప్ప వశము గా దనుట.

మ. మురళీరంధ్రవిసర్గతస్వరముచే మోహించి గోపాంగనల్
మరుబారిన్ బలుగుబ్బ లుబ్బి పులకింపం గ్రొమ్ముడుల్ వీడ వా

తెఱసోంపుల్ నిగిడింప నీవిచులను భర్తృప్రేమముల్ జాఱి నే
హారివెంటం జరియింతు రట్టిసుకుమారాకారుఁ గీర్తించెదన్. 96

తా. ఎవనివేణునాదమును విన్నంతనె స్త్రీలు మిక్కిలియు నతనియందు మోహాక్రాంతలై తమపురుషులయెడలఁ గల ప్రేమబంధములనువీడి వారిని బెడఁబాసిముంగురులు సెడర, మోవియుఁ జన్నుదోయియుఁ జొక్కిలియు సదర, మరులు పయింబయి మీఱి పులకలు స్ఫుటముగాఁ గ్రమ్మ, ఒద్దకు వేగ వచ్చిరో అట్టిశ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ దేవక్యా జఠరాకరే సముదితః క్రీతో గవాంపాలినా
నన్దే నానకదున్దుభే ర్నిజసుతాపణ్యేన పుణ్యాత్మనా।
గోపాలావళిముగ్ధహారతరళో గోపీజనాలఙ్కృతిః
స్థేయా న్నో హృది సన్తతం సుమధురః కోఽపీన్ద్రనీలో మణిః॥ 97

టీ. దేవక్యాః=దేవకియొక్క, జఠరాకరే-జఠర=గర్భమనెడి, ఆకరే=గనియందు. సముదితః=పుట్టినదియు, పుణ్య + ఆత్మనా=పావనమైనఆత్మఁగలవాఁడును, నందేన=నందుఁడు అనువాఁడును అగు, గవాం పాలినా=గోవులయొక్క కాచువానిచేత-గొల్లవానిచేత, నిజ...పణ్యేన-నిజసుతా=తనకూఁతురనెడి, పణ్యేన=వెలచేత-తనకూతురైనయోగమాయనువెలగానిచ్చి యనుట, క్రీతః=కొనఁబడినదియు, గోపాలా...తరళః గోపాల=గొల్లవాండ్రయొక్క, ఆవళీ. వరుస-సమూహము-అనెడి. ముగ్ధ=మనోజ్ఞమైన, హార = హారమునకు, తరళః=నాయకమణియైనదియు, గోపీ...లఙ్కృతిః=గోపీజన= గోపస్త్రీసమూహమునకు, అలంకృతిః=అలంకారభూతమైనదియు, సుమధురః=మిక్కిలి అందమైనదియు. కోఽపి= ఇట్టిదట్టిదని వర్ణింప నలవికానిదియు, అగు, ఇంద్రనీలః=ఇంద్రనీలరూపమైన, మణిః= రత్నము, నః=మాయొక్క, హృది=(మణిపరముగా) వక్షమునందు, (కృష్ణపరముగా) మనస్సునందు, సతతఁ=ఎప్పుడును. స్థేయాత్ =ఉండుఁగాత. ఒకరత్నము మొదట గనిలో దొరకుటయుఁ బిదప వెలయిచ్చి దానినికొనుటయు పిదప సానఁదీర జనులకు అలంకారమగుటయు మిక్కిలిశ్రేష్ఠమైనయెడ హారమునకు నాయకమణియగుటయు వక్షమునఁ దాల్పఁబడుటయు లోకమునఁ గలదుగదా. అట్టికృష్ణుఁ డనెడియింద్రనీలమణి దేవకి అనెడి గనిలోపుట్టెననియు వసుదేవునికి దొరకఁగా అతనివద్దనుండి నందుఁడనెడి గొల్లవాఁడు తనకూతురైనయోగమాయను వెలగానిచ్చి కొనెననియు గోపికలకు అలంకారమయ్యెననియు శ్రేష్ఠమైనదిగాన గోపకులసమూహమనెడిహారములకు నాయకమణియయ్యెననియును, కావున మావక్షమునందును నెలకొనియుండు, గాత మనియు సర్గము. దేవకికడుపునంబుట్టి నందునిపాలం జేరి గోపాలురకెల్ల మేలుబంతియై గోపీజనులను శోభిల్ల

నట్లు చేసి యింద్రనీలమణివంటికాంతితో వెలుఁగుశ్రీకృష్ణుఁడు మాహృదయములలో విలసిల్లునుగాక యని భావము.

మ. వసుదేవప్రియదారగర్భఖనిజప్రత్నం బొప్ప జన్మించి యా
వసుదేవుం డిడ నందగోపుఁడు సుతప్రాపణ్యంబునం గొంచు రా
నసమానవ్రజజాలహారతరళం బై గోపికాకల్ప మై
రసలీలాకృతి యైనకృష్ణమణి సత్ప్రాంతం బెదన్ నిల్పెసన్. 97

తా. మీఁద సుగమము.

అవ. శ్రీకృష్ణుని బాల్యలీలలను గొన్నిటిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ పీఠే పీఠనిషణ్ణబాలకగళే తిష్ఠన్ స గోపాలకో
యన్త్రాన్తః స్థితదుగ్ధభాణ్డ మపకృష్యాచ్ఛాద్య ఘణ్టారవమ్।
వక్త్రోపాన్తకృతాఞ్జలిః కృతశిరఃకమ్పం పిబన్ యః పయః
పాయా దాగతగోపికానయనయో ర్గణ్డూషఫూత్కారకృత్॥ 98

టీ. యః=ఎవఁడు-ఏబాలకుఁడు, పీఠే=పీఁటయందు, పీఠ...గళే-పీఠ=పీఁటయందు, నిషణ్ణ=కూర్చున్నట్టి, బాలక=బాలునియొక్క, గళే=కంఠమందు-అనఁగా మూఁపులందు, తిష్ఠన్=నిలిచియున్నవాఁడై - మీఁది యుట్టియందు వ్రేలాడుచున్న పాలకుండ బాలుఁడగుటచేఁ దనకు అందకుండఁగా దానిని అందుటకై క్రింద ఒకపీఁటవైచి దానిమీఁద ఒక బాలునిఁ గూర్చుండఁబెట్టి వానిమూఁపులమీఁద ఎక్కి నిలుచున్నవాఁడై యనుట, యన్త్రా...భాణ్డం-యన్త్ర=ఉట్టియొక్క, అన్తః=నడుమ, స్థిత=ఉన్నట్టి, దుగ్ధభాణ్డమ్=పాలకుండను, అపకృష్య=ఈడ్చి-వంచి, ఘణ్టారవమ్-గంటయొక్క-ధ్వనిని-కృష్ణుఁడు వచ్చి ఆకుండను బట్టి లాగునని తెలిసికొనుటకై సొంతగాండ్రు దానికిఁ గట్టియున్న గంటయొక్క-ధ్వనిని అనుట, ఆచ్ఛాద్య=కప్పి-ఆగంటయొక్క ధ్వనిని నిలిపి యనుట, వక్త్రో...జలిః సన్-వక్త్ర=నోటియొక్క, ఉపాన్త=సమీపమందు, కృత=చేయఁబడిన అఞ్జలిః సన్ = దోయిలిగలవాఁడగుచు-త్రాగుటకై నోటియొద్ద దోయిలిపట్టికొనియనుట, కృత...కమ్పమ్ యథాతథా-కృత=చేయఁబడిన, శిరఃకమ్పం యథాతథా = తల యూఁచుట గలుగునట్లుగా-వేడుకచే తల యూఁచుచు ననుట, పయః=పాలను, పిబన్=పానము సేయువాఁడగుచు, ఆగత...నయనయోః-ఆగత=(పాలుత్రాగుచున్న సడి తెలిసి) వచ్చిన, గోపికా=గోపికయొక్క, నయనయోః=కన్నులయందు, గణ్డూ...కృత్-గణ్డూష=పుక్కిటిపాలయొక్క, ఫూత్కార=ఫూత్ అనుశబ్దముతో ఉమియుటయొక్క, కృత్=చేయువాఁడైన, సః=ఆ, గోపాలకః=గొల్లవాఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, పాయాత్=రక్షించుఁ

గాక-తలయూఁచుచు పాలుత్రాగుచుండఁగా ఆజాడ తెలిసివచ్చిన గోపికకన్నులయందు పాల నుమిసినాఁడనుట.

ఉ. తోరపుఁబెద్దగద్దియలు దొంతరగా నిడి బోలు నాపయిం
జేరిచి వానిపై నపుడు వ్రాసించుచు నుట్టిపై నంటి వంచి ఘుం
టారుతి నిల్పి పాల్ కలశమున్ దల యూఁచుచు నాని వచ్చినా
భీరికకన్నులందు ముసి పెట్టక చూటినజాఱుఁ గొల్చెదన్. 98

తా. ఒకగోపిక యింటఁ జొచ్చి మీఁదనున్న యుట్టిలోని పాలపంచ పసివాఁడగు తనకు అందకపోఁగా ఒకపీఁటవైచి దానిమీఁద ఒకబొలుగిసిలిపి వానిమూఁపులమీఁద నెక్కి నిలుచుకొని ఉట్టెలాగి తనజాడను దెలుపుటకై దానికిఁ గట్టఁబడియున్నగంటను మ్రోఁగకుండునట్లు చేసి దానిని వంచి నోటియొద్ద దోసిలి పట్టుకొని తలయూఁచుచును దోసిటిలోఁబడుచున్న పాలుత్రాగుచుండఁగా ఆజాడ తెలిసి ఆయింటిగొల్లది రాఁగా దాని కన్నులయందు పుక్కిఁడు పాలును ఉమిసినకృష్ణుఁడు రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ యజ్ఞై రీజిమహే ధనం దదిమహే పాత్రేషు నూనం వయం
వృద్ధాన్ భేజిమహే తప శ్చకృమహే జన్మాన్తరే దుశ్చరమ్।
యేనాస్మాక మభూదనన్యసులభా భక్తిర్భవద్వేషిణీ
చాణూరద్విషి భక్తకల్మషముషి శ్రేయఃపుషి శ్రీజుషి॥ 99

టీ. వయం=మేము, జన్మాంతరే=మఱియొకజన్మమందు-పూర్వజన్మమునందనుట-యజ్ఞైః =యాగములచేత, ఈజిమహే=యజించినవారము, పాత్రేషు=తగినవారియందు-తగినవారికనుట, ధనం-ధనమును, దదిమహే=ఇచ్చినవారము, వృద్ధాన్ =పెద్దలను, భేజిమహే=సేవించినారము, దుశ్చరమ్ = ఆచరింపరానట్టిదైన-మిక్కిలికఠినమైన, తపః=తపస్సును, చకృమహే=చేసినారము, నూనం = నిశ్చయము-ఇందులకుఁగారణము చెప్పుచున్నాఁడు, యేన=దేనిచేత-ఏకారణముచేత, అస్మాకం=మాకు, భక్త...ముషి-భక్త=భక్తులయొక్క, కల్మష=పాపములను ముషి-అపహరించువాఁడును, శ్రేయఃపుషి-శ్రేయః-మేళ్ళను, పుషి=పోషించువాఁడును శ్రీజుషి-శ్రీ = లక్ష్మీదేవిని, జుషి = పొందినవాఁడును-లక్ష్మీపతియైనవాఁడనుట, అగు, చాణూరద్విషి-చాణూర=చాణూరుఁడనెడికంసునిమల్లునిని, ద్విషి=ద్వేషించువాఁడగు శ్రీకృష్ణునియందు, భవద్వేషిణీ-భవ=సంసారమునకు, ద్వేషిణీ=విరోధియైనదియు, కావునసే, అనన్యసులభా=ఇతరులకు సులువుగా లభింపరానిదియు, అగు, భక్తిః=భక్తి, అభూత్ =కలిగెనో, ఆకారణముచేత నిజముగా జన్మాంతరమందు యజ్ఞాది పుణ్యకార్యములు చేసినవారముని పూర్వముతో నవ్వయము. అన్నిమహనీయకార్యములు చేయనియెడల సామాన్యముగా ఇతరులకు లభింపరానికృష్ణభక్తి మాకుఁగలుగ నేరదని

భావము. సాధారణముగా నందఱును సంసారమున బద్ధులగుటచే సంసారద్వేషిణి యైనభక్తి వారికి దుర్లభము. కనుకనే యది అసులభ యైనది. కృష్ణునియందలి భక్తియే సంసారమును బోఁగొట్టునదని యు అది జన్మాంతరమందలి యజ్ఞదానాది మహాపుణ్యకార్యములచేతనే సిద్ధింపఁగూడిన దనియు భావము. ఇచట 'భక్త... ముషి' అనుటచే ఆశ్రితరక్షకత్వమును 'చాణూరద్విషి' అనుటచే దుష్టశిక్షకత్వమును 'శ్రేయఃపుషి' అనుటచే సకలపురుషార్థదాయకత్వమును 'శ్రీజుషి' అనుటచే సర్వోత్కృష్టత్వమును బ్రతిపాదితములు.

మ. మును జన్మాంతరవేళ దుష్కరతపఃపంక్తుల్ పాత్రదానంబు స
జ్జనసంసేవయు నధ్వరంబు లొనరింపం గంటిఁ గాకున్నఁ గ
ల్గునె లోకోత్తరభక్తి నాదుమది నాలోకింపఁ బాధావనీ
జనకృత్తోషణు దుష్టభీషణు మహాచాణూరవిద్వేషణున్. 99

తా. పూర్వజన్మమందు మేము నిజముగా యాగములను జేసితిమి. సత్పాత్రములకు ధనము నొసంగితిమి. పెద్దలను సేవించితిమి. కఠినమైన తపస్సు ఆచరించితిమి. కాబట్టియే మాకు భక్తులపాపములను దూలించి శ్రేయస్సులను గలిగించువాఁడై లక్ష్మీపతియై చాణూరసంహారకుఁడై యొప్పు శ్రీకృష్ణునియందు సంసారమును బోఁగొట్టునదై కావుననే యితరులకు సులువుగాఁ బడయనిదై యుండు భక్తి సిద్ధించినది.

శ్లో॥*త్వయి ప్రసన్నే మమ కిం, గుణేన త్వయ్యప్రసన్నే మమ కిం గుణేన
రక్తే విరక్తే చ వరే వధూనాం,నిరర్థకః కుఙ్కుమపత్రభఙ్గః॥ 100

టీ. త్వయి = నీవు, ప్రసన్నేసతి = (నాయెడ) ప్రసన్నుఁడగుచుండఁగా, మమ= నాయొక్క, గుణేన=గుణముచేత, కిం=ఏమి-ఏమిప్రయోజనమనుట, త్వయి=నీవు, అప్రసన్నే సతి=ప్రసన్నుఁడవు కాకుండఁగా, మమ = నాయొక్క, గుణేన = గుణముచేత, కిం=ఏమిప్రయోజనము? నీవు ప్రసన్నుఁడగుట నాగుణముచేతఁగాదు. నీవు అప్రసన్నుఁడైనయెడల నాగుణము ప్రసన్నునిగాఁ జేయఁజాలదు అనుట - నాగుణమునుబట్టి కాక నీయంత నీవే ప్రసన్నుఁడవుగాఁ గాని అప్రసన్నుఁడవుగాఁ గాని అగుదువనిభావము; ఇందులకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నాఁడు:—వరే = నాయకుఁడు, రక్తేసతి = అనురక్తి గలవాఁడై యున్నను, విరక్తేసతి=అనురక్తిలేనివాఁడై యున్నను, వధూనాం = నాయికలయొక్క, కుంకుమ...,భంగః-కుంకుమ = కుంకుమచేతనైన, పత్ర = మకరికాపత్రముల

* ఈశ్లోకమునకు 'త్వయి ప్రసన్నే మయి కిం గుణేన' త్వయ్యప్రసన్నే మయి కిం గుణేన। రక్తే విరక్తే దయితేఽఙ్గనానాం, వృథా భవేత్ కుఙ్కుమపత్రభఙ్గః' అని పాఠాంతరము.

యొక్క, భఙ్గః = రచన, నిరర్థకః = వ్యర్థము. వరునికి మకరికాపత్రములనుబట్టి రక్తిగాని విరక్తిగాని కలుగుటలేదు. అది వానికి తనయంతనే కలుగవలసినది కాబట్టి మకరికాపత్రరచన వ్యర్థమే. ఇట్లే నీయొక్క ప్రసన్నతగాని అప్రసన్నతగాని తమయంతనే కలుగునవి గాని నాగుణమునుబట్టి కలుగునవి కావు. కాబట్టి నీ ప్రసన్నత్వాదులకొఱకు నాగుణము వ్యర్థమే యగు నని భావము.

ఉ. నీవు ప్రసన్నవైనయెడ నేరుపు లేటికి నప్రసన్నతన్
నీవు పరాకుచేసినను నేరుపు లేటికి కెంచి చూడఁ గృ
ష్ణా విభుఁ డాదరించునమయంబున నొల్లమి సేయువేళలం
గావలెనే లతాంగులకుఁ గైపగుకుంకుమపత్రభంగముల్. 100

తా. వరునికి నాయికయందు రక్తిగాని విరక్తిగాని కలుగుటకు మకరికాపత్రరచన కారణము గానట్లు, నీకు నాయందుఁ బ్రసన్నతగాని అప్రసన్నతగాని కలుగుటకు నాగుణము కారణము కానేరదు. అవి నీకు నీయంతటనే కలుగవలయును.

శ్లో॥ గాయన్తి క్షణదావసానసమయే సానన్ద మిన్దుప్రభా
రున్ధన్త్యో నిజ దన్త కాన్తి నివహై ర్గోపాఙ్గనా గోకులే।
మథ్నన్త్యో దధి పాణికఙ్కణఝణత్కారానుకారం జవా
ద్వ్యావల్గద్వసనాఞ్చలా య మనిశం పీతామ్బరోఽవ్యాత్స నః॥

టీ. గోకులే=ప్రేపల్లెయందు, క్షణ...సమయే-క్షణదా = రాత్రియొక్క, అవసాన=ముగియుట యగు, సమయే = సమయమందు, 'క్షణదా విరామసమయే' అను పాఠమున రాత్రి ఊడుగుసమయమున అనుట - తెలతెలవాఱునపు డనుట, జవాత్ = వేగమువలన - పెరుఁగు చిలుకునురవడివలన, వ్యావ...చలాః - వ్యావల్గత్=మిక్కిలి చలించుచున్న, వసన=చీరలయొక్క, అంచలాః = కొనలుగలవారును, పాణి...కారం యథాతథా-పాణి=చేతియందలి, కఙ్కణ = కడియములయొక్క, ఝణత్కార = ఝణఝణయను శబ్దములయొక్క; అనుకారం యథాతథా=అనుకరించుట గలుగునట్లుగా - చేతికడియముల ఝణఝణధ్వనులను అనుకరించుచు అనుట, దధి = పెరుఁగును, మథ్నన్త్యః=చిలుకుచున్నవారును, నిజ...నివహైః-నిజ = తమయొక్క, దన్తకాన్తి = పలుమెఱుఁగులయొక్క, నివహైః=సమూహములచేత, ఇన్దుప్రభాః = చంద్రునికాంతులను, రున్ధన్త్యః = తిరస్కరించుచున్నవారును-పాడునప్పుడు వారిదంతకాంతులు చంద్రకిరణములకంటెఁ దెల్లనై ప్రసరించు ననుట, అగు, గోపాఙ్గనాః = గోపస్త్రీలు, స+ఆనన్దమ్ = ఆనందముతోడ, యం = ఎవనిని, అనిశం = ఎల్లప్పుడును, గాయన్తి = పాడుచున్నారో, సః=అ, పీతామ్బరః = కృష్ణుఁడు, నః = మమ్ము, అవ్యాత్ = రక్షించుఁ

గాక-తెల్లవాఱు జాముస గోపస్త్రీలు కడియములు(మ్రోఁగఁగా చీరచెఱఁగులు అల్లలాడఁగా పెరుఁగు చిలుకుచుఁ బలుమెఱుఁగులు తెల్లగా నిగుడఁగాఁ గృష్ణునిగూర్చి సొంపుగా పాడుదు రని యర్థము.

ఉ. ప్రాకటకంకణారవము ♦ భాసిలి పయ్యెదకొంగు దూఁగఁగా
వేఁకువ మోద మొప్ప నరవిందముఖుల్ పెరుఁగుల్ మథించుచుం
గోకవిరోధికిం గలుఁ ♦ గూర్చురదద్యుతి మీఱ నేహరిం
గోకులవాటిఁ బొడుదురు ♦ కోరికలాహరి యిచ్చుఁ గావుతన్. 101

తా. (వేపల్లెయందు గోపికలు తెలతెలవాఱునప్పుడు లేచి చేతికడియముల ఝణఝణశబ్దములను సరిపడునట్లుగాను పయ్యెదకొంగు చిలుకువేగమున అల్లలాడఁగాను పెరుఁగు చిలుకుచు పలుమెఱుఁగులు చంద్రకిరణములను దిరస్కరించుచు నిగుడఁగా వేకువగా ఎవనిని గూర్చి పాడుదురో అట్టి శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్మురక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ అంసాలమ్బితవామకుణ్డలభరం మన్దోన్నతభ్రూలతం
కిఞ్చిత్కుఞ్చితకోమలాధరపుటం సాచిప్రసారేక్షణమ్॥
ఆలోలాఙ్గులిపల్లవై ర్మురళికా మాపూరయ న్తం ముదా
మూలే కల్పతరో స్త్రిభఙ్గిలలితం జానే జగన్మోహనమ్॥ 102

టీ. అంసా...భరం-అంస=మూఁపున, ఆలమ్బిత = ఆశ్రయించిన, వామ=ఎడమప్రక్కదైన, కుండలభరం = కుండలములభారముఁగలవాఁడును - ఎడమప్రక్కగాఁ దలవంచుటచే ఆప్రక్క చెవికుండలము మూఁపును అనిన దనుట, మన...లతమ్-మన్ద=వంగినదియు, ఉన్నత = పొడవైనదియు, అగు, భ్రూలతం=తీఁగవంటి కనుబొమలు గలవాఁడును-ఒక కనుబొమ వంగి మఱియొకటి పొడవైనవాఁ డనుట, కిఞ్చిత్...పుటమ్-కిఞ్చిత్=కొంచెము, కుఞ్చిత=మోడ్పఁబడిన, కోమల=మృదువైన, అధరపుటమ్=మోవిపుటము గలవాఁడును-పిల్లఁగ్రోవిని ఊఁదునప్పుడు పెదవులను గొంత మోడ్చినాఁడనుట, సాచి...క్షణమ్-సాచి=అడ్డముగా, ప్రసార = వ్యాప్తిగల-నిగుడ్చినట్టి యనుట, ఈక్షణమ్=చూపులు గలవాఁడును-తల కొంత వంచి యొక ప్రక్కకు వాల్చి వేణువును ఊఁదునపుడు చూపులు అడ్డముగా నిగుడుచుండెననుట, ఆలోల...పల్లవైః-ఆలోల = చలించుచున్న-మురళిపైని రంధ్రములమీఁదుగా సంచరించుచున్న యనుట, అఙ్గులిపల్లవైః-చిగుళ్లవంటి వ్రేళ్లచేత, మురళికాం=వేణువును, ముదా = సంతోషముతోడ, ఆపూరయ న్తం = పూరించుచున్నవాఁడును, త్రిభఙ్గిలలితమ్-త్రిభఙ్గి=మూఁడువంపుల చేత, లలితం=సుందరమైనవాఁడును, జగత్ + మోహనమ్-జగత్ = లోకములను, మోహనమ్ = మోహింపఁజేయువాఁడును అగు కృష్ణుని, కల్పతరోః=

కల్పవృక్షముయొక్క, మూలే = అడుగుప్రదేశమందు, జానే = తెలియుచున్నాను, పాదములు మొదలు కటివఱకు నొకవంపును కటి మొదలు మెడవఱకు నొక వంపును దల యొకవంపునుగా మూఁడువంపులు తెలియునది.

ఉ. మూఁపున వామకుండలము సోఁకి మోవి నొకించుక మోడ్చి నందనుం జూపెడునోరచూపు సొగసుం బొమ నొక్కట సక్కఁ గన్పడం ద్రేఁపులు సోక్కఁ గల్పకముక్రిందఁ ద్రిభంగిగ నిల్చి యంగుళీ వ్యాపితవంశపూర్తియయి వర్తిలు మోహనమూర్తిఁ గొల్చెదన్.

తా. వేణుగానమందు ఎడమప్రక్కతల వంచుటచే ఆప్రక్క చెవికుండలము లు మూఁపున ఆనఁగా, ఒకకనుబొమ వంగియు మఱొకబొమ పొడుగయ్యుఁ గాల గా, మోవిపుటమును గొంత మోడ్చి అడ్డముగా ఇటునటు చూపులు నిగుడ చిగుళ్ల వంటి వ్రేళ్లను బఱపి వేణువును ఆనందముతో పూరించుచు జగన్మోహనాకార ముతోఁ గల్పవృక్షముక్రింద విలసిల్లుకృష్ణుని తెలియుచున్నాను.

అవ. శ్రీకృష్ణుఁడు మధురలో మల్లయుద్ధరంగమందుఁ గంసాదు లకుఁ గనఁబడిన అనేకవిధములను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మల్లైః శైలేన్ద్రకల్పః శిశు రితరజనైః పుష్పచాపోఽఙ్గనాభి
ర్గోపైస్తు ప్రాకృతాత్మా దివి కులిశభృతా విశ్వకాయోఽప్రమేయః।
క్రుద్ధః కంసేన కాలో భయచకితదృశా యోగిభి ర్ధ్యేయమూర్తి
ర్దృష్టో రఙ్గావతారే హరి రమరగణానన్దకృ త్పాతు యుష్మాన్॥

టీ. రంగ + అవతారే-రంగ = కంసుఁడు పన్నించిన మల్లయుద్ధరంగమందు అవతారే=దిగుటయందు-మల్లరంగమును జొచ్చి నిలిచినపు డనుట, మల్లైః = చాణూ రుఁడు మొదలైనమల్లుల చేత, శైలేన్ద్రకల్పః - శైల + ఇన్ద్ర = పెద్దకొండలలో - శ్రేష్ఠ కొండలకు రాజైన హిమవంతముతో, కల్పః = సమానుఁడుగాను-కొండవలె ఎదిరింప రాకయు చలింపకయు నుండు ధైర్యాతిశయముగలవాఁడుగాను అనుట, ఇతరజనైః =తక్కినజనులచేత, శిశుః=బాలుఁడుగాను, అఙ్గనాభిః= స్త్రీలచేత, పుష్పచాపః= (పూవిలు గల) మన్మథుఁడుగాను, గోపైస్తు = గొల్లవారిచేత నన్నను, ప్రాకృత+ ఆత్మా=ఈప్రకృతికి లోనైనస్వభావము గలవాఁడుగాను-సామాన్యుఁడుగా ననుట, దివి=ఆకాశమందు, కులిశభృతా=ఇంద్రునిచేత, విశ్వకాయః-విశ్వ = ప్రపంచమనెడి, కాయః=శరీరము గలవాఁడు-సర్వశరీరుఁడగు, అప్రమేయః = కొలఁది పెట్టరానివాఁ డుగాను-ప్రపంచ మంతయు తానై యుండుటచేత ఇంతింత అనరానివాఁడుగా ననుట,

భయ...దృశా - భయ = భయముచేత, చకిత = చంచలమైన, దృశా = కన్నులు గల, కంసేన = కంసునిచేత, క్రుద్ధః = కోపించినట్టి, కాలః = యముఁడుగాను, యోగిభిః = యోగులచేత, ధ్యేయమూర్తిః-ధ్యేయ = ధ్యానముసేయఁదగిన - ధ్యానమునకు విషయమైన, మూర్తిః = స్వరూపము గలవాఁడుగాను, దృష్టః = చూడఁబడినవాఁడును-కావుననే, అమర...కృత్-అమరగణ = దేవతాసమూహమునకు, ఆనంద = ఆనందమును, కృత్ = చేయువాఁడును, అగు, హరిః = శ్రీకృష్ణుఁడు, యుష్మాన్ = మిమ్ము, పాతు = రక్షించుఁగాక - కంసాదిదుష్టులను జంపి లోకము నిష్కంటకము సేయుననుచు దేవతల కానందము కలిగె నని తెలియునది.

చ. నగ మని జెట్టు పాపఁ డని నాగరికుల్ మరుఁ డంచుఁ గాంతల
గ్రభగపతి విశ్వరూపుఁ డని ప్రాకృతుఁ డంచును గోపబాలు రు
గ్రగతిఁ దనర్చుమృత్యు వని కంసుఁడు యోగులు స్వామిగాఁ గనం
దగి సురలుబ్బ రంగమునఁ దార్కొను దేవుఁడు మిమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

తా. కంసుని మల్లరంగమును జొచ్చి నిలిచినపుడు చాణూరాదిమల్లులచే పెనుఁగొండవలె అతిధీరుఁడుగాను, తక్కినవారికి పసిబాలుఁడుగాను, స్త్రీలకు మన్మథుఁడుగాను, గొల్లవారికిఁ దమవలె నొకప్రాకృతుఁడుగాను, ఆకాశమునందు ఇంద్రునికి విశ్వరూపుఁడుగాను, భయపడి చూచుచున్న కంసునికిఁ గోపితుఁడైనయముఁడుగాను, యోగులకు ధ్యానింపఁదగినమూర్తి గలవాఁడుగాను, గనఁబడుచు దేవతాసమూహములకు హర్షము గూర్చుకృష్ణుఁడు మిమ్ము రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ సంవిష్టో మణివిష్టరేఽఙ్కతల మధ్యాసీనలక్ష్మీముఖే
కస్తూరీతిలకం ముదా విరచయన్ హర్షాత్కుచౌ సంస్పృశన్।
అన్యోన్యస్మితచన్ద్రికా కిసలయై రారాధయ న్మన్మథం
గోపీగోపపరీవృతో యదుపతిః పాయా జ్జగన్మోహనః॥ 104

టీ. మణివిష్టరే = రత్నమయమైన ఆసనమందు, సంవిష్టః = కూరుచున్నవాఁడును, అఙ్కతలమ్ = తొడను-తనతొడమీఁదను, అధ్యా...ముఖే-అధ్యాసీన = కూర్చున్న, లక్ష్మీ = లక్ష్మీదేవియొక్క, 'రాధా' అనుపాఠమున-రాధయొక్క, ముఖే = మొగమునందు, కస్తూరీతిలకం = కస్తూరిబొట్టును, ముదా = సంతోషముచేత, విరచయన్ దిద్దుచున్నవాఁడును, హర్షాత్ = సంతోషమువలన, కుచౌ = స్తనములను, సంస్పృశన్ = మిక్కిలిస్పృశించుచున్నవాఁడును, అన్యో...కిసలయైః - అన్యోన్య = పరస్పరమును, స్మిత = చిఱునగవుఅనెడి, చన్ద్రికా = వెన్నెలయొక్క, కిసలయైః = చిగుళ్ళచేత-వెన్నెలవలె తెల్లనై చిగురొత్తుచున్న నవ్వులచేత అని భావము, మన్మథమ్ = మన్మథునిని,

ఆరాధయన్ = ఆరాధించుచున్నవాఁడును - ఆరాధనమున వపయుక్తముగాఁ కిసలయ' శబ్దముఁ గూర్చినాఁ డని తెలియుచున్నది. జగత్ + మోహనః = లోకమును మోహింపఁ జేయువాఁడును, కావున నే, గోపీ...వృతః-గోపీ = గోప స్త్రీలచేతను, గోప = గొల్ల వారిచేతను, పరివృతః = పరివేష్టింపఁబడినవాఁడును, అగు, యదుపతిః = కృష్ణుఁడు, పాయాత్ = రక్షించుఁగాత. మొదట తొడమీఁద లక్ష్మిని ఉంచుకొనుటచే మన్మథుఁ డుదయించినాఁ డనియు; కావున నే కస్తురిబొట్టును దిద్దఁగా వాఁడు కొంత విజృంభించినాఁడనియు; ఆవిజృంభణమువలనఁ గుచముల నంటఁగా వాఁడు మఱియు నతిశయించినాఁడనియు; ఆయతిశయించుటవలన ఒండొరులకు లేనవ్వులు మొలకలెత్తె ననియు; మన్మథవికారప్రయుక్తమైన సొగసుందెలినవ్వుమొలకలచే ఆమన్మథుఁడు మీఁదుమిక్కిలి వృద్ధిఁ బొందింపఁబడినాఁ డనియు-అనఁగా మన్మథవికారము పుష్టి నొందినదనియు-తెలియుచున్నది. జగన్మోహనుఁడు గావున నే ఆమోహనాకృతికిఁ జొక్కి గోపికలే కాక గోపకులును జుట్టుకొని కొలుచుచుండి రని యూహించుము.

చ. చెలు వగురత్నపీఠమున శ్రీసతి నంకమునఁ జేర్చి కస్తురిం
దిలకము దిద్ది దిద్ది తమి దీరక వెంటన గుబ్బ లంట మో
ములఁ దళుకొత్తునవ్వు విరిమొత్తములన్ మరుపూజసేయు న
చ్చెలు వగువల్లవప్రకరసేవితమోహనమూర్తి ప్రోచుతన్. 104

తా. రత్నమయమైన పీఠమునఁ గూర్చుండి తొడయం దిడుకొన్న లక్ష్మీదేవి నెమ్మొగమునందలికస్తురిబొట్టును దిద్దుచును, దానిచేఁ గలిగినమదమున కుచము లంటుచును, దానిచే ఒండొరులకుఁ గలిగిన వెన్నెలవంటి తెలినవ్వుమొలకలచేత మన్మథవికారము పయింబడి నతిశయింపఁజేయుచును, జగన్మోహనాకృతి గలుగుటచే గోపికలును గోపకులును జుట్టు బలసి కొలుచుచుండఁగా విలసిల్లుకృష్ణుఁడు రక్షించుఁ గాత.

శ్లో॥ ఆకృష్టే వసనాఞ్చలే సవినయం శ్యామా త్రపాధఃకృతా
దృష్టిః సంవలితా రుచా కుచయుగే స్వర్ణప్రభే శ్రీమతి।
బాలః కశ్చన చూతపల్లవ ఇతి ప్రాన్తస్మితాస్యశ్రియం
శ్లిష్యం స్తామథ రుక్మిణీం నతముఖీం కృష్ణ స్స పుష్ణాతు నః॥

టీ. (యస్యాః = ఎవతెయొక్క-ఏరుక్మిణియొక్క-)వసన + అఞ్చలే = పయ్యెద చెఱఁగు, ఆకృష్టేసతి = లాగికొనఁబడునది 'అగుచుండఁగా-కృష్ణునిచేతననుట, అథ = పిమ్మట, త్రపా...కృతా-త్రపా = సిగ్గుచేత-పైట లాగికొనఁబడుటచేతఁ గలిగినసిగ్గుచేత-హ్రియా' అనుపాఠమునను ఇదియే యర్థము. అధఃకృతా' = క్రిందుగాఁ జేయఁ

బడినదియు—అనిసిగ్గుచేతఁ దలవంచుకొనఁగా క్రిందుగా నిగిడినదియు, కువలయశ్యామా—కువలయ=నల్లగల్వవలె శ్యామా=నల్లనయినదియు, అగు, దృష్టిః=చూపు, రుచా=కాంతిచేత, స్వర్ణప్రభే-స్వర్ణ=బంగారుయొక్క, ప్రభే=కాంతివంటి కాంతి గలిగినదియు, శ్రీమతి=సౌందర్యముతోఁ గూడినదియు, అగు, కుచయుగే=చనుదోయియందు, సంవలితా=తగులుపడినదో, తాం=ఆ-అట్లు లజ్జాయుక్తురాలైనదియు, కావుననే, నతి=వంపఁబడిన, ముఖీం=మొగముగలదియు, బాలాం=లేఁతయైన, కశ్చన=ఒకానొక, చూతపల్లవ ఇతి=మామిడిచిగురు అని-పయఁటలేని చనుగుబ్బలమీఁద తలవాల్చుటచే క్రిందికి నిగిడినచూపు పడఁగా ఆగుబ్బల బంగరుచాయతో చూపులనలుపు గలసి ఒకమామిడిచిగురువలెఁ గనుపట్టెననుట—ఇట్లు మావిచిగురు అని, ప్రాన్త...శ్రియమ్-లేక-ప్రాన్త=సమీపమం దున్న-దాపున ఉన్న, స్మిత+ఆస్యశ్రియం=చిఱునవ్వు గల మొగము యొక్క కాంతిగలదియు-మొగమునందు చిఱునవ్వు దళుకొత్తఁగా దాపున నున్నది. అనుట, లేక:—ప్రాన్త=కొనలయందు-పెదవి యోరలయందలి-స్మిత=చిఱునగవు గల, ఆస్య=ముఖముయొక్క, శ్రియం=కాంతి గలదియు-సిగ్గు పైకొనుటచే నవ్వు చక్కఁగా వికసిల్లక పెదవికొలఁకులమాత్రము వ్యాపించినదనుట, 'భ్రాన్త్యా స్మితాస్య శ్రియమ్' అను పాఠమున భ్రాన్త్యా=మామిడిచిగురను భ్రాంతిచేత, స్మితాస్య శ్రియగు అని యర్థము. ప్రాంతమందుండుటయే వసనాంచలము లాఁగికొనుటయును బిడపఁ జేర్చి కౌఁగిలించుకొనుటయును అనువై శృంగారరసము మఱింత గూర్చుచున్నది గావున 'ప్రాన్త' యను పాఠమే సగసము, ఇట్టిదగు, రుక్మిణీం=రుక్మిణీదేవిని, శ్లిష్యన్=కౌఁగిలించుచున్న, సః=ఆ, కృష్ణః=కృష్ణుఁడు, వః=మిమ్ము, పుష్ణాతు=పోషించుఁగాక, ఇట 'సంవలితా' అనుటచే చూపు సిగ్గుచేత నిశ్చలముగాఁ జనుదోయియందుఁ దగులుపడినదనియు, కావుననే ఆతగులుపడినచోట చూపుయొక్కయు చన్నుయొక్కయు కాంతి గలిసి మావిచిగురులాగున నిలుకడగాఁ గనుపట్టెననియుఁ దెలియుచున్నది.

మ. అలరుంబయ్యెదకొంగు దీయుఁ దపనీయచ్ఛాయశ్రీ విడంబించుగు
బ్బలపై సిబ్బితి గబ్బిచూపు నెలకొల్పం దద్ద్యుతిన్ నూత్నచూ
తలతాపల్లవరీతిఁ గాంచి స్మితవక్త్రశ్రీప్రౌఢ యారుక్మిణీ
లలనం గౌఁగిట గారవించుహరి కళ్యాణంబు మాకిచ్చుతన్. 105

తా. శ్రీరుక్మిణీదేవి కాంత సమీపమునఁ గూర్చుండఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు విలాసముగా నామె పైఁటచెఱఁగును లాఁగికొనెను. అపుడా లలన సిగ్గుచే దలవంచుకొనఁగా నల్లగలువవలె నల్లనైన యామెచూపు క్రిందుగా బంగరుచాయ గల తన చనుదోయిపై నిగిడి నెలకొని యుండఁగా, నెలకొన్నచోట చూపుయొక్క నలుపును చన్నుల బంగరుచాయయుఁ గలిసి మామిడిచిగురువలెఁ గనఁబడఁగా 'మామిడిచిగు రెక్కడిది' అని భ్రమసి రుక్మిణి చిఱునవ్వుతో సిగ్గున తలవంచుకొనియుండెను. కృష్ణుండది యెఱిఁగ

దగ్గఱకుఁ జేర్చి ఆమెను కౌఁగిలించుకొనియె. అట్టి కృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాత.

అవ. కృష్ణునకును రుక్మిణీదేవికిని అయిన యొకానొక సంవాదమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఉర్వ్యాం కోఽపి మహీధరో లఘుతరో దోర్భ్యాం ధృతో లీలయా
తేన త్వం దివి భూతలేచ సతతం గోవర్ధనోద్ధారకః ।
త్వాం త్రైలోక్యధరం వహామి కుచయోరగ్రే న తద్గణ్యతే
కిం వా కేశవ భాషణేన బహునా పుణ్యైర్యశో లభ్యతే ॥ 106

టీ. హేకేశవ=ఓకృష్ణా! ఉర్వ్యాం=భూమియందు, కోఽపి=ఒకానొక, లఘుతరః=మిక్కిలి చులుకనైన, మహీధరః=కొండ-గోవర్ధన పర్వతమనుట, దోర్భ్యామ్=హస్తములచేత, లీలయా=విలాసముగా, ధృతః=ధరింపఁబడెను - నీచేత ననుట, తేన=దానిచేత-అట్లు ధరించిన కారణముచేత, త్వం=నీవు, దివి=స్వర్గమందును, భూతలేచ = భూమియందును, సతతం=ఎప్పుడును, గోవర్ధన + ఉద్ధారకః = గోవర్ధనము ఎత్తినవాఁడవు-గోవర్ధనోద్ధారకుఁడను బిరుదు నొందితివనుట. త్రైలోక్యధరం=త్రిలోకమును ధరించుచున్న, త్వాం=నిన్ను, కుచయోః=స్తనములయొక్క, అగ్రే=కొనను, వహామి=వహించుచున్నాను, తత్=అది-అట్లు నిన్ను వహించుట, గణ్యతే న=లెక్కింపఁబడలేదు. మిక్కిలి చులుకనైన కొండను నీవెత్తుటయే గణింపఁబడినది కాని, ఒక కొండమాత్రము కాదు, మూఁడులోకములను ధరించియున్న నిన్ను చన్నుమొనమీఁద నేను వహించుట గణింపఁబడలేదు; ఏమి అన్యాయము మనుట. బహునా=అనేకమైన, భాషణేన=పలుకుటచేత, కిం=ఏమి-ఏమి ప్రయోజనము-పెక్కుమాటలేల యనుట, పుణ్యైః=పుణ్యములచేత, యశః=కీర్తి, లభ్యతే=పొందఁబడుచున్నది. కీర్తి పుణ్యముచేతనే కలుగుచున్నది గాని శక్తినిబట్టి కలుగదనుట.

మ. ధరణిం జేతుల నొక్కచిన్నగిరి యెత్తన్ నిన్ను గోవర్ధనో
ద్ధరణుం డంచు నుతించె నీదశదిశల్ త్రైలోక్యధారేయని
న్నురువక్షోజములన్ భరింప ననుఁ బేర్కొ రెవ్వరుం బుణ్యవి
స్ఫురణం గీర్తి చెలంగుఁ బెక్కువచనంబుల్ కృష్ణ యింకేటికిన్.

తా. కృష్ణా! నీవు భూమియందు మిక్కిలి చులుకనయిన గోవర్ధనమను నొక కొండను లీలగాఁ జేతులతో నెత్తఁగానే దేవలోకమందును భూలోకమందును నిన్ను గోవర్ధనోద్ధారకుఁడని జనులు పొగడుచున్నారు. నేను మూఁడులోకములను ధరించిన నిన్ను నాచను మొనలమీఁదఁ దాల్చుచున్నానుగాని నన్నెవ్వరును బొగడుటలేదు. పెక్కుమాటలేల? కీర్తి పుణ్యముచేతనే కలుగుచున్నది కాని యోగ్యతచేతఁ గాదు.

అవ. కృష్ణస్మరణముఁ దప్ప పాపపరిహారమునకుఁ దక్కినయనుష్ఠానము లేమియు నక్కఱలే దనుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ సన్ధ్యావన్దన భద్ర మస్తు భవతే భోః స్నాన తుభ్యం నమో
భో దేవాః పితరశ్చ తర్పణవిధౌ నాహం క్షమః క్షమ్యతాం।
యత్ర క్వాపి నిషీద్య యాదవకులోత్తంసస్య కంసద్విషః
స్మారం స్మార మఘం హరామి త దలం మన్యే కి మన్యేన మే॥

టీ. హే సన్ధ్యావన్దన = ఓసంధ్యావందనమా, భవతే = నీకు, భద్రం = మంగళము, అస్తు = అగుఁగాక, భోః స్నాన = ఓస్నానమా, తుభ్యం = నీకొఱకు, నమః = నమస్కారము, భో దేవాః = ఓదేవతలారా, హే పితరః = ఓపితరులారా, తర్పణవిధౌ - తర్పణ = మీకు జలాదితర్పణములను, విధౌ = చేయుటయందు, అహం = నేను, క్షమః న = శక్తుఁడనుగాను, క్షమ్యతాం = క్షమింపఁదగినది. యత్ర క్వాపి = ఎక్కడనైనను, నిషీద్య = కూర్చుండి, యాదవ... త్తంసస్య - యాదవకుల = యదువంశమునకు, ఉత్తంసస్య = శేఖరుఁడైన - అలంకారభూతుఁడైన, కంసద్విషః = కంసునికివిరోధి యగుకృష్ణుని, స్మారం స్మారం = స్మరించి స్మరించి, అఘం = పాపమును, హరామి = పోవ నడుచుచున్నాను. తత్ = అది - ఆకంసవిరోధిస్మరణము - కంసవిరోధియనుటచే దుష్టవిరోధియనియు, కావున దుష్టములగుపాపములను వారించువాఁడనియు, కావున అతనిని స్మరించుటచేతనే పాపము లన్నియుఁ బోఁగొట్టుకొనవచ్చు ననియు హృదయము, ఇట్టివానిస్మరణము, అలం = (పాపనివృత్తికి) చాలునని, మన్యే = తలఁచుచున్నాను, అన్యేన = ఇతరముచేత - తక్కినసంధ్యావందనాదినిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానములచేత, మే = నాకు, కిం = ఏమిప్రయోజనము - ప్రయోజనము ఏమియు లేదనుట.

చ. సతతము సంధ్యకున్ శుభము స్నానజపాదివిశేషసత్క్రియా
తతికిని మ్రొక్కు దేవపితృసంతర్పణచర్య కశక్తియుక్తుఁడన్
మతిఁ గరుణింప నొక్కనియమస్థితిఁ గంసరిపున్ యదూద్వహున్
స్తుతి యొనరించి కల్మషవిదూరుఁడ నౌదు ననన్యకర్మతన్. 107

తా. ఓ సంధ్యావందనమా! నీకు శుభం బగుఁగాక; నీవు నా కక్కఱలేదు. స్నానమా! నీకు నమస్కారము. నీజోలియు నక్కఱలేదు. ఓదేవతలారా! పితృదేవతలారా! మీకు తర్పణము విడుచుటకు నేను శక్తుఁడను గాను. ఎక్కడనైనను గూర్చుండి యదుకులతిలకుండును కంసాదిదుష్టసంహారకుఁడు నైన కృష్ణునే స్మరించి నాపాపమును బోఁగొట్టుకొనెద. పాపనివృత్తికి ఇదియే చాలు. కాఁబట్టి తక్కిన సంధ్యావందనాదులతో నాకుఁ బనిలేదు.

శ్లో॥ హేగోపాలక హేకృపాజలనిధే హేసిన్ధుకన్యాపతే
హేకంసాంతక హేగజేన్ద్రకరుణాపారీణ హేమాధవ
హేరామానుజ హేజగత్త్రయగురో హేపుణ్డరీకాక్ష మాం
హేగోపీజననాథ పాలయ పరం జానామి న త్వాం వినా॥ 108

టీ. హేకృపాజలనిధే = ఓయి దయాసముద్రుఁడా, హేసిన్ధుకన్యాపతే-సిన్ధుకన్యా=సముద్రునికూఁతురైనలక్ష్మికి, పతే = పెనిమిటియైనవాఁడా, హేకంస + అంతక= కంసునికి యముఁడైనవాఁడా, హేగజే... పారీణ-గజేంద్ర = గజశ్రేష్ఠుని విషయమైన, కరుణా=దయచేత, పారీణ=నిండినవాఁడా-గజేంద్రునివిషయమై మిక్కిలి కరుణచూపినవాఁడా యనుట, హేమాధవ=ఓమాధవుఁడా, హేరామ + అనుజ = ఓబలరామునితమ్ముఁడా, హేజగ...గురో - జగత్ + త్రయ=ము ల్లోకములకును, గురో= తండ్రియైనవాఁడా, హేపుండరీక + అక్ష = ఓ తెల్లదామరలవంటికన్నులుగలవాఁడా, హేగోపీ...నాథ-గోపీజన = గోపస్త్రీసమూహమునకు, నాథ = ప్రభు వైనవాఁడా, హేగోపాలక=ఓగోపాలకృష్ణా, మాం=నన్ను, పాలయ = రక్షించుము, ఏలనఁగా, త్వాంవినా=నిన్నుతప్ప, పరం=మఱియొక్కటిని, నజానామి = ఎఱుఁగను, కావున నీవే నన్ను రక్షింపవలయు ననుట.

శా. ఓకారుణ్యసముద్ర యోశరటిరక్షోద్దీర్ణ యోమాధవా
యోకంసాంతక యోరమానహచరా ౯ యోవల్లవీకింకరా
యోకంజేక్షణ యోజగద్గురుమణీ ౯ యోరౌహిణేయానుజా
మీకన్నన్ మఱియన్య నేనెఱుఁగఁ జక్రమ్మా నన్నురక్షింపుమీ.

తా. ఓదయాసముద్రుఁడా! ఓలక్ష్మినాథా! ఓకంససంహారకా! గజేంద్రుని యందు మిక్కిలి కరుణచూపినవాఁడా! ఓమాధవా! ఓబలరామునితమ్ముఁడా! ఓము ల్లోకములకును దండ్రీ! ఓ తెల్లదామరలవంటికన్నులుగలవాఁడా! ఓగోపస్త్రీమనోహరా! ఓగోపాలకృష్ణా! నన్నుఁగాపాడుమా. నిన్నుఁదప్పమఱియొక్కటిని నేనెఱుఁగను.

శ్లో॥ కస్తూరీతిలకం లలాటఫలకే వక్షఃస్థలే కౌస్తుభం
నాసాగ్రే నవమౌక్తికం కరతలే వేణుం కరే కఙ్కణమ్॥
సర్వాఙ్గే హరిచన్దనం చ కలయన్ కణ్ఠేచ ముక్తావళిం
గోపస్త్రీపరివేష్టితో విజయతే గోపాలచూడామణిః॥ + ~ 109

టీ. లలాటఫలకే = పలకవంటినుదుటియందు, కస్తూరీతిలకం = కస్తురిబొట్టును, వక్షఃస్థలే=అఱొమ్మునపట్టునందు, కౌస్తుభం=కౌస్తుభమణియు, నాసా + అగ్రే = ముక్కుకొనయందు, నవమౌక్తికమ్-నవ=క్రొత్తదైన, మౌక్తికమ్=ముత్తెమును, కరతలే = చే

స్తప్రదేశమందు, వేణుం=పిల్లఁగ్రోవియు, కరే=హస్తమునందు, కఙ్కణమ్ = కడియమును, కణ్ఠే=కంఠమునందు, ముక్తావళిం = ముత్తెపుహారమును, సర్వ+అఙ్గే = దేహమంతటను, హరిచన్దనం = శ్రీచందనమును, కలయన్ = తాల్చుచున్నవాఁడును, గోప...వేష్టితః-గోపస్త్రీ=గోపికల చేత, పరివేష్టితః = చుట్టఁబడినవాఁడును, అగు, గోపాలచూడామణిః- గోపాల = గొల్లవారలకు, చూడామణిః = శిరోరత్నము-శ్రేష్ఠుఁడైన కృష్ణుఁడు, విజయతే=సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుచున్నాఁడు.

మ. నుదుటం గస్తురిబొట్టు నాసికతుద న్ముక్తెంబు శ్రీగంధసం
పద నెమ్మేనఁ గరంబులం గటకముల్ వంశంబు హస్తాగ్రమం
దెసపై నిస్తులకౌస్తుభంబు నఱుతన్ శృంగారహారంబు నిం
పొదవంగృష్ణుఁడు గోపికావృతుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తిలున్.

తా. పలకవలె నిద్దమైన నెన్నుదుటియందు కస్తురిబొట్టును, ఱొమ్మునందు కౌస్తుభమనెడి కెంపును, ముక్కుతుదను శ్రేష్ఠముత్తెమును, ఆఱచేత వేణువును, చేతులందు కడియములును, మెడయందు ముత్తెపుసరియు, దేహామంతటను మంచిగంధమును దాల్చి గొల్లచెలువలు చుట్టునుబలసి కొలువఁగా గొల్లవారికెల్లఁ దలమిన్నయైయొప్పుశ్రీకృష్ణుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ లోకా నున్మదయన్ శ్రుతీ ర్ముఖరయన్ క్షోణీరుహాన్ హర్షయన్
శైలా న్విద్రవయన్ మృగా న్వివశయ న్గోబృన్ద మానన్దయన్
గోపాన్ సంభ్రమయన్ మునీన్ముకుళయన్ సప్తస్వరాన్ జృమ్భయ
న్నోఙ్కారార్థ ముదీరయ న్విజయతే వంశీనినాద శ్శిశోః॥ 11(

టీ. లోకాన్ = లోకములను, ఉన్మదయన్ = ఉన్మత్తములుగాఁ జేయుచున్నదియు-ఆనందముచేఁ బరవశమైనదిగాఁ జేయుచున్న దనుట, 'ఉద్ధరయన్' అనుపాఠమున-లోకములను ఉద్ధరించుచున్నదియనుట, శ్రుతీః = వేదములను, ముఖరయన్ = ధ్వనింపఁజేయుచున్నదియు - శ్రుత్యర్థములను బ్రతిపాదించుచున్నది యనుట, క్షోణీరుహాన్ = వృక్షములను, హర్షయన్ = ఉబ్బించుచున్నదియు - చిగిరింపఁ జేసి సొంపుగూర్చుచున్నది యనుట, శైలాన్ = కొండలను, విద్రవయన్ = మిక్కిలి కరఁగించుచున్నదియు, మృగాన్ = మృగములను, వివశయన్ = పరవశములైనవానినిగాఁ జేయుచున్నదియు, గోబృన్దమ్ = గోవులసమూహమును, ఆనన్దయన్ = ఆనందింపఁజేయుచున్నదియు, గోపాన్=గొల్లవారిని, సంభ్రమయన్ = తొట్రుపడఁజేయుచున్నదియు, మునీన్=మునులను, ముకుళయన్ = మోడ్పుఁగేలుగలవారినిగాఁ జేయుచున్నదియు - లేక

ధ్యానసమాధియందు లయించునట్లు చేయునదియు, సప్తస్వరాన్ = 'సరిగమపధని' అను ఏడుస్వరములను, జృమ్భయన్ = చెలఁగునట్లు చేయుచున్నదియు, ఓఙ్కార + అర్థం = ప్రణవముయొక్క అర్థమును, ఉదీరయన్ = ప్రతిపాదించుచున్నదియు, అగు, శిశోః = నిసువైనచిన్నికృష్ణునియొక్క, వంశీనినాదః-వంశీ = వేణువుయొక్క, నినాదః=ధ్వని, విజయతే=సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది.

చ. మృగములుసొక్కమ్రాఁకులిగుర్చింపఁగరాలుగరంగ మ్రోయుఁగా
నిగమము లావు లుబ్బఁగ మునిచ్చట మ్రాన్పడ గోవు లాడఁగా
జగము సెలంగ నోంకృతి చెన్నొనంగఁగ సప్తవిధస్వరాంగులు
ల్లిగుడఁ గడంగె బాలమురళీనినదంబు మునం బెనంగఁగన్.110

తా. శ్రీకృష్ణునివేణునాదము, లోకములఁ జొక్కించుచును, వేదములను మ్రోయించుచును, వృక్షములను చిగుర్పంజేయుచును, పర్వతములను కరఁగించుచును, మృగములను మ్రాన్పడఁజేయుచును, గోవులను ఆనందింపఁజేయుచును, గోపకులను దొ్రుపఱుచుచును, మునులను ధ్యానముద్రనొందించుచును, సప్తస్వరములను తెలఁగించుచును, ప్రణవముయొక్క తాత్పర్యమును ప్రతిపాదించుచును, అంతట సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥*యస్యాత్మభూతస్య గురోః ప్రసాదా
దహం విముక్తోఽస్మి శరీరబన్ధాత్ ।
సర్వోపదేష్టుః పురుషోత్తమస్య
తస్యాఙ్ఘ్రిపద్మం ప్రణతోఽస్మి నిత్యమ్॥ 111

టీ. ఆత్మభూతస్య = అంతరాత్ముఁడై యున్న-(సోమగిరిపరముగా)ఆత్మవలెధారకుఁడైన, యస్య = ఏ, గురోః = గురువుయొక్క, ప్రసాదాత్ = అనుగ్రహముచలన, శరీరబన్ధాత్ = దేహబంధమునుండి-దేహరూపబంధమును గలిగించుకర్మపటలమునుండి, అహం = నేను, విముక్తః = విడివడినవాఁడను, అస్మి=అగుచున్నానో, సర్వ+ఉపదేష్టుః-సర్వ = 'సోమగిరి ర్గురు ర్మే శిక్షాగురుశ్చ భగవాన్ శిఖిపింఛమౌలిః' అన్నట్లు సోమగిరియు శ్రీకృష్ణుఁడును దనకు గురువులుగాఁ గవి మొదటఁ జెప్పియుండుటచే ఇట కృష్ణపరముగా సమస్తమైనవారికి, ఉపదేష్టుః = ఉపదేశించువాఁడైన-సోమగిరి పరముగా, సర్వ = సమస్తములైన అర్థములను, ఉపదేష్టుః = ఉపదేశించువాఁడైన, తస్య=ఆ-ప్రసిద్ధుఁడైన, పురుషోత్తమస్య = కృష్ణునియొక్క, (సోమగిరిపరముగా) పురు

*ఈశ్లోకము ఒకానొక ప్రతియందే చూపట్టుచున్నది; కాఁబట్టి తెనుఁగుపద్యము లేదు.

షోత్తమస్య=పురుషశ్రేష్ఠునియొక్క, అఙ్ఘ్రిపద్మం=అడుగుఁదామరనుగూర్చి, నిత్యమ్=ఎప్పుడును, ప్రణతిః=నమస్కరించినవాఁడను, అస్మి=అగుచున్నాఁడను.

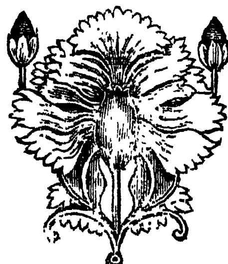
తా. పరమాత్మస్వరూపుఁడైన (ఆత్మధారకుఁడైన) యేగురువుయొక్క అనుగ్రహముచేత నేను సంసారబంధములైన కర్మములనుండి విడివడితినో యట్టిసర్వజనోపదేశకుఁడు (సర్వార్థోపదేశకుఁడు) అగు శ్రీకృష్ణునియొక్క (పురుషశ్రేష్ఠుఁడైన సోమగిరియొక్క) పాదారవిందములకుఁ బ్రణామము సేయుచున్నాను.

ఇతి శ్రీలీలాశుకవిరచితే శ్రీకృష్ణకర్ణామృతే
ద్వితీయశతకం సమాప్తమ్

శ్రీలీలాశుకుఁడు రచించిన శ్రీకృష్ణకర్ణామృతమందు
ద్వితీయశతకము సమాప్తము.

మాలినీవృత్తము. సతతవినుతభీమా ♣ సచ్చిదానందసీమా
శతముఖనుతనామా ♣ సాధువాంఛాప్రణామా
దితిజకులవిరామా ♣ దేవతాసార్వభౌమా
వితతతపనధామా ♣ వేంకటాహార్యధామా.

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాసంవీక్షాత్తసారస్వతా
భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధచిదచిద్బోధక్షమాశాన్తిస
త్యదయాభూషణ వెల్లపూడిమణిపెద్దామాత్య వెంగాగ్రణీ
గదితాశ్వాసము వొల్చుఁ బ్రౌఢమిక మై ♣ కర్ణామృతశ్రీకృతిన్.

శ్రీ

శ్రీ కృష్ణ కర్ణామృతము.

తృతీయాశ్వాసము.

శ్లో॥ అస్తి న్వస్త్యయనం సమస్తజగతా మభ్యస్తలక్ష్మీస్తనం
వస్తు ధ్వ స్తరజస్తమోభి రనిశంన్యస్తం పురస్తాదివ
హస్తోదస్తగిరీన్ద్రమస్తకతరుప్రస్తారవిస్తారిత
ప్రస్తస్వస్తరుసూనసంస్తరలసత్ప్రస్తావిరాధాస్తుతమ్. 1

టీ. సమస్తజగతాం=సకలలోకములకు, స్వస్త్యయనం=రక్షకమైనదియు, అభ్యస్త... స్తనం-అభ్యస్త=అలవాటు చేయఁబడిన - పెక్కుమాఱులుఅనుభవింపఁబడిన, లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, స్తనం = కుచములుగలదియు, ధ్వస్త...తమోభి-ధ్వస్త=నష్టములైన, రజఃతమోభిః = రజోగుణతమోగుణముల చేత- రజస్తమోగుణముల నాశము చేత- లేక రజస్తమోగుణములు నశించినవారి చేత, అనిశం=ఎల్లప్పుడును, పురస్తాత్=ముందట, న్యస్తమివ=ఉంపఁబడినదానివలె నున్నదియు-రజస్తమోగుణములు నశించి శుద్ధసత్త్వనిష్ఠులైనవారిచే ఎదుటనే యున్నదానివలె అతివిశదముగా వర్ణితమైయున్నదియు, హస్త...లసత్-హస్త=హస్తముచేత, ఉదస్త=ఎత్తఁబడిన, గిరీన్ద్ర=గోవర్ధన పర్వతముయొక్క, మస్తక=శిఖరమందలి, మీఁదిభాగమందలి, తరు = చెట్లయొక్క, ప్రస్తార=సమూహమునందు, విస్తారిత=విస్తరించినదిగాఁ జేయఁబడినదియు- ఆ చెట్ల పువ్వులతోఁ గూడి మిక్కిలి యధికమైనది యనుట, ప్రస్త=జాఱినదియు, అగు, స్వస్తరు=కల్పవృక్షములయొక్క, సూన=పుష్పములయొక్క, సంస్తర = అంచెలచేత-పైపై పఱుపులచేత, లసత్ = ప్రకాశించుచున్నదియు - గోవర్ధనమును ఎత్తఁగా దానిశిఖరములందలి వృక్షములనుండి రాలినపుష్పములును దేవతలు మెచ్చి కురిసిన కల్పవృక్షపుష్పములును గూడి విస్తారమై పయిని బడఁగా ప్రకాశించుచున్నది యనుట, ప్రస్తావి...స్తుతమ్-ప్రస్తావి=ఆగోవర్ధనపర్వతము నెత్తుటను జెప్పుచున్న, రాధా=రాధచేత, స్తుతమ్-స్తోత్రము చేయఁబడుచున్నదియు, లేక 'హస్తో...స్తుతమ్' అని యొకటెసమాసముగా గ్రహించినయెడల గిరీంద్రమస్తకతరుప్రస్తారముల చేత, విస్తారితములైన కల్పతరుప్రసూనముల చేతనైన, సంస్తర=పఱపుయందు, లసత్=ప్రకాశించుచున్నదియు, ప్రస్తావి=ఆ గోవర్ధనమును ఎత్తినప్రస్తావము గలదియు, అగు,

రాధచేత స్తుతమైన దని యర్థాంతరము. గోవర్ధనము నెత్తియైనతర్వాత దానిపైఁబడి క్రిందఁ రాలినకల్పవృక్షపుష్పములసెజ్జయందు రాధ కృష్ణునితోఁ గూర్చుండి, ఆ గోవర్ధనపర్వతము నెత్తినప్రస్తావము దెచ్చి ఆతనిని బొగడినదనుట, ఇట్టిదైన, వస్తు=శ్రీకృష్ణాఖ్యమైన వస్తువు, అస్తి=కలదు.

శా. హస్తోద స్తగిరీంద్రమ స్తకతరుస్రవ్యత్య స్తవిస్తారిత
ప్రస్తస్వ స్తరుసూనసం స్తరలసత్ప్రస్తార మభ్య స్తవ
ద్మాస్తోక స్తన మ స్తకల్మషపుకోశన్య స్తంబు నుద్యజ్జగ
త్స్వ స్తిశ్రీదము రాధికాస్తుతము చంచద్వస్తు వెంతే తగున్. 1

తా. సకలజగత్తులను రక్షకమై, లక్ష్మీదేవిచన్నుదోయిని అనుభవించుట యందు మరగినదై, శుద్ధసత్త్వనిష్ఠులచే విశదముగా ప్రతిపాదింపఁబడినదై, గోవర్ధనము నెత్తఁగా అందలికోనలలోని చెట్లనుండి రాలినపుష్పములచేతను దేవతలు కురిసిన కల్పవృక్షపుష్పములచేతను నెఱసి, యాకొండ నెత్తినందున రాధ మిక్కిలి పొగడఁగా నొప్పుచున్న కృష్ణుం డనెడితత్త్వము ఒకటి కలదు.

శ్లో॥ రాధారాధితవిభ్రమాద్భుతరసం లావణ్యరత్నాకరం
సాధారణ్యపదవ్యతీతసహజస్మేరాననామ్భోరుహమ్।
ఆలమ్బే హరినీలగర్వగురుతాసర్వస్వనిర్వాపణం
బాలం వైణవికం విముగ్ధమధురం మూర్ధాభిషిక్తం మహః॥ 2

టీ. రాధా...రసం-రాధా = రాధచేత, ఆరాధిత = గారవింపఁబడుచున్న, విభ్రమ=విలాసముచేత, అద్భుత=ఆశ్చర్యకరమైన, రసమ్=శృంగారరసము గలది యును-శృంగారరసాతిశయము అత్యాశ్చర్యముగాఁ జిప్పిలుచున్నదనియు, శృంగార రసప్రయుక్తములైన తదీయవిలాసములను రాధయు మిక్కిలి మెచ్చి కొలుచుచున్న దనియు భావము. లావణ్యరత్నాకరమ్-లావణ్య=కాంతివిశేషముయొక్క, రత్నాకరమ్=సముద్రమైనదియును-నిరతిశయకాంతివిశేషము గలదియును, సాధారణ్య...రుహమ్-సాధారణ్య=సాధారణముగా నుండుటయొక్క-సమానమైయుండుటయొక్క, పద=మార్గమును, వ్యతీత=అతిక్రమించినదియు-తనకు సమానమైనది మఱియొక్కటిలేనిదియు అనుట, సహజ=స్వభావసిద్ధముగా, స్మేర=చిఱునవ్వుతోఁ గూడినదియు, అగు, ఆనన + అమ్భోరుహమ్=మోముఁదామరగలదియు, ఈడుజోడు లేకయెపుడును చిఱునవ్వుకొలఁకుచున్న తామరవంటిమొగము గలదియనుట, హరి...నిర్వాపణమ్-హరినీల=ఇంద్రనీలమణులయొక్క, గర్వ=అహంకారముయొక్క, గురుతా=గొప్పతనముయొక్క, సర్వస్వ=సమస్తమును, నిర్వాపణమ్=పోఁగొట్టునదియు-ఇంద్రనీలమణుల గర్వాతిశయము నంతయు పోఁగొట్టునట్టి నల్లనికాంతి గలది యనుట, వైణవికం=

వేణువు నూదుచున్నదియు, విముగ్ధమధురం-విముగ్ధ=మిగుల సుందరమైనవానిలో మధురం=సుందరమైనదియు, మూర్ధాభిషిక్తం=మనోజ్ఞ వస్తువులన్నిటికిని రాజైనదిగా పట్టాభిషిక్తమైనదియు-నిరతిశయమనోజ్ఞమైనది యనుట, అగు, మహః=తేజమును-శ్రీకృష్ణాఖ్య తేజస్సును, ఆలంబే=ఆశ్రయించుచున్నాను.

శా. సాధారణ్యపదవ్యతీతదరహాసస్రీముఖాంభోజుఁడై
మాధుర్యైకనిధానుఁడై మరకతాశ్మప్రౌఢిగర్వార్భటీ
వైధుర్యావహతేజుఁడై సరసనిర్వ్యాజాంగశృంగారుఁడై
రాధారాధితుఁడైన వైణవికమూర్ధన్యుఁ గామదిం గొల్చెదన్. 2

తా. రాధచేఁగూడ మిగుల గొప్పగాఁ గొనియాడఁదగినంత యాశ్చర్యకరమైన శృంగారము గలదియును, విశేషకాంతివైభవముగలదియు, సాటిలేనిదై చిరునవ్వు సహజముగాఁ దొలఁకుచుండు మోముఁదామర గలదియు, ఇంద్రనీలముల కాంతి నతిశయించిన నల్లనికాంతిచే మించినదియు, వేణువు నూదునదియు, చక్కనివానిలో పల మిగులఁ జక్కనైనదియు లోకోత్కృష్టమైనదియు, నగు బాలకృష్ణాఖ్యతేజమును ఆశ్రయించుచున్నాను;

శ్లో॥ కరిణామలఙ్ఘ్యగతివైభవం భజే
కరుణావలమ్బితకిశోరవిగ్రహమ్।
యమినామనారతవిహారి మానసే
యమునావనాన్తరసికం పరం మహః॥ 3

టీ. కరిణాం=ఏనుగులవ, అలఙ్ఘ్యగతివైభవమ్-అలఙ్ఘ్య = అతిక్రమింపరాని మీఱరాని, గతి = గమనముయొక్క, వైభవమ్ = పెంపుగలదియును-ఏనుఁగలనడకను మించిననడకపెంపు గలది యనుట, కరుణా...విగ్రహమ్-కరుణా=దయచేత, అవలమ్బిత=స్వీకరింపఁబడిన, కిశోర=బాలవనియొక్క, విగ్రహమ్=శరీరముగలదియును, కరుణచే బాలుఁడై యవతరించినయనుట, యమినాం=ఋషులయొక్క, మానసే=మనస్సునందు, అనారతవిహారి-అనారత=ఎడతెగక, విహారి = విహరించునదియు, యమునా...రసికం- యమునా=యమునానదీతీరమందలి, వన + అంత=రమణీయమైన వనమందు-ఇచట అంత శబ్దము రమణీయవాచకము, రసికం=(సంచారముచేయుట యందలి) రసము నెఱిగినదియు, పరం=ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు మహః=శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును, భజే=సేవించుచున్నాను. ఋషులమనంబుల విహరించుటచేఁ బరత్వమును, యమునానదివనాంతములందు విహరించుటచే సౌలభ్యమును దొలఁకుచున్నవి.

ఉ. అల్లన మందయానమున గజావలి గేరఁగ మానిమానసో
త్ఫుల్లసరోజపాళిఁ బదకమ్ముల్ సెలంగన్ యమునాతరంగిణీ
సల్లలితాంబుపూరములు సారవయస్యులమీఁదఁ జిమ్ముచుం
జల్లనిచూపులం గరుణఁ జల్లెడునల్లనిబాలుఁ గొల్చెదన్. 3

తా. మదపుటేనుఁగుల నడకను మించిన నడకసొంపుపెంపు గలదియు, కరుణా రసముచే బాలుఁడై యవతరించినదియు, యోగులమనంబులయందు దెపుడును విహరించుచుండునదియు, యమునానదీతీరమందలి గమనీయమైనయడవియందుఁ దిరుగాడుట యందు నిపుణమైనదియు, సర్వోత్కృష్టమైనదియు నగుకృష్ణాఖ్యతేజమును భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ అతన్త్రితత్రిజగదపి వ్రజాఙ్గనా
నియన్త్రితం విపులవిలోచనాజ్ఞయా।
నిరన్తరం మమ హృదయే విజృమ్భతాం
సమన్తతః సరసతరం పరం మహః॥ 4

టీ. అతన్త్రితత్రిజగత్ అపి–అతన్త్రిత = స్వతంత్రములు కానివిగాఁ జేయఁబడిన–తనకు పరతంత్రములైన యనుట, త్రిజగత్ అపి = మూఁడులోకములు గలదియైనను, 'నియన్త్రితసకలజగత్' అను పాఠమున, యత్ = ఏతేజము, సకలజగత్ = సమస్తలోకమును, నియన్త్రి = నియమించునదో, తత్ = అది - సర్వలోకనియామకమైనదని యర్థము, విపుల...జ్ఞయా - విపుల = విశాలములైన, విలోచన - కన్నుల యొక్క, ఆజ్ఞయా = ఆజ్ఞచేత-వాలుఁగనుసన్నలచేఁ జేయునట్టియాజ్ఞలచేత ననుట, వ్రజా...త్రితమ్ - వ్రజ + అఙ్గనా = గోపస్త్రీలచేత, నియన్త్రితమ్ = నియమింపఁబడినదియో, - గొల్లచెలువలు కనుసన్నలచే చేయునాజ్ఞలకు లోనై ప్రవర్తించునది యనుట, సమన్తతః = అంతటను, సరసతరం = మిక్కిలిసరసమైనదియు - ఎచ్చటఁ జూచినను ఏమి చేసినను మిగులరసవంతముగానే యుండునదనుట, పరం = ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు, మహః = తేజము–కృష్ణాఖ్యతేజము, మమ = నాయొక్క, హృదయే = హృదయమునందు, నిరన్తరం = ఎప్పుడును, విజృమ్భతాం = ప్రకాశించుఁగాక - ముల్లోకములను నియమించునంతటి దేవదేవుఁడు గొల్లచెలువలు మాట చెప్పి చెప్పకవట్టికనుసన్నలచేతనే చేసినయాజ్ఞలకు లోనై నడచుకొన్నాఁ డనుట సౌలభ్యాతిశయ ముద్ఘోషించుచున్నది. కనుసన్నలకే లోనై నడచుకొనుట అత్యంతవిధేయత్వమును సూచించుచున్నది. ముల్లోకములయేలిక గొల్లచెలువలకు గులామైనాఁడని భావము. ఇట్టిసౌలభ్యమునుబట్టి సులభాశ్రయణీయమై, 'సమన్తతః సరసతరమ్' అంతటను రసము చిప్పిలుటఁబట్టి అత్యంతభోగ్యమై యుండుటచే నామనస్సునందు ఒకప్పుడు గాక 'నిరన్తరమ్' ఎప్పుడును, అందును, ఉండుట మాత్రమే కాక 'విజృమ్భతామ్' పయిపయి నతిశయిల్లుచును, ఉండును గాక యని యాశయము.

ఉ. లోకము లన్నియుం దనకు కైలోఁకువగాఁ గొని యేలుమేటి య
స్తోకమనోహరావయవశోభితుఁ డెంతటివింత గోపికా
లోకనలీల నెల్లపనుకలుం దనుఁ దాన యొనర్చె వారిదే
కాక ప్రభావ మట్టిత్రిజగత్సులభున్ మది నాశ్రయించెదన్. 4

తా. ముల్లోకములును దనకు వశముగా నడపుచుండునట్టి ఏలిక యయ్యును, గొల్లచెలువలు కనుసన్నలతోఁ జెప్పినపనులు సేయునంతసౌలభ్యము గలదై, సమస్తవిషయములందును మిక్కిలిసరసమై, యొప్పుశ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము నాహృదయమందు నిరంతరము పయింబయి అతిశయిల్లుచుండుఁగాక!

శ్లో॥ కన్దర్పప్రతిమల్లకాన్తివిభవం కాదమ్బినీబాన్ధవం
బృన్దారణ్యవిలాసినీవ్యసనినం వేషేణ భూషామయమ్।
మన్దస్మేరముఖామ్బుజం మధురిమవ్యామృష్టబిమ్బాధరం
వన్దే కన్దళితార్ద్రయౌవనవనం కైశోరకం శార్ఙ్గిణః॥ 5

టీ. కన్దర్ప...విభవమ్-కన్దర్ప = మన్మథునికి, ప్రతిమల్ల = ప్రతిభటమైన - ఎదిరియైన యనుట, కాంతి = కాంతియొక్క, విభవమ్ = పెంపుసొంపు గలదియు-మన్మథునికాంతిని అతిశయించునట్టి కాంతి గలది యనుట, కాదమ్బినీబాన్ధవమ్ - కాదమ్బినీ = మేఘపంక్తికి, బాన్ధవమ్ = చుట్టమైనదియు - మేఘసమూహముయొక్క కాంతివంటి కాంతి గలది యనుట-ఇచట మేఘము అనక మేఘసమూహమును జెప్పుటచేఁ గాంతియొక్క అతిశయము తెలియునది. బృన్దా...వ్యసనినం బృన్దారణ్య = బృందావన మండలి, విలాసినీ=పలువిలాసవంతులైన గోపికలయందు, వ్యసనినం = ఆసక్తిగలదియు, వేషేణ=వేషముచేత-తాను ధరించియున్న నెమలిపురి వేణువు మొదలైనసామాన్య పరికరముచేతనే, భూషామయమ్ = భూషణప్రచురమైనదియు - మిక్కిలిసొమ్ములు గలది యనుట - సామాన్యములైనవి తొడిగినను మిక్కిలి భూషణములు దాల్చినట్లు ఉండునది; లేక, భూషామయమ్ = భూషణస్వరూప మయినది-భూషణములు వేఱు అక్కఱ లేదు. సామాన్యమైన వేషమే భూషణముగా నుండునది యనుట; లేక భూషామయమ్=మిక్కిలి భూషణములు గలది-నానావిధభూషణములతోఁ గూడిన వేషముగలది యనుట, మన్ద...బుజమ్-మన్దస్మేర = చిఱునగవుతోఁ గూడిన, ముఖ + అమ్బుజమ్=మోముఁదామర గలదియు, మధురిమ...ధరమ్-మధురిమ = సౌందర్యము చేత, వ్యామృష్ట = మిక్కిలియు తడుపఁబడిన - చక్కఁదనము పూర్ణముగా నిండి యున్న-అంతటను చక్కనైయున్న, బిమ్బ + అధరమ్=దొండపండువంటి యధరము గలదియు, కైశోరకం = బాల్యముగలదియు- మిక్కిలిబాల్యముతోఁ గూడియున్నది యనుట, అగు, శార్ఙ్గిణః=కృష్ణునియొక్క, కన్ద...వనం-కన్దళిత = మొలకెత్తినదియు,

ఆర్ద్ర=సరసమైనదియు, అగు, యౌవన=ఎలప్రాయమనెడి, వనం=వనమునుగూర్చి, వన్దే=నమస్కరించుచున్నాను- ఇట కందళితమైనవనము (చిగిర్చినయడవి)వలె కందళితమైన యౌవనము మిక్కిలి రమణీయముగా నుండుటచే యౌవనమును వనముగా రూపించినాఁ డని తెలియుచున్నది. లేక-'యౌవనమిదమ్' అనుపాఠమున, ఇదం-ఈ-ప్రసిద్ధమైన 'కందళితార్ద్రయౌవన' మని అన్వయము. దానినిగూర్చి, వన్దే=నమస్కరించుచున్నాను. ఇచట 'కన్దర్ప...విభవమ్' అనుచో ప్రతిమల్లశబ్దముచే మన్మథుని కంటె సౌందర్యము మఱింత మోహన మగుటయు, 'కాదమ్బినీ' అని మేఘమునుగాక మేఘపంక్తిని జెప్పుటచే నీలచ్ఛాయ మఱియు నతిశయించుటయు, 'బృన్దా=వ్యసనినం'అనుటచే గోపస్త్రీలయందు వ్యామోహము హెచ్చుటయు, 'వేషేణ...మయమ్' అనుటచే అలంకారము హెచ్చగుటయు, 'మన్ద...మ్బుజం' అనుటచే-మోమను చిఱునవ్వుచేఁ జక్కఁగా నివ్వటిలుచుఁ దామరవలె మఱియుఁ దులకించుటయు, మధురిమ...ధరం' అనుటచే మోవియందు ఎఱుపును మెఱుపును మఱింత మీఱుటయు, బాల్యము మిక్కిలియు వీడని యౌవనప్రాదుర్భావముయొక్క లక్షణములుగాఁ దెలియుచున్నది.

శా. కందర్పప్రతిమల్లధాము నవమేఘశ్యాముఁ బ్రేమోల్లస
ద్బృందారణ్యవధూరతుఁ మధురిమాస్పృష్టాధరోష్ఠాన్వితు
న్మందస్మేరకపోలు వేషకృతనానాభూషణోద్వేలుఁ జె
ల్వొందం గొల్చెద బాల్యయౌవనవిలాసాలంకృతున్ శ్రీయుతున్. 5

తా. మన్మథుని నిరసించునట్టి సౌందర్యశోభ గలిగి, మబ్బులపంక్తితో సాటియైన నీలచ్ఛాయతో నొప్పి, బృందారణ్యమందలి గొల్లమలుకులాంద్రయందుఁ దగులువడి, సొమ్ములు పెక్కులు దాల్చి, చిఱునవ్వు దొలఁకుమోముఁదామరయు సొగసు మిక్కిలి గులుకు దొండపండువంటి మోవియుఁ బ్రకాశింపఁగా, బాల్యముతో మిక్కిలి కూడినదై క్రొత్తగా మొలకొత్తుచున్నట్టి కృష్ణుని సరసయౌవనమునుగూర్చి నమస్కరించుచున్నాను.

అవ. బాల్యము మిక్కిలి వీడని యౌవనాగమమునే వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అముక్తమానుష మముక్తనిజానుభావ
మారూఢయౌవన మగూఢవిదగ్ధలీలమ్ ।
అస్పృష్టయౌవన మనష్టకిశోరభావ
మాద్యం మహః కి మపి మాద్యతి మానసే మే॥ 6

టీ. అముక్తమానుషమ్-అముక్త=కొంచెముగావిడువఁబడిన, మానుషమ్=మనుష్యభావముగలదియు, అముక్త...భావమ్-అముక్త=విడువఁబడని, నిజ=తనదైన,

అనుభావమ్=ప్రభావము గలదియు-మనుష్యభావము గలిగియుండియు తనమహత్త్వమును విడనాడకుండునది యనుట, ఆరూఢవిగ్రహమ్-ఆరూఢ = పైకొనిన-పరిగ్రహింపఁబడిన యనుట- లేక-పెరిఁగినదైన, విగ్రహమ్ = శరీరముగలదియు, అగూఢ... లీలమ్-అగూఢ = రహస్యములుకాని - ప్రకాశించుచున్న; విదగ్ధ = ప్రౌఢములైన, లీలమ్=విలాసములుగలదియు-శరీరము పెరుఁగుచును ప్రౌఢలీలలు పొదలుచును ఉండుటనుబట్టియే, అమృష్ట యౌవనమ్-అమృష్ట=కొంచెము స్పృశించిన, యౌవనమ్ = ఎలప్రాయముగలదియు-ఎలప్రాయము తలసూపుచున్న దనుట, కావుననే, అనష్ట... భావమ్-అనష్ట=నశింపని-పోని, కిశోరభావం = బాలత్వముగలదియు-బాల్యము వీడనిది అనుట, కిమపి=ఇట్టిదట్టి దనరానిదియు, ఆద్యం = జగత్కారణమైనదియు, అగు, మహః=తేజము, కృష్ణాఖ్యతేజము, మమ = నాయొక్క; మానసే=మనస్సునందు, మాద్యతి=విఱ్ఱవీఁగుచున్నది-విజృంభించుచున్న దనుట. ఇట విగ్రహము ఆరూఢమగుటయు, విదగ్ధలీలలు అగూఢ మగుటయు, కిశోరభావము అనష్టమగుటయు, యౌవనము కందళించుటయొక్క లక్షణములని తెలియునది.

ఉ. మానవలీలయున్ నిరుపమానమహామహిమానుభావమున్
మేనిపరిగ్రహంబు మితి మీఱిన ప్రౌఢియు బాల్యచాపలా
నూనవిలాసమున్ ననమనోహరయౌవనమున్ జెలంగ నెం
తేనియు హర్షవిస్మయము లిచ్చఁ జెలంగ వెలుంగు నామదిన్. 6

తా. మనుష్యభావమును దాల్చియుండియు పూతనాసంహారాదులచేఁ దన ప్రభావము వదలక నెఱపుచుండునదియు, వృద్ధిక్షయములు లేనిదయ్యు శరీరమునఁ బెరుఁగుచున్నదియు, సర్వజ్ఞమయ్యును యౌవనము వచ్చినందులకు సూచకముగాఁ బ్రౌఢములైనలీలలు పచరించునదియు, బాల్యము తీసిపోవకుండునదియు, యౌవనము తలసూపుచుండునదియు, ఇట్టిదట్టిదని నిర్వచింపరానిదియు, మొట్టమొదటిదిగావున జగతున కెల్ల కారణమైనదియు, అగు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము నామనస్సునందు మిక్కిలి చెలరేఁగుచున్నది.

అవ. లోకమునందలి సమస్తమనోజ్ఞవస్తువులకంటె శ్రీకృష్ణుఁడే అతిమనోజ్ఞుఁ డని కవి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ తే తే భావా స్సకలజగతీలోభనీయప్రభావాః
నానాతృష్ణా సుహృది హృది మే కామ మావిర్భవన్తు।
వీణావేణుక్వణితలసితస్మేరవక్త్రారవిన్దా
న్నాహం జానే మధుర మపరం నన్దపుణ్యామ్బురాశేః॥ 7

టీ. సకల...ప్రభావాః...సకల=సమస్తమైన. జగతీ = జగములకును, లోభనీయ = మిక్కిలి ఆశింపఁదగిన. ప్రభావాః = సామర్థ్యములు గలవి-లేక మహిమలు

గలవి, అగు, తేతే=ఆయాప్రసిద్ధములైన, భావాః = భావములు - పదార్థములు, నానా...సుహృది - నానా=అనేకములైన-పుత్త్రకళత్రధనధాన్యాది విషయములైన, తృష్ణా=పేరాసలకు, సుహృది=మిత్త్రమైన, మే=నాయొక్క, హృది=హృదయము నందు, కామం=యథేచ్ఛముగా, అవిర్భవన్తు=పుట్టునుగాక-నాహృదయము అనేక విధములైన పేరాసలచే పూరితమైనదిగావున లోకమునందలిరమ్యపదార్థంబు లెల్లను దానికి మిక్కిలియింపై యాసగొలుపుచుఁ బ్రకాశించుఁగాక యనుట, అయినప్పటి కిని, వీణా...విన్దాత్ -వీణా=వీణియవలె నున్న, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, క్వణిత =ధ్వనిచేత, లసిత=ప్రకాశించుచున్న, స్మేర=చిఱునగవుతోఁ గూడిన, వక్త్ర+ అరవిన్దాత్=ముఖకమలము గలదైన, నంద...రాశేః-నంద=నందునియొక్క, పుణ్య +అమ్బురాశేః-పుణ్య=సుకృతరూపమైన, అమ్బురాశేః=సముద్రముకంటెను - సముద్రమువలె అపారమై యున్ననందుని పుణ్యసమూహమే యిట్లు పుట్టిన దని చెప్పఁ దగిన శ్రీకృష్ణునికంటెను, మధురం=మనోజ్ఞమైన అపరం = మఱియొకవస్తువును, అహం=నేను, నజానే=ఎఱుఁగను-శ్రీకృష్ణుఁడే లోకోత్కృష్టమనోహరుఁ డనుట. లోకోత్కృష్ట మైనయిట్టిమనోజ్ఞత్వమునకు 'వేణుక్వణిత' మను 'స్మేరవక్త్రారవింద' మను పోషకము లని తెలియునది. లోకమునందు అత్యంతలోభనీయము లైనవస్తువులు పెక్కులు. హృదయము పేరాసలచే అత్యంతచపలమైనది గాన ఒక్కొక్కవస్తువునందును దగులుపడినది. అట్టివస్తువులన్నిటిని అతిశయించి, యిట్టిచపలహృదయమును దనయందే లీనము సేసికొని మించునంతటిమాధుర్యాతిశయము, మంజులవేణునాదమును మందహాసముఖమును గలకృష్ణునికే కలదని యాశయము.

మ. అమితాశావశ మాహృదిన్ నిఖిలలోకశ్లాఘ్య మౌ పెక్కుభా
వము లెన్నేనియు నిల్చుఁ గాక విలసద్వంశీనినాదానుమో
దము మందస్మితసుందరం బగుయశోదానందపుణ్యాంబుసా
రముకన్నన్ మధురంబు లేదొకటి చర్చల్ సేయ నింకేటికిన్.7

తా. సర్వలోకములకును మిక్కిలియుఁ గోరఁదగినసౌందర్యాదిమహత్త్వములచేఁ బ్రసిద్ధము లైనవస్తువు లనేకములు గలవు. అవి పేరాసలకు పట్టయిన నాహృదయమందు మిక్కిలియు ఆసగొలుపుచుఁ బ్రకాశించినను బ్రకాశింపనీ. వీణవలె మొరయుచున్న వేణునాదముచే విలసిల్లుచు చిఱునవ్వుతోఁ గూడుచు తామరవలెనున్న మొగము గలవాఁడై నందునిపుణ్యసమూహమే యిట్లు పుట్టె ననఁదగిన శ్రీకృష్ణుని కంటె నుమనోజ్ఞ మైనపదార్థము మఱియొకటి నాకుఁ దెలియకున్నది.

శ్లో॥ సుకృతిభి రాదృతే సరసవేణునినాదసుధా
రసలహరీవిహారనిరవగ్రహకర్ణపుటే।

వ్రజవరసున్దరీముఖసరోరుహసారసికే
మహసి కదాను మజ్జతి మదీయ మిదం హృదయమ్॥ 8

టీ. సుకృతిభిః=పుణ్యాత్ములచేత, ఆదృతే=ఉపలాలింపఁబడినదియు, సరస... పుటే-సరస=రసయుక్తమైన, వేణునినాద=వేణుధ్వనియనెడి, సుధారస=అమృత రసముయొక్క లహరీ=ప్రవాహమందు, నిరవగ్రహ=నిరాటంకమైన, కర్ణపుటే=చెవి పుటముగలదియు-అమృతరసప్రవాహమువలె అత్యంతభోగ్యముగా నిగుడుచున్న వేణు నాదమును సొంపుగా ఆలించుచున్నది యనుట, వ్రజ...సారసికే-వ్రజ=వ్రేపల్లెయందలి, వర=శ్రేష్ఠమైన, సున్దరీ=చెలువలయొక్క-గోపస్త్రీలయొక్క, ముఖసరోరుహ=ముఖ పద్మవిషయమయి, సారసికే=రసజ్ఞమైనదియు-గోపస్త్రీల తామరలవంటి మొగముల సౌందర్యసౌకుమార్యాదిరసములను చుంబనాదులచే అనుభవించు నేర్పుగలది యనుట, 'ముఖసరోరుహసన్మధుపే' అనుపాఠమున, ముఖసరోరుహ=మొగమనెడి తామర యందు సత్=శ్రేష్ఠమైన మధుపే=తుమ్మెదయైనదియు-తామరయందలి రసమును గ్రోలుతుమ్మెదవలె గోపస్త్రీముఖతామరసములరసమును ఆస్వాదించునదియనుట. ఇట్టి దైన, మహసి=తేజస్సునందు-కృష్ణాఖ్యమైన తేజస్సునం దనుట, మదీయం=నాదైన, ఇదం=ఈ, హృదయం=మనస్సు, కదాను=ఎప్పుడు, మజ్జతి = మునుఁగును - ఆ తేజస్సు నందు నాహృదయము ఎపుడు పూర్ణముగా లీన మగునో యనుట.

చ. విమలతపోధనామృతము కై వేణురవామృతసారపూరవి
స్రమపదకర్ణగోళము వ్రజప్రమదాముఖపద్మచంచరీ
కము కమనీయనాకవాస కామజనావన మైనదివ్యతే
జమున మునుంగు టెన్నఁడొకో కై చల్లగ నుల్లము పల్లవింపఁగన్.

తా. పుణ్యాత్ములచే నుపలాలితమైనదియు, అమృతరసప్రవాహమువలె నిగుడు చున్న వేణునాదములను ఎచ్చరికతో నాలించుచుండునదియు, గొల్లచెలువల ముఖార విందముయొక్క భోగ్యతను ఆస్వాదించుటయందు రసజ్ఞమైనదియు, అగు శ్రీకృష్ణాఖ్య తేజమునందు నామనస్సు ఎపుడు పూర్ణముగా లీనమగునో.

శ్లో॥ తృష్ణాతురే చేతసి జృమ్భమాణాం, ముష్ణన్ముహుర్మోహమహాన్ధకారమ్।
పుష్ణాతు నః పుణ్యదయైకసిన్ధోః, కృష్ణస్య కారుణ్యకటాక్షకేళిః॥ 9

టీ. పుణ్య...సిన్ధోః-పుణ్య=పుణ్యముయొక్కయు, దయా=దయయొక్కయు, ఏక=ఏకరూపమైన, సిన్ధోః=సముద్రమైన-అపారమైనదయయు పుణ్యమును గలవాఁ డైన, కృష్ణస్య=కృష్ణునియొక్క, కారుణ్య...కేళిః-కారుణ్య=కరుణచేఁ బ్రయుక్త మైన, కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్క, కేళిః=క్రీడ-విలాసముగా నిగుడుట,

తృష్ణ+ఆతురే-తృష్ణ=పేరాసచేత, ఆతురే=తమకించుచున్న, చేతసి=మనస్సునందు, ముహుః=మాటికి, జృమ్భమాణం=విజృంభించుచున్న, మోహ...కారం-మోహ=మోహమనెడి, మహత్+అన్ధకారం=కటికచీకటిని, ముష్ణన్=హరించుచున్నదై, నః=మమ్ము, పుష్ణాతు=పోషించుఁగాక. చేతము 'తృష్ణాతుర' మైనది గావుననే 'మోహమహాంధకార' ము అందు 'జృంభమాణ' మైనది. ఇట్టి జృంభమాణ మహామోహమును 'దయైకసింధుః' డగుటచే బోఁగొట్టునంత దయాతిశయము గలవాఁడును, 'పుణ్యైకసింధుః' డగుటచే 'కటాక్షకేళి' చేతనే పోఁగొట్టునంత శక్త్యతిశయము గలవాఁడును అగు నని గ్రాహ్యము.

మ. అమితాశావశ మైననామది నవశ్యం బైనమోహాంధకా
రము గారుణ్యకటాక్షవీక్షణవిభారాశిన్ విఘాలించి నె
య్యమునం బ్రోచు దయాపయోధి ఘనపుణ్యశ్రీదారుణ్యకర్మంది బృం
దమనోలోచనసాధుసేవధి ప్రమోదం బొప్ప నెల్లప్పుడున్. 9

తా. పుణ్యస్వరూపుఁడును దయానిధియు నగు శ్రీకృష్ణుని కరుణాకటాక్షము లీలగా బాలసి, పేరాసచే నా మనస్సున మాటికి చెలరేఁగుచున్న అజ్ఞాన మనెడి పెనుఁజీఁకటిని హరించి, మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ నిఖిలనిగమమౌళిలాలితం పద, కమలం పరమస్య తేజసః ।
వ్రజభువి బహుమన్మహేతరాం సర, సకరీషవిశేషరూషితమ్॥ 10

టీ. పరమస్య=సర్వోత్కృష్టమైన, తేజసః=శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజముయొక్క, నిఖిల...లాలితం-నిఖిల=సమస్తములైన, నిగమ=వేదములయొక్క, మౌళి=శిరస్సులచేత-వేదాంతములచేత ననుట, లాలితం=లాలింపఁబడినదియు, వ్రజభువి-వ్రజ=వ్రేపల్లెయొక్క, భువి=భూమియందు, సరస...రూషితమ్-సరస=రసయుక్తమైన, కరీషవిశేష=రేణముచేత, రూషితమ్=పూయఁబడినదియు, 'భూషితమ్' అనుపాఠమున, అలంకరింపఁబడినదియు, అగు, పదకమలం=అడుగుఁదామరను, బహుమన్మహేతరాం=మిక్కిలియు బహూకరించుచున్నాము-గొప్పగా నెన్నుచున్నామనుట, వేదశిరస్సు లెక్కడ! వ్రేపల్లెవీథు లెక్కడ: అలంకారభూతమైన పాదకమలము వ్రజభూమికరీషముచేత రూషితమైనది అని పరత్వాతిశయమును సౌలభ్యాతిశయమును సూచితములు.

మ. సిరి కేల్దమ్ములనొత్తఁగా శ్రుతివధూసీమంతసింధూరసుం
దరమై యొప్పెసలార నందముగ మందస్ నందగోపాలమం
దిరశాలాంతకరీషరూషితరసోద్దీర్ణంబు తాపాదము
ల్పరమానందముఁ జేయు నామదికి సుహ్లానంబు గల్పించుచున్. 10

తా. వేదాంతములం దుపలాలిత మయ్యు, వ్రేపల్లెవీథులయందలి రేణముచేఁ బూయంబడి యొప్పుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యమహాతేజస్సుయొక్క పాదపద్మమును మిక్కిలి గొనియాడుచున్నాము.

శ్లో॥ ఉదారమృదులస్మితవ్యతికరాభిరామాననం
ముదా ముహురుదీర్ణయా మునిమనోమ్బుజామ్రేడితమ్ ।
మదాలసవిలోచనవ్రజవధూముఖాస్వాదితం
కదా ను కమలేక్షణం కమపి బాలమాలోకయే ॥ 11

టీ. ఉదార...మాననమ్-ఉదార = గంభీరములును, మృదుల=కోమలములును అగు, స్మిత=చిఱునగవుయొక్క, వ్యతికర=సంకరముచేత-మిశ్రణముచేత, అభిరామ=మనోహరమైన, ఆననం=ముఖము కలవాఁడును, చిఱునవ్వు కూడుటచే మఱింత గొనబుచూపు మొగము గలవాఁడనుట, ముహుః=మాటికిని, ఉదీర్ణయా=ఉరవడించిన, పయింబయిం నతిశయించుచున్న, ముదా=సంతోషముచేత, ముని...మ్రేడితం-ముని=మునులయొక్క-హృదయమునందు మననము సేయువారియొక్క, మనోమ్బుజ=హృదయకమలములందు, ఆమ్రేడితమ్-ద్విగుణీకృతము-ఇనుమడి-యైనవాఁడును-మునులు హృదయమునందు 'మృదులస్మితాభిరామానన' మును ధ్యానింపఁగా మాటికి సంతోషము హెచ్చుటచే అందు శ్రీకృష్ణస్వరూపభోగ్యతావిభవమును ఇనుమడిగా అతిశయించుచుండుననుట, మదా...స్వాదితం-మద=యౌవనమదముచేత, అలస=మందములైన, విలోచన=కన్నులు గల, వ్రజవధూ=గోపస్త్రీలయొక్క, ముఖ=ముఖములచేత, ఆస్వాదితం=అనుభవింపఁబడుచున్నవాఁడును-గోపస్త్రీలు యౌవనమదముచే మందటిల్లిన మోహంపుఁజూపుల్కలు నిగిడ్చియుఁ చుంబనాదులిడియు, శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క భోగ్యతారసమును అనుభవింతురనుట, కమల + ఈక్షణం=తామరరేకులవంటి కన్నులు గలవాఁడును, కమపి=ఇట్టిట్టిదని చెప్పరానివాఁడును, అగు, బాలం = బాలుని-చిన్నకృష్ణుని, కదా ను = ఎప్పుడు, ఆలోకయే=చూతునో.

ఉ. కన్నులకొద్దిఁ జూచి వ్రజ । కాంతలు వేడుక ముద్దులాడఁగా
సన్నపునవ్వువెన్నెలలు । సల్లఁగఁ జల్లఁగ నెల్లమానులున్
సన్నుతమానసాబ్జముల । సారెకు సారె వహింప మించున
క్కన్నులపండువైనముఖ । కంజము రంజిలు బాలుఁ గాంచెదన్. 11

తా. ఉదారమును సుకుమారము నైన మొలకనవ్వు దొరయుటచే మఱింత ముద్దులుమ నెమ్మొగము గలిగి, అట్టి ముద్దుమొగము తోడిరూపును మునులు హృదయంబున మననము సేయుటచే మాటికి నెలరేఁగుచున్న సంతోషమువలన వారల హృదయకమలములందు రెండింతలుగా నతిశయించుచును, యౌవ్వనంపు మత్తుచే సుందటిలిన

చూడ్కులు నిగిడ్చియు చుంబించియు తనభోగ్యతావిభవమును గొల్లచెలువలు అనుభవింపఁగా, తామరరేకులవంటికన్నులు గలిగి, ఇట్టిదని వర్ణింపరాక వెలుంగుచున్న బాలకృష్ణుని ఎప్పుడు చూతునోకదా!

శ్లో॥ వ్రజజనమదయోషిల్లోచనోచ్ఛిష్టశేషీ
కృత మతిచపలాభ్యాం లోచనాభ్యా ముభాభ్యామ్।
సకృదపి పరిపాతుం తే వయం పారయామః
కువలయదళనీలం కాంతిపూరం కదాను॥ 12

టీ. వ్రజ...కృతమ్-వ్రజజన = వ్రేపల్లెలోనిజనులయొక్క, మద=యౌవనమదము గలిగిన, యోషిత్=స్త్రీలయొక్క, లోచన = నేత్రములచేత, ఉచ్ఛిష్ట = ఉచ్ఛిష్టమాత్రము, శేషీకృతం = మిగిలినదిగాఁ జేయఁబడినదియు, కువలయ...నీలం - కువలయ=నల్లగలువలయొక్క, దళ = రేకులవలె, నీలం = నల్లనైనదియు, అగు, కాంతిపూరమ్ = (శ్రీకృష్ణునిమేని) కాంతిప్రవాహమును-ఇచట 'మదయోషిత్' అని స్త్రీలను యౌవనమదము గలవారినిగాఁ జెప్పుటచే యౌవనమదప్రయుక్తమైనమోహాతిరేకముచే ఆకాంతిపూరమును గన్నులచే మిక్కిలి డిగ్గఁద్రాగి రనియు కావుననే అందు ఉచ్ఛిష్టమాత్రము మిగిలినదనియు భావము, తే = అ-దౌర్భాగ్యమునందుఁబ్రసిద్ధులమైనయునుట, లేక, తే = నీయొక్క-ఇది కృష్ణునిసంబోధించి చెప్పుమాట, దీనికి కాంతిపూరముతో అన్వయము. వయం=మేము, అతిచపలాభ్యామ్ = మిక్కిలి చపలములైన, లోచనాభ్యాం=కన్నులు, ఉభాభ్యామ్ = రెంటిచేత, సకృత్ అపి = ఒకమాఱైనను, పరిపాతుం=పానముసేయుటకు, కదాను = ఎపుడు, పారయామః = శక్తులమగుదుమో-గోపస్త్రీలు యౌవనంపుపరులువెల్లున డిగఁద్రావి యుచ్ఛిష్టమాత్రమే మిగిల్చియున్న యానల్లనికాంతిపూరమును మాకోర్కిదీర రెండుకన్నులార ఒక్కమాఱైనను ఎప్పుడు ద్రావఁ గలుగుదుమో యని యర్థము.

మ. కొమరుంబ్రాయపుమబ్బు గుబ్బతిలఁ గోర్కుల్ జొబ్బిలన్ వల్లవ
ప్రమదల్ గన్నుల నాని యాని దిగుపాఱఁజన్ శేషమై పొల్చునా
రమణీయోత్పలకాంతిపూర మెదురై ర్గా నొక్కమాఱైనఁ బాం
కముగా నీకనుదోయి నానఁ గలభాగ్యం బెన్నఁడో కల్గెడున్. 12

తా. యౌవనపుమదంబు నివ్వటిలుగొల్లచెలువలు మోహాతిరేకమున డిగఁద్రావఁగా ఉచ్ఛిష్టమాత్రమే మిగిలిన ట్లున్నదై, నల్లకలువరేకులంబోనిచాయ గలదై, యొప్పునీకాంతిప్రవాహమును గృష్ణా! మారెండుకన్నులార ఒకపరియైనను ద్రావఁగలుగుట యెన్నఁడోకదా!

శ్లో॥ ఘోషయోషిదనుగీతయౌవనం, కోమలస్తనిత వేణునిస్వనమ్।
సారభూతమభిరామసమ్పదాం, ధామ తామరసలోచనం భజే॥ 13

టీ. ఘోష...యౌవనమ్-ఘోష = వ్రేపల్లెయందున్న, యోషిత్ = స్త్రీలచేత -గోపికలచేత ననుట, అనుగీత = అనుసరించి గానము సేయఁబడుచున్న, యౌవనమ్ = ఎలప్రాయము గలదియు గోపికలు కృష్ణునియౌవనవిభవమునకుఁ జొక్కి దానిని గూర్చి వర్ణించి పాటలు పాడుదు రనుట, కోమల...స్వనమ్ - కోమల=మృదువైన, స్తనిత = ఉఱుమువంటి, వేణు = పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నిస్వనం = నాదము గలదియు- ఉఱుమనుటచే గంభీరముగాను, లేఁతయుఱు మనుటచే ఉఱుమువలె భయంకరము గాక సుఖావహముగాను, ఉండున దనుట-గంభీర మగునొప్పధ్వని గలిగియు కర్ణ సుఖావహమైయుండున దని యర్థము. ఇట్టివేణునాదము గలదియు, అభిరామ సంపదామ్ - అభిరామ = మనోజ్ఞములైన, సంపదాం = సిరులయొక్క - మనోజ్ఞము లైన సౌందర్యసౌకుమార్యాదులగు సొంపుపెంపులయొక్క, సారభూతం = సారాంశ మైనదియు-సౌందర్యాదులసార మనుట-ఒప్పిదములలోనెల్ల ఒప్పిద మైనది అనుట, తామరసలోచనం = తామరలవంటికన్నులు గలదియు, అగు, ధామ = తేజమును, భజే=సేవించుచున్నాను.

ఉ. వ్రేజవరాంగ్రదు జవ్వనపుఁబిన్నసువుం గొనియాడఁగా ముఖాం
భోజమునందు లేయుఱుముఁబోనిరవంబున వేణు వొప్ప రా
రాజితకాంతిసంపదలఁబరాశి యనన్ వెలుఁగొందుశారదాం
భోజదళాక్షు దైవతవిభుం ద్రిజగత్పతి నాశ్రయించెదన్. 13

తా. వ్రేపల్లెయందలిగోపికలు తనయౌవనమునుగూర్చి వర్ణించుచు పాటలు పాడఁగా, పిల్లఁగ్రోవి లేఁతయుఱుమువలె గంభీరముగాను కర్ణసుఖముగాను మ్రోయఁగా, చక్కనివానిలో నెల్లఁ జక్కనిదై తామరరేకు వంటికన్నులు గలిగి వెలుఁగుచుండు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ లీలయాలలితయావలమ్బితం, మూలగేహమివమూర్తిసమ్పదామ్।
నీలనీరదవికాసవిభ్రమం, బాలమేవ వయ మాద్రియామహే॥ 14

టీ. లలితయా=సుందరమైన, లీలయా = విలాసముచేత, అవలమ్బితం = ఆశ్ర యింపఁబడినవాఁడును-మనోజ్ఞములైన లీలలకు పట్టయినవాఁ డనుట, మూర్తిసమ్ప దామ్ = ఆకారముయొక్క సంపదలకు-శరీరముయొక్క చక్కఁదనంపు పెంపులకు, మూలగేహమివ = మొదలి ఇంటివలె-పుట్టమొదట పుట్టినచోటువలె-నున్నవాఁడును- ఆకార సౌందర్యవిశేషములు మొదట ఇక్కడనుండియే పుట్టినవి గాని మఱెచ్చటను గాదనుట, నీల...విభ్రమం-నీల = నల్లని, నీరద = మబ్బుయొక్క, వికాస = ప్రకా శముయొక్క, విభ్రమమ్ = విలాసము గలవాఁడును-నల్లనిమేఘముయొక్క కాంతివి లాసము గలవాఁడును-నల్లనై విలాసము దొలఁకుచున్నకాంతి గలవాఁడనుట, అగు, బాలమేవ=బాలుఁ డగుకృష్ణునే, వయం=మేము, ఆద్రియామహే = ఆదరించుదు

న్నాము-అత్యంతప్రేమభక్తిపూర్వకముగాఁ గయికొనుచున్నార మనుట. 'ఆశ్రయామహే' అనుపాఠమున ఆశ్రయించుచున్నా మని యర్థము. లలితము లైనలీలలును సౌందర్యాతిశయమును విలాసము గులుకు నల్లనికాంతియుఁ గల కృష్ణునిబాల్యవేషమునందే కవికి వ్యామోహ మని తెలియునది.

శా. బాలుర్ మోహనవేషలీలు మురళీపాండిత్యశీలుర్ దయా
లోలుర్ సాంద్రఘనాఘనావళినిభుల్ గోపకన్యానుత
శ్రీలావణ్యవయోవిశాలు నవనీరేజాయతాక్షిప్రభా
జాలుర్ సర్వకళాలవాలు నతివాంఛం గొల్తు నానెమ్మదిన్. 14

తా. చెలువంపులీలలకుఁ బట్టయి, ఆకారముయొక్క చక్కదనంపుసొంపులకెల్ల మొదలిటెంకియై, నల్లనిమబ్బువంటి కాంతివిలాసము గులుకుచు నున్న చిన్నిబాలకుఁ డగుకృష్ణునియందే మాకు ఆదరాతిశయము.

శ్లో॥ వన్దే మురారేశ్చరణారవిన్ద, ద్వన్ద్వం దయా దర్శితశైశవస్య।
వన్దారుబృన్దారకబృన్దమౌళి, మన్దారమాలావినిమర్దభీరు॥ 15

టీ. దయా...శైశవస్య-దయా=కారుణ్యముచేత, దర్శిత=చూపంబడిన, శైశవస్య=బాల్యముగలవాఁడైన-కారుణ్యముచేత బాలుఁడైయవతరించి బాల్యలీలలు నెఱపినవాఁ డైన యనుట, మురారేః = శ్రీకృష్ణమూర్తియొక్క, వన్దారు...భీరు-వన్దారు=మ్రొక్కుచున్న, బృన్దారక=దేవతలయొక్క, బృన్ద = సమూహముయొక్క, మౌళి=శిరములయందున్న, మన్దారమాలా = కల్పవృక్షపుష్పమాలికలయొక్క, వినిమర్ద=సమ్మర్దనమునకు-రాపిడికి, భీరు = భయపడుచున్నదైన-కల్పవృక్షపుపూదండలు శిరములందు ముడుచుకొన్న దేవతలు లెక్కింపరానట్లు వచ్చి మ్రొక్కఁగా వారు అపారసంఖ్యగలవా రగుటచే వారిశిరములనుండియు అపారముగాఁ దొరగు చున్నయా పూదండలరాపిడికి జంకుచున్నది యనుట, ఇట్టి, చరణారవిన్దద్వన్ద్వమ్-చరణ+అరవిన్ద=పాదపద్మములయొక్క, ద్వన్ద్వమ్ = దోయినిగూర్చి, వన్దే = నమస్కరించుచున్నాను. పూదండలరాపిడిని చెప్పుటచే అవి అపరిమితములుగా నుండవలయుననియు, అవి అట్లగుటకు వానినిదాల్చి మ్రొక్కునట్టిదేవతలును అపరిమితసంఖ్యలుగా నుండవలయు ననియు, అపరిమితదేవతలచే మ్రొక్కుగొనుటకు వాఁడు దేవదేవుఁడుగా నుండవలయు ననియు, భావములు ధ్వనించుచున్నవి. పూదండలరాపిడికి భయపడునట్లు చెప్పుటచే ఆపాదపద్మములు అతిసుకుమారము లగుటయు సూచితము.

మ. దితిజానీకముఁ ద్రుంప మానితతి వర్తింపన్ యశోదాదయో
దితకైశోరకళావిలాసుఁ డగునాదేవాదిదేవోత్తముల్

నతబృందారకబృందమౌళివిలసన్మందారమాలాంతరం
గితధారాళమరందబిందుమృదులాంఘ్రిద్వంద్వు సేవించెదన్.

తా. కారణముచే బాలుఁడై యవతరించి బాల్యలీలలు సలుపుశ్రీకృష్ణమూర్తికి ప్రేమతో అపరిమితదేవతాసమూహములశిరంబులందుండి అవ్వారిగా కల్పవృక్షపుష్ప మాలికలు దొరఁగగా, ఆమాలికలమిక్కుటపురాపిడికిఁ దాళలేక గొందుచున్న యతనిపాదారవిందయుగళమునకు నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ యస్మిన్నృత్యతి యస్యశేఖరభరైః క్రౌఞ్చద్విషశ్చన్ద్రికీ
యస్మిన్దృప్యతి యస్య ఘోషసురభిం జిఘ్రన్వృషో ధూర్జటేః।
యస్మిన్సజ్జతి యస్య విభ్రమగతిం వాఞ్ఛన్హరేః సిన్ధుర
స్తద్బృన్దావనకల్పకద్రుమవనం తం వా కిశోరం భజే॥ 16

టీ. క్రౌఞ్చద్విషః=(క్రౌంచపర్వతమునకు విరోధియైన) కుమారస్వామియొక్క, చన్ద్రికీ = నెమిలి, యస్య = ఏకృష్ణునియొక్క, శేఖర = సిగయందలినెమిలిపురిదండలయొక్క, భరైః = సమృద్ధులచేత-సిగయందు మిక్కిలి చెరువుకొని యున్న నెమిలి పురులచేత ననుట, యస్మిన్ = ఎందు - ఏవనమునందు, నృత్యతి=నర్తించుచున్నదో-కృష్ణునిసిగయందలినెమిలిపురులను జూచి నెమిలి యని తలఁచి కుమారునినెమిలి యాడుచున్నదనుట-అవి ఒకటిరెండుపురులు కాక 'భరైః' అని సమృద్ధులను జెప్పుటచే నెమిలిపురులబాహుళ్యమును, దన్మూలమున నెమిలి యనుభ్రాంతియు, సిద్ధించినదని తెలియునది, ధూర్జటేః=శివునియొక్క, వృషః = వృషభము, యస్య = ఏకృష్ణునియొక్క, ఘోష=వ్రేపల్లెయందలి, సురభిం=ధేనువును, జిఘ్రన్ = (యోనిదేశమును) ఆఘ్రాణించుచున్నదై, యస్మిన్ = ఏవనమందు, దృప్యతి = గర్వించుచున్నదో, 'హృష్యతి' అనుపాఠమున 'హర్షించుచున్నదియో' యని యర్థము, హరేః = ఇంద్రునియొక్క, సిన్ధురః=గజమైన ఐరావతము, యస్య = ఏకృష్ణునియొక్క, విభ్రమగతిం = విలాసముతోఁ గూడిననడను, వాఞ్ఛన్ = కోరుచున్నదగుచు, యస్మిన్ = ఏవనమందు సజ్జతి=ఆసక్తిగలది యగుచున్నదో, తత్=ఆ, బృన్దా...వనమ్-బృన్దావన = బృందావనమందున్న, కల్పకద్రుమ = కల్పవృక్షములయొక్క, వనం=వనమునైనను, తం = ఆ, కిశోరంవా = బాలకుఁడైన కృష్ణునైనను, భజే=సేవించుచున్నాను. ఇచట కుమారుని నెమిలి, శివునియెద్దు, ఇంద్రునియేనుఁగును కృష్ణుఁ డున్నబృందావనమునకు వచ్చెననుటచే ఆవాహనముల నెక్కి కుమారుఁడును, శివుఁడును, ఇంద్రుఁడును అచటికి కృష్ణుని సేవింపవచ్చిరనియు, కాఁబట్టి కృష్ణుఁడు దేవదేవుఁడనియుఁ దెలియునది. అట్టికుమారాదిదేవతలును దేవదేవుఁ డగు కృష్ణుఁడును చరించిన యాబృందావనకల్పకద్రుమవనము అత్యంతపావన మగుటచే దానిని భజించుటయు, శివాదులకును వందనీయుఁ డగుదేవదేవుఁ డగుటచే శ్రీకృష్ణుని భజించుటయుఁ, గవి చెప్పినాఁ డని తెలియునది.

శా॥ ఎందే నెవ్వనిమౌళిఁ గాంచి గుహవాహేంద్రంబు నర్తించుఁ దా
నెందే నెవ్వనియానరీతి హరిమత్తేభంబుఁ గాంక్షించుఁ దా
నెందే నెవ్వనిమంస మూర్కొనుచు భూతేశాశ్వముం బొంగు నా
బృందారణ్యసురద్రుమసాంద్రవని నాకృష్ణున్ మదిం గొల్చెదన్. 16

తా. ఏవనమందు ఎవ్వనిసిగయందలినెమిలిపురులజొంపమును జూచి సేవార్ధము వచ్చినకుమారస్వామియొక్క నెమిలి అది యొకనెమిలి యని తలఁచి యాడునో, ఏవనమందు ఎవ్వనిక్రీపల్లెగోవుయొక్క యోనిదేశము నాఘ్రాణించుచు శివునివృషభము విఱ్ఱవీఁగునో, ఏవనమందు ఎవ్వనివిలాసంపునడకను జూచి ఇంద్రునియేనుఁగయిన ఐరావతము ఆప్రదేశమునం దాసక్తిగలది యగునో, అట్టి పరమపవిత్రమైన బృందావనమందలి ఆకల్పవృక్షములతోఁటను దేవదేవుఁడైన ఆబాలకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ అరుణాధరామృతవిశేషితస్మితం, వరుణాలయానుగతవర్ణవైభవమ్।
తరుణారవిన్దదళదీర్ఘలోచనం, కరుణామయం కమపి బాలమాశ్రయే॥

టీ. అరుణా...స్మితం-అరుణ = ఎఱ్ఱనైన, అధర + అమృత = అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమగుఅధరముచేత, విశేషిత = అతిశయించినదిగాఁ జేయఁబడిన, స్మితం = చిఱునవ్వుగలవాఁడును-చిఱునవ్వే మిక్కిలిసొగసైనది మఱి యది అమృతప్రాయమై యెఱ్ఱనై యుండు పెదవియందు నెలకొనుటచే దానిమనోజ్ఞత మిక్కిలియు నతిశయించినదనుట, వరుణ...వైభవం-వరుణాలయ = సముద్రముచేత, అనుగత = అనుకరింపఁబడిన, వర్ణ = దేహచ్ఛాయయొక్క, వైభవమ్ = విభవము గలవాఁడును-సముద్రమువలె నల్లనైనదేహకాంత్యతిశయముగలవాఁడనుట, తరుణ...లోచనమ్-తరుణ = లేఁతయైన, అరవిందదళ = తామరరేకులవంటి, లోచనమ్ = కన్నులుగలవాఁడును, కరుణామయం = కరుణాస్వరూపుఁడును, 'కరుణాలయమ్' అనుపాఠమునఁ గరుణకు స్థానమైనవాఁడని యర్థము, కమపి = వాచామగోచరుఁడును. అగు, బాలం = బాలకృష్ణుని, ఆశ్రయే = ఆశ్రయించుచున్నాను.

ఉ. చల్లనివాని నవ్వు వెదఁజల్లెడువాని దయారసంబు జొ
బ్బిల్లెడువానిఁ గెంపుజిగిఁ బెంపు సెలంగెడుమోవివాని సం
ఫుల్లసరోజనేత్రములఁ బొల్చినవానిఁ బయోధి వీచికా
వేల్లితనీలనీరదనవీనతనుద్యుతివానిఁ గాంచెదన్. 17

తా. ఎఱ్ఱనై యమృతమువలె అతిభోగ్యమైయుండు అధరమునందుఁ దొలఁకుటచే మఱింతసొగసు గులుకుచున్న చిఱునవ్వు గలవాఁడును, సముద్రము ననుకరించు నల్లనికాంతి పెంపుగలవాఁడును, లేఁదామరరేకులవంటికన్నులు గలవాఁడును, కరుణాస్వరూపుఁడును, వాచామగోచరుఁడును అగుబాలుని శ్రీకృష్ణుని ఆశ్రయించుచున్నాను.

శ్లో॥ లావణ్యవీచీరచితాఙ్గభూషాం, భూషాపదారోపితపుణ్యబర్హామ్।
కారుణ్యధారాళకటాక్షమాలాం, బాలాం భజే వల్లవవంశలక్ష్మీమ్॥

టీ. లావణ్య...భూషామ్-లావణ్య = ముత్తెపుతేటవంటికాంతివిశేషముయొక్క, వీచీ=అలలచేత-అలలవలె పయిపయి నిగుడుచున్నయాకాంతిప్రసారముచేత ననుట, రచిత = రచింపఁబడిన, అంగ=అవయవములయొక్క, భూషాం=భూషణము గలదియు, లావణ్యమే అవయవముల కొకభూషణముగా నున్నది యనుట, భూషా...బర్హామ్-భూషా=భూషణముయొక్క, పద=స్థానమును, ఆరోపిత=ఎక్కింపఁబడిన, భూషణస్థానీయమైన-భూషణముగాఁ జేయఁబడిన యనుట, పుణ్యా=పవిత్రమయిన, బర్హామ్-=నెమిలిపురిగలదియు-నెమిలిపురిని భూషణముగా సిగయందుఁ జెరువుకొన్నదియనుట, కారుణ్య...మాలామ్-కారుణ్య=కరుణారసముచేత, ధారాళ=ఎడతెగక నిగుడుచున్న కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్క, మాలాం=సమూహముగలదియు-కరుణచేఁగడగంటిచూడ్కులను మిక్కిలి నిగుడ్చుచున్నదియనుట, 'కారుణ్యధారాచ్ఛకటాక్ష' అను పాఠమున, కారుణ్య=కరుణయొక్క-ధారా=ఎడతెగకనిగుడుటచేత, అచ్ఛ = నిర్మలమైన-సుప్రసన్నమైన, కటాక్షమాలగలది-లేక, కారుణ్యధారారూపమైనకటాక్షమాల గలదియని యర్థము. బాలాం=లేఁతప్రాయముగలదియు, అగు, వల్లవ...లక్ష్మీమ్-వల్లవ=గొల్లవారలయొక్క, వంశ=కులముయొక్క, లక్ష్మీం=లక్ష్మిని-సకలసంపత్కారణమైన దానిని-చిన్నికృష్ణుని అనుట, భజే=భజించుచున్నాను.

చ. మెఱుఁగుల కేమి చక్కఁదనమే పదిలక్షలు సేయు మాయురే
సురుచిరపింఛదామకమె సొమ్ములలో వెల లేనిసొమ్మగుం
బరమకృపాకటాక్షసుమమాలిక బాపురె నందమందిరేం
దిరమురిపెంపుశైశవము సీటులు మీఱె నయారె కంటిరే. 18

తా. ముత్తెపుతేటవలె తలతలలాడుచు నిగుడుచున్నకాంతియే అవయవములకెల్ల అలంకారమయి వెలుంగఁగా, పవిత్రమయిన నెమలిపురిని సొమ్ముగా సిగయందు చెరువుకొని, కరుణచే మిక్కిలి కడగంటిచూడ్కులు పయిపయి నివ్వటిలఁగా గోపకులమునకు సకలసౌభాగ్యసంపదలు గూర్చులక్ష్మివలె వెలుఁగుచున్న బాలుండగు శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ మధురైకరసం వపుర్విభో, ర్మథురావీథిచరం భజామహే।
నగరీమృగశాబలోచనా, నయనేన్దీవరవర్ష వర్షితమ్॥ 19

టీ. మథురా...చరం-మథురా = మథురాపట్టణముయొక్క, వీథి=వీధులందు, చరం=సంచరించుచున్నదియు, మధుర...రసం-మధుర = సౌందర్యముయొక్క, ఏక

సుందరమైన, ఏక=ముఖ్యమైన, రసం=రసమైనదియు-సౌందర్యైక సారమైనదియనుట, నగరీ., వర్షితమ్-నగరీ=మథురయందలి, మృగశాబ=లేడిపిల్లయొక్క, లోచనా=కన్నుల వంటి కన్నులుగల స్త్రీలయొక్క, నయన=నేత్రము లనెడి, ఇన్దీవర=నల్లగలువలయొక్క, వర్ష=వర్షముచేత, వర్షితం=మిక్కిలి తడుపఁబడుచున్నదియు, నల్లగ్రుడ్డు కాంతితోఁ గూడిన చూడ్కులు అవ్వారిగా నిగుడ్పఁగా అవి నల్లగలువల చాలు కృష్ణుని మేనిపయిఁ గురిసినట్లు ఉండిన వనుట, ఇట్టిదైన, విభోః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, వపుః=శరీరమును, భజామహే=సేవించుచున్నాము-ఇట వపువు 'మథురైకరస' మైనది గావున స్త్రీలచూడ్కులను ఆకర్షించునది; మథురావీథి చరమైనది గావున మథురానగరి మృగశాబవిలోచనలందఱియొక్క చూడ్కులను ఆకర్షించునది. కనుక నగరిలో నున్న పెక్కు స్త్రీలు అతి కామవశమున అవ్వారిగాఁ జూడ్కులు నిగుడ్చుటచేత ఆ చూడ్కుల ప్రసార బాహుళ్యమును వర్షముగా రూపించినాఁడు. మఱియు నా చూడ్కులు నల్లగలువలుగా రూపించుటచే యౌవనవతులకే యట్టి నల్లని చూడ్కులు గలవు గాన ఆ స్త్రీల యౌవనము, వారి మోహాతిశయమునవును దన్మూలమైన దృష్టివర్షమునకు నుపయుక్త మగుచున్నది. మఱియు విలోచనములు 'మృగశాబ'ముల విలోచనములవంటి వనుటచే వాని వలె చూడ్కులకు బెదురులును గలిగియుండు ననియుఁ దెలియునది.

మ. అమరన్ సాహిణు లెల్ల నుల్లసిలఁగా నారట్టకంఖాణముం
  దుమికించం దిశలందుఁ గ్రేళ్లుఱుకుమా ధుర్యైక కాంతుల్ ఘన
  భ్రమ సేయన్ మధురావధూచపల నేత్రవాతనీలాబ్జవ
  ర్షము పైఁ గ్రమ్మగఁ జిత్రమై చెలఁగు కృష్ణస్వామినీక్షించెదన్.

తా. నిలువెల్లను ఒక చక్కఁదనంపు సారమే యగుచు, మథురాపట్టణపు వీథులను దిరుగుచుండు నా కృష్ణుని నెమ్మేనుఁ జూచి యా పురములోని స్త్రీలందఱును మరులుగొని నల్లగలువల చాలువలె నునుఁజూడ్కులు దానిపయి అవ్వారిగా వాన గురిసినట్లు నిగుడ్తురు. అట్టి కృష్ణుని మేనును భజించుచున్నాము.

శ్లో॥ పర్యాకులేన నయనాన్తవిజృమ్భితేన
  వక్త్రేణ కోమలదరస్మితవిభ్రమేణ।
  మన్ద్రేణ మఞ్జులతరేణ చ జల్పితేన
  నన్దస్య హన్త తనయో హృదయం ధునోతి॥ 20

టీ. పర్యాకులేన=చంచలమయిన, నయ... తేన-నయన+అంత=కడగన్నుల యొక్క, విజృమ్భితేన=నిక్కుచేతను-అతిశయముచేతను-చలించుచున్న కడగన్నుల పెంపు

సొంపున ననుట, కోమల...విభ్రమేణ-కోమల=సుకుమారమైన, దరస్మిత=చిఱునగవు యొక్క, విభ్రమేణ=విలాసము గలిగిన, వక్త్రేణ=మొగము చేతను, మన్ద్రేణ=గంభీరమును, మంజులతరేణ=మిక్కిలి మనోజ్ఞమును, అగు, జల్పితేన చ=మాట చేతను, నన్దస్య=నందుని యొక్క, తనయే=కుమారుఁడైన కృష్ణునియందు, హృదయం=హృదయము, ధునోతి= ఉద్యుక్తమగుచున్నది, 'దినోతి' అను పాఠమున, ప్రేమముగలది అగుచున్నది. హన్త= సంతోషము-లేక సంతాపార్థకము. కడగన్నుల బెళుకు, మొగమందలి చిఱునవ్వు వలుకు, గంభీరమయిన తియ్యని పలుకును జూచి కృష్ణుఁడు హృదయమును గలఁచుచున్నాఁడు. అహో! వాని నెప్పుడు చూడఁగలుగుదునో అని హంతశబ్దమునకు సంతాపమును అర్థము.

మ. బెళుకుంగన్నులు మోముచుట్టుఁ దిరుగన్ బింబాధరోష్ఠంబుపైఁ
దళుకున్వెన్నెల లీను లేనగవు బింబ క్రీల్ మాధురిం జెందఁగం
దళితాలాపసుధారుచుల్ చెవికి నానందంబు గా నందుమం
దల నానందముఁ జిందు బాలుని యశోదానందనుం గాంచెదన్.

తా. చంచలము అయిన కడగంటి చూపులును, లేఁత చిఱునగవు వలుకు నెమ్మొగమును, వీనులవిందై గంభీరమై వినఁబడు మాటయుఁ, జూపి నందకుమారుఁడగు కృష్ణుఁడు మా హృదయమునకు వ్యామోహము పుట్టి కలఁచుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కన్దర్పకణ్డూలకటాక్షబన్ధీ, రిన్దీవరాక్షీ రభిలాషమాణాన్ ।
మన్దస్మితాధారముఖారవిన్దా, న్వన్దామహే వల్లవధూర్తపాదాన్॥

టీ. కన్దర్ప...బన్దీః-కన్దర్ప=మన్మథుని చేత, కణ్డూల=తీఁటగలవియైన-ఇట తీఁట యనుటచే దుస్సహమైన యుద్రేకము గ్రాహ్యముగాన, దుస్సహమైన మన్మథవికారము యొక్క ఉద్రేకముగల, కటాక్ష=కడగంటిచూపులకు, బన్దీః=బందాలుఅయిన, కృష్ణుఁడు కామాతిరేకముచే నిగుడ్చు చూడ్కులకు మిక్కిలి వశమై ప్రవర్తించువారైన యనుట, ఇన్దీవర + అక్షీః=(నల్లగలువలవంటి కన్నులుగల) స్త్రీలను, అభిలాషమాణాన్=అభిల షించుచున్న వారును-కామప్రయుక్తములైన చూపులు నిగిడ్చి వారి మనస్సులను మిక్కిలి వశము చేసికొని వారితో రమింపఁగోరువారును-ఇట బహువచనము పూజ్యవాచకము, మన్ద...విన్దాన్-మందస్మిత=చిఱునవ్వునకు, ఆధార=పట్టుఅయిన, ముఖ + అర విన్దాన్=మోముఁదామర గలవారును, అగు, వల్లవధూర్తపాదాన్=గొల్లవిటకాఁడు గారిని-ఇట పాదశబ్దము పూజ్యవాచకము గనుక-గొల్లవిటకాండ్రమేటి యగు కృష్ణుని, పూజ్యవాచకమైన పాదశబ్దము బహువచనము గావున తక్కిన విశేషణములు నుబహు వచనము లైనవని తెలియునది. వన్దామహే=నమస్కరించుచున్నాము. గొల్లజాతి యందుఁ బుట్టిన విటకాఁడు గావున నే ఇందీవరాక్షులను మరులుకొన్న చూడ్కుల చేతను చిఱునవ్వు గలుగు మొగముచేతను వశపఱుచుకొని పొందఁగోరుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. సరసాపాంగతరంగరంగితవిలాసప్రౌఢిచే వగ్గమై
మరుబారిన్ వలిగుబ్బ లుబ్బి పులకింపం గొమ్మ డల్ వీడఁ ద
త్తఱపున్మేల్ సివమెత్తి మత్తిలినకాంతాపాళిలాలించుబి
త్తరపున్నవ్వు మొగంబునుం గలుగుధూర్తస్వామిఁ గీర్తించెదన్.

తా. మదనవికారము నుంచుకొన్న తనసొగసుంజూడ్కులను మిక్కిలియు లోనై నకలువకంటులను కామించుచును, జిఱునవ్వు దొలఁకుమోముఁ దామరతోడ బెడఁగు చూపు గొల్ల విటకాఁడగుకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాము.

శ్లో॥ లీలాటోపకటాక్షనిర్భరపరిష్వఙ్గప్రసఙ్గాధిక
ప్రీతే గీతివిభఙ్గసఙ్గరలసద్వేణుప్రణాదామృతే।
రాధాలోచనలాలితస్య లలితస్మేరే మురారే ర్ముదా
మాధుర్యైకరసే ముఖేన్దుకమలే మగ్నం మదీయం మనః॥ 23

టీ. రాధా...లాలితస్య-రాధా=రాధయొక్క, లోచన=కన్నులచేత, లాలితస్య = బుజ్జగింపఁబడినవాఁడైన - రాధ బుజ్జగింపుచూడ్కులతోఁ జూచుచున్న, మురారేః=కృష్ణునియొక్క, లీలా...ప్రీతే-లీలా = విలాసముయొక్క, ఆటోప=విజృంభణముగల, కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్కయు, నిర్భర=నిబ్బరమైన, పరిష్వఙ్గ=కౌఁగిలియొక్కయు, ప్రసఙ్గ = ప్రసక్తిచేత-పొసఁగుపాటుచేతననుట, అధిక=మిక్కిలియు, ప్రీతే=సంతోషించినదియు-'రాధాలోచనలాలితస్య' అని మీఁదఁ జెప్పుటనుబట్టి యిట కటాక్షములును బరిష్వంగమును రాధవిగా గ్రహించునది. కాన రాధ మిక్కిలి వలువు దొలువనట్లు నిగిడ్చిన కడగంటిచూడ్కులవను, మిక్కిలి గట్టిగాఁ జేసినకౌఁగిలింతవను మఱిమఱి యుబ్బునొందిన దనుట; గీతి...దామృతే-గీతి=గానవిశేషములయొక్క, విభఙ్గ=విఱుపులయొక్క-లేకవిభాగములయొక్క, సఙ్గర=జగడము చేత-ఒకస్వరమును ఊఁదుచు దానిని విఱుపునొందించి మఱియొకస్వరమునుఊఁదఁగా నిట్లు విఱుపులుపొంది పరస్పరభిన్నములైన పెక్కుస్వరములు ఒండొంటితోఁ తాఁకుట చేత, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, వేణు=పిల్లంగ్రోవియొక్క, ప్రణాద=ధ్వనిరూపమైన, అమృతే=అమృతము గలదియు వివిధము లైనస్వరములు ఒండొంటితోఁ గలయుటచే అత్యంతమనోజ్ఞమై కావుననే అమృతమువలె అతిభోగ్యమై యొప్పుచున్న వేణుధ్వని గలదియనుట; లలితస్మేరే-లలిత=సొగసైన, స్మేరే=చిఱునవ్వుగలదియు-రాధను జూచి చిఱునవ్వు నవ్వునదియనుట; మాధు...రసే-మాధుర్య=సౌందర్యమ నెడి, ఏక=ముఖ్యమైన, రస=రసముగలదియు - కేవలసౌందర్యమయమైనది యనుట; ముఖేన్దుకమలే=చంద్రునివలెను దామరవలెను ఉన్నముఖమునందు, మదీయం = నాది

యగు, మనః=మనస్సు, ముదా=సంతోషముతో, మగ్నం=మునిఁగెను. ఇట్టి అత్యంత మనోహరమైన కృష్ణముఖారవిందమునుగూర్చిన చింతనమందు నామనస్సు మిక్కిలి లీనమై పారవశ్యము నొందినదనుట. రాధ స్తనములవలనను బిగికౌఁగిలివలనను గలిగిన మిక్కిలి యుబ్బును, వివిధస్వరవిశేషముల సంఘర్షముచే మఱింత మనోజ్ఞమైన పిల్లఁగ్రోవిరవళియును, చిఱునవ్వును, నిరతిశయసౌందర్యమును, జేరి ముఖముయొక్క మనోహరత్వమును మిక్కిలి అతిశయింపఁజేయుటచే అందు మనస్సు మగ్నమైన దన్నాఁడు.

మ. లలితాలోకతరంగసంగతము లీలామందహాసప్రభా
పులినంబుల్ మురళీరవామృతరసంబుల్ రాధికాలోచనో
త్పలసంభావితమాధురీగుణము నైజభాసిల్లు శ్రీకృష్ణుని
ర్మలవక్త్రాంబురుహాకరంబున రమింపం గోరెదన్ నామదిన్. 23

తా. రాధ మిక్కిలియొయ్యారపుఁజనుగుబ్బలను బిగికౌఁగిలికినిమిక్కిలియుబ్బు చెందినదై, వివిధగానవిశేషముల మేళనమువలన మఱింత అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన వేణుధ్వని గలిగి, సొగసైనచిఱునవ్వులతోఁగూడి, సౌందర్యమయమై, కమలమును జంద్రునిఁ బోలి, రాధ చూచునపుడు కనుపట్టుకృష్ణునిముఖమునందు నామనస్సు మగ్నమైనది.

శ్లో॥ శరణాగతవజ్రపఞ్జరే, శరణే శార్ఙ్గధరస్య వైభవే।
కృపయా ధృతగోపవిగ్రహే, కియదన్యన్మృగయామహే వయమ్॥

టీ. శరణా...జరే-శరణ+ఆగత=శరణుసొచ్చినవారికి, వజ్ర=(అభేద్యశిలా విశేషమైన) వజ్రముతోఁ జేయఁబడిన, పఞ్జరే=గూఁడు అయినదియు-పంజరము చిలుకలు మొదలగువానిని పిల్లులు మున్నగువానినుండి రక్షించురక్షకమైనది; వజ్రముతోనైనపంజరమో మిక్కిలి యభేద్యమగుటచే విశేషించి రక్షకమైనది; కనుక ఇట వజ్రపంజరమనఁగా అత్యంతరక్షకమనియర్థము; ఇట్టిదియు, కృపయా=దయచేత-పరస్వరూపము యోగులకు తప్ప తక్కినవారికి సులభముకానందున అందఱికిసులభముగా గోచరించి యుజ్జీవింపఁ జేయవలయునను కారుణ్యముచేత ననుట, ధృత...విగ్రహే-ధృత=ధరింపఁబడిన, గోప=గొల్లవానియొక్క, విగ్రహే=దేహము గలది యును-గొల్లపిల్లవాఁడై అవతరించినదియనుట, అగు, శార్ఙ్గధరస్య=విష్ణువుయొక్క, వైభవే=వైభవము-కృష్ణావతారరూపమైన పెంపుసొంపు, శరణేసతి=రక్షక మగుచుండఁగా-విష్ణుదేవుని యవతారవిభవమయిన కృష్ణుఁడు రక్షకుఁ డగుచుండఁగా ననుట, అన్యత్=ఇతరమయిన, కియత్=దేనిని, వయం=మేము, మృగయామహే=వెదకుదుము-దేనిని వెదక మనుట. ఇట శార్ఙ్గధరుని చెప్పక శార్ఙ్గధరుని వైభవమునే

శరణాగతవజ్రపంజర మని చెప్పినాఁడు. కనుక కేవలశార్ఙ్గధరునికంటె గోపవిగ్రహము దాల్చిన అతని వైభవమే-అనఁగా కృష్ణావతారరూపమైన యతనివిభవమే, మిక్కిలి రక్షకమైనదని యర్థము. మఱియు నిట ప్రకరణము కృష్ణపరము గనుక కృష్ణుని 'కృష్ణుఁ' డని చెప్పక 'శార్ఙ్గధరుని గోపవిగ్రహము దాల్చిన వైభవ' మని చెప్పుటచే శార్ఙ్గధరుని యవతారములలోను మూర్తివిశేషములలోను గోపవిగ్రహము గల కృష్ణావతారమే ఆ దేవుని వైభవమును మిక్కిలి ప్రకాశింపఁజేయునదనియు, కావుననే ఆ యవతారమును దదీయ వైభవమనియే చెప్పినాఁడనియుఁ దెలియునది. కావున విష్ణు నవతారములలో నెల్ల కృష్ణావతారమే అత్యంత వైభవ ప్రకాశకమనియు అత్యంత కరుణాత్మక మని యును అత్యంత రక్షక మనియును అతిశయము తెలియునది.

ఉ. ఇవ్వల నవ్వలన్ వెదక నేటికి నవ్వుల మాటిమాటికి
న్దవ్వుల నుండియైనఁ గరుణావరుణాలయుగోపమూర్తియై
నవ్వుచు డాయ వచ్చి యద నన్ శరణాగతవజ్రపంజరుం
డవ్వనజాతనేత్రుఁ డన యంబు నయంబు సెలంగఁ బ్రోవఁగన్. 24

తా. శరణుఁ జొచ్చినవారికి వజ్రపంజరమువలె అత్యంత రక్షకుఁడై, కృపచే గొల్లవాఁడై పుట్టి, విష్ణుదేవుని వైభవమే యిట్టిరూపము నొందినదని చెప్పనొప్పు శ్రీ కృష్ణుఁడు రక్షకుఁడై యుండఁగా మఱి యితరులను రక్షకులనుగా మాకు వెదక నక్కఱలేదు.

శ్లో॥ జగత్త్రియైకాన్తమనోజ్ఞభూమి
చేత వ్యజ్రసం మమ సన్నిధత్తామ్ ।
రమానమాస్వాదితసౌకుమార్యం
రాధాస్తనాభోగరసజ్ఞ మోజః ॥ 25

టీ. జగత్ ... భూమి-జగత్రయ=ముల్లోకములకును, ఏకాంత=మిక్కిలిగా-లేక ఒక్కరూపుగానే, మనోజ్ఞ=రమణీయమైన, భూమి=స్థాన మైనదియు-ముల్లోకము లును ఒక్కతీరున నెలకొనియుండు చోటైనది యనుట-ముల్లోకములకు ఆధారమైన దనుట, లేక, మనోజ్ఞ=సౌందర్యమునకు, భూమి=స్థానమైనది, ముల్లోకము లందును గల చక్కఁదనముల కెల్ల ఉనికిపట్టయినది-నిరతిశయ సుందరమైన దనుట, ఇట్టిదియు, రమా ... మార్యం-రమా=లక్ష్మీదేవిచేత, సమాస్వాదిత=మిక్కిలి యనుభవింపఁబడిన, సౌకు మార్యమ్=సుకుమారత్వము గలదియు-తన మేని సుకుమారత్వమును రుక్మిణి మిక్కిలి యనుభవించిన దనుట, రాధా...రసజ్ఞమ్-రాధా=రాధయొక్క, స్తన=కుచములయొక్క, ఆభోగ=పరిపూర్తియొక్క రసజ్ఞమ్=రసము నెఱిఁగినదియు-రాధగబ్బిగుబ్బల యుబ్బు పెంపును జక్కఁగా అనుభవించినది యనుట, అగు, ఓజః=తేజము-కృష్ణాఖ్యతేజస్సు,

మను=నాయొక్క, చేతసి=చిత్తమందు, అజస్రం=ఎల్లప్పుడును, సన్నిధత్తాం=సన్నిధానము చేయుఁగాత.

ఉ. నామది నామతింతు భువన ॥ త్రయమోహనరూపధేయు రా
ధామది రేక్షణాపరిణ ॥ త స్తనభారవిధేయు భోజక
న్యామహనీయవిభ్రమర ॥ సాస్పదవిగ్రహసౌకుమార్యలీ
లామధురాధరస్మితక ॥ లాపుఁ గళాగురువర్యు నెప్పుడున్. 25

తా. ముల్లోకములను ముల్లోకములందలి సౌందర్యములను ఉనికిపట్టయి, రుక్మిణీదేవి చక్కఁగా ననుభవించిన సౌకుమార్యము గలిగి, రాధాదేవి యుబ్బు చన్నుల పసయంతయు నెఱిఁగిన శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము నా హృదయమందు ఎల్లప్పుడు సన్నిహితమై యుండుఁగాక.

శ్లో॥ వయ మేతే విశ్వసిమః, కరుణాకరమూర్తికింవద న్త్యజ్ఞే
అపిచ విభో తవ లలితే, చపలతరా మతి రియం బాల్యే॥ 26

టీ. హేవిభో=వ్యాపకుఁడవైన ఓకృష్ణా, కరుణాం...త్యజ్ఞే,-కరుణా+ఆకర=కరుణకు గనియైన, మూర్తి=ఆకారముగలవాఁడు, అనెడి, కింవదన్తి=లోకప్రవాదరూపమైన అజ్ఞే=శరీరమునందు-కరుణాకరమూర్తి అని జను లాడికొను కీర్తిరూపమైన నీశరీరమునందు, ఏతే=ఈ, వయం=మేము, విశ్వసిమః=నమ్ముచున్నాఁము-కరుణాకరుఁడను నీ కీర్తికాయమునందు మాకు నమ్మికగలదు అనుట, అపి చ=మఱియును, తవ=నీయొక్క, లలితే=సొగసైన, బాల్యే-బాల్యమందు, ఇయం=ఈ, మతిః=బుద్ధి, చపలతరా=మఱింత చపలముగా నున్నది కరుణాకరమూర్తి అనెడి నీకీర్తి శరీరమునందు మాకు నమ్మిక యుండుటచే దానియందు మాబుద్ధికూడ చపలముగానే యున్నది గాని, లలితమైన నీ బాల్యశరీరమునందు మఱింత చపలముగా నున్నది యని యర్థము. నీవు పెద్దగా పెరిగి అద్భుతకృత్యములు చేసి ఆశ్రితులను ఎందఱినో రక్షించి కరుణాకరమూర్తి అని కీర్తి నొందినను నొందుము. నాకుఁ బనిలేదు. నీ బాల్యశరీరమునందే నాకు మక్కువ యని యాశయము.

చ. అనిశము లోక మెల్లఁ గరు ॥ ణాకరమూర్తి వటంచుఁ దెల్పఁగా
జననపరంపరల్ గడచి ॥ సౌఖ్యము నొందుదు నంచుఁ గృష్ణ నా
మనమున నమ్మినాఁడ నను ॥ మాత్రము కాదు భవత్కిశోరతా
జనితకథాసుధారసము ॥ సారెకుఁ గ్రోలఁగఁ దత్తఱించెదన్. 26

తా. కృష్ణా! కరుణాకరమూర్తి వనెడి నీ కీర్తి శరీరమునందు మాకు నమ్మికగలదు గాన దానియందును మాబుద్ధి చపలముగానున్నది. అయినను మిక్కిలి చెలువైన నీ బాల్యశరీరమునందే మాబుద్ధి మఱింత చపలముగా నున్నది.

శ్లో॥ వత్సపాలచరః కోఽపి వత్స శ్శ్రీవత్సలాఞ్ఛనః।
ఉత్సవాయ కదా భావీ త్యుత్సుకే మమలోచనే॥ 27

టీ. వత్స... చరః—వత్స=దూడలను, పాల = కాచునట్టి గొల్లపిల్లవాండ్రలో పల, చరః=తిరుగుచున్నవాఁడును.-తాను పసివాఁడుగనుక దూడలను గాచుపసిగొల్ల పిల్లవాండ్రతోఁగూడి తిరుగుచున్నాఁడనుట, 'వత్సవాటచరః' అను పాఠమున, వత్స వాట=దూడలను కట్టియున్నప్రదేశమునందు, చరః = తిరుగుచున్నవాఁడనుట - పసి వాఁడుగనుక ఆవులనడుమ తలఁగక దూడలనడుమ తిరుగుచున్నవాఁడనుట, శ్రీవత్స లాఞ్ఛనః-శ్రీవత్స = శ్రీవత్సమనెడి, లాఞ్ఛనః=గుఱుతు-అనఁగా పుట్టుమచ్చ గలవాఁ డును, కోఽపి=ఇట్టిటివాఁడని చెప్పరానివాఁడును, అగు, వత్సః = బాలుఁడు - చిన్నికృ ష్ణుఁడు, ఉత్సవాయ = వేడుకకొఱకు, వేడ్క యగునట్లుగా ననుట, కదా=ఎప్పుడు, భావి=అగునో, ఇతి=అని, మమ=నాయొక్క, లోచనే = నేత్రములురెండును, ఉత్సు కే=తమకపడుచున్నవి. శ్రీకృష్ణునిబాల్యమందే నాకు ప్రీత్యతిశయము గనుక దానిని చూచుటకు నాకన్నులు ఉవ్విళ్లూరుచున్న వని భావము.

శా. శ్రీవత్సాంకితవక్షుఁడుల్లసితనీరేజాక్షుఁ డంభోధిక
న్యావక్షోరుహకుంభికుంభయుగళాసక్తుండు బ్రహ్మాదిసా
ఖ్యావిర్భావవిధానదక్షుఁ డగువాఁ డా నందపుత్రాకృతిన్
గోవత్సంబుల మేఁపఁ గన్గొనుచుఁ డ జక్షుః ప్రీతి వాటించెదన్. 27

తా. గొల్లపిల్ల వాండ్రతోఁ గూడి దూడలను మేపుచు, శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చ యొప్పు, మెప్పుగులుకు బాలకృష్ణుని ఎప్పుడు గాంతునో యని నారెండుకన్నులు తహతహపడుచున్నవి.

శ్లో॥ మధురిమభరితే మనోభిరామే, మృదులతరస్మితముద్రితాననేన్దౌ।
త్రిభువననయనైకలోభనీయే, మహసివయం వ్రజభాజి లాలసాఽస్మః॥

టీ. మధురిమభరితే-మధురిమ = సౌందర్యముచేత, భరితే = నిండినది-పరిపూర్ణ సౌందర్యముగలదియనుట, మనః + అభిరామే = మనస్సునకు ఇంపయినదియు; మృదుల ...న్దౌ-మృదులతర = మిక్కిలిమెత్తనైన, స్మిత=చిఱునగవుచేత, ముద్రిత=గుఱుతిడఁ బడిన-'ముద్రిత' అనుటచే ముద్రవలె వీడనిఅడియాలమై ఎన్నఁడునుచిఱునగవునెలకొని యున్న అనుట, ఆనన + ఇన్దౌ-ముఖచంద్రుఁడుగలదియు-చంద్రునివంటి ముఖముగలదియ నుట, త్రిభువ ..నీయే-త్రిభువన=ముల్లోకములవారియొక్క, నయన = కన్నులకు, ఏక= ముఖ్యముగా-అద్వితీయమైన, లోభనీయే=పేరాసపడఁదగినదియు-ముల్లోకములయందు ఒక్కొక్కరికిని మిక్కిలి పేరాసతోఁ జూడఁదగినది అదితప్ప మఱిరెండవదిలేదనుట,

ఇట్టిదియు, వ్రజభాజి-వ్రజ=వ్రేపల్లెను, భాజి=పొందినదియు, అగు,మహసి = శ్రీకృష్ణా ఖ్యతేజమునందు, వయం = మేము, లాలసాః = ఆసక్తులము, స్మః = అగుచున్నారము.

మ. రమణీయస్మితమాధురీకలితముగ్ధ్రదామదిత్రితం బై సుధా
సమసల్లాపకలాప మై త్రిజగతీసమ్మోహనాకార మై
కమలానేత్రమనోభిరామరుచి యై కన్పట్టువక్త్రేందుబిం
బమునన్ మీఱఁగ వెలుఁగు గోప్యగృహసౌభాగ్యంబు నేఁ గోరెదన్.

తా. మిక్కిలియు సౌందర్యముగలిగి, మనస్సునకింపై, లేఁతనవ్వు మొలకలు గు దురుకొన్న మోముచందురునితో నొప్పి, ముల్లోకములవారికిని మిక్కిలియాసతోఁ జూడందగినంతమోహనమై, సౌలభ్యవశమున గొల్లపల్లెయందు నెలకొనియున్న తేజస్స్వ రూపుఁ డగు శ్రీకృష్ణునియందు మాకు మిక్కిలి యాసక్తి గలిగినది.

శ్లో॥ ముఖారవిన్దే మకరన్దబిన్దు, నిష్యన్దలీలామురళీనినాదే।
వ్రజాఙ్గనాపాఙ్గతరఙ్గభృఙ్గ, సఙ్గ్రామభూమౌ తవ లాలసాః స్మః॥

టీ. మకరన్ద...నినాదే-మకరన్ద=పూఁదేనెయొక్క,బిన్దు = బొట్లయొక్క, నిష్య న్ద=స్రవించుటగల పూఁదేనెబొట్లు కాఱినట్లు తీపారుచున్నయనుట; లీలా = విలాసా ర్థమైన, మురళీ=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నినాదే=ధ్వనిగలదియు - విలాసార్థముగాధరించిన పిల్లఁగ్రోవినుండి పూఁదేనెబొట్లు దొరఁగినట్లు నిగుడుచున్నధ్వనిగలదియనుట, ఇట్టి దియు, వ్రజా...భూమౌ-వ్రజ=వ్రేపల్లెయందలి, అఙ్గనా = స్త్రీలయొక్క - గోపికల యొక్క, అపాఙ్గ=కడగన్నులయొక్క - కడగంటిచూడ్కులయొక్క-అనుట,తరఙ్గ = అ లలు ఆనెడు-అలలవలె పైపయి నిగుడుచున్న కడగంటిచూడ్కులు ఆనెడి, భృఙ్గ=తు మ్మెదలయొక్క, సఙ్గ్రామ=యుద్ధపు, భూమౌ = భూమియైనదియు-గొల్లచెలువలు ఒ కరినొకరు మించి చూడ్కులు కృష్ణునిమొగమునందు దొందడిగా నిగుడ్పఁగా ఆచూ డ్కులు ఒండొంటితోఁ బెరసి జగడమాడునట్లుండెననుట-గోపికలచూడ్కులచే క్రిక్కి ఱిసియున్నదనుట-దీనిచే గోపికల కామాతిశయమును, దన్మూలమున కృష్ణముఖము యొక్క సౌందర్యాతిరేకమును వ్యంజితములు; ఇట్టిదైన, తవ = నీయొక్క, ముఖార విన్దే=మోముఁదామరయందు, లాలసాః=ఆసక్తులము, స్మః=అగుచున్నాము.

మ. మురళీగానమరందబిందుకృతసమ్మోదభ్రమద్వల్లవీ
సరసాపాంగతరంగభృంగపటలీసంగ్రామరంగస్థలీ
సరణిం జెల్వగునీముఖాంబుజమువం క్ జూచన్మనఃపంకజా
కరమధ్యంబునఁ బాదుకొల్పుటకు నాకాంక్షింతు నెల్లప్పుడున్. 39

తా. పూర్వదేశంబోట్లు కాఱునట్లు బీపార నిగుడుచున్నపిల్లనగ్రోవి రవళి గలిగి, గోపస్త్రీలు ప్రేమాతిశయమున అవ్వారిగా నిగుడ్చుచున్న తుమ్మెదలవంటి నల్లని చూడ్కులు గ్రిక్కిఱిసి గ్రాలఁగా, పెంపారుచున్న నీమోముఁదామరయందు మేము ఆసక్తుల మగుచున్నాము.

అవ:—గోపికలతోడి నృత్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ *ఆతామ్రాయతలోచనాంశులహరీలీలాసుధాప్యాయితైః
గీతామ్రేడితదివ్యకేళిభరితైః స్ఫీతం వ్రజస్త్రీజనైః।
స్వేదామ్భఃకణభూషితేన కిమపి స్మేరేణ వక్త్రేన్దునా
పాదామ్భోజమృదుప్రచారసుభగం పశ్యామి దృశ్యం మహః॥30

టీ. ఆతామ్ర...యితైః-ఆతామ్ర=కొంచెముఎఱ్ఱనివియు, ఆయత = నిడుదలైనవియు, అగు, లోచన=నేత్రములయొక్క, అంశు=కిరణములయొక్క, లహరీ=ప్రవాహములయొక్క, లీలా=విలాసమనెడి, సుధా=అమృతముచేత, ఆప్యాయితైః=తృప్తినొందినవియు-అమృతము మిక్కుటముగాఁ గలవియనుట-లోచనకాంతులవిలాసప్రసారములు సుధవలె అత్యంతభోగ్యములును అతిబహుళములును గానుండునని భావము, గీతా...భరితైః-గీత=గానముచేత, ఆమ్రేడిత=రెండింతలుగాఁ జేయఁబడినవియు, దివ్య = రమణీయములైనవియు,అగు, కేళీ=క్రీడలచేత-నర్తనవిశేషములచేత, భరితైః = నిండినవియును-గానవశమునన ర్తనాదిక్రీడావిశేషములు మఱియునధికమయ్యెననుట, ఇట్టివి అగు, వ్రజస్త్రీజనైః=గోపికాజనములచేత, స్ఫీతం = అతిశయించినదియు, పాదా...సుభగమ్-పాదాంభోజ=అడుగుఁదమ్ములయొక్క, మృదు=మెత్తని, ప్రచార=నడకచేత, సుభగం= మనోజ్ఞమైనదియు, స్వేదా...షితేన-స్వేద+అమ్భః = చెమటనీటియొక్క, కణ=బొట్లచేత, భూషితేన = అలంకరింపఁబడినదియు, స్మేరేణ = చిఱునవ్వు గలదియు, అగు, వక్త్ర+ఇన్దునా=ముఖచంద్రునితోడఁగూడినదియు, దృశ్యం=సౌలభ్యవశమునఁ గనఁదగినదియు, కిమపి=ఇట్టిదట్టిదనరానిదియు, అగు, మహః=కృష్ణాఖ్యతేజమును, పశ్యామి= చూచుచున్నాను.

మ. మురిపెంపుంజిఱునవ్వుఁగ్రొంజెమటసొంపుల్ సింపునెమ్మోముపై
నరసాలోకసుధాతరంగములు మింపచన్ వేణుగానధ్వను
ల్దఱి హైరఁజిలఁ జొక్కి గోపికలు గోత్కల్పన్ నృత్యలీలాయత
స్ఫురణన్ మెల్లన సంచరించుహరి నంఘ్రభోజాతృ నీక్షించెదన్. 30

*ఈశ్లోకమునరము గోపీనాం పాణిపద్మాని గృహీత్వా సమానృత్యతః। ధ్యాయేల్లక్షం జపం చైవ కన్యకామధ్యహేమ్ఛభామ్ అని శ్రీగోపాలకృష్ణమంత్రరాజ ధ్యానముగా గోపాలకల్పకమున నున్నది.

తా. ఎఱ్ఱనైన విఱివికన్నులమెఱుఁగులు అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యముగా విలాసముతో వెల్లిగొలుపుచు, గీతవశమున రమణీయములైన నర్తనాదిక్రీడలు ఇనుమడింపఁగా నొప్పుచున్న గోపికాసమూహములతోడ మెల్లగా నడుగుఁదమ్ములు మెఱయుచులుగులుక నిడుచు, నృత్యవశమున చెమటబొట్లు నిటునటూప చిఱునవ్వుతోఁ గూడుచందురునివంటి నెమ్మొగముతో, కన్నులఁ జూడ నశక్యమై, యిట్టిదట్టిదని చెప్పనలవికానిదై యొప్పుకృష్ణాఖ్యతేజమును జూచుచున్నాను.

శ్లో॥ *పాణౌ వేణుః ప్రకృతిసుకుమారాకృతౌ బాల్యలక్ష్మీః
పార్శ్వే బాలాః ప్రణయసరసాలోకితాపాఙ్గలీలాః।
మౌళౌ బర్హం మధురవదనామ్భోరుహే మౌగ్ధ్యముద్రే
త్యార్ద్రాకారం కిమపి కితవం జ్యోతి రన్వేషయామః॥ 31

టీ. పాణౌ=హస్తమునందు, వేణుః = పిల్లఁగ్రోవియు, ప్రకృ...కృతౌ-ప్రకృతి=స్వభావముచేత, సుకుమార=కోమలమైన, ఆకృతౌ=ఆకారమునందు, బాల్యలక్ష్మీః =బాల్యముయొక్క సంపదయు-పసితనపుపెంపుసొంపనుట-మిక్కిలి పెంపుసొంపారుచున్న పసితనమని భావము, పార్శ్వే=ప్రక్కను, ప్రణయ...లీలాః-ప్రణయ = ప్రేమచేత, సరస=రసయుక్తములైన, ఆలోకిత=చూపులుగల, అపాఙ్గ=కడగన్నులయొక్క, లీలాః=విలాసములు గలవారగు-ప్రేమచేత మనోహరములైన చూడ్కులు నిగుడ్చుటవలన కడగన్నులవిలాసములు ప్రకటించుచున్నవారనుట - కడగన్నులు తులుకదొలఁక ప్రేమరసమొలుకు సోగసుంజూడ్కులు నిగుడ్చుచున్నవారని యర్థము, ఇట్టివారైన, బాలాః=బాలురును, మౌళౌ=సిగయందు, బర్హమ్ = నెమిలిపురియు మధుర...మ్భోరుహే-మధుర = మనోజ్ఞమైన, వదన + అమ్భోరుహే = మోముఁదామరయందు, మౌగ్ధ్యముద్రా-మౌగ్ధ్య=సౌందర్యముయొక్క - లేక - బేలతనముయొక్క, ముద్రా = అచ్చును, అచ్చు పడినట్లున్న సౌందర్య మనుట, ఇతి = ఇట్లు, ఆర్ద్రాకారం-ఆర్ద్ర = మనోజ్ఞమైన, ఆకారం=ఆకారముగలదియు, కితవం = ధూర్తమైనదియు, లేక కృత్రిమమైనదియు-కృత్రిమమైనబాల్యాదులు గలదియనుట, కిమపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, జ్యోతిః=శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును, అన్వేషయామః = వెదకుచున్నాము. చేత పిల్లఁగ్రోవి, దేహమున బాల్యంపుసొంపు, చుట్టునుబాలురు, తలను నెమిలిపురి, మొగమున చక్కందనపుటచ్చు అనునివి గలిగియుండుటచే ఆకారము ఆర్ద్రమైన దన్నాఁడు.

---

*ఈశ్లోకమునర్థము 'హర్తనం నవనీతాదిచౌర్యేణ వ్రజయోషితామ్। గోపబాలై ర్వృతం కృష్ణం ధ్యాయే న్మన్త్రి మిమం జపేత్' అని శ్రీగోపాలకృష్ణైకాదశాక్షరీమంత్రధ్యానముగా సనత్కుమారసంహితయందుఁ జెప్పంబడియున్నది.

మ. సరసాపాంగవినోదవాక్యములు మించంగాఁ బాలకుల్ గొల్వఁగా
మురళిం గేల నమర్చి పింఛమకుటంబున్ మోము చెల్వంబు సుం
దరవేషంబును బాల్యకాయము దయార్ద్రస్వాంతముం గల్గు చి
త్తరపుంధూర్తశిఖామణిన్ వెదకి హృత్పద్మంబునన్ నిల్పెదన్.

తా. చేతను పిల్లఁగ్రోవియు, స్వభావముచేతనే సుకుమారమైన శరీరమునందు బాల్యంపుసొంపును, ప్రక్కల ప్రేమచే సరసంపుమాటలు నిగుడ్చు కడగంటివిలాసములుగల బాలురును, తలను నెమిలిపురియు, ముద్దుమోముఁదామరయందు చక్కఁదనపు అచ్చును, గలిగియుండుటచే ఒక క్రొత్తపాలుపు గులుకు ఆకారము కలదై, దుడుకులు గలదై, ఇట్టిదట్టిదనరాని శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును వెదకుచున్నారము.

అవ. ఇట్లు వెదకునట్లు పూర్వశ్లోకమునఁ జెప్పి వనదేవతలను గూడ వెదకుం డని సంబోధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆరూఢవేణుతరుణాధరవిభ్రమేణ
మాధుర్యశాలి వదనామ్బుజ ముద్వహన్తీ।
ఆలోక్యతాం కిమనయా వనదేవతా వః
కైశోరకే వయసి కాపిచ కాన్తియష్టిః ॥ 32

టీ. హేవనదేవతాః=ఓవనదేవతలారా, వః=మీరు, అనయా = దీనిచే-ఈవ్యర్థక్రియచేత, కిం=ఏమిప్రయోజనము, కైశోరకే = కిశోరసంబంధి అయిన-నిసువుగానుండెడి, వయసి=వయస్సునందు, ఆరూఢ...విభ్రమేణ-ఆరూఢ = మోపఁబడిన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవిగలదియు, తరుణ = లేఁతదియు అగు, అధర = పెదవియొక్క, విభ్రమేణ=విలాసముచేత, మాధుర్యశాలి - మాధుర్య=చక్కఁదనముచేత, శాలి = ఒప్పుచున్న, వదన + అమ్బుజం = ముఖకమలమును-పిల్లఁగ్రోవితోఁ గూడిన పెదవియొక్క తులుకుంద్రిప్పులచేత మఱింతసుందరమై యొప్పుచున్న తామరవంటి మొగమును అనుట, ఉద్వహన్తీ=వహించుచున్నదియు, కాపి = అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, కాన్తియష్టిం = యష్టివంటికాంతిని-యష్టివలె నిలుకడగా గడలుకొనుచున్న కాంతిపుంజమైన కృష్ణమూర్తిని అనుట. ఆలోక్యతాం = చూడఁదగినది-వెదకఁదగినది యనుట-మీరు వెదకఁదగునని భావము.

ఉ. దాపఁక వంశ మింపొదవ దా నధరంబున మోపి నాదనం
బాపితమందహాసమధురాననుఁడై మహనీయతేజుఁడై
క్రేపుల మేప మీపొదలక్రేవనె పాపఁడు నిల్చినాఁడు మీ
రోపితిరేని పట్టుఁడి శిశు న్నోవనదేవతలార తెల్పితిన్. 32

తా. ఓ వనదేవతలారా! మీ రీ వ్యర్థకార్యము నేల చేయుచున్నారు? నేనొక్క మంచి ప్రయోజనమును జెప్పెద. బాల్యప్రాయము గలిగి, అధరమున వేణువు మోపి, పెదవులు విలాసముగాఁ ద్రిప్పుచు, దానిచే మఱింతయొప్పులు గులుకుచున్న తామర వంటి మొగముగలిగి, యప్పటివలె ఘనముగా నిగిడియున్న యొక కాంతిపుంజమును – కృష్ణుని – మీరు వెదకఁదగును. ఇదియే ప్రయోజనకరము.

శ్లో॥ అనన్యసాధారణ కాన్తికాన్త
మాక్రాన్తగోపీనయనారవిన్దమ్ ।
పుంసః పురాణస్య నవం విలాసం
పుణ్యేన పూర్ణేన విలోకయిష్యే ॥ 33

టీ. అనన్య...కాన్తమ్ – అనన్యసాధారణ=ఇతరులకు సాధారణముకాని–ఇతరులకులేనట్టియనుట, కాన్తి = కాంతిచేత, కాన్తం=మనోజ్ఞమైనదియు, ఆక్రాన్త...విన్దమ్–ఆక్రాన్త = ఆక్రమింపఁబడిన, గోపీ=గోపికలయొక్క, నయన + అరవిన్దమ్= కన్నుఁదామరలుగలదియు–గోపస్త్రీలకన్నులను నిజమనోజ్ఞత్వముచే ఆకర్షించుకొన్నదియనుట, పురాణస్య=పురాతనుఁడైన, పుంసః–పురుషునియొక్క – పురాణపురుషుఁడైన నారాయణునియొక్క, నవం=నూతనమైనదియు, అగు, విలాసం=విలాసము– నారాయణునియొక్క శ్రీకృష్ణరూపమైన నూతనవిలాసముననుట, పూర్ణేన = నిండినట్టి, పుణ్యేన=పుణ్యముచేత, విలోకయిష్యే = చూడఁగలను. 'పురాణపురుషుఁడైన నారాయణుఁడు, క్రొత్తగా నొక విలాసమును పచరించినాఁడు. ఆవిలాసము గోపికల కన్నులను ఆకర్షించినది' అని గోపికానయనాకర్షణమును జెప్పుటచే అది కృష్ణరూపమైన విలాసమని ఊహ్యము. కృష్ణుఁ డనక నారాయణుని 'నవవిలాస' మనుటచే, నారాయణుని అపూర్వవిలాసమంతయు, కృష్ణరూపముగా పరిణమించెననియుఁ గనుక తక్కిన యవతారములకంటె కృష్ణావతారమే నారాయణుని అపూర్వవిలాసములను మిక్కిలి పచరించునట్టిదనియు నర్థముగ్రాహ్యము; అట్టిపురాణపురుషుండును సౌలభ్య ప్రకర్షమున గోపికలకును గోచరమగునట్టి రూపమును, గోచరమగుటయే కాక వారిని ఆకర్షింపఁ జాలినట్టిరూపవిలాసమును, గలిగి కృష్ణుఁడై అవతరించినాఁడనుట. 'అనన్యసాధారణ కాన్తికాన్త' మగుటచేతనే యది గోపీనయనారవిందములను ఆక్రమించినదని భావము.

చ. ఇతరుల కంద రానిజగదేకమనోహరకాంతియుక్త సమా
గతనవయౌవనాకరవికాసము లన్నియు గోపబాలికా
యుతనయనారవిందముల కగ్గము సేయుపురాణపూరుషుఁ
డతిఁ దలపోసి చూచెద సుకృతమునఁగ్రొన్నూతనపుణ్యసంగతిన్. 33

తా. ఇతరుల కందరాని కాంతిచే మనోహరమై, కావుననే గోపికలకన్నుల దామరలను ఆకర్షించునదై, యొప్పుపురాణపురుషుని కృష్ణరూపమైన శ్రోత్రవిలాసమును మిక్కిలి పుణ్యము చేసి చూతును.

శ్లో॥ సాష్టాఙ్గపాత మభివన్ద్య సమస్తభావైః
సర్వాన్ సురేన్ద్రనికరా నిద మేవ యాచే!
మన్దస్మితార్ద్రమధురాననచన్ద్రబిమ్బ
నన్దస్య పుణ్యనిచయే మమ భక్తిరస్తు॥ 34

టీ. సాష్టాఙ్గపాతమ్-సాష్టాఙ్గ=అష్టావయవములతోఁ గూడిన, పాతమ్=పాతము-క్రిందపడుట-గలుగునట్లుగా-సాష్టాంగముగాఁ గ్రిందఁబడియనుట, సర్వాన్=సమస్తమైన, సురేన్ద్రనికరాన్ - సురేన్ద్ర=దేవతాశ్రేష్ఠులయొక్క, నికరాన్=సమూహములను గూర్చి, అభివన్ద్య=నమస్కరించి, సమస్తభావైః=సమస్త ప్రకారములచేత, ఇదమేవ=ఇదియే-ఈచెప్పఁబోవునదియే, యాచే=యాచించుచున్నాను. యాచించువిషయమును జెప్పుచున్నాఁడు, మన్ద...బిమ్బే - మన్దస్మిత=చిఱునవ్వుచేత, ఆర్ద్ర=సరసమైనదియు, మధుర=సుందరమైనదియు, ఆగు, ఆననచంద్రబిమ్బే=చంద్రబింబమువంటి మొగము గలదైన, నన్దస్య=నందునియొక్క, పుణ్యనిచయే = పుణ్యసమూహంబునందు-పుణ్యసమూహస్వరూపమైన శ్రీకృష్ణునియందనుట, మమ=నాకు, భక్తిః=భక్తి, అస్తు=అగుఁగాక-ఇదియ నేను యాచించెద ననుట-నందునిపుణ్యసమూహమే కృష్ణుఁడైపుట్టినదో యున్నట్లుండుటచేఁ గృష్ణుని నందునిపుణ్యచయముగానే చెప్పినాఁడని తెలియునది. మందస్మితముచే ఆర్ద్రమై, కావుననే మధురమై, చంద్రబింబమువలెనుండు మొగము గలది కావుననే దానియందు భక్తి గలుగవలయు నని నాకుఁ గోరిక యనియాశయము.

మ. అమరన్ సర్వసుపర్వముఖ్యతతికిన్ సాష్టాంగదండప్రణా
మము గావించుచు సర్వభావముల నాశక్తిన్ వేఁడెదన్ మందహా
సముఖాంభోజవిలాసవైభవనివాసంబైన నందార్జితో
త్తమపుణ్యావలియందు భక్తి నెలువం గదన్ మాకు నెల్లప్పుడున్.

తా. అష్టావయవములును నేల సోఁకునట్లు పడి నమస్కరించి సమస్తదేవతాశ్రేష్ఠులను సర్వవిధముల నొకటిని దయసేయునట్లు యాచించుచున్నాను. అది యేదనఁగా చిఱునవ్వుచే సరసమై, సుందరమై, చంద్రబింబమువలె వెలుంగుచున్న మొగము గలిగి, నందుని పుణ్యసమూహమంతయు నిట్లు రూపొందినదో యనఁదగి, యున్న శ్రీకృష్ణునియందు నాకు భక్తి కలుగుఁగాక.

శ్లో॥ఏషు ప్రవాహేషు సఏవ మన్యే, క్షణోఽపి గణ్యః పురుషాయుషేషు।
ఆస్వాద్యతే యత్ర కయాపి భక్త్యా, నీలస్య బాలస్య నిజం చరిత్రమ్॥

టీ. ఏషు=ఈ-అనుభవింపఁబడుచున్న, ప్రవాహేషు = ప్రవాహరూపముగా ఎడతెగక సాఁగుచున్న, పురుషాయుషేషు=మనుష్యజీవితకాలములయందు, యత్ర= ఎప్పుడు-ఏక్షణమందనుట, కయాపి=ఇంతింతనరాని, భక్త్యా=భక్తిచేత, నీలస్య=నీల వర్ణుఁడయిన, బాలస్య=బాలకృష్ణునియొక్క, నిజ=స్వకీయమైన, చరిత్రం=చరిత్రము- పూతనాసంహారాదివృత్తాంతము, ఆస్వాద్యతే=అనుభవింపఁబడుచున్నదో-సుఖముగా చింతనము చేయఁబడుచున్నదోయనుట, సఏవ క్షణః=ఆక్షణమే, గణ్యః=లెక్కింపఁ దగినది యని-ఆక్షణమే సార్థకమైనదని, మన్యే=తలంచుచున్నాను. కృష్ణునిచరిత్ర మును జింతించి ఆనందించుక్షణముతప్ప మనుష్యజీవితకాలమందలి తక్కిన క్షణము లన్నియు నిరర్థకములే యగు నని భావము.

ఉ. ఏమిటి కంబుజాక్షు మది కెంచనియాయువు లెక్కపెట్టఁగాఁ
బామరవృత్తినైన మఱి భక్తివిధంబుననైన బాలలీ
లామహనీయుఁడౌ హరిఁ దలంచుని మేషములుం ముహూర్తముల్
జాములు లెక్క కెక్కు నటు కల్పని కాలము లెల్ల వ్యర్థముల్. 35

తా. ప్రవాహమువలె ఎడతెగక సాఁగుచున్న యీమనుష్యజీవితకాలము లందు నీలవర్ణుఁడైన బాలకృష్ణునిచరిత్రము నిక్కలిభక్తితోఁ జింతించి యానందించు క్షణ మొకటియె సార్థకము గాని తక్కినకాలమంతయు వ్యర్థమే యగును.

శ్లో॥నిసర్గసరసాధరం నిజదయార్ద్రదివ్యేక్షణం
మనోజ్ఞముఖపఙ్కజం మధురసార్ద్రమన్దస్మితమ్।
రసజ్ఞహృదయాస్పదం రమితవల్లవీలోచనం
పునఃపునరుపాస్మహే భువనలోభనీయం మహః॥ 36

టీ. నిసర్గ...ధరమ్-నిసర్గ=స్వభావముచేత, సరస=రసవంతమైన, అధరమ్= పెదవిగలదియు, నిజ...క్షణమ్-నిజ=తనదైన, దయ=దయచేత, ఆర్ద్ర=తడిసినవియు- కూడినవియు, కావునను, దివ్య=మహనీయములైనవియు, అగు, ఈక్షణమ్=నేత్ర ములుగలదియు, మనోజ్ఞముఖపఙ్కజమ్-మనోజ్ఞ=సొగసైన, ముఖపఙ్కజమ్=తా మరవంటిమొగము గలిగినదియు, మధు...స్మితమ్-మధురస = తేనియచేత, ఆర్ద్ర = తడిసిన-తేనియవలెభోగ్యమైన యనుట, మన్దస్మితమ్=చిఱునగవు గలదియు, 'మధు రసార్ద్ర మన్దస్మితమ్' అనుపాఠమున, మధుర = తీయనైన, రస = తీయదనముచేత,

సాన్ద్ర=దట్టమయిన-మిక్కిలి తీయఁదనముగల యనుట, మసృణితమ్ = చిగురుగవు గలది యనుట, రసజ్ఞ...స్పదమ్-రసజ్ఞ=రసికులయొక్క, హృదయ=హృదయములే -ఆస్పదమ్=స్థానముగాఁ గలదియు- బ్రహ్మానుభవము గల వారి హృదయములందు ప్రకాశించునది యనుట, లేక శృంగారాది రసజ్ఞులైనవారి హృదయములందు వసించునది యనుట, తన పరత్వ సౌలభ్యముల ప్రభావములు యోగులును రసికులునే హృదయములఁ జింతించి యనుసంధింపఁగలరు గావున వారి హృదయములందుఁ బ్రకాశించుచున్నది యని భావము, రమిత...లోచనమ్-రమిత=రమించునట్లు చేయఁ బడిన-రంజింపఁబడిన, వల్లవీ=గోపికలయొక్క, లోచనమ్=నేత్రములు గలదియు- గోపికల నేత్రములను రంజించునట్టి సౌందర్యవిలాసములు గలది యనుట, భువనలోభనీయమ్=భువన=లోకముల చేత, లోభనీయమ్ = ఆసింపఁదగినదియు, అగు, మహః = శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును, పునఃపునః= సారెసారెకును, ఉపాస్మహే = ఉపాసించుచున్నాము. నిసర్గసరసాధర త్వాదులుగలిగియుండుటచేతనే రసజ్ఞహృదయములకు విషయముగానువల్లవీలోచనములకు రంజకముగాను భువనములకు లోభనీయముగాను ఉన్నదని యాశయము.

ఉ. కమ్మని తేనెఁబానజడి క్రొమ్మెఱుమోవి సుధారసంబులం
జిమ్మెడు తేటనవ్వు దయ చిప్పిలుచూపులు మోముదమ్మిచె
ల్వమ్మును గోపికల్ గని హృదాహ్లాదిఁ జెంద రసజ్ఞు లెల్లలో
కమ్ములుఁగాంచి సొక్క నవకం బగు తేజముఁ గొల్చెదన్ మదిన్. 36

తా. స్వభావముచే సొగసైన యధరమును, దయారసముచేఁ జిప్పిలుచు మహనీయములైన నేత్రములును, తామరవలె మనోహరమైన ముఖమును, తేనియవలె భోగ్యమైన చిఱునవ్వును గలదై రసజ్ఞ జనులు మనస్సునఁ జింతించి యానందింపఁగా, గోపికలకు కనుఁబండువుగా; జగములలోనివారికెల్ల మిక్కిలి ఆసింపఁదగినదై, యొప్పుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును మాటికిఁ గొలిచెదము.

శ్లో॥ స కోఽపి బాల స్సరసీరుహాక్షః, సా చ వ్రజస్త్రీజనపాదధూళిః।
ముహు స్తదేతద్యుగళం మదీయే, మోహముహ్యామానేఽపి మనస్యుదేతు॥

టీ. సః=ప్రసిద్ధుఁడును, కోఽపి=అనిర్వాచ్యుఁడును, సరసీరుహ+అక్షః= తామరవంటి కన్నులు గలవాఁడును, అగు, బాలః=బాలుఁడును-బాలకృష్ణుఁడును అనుట, సా=ప్రసిద్ధమైన, వ్రజ...ధూళిశ్చ- వ్రజస్త్రీజన= గోపికాసమూహము యొక్క, పాదధూళిశ్చ=అడుగులదుమ్మును, తత్+ఏతత్+యుగళమ్- (అనేడి) ఆ యీరెండును, మదీయే=నాదైన, మనసి=మనస్సునందు, మోహముహ్యామానేపి= మాటికి మోహము పొందుచున్న దయినప్పటికిని, ముహుః=మాటికి, ఉదేతు=పుట్టు

నుగాక, మనసున ఉదయించుఁగాక యనఁగా మనస్సునందుఁ జింతింపఁబడుచుండు నుగాక యని యర్థము, బాలుఁడైన చిన్నికృష్ణుఁడును, వానిని ఎడతెగక కొలుచుటచేఁ బవిత్రలయిన గొల్లచెలువల పాదధూళియు, అనెడి యీరెండును నామనస్సునందే యుండునుగాక యనుట.

చ. అలఘువిమోహఘోరతమసావృతవల్కుచుఁ గుయ్యిడు నన్నుఁ బ్రోవఁగా
లలితవిశాలలోచనయుగ్మలం బరికించుచు వాయువేగుఁడై
దులదుల వచ్చుబాలుఁడును ♦ దోడనె కొనసిసూత నాతనిం
గలిసికొనంగ వచ్చువ్రజకాంతలపాదరజంబుఁ గాంచెదన్. 37

తా. నామనస్సు మాటిమాటికి తెలివి తప్పుచుండునదైనను, తామరరేకుల వంటి కన్నులు గల యాచిన్నిబాలకృష్ణుఁడును వానిని గొలిచిన పరమపావన లయిన యాగొల్లస్త్రీలపాదధూళియు అనెడి యీరెండును నా మనస్సునందు మాటికిఁ జింతింపఁబడుచుండును గాక.

శ్లో॥ మయిప్రయాణాభిముఖేచ వల్లవీ, స్తనద్వయీదుర్లలిత స్సబాలకః।
శనైశ్శనై శ్శ్రావితవేణునిస్వనో, విలాసవేషేణపురః ప్రతీయతామ్॥

టీ. మయి=నేను, ప్రయాణాభిముఖే-ప్రయాణ=(లోకాంతర) ప్రయాణము నకు, అభిముఖే చ= ఎదురుకొన్నవాఁడ నగుచుండఁగా, వల్లవీ...లలితః-వల్లవీ= గోపస్త్రీలయొక్క, స్తనద్వయీ = చన్నుదోయిచేత, దుర్లలితః = అతిమాత్రము లాలింపఁబడిన వాఁడైన, సః-అ-ప్రసిద్ధుఁడైన, బాలకః=చిన్నికృష్ణుఁడు, శనైః శ్శనైః=మెల్లమెల్లగా, శ్రావిత...స్వనః - శ్రావిత=వినిపింపఁబడిన, వేణు=పిల్లఁగ్రోవియొక్క, నిస్వనస్సన్=ధ్వనిగలవాఁడగుచు, విలాసవేషేణ=విలాసార్హమైన వేషముతోడ, పురః=ఎదుట, మమ=నాకు, ప్రతీయతామ్=తోఁచుఁగావుత-కృష్ణుఁడు వల్లవీస్తనద్వయీదుర్లలితుఁడు అనఁగా వారిచనుఁగవలచే మిక్కిలి లాలింపఁబడి అందు మరగినవాఁడు-అనఁగా గోపస్త్రీలచనులతో డిబిగి కౌఁగిలింతలరాయిడిని మరగి నలఁగినవాఁ డనుట. అట్లు గొల్లపడఁతులతోఁగూడి క్రీడించుచు వారికంటి కింపైన విలాసవేషమును గయిసేసి వెలయుచుండు బాలకృష్ణునందే నాకుఁ బ్రీతిగనుక వాఁడట్టిబాల్యముతోను అట్టిగోపస్త్రీచనులరాయిడిని నలఁగినమేనితోను మరణసమయమున నాకుఁ గనుపట్టుఁగాక అని కవిహృదయము.

ఉ. గొల్లమిటారిపూపచనుఁగుత్తులు హత్తినవింతలాగుతోఁ
జల్లనిచూపుతో వదలి ♦ సారెకు జాఱెడుపీలిదండతో
నల్లపరాకు దెల్పుటకు ♦ నై విలసిల్లినపిల్లఁగ్రోవితో
నల్లనిబాలుఁడొక్కరుఁడు ♦ నాపయనంబున నిల్చు ముంగలన్.

తా. నేను లోకాంతరమునకుఁబోవ సమకట్టినపుడు గోపస్త్రీలచన్నులరా యిడిని మరగి విలాసంబగు వేషంబు పూనినయాబాలకృష్ణుఁడు, తనరాక తెలిపి నాకు తెంపు గలిగించుటకై ముందు మెల్లమెల్లగాఁ దనపిల్లఁగ్రోవిరవళి నాకు వినిపించుచున్నాఁడుకాఁబోలుననుకొంటి.

శ్లో॥ అతిభూమి మభూమి మేవ వా, వచసాం వాసితవల్లవీ స్తనమ్।
మనసా మపరం రసాయనం, మధురాద్వైత ముపాస్మహే మహః॥

టీ. వచసాం=వాక్కులకు, అతిభూమిం = మిక్కిలియు విషయమైనదియు, వా=లేక, అభూమిమ్=విషయము కానిదియు, పరస్వరూపమున విషయము కానిదియు, సౌలభ్యప్రయుక్తమైన అవతారరూపమున విషయమైనదియు ననుట, లేక నిర్గుణస్వరూపమున అవిషయమును సగుణస్వరూపమున విషయమును అయినదనుట వాసిత... స్తనం—వాసిత= వసింపఁబడిన—వాసస్థానముగఁ జేసికొనఁబడిన, వల్లవీ = గొల్ల చెలువలయొక్క, స్తనం = చన్నులుగలదియు - గోపికలకుచాలింగనములందే యెప్పుడును ఆసక్తమైనదియనుట, మనసాం = మనస్సులకు, అపరం = రెండవది లేని-అద్వితీయమైన, రసాయనమ్ = రసాయనమైనదియు—మనస్సులకు మిక్కిలియు రసాయనము వలె అతిభోగ్యమైనది యనుట, మధుర+అద్వైతమ్—మధుర = మధురమైన, అద్వైతమ్=రెండవది లేనిదియు-ఒక్కటియే యైనదియనుట—లేక, మధుర = మాధుర్యముచేత, అద్వైతమ్ = ఏకరూపమైనదియు-మఱి రెండవదాని మిశ్రణములేక నిలువెల్లశుద్ధమాధుర్యమయమైనది యనుట-లేక, మధుర=మాధుర్యముయొక్క, అద్వైతమ్ = ఏకత్వమైనదియు-కేవల మాధుర్యమైనది యనుట-ఇది 'మధురైకరసమ్' 'మాధుర్యైకరసే' ఇత్యాదులకు పర్యాయములు, ఇట్టిదైన, మహః = తేజమును, ఉపాస్మహే = సేవించుచున్నాము.

చ. పలుకఁ గొలంది గానియనుభావముఁ గాంచియు నద్వితీయమై
పొలుపు వహించి నెమ్మది కపూర్వరసాయనమై మహోన్నతి
న్దొలఁకెడు దివ్యతేజము మనోహరవల్లవపల్లవాధరీ
లలితపయోధరాంతరవిశాలనివాసము గాంచెఁ గంటిరే. 39

తా. వాక్కులచే మిక్కిలి పొగడందగినదియు, లేక, వాక్కులచే పొగడుటకు అలవిగాని కానిదియు, గోపికలకుచాలింగనములందే యెప్పుడును ఆసక్తమైయుండునదియు, మనస్సునకు ఎనలేని రసాయనమువలె మిక్కిలి యింపైనదియు, కేవల మాధుర్యమయమైనదియు, అగు, కృష్ణాఖ్యతేజమును ఉపాసించుచున్నాము.

శ్లో॥ జననాన్తరేఽపి జగదేకమణ్డనే, కమనీయధామ్ని కమలాయతేక్షణే।
వ్రజసున్దరీజనవిలోచనామృతే, చపలాని సన్తు మమ లేన్ద్రియాణి మే॥

టీ. జగత్...మణ్డనే-జగత్ = లోకములకు, ఏక=ముఖ్యమైన-లేక అద్వితీయమైన, మణ్డనే = అలంకారమైనదియు, కమల...క్షణే-కమల = తామరరేకులవలె, ఆయత=విశాలమైన, ఈక్షణే = కన్నులు గలదియు, వ్రజ...సామ్పృతే-వ్రజసున్దరీ = గొల్లచెలువలయొక్క, జన=సమూహముయొక్క, విలోచన = కన్నులకు, అమృతే = అమృతమైనదియు-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైనదియనుట, అగు, కమనీయధామ్ని - కమనీయ = మనోజ్ఞమైన, ధామ్ని = తేజమునందు-కృష్ణాఖ్యతేజస్సునందు, జనన + అన్తరేపి = జన్మాంతరమందైనను, మే = నాయొక్క, సకల + ఇన్ద్రియాణి = అన్నియింద్రియములును, చపలాని = మిక్కిలి ఆసక్తిగలవి, సన్తు = అగుఁగాక. కృష్ణాఖ్యతేజము సర్వేంద్రియములచేతను అనుభవింపఁదగినది. అది యీ జన్మమున ననుబోటికి లభింపకున్నను జన్మాంతరమందైనను కన్నారఁజూచి చెవులారవిని చేతులార కౌఁగిలించి యిట్లు సకలేంద్రియములచేతను అనుభవించుట కలుగునుగాక యని యర్థము.

మ. శతపత్రోజ్జ్వలపత్రనేత్రు వ్రజకంజాతాననాలోకనా
మృతధారాధరచారుగాత్రు భువనోత్కృష్టైకభూషానము
న్నతచారిత్రుఁ బవిత్రుఁ గొల్చి యనుజన్మంబున్ విలోలేంద్రియ
ప్రతతుల్ సౌఖ్యము నొందుఁగాత నిజచాపల్యంబు లీడేరఁగన్. 40

తా. జగములకెల్లనలంకారభూతుండై, తామరరేకులవంటి విశాలములయిన కన్నులు గలిగి, గోపికాజనములకన్నులకు అమృతమువలె అతిభోగ్యమై రమణీయతేజస్స్వరూపమై యొప్పుశ్రీకృష్ణునియందు నాపంచేంద్రియములును జన్మాంతరమందేని ఆసక్తము లగుఁగాక.

శ్లో॥ మునిశ్రేణీవన్ద్యం మదభరలసద్వల్లవవధూ
స్తనశ్రోణీబిమ్బ స్తిమితనయనామ్భోజసుభగమ్ ।
పునశ్లాఘాభూమిం పులకితగిరాం నైగమగిరాం
ఘనశ్యామం వన్దే కిమపి కమనీయాకృతి మహః॥ 41

టీ. ముని...వన్ద్యమ్-మునిశ్రేణీ = మునులసమూహములకు, వన్ద్యమ్ = నమస్కరింపఁదగినదియు, మద...సుభగమ్-మదభర = మిక్కుటమైనమదముచేత - మిక్కుటమైన యౌవనంపుమత్తుచేత-లేక మిక్కిలి మన్మథవికారముచేత, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, వల్లవవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, స్తన = చన్నులందును, శ్రోణీబిమ్బ = పిఱుఁదులమండలమందును - పిఱుఁదులవట్టువప్రదేశమందును అనుట, స్తిమిత = నిశ్చలముగానిలుపఁబడిన, నయన + అమ్భోజ = తామరవంటి కన్నులచేత, సుభగం=మందరమైనదియు-మదభరముచేతఁ జన్నులు ఉబ్బినవై పిఱుఁదులు బలితములై మఱింత

మోహజనకములుగా నుండుటచే నాతఁడు ఆంధ్రుల జాడ్యములను మోహాతిశయమున స్థిరముగా నిలిపినాఁడనియు, తామరరేకులవంటి కన్నులను అట్లు నిలుపుటయు మిక్కిలి సొగసుగా నుండెననియుఁ భావము. పునః=అయితే, పులకితగిరాం – పులకిత = గగుర్పొడిచిన, గిరామ్=వాక్యములుగల, నైగమగిరామ్ = వేదవాక్యములకు – వేదములును కృష్ణుని మహిమాతిశయమునకు మిక్కిలి యానందముచే గగుర్పాటుచు అతని ప్రతిపాదించు నదియు నట్లు ప్రతిపాదించు దానివాక్యములయొక్క, శ్లాఘాభూమిమ్–శ్లాఘా=పొగడ్తకు, భూమిమ్=విషయమైనదియు – వేదాంతములు హర్షముచేఁ బులకితములై కొనియాడఁదగినది యనుట, ఘనశ్యామమ్–ఘన = మేఘమువలె, శ్యామమ్=నల్లనైనదియు, కమనీయ+ఆకృతి–కమనీయ = మనోజ్ఞమైన, ఆకృతి = ఆకారము గలదియు, కిమపి=అనిర్వాచ్యమైనదియు, అగు, మహః = శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజస్సును గూర్చి, వన్దే = నమస్కరించుచున్నాను. మునిశ్రేణీవంద్యుఁడును వేదాంతవాక్యములకు శ్లాఘాభూమియు నైనమహస్సు, వల్లవవధూస్తనశ్రోణీబింబములందు మరులు కొన్నది కావుననే, 'కిమపి' అనిర్వాచ్యమైనది యని భావము.

చ. పులకలు గ్రమ్మ మానిజనసమ్ముల్ శ్రుతివాక్యములన్ నుతింపఁగా
జలదమనోహరాకృతి యొసఁగఁ మదాలసవల్లవాంగనా
లలితపయోధరాంతరవిశాలసకటీతటలోలలోచనం
బులఁ దనరారునందకృతపుణ్యనిధానము నన్నుఁ బ్రోచుతన్. 41

తా. మునిసమూహములకు నమస్కరింపఁదగినమహనీయుఁడై, వేదాంతములు మిక్కిలి హర్షముతోఁ గొనియాడుటకుఁ బాత్రమై యుండుపరాత్పరుఁ డయ్యును, గోపికలచన్నులను వట్రువపిఱుఁదులందును మోహావేశముతో దృష్టులు నిలిపి సొగసుగాఁ జూచుచు కేవలునివలెఁ బొడసూపువాఁడును, కావుననే యిట్టటని నిర్వచింపరానివాఁడును, సుందరాకారుఁడును, తేజస్స్వరూపుఁడు నైనశ్రీకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ అనుచుమ్బతా మవిచలేన చేతసా
మనుజాకృతే ర్మధురిమశ్రియం విభోః।
అయి దేవ కృష్ణ దయితేతి జల్పతా
మపి నో భవేయు రపి నామ తాదృశాః॥ 42

టీ. అవిచలేన=మిక్కిలి చలింపని–ఒకింతస్థిరమైన, చేతసా = మనస్సుచేత, విభోః = ప్రభుండైన శ్రీకృష్ణునియొక్క, మనుజ+ఆకృతేః = మనుష్యాకారముయొక్క, మధురిమ శ్రియమ్–మధురిమ = సౌందర్యముయొక్క, శ్రియం = సంపదను, అనుచుమ్బతామ్ = ఆస్వాదించుచున్నవారును, అయి = ఓయీ, దేవ = దేవా, కృష్ణ = కృష్ణా, దయిత = ప్రియుఁడా, ఇతి = అని, జల్పతామ్ = చెప్పుచున్నవారును, అగు,

తః అపి=మాకుఁగూడ - మముబోఁటులకుఁగూడ, తాదృశాః-అట్టివి-మేము మనస్సునందు చింతించి అనుభవించుచున్నట్టి సుందరమనుష్యాకారముగలిగి మేము చెప్పుచున్నట్టి, దేవుఁడును దయితుఁడును కృష్ణుఁడును అయినవాఁడుగా, మహాత్ముల కగపడు భాగ్యములు, అపి నామ భవేయుః=అగునా-అగునో కదా.

ఉ. మానుష వేషధారి యగుశ్రీమాధవుఁజూపానకాంతి చంచలం
 బై నటియించుచి త్తమున శ్రీ నానుచుఁ గృష్ణ ముకుంద యంచు స
 న్మానము మీఱఁగాఁ బలుక శ్రీ మా కొనఁగూడెడుఁ గాత నీదృశ
 ధ్యానవిధేయు లైనసనకాదిమహామునిభాగ్యసంపదల్. 42

తా. చలింపనిచి త్తము చేఁ బ్రభుండయిన శ్రీకృష్ణుని మనుష్యాకారముయొక్క సౌందర్యవిభవమును ఆస్వాదించి అనుభవించుచు ఓదేవా! కృష్ణా! దయితా! అని పేర్కొనుచున్న మముబోఁటులకుఁగూడ మహాత్ములభాగ్యములు గలుగునో కదా.

శ్లో॥ కిశోర వేషేణ కృశోదరీదృశాం. విశేషదృశ్యేన విశాలలోచనమ్।
 యశోదయాలబ్ధయశోనవామ్బుధే, ర్నిశామయేనీలనిశాకరం కదా॥

టీ. కృశోదరీ దృశామ్-కృశోదరీ = (సన్ననినడుములు గల) స్త్రీలయొక్క-గోపస్త్రీలకనుట, దృశాం = కన్నులకు, విశేషదృశ్యేన-విశేష = మిక్కిలియు, దృశ్యేన = చూడఁదగిన, కిశోరవేషేణ = బాల్యవేషముతోడ, (ఉపలక్షితం = కూడుకొన్నవాఁడును), విశాల లోచనం = వెడల్పైనకన్నులు గలవాఁడును, యశోదయా=యశోదచేత, లబ్ధ...వామ్బుధేః-లబ్ధ-పొందఁబడిన, యశః = కీ ర్తియను, నవ = నూతనమైన, అమ్బుధేః=సముద్రమునకు, నీల నిశాకరం-నీల-నల్లనైన, నిశాకరం = చంద్రుఁడైనవానిని-చంద్రుఁడు సముద్రమును చెలరేఁగఁ జేయునట్లు, తాను యశోదాదేవికీ ర్తిని మిక్కిలి వర్ధిల్లఁ జేయువాఁడనుట. యశోదకీ ర్తి కృష్ణుని గాంచుటచే మిక్కిలియు నతిశయించినదని భావము. ఇట్టివాఁడైనకృష్ణుని, కదా=ఎప్పుడు, నిశామయే=చూతునో. ఇచట 'కృశోదరీ' అనుటచే అవయవవిభ క్తి గలిగి నడుము సన్నగిలుట తెలియుచున్నదిగావున యౌవనవతులని తెలియునది. కిశోరుఁడయ్యును అట్టియువతులకును ఆశింపఁదగినవేషము గలవాఁడని బాల్యమునందే అత్యంతజగన్మోహనత్వము వ్యంజితమగుచున్నది.

శా. లీలాలోలవిశాలలోచనునిఁ గోశ్రీ శైశవాలంకృతు
 న్బాలుం బాలితలోకపాలు వ్రజకాంతా స్తన్ సొక్కుచుం బెక్కుచం
 దాలం గన్నులకొద్దిఁ గన్గొనుయశోదాకీ ర్తిరత్నాకర
 ప్రాలేయాంశుని నీలనీరదతనున్ భావింతు నెల్లప్పుడున్. 43

తా. స్త్రీలకును మిక్కిలియు చూడందగిన బాల్యవేషముతోఁ గూడి, విశాలములయినకన్నులు గలిగి, యశోద గాంచినకీ ర్తిని మిక్కిలి యతిశయింపఁజేయుచు నల్లని చంద్రునివలె నిలచిల్లుకృష్ణుని ఎప్పుడు చూతును ?

శ్లో॥ ప్రకృతి రవతు నో విలాసలక్ష్మ్యాః, ప్రకృతిజడం ప్రణతాపరాధ
[వీథ్యామ్।
సుకృతికృతపదం కిశోరభావే, సుకృతిమనః ప్రణిధానపాత్ర మోజః॥

టీ. కిశోరభావే = బాలభావమందు - బాల్యమందనుట, విలాసలక్ష్మ్యాః-విలాస = ములుకుబెళుకులయొక్క, లక్ష్మ్యాః = సంపదకు-పెంపుసొంపునకు, ప్రకృతిః = మూలకారణ మైనదియు-సమస్తములైన విలాసవిభవములకు జన్మస్థాన మైనదనుట, ప్రణత... వీథ్యామ్-ప్రణత = నమస్కరించినవారియొక్క -భక్తులయొక్క, అపరాధ = అపరాధములయొక్క, వీథ్యామ్ = పరంపరావిషయమై, ప్రకృతిజడమ్-ప్రకృతి = స్వభావముచేత, జడమ్ = మందమైనదియు - ఆశ్రితులయపరాధములను పాటింపనిది యనుట, సుకృతి... పాత్రమ్-సుకృతి = పుణ్యపురుషులయొక్క, మనః = మనస్సులయొక్క, ప్రణిధాన=ఏకాగ్రతకు, పాత్రమ్ = అర్హమైనదియు-పుణ్యాత్ములు ఏకాగ్రముగా ధ్యానించువిషయమైనదియనుట, సుకృతి... పదమ్ - సుకృతి = పుణ్యపురుషులయందు, కృత = చేయఁబడిన, పదం = స్థానముగలదియు - పుణ్యాత్ములయందు నెలకొని యుండునదనుట లేక, సుకృతి=ధన్యమైనదియు, కిశోరభావే = బాలభావమునందు-బాలుఁడై అవతరించుటయందు, కృతపదం = చేయఁబడినస్థానము గలదియు-బాలత్వమును గైకొన్నదనుట, అగు, ఓజః = తేజస్సు, నః=మమ్ము, అవతు = రక్షించుఁగాక.

చ. హితజనతాపరాధముల కెన్నఁడుపట్లు జడస్వభావమై
కృతమతు లాత్మలోనఁ బరికింపఁగఁ బాత్రము నై కిశోరతా
ర్పితపద మై విలాసమృదుసిరికి హేతువు నై మనోహరా
కృతిఁ గనిపించునాసుకృతికేవల తేజము మమ్ముఁ బ్రోచుతన్. 44

తా. విలాసంపు సొంపులకు పుట్టుచోటై, ఆశ్రితులయపరాధములను పాటించుటయందు మందమై, బాలభావమును దాల్చినదై, పుణ్యాత్ములు ఏకాగ్రముగా హృదయములందు ధ్యానించువిషయమై, యొప్పు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ అపహసితసుధామదావలేపై, రతిసుమనోహర మార్ద్రమన్దహాసైః।
వ్రజయువతివిలోచనావలేహ్యాం, రమయతుధామరమావరోధనం నః॥

టీ. అప... లేపైః-అపహసిత = ఎగతాళి సేయఁబడిన, సుధా = అమృతముయొక్క, మద=మదముచేఁ గలిగిన, అవలేపైః = గర్వముగలదియు-అమృతముయొక్క భోగ్యతాతిశయరూపమైన గర్వమును దిరస్కరించిన వనుట - అమృతముకంటె అత్యంతభోగ్యములైనవని భావము, ఇట్టివగు, ఆర్ద్రమన్దహాసైః-ఆర్ద్ర = సరసములయిన, మన్దహాసైః=చిఱునవ్వుల చేత, అతిసుమనోహరమ్ = మిగుల మిక్కిలి మనోజ్ఞమైనదియు -ఇచట 'అతి' 'సు' అను రెండును సమానార్థకములే యైనను అతిశయద్యోతక

ముగా నుంపఁబడిన దని తెలియునది, 'అధికమనోహరమ్' అనుపాఠమున మిక్కిలి మనోహర మైనదని యర్థము, వ్రజ...లేహ్యాం - వ్రజయువతి = యౌవనవతులైన గోపస్త్రీలయొక్క, విలోచన = కన్నులచేత, అవలేహ్యాం = నాకందగినది-గసమును పీల్చుకొనఁదగినది-అనఁగా మిక్కిలి ఆస్వాదింపఁదగినదియనుట, రమా + అవరోధ నమ్-రమా = లక్ష్మీదేవికి, అవరోధనమ్ - అంతఃపురమైనదియు, - లక్ష్మికి ప్రాణనాథుఁడైనది యనుట, అగు, ధామ = కాంతి-తేజస్సు-శ్రీకృష్ణుఁడనుట, నః = మమ్ము, రమయతు = రంజింపఁజేయునుగాక. మందహాసములచే అతిమనోహర మగుటచేతనే వ్రజయువతివిలోచనములకు అవలేహ్య మైనది. కనుక మమ్ము రంజిల్లఁజేయవలయు నని భావము.

చ. నవసుధఁ గ్రొవ్వునవ్వు చిఱునవ్వులు మోమున గోము సూప వ
ల్లవలలనావిలోచనవిశాలాసవి లేహ్యము నై రమామణీ
భవనభుజాంతరస్థలిని భాసిలునందతపః ప్రభావసం
భవఫల మైనధామము శుభంబు లభంగురభంగి నిచ్చుతన్. 45

తా. అమృతముయొక్క భోగ్యతాతిశయమును నిరసించునంత యింపైనచిఱునవ్వులచే మిక్కిలియు మనోజ్ఞమైనదియు, కావుననే జవ్వనులకన్నులవిందైనదియు, లక్ష్మీదేవికి పతియైనదియు, నగు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మమ్ము రంజిల్లం జేయునుగాక.

శ్లో॥ అఙ్కూరితస్మేరదశావిశేషై, రశ్రాన్తహర్షామృతవర్ష మక్ష్ణామ్।
సంక్రీడతాం చేతసి గోపకన్యా, ఘనస్తనస్వస్త్యయనం మహోనః॥

టీ. అఙ్కూ...విశేషైః—అఙ్కూరిత = అంకురించిన, స్మేర = చిఱునవ్వుతోఁగూడిన, దశావిశేషైః = అవస్థాభేదములచేత- చిఱునవ్వు చిగురొత్తుచుండు పలువిధములైన దశలచేత ననుట—అప్పుడప్పుడు వింతలు గులుకుచుండు పలువగల చిఱునవ్వు మొలకలచేత నని భావము, అక్ష్ణామ్ = కన్నులకు—చూచువారికన్నులను అనుట, అశ్రాన్త...వర్షమ్-అశ్రాన్త = ఎడతెగని, హర్ష = ఆనందమనెడి, అమృతవర్షమ్ = అమృతవర్షమైనదియు - ఎడతెగక మరియు అమృతప్రసోనవలె ఎడతెగనియానందమును గూర్చుచున్నది యనుట-చిఱునవ్వుమొలకలు అమృతప్రాయములనియు వానిని నెఱపుటచే అమృతవర్షము కురిసినట్లుండు ననియు భావము. ఇట్టిదియు, గోప...స్వస్త్యయనమ్-గోపకన్యా = గోపస్త్రీలయొక్క, ఘన = గొప్పలైన 'ధన్య' అనుపాఠమున, కృతార్థములైన-శ్రీకృష్ణకరగ్రహణముచేఁ జరితార్థములైన యనుట, స్తన = చన్నులయొక్క, స్వస్త్యయనమ్ = మంగళాయతన మైనదియు-చన్నులకు ఆలింగన గ్రహణాదులచే మిక్కిలిసుఖము అనెడిమేలును గూర్చునదియనుట, అగు, మహః = కాంతి-తేజస్సు, నః = మాయొక్క, చేతసి = మనస్సునందు, సంక్రీడతామ్ = లెస్సగాఁ గ్రీడించుచునుగాక.

చ. అతులితమందహాసరుచిరాననముల్ విలసిల్ల దర్శనో
ద్యతజనితావలోకఘనహర్ష సుధామయవర్ష రూప మై
సతతము గోపికాఘనకుచస్థలనిస్తులదివ్యమంగళా
యతనము నైనధామము చిరంతరమున్ జనియించు నామదిన్.

తా. అప్పుడప్పుడు వింతవింతలుగ మొలకొత్తు చిఱునవ్వులచేఁ గన్నులకు ఎడతెగనియమృతపుసోనలు గురియుచుండునదియు, గొల్లపడుచుల చన్నుఁగవలకు నిబ్బరమైన యానందము గూర్చునదియు నగుకృష్ణాఖ్యతేజము మాహృదయమందు గ్రీడించునుగాక.

శ్లో॥ మృగమదపఙ్కసఙ్కరవిశేషితవన్యమహా
గిరితటగణ్డగైరికఘనద్రవవిద్రుమితమ్।
అజితభుజాన్తరం భజత హే బత గోపవధూ
స్తనకలశస్థలీఘుసృణమర్దనకర్దమితమ్॥ 47

టీ. మృగ...విద్రుమితం-మృగమద=కస్తురియొక్క, పఙ్క = బురదయొక్క, సఙ్కర=కూడికచేత, విశేషిత=అతిశయించినదిగాఁ జేయఁబడిన, వన్య=అడవియందలిదయిన, మహాగిరి=గొప్పపర్వతముయొక్క, తట=చఱియయందలి, గణ్డ=పెనుబండలయొక్క, గైరిక-గైరికధాతువిశేషములయొక్క, ఘన=దట్టమయిన, ద్రవ = ద్రవముచేత, విద్రుమితమ్=పగడముగాఁ జేయఁబడినదియు-ఎఱ్ఱగాఁ జేయఁబడినది యనుట, కస్తూరికూడికచే మఱింత అతిశయించిన ఎఱ్ఱని గైరికధాతుద్రవమును బూసికొని ఎఱ్ఱగా అగపడునది యనుట, ఇట 'గిరి'ని వన్యమగుటచేత వనమందలి కస్తూరిమృగములు సంచరించుటకు యోగ్యమైన దనియు, 'మహా' అనుటచే లెక్కలేనియామృగములు సంచరించుటకుఁ దగినదనియు కావున నే వానివలనిమృగమదము, 'పఙ్క' బురద గొన్నదనియు, 'తటగండ'ము లనుటచే దానిచఱియలయందలి పెనుబండలయందు ఆమృగములు పరుండుటచే వానికస్తురి యంటుకొన్నదనియు, ఆకస్తురితోఁగలసి గుబాళించుటచే గైరికధాతుద్రవమును బూసికొన్నాఁడనియు, 'పఙ్కసఙ్కర'అని ఆకస్తూరి మిక్కిలి బురదగొన్నదిగావున అట్టిదానితోఁ గలిసియే గైరికధాతుద్రవము, 'ఘన' మైనదనియు, 'ఘనద్రవ' అని చిక్కనిద్రవమును బూసికొనుటవలన నల్లని తొమ్మ 'విద్రుమితమ్' పవడమువలె అయిన దనియు, భావములు సూచితములు, గోపవధూ...కర్దమితమ్-గోపవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, స్తనకలశ=కలశములవంటి స్తనములయొక్క, స్థలీ=ప్రదేశమందలి, ఘుసృణ=కుంకుమముయొక్క, మర్దన=ఒరపిడిచేత, కర్దమితమ్=బురద గలిగినదిగాఁ జేయఁబడినదియు-గోపస్త్రీలయాలింగనములచేత వారిచన్నులఁబూసిన కుంకుమపూఁతలు మిక్కిలియంటుకొని రొంపిగొన్నది

యనుట, ఇట 'కర్దమితమ్' అని రొంపిగొనుటను జెప్పుటచేత అంటుకొన్నపంకము మిక్కిలి యనియు అది మిక్కిలియైనందులకు హేతువు అనేకగోపస్త్రీలయాలింగన మనియు సూచితము. ఇట్టిదైన, అజితభుజాన్తరమ్-అజిత = జయింపరానివాఁడైన కృష్ణునియొక్క, భుజాన్తరమ్ = ఱొమ్మును, బత హే = ఓజనులారా, భజత = సేవింపుఁడు, గైరికధాతుద్రవముచే మిక్కిలి సుందరమైన గోపీపదపంకసంగతిచే శృంగార రసము చిప్పిలఁజేయువక్షమును గొలువుఁడని హృదయము. ఆవక్షముయొక్క విశాలత్వమును ఉన్నతత్వమును స్ఫురించుటచే అది గలకృష్ణుఁడు 'అజితుఁ'డని స్ఫురించె నని కవిహృదయము.

చ. మృగమదపంకసంకరగిరిస్థితగైరికధాతురక్తిమం
దొగరు వహించి వల్లవవధూపృథుల స్తనకుంకుమంబునన్
ద్విగుణితకాంతివక్షుఁ డగునీరరుహాక్షుఁ గృపాకటాక్షునిం
దగిలి భజింప నిల్పుఁడు ముదంబున నుత్తములార చిత్తముల్.

తా. అడవియందలి పెద్దపర్వతముయొక్క చఱులయందలిబండలయందు కస్తూరిపిల్లులు లెక్కలేకుండ బరుండఁగా వానిపొక్కిటికస్తూరి మిక్కిలియు అందు అంటుకొని రొంపికొనియుండును. ఆబండలందలి యెఱ్ఱనిధాతుద్రవము ఆకస్తూరిపంకముతోఁ గూడుకొని అనువై గుబాళించుచుండును. అట్టిచిక్కనైన యెఱ్ఱని గైరికరసమూపూఁత గలిగి పగడమువలె కనఁబడునదియు గొల్లయిల్లాండ్రగబ్బిగుబ్బలకుంకుమపూఁత దట్టముగానంటుకొన్నదియునగు శ్రీకృష్ణునివక్షమును జనులారా! భజింపుఁడు.

శ్లో॥ ఆమూలపల్లవితలీల మపాఙ్గజాలై
రాసిఞ్చతీ భువన మాదృతగోపవేషా।
బాలాకృతి ర్మృదులముగ్ధముఖేన్దుబిమ్బా
మాధుర్యసిద్ధిరవతాన్మధువిద్విషో నః॥ 48

టీ. ఆమూల...లీలం యథాతథా-ఆమూల = మూలపర్యంతము - మొదలంట, పల్లవిత = చిగిర్చిన-చిగురొత్తిన, లీలమ్ యథాతథా = లీలలుగలుగునట్లుగా, నిలువెల్ల విలాసములుగా ననుట, అపాఙ్గజాలైః — అపాఙ్గ = కడగంటిచూపులయొక్క, జాలైః = సమూహములచేత, భువనం = ప్రపంచమును, ఆసిఞ్చతీ = అంతటను తడుపుచున్నదియు-నిలువెల్ల తులుక దొలఁకునట్లుగా కడగంటిచూడ్కులు జగములకెల్ల చల్లగా నిగుడ్చుచున్నదియనుట, ఆదృత... వేషా—ఆదృత = ఆదరింపఁబడిన - కయికొనఁబడిన, గోపవేషా = గొల్లవేషము గలదియు, బాల + ఆకృతిః-బాల = బాల్యసంబంధియైన, ఆకృతిః = ఆకారముగలదియు-బాలునియాకారముగలదియు, మృదుల ... బిమ్బా-మృదుల = కోమలమును, ముగ్ధ = సుందరమును, అగు, ముఖ + ఇన్దుబిమ్బా = చంద్రబింబముతో సమానమైన మొగము గలదియు, అగు, మధువిద్విషః = శ్రీవిష్ణుదేవుని

యొక్క, మాధుర్యసిద్ధిః—మాధుర్య = సౌందర్యముయొక్క లేక అతిభోగ్యత్వము యొక్క, సిద్ధిః=ఫలపరిపాకము-నిరతిశయమాధుర్యసర్వస్వ మనుట, నః=మమ్ము, అవతు=రక్షించుఁగాక-శ్రీవిష్ణుదేవుని మాధుర్యమంతయు పరిణమించి గోపవేషము గలబాలకృష్ణుఁడుగా పొడసూపినదనుట. శ్రీవిష్ణుని యవతారములలోనెల్ల శ్రీకృష్ణావతారమే నిరతిశయమాధుర్యము గలది. ఎట్లన, అది 'అమూలపల్లవితలీల'ముగా అపాంగజాలమును నిగుడ్చుచున్నది 'మృదులముగ' మై "ఇనుబిమ్బ' మువంటి మొగము గలిగియున్నది. అందఱికిని ఆదరణీయ మైన 'బాలాకృతి'యు, ఆశ్రయణీయ మైన 'గోపవేష' మును దాల్చి సుఖము గూర్చునది. ఇట్లు అన్నిట అత్యంతమధురమైనది గావున విష్ణుదేవుని మాధుర్యముయొక్క సిద్ధియే యిది యనఁదగు నని భావము. 'బాల్యాకృతిః' అనుపాఠమున 'ఆకృతి'ని కర్తగాఁగొని 'మాధుర్యసిద్ధి'ని దానికి విశేషణముగాఁ గొందఱు అర్థముఁ సేయుచున్నారు కాని అది సరసము కాదు, అపాజజాలములు భువనమును 'ఆసిఞ్చతీ' తడుపుచున్నవనుటచేఁ గరుణాతిశయప్రేరితము లైనవనియు, 'అమూలపల్లవితలీల' మనుటచే అత్యంతాకర్షకము లైనవనియు, మాధుర్యసిద్ధికి పోషకములుగా కవి గూర్చుట తెలియునది.

చ. కరుణను బాదుకొల్పినజగంబుఁ గటాక్షసుధారసాప్తిచేఁ
బరిణతపల్లవప్రసవపక్వఫలంబును గా నొనర్చుచుం
జెలుతమిటారిప్రాయమునఁ కై జెల్వగుచక్కఁడనాలపంట న
మ్మురహరుఁబూర్ణచంద్రముఖు కై మోహనవల్లవవేషుఁగొల్చెదన్.

తా. నిలువెల్ల విలాసములు దొలఁకుచును, కడగంటిచూడ్కుల జగమునం తయుఁ జల్లఁగాఁ దడుపుచున్నవాడును, గోపవేషము దాల్చినవాఁడును, సుకుమారమై సుందరమై చందురునిం బోలు మొగము గలవాఁడును, బాలుఁడును, శ్రీవిష్ణుదేవుని నిరవధికమాధుర్యస్వరూప మనఁదగినవాఁడును అగు చిన్నికృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ విరణన్మణినూపురం వ్రజే, చరణామ్భోజ ముపాస్వ శార్ఙ్గిణః।
సరసే సరసి శ్రియాశ్రితం, కమలం వా కలహంసనాదితమ్॥ 49

టీ. వ్రజే=వ్రేపల్లెయందు, విరణ...నూపురమ్-విరణత్=మిక్కిలి మ్రోఁగుచున్న, మణి=మణిమయ మైన, నూపురం=అందెలు కలదియగు, శార్ఙ్గిణః=కృష్ణుని యొక్క, చరణ + అమ్భోజమ్=అడుగుఁదామరను, ఉపాస్వ=సేవింపుము. వ్రజచ్చరణామ్భోజమ్ · అను పాఠమున-వ్రజత్=నడచుచున్న, చరణాంభోజమని యర్థము. కావుననే అది విరణన్మణినూపురమని భావము, వా=లేక, సరసే=రసయుక్తమైన-మనోజ్ఞమైన యనుట, సరసి=సరస్సునందు, శ్రియా=కాంతిచేత, ఆశ్రితమ్=ఆశ్రయింపఁబడినదియు, కల...నాదితమ్- కలహంసః=రాయంచచేత, నాదితమ్=ధ్వనిగలదిగాఁ జేయఁబడినదియు, అగు, కమలం= కమలమును, ఉపాస్వ=సేవింపుము.

మణులకాంతులు తళుకొత్తుచు గలగల మెఱయుచున్న అందెలుగల కృష్ణునిపాద కమలమును, కాంతి దళుకొత్తుచు కలహంసచే శబ్దించుచున్న సరస్సునందలికమల ముసు సమానములు గావున దాని నైనను వీని నైనను సేవింపుమని యర్థము. పాద కమలమునకు విరణన్మణినూపుర మనుటకు సరిగా సరఃకమలమునకు కలహంసనాదిత మనియు, దానికి మణినూపుర మనుటకు సరిగా దీనికి శ్రియాశ్రిత మనియు విశే షణవ్యవస్థ తెలియునది.

ఉ. సారసకోమ రాళవరసారసనన్నిభనూత్నరత్నమం
జీరవిలాసపాదములచేఁజరియించుచు వీథి లేఁగలం
బాఱఁగ దోలి వెంబడిని పర్వులువాఱుచుఁ జేరి పట్టుచుం
గేరి నటించుచిన్నియదుకేసరి నామది నాశ్రయించెదన్. 49

తా. వ్రేపల్లెయందు మణికాంతులు మెఱయ గలగల మెరయునందియలతోఁ గూడినశ్రీకృష్ణునిపాదకమలము, సరస్సున కాంతి తళుకొత్తఁగా కలహంసయొక్క శబ్దించుచున్న తామరవలెఁ జూపట్టుచున్నది. అట్టి శ్రీకృష్ణచరణమును సేవింపుము.

శ్లో॥ శరణ మశరణానాం శారదాంభోజనేత్రం
నిరవధిమధురిమ్ణా నీలవేషేణ రమ్యమ్।
స్మరశరపరతన్త్రైస్స్మేరనేత్రాంబుజాభి
ర్వ్రజయువతిభి రవ్యాద్బ్రహ్మ సంవేష్టితం నః॥ 50

టీ. అశరణానాం=దిక్కులేనివారలకు, శరణమ్=దిక్కు-రక్షకము, అయిన దియు, శారద... నేత్రమ్-శారద=శరత్కాలమందలి, అంభోజ=తామరలవంటి, నేత్రమ్=కన్నులుగలదియు, నిరవధిమధురిమ్ణా-నిరవధి=మేరలేని, మధురిమ్ణా=చక్కఁ దనముగల, నీలవేషేణ=నల్లవేషముచేత, రమ్యమ్=మనోహరమైనదియు, స్మర... జాభిః—స్మర=మన్మథునియొక్క, శర=బాణములకు, పరతన్త్రైః=అధీనములైన-మన్మథవికారము గలవియైన, స్మేర=వికసించిన, నేత్ర+అంబుజాభిః=తామరల వంటికన్నులు గలవారైన, వ్రజయువతిభిః=గోపికలచేత, సంవేష్టితం=చక్కఁగాఁ జుట్టుకొనఁబడినదియు, గోపస్త్రీలు మన్మథవికారము తెలుపుచూడ్కులఁ జూచుచుఁ జుట్టును మిక్కిలి బలసియున్నారనుట, ఇట్టిదైన, బ్రహ్మ=శ్రీకృష్ణాఖ్య బ్రహ్మము, నః=మమ్ము, అవ్యాత్=కాపాడుఁగాక.

మ. శరదంభోరుహనేత్రు నిస్తులకళాసౌందర్యపాత్రుఁ మనో
హరపౌరందరనీలగాత్రుఁ గుసుమాస్త్రస్త్రైవశజాతస్మితాం
కురనంద వ్రజసుందరీపరివృతుం గోపాంగనాలింగితుఁ
శరణత్రాణసమున్నతుఁ వరదయాసారోన్నతుం గొల్చెదన్.

తా. దిక్కులేనివారికి దిక్కై, శరత్కాలమున వికసించిన తామరరేకులఁ బోలిన కన్నులు గలిగి, మిక్కిలిచక్కనైన నల్లనిమేను దాల్చి, గోపస్త్రీలు మన్మథపరవశలై మోహాంధ్రుజాడ్యులు నిగుడ్చుచుఁ జుట్టును మిక్కిలి బలసి కొలువఁగా, వెలుఁగుచున్న శ్రీకృష్ణాఖ్యబ్రహ్మము మమ్ము రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ సువ్యక్తకాన్తిభరసౌరభదివ్యగాత్ర
మవ్యక్తయౌవనపరీతకిశోరభావమ్।
గవ్యానుపాలనవిధావనుశిష్టమవ్యా
దవ్యాజరమ్యమఖిలేశ్వరవైభవం నః॥ 51

టీ. సువ్యక్త...గాత్రమ్-సువ్యక్త = మిక్కిలిస్ఫుటమైన-ప్రకాశించుచున్న, కాంతి=కాంతులయొక్క, భర=అతిశయము చేతను, సువ్యక్త=మిక్కిలిస్ఫుటమైన, సౌరభ=వాసనచేతను, దివ్య=సుందరమైన-అప్రాకృతమైన, గాత్రం=దేహము గలదియును, అవ్యక్త...భావమ్ - అవ్యక్త=స్ఫుటముకాని - చక్కఁగాతలసూపని, యౌవన=యౌవనముచేత, పరీత = ఆవరింపఁబడిన, కిశోరభావమ్ = బాలభావము-బాల్యముగలదియు-యౌవనము కొంత తలసూపుచున్న బాల్యము గలదియు, గవ్య... విధౌ-గవ్య=గోసమూహముయొక్క, అనుపాలన=కాచుటయొక్క, విధౌ=విధానమందు, అనుశిష్టం=శిక్షితమైనదియు - మిక్కిలి నేర్పుగలదియు, అవ్యాజరమ్యమ్-అవ్యాజ=నిరుపాధికమైన-ఒకనెపముచేతఁగాని, రమ్యమ్=రమణీయమైనదియు, ఒకనిమిత్తముచేతఁగాక తనంతటనే సుందరమైనది యనుట, అఖిల...వైభవమ్-అఖిల + ఈశ్వర=సమస్తమునకును ఈశ్వరుఁడైన శ్రీవిష్ణుదేవునియొక్క, వైభవమ్=విభవము, శ్రీకృష్ణాఖ్యవైభవమనుట, నః=మమ్ము అవ్యాత్ =రక్షించుఁగాక-శ్రీవిష్ణునివైభవమే యిట్లు కృష్ణరూపముగాఁ బొడకట్టినదనుట. అవతారములలో నెల్ల 'గవ్యానుపాలనవిధావనుశిష్టమ్' అనుటచే సూచితమైన కృష్ణావతారమే మిక్కిలి విభవవిశిష్టమైనదని భావము.

చ. ప్రకటితకాంతిసౌరభకదంబితగాత్రము యౌవనార్భటీ
చకితకిశోరభావము నిసర్గమనోహరరూపధేయమై
సకలజగన్నియంత యగుశౌరిమహత్త్వము గొల్లపల్లెఁ బా
యక యొకయింట నావసులకై నారసి మేపెనిదేమిచిత్రమో. 51

తా. మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న నిరతిశయకాంతియు పరిమళమును గలిగి వెలయుచున్న శరీరము గలదియు, ఒకింతయౌవనముతోఁ గూడినబాల్యము గలదియు, గోవులను మేపుటయందు నిపుణమైనదియు, స్వభావముచేతనే సుందరమైనదియు శ్రీవిష్ణుదేవుని విభవసర్వస్వమైనదియు నగుశ్రీకృష్ణమూర్తి మమ్ము రక్షించుఁగాక!

శ్లో॥ అనుగతమమరీణామమ్బరాలమ్బినీనాం

నయనమధురిమశ్రీనర్మనిర్మాణసీమ్నామ్।
వ్రజయువతివిలాసవ్యాపృతాపాఙ్గమవ్యాత్
త్రిభువనసుకుమారం దేవకైశోరకం నః॥ 52

టీ. అమ్బర + ఆలమ్బినీనామ్—అమ్బర=ఆకాశమును, ఆలమ్బినీనాం=ఆశ్రయించినవారును, నయన...సీమ్నామ్—నయన=కన్నులయొక్క, మధురిమశ్రీ=సౌందర్యసంపదయొక్క, నర్మ=విలాసముయొక్క, నిర్మాణ=సృష్టికి, సీమ్నామ్=పొలిమేరయైనవారును — నేత్రసౌందర్యసంపద్విలాసమును ఇంతకంటె ఎక్కువసొగసుగా బ్రహ్మ మఱియొచ్చటను సృజింపలేదు గాన ఆవిలాసమును సృష్టిసేయు నైపుణ్యమంతయు ఇందే చూపినాఁడనియు కనుక అట్టిసృష్టికౌశలమునకు ఇదియే పొలిమేరయనియు భావము-ఇచట నయనములయొక్క కేవల 'మధురిమ' మనుటతోడ 'శ్రీ' శబ్దము గూర్చుటచే మాధుర్యముయొక్క అతిశయమును 'నర్మ' శబ్దముచే దానిని అతిమోహనముగాఁ బచరించెడివిలాసమును, 'నిర్మాణసీమ్నామ్' అనుటచే అది నిరతిశయమైనదగుటయుఁ దెలియునది-కన్నులసౌందర్యాతిశయముయొక్క విలాసమంతయు నిరతిశయముగా నెఱపుచున్నవారనుట — మిక్కిలిసొగసైనకన్నులతో ఎనలేనివిలాసంపుఁజూడ్కులను నిగుడ్చుచున్నవారని భావము — మిక్కిలి సొగసైనకులుకుఁజూపులఁ జూచుచున్నవారనుట, ఇట్టివారగు, అమరీణామ్=దేవతాస్త్రీలకు — దేవతాస్త్రీలచేత, అనుగతమ్=వెంటనంటఁబడినదియు— దేవతాస్త్రీలు కృష్ణుని బాల్యంపుసొంపును జూడుటకై ఆకాశమునందు వచ్చి నిలిచి అతనికైశోరముపై సొగసుంజూడ్కుల మిక్కిలియొయ్యారముగా నిగుడ్చుచు దానిచెలువునకు ఆకృష్టలై ఆకృష్ణుఁడు తిరుగుచోట్లకెల్లను వెంటఁబడి తిరుగుచున్నారని భావము. ఇట్టిదియు, వ్రజ...పాఙ్గమ్-వ్రజయువతి=గోపస్త్రీలయొక్క, విలాస = ఒయ్యారములందు, వ్యాపృత=నిగుడ్పఁబడిన, అపాఙ్గమ్=కడకన్నులుగలదియు — గోపికలకులుకుబెళుకులను కడగంటఁ జూచునదియనుట, త్రిభువ...కుమారమ్-త్రిభువన = ముల్లోకములందును, సుకుమారమ్=కోమలమైనదియు అగు, దేవకైశోరకమ్_దేవ = శ్రీకృష్ణునియొక్క, కైశోరకమ్ = బాల్యము, నః=మమ్ము అవ్యాత్=కాపాడుఁగాక, 'త్రిభువనసుకుమార' మైనదిగావున నే దేవతాస్త్రీలును వచ్చిచూచి వెంటఁదగులునట్టి దయ్యెననుట, 'దేవకైశోరకమ్' అనుచో 'దేవ'శబ్దమునకు 'వ్రజ...పాఙ్గ'మనుటచే కృష్ణుడనియర్థము సూచితమైనది. సర్వోత్కృష్ట సౌందర్యాతిశయము గలదేవతాస్త్రీలు తన్నుఁజూడఁగా తాను గేవలగోపికాజనులవిలాసమును జూచువాఁడయ్యెనని సౌలభ్యచమత్కారము స్ఫురితము.

శా. లోలాలోకనహావభావముల నాలోకించుచున్ దేవతా
నాళీకాస్యలు మింట నంటి తిరుగన్ శ్రీనందవ్రజాంభోరుహా
క్షీలీలార్ద్రకటాక్షవీక్షలనురక్తిం బర్వుఁ ద్రైలోక్యర
మ్యాలంకారము నై చెలంగుహరిబాల్యప్రౌఢి నన్ బ్రోచుతన్.

తా. దేవతాస్త్రీలు ఆకాశంబున నిలిచి మితిలేని విలాసము గలుగు సొగసుం జూపులఁ దనబాల్యంపుసొంపును జూచి సొక్కి తాను బోవుచోటికెల్లఁ బయిని వెంట నంటి రాఁగా, గొల్లచెలువలయొయ్యారములందుఁ గడగంటిచూడ్కులు నిగుడ్చుచు, ముల్లోకములందును మిక్కిలి సుందరంబైన బాల్యవేషముతో నొప్పు శ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ గాపాడుఁగాత.

శ్లో॥ ఆపాదమాచూడమతిప్రసక్తై,రాపీయమానా యమినాం మనోభిః।
గోపీజనజ్ఞాతరసావతాన్నో, గోపాలభూపాలకుమారమూర్తిః॥ 53

టీ. ఆపాదమ్ = పాదము మొదలుకొని, ఆచూడమ్ = శిరస్సువఱకును, నిలువు నందంతయును, అతిప్రసక్తైః = మిక్కిలి యాసక్తి గలిగిన, యమినాం = మునులయొక్క, మనోభిః = మనస్సులచేత, ఆపీయమానా = మిక్కిలి పానము సేయఁబడుచున్నదియు, మునులు శ్రీకృష్ణుదివ్యమంగళవిగ్రహమును నిలువెల్ల మనస్సులచే ఆస్వాదించుచున్నారనుట–మనస్సునఁ జింతించి యనుభవించుటచే అతిభోగ్యమైన సౌందర్యసౌకుమార్యాదులు గలది యనుట, 'అతిప్రసక్తైః' అనుటచే మునుల ఆతురత్వమును 'ఆపీయమానామ్' అనుటచే ఆస్వాదనమందలి భోగ్యతాప్రయుక్తమైనత్వరయు దెలియుచున్నది, దప్పిగొన్నవాఁడు మిక్కిలి రుచ్యమైన పానీయమును మీఁదుమిక్కిలి త్రాగునట్లు మునులమనస్సులును మిక్కిలి యాతురములై యావిగ్రహసౌందర్యామృతమును మిక్కిలి పానముచేయుచున్న వనుట–మునులు ఆవిగ్రహమును అత్యాసక్తితో మనసుల నిలిపి అతిభోగ్యమైన దానిసౌందర్యమును జింతించి యానందముతో మీఁదుమిక్కిలి యనుభవించుచున్నారని భావము, గోపీ...రసా–గోపీజన = గోపికల సమూహముచే, జ్ఞాత = ఎఱుఁగఁబడిన, రసా = రసము గలదియు–గోపికలు ప్రత్యక్షముగా ఆమూర్తిని అనుభవించి దానిసౌందర్యాదిసారస్యమును ఎఱుఁగుదు రనుట, ఇట్టిదైన, గోపాల...మూర్తిః–గోపాలభూపాల = గోపకుల రాజైన నందునియొక్క, కుమార = కొడుకైన కృష్ణునియొక్క, మూర్తిః = విగ్రహము, నః = మమ్ము, అవతాత్ = రక్షించుఁగాక.

మ. విమలాపాంగవిలాసగోపమహిళావిజ్ఞాతసారస్యముం
దమితో నువ్విళ్లూరు డెందములచేతన్ మౌను లాపాదమ
స్తము నాపోవఁగ నానునట్టిసుమహాసౌభాగ్యధారామనో
జ్ఞము గోపాలకబాలరూపము మహానందంబు మీ కిచ్చుతన్. 53

తా. మునులు దేనిని మిక్కిలియాసక్తితో అడుగు మొదలుకొని శిరస్సువఱకును దమ మనస్సులందుఁ జింతించి దానిసౌందర్యమును ఆనందముతో అనుభవించుచుందురో, దేనియొక్క సౌందర్యాదిరూపమైన సారస్యము గోపస్త్రీలు ప్రత్యక్షముగా అనుభవించి యెఱుంగుదురో యట్టినందకుమారునిసుందరవిగ్రహము మమ్ము రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ దృష్ట్వా బృన్దావనమృగదృశాం విప్రయోగాకులానాం

ప్రత్యాసన్నం ప్రణయచపలాపాఙ్గవీచీతరఙ్గైః।
లక్ష్మీలీలాకువలయదళశ్యామలం ధామ కామాన్
పుష్ణీయా న్నః పులకముకుళాభోగభూషావిశేషమ్॥ 54

టీ. విప్రయోగ + ఆతురాణామ్—విప్రయోగ = ఎడఁబాటుచేత - కృష్ణుఁడు తమ్ము గొంతసేపు ఏమఱించిమఱుఁగై యెడబాయుటచేత ననుట, ఆతురాణాం = కలఁగినవారైన, బృన్దావనమృగదృశామ్ = బృందావనమందలి స్త్రీలకు-గోపికలకు అనుట, ప్రణయ...తరఙ్గైః-ప్రణయ=ప్రేమచేత, చపల=చంచలములైన, అపాఙ్గ = కడగన్నులయొక్క - కడగంటిచూపులయొక్క, వీచీతరఙ్గైః = వీచీతరంగములచేత - వీచీతరంగరూపమైన వ్యాపారములచేత ననుట, సముద్రమందు అలలు వరుసగా ఒకటి నొకటి ఎడతెగక పోఁదుటచే అన్నియు జరిగి గట్టు చేరుచున్నవి. ఇట్లు విడువక పైపయి ఒకటివెనుక నొకటిగా నెడతెగక వరుసగఁ జేయువ్యాపారమునకు వీచీతరంగన్యాయమని పేరు. ఇచట అపాంగముల వీచీతరంగములనఁగా-అపాంగముల యెడతెగక పయిపయి నిగుడుచుండువరుస లనుట-గోపికలనెడఁబాసి అలంచినవాఁడుగావున వారివిరహాగ్ని యుపశమించునట్లు ప్రేమతోడిచల్లనిబెళుకుఁజూపులను బయిపయి నెడతెగక నిగిడ్చినదనుట, ఇట్టిచూపులు గలదై, పులక...విశేషమ్ - పులకముకుళ-మొగ్గలవంటిగగుర్పాటులయొక్క, ఆభోగ = పరిపూర్ణత యనెడి, భూషావిశేషమ్ యథాతథా = అభరణవిశేషము గలుగునట్లుగా_ఆగోపికలమేనులు గగుర్పాటులచేత నలంకృతములగునట్లుగా, దిష్ట్యా = అదృష్టవశమున-భాగ్యవశమున, ప్రత్యాసన్నం = మిక్కిలి సమీపించివచ్చినదియు, లక్ష్మీ...శ్యామలమ్—లక్ష్మీ=లక్ష్మీదేవియొక్క, లీలా=విలాసారమైన, కువలయదళ = కలువపూరేకులవలె, శ్యామలం = నల్లనైనదియు, కేవలము ‘కువలయదళ’ మని చెప్పక ‘లక్ష్మీలీలాకువలయదళ’ మనుటవలన లక్ష్మీదేవి తాల్చుటచే అతిభోగ్యమైనకువలయదళ మని యర్థము - అనఁగా నల్లనికాంతిచేత మనోజ్ఞమై లక్ష్మీదేవి తాల్చుటచే భోగ్యము నైనకువలయదళ మని యర్థము. అట్టిదానివలె నల్లనై భోగ్యమైన కాంతి గలది యనుట. ఇట్టిదైన, ధామ = శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము, నః=మాయొక్క, కామాన్ = కోర్కులను, పుష్ణీయాత్ = పోషించుఁగాక-సఫలము సేయుఁగాక యనుట. పులకములను ముకుళము లనుటచే మొగ్గలవలె మిక్కిలి గగుర్పొడిచె ననియు దీనికి మూలమైన యానందాతిశయమును దెలియునది, అట్టిపులకలను ‘భూషావిశేషమ్’ అనుటచే సొమ్ములు దాల్చినట్లు మేనికిఁ జెలువుగాను సుఖముగాను నుండెనని గ్రాహ్యము.

మ. విరహోష్మన్ వ్రజభామినుల్ గరఁగి యుత్కణ్ఠ్యాతుర భాగ్యంబునం
దరళాపాంగతరంగసంతతుల సేదల్ దీర్చుచున్ వచ్చి ని
ర్భరరోమాంచవిశేషభూషుఁ డగుగోపాలుండు పద్మాలయా
కరనీలోత్పలనీలవర్ణుఁ డొసఁగున్ గళ్యాణపారంపరిన్. 54

తా. బృందావనమందు గోపికలను లీలార్థము ఎడఁబాసిపోవఁగా ఆవియోగముచే వారు కలంగి నలంగుటఁ జూచి ప్రేమ దొలఁకు బెళుకుఁగడగంటిచూపులను ఎడతెగక పై పయి వారిమీఁదఁ జల్లగా నిగుడ్చుచు విరహాగ్నిని పోఁగొట్టుచు, వారలభాగ్యవశమున వారలమేనులు మిక్కిలిగగుర్పాటు చెందుచున్నట్లు సమీపమునఁ బొడగట్టినవాఁడును, లక్ష్మీదేవి విలాసముగా ధరించిననల్లకలువపూరేకువలె నిండైన నల్లనికాంతి గలవాఁడును, తేజస్స్వరూపుఁడును నైనశ్రీకృష్ణుఁడు ఆగోపికల విరహాగ్ని దీర్చినట్లు మాయభీష్టములను ఒసఁగూర్చుఁగాత.

శ్లో॥ జయతి గుహశిఖీన్ద్రపిఞ్ఛమౌళిః, స్సురగిరిగైరికకల్పితాఙ్గరాగః।
సురయువతివికీర్ణసూనవర్ష, స్నపితవిభూషితకున్తలః కుమారః॥ 55

టీ. గుహ...మౌళిః-గుహ = కుమారస్వామియొక్క, శిఖి+ఇన్ద్రః=నెమిలిమిన్నయొక్క, పిఞ్ఛ = పురి గల, మౌళిః=సిగగలవాఁడును-తన్ను సేవించుటకై వచ్చిన కుమారస్వామివాహనమైన నెమిలియొక్కపురిని సిగయందుఁ జెరువుకొన్నవాఁడనుట, సుర...రాగః-సురగిరి = మేరుపర్వతముయొక్క, గైరిక = గైరికధాతువులచేత, కల్పిత=కల్పింపఁబడిన, అఙ్గరాగః = మైపూఁత గలవాఁడును, ఇట మేరుపర్వతమును జెప్పుటచే అచ్చట వసించుదేవతలును, సేవింపవచ్చి రనియు వారా గైరికచందనము ఒసంగిరనియుఁ దెలియునది, సుర...కున్తలః-సురయువతి = దేవతాస్త్రీలచేత,వికీర్ణ = చల్లఁబడిన, సూనవర్ష = పుష్పవర్షముచేత, స్నపిత = తడుపఁబడినదై, విభూషిత = అలంకృతమైనట్టి-ఆపుష్పములచే అలంకృతమై యున్నట్టి, లేక, విభూషిత = తాయెతులు మొదలైనవానిచే అలంకృతమైనట్టి, కున్తలః=కురులు గలవాఁడును, అగు, కుమారః=బాలుఁడైన శ్రీకృష్ణుఁడు, జయతి = సర్వోత్కృష్టుఁడయి వర్తించుచున్నాఁడు. 'పిఞ్ఛమౌళి' యనుటచే ఇతరమూర్తివ్యావృత్తియుఁ దెలియునది. కుమారాదిదేవతలకు ఉపాస్యుఁ డగుటచేఁ గృష్ణుఁడు దేవదేవుఁ డనుట వ్యంజితము.

మ. సురకన్యాకరముక్తకల్పకసుమస్తోమంబు లొయ్యారపుం
దఱుచుంబెన్నెఱిగుంపుపై నిలిపి చెంగ్రతం దాయెతుల్ జుట్టి ని
ర్జరధాత్రీధరధాతుధారఁ జెలువారం బూని సేనానివా
పురపుంబింఛపుఁదాపశిం బమర దేవుం డొప్పు బాల్యోన్నతిన్.

తా. తన్ను సేవింపవచ్చినకుమారస్వామివాహనమైన నెమిలియొక్క పురిని సిగయందుఁ జెరివి, మేరుపర్వతమందలి గైరికధాతువుపంకమును మేనఁ బూసికొని, తనసింగారపుఁజెలువునకు మెచ్చి దేవతాస్త్రీలు పువ్వులసోనఁ దనతలపైఁగురియఁ గా మురువునూపుచున్న బాలకృష్ణుఁడు సర్వోత్కృష్టుఁడై వర్తించుఁగాక.

శ్లో॥ మధురమన్దశుచిస్మితమఞ్జులం, వదనపఙ్కజ మఙ్గజవేల్లితమ్।

విజయతాం వ్రజబాలవధూజన, స్తనతటీవిలుఠన్నయనం విభోః॥56

టీ. మధుర...మఞ్జులమ్-మధుర = మనోజ్ఞమైనదియు, మన్ద = కొంచెమైనదియు, అఙ్గజవేల్లితమ్_అఙ్గజ = మన్మథునిచేత, వేల్లితమ్ = చలితమైనదియు-మన్మథవికారప్రయుక్తమైనవ్యాపారములు గలదియునుట, వ్రజ...న్నయనమ్ వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, బాలవధూ = బాలలైన స్త్రీలయొక్క-గోపబాలికలయొక్క, జన = సమూహముయొక్క, స్తనతటీ = కుచప్రదేశములందు, విలుఠత్ = మిక్కిలి పొరలుచున్న-మిక్కిలి తిరుగుచున్న, నయనం=కన్నులుగలదియు, అగు,విభోః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, పదనపఙ్కజమ్ = మోముఁదామర, విజయతాం = సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుఁగాక. 'అంగజవేల్లిత' మగుటచేతనే, 'వ్రజ...విలుఠన్నయన' మయ్యెనని తెలియునది.

మ. మురిపెంపుంజిఱునవ్వునివ్వటిలు కెమ్మోమ్మోవిఁ సుధాబిందువుల్
గురియం జొక్కపుమోముఁ జిత్తజునిచొక్కుల్ సక్కఁగాఁ దీర్చన
బ్బురపుంబ్రాయపుగొల్లపల్లెకులుకుం గుబ్బాఁబోఁడ్ల పాలిండ్లబి
త్తరపుంజన్నులఁ జూడుచుండు గలధూర్తస్వామి సెల్వొందెడిన్.

తా. ఇంపై, తెల్లనై యొప్పుచిఱునవ్వుచే నివ్వటిలునదియు, మన్మథవికారముచేఁ జలించునదియు, గోపబాలికలగుబ్బచన్నులందుఁ జూడ్కులు నెఱపుచుండునదియునగు ప్రభుండగుకృష్ణునితామరవంటి మొగము సర్వోత్కృష్టమై విలసిల్లుఁగాక.

శ్లో॥ అలసవిలసన్ముగ్ధస్నిగ్ధస్మితం వ్రజసున్దరీ
మదనకదనస్విన్నం ధన్యం మహద్వదనామ్బుజమ్।
తరుణమరుణజ్యోత్స్నాకార్త్స్న్యస్మితస్నపితాధరమ్
జయతి విజయశ్రేణీ మేణీదృశాం మదయన్మహః॥ 57

టీ. అలస...స్మితం_అలస = మందమైనదియు, విలసత్ = ప్రకాశించుచున్నదియు, ముగ్ధ = సుందరమైనదియు, స్నిగ్ధ=స్నేహముతోఁగూడినదియు-లేఁ నిద్దపుమెఱుఁగులుగలదియు, అగు, స్మితం = చిఱునవ్వుగలదియు, వ్రజ...స్విన్నమ్-వ్రజసున్దరీ=గొల్ల చెలువలతోడి, మదనకదన = మన్మథయుద్ధముచేత-రతిక్రీడచేత, స్విన్నం= చెమర్చినదియు, ధన్యం = కృతార్థమైనది_నిరుపాధికసుందరమైనదియు, తరుణ = లేఁతయైనదియు_ఎలపరువముతోఁ గూడినదియు, అరుణ...ధరం_అరుణ = ఎఱ్ఱని, జ్యోత్స్నా = వెన్నెలయొక్క, కార్త్స్న్య = అంతయునైన-ఎఱ్ఱనివెన్నెలపెంపుసొంపారుచున్న, స్మిత=చిఱునగవుచేత, స్నపిత = తడుపఁబడిన, అధరం = మోవిగలదియు-వ్రజసుందరీమదనకదనమునందుఁ గలిగినపలుగంట్లచే మోవి యెఱ్ఱనికాంతులు మఱియు నినుమడింపఁగా దానిపైఁబొలసినచిఱునవ్వు, తెలుపు మాని యెఱ్ఱనై యెఱ్ఱని వెన్నెలవలెఁ బ్రకాశించినదనుట_తెల్లనిచిఱునవ్వును ఎఱ్ఱగా మార్చునంతటియెఱ్ఱని కాంతి పెదవికిఁ గలిగించుటకై యందు దంతక్షతములు మిక్కిలిగా నుండు

నదియు దానిచే గోపికలతోడి మదనకదనము మిక్కిలి గాఢమైనదనియుఁ గావున నే యట్టిరతిశ్రమముచే నలఁగి చెమర్చిన ముఖమును 'ధన్యం' అన్నాఁడనియుఁ దెలియు నది. ఇట్టిదియు, మహః=తేజోరూపమైనదియు - తేజోమయమైనది గావున కేవల తేజ మని చెప్పినాఁడు, ఇట్టిదగు, మహ...మ్బుజమ్-మహత్=గొప్పదైన, వదన + అమ్బుజమ్= మోముఁదామర- కృష్ణుని తామరవంటి మొగ మనుట-ఇట, 'వ్రజసున్దరీ' అను వ్యావర్త కముచేఁ గృష్ణుని గ్రహించునది. ఏణీదృశాం=(లేడివంటి కన్నులుగల) స్త్రీలయొక్క, విజయశ్రేణీం=గెలుపులవరుసను=ఇచట, 'విజయ' మనఁ గార్యసిద్ధిగావున-కోర్కుల యొదఁగూడుట యగును. కనుక వరుసగా వారికోర్కులెల్ల నొడఁగూడుటను, మదయన్=మదింపఁజేయుచు-అతిశయింపఁజేయుచు- వారికోర్కులను మీఁదుమిక్కిలి యొడఁగూర్చుచుననుట, లేక 'విజయి శ్రేణీ మేణీదృశామ్' అని పాఠము గ్రహించి నచో, విజయి=జయశీలమైనదియు - సర్వాతిశాయియైనదియు, ఏణీదృశామ్=స్త్రీల యొక్క, శ్రేణీం=సమూహమును, మదయన్=మదింపఁజేయుచున్నదియు - మరులు గొనఁజేయునది యని యర్థము. ఇట్టిదగుచు, జయతి=సర్వోత్కర్షముతో వర్తించు చున్నది.

మ. పొగసంగెంపులసొంపు నింపులలితంపుం దేటకెమ్మోవిపై
సొగసున్నిద్దపుఁదళ్కు లేనగవు మోసుల్ మీఱ బృందావనీ
మృగనేత్రాసురతశ్రమాంబుకణికాసన్మృద్వాననాబ్జంబుతోఁ
జిగురుంబోండ్ల విరాళిఁ గొల్వరసికుం డ్రాసేవించి భావించెదన్. 57

తా. సొగసై ప్రకాశించుచున్న చిఱునగవుతోఁ గూడి, గొల్లచెలువలతోడి రతిక్రీడలచేఁ జెమర్చి, యింతింతనరానిసొంపు పెంపు గులుకుచు, ఎలపరువంపుమరువు మీఱ, చిఱునవ్వు పొలసి యొఱ్ఱనివెన్నెలవలెఁ జెన్నాచున్న కెమ్మోవి గలిగి, చూచు స్త్రీలకుఁ గోరినగోర్కులు అన్వారిగాఁదీర్చు నట్టికృష్ణముఖారవిందము సర్వోత్కర్షముతో వర్తించుఁగాక.

శ్లో॥ రాధా కేళికటాక్షవీక్షితమహావక్షస్స్థలీమణ్డనా
జీయాసుః పులకాఙ్కురా స్త్రిభువనస్వాదీయస స్తేజసః।
క్రీడా న్వ్రపతిసు ప్తదుగ్ధతనయాముగ్ధావబోధక్షణ
త్రాసారూఢదృఢోపగూహనమహాసామ్రాజ్యసాన్ద్రశ్రియః॥ 58

టీ. త్రిభువనస్వాదీయసః - త్రిభువన=ముల్లోకములకును, స్వాదీయసః= మిక్కిలి యాస్వాదింపఁదగినదై- మిక్కిలి యానందముతో అనుభవింపఁదగినట్టి, తేజసః=శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజస్సుయొక్క, రాధా... మణ్డనాః=రాధా=రాధాదేవియొక్క, కేళి=విలాసప్రయుక్తమైన, కటాక్ష=కడగంటిచూపులచేత, వీక్షిత=చూడఁబడిన, మహావక్షస్స్థలీ=గొప్పదైన ఱొమ్ముప్రదేశమునకు, మణ్డనాః = అలంకారములైన వియు-రాధ, కృష్ణుఁడు మఱియొక స్త్రీని గూడెనో లేదో తెలియుటకై అతనితో

మ్నన మకరికాపత్రాదులు అంటియున్నవా యని కడగంట చూడనిదానివలె విలాసముగా చూచినదనియు, ఆకడగంటిచూడ్కులచే కృష్ణునికి మరులు గలిగి గగ్గురుపొడువగా ఆదియాతనివిశాలవక్షమునకు ఒక యలంకారముగ నుండెననియు భావము, ఇట్టివియు, క్రీడాన్త ... శ్రియః-క్రీడా + అన్త=రతికేళికడపట-రతిక్రీడ సలిపి యలసి కడపట, ప్రతిసుప్త=నిద్రించిన, దుగ్ధతనయా=(పాలసముద్రుని కూతురైన) లక్ష్మీదేవియొక్క-లక్ష్మీరూపయైనరుక్మిణీదేవియొక్క, ముగ్ధ=మనోహరమైన, అవబోధ-మేలుకనుటయొక్క, క్షణ=క్షణమందలి, త్రాస=బెదరుచేత, ఆరూఢ=కలిగిన, దృఢ=గాఢమైన, ఉపగూహన=ఆలింగనమనెడి, మహాసామ్రాజ్య=సమ్రాట్టునకుం గల నిరతిశయమైన భోగవైభవముచేత నని యర్థము, సాన్ద్ర=మఱియు దట్టమైన, శ్రియః=సమృద్ధిగలవియును, రుక్మిణీదేవి రతిక్రీడసేసి యలసి నిద్రించి తిరిగి మేలుకొనునప్పుడు గయ్యాళిరాధను జూచి బెదరి కృష్ణుని బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొన్నదనియు ఆబిగికౌఁగిలి మహాసామ్రాజ్యమువలె నిరతిశయసుఖావహమైనదనియు, ఆట్టి సుఖపారవశ్యముచేత మున్నుగలిగిన గగ్గురు మీఁదుమిక్కిలి దట్టముగా అలముకొన్నదనియు భావము. ఇచట 'దృఢోపగూఢకహానః సామ్రాజ్య' అనియు 'దృఢోపగూహనఘనాః సామ్రాజ్య' అనియు పాఠాంతరములు తెలియుచుగాఁ జూపట్టుచున్నవి. అప్పుడు దృఢ + ఉపగూఢ = బిగికౌఁగిలిచేత, ఘనాః=మిక్కిలియైనవియు అని యర్థము. 'సామ్రాజ్య.. శ్రియః' అనుటకు-సామ్రాజ్య = సామ్రాజ్యముయొక్క, సాన్ద్ర=దట్టమైన, శ్రియః=సంపదగలవియు-అనఁగా రాధకటాక్షములచే మొలకెత్తి రుక్మిణి బిగికౌఁగిలిచేత మిక్కుటమైన పులకలు కృష్ణునికి సామ్రాజ్యముసొంపు పెంపువలె నుండెనని యర్థము. అయినను ఈపాఠము లంతగా కవిహృదయములుగావని తోఁచెడి. 'దృఢోపగూహన ఘనస్వారాజ్య' అనిగాని 'దృఢోపగూఢహానగస్వారాజ్య' అని గాని యుండునని తోఁచెడిని. ఇట్టివైన, పులక + అఙ్కురాః= గగ్గురుమొలకలు. జీయాసుః=సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుఁగాక.

మ. రతికేళిం దమి దీఱఁగా నలసి నిద్రం జెంది స్వప్నంబుచే
నతిభీతిన్ రమ కౌఁగిలింప నిబిడంబై రాధికాపాంగవీ
క్షితవక్షఃస్థలనిస్తులాభరణమై చెన్నొందురోమాంచనం
తతి సామ్రాజ్యరమానుభూతిపరమానందాకృతిన్ శౌరికిన్. 58

తా. రాధ తలుపుఁగడగంటి చూడ్కులతోఁ జూచుచున్నవెడందఱొమ్మునకు అలంకారమువలె పొలుపుగూర్చునవియు, క్రీడించి యలసి నిద్రించిన రుక్మిణీదేవి మేలుకాంచి రాధను జూచి వెఱచి బిగ్గఁ గౌగిలించుకొనఁగా దానిచే మిక్కిలి దట్టములైనవియు, కావుననే మహాసామ్రాజ్యసంపద యిచ్చినట్లు మితిమీఱినసుఖము గూర్చునవియునై, ముల్లోకములకును ఇంపుగూర్చుచున్న తేజస్స్వరూపమైనశ్రీకృష్ణునికిఁ గలిగిన పులకాంకురములు సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుఁగాక.

శ్లో॥ స్మితస్నుతసుధాధరా మదశిఖణ్డిబర్హాఙ్కితా
విశాలనయనామ్బుజా వ్రజవిలాసినీవాసితా।
మనోజ్ఞముఖపఙ్కజా మధురవేణునాదద్రవా
జయన్తి మమచేతస శ్చిర ముపాశితా వాసనాః॥ 59

టీ. స్మిత...ధరాః—స్మిత=చిఱునవ్వు అనెడి, స్నుత=కాఱిన, సుధా=అమృతముగల, అధరాః = మోవికలవియు - అమృతమువలె అతిభోగ్యమై తోఁచుచున్న చిఱునవ్వు పెదవియందుఁగలవియనుట, మద...కితా - మద = మదముగల, శిఖణ్డి= నెమిలియొక్క, బర్హ = పురిచేత, అఙ్కితాః = గుఱుతింపఁబడినవియు - చెరువుకొన్న నెమిలిపురిగు ఱుతుగాఁ గలవి యనుట, విశాల...మ్బుజాః-విశాల = వెడలుపైన, నయన + అమ్బుజాః=కన్నుఁదామరలుగలవియు, వ్రజ...వాసితాః-వ్రజ = వ్రేపల్లెయందలి, విలాసినీ = మలుములాండ్రయందు - గొల్లచెలువలందు, వాసితాః = వసింపఁజేయఁబడినవియు-గొల్లచెలువలయందే మరగి యెప్పుడు మెలఁగుచుండునవియనుట, మనో... కజాః-మనోజ్ఞ = మనోహరమైన, ముఖపఙ్కజాః = మోముఁదామరగలవియు, మధుర ...ద్రవాః-మధుర=తీయనైన, వేణునాద = పిల్లఁగ్రోవిరవళియనెడి, ద్రవాః = ఒలుకుచున్నరసము గలవియు - వేణుధ్వనియనెడి తేనియద్రవ మొలుకుచున్నవియనుట, చిరం =బహుకాలము, ఉపాసితాః = కొలువఁబడినవియు, ఇట్టివగు, మమ = నాయొక్క, చేతసః = మనస్సుయొక్క, వాసనాః = సంస్కారములు - పూర్వ మనుభవించినవానిని ఇప్పుడు స్మరించుట వాసనయనఁబడును, అట్టివాసనలు, జయన్తి = సర్వోత్కృష్టములై వర్తించుచున్నవి. ఆవాసనలు, 'చిరముపాసితాః' బహుకాలము ఉపాసింపఁబడినవి. బహుజన్మములనుండి ఉపాసింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు పూర్వజన్మములు పెక్కిట నుపాసింపఁబడినవి-అనఁగా అనుభవింపఁబడినవిగాన, ఆయనుభవముచే ఇప్పుడు తమంతట నామనస్సుయొక్క స్మరణమునకు వచ్చుచున్నవి. చిఱునవ్వుదొలఁకుమోవి, చెరివిన నెమిలిపురి, వెడఁదకన్నులు, గొల్ల చెలువలతోడి మెడతెగనిగోష్ఠి, సొగసైనమోముఁ దామర, తీయఁగా నొలుకుచున్నపిల్లఁగ్రోవిరవళి, అను నివియె పూర్వము చిరకాల మనుభవింపఁబడినవి. కావున నవి యిప్పుడు వాసనలై నాస్మరణమునకు వచ్చుచున్నవి యని యర్థము. పూర్వజన్మములందు శ్రీకృష్ణునివిగ్రహ సౌందర్యాదులను ధ్యానముచేయుటచే నవి యిప్పుడు ఆవాసనాబలమున నామనస్సున గోచరించుచున్నవి ఇట్లు గోచరించుభాగ్యము చిరకాల ముపాసించుటచేఁ గలుగునదేకాని సులభముగాఁ గలుగునది కాదనుట.

చ. చెలు వగుమోముతోఁ దళుకుఁజెక్కులతో మధురాధరంబుతో
సులువగునవ్వుతో సొలపుఁజూపులతో వ్రజబాలికాళితో

లలితకలాపభూషణవిశ్లాసముతో మురళీరవంబుతోఁ
బలుమఱు మీఱుఁ గాక మధుభంజనవాసన లెల్లదిక్కులన్. 59

తా. అమృతమువలెఁ జిలుకవ్వు దొలఁకుచున్న మోవియు, మత్తిల్లిన నెమిలిపురి గుఱుతుగాఁ జెరువుకొనుటయు, విశాలములైన కన్నులును, గొల్లచెలువలతోడి యెడ తెగనికూడికయు, సొగసైన మోముఁదామరయు, తీయనిద్రవమువలె నొలుకుచున్న వేణునాదమును బూర్వము బహుకాలము మనస్సున ధ్యానించి యనుభవించినబలమున నిప్పుడు నాస్మరణమునకు వచ్చుచున్నవి.

శ్లో॥ జీయా దసౌ శిఖిశిఖణ్డకృతావతంసా
సాంసిద్ధికీ సరసకాన్తిసుధాసమృద్ధిః ।
యద్బిన్దులేశకణికాపరిమాణభాగ్యః
సౌభాగ్యసీమపద మఞ్చతి పఞ్చబాణః ॥ 60

టీ. ఇచట 'సరసకాన్తిసుధాసమృద్ధిః' అనునది కర్త, పఞ్చబాణః = మన్మథుఁడు, యత్...భాగ్యః-యత్ = దేనియొక్క - ఏసరసకాంతిసుధాసమృద్ధియొక్క యనుట, బిన్దు=బిందువుయొక్క, లేశ = కణముయొక్క, కణికా = సూక్ష్మావయవముయొక్క, పరిమాణ=కొలఁదిగల, భాగ్యఃసన్ = భాగ్యముగలవాఁడగుచు-సౌభాగ్య... పదమ్-సౌభాగ్య=సౌందర్యముయొక్క, సీమ = పొలిమేర యైన, పదం = స్థానమును, అఞ్చతి = పొందుచున్నాఁడో-ఏసరసకాంతిసుధాసమృద్ధియందలి యొకచిన్నబిందువులోని కణికయంతమాత్రము లభించినభాగ్యముచేత మన్మథుఁడు సౌందర్యముయొక్క పొలిమేరను అందినాఁడో - అనఁగా ఎనలేనిసౌందర్యమును బొందినాఁడో, శిఖి... తంసా-శిఖి=నెమిలియొక్క, శిఖణ్డ=పురిచేత, కృత = చేయఁబడిన, అవతంసా = శిరోభూషణము గలదియు, సాంసిద్ధికీ = స్వభావసిద్ధమయినదియు - స్వాభావికముగాఁ దొరకుచున్నదియు అగు, అసౌ = ఈ, స...సమృద్ధిః-సరస = రసయుక్తమైన, కాంతి=కాంతియనెడు, సుధా = అమృతముయొక్క, సమృద్ధిః = పెంపు-అమృతమువలె అతిభోగ్యమై సరసమై యొప్పుకాంత్యతిశయ మనుట-ఇట్టి కాంత్యతిశయరూపమైనశ్రీకృష్ణుఁడనిభావము, జీయాత్ = సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుఁ గాక. శ్రీకృష్ణుఁడు అతిభోగ్యమైన కాంత్యతిశయమే స్వరూపముగాఁ గలవాఁడు 'గాన అట్టికాంత్యతిశయముగానే చెప్పఁబడినాఁడు. అతనికాంతిసమృద్ధియందలి ఒక్క 'బిన్దులేశ' చిన్నబొట్టులోని 'కణికా' సూక్ష్మాంశమంత పొందునట్టి భాగ్యమును మన్మథుఁడు పడసినవాఁడై ముల్లోకములందును ఎనలేని సౌందర్యమునకు ఉపమాభూతుఁడైనాఁడు. ఇంక అట్టి 'కణిక' లెన్నియో చేరి యొకబిందువు కాఁగా అట్టిబిందువు లెన్నియో చేరి కాఁగలిగిన యీ 'సరసకాంతిసమృద్ధి'యొక్క సౌందర్యవిభవమును ఇంతింతని కొలఁదిపెట్ట నశక్య మని భావము.

మ. అవతంసం బగుపింఛదామకము సొంపొందం బ్రభాసంపదు
ద్భవలీలామృతధార తెల్లదెసలం దై భాసిల్లఁ ద్రైలోక్యమో
హావిహారాస్పదరూపధేయసుకుమారాంశప్రభావంబులో
లవమాత్రం బొదవం బురుండు జగమెల్లం గెల్చు లీలాగతిన్. 60

తా. నెమలిపురి శిరోభూషణముగాఁ గలిగి, స్వభావసిద్ధమై యమృతమువ నతిభోగ్యమై తొఁగగుచున్న కృష్ణరూపమైన కాంత్యతిశయము సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుఁగాక. ఆకాంత్యతిశయమందలి యొక్క చిన్నబిందువులోని యతిసూక్ష్మాంశమును బొందునట్టి భాగ్యమును లభించినవాఁడై మన్మథుడు ముల్లోకములందు సాటిలేని సౌందర్యము గలిగినవాఁడయ్యె. ఇఁక నాకాంత్యతిశయరూపమైన శ్రీకృష్ణ సౌందర్యాతిశయము నెంతని చెప్పవచ్చు!

శ్లో॥ ఆయామేన దృశో ర్విశాలతరయో రక్షయ్య మార్ద్రస్మిత
చ్ఛాయాధర్షితశారదేన్దులలితం చాపల్యమాత్రం శిశోః।
ఆయాసా నవరాన్విధూయ రసికై రాస్వాద్యమానం ముహు
ర్జీయా దున్మదవల్లవీకుచభరాధారం కిశోరం మహః॥ 61

టీ. విశాలతరయోః=మిక్కిలి వెడల్పులైన, దృశోః = కన్నులయొక్క, ఆయామేన=పొడవుచేత, అక్షయ్యమ్=క్షయరహితమైనదియు, ఎన్నఁడు తఱుఁగక పంఱిం బఱి వెడఁదలై కనుపట్టుచున్న వాలుఁగన్నులు గలది యనుట ఆర్ద్ర...లలితం- ఆర్ద్ర=సరసమైన, స్మిత=చిఱునగవుయొక్క, ఛాయా=కాంతిచేత, ధర్షిత=తిరస్కరింపఁబడిన, శారద=శరత్కాలసంబంధియైన, ఇన్దు=చంద్రునియొక్క, లలితమ్=ఒప్పిదము గలదియు - శరత్కాలమునందలి చందురుఁడు మిక్కిలి తెల్లనై ప్రకాశించును గాన 'శారదేన్దు' అనఁగబడెను. అట్టిచంద్రునిఁ గూడ తిరస్కరించునంత తెల్లనై యాహ్లాదకరమైన చిఱునవ్వు గలదియు యనుట, శిశోః=బాలునియొక్క, చాపల్యమాత్రం=చపలత్వమాత్రమేయైనదియు-పైకి బాలునివలె కనఁబడుచున్నదైనను బాలునికిఁ గల లక్షణములు లేవు; కాని, బాలుని చపలత్వ మొకటి మాత్రమే పరిపూర్ణముగాఁ గలిగి యున్నదనుట। రసికైః=రసజ్ఞులచేత - సహృదయులైన విద్వాంసులచేత ననుట, అపరాన్=ఇతరములైన, ఆయాసాన్=ప్రయాసములను, విధూయ=ఎగఁజిమ్మి, ముహుః=మాటిమాటికిని, ఆస్వాద్యమానం = ఆస్వాదింపఁబడుచున్నదియు-దీనిభోగ్యతను దెలిసిన రసికులు దీనిని ఆస్వాదించుచు దానిచే నితరములైన సకలకష్టములను తమా సుఖముగా నందు రనుట-సమస్తకష్టములను దూలించునంతభోగ్యమై యాస్వాదింపఁబడుచున్న దని యర్థము, ఇట్టిదియు, ఉన్మద ... ధారం-ఉన్మద = మత్తిల్లిన-యౌవనముచే మదించిన, వల్లవీ = గోపికలయొక్క,

స్తనభరః=గుబ్బలపెంపే-ఉబ్బుగుబ్బలే, ఆధారం=ఆశ్రయముగాఁ గలదియు-యౌవనవతులైన గోపికల స్తనాభోగము నెప్పుడు ననుభవించుచు వర్తిలుచుండునది యనుట, గోపికల స్తనభరమే దీనికి 'ఆధార' మనుటచే తదనుభవమే దీనికి బ్రతుకుఁ దెరువువలె నున్నదనియు నందే యిది మగ్నమై యుండుననియుఁ దెలియునది, ఇట్టిదియు, కిశోరం=బాల్యమైనదియు, అగు, మహః=శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము, జీయాత్=సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుఁగాక.

ఉ. క్రొన్ననఁబోండ్ల గబ్బివలిగుబ్బల నానుచు గారవింపఁగా
వెన్నెల నవ్వు నవ్వ యరవిందముచందముఁ గ్రిందుసేయు వా
ల్గన్నులు బాల్యచాపలవిలాసము మీఱ రసజ్ఞలోక మీ
యన్నియు బుజ్జగింపహృదయంగమమైన వెలుంగుఁ గాంచెదన్. 61

తా. వాలుఁగన్నులు నిడివియై మిక్కిలియు బెడఁగు నూప, శరత్కాలపుఁ జంద్రునికన్న మిక్కిలివన్నె గులుకుచిరునవ్వు మీఱ, శిశువయ్యు తదీయచాపల్య మొకటి మాత్రమే నెఱయఁ గలిగి నిజమునకుఁ దక్కిన శైశవలక్షణము లేనియు లేక ప్రౌఢునివలె వర్తించుచు, రసజ్ఞులకు మిక్కిలి యాస్వాద్యమై సకలకష్టములను బరిహరింపఁజేయుచు,యౌవనంపుమత్తు గలగొల్లగుబ్బెతలయుబ్బుగుబ్బలయందే మొఱుడు మరగియుండు కృష్ణాఖ్యమైన చిన్నితేజము సర్వోత్కృష్టమై వర్తించుఁగాక.

శ్లో॥ స్కన్ధావారసదో వ్రజః కతిపయే గోపా స్సహాయాదయః
స్కన్ధాలమ్బని వత్సదామ్ని ధనదా గోపాఙ్గనా స్స్వాఙ్గనాః
శృఙ్గారా గిరిగైరికం శివ శివ శ్రీమన్తి బర్హాణిచ
శృఙ్గగ్రాహికయా తథాపి తదిదం ప్రాహు స్త్రిలోకేశ్వరమ్. 62

టీ. వ్రజః=గొల్లపల్లె, స్కన్ధావారసదః-స్కన్ధావార = పాళెముయొక్క, సదః=ఆస్థానమండపము-మంచివాసస్థల మయినను లేదనుట, గోపాః=గొల్లవాండ్రు, సహాయ+ఆదయః=సహాయులు మొదలయినవారు-చతురంగబలములును గొల్లవాండ్రె యనుట - పరివారసంపత్తియు గొప్పది లేదనుట, వత్సదామ్ని=దూడపలుపు, స్కన్ధ+ఆలమ్బని=మూఁపును ఆశ్రయించి యుండఁగా, ధనదాః=పన్నిచ్చువారు-మూఁపున వ్రేలుచున్న దూడపలుపే రాజదండము. దానిని జూచియే గొల్లలు పన్నిచ్చుచున్నారనుట. దీనిచే పరికరసంపత్తియు లేదనుట, గోప+అఙ్గనాః=గొల్ల చెలువలు, స్వ+అఙ్గనాః=తన స్త్రీలు - మంచియిల్లాండ్రును లేరనుట, శృఙ్గారాః=అలంకారములు, గిరిగైరికం=కొండయందలి గైరికధాతువులు, శ్రీమన్తి=కాంతిగలిగిన, బర్హాణిచ=నెమిలిపురులును, మంచిసొమ్ములును లేవనుట, శివశివ=శివశివా- ఇది సంతాపార్థకము. మంచివసతియు సహాయాదిసంపత్తియు సొమ్ములును

ఏవియును లేవేయని సంతాపము, తథాపి=అట్లయినను, శృంగగ్రాహికయా=స్వల్ప గ్రహణముచేత, తత్=ఆ-ప్రసిద్ధమైన, ఇదం=దీనిని-శ్రీకృష్ణుని అనుట, త్రిలోక+ ఈశ్వర్యం=ముల్లోకములకు నియామకునిగా, ప్రాహుః=పెద్దలు చెప్పెదరు. వసించుటకు మంచిస్థలము మొదలయినవి లేని దరిద్రుని త్రిలోకాధిపతిగాఁ జెప్పెద రనుట.

ఉ. బాలిశులైన గోపకులు బంధులు పాళెము గొల్లపల్లె ము
త్యాలసరాలు దామెనలు సారెలు గోపిక లంగరాగముల్
శైలశిలాదిధాతువులు చారువిభూషలు పింఛదామముల్
పోలిన నైన విష్ణుఁ డని బుద్ధి నెఱుంగదు రెల్లపెద్దలున్. 62

తా. గొల్లపల్లె పాళెపట్టు. దూడపలుపులు దాల్చియున్న కొండలు గొల్లవాండ్రే సహాయులు మొదలైనవారును పన్నిద్దువారును. గొల్లచెలువలు స్వభార్యలు. కొండయందలి ధాతువులును నెమలిపురులును అలంకారములు. శివశివా! ఇట్లు అన్నిట మిక్కిలి కొఱఁత గలిగి యుండినను కృష్ణుని ముల్లోకములకును అధిపతి యని పెద్దలు చెప్పెదరు. ఇదేమి ఆశ్చర్యము!

శ్లో॥ శ్రీమద్బర్హిశిఖణ్డమణ్డనజుషే శ్యామాభిరామత్విషే
లావణ్యైకరసావసిక్తవపుషే లక్ష్మీసరఃప్రావృషే।
లీలాకృష్టరసజ్ఞధర్మమనసే లీలామృతస్రోతసే
కేనా సస్పృహయన్ని హన్త మహసే గోపీజనప్రేయసే. 63

టీ. శ్రీ...జుషే-శ్రీమత్=కాంతి గల, బర్హిశిఖణ్డ=నెమలిపురి యనెడి, మణ్డన=సొమ్మును, జుషే=పొందినదియు, శ్యామ...త్విషే-శ్యామ-నల్లనై, అభిరామ=మనోహరమైన, త్విషే-కాంతి గలదియు, లావణ్య ... వపుషే-లావణ్య=ముత్తెపుతేటవంటి నిగనిగని కాంతి యనెడి, ఏక=ముఖ్యమైన-కేవలమైన, రస=రసముచేత, అవసిక్త=తడుపఁబడిన, వపుషే=శరీరము గలదియు-శుద్ధలావణ్యమయమైన శరీరము గలదియనుట, లక్ష్మీ...ప్రావృషే-లక్ష్మీ=లక్ష్మియనెడు, సరః=సరస్సునకు, ప్రావృషే=వర్షర్తువైనదియు-వర్షర్తువుచేత సరస్సు ఎట్లు రసపూరితమై అతిశయిల్లునో యట్లు దీనిచేత లక్ష్మీదేవియు శోభాపూరితయై యతిశయించు ననుట, లీలా...మనసే-లీలా=విలాసముచేత, ఆకృష్ట=ఆకర్షింపఁబడిన రసజ్ఞ=రసికులైన విద్వాంసులయొక్క, ధర్మ=ధర్మప్రధానములైన, మనసే=మనస్సులు గలదియు-రసికు లగు ధార్మికులమనస్సులను లీలచేతనే హరించునది యనుట, లీలా...స్రోతసే-లీలా=విలాసమనెడి, అమృతస్రోతసే=అమృతప్రవాహమైనదియు - అమృతమువలె అత్యంతభోగ్యమై ప్రవాహమువలె అవిచ్ఛిన్నమై యొప్పులీలలు గలది యనుట, గోపీ...ప్రేయసే-గోపీజన=గోపస్త్రీసమూహమునకు, ప్రేయసే=ప్రియతరమైనదియు,

అగు, మహస్=శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజముకొఱకు, కేవా=ఎవ్వరు, నస్పృహయన్తి=ఆస
గొనరు-అందఱును ఆశింతురే యనుట, హన్త=ఆశ్చర్యము.

శా. లావణ్యామృతసీమఁ గన్దళితలీలాలారామము లక్ష్మీసరః
పాత్రీవృద్ధాము నితాంతసంయమితబర్హ శ్రీసముద్ధాము రా
గావిర్భూతవయోభిరాము విలసద్దారాధరశ్యాము నిన్
సేవింపక మదిఁ గోరరే రసికు లాగ్రసీమాఖిలప్రేమునిన్. 63

తా. నిగనిగలాడు నెమిలిపురిని సొమ్ముగాఁ జెరువుకొని, నల్లనై సొగసుగులుకు
మేనికాంతి మీఱు, లావణ్యరసము నందోగిన మేనితో, వర్షాకాలము కొలఁకును
అతిశయింపఁజేయునట్లు లక్ష్మీదేవికి శోభావిషయముగూర్చునదై, లీలచేత రజ్ఞులైన
ధార్మికులహృదయముల నాకర్షించుచు, అత్యంతభోగ్యములైయెడతెగని లీలలు గలిగి,
గోపస్త్రీలకు మిక్కిలి ప్రియమై యొప్పు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజమును ఔరా! ఎవ్వరు గోరరు?

అవ. ఆనందపారవశ్యమునందుఁ జూపట్టుకృష్ణుని నెమ్మొగమును
వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ ఆపాటలాధర మధీరవిలోలనేత్ర
మామోదనిర్భరిత మద్భుతకాన్తిపూరమ్ ।
ఆవిఃస్మితామృత మనుస్మృతిలోభనీయ
మాముద్రితానన మహో మధురం మురారేః॥ 64

టీ. ఆపాటల + అధరమ్-ఆపాటల=అంతట నెఱ్ఱనైన, అధరమ్=పెదవి గల
దియు-గోపికలదంతక్షతములచే మీఁదు మిక్కిలి యెఱ్ఱనైన పెదవి గలది యగుట.
అధీర... నేత్రమ్ - అధీర=బెదరుగల, విలోల=చంచలమైన, నేత్రమ్=కన్నులు గల
దియు-బెళుకుఁగన్నులు గలదియు—కన్నుల మఱింతబెళుకు మీఱి గోపికలను గాం
చుచున్నది యనుట-'లోల' శబ్దమే చాలియుండఁగా 'అధీర' యనియు చంచలత్వ
మునకై కూర్చుట, బెళుకులు మీఁదుమిక్కిలి యయ్యె నని తెలుపుటకుఁగాఁ దెలియు
నది, ఆమోదనిర్భరితమ్-ఆమోద=ఆనందముచే, నిర్భరితమ్=నిబ్బరము గావింపఁబడి
నదియు-నిర్భరమైన యానందము గలదియు- అద్భుత...పూరమ్—అద్భుత=ఆశ్చర్య
కరమైన, కాంతిపూరమ్=కాంతివెల్లువ గలదియు - ఆశ్చర్యమగు కాంతి వెల్లిగొను
చున్నది యనుట, ఆవిః...మృతమ్ - ఆవిః =ఆవిర్భవించుచున్న, స్మిత + అమృ
తమ్=అమృతమువంటి చిఱునగవు గలదియు, చిఱునవ్వు అమృతమువలె తోఁచు
చున్నదియనుట, మధురం = సుందరమైనదియు అగు, మురారేః=కృష్ణునియొక్క,

అముద్రిత + ఆననమ్-అముద్రిత = కొంచెము మోడ్పఁబడిన-కొంచెము అరమోడ్పుఁగన్ను గల, ఆననమ్ = మొగము, అనుస్మృతిలోభనీయమ్-అనుస్మృతి = ఎడతెగనిస్మరణమునకు, లోభనీయమ్ = మిక్కిలి యాసింపఁదగినది-నాస్మరణము ఎడతెగక మిక్కిలి కోరుచున్నది యనుట-ఎడతెగక మిక్కిలి స్మరించు చుండునట్లు నామ ఆసగొలుపుచున్నది యని భావము, అహో = ఆశ్చర్యము. ఇందు 'అపాటలాధర' మనుటచే గోపికలతోడిగాఢరతిక్రీడ సూచితము కావుననే, 'ఆమోదనిర్భరిత' మై 'అవిఃస్మితామృత' మై మొగము, 'అముద్రిత' మైనది అని యానందపారవశ్యపు అరచొక్కు మొగమునకుఁ జెప్పినాఁడు. 'అముద్రిత' అని నిద్రాపరముగా గ్రహించినయెడల 'అధీగవిలోలనేత్ర' మనుటయు 'అవిఃస్మితామృత' మనుటయుఁ జెల్లదు. కనుక 'ఆమోదనిర్భరిత' మనుచో 'ఆమోద' శబ్దమునకు పరిమళపరముగా గ్రహించుటకన్నను ఆనందపరముగా గ్రహించుటయే సరస మని తెలియునది.

మ. అతులానందరసామృతార్ణవ మహాంత్యగాఢంగరంగత్తరం
గతితిం బొంగుచుఁ గెంపుమోవి నరిదాఁచ్ఛకం దత్సుధాబిందువుల్
స్మితలీలన్ విలసిల్లె నంచు జనముల్ ? చిత్తంబులన్ మెచ్చున
ద్భుతశృంగారరసైకముద్రితముఖాంభోజున్ హరిం గొల్చెదన్.

తా. గోపికాగతిక్రీడ సలిపి వారలపలునొక్కులచే మతింతయెఱుపెక్కిన కెమ్మోవి గలిగి మిక్కిలి బెసుగలగు కన్నులతో వారలయొఱపులం జూచుచు, మిక్కిలి కాంతి వెల్లిగొలుపుచు, అమృతమువలె చిఱునవ్వు దొలఁకుచుండఁగా, నిబ్బరమైనయానందమున అరచొక్కు గలిగియున్న కృష్ణునిముద్దునెమ్మొగమును మాటికి స్మరించుచుండునట్లు నామనస్సు మిక్కిలి గోరుచున్నది.

శ్లో॥ జాగృహి జాగృహి చేత శ్చిరాయ చరితార్థతా భవతః।
అనుభూయతా మిద మిదం పురఃస్థితం పూర్ణనిర్వాణమ్॥

టీ. హేచేతః = ఓమనసా, భవతః = నీకు, చిరాయ = చిరకాలమునకు, చరితార్థతా=కృతార్థత్వము, కలిగినదని శేషము. జాగృహి = మేలుకనుము, జాగృహి = మేలుకనుము-చిరకాలముగా నున్నమోహమును విడువుమనుట-చరితార్థత్వ మెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు, పురఃస్థితం = ముందున్న, ఇదం ఇదం = ఈయీ, పూర్ణనిర్వాణమ్-పరిపూర్ణమైన మోక్షానందమును - కృష్ణరూపమైన పరిపూర్ణానందాతిశయమును అనుట, అనుభూయతామ్ = అనుభవింపఁబడుఁగాక-అనుభవింపుమా యనుట, పరిపూర్ణమోక్షసామ్రాజ్యమువలె నిరతిశయసుఖప్రదుఁ డగుటచే కృష్ణుఁడు పూర్ణనిర్వాణ మని చెప్పఁబడినాఁడు. మనస్సు చిరకాలము కృష్ణుని ననుభవింపఁగోరి దుఃఖమున మోహితమై యుండినది. చిరకాలమునకు కృష్ణసాక్షాత్కారము దానికి గలుగుటచే అనుభవింపు మని కవి చెప్పినాఁ డని తెలియునది.

చ. వెనుకటివేళలం దనుభవించినజన్మశతంబులట్లు నేఁ
డును భ్రమ మోసపోవక గ్రహించి దెలిపొందుము డెందమా చిరం
తనతపముల్ ఫలించి పురతఃస్థితి నున్నది కృష్ణరూప మై
యనవరతానుచింతనసుధారసవీచుల నోలలాడుచున్. 65

తా. ఓమనసా! నీవు చిరకాలమునకు కృతార్థమ వైతివి. ఇఁక మోహమును విడువుము. నిరతిశయమోక్షానందము కృష్ణరూపముగా నిదిగో ముందటఁ బొడసూపు చున్నది. దాని ననుభవింపుము.

శ్లో॥ చరణయో రరుణం కరుణార్ద్రయోః
కచభరే బహుళం విపులం దృశోః।
వపుషి మఞ్జుల మఞ్జన మేచకే
వయసి బాల మహో మధురం మహః॥ 66

టీ. చరణయోః=పాదములందు, అరుణం = ఎఱ్ఱనైనదియు - ఎఱ్ఱనియడుగులు గలదియు, కచభరే=సిగయందు, బహుళం=విస్తారమైనదియు-విస్తారము లైనవగు లు గలది యనుట, కరుణా + ఆర్ద్రయోః-కరుణా = దయచేత, ఆర్ద్రయోః = తడిసిన దైన, నయనయోః=కన్నులయందు, విపులమ్ = విశాలమైనదియు-విశాలము లై కరుణ దొలఁకుకన్నులు గలదియనుట, అఞ్జనమేచకే-అఞ్జన = కాటుకవలె, మేచకే = నల్ల నైన, వపుషి = శరీరమునందు, మఞ్జులమ్ = సొగసైనదియు - సొగసైననల్లనిమేను గలది యనుట, వయసి=వయస్సునందు-బాలం = పసిదైనదియు, అహో, మహః=కృష్ణా ఖ్యతేజము, మధురం=మనోజ్ఞము, అహో=ఔరా-ఔరా యెంతమనోజ్ఞ మనుట.

ఉ. మేను ఘనాఘనప్రతిభ గ్రమించెను బాదపయోరుహంబు గెం
పూనె విలోల మయ్యెను దృగ్యోజ్జిత మయ్యెను గన్నుదోయి తే
జోనిధి యయ్యెవ్రాస్సరసిశ్శోభితుఁడయ్యెఁ బురాణుఁ డయ్యె నౌ
రా! నెఱులందు నల్పునెలప్రాయముగాంచుట వింత యెంతయున్.

తా. ఎఱ్ఱనియడుగులును, మిక్కిలియైన నెఱిసిరులును, విశాలములైన కరు ణారస మొలుకుకన్నులును, కాటుకవలె నల్లనయిన మేనును, పసివయస్సును, సొగ సైనదియు నై శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము ఔరా! వర్తించుచున్నది.

శ్లో॥ మాలాబర్హ్మమనోజ్ఞకున్తలభరాం వన్యప్రసూనోక్షితాం
శైలేయద్రవక్లప్తచిత్రతిలకాం శశ్వన్మనోహారిణీమ్।
లీలావేణురవామృతైకరసికాం లావణ్యలక్ష్మీమయీం
బాలాం బాలతమాలనీలవపుషం వన్దే పరాం దేవతామ్॥ 67

టీ. మాలా...భరాం-మాలా = దండగా నున్న, బర్హ = నెమలిపురులచేత-నెమలిపురులదండచేత ననుట-ఇదియె 'కబరకలితచఞ్చత్పిఞ్ఛదామాభిరామమ్' అని చెప్పఁబడినది కనుక, 'మాలాబర్హ' అనుటవు పూదండలచేతను నెమలిపురిచేతను, అనునర్థము సగసము కాదు, మనోజ్ఞ=సొగసైన, వస్తలభరామ్=పురుల అతిశయముగలదియు-మిక్కిలిపురులు గలదనుట, వన్య...క్షితాం-వన్య=అడవియందుఁబుట్టిన, ప్రసూన=పువ్వులచేత ఉక్షితాం=తడుపఁబడినదియు, శైలేయ...తిలకాం-శైలేయ = కొండధాతువిశేషములయొక్క, ద్రవ=ద్రవముచేత, క్లృప్త=కల్పింపఁబడిన, చిత్ర = విచిత్రమైన, తిలకాం=తిలకముగలదియు, శశ్వత్...హారిణీం-శశ్వత్ = ఎప్పుడును, మనోహారిణీం=మనస్సును హరించుచుండునదియును, లీలా...రసికామ్- లీలా=విలాసారమైన, వేణుగవ=వేణుధ్వని యనెడి, అమృత=అమృతమువిషయమై, ఏక=ముఖ్యముగా, రసికామ్=రసజ్ఞమైనదియు-అమృతమువలె అతిభోగ్యమైన వేణుధ్వని చవిచక్కఁగాఁ దెలిసినది యనుట, లావణ్య...మయీం-లావణ్య = ముత్తెపుకాంతివంటి కాంతివిశేషముయొక్క, లక్ష్మీ=సంపదచేత, మయీం=ప్రచురమైనదియు-కేవలము ఆకాంత్యతిశయముచేతనే రచింపఁబడినదానివలె నుండునది యనిభావము, బాలాం = బాల్యముగలదియు, బాల...వపుషం=బాల-లేఁతయైన, తమాల=కానుగుపువ్వులవలె, నీల=నల్లనైన, వపుషమ్=శరీరముగలదియు, అగు, పరాం దేవతామ్=ఉత్కృష్టమైన దేవతనుగూర్చి - సర్వోత్కృష్టదైవమగు శ్రీకృష్ణునిగూర్చి, వన్దే = నమస్కరించుచున్నాను. తలయందు నెమలిపురిదండ, ఒడలెల్ల నడవిపువ్వులు, నుదుటియందు గైరికధాతుతిలకము, ఇవియె సొమ్ములు. నిలువెల్ల లావణ్యము. మఱి యమృతమువంటి వేణుగవము, ఇవన్నిటికిని మఱింత ముద్దు గూర్చుటకు బాల్యప్రాయము. కావుననే అది 'శశ్వన్మనోహారిణి'గా నున్నదని భావము.

ఉ. వింతలుగాఁ గలాపములు వేనలిఁ జుట్టియు వన్యమాలికా
సంతతిఁ జుట్టి జేగురురసంబున దొంతరబొట్టు పెట్టి చె
ల్వంతయు రాశి చేసినక్రియన్ మురళీతరళీకృతామృ తా
ఖ్యంతరసారమై పరఁగు నావిభు మేచకధాముఁ గొల్చెదన్.67

తా. నెమలికండ చెరువుటచే మురువు గులుకుచున్న నెమిలిపురులగుంపును, అడవిపువ్వులు నించిపెరపియున్నయొడలును, గైరికధాతురసముచేఁ గల్పింపఁబడిన వింతతిలకమును గలిగి, యమృతమువలె నొప్పువేణునాదము చవిగొనుటయందు మిక్కిలి రసికత్వముగలిగి, నిలువెల్లలావణ్యమై, బాల్యప్రాయముతోఁగూడి, లేఁతకానుగుఁబువ్వువలె నల్లనిదేహముతో సర్వోత్కృష్టదైవమై వెలుఁగుశ్రీకృష్ణునికి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ గురు మృదుపదే గూఢం గుల్ఫే ఘనం జఘనస్థలే
నళిన ముదరే దీర్ఘం బాహ్వో ర్విశాల మురఃస్థలే।

మధుర మధరే ముగ్ధం వక్త్రే విలాసి విలోచనే
బహుళ కచభరే వన్యం వేషే మనోజ్ఞ మహో మహః॥ 68

టీ. మృదుపదే-మృదుః=మెత్తనైన, పదే=పాదమునందు, గుణ=గొప్పదియు, మిక్కిలి మృదువులైన పాదములు గలదియనుట, గుల్ఫే=గుల్ఫమునందు, గూఢం=మఱుఁగైనదియు-వెలికి తెలియక మఱుఁగైయుండు చీలమండలు గలది యనుట, జఘనతటే=కటిప్రదేశమునందు, ఘనం=గొప్పదియు-విశాలమైన పిఱుదులు గలదియనుట, ఊరు రోజే-ఊరువులయందు, నళినం=తామరయైనదియు-బోదెయందుఁ దామరగలదియనుట, బాహ్వోః=బాహువులయందు, దీర్ఘం=పొడవైనదియు-పొడవులైన బాహువులు గలది యనుట, ఉరఃస్థలే=వక్షఃప్రదేశమందు, విశాలమ్=వెడల్పైనదియు-విశాలమైన ఱొమ్ము గలది యనుట, అధరే=పెదవియందు, మధురమ్=సుందరమైనదియు-తీయనైనదియు-తీయనై సొగసైన మోవి గలదియనుట, వక్త్రే=మొగమునందు, ముగ్ధం=సుందరమైనదియు-చెలువైన మొగము గలదియనుట, విలోచనే=కన్నులయందు, విలాసి=ప్రకాశించుచున్నదియు- ప్రకాశించుచున్న కన్నులు గలదియనుట, కచభరే=సిగయందు, బహుళ=మిక్కిలియైనదియు- మిక్కిలి దట్టమైన సిగ గలదియనుట, వేషే=వేషమునందు, వన్యం=అడవిలోఁ బుట్టినదియు-అడవిలోఁ బుట్టి మెలఁగువారి వేసికొను వేషము గలది యనుట-'వన్యప్రసూనోక్షితామ్' అన్నట్లు అడవిపువ్వులు గురివింద నెమిలిపురి దాలుచుకొని, శైలేయద్రవచిత్రతిలకము పెట్టుకొనియుండుటచేత వేషము వన్యముగా నున్న దనుట, ఇట్టిదై, మనోజ్ఞ=మనోహరమగు, మహః = తేజము - (శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము, అహో=ఆశ్చర్యము-అనిర్వాచ్యముగా నున్న దని యాశ్చర్యము.

చ. గురుపదముల్ నిగూఢతరగుల్ఫములుం బలు పొంకమైన వి
స్ఫురదురునాభి దీర్ఘకరయుగ్మముల్ పృథువక్షముఁ దావిమోవి సుం
దరవదనంబుఁ బద్మనయనంబులు నీలశిరోజముల్ మనో
హరసుకుమారవేష మొకఁడై తగు తేజము నాత్మ నెంచెదన్.

తా. మిక్కిలిమృదువులయినపదములును, మఱుఁగై తెలియకుండు చీలమండయు, విశాలమైన కటియు, బొడ్డునఁ దామరయు, నిడుదలైన చేతులును, వెడలుపైన ఱొమ్మును, సొగసైనమోవియు, చెలువైన మొగమును, తళుకొందుచున్న కన్నులును, దట్టమైన సిగయు, అడవిలోనివారివేషమును, గలిగి (శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము ఔరా! ఎంతమనోజ్ఞముగా నున్నది.

శ్లో॥ జిహానం జిహానం సుజానేన మార్గం
ముహానం ముహానం సుధాం వేణునాదైః।

లిహానం లిహానం సుదీర్ఘైరపాఙ్గై

ర్మహానన్దసర్వస్వమేతన్నమేతమ్॥ 69

టీ. జన్మనా=పుట్టుకచేతనే, సౌభాగ్యం=సౌందర్యమును, మహానంమహానం= మిక్కిలియు పొందుచున్నవాఁడును- లేక, జన్మనా=యౌవనముచేత నని కొందఱియ ర్థము, సౌభాగ్యమును మఱిమఱి పొందుచున్నవాఁడు నని యర్థము-యౌవనము రాను రాను మఱిమఱి యందము మీఱుచున్నవాఁ డనుట, వేణునాదైః=వేణుస్వనుల చేత, సుధాం=అమృతమును, దుహానం దుహానం=మిక్కిలి పిదుకుచున్నవాఁడును-అమృతము వలె వేణుధ్వనులను మిక్కిలి నిగుడ్చుచున్నవాఁడనుట, సుదీర్ఘైః=మిక్కిలి నిడుద లైన, అపాఙ్గైః=కడగన్నుల చేత-కడగంటిచూపుల చేత ననుట. లిహానం లిహానం= మాటికిఆస్వాదించుచున్నవాఁడును- నాకి లోఁగొనునట్లు చూపులచేత గొల్లలచెలు వమును ఆస్వాదించుచున్నవాఁడనుట, మహా...స్వమ్-మహానన్ద=గొప్పవాఁడైన నం దునికి, సర్వస్వమ్=సారభూతమైనవాఁడును-ఇచట 'మహానన్ద' శబ్దము కృష్ణావ తారనియామకమైన వ్యాపకత్వముగాన గొప్పవాఁడగునందుఁ డనియే యర్థము గ్రా హ్యముగాని మిక్కిలియానంద మని యర్థము సరసముగాదు, ఇట్టివాఁడై- నతమ్= ప్రసిద్ధుఁడైన, ఏతమ్=ఈతనిని-ఈకృష్ణుని, నమామి=నమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. అందముఁ గోరఁగా దగినయౌవనకాంతినిరూఢి నందముం

జెందికటాక్షవీక్షణముఁ జే వలపించుచుఁ బిల్లఁగ్రోవిచే

డెందము చల్లగా సుధఁ గ్రందిందిజడిన్ నిగుడించుచున్ మహా

నందనిధానమై చెలఁగునందకుమారకుఁ గాంచి మ్రొక్కెదన్. 69

తా. యౌవనమున మిందుకొలఁది మఱిమఱియందము నొందుచున్న వాఁడును, అమృతమువంటి వేణుధ్వనులు నిగుడ్చుచున్నవాఁడును, నిడుదలైన కడగన్నులచేత గొల్ల చెలువల చెలువమును ఆస్వాదించుచున్నవాఁడును నందునియొక్క సర్వస్వమైన వాఁడును ప్రసిద్ధుఁడును అగు శ్రీకృష్ణునికి మ్రొక్కుచున్నాను.

శ్లో॥ లసద్బర్హాపీడం లలితలలితస్మేరవదనం

భ్రమత్క్రీడాపాఙ్గం ప్రణతజనతానిర్వృతిపదమ్।

నవామ్భోదశ్యామం నిజమధురిమామోదభరితం

పరం దేవం వన్దే పరిమిళితకైశోరకరసమ్॥ 70

టీ. లసత్...పీడం, లసత్=ప్రకాశించుచున్న, బర్హ=నెమిలిపురి, ఆపీడం= శిరోభూషణముగాఁ గలవాఁడును, లలిత...వదనమ్-లలితలలిత=మిక్కిలి సుందరమైన లలితపద్యశా అనుభావమున శృంగారచేష్టాసదృశమైన, స్మేర=చిఱునవ్వుతోఁ

గూడిన, వదనమ్=మొగముగలవాఁడును, నవ్వుమొగము విలాసప్రయుక్తమైన శృంగారచేష్టావిశేషమువలె రమణీయమైనదని పాఠాంతరమున తాత్పర్యము. భ్రమత్ ...పాఙ్గమ్-భ్రమత్ =చలించుచున్న: క్రీడా=విలాసయుక్తమైన, అపాఙ్గమ్=కడగన్నులు గలవాఁడును-విలాసముగా జలించుచున్నకడగన్నులు గలవాఁడనుట, ప్రణత ...పదమ్-ప్రణత=నమ్రులైన, జనతా=జనులయొక్క, నిర్వృతి=చిత్తశాంతికి చిత్తశాంతిరూపమైన సుఖాతిశయములకు, పదమ్=స్థానమైనవాఁడును-ఆశ్రితసమూహమునకు అత్యంతచిత్తానందము గూర్చువాఁడనుట, నవా...శ్యామమ్-నవ=నూతనమైన-జలము వర్షింపనున్నయనుట, అమ్బోద=మేఘమువలె, శ్యామమ్=నల్లనైనవాఁడును, నిజ...భరితం-నిజ=స్వకీయమైన, మధురిమ=సౌందర్యముయొక్క, ఆమోద=పరిమళముచేత-వ్యాప్తిచేతననుట, 'ఆభోగ' అనుపాఠమున పరిపూర్తిచేత-పూర్ణమాధుర్యముచేతననుట-భరితమ్=నిండినవాఁడును, పరి...రసమ్-పరిమిళిత=కూడుకొన్న, కైశోరక=శిశుసంబంధియైన, రసమ్=సారస్యముగలవాఁడును-శిశుత్వపుచెలువుతోఁ గూడిన యౌవనప్రాదుర్భావము గలవాఁడనుట, 'పరిమిలితకైశోరకరసమ్' అను పాఠమున, పరిమళిత=పరిమళించినట్లు చేయఁబడిన-వ్యాప్తమైన యనుట, కైశోరక=శిశుత్వసంబంధియగు, రసమ్=రసముగలవాఁడనుట-శిశుత్వమువలని సౌందర్యాదిరసముచే మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైనవాఁడనుట-మిక్కిలి సుందరుఁడైన శిశువు అని పొగడ్తగన్నవాఁడని భావము, ఇట్టివాఁడగు, పరం=ఉత్కృష్టుఁడయిన, దేవమ్=దేవుని-శ్రీకృష్ణుని, వన్దే=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. పటుధారాధరశోభితాంగు విలసద్బర్హోత్తమాంగున్ సము
త్కటమందస్మితసుందరున్ జలదపాంగశ్రేణికాడంబరున్
స్ఫుటకైశోరకలాపు మోహనకళాభోగస్వరూపున్ విశం
కటసంసేవకనిర్వృతిప్రదు శుభాకారాస్పదుం గొల్చెదన్. 70

తా. ప్రకాశించుచున్న నెమలిపురి తలసొమ్ముగాఁ దాల్చి,మిక్కిలి చెలువైన నగుమొగము గలిగి, విలాసముగా కడగన్నులు చలింప, నమస్కరించువారికి మిక్కిలినెమ్మదిని గలిగించువాఁడై, క్రొత్తమబ్బువలె నల్లనై, నిజసౌందర్యము నలుగడల పొగడ్తకెక్క, చెలువైనబాల్యపుసొంపు విడనియెలప్రాయము గలిగి సర్వోత్కృష్టదైవమై యొప్పు శ్రీకృష్ణునిగూర్చి నమస్కరించుచున్నాను.

శ్లో॥ సారస్యసామగ్ర్యమివాననేన, మాధుర్యచాతుర్యమివస్మితేన।
కారుణ్యతారుణ్యమివేక్షితేన, చాపల్యసాఫల్యమిదం దృశోర్మే॥71

టీ. ఆననేన=ముఖముచేత, సారస్యసామగ్ర్యమివ-సారస్య=సరసత్వముయొక్క-శృంగారరసముయొక్క-యనుట, సామగ్ర్యమివ=పరిపూర్తివలెను - పరిపూర్ణశృంగారరసముగల మొగముగలదియనుట, స్మితేన=చిఱునవ్వుచేత, మాధుర్యచాతుర్యమి

వ-మాధుర్య=మనోజ్ఞత్వముయొక్క, చాతుర్యమివ=నేర్పువలెను-మాధుర్యముయొక్క నీటులన్నియు = పచరించుచున్న చిఱునవ్వు గలది యనుట-చిఱునవ్వు చెలువంపునీటు మిటారించుచున్న దనుట, ఈక్షితేన=చూపుచేత, కారుణ్య తారుణ్యమివ-కారుణ్య=దయయొక్క, తారుణ్యమివ=యౌవనమువలెను-ఇట తారుణ్య మనుటచే తారుణ్యమందలి మంచిపుష్టిసౌష్ఠవము సూచితముగావున-కారుణ్యముయొక్క తారుణ్య మనఁగా కారుణ్యముయొక్క పుష్కలత్వము తెలియునది, పరిపూర్ణ కారుణ్యాతిశయము దొలఁకుచూపులు గలదియనుట, ఇట్టిదగు, ఇదం=ఈకానఁబడుచున్న కృష్ణాఖ్యవస్తువు, మే=నాయొక్క, దృశోః=కన్నుఁగవయొక్క, చాపల్యసాఫల్యం-చాపల్య=పేరాసయొక్క, సాఫల్యమ్=సఫలత్వము, అగు నని శేషము. నాకన్నులు కృష్ణమూర్తిని జూడవలయు నని చిరకాలముగా చపలములై యున్నవి. ఆకృష్ణుఁడును, మిక్కిలి శృంగారరసము దొలఁకుమొగముతోడను, మాధుర్యంపునెఱనీటు మిటారించుచిఱునవ్వుతోను కారుణ్యము పరిపూర్ణమై తొరఁగుచున్న చూడ్కులతోను కనఁబడి నాచాపల్యమును సాఫల్యముచేసినాఁడని యర్థము. కేవలసారస్యమును మాధుర్యమును కారుణ్యమును గలిగి పొడసూపునేని నాచాపల్యము సాఫల్యము నొందదు. సారస్యముయొక్క సామగ్ర్యమును, మాధుర్యముయొక్క చాతుర్యమును, కారుణ్యముయొక్క తారుణ్యమును గలిగి పొడసూపుటచేతనే చాపల్యము సాఫల్యమొందినదని హృదయము. కనుక సామగ్ర్యాదులు మూఁడును చాపల్యసిద్ధికి ప్రయోజకములు. మిక్కిలి సొగసైన మొగమును, మిక్కిలి తీయనైనచిఱునవ్వును, మిక్కిలి కరుణ దొలఁకు చూపును గలిగి పొడసూపినందున నాకన్నులకఱవెల్లఁ దీఱిన దని యాశయము.

చ. మురిపెపునవ్వు గాదిది విభ్రమోహారసాస్పదరాశి గాని బి
త్తర మగుచూపు గా దిది నితాంతదయానిధి గాని మోముఁదా
మర యిది గా దఖండరసమాధురి గాని వ్రజాలయాంగణాం
తరమిది గాదు నామనయనంబులభాగ్యము గాని చూడఁగన్. 71

తా. మీఁద సుగమము.

శ్లో॥ యత్రవాతత్రవా దేవ, యది విశ్వసిమస్త్వయి।
నిర్వాణ మపి దుర్వార, మర్వాచీనాని కిం పునః॥ 72

టీ. హేదేవ-ఓదేవా, యత్రవాతత్రవా=ఎందే నొకదానియందు-ఏజన్మమందుఁగాని యేదేశమందుఁగాని యేకాలమందుఁగాని అని సామాన్యముగా నిర్దేశించినాఁడని తెలియునది, త్వయి=నీయందు, యది విశ్వసిమః=నమ్మితిమేని-నీయెడల భక్తి చేసితిమేని, నిర్వాణమపి=అలభ్యమగు కడపటి పురుషార్థమైన మోక్షముగూడ, దుర్వారం=అడ్డగింపరానిది-అడ్డులేక ప్రాప్తించునదియనుట, అగునని శేషము, అర్వాచీనా

నిః=దాని కేవలివైనతక్కిన పురుషార్థములు-ధర్మార్థకామము లనుట, కింపునః=ఏమిచెప్పను-మోక్షమే ప్రతిబంధకములేక సిద్ధించుచుండఁగా దక్కినపురుషార్థములు సిద్ధించునని చెప్పనేల యని యర్థము-సమస్తపురుషార్థములును సిద్ధించునని భావము.

మ. క్రతుహవ్యాదివిశిష్టభానవల కథాత్రవాక్యసుజ్ఞానసం
తతి నైల్లైనను విశ్వసించి నిను నాత్మం గొల్వ మోక్షం బతా
వృతమై నర్తిలు నీకృపారసలసద్వీక్షాప్తిచే నట్టిసు
వ్రతమును గాంచు మహాత్మకోటి కిల నర్వాచీనముల్ ప్రాంతియే.

తా. ఏజన్మమునఁగాని యేదేశమునఁగాని యేకాలమునఁగాని నీయందు నమ్మికతో భక్తి చేసినవారలకు మోక్షమే సులభమై యుండఁగా, తక్కిన ధర్మార్థకామములు సిద్ధించుట చెప్ప నక్కఱలేదు.

శ్లో॥ రాగాన్ధగోపీజనవన్దితాభ్యాం
యోగీన్ద్రభృఙ్గేన్ద్రనిషేవితాభ్యామ్।
ఆతామ్రపఙ్కేరుహవిభ్రమాభ్యాం
స్వామిన్పదాభ్యామయమఞ్జలిస్తే॥ 73

టీ. హేస్వామిన్=ఓస్వామీ, రాగా...తాభ్యామ్-రాగ=అనురాగముచేత, అన్ధ=గ్రుడ్డివారయిన-మిక్కుటమైన యనురక్తిచే కన్నుఁగానని, గోపీజన=గోపికా సమూహముచేత, వన్దితాభ్యామ్=నమస్కరింపఁబడుచున్నవియు, యోగీ...నిషేవితాభ్యామ్=యోగీన్ద్ర=యోగీశ్వరులనెడి, భృఙ్గ+ఇన్ద్ర=శ్రేష్ఠములైన తుమ్మెదలచేత, నిషేవితాభ్యామ్=మిక్కిలి సేవింపఁబడుచున్నవియు, ఆతామ్ర...మాభ్యామ్=ఆతామ్ర=అంతటనెఱ్ఱనయిన, పంకేరుహ=కమలముయొక్క, విభ్రమాభ్యామ్=విలాసములుగలవియు, అగు, తే=నీయొక్క, పదాభ్యామ్=పాదములకొఱకు, అయమ్=ఈ అంజలిః=చేమోడ్పు, చేయఁబడెనని శేషము. శ్రీకృష్ణపాదములను రాగాంధలగుటచే గోపికలు మ్రొక్కిరనియు, భృంగేంద్రములవలె ఆపాదపద్మములరసము గ్రోలఁగినవారగుటచే యోగీంద్రులు గొల్చినారనియు, ఉభయులకును భోగ్యములుగా నవి 'ఆతామ్రపంకేరుహవిభ్రమము' గలవిగా నున్నవనియు భావము. కేవలగోపస్త్రీలెక్కడ! సర్వోత్కృష్టులగు యోగీంద్రులెక్కడ! ఉభయులకును సేవ్యమగుటచే పరత్వసౌలభ్యముల సమ్మేళనముచే నైనవైలక్షణ్యము అద్భుతముగా నున్నదని హృదయము. యోగీంద్రులను భృంగేంద్రము లనురూపణముచే కృష్ణపాదములు పద్మములను అను రూపణము గమ్యము. ఆపాదపద్మముల రసమును జక్కఁగా నెఱిఁగినవారగుటచే యోగులు భృంగేంద్రము లని కవి చెప్పినాఁడు.

మ. అరుణాంభోజవిలాసమై ప్రబలమోహాత్మకగోపీమన

స్సరసీశోభిత మై మునీంద్రజనచంచచ్చంచరీకవ్రజా
కర మై హంసకనాదమేదురము నై కన్పట్టుపాదాబ్జముం
గరయుగ్మంబున నంటియుంటి మద నోత్క్రకన్ వీక నోలార్చెదన్.73

తా. ఓస్వామీ! శ్రీకృష్ణా! గోపస్త్రీలచేత రాగాతిశయముచే మ్రొక్కంబడు చున్నవియు, తామరలను గొలుచుగండుతుమ్మెదలవలె యోగీశ్వరులు గొలుచు చుండునవియు, అందెట మెట్టెలు తామరలవంటిచెలువు గలుగునవియు, నైన నీపద ములకు నిదె యంజలిసేయుచున్నాను.

శ్లో॥ అర్ధానులాపా న్వ్రజసున్దరీణా, మకృత్రిమాణాంచ సరస్వతీనాం।
ఆర్ద్రాశయేన శ్రవణాఞ్చలేన,సంభావయన్తం తరుణం గృణీమః॥74

టీ. వ్రజసున్దరీణాం = గొల్లచెలువలయొక్క, అకృత్రిమాణాం = నిష్కపటము లైన, సరస్వతీనాం = వాక్యములయొక్క, అర్ధా + అనులాపాన్ - అర్ధ = అర్ధముల యొక్క, అనులాపాన్ = పలుకులను. శ్రవణ + అఞ్చలేన = చెవిప్రాంతములచేతను, అర్ద్ర + ఆశయేన-అర్ద్ర=సరసమైన, ఆశయేన = హృదయముచేతను, సంభావయన్తం = బహూకరించు చున్నవాడును, తరుణం = ఎలప్రాయము గలవాడునగు, కృష్ణమూర్తిని, గృణీమః = నుతించుచున్నాము.

చ. పులకిత మైనచూపు లొకచోట నెఱుంగనివూవుబోండ్ల మేల్
సొలపుమిటారిచూపులును సొక్కు సెలంగెడు తేటమాటలున్
వలపులు రేపఁగా విని మనంబున నువ్విళులూరు చెల్వునన్
లలితవయోవిలాసుని ననారతముం నుతియింపఁ జెల్లదే. 74

తా. గోపస్త్రీలనిష్కపటంబు లగు వాక్యంబులయర్థంబులను చెవుల కింపు గను మనస్సునకు సొంపుగను వినుచు బహూకరించుచున్నవయసుకాఁడగుకృష్ణుని నుతించుచున్నాము.

శ్లో॥ మనసి మమ సన్నిధత్తాం, మధురముఖా మన్థరాపాఙ్గా।
కరకలితలలితవంశా, కాపి కిశోరా కృపాలహరీ॥ 75

టీ. మధురముఖా-మధుర = సుందరమైన, ముఖా = ముఖముగలదియు, మన్థర + అపాఙ్గా-మన్థర = అలసమైన-లేక సుందరమైన, అపాఙ్గా = కడగన్నులు గలది యును, కర...వంశా-కర=చేతియందు, కలిత = తాల్పఁబడిన, లలిత = సుందరమైన, వంశా=పిల్లఁగ్రోవి గలదియు, కిశోరా=బాల్యము గలదియు, కాపి = అనిర్వాచ్యమై నదియు, అగు, కృపాలహరీ = కృపాప్రవాహము-దయాతిశయస్వరూపుఁ డైనకృష్ణుఁ డనుట, మమ=నాయొక్క, మనసి = మనస్సునందు, సన్నిధత్తామ్ = సన్నిధి సేయుఁ గాక-కృపాలహరీస్వరూపుని కేవలము కృపాలహరిగానే యిట నిరూపించినాఁడని తెలియునది.

ఉ. అందము నొందు నెమ్మొగము నందుఁ గృపామృతవృష్టి పైపయిం
గ్రందుకొనంగ నొప్పు కడకన్నులు చెన్నలరంగ వేణు వం
దంద కరంబులం జెలఁగ సంగజమోహనమూర్తి యై కరం
బుం దనరారు బాలకుఁడు పొల్చు మదీయహృదంతరంబునన్. 75

తా. సొగసైన మొగమును, సొలపు కడగంటిచూపులును, చేత మురిపెంపు పిల్లఁగ్రోవియుఁ గలిగి బాల్యప్రాయముచే నొప్పుచుఁ గృపాప్రవాహస్వరూపుఁ డయిన శ్రీకృష్ణుఁడు నామనస్సునందు సన్నిధానము సేయుఁగాక.

శ్లో॥ రక్షన్తు నః శిక్షితపాశుపాల్యా । బాలావృతా బర్హిశిఖావతంసాః
ప్రాణప్రియాః ప్రస్తుతవేణుగీతాః । శీతా దృశోః శీతలగోపకన్యాః॥

టీ. శిక్షితపాశుపాల్యాః-శిక్షిత = అలవఱుపఁబడిన, పాశుపాల్యాః = గోరక్షణము గలవియు-గోరక్షణము నభ్యసించినవియు, బాల్య + ఆవృతాః - బాల్య = పసితనముచేత, ఆవృతాః = ఆవరింపఁబడినవియు, ప్రాణప్రియాః = ప్రాణమువలె అత్యంతప్రియములైనవియు, ప్రస్తు...గీతాః—ప్రస్తుత = మిక్కిలి కొనియాడఁబడిన వేణుగీతాః = పిల్లఁగ్రోవిగానముగలవియు, దృశోః = కన్నుఁగవకు, శీతాః = చల్లనైనవియు-లేక 'స్ఫీతాదృశోః' అను పాఠమున, దృశోః=కన్నులయందు, స్ఫీతాః=అధికములైనవియు-విశాలమైనకన్నులు గలవియనుట, శీతల...కన్యాః-శీతల = చల్లనైన-మన్మథాగ్ని చల్లారిన, గోపకన్యాః = గొల్లకన్నెలుగలవియు, అగు, బర్హి ... వతంసాః-బర్హిశిఖా = నెమిలిపురి, అవతంసాః = తలసొమ్ములుగాఁ గలవి-తలసొమ్ముగాఁ గల శ్రీకృష్ణమూర్తులు అనుట. ఇచట బహువచనము పూజ్యవాచకము, నః=మమ్ము, రక్షన్తు = కాపాడుఁగాక, ఇట 'బాల్యావృతాః' అనుటకు 'బాలావృతాః' అను పాఠమున, బాల + ఆవృతాః = బాలురచే ఆవరింపఁబడినవి యని యర్థాంతరము. ఇందు గేవలగోపవేషమునకు వలయువిన్నాణము లన్నియు లక్షణము లన్నియును బ్రతిపాదింపఁబడినవి.

మ. పొలుపొందన్ వ్రజబాలకుల్ గొలువ రేపల్లె గ్రేపులన్ మేపిమా
పులు గుంజామణిపుంజరంజితకరాంగభోజంబుతోఁ బింఛభూ
షలతోఁ జల్లనిచూపుతో మధురవంశప్రౌఢితో వచ్చి కాం
తల లాలించుచుఁ గాఁక దీర్చు హరి నిత్యంబున్ మముం బ్రోచుతన్.

తా. గోవులను మేపుట గఱచి, బాల్యము గలిగి నెమిలిపురిని ధరించి, ప్రాణములవలె ప్రియమై, కొనియాడఁబడు వేణుగానముతోఁగూడి, విశాలమైన కన్నులతో, గోపకన్యలమన్మథాగ్నిని చల్లార్చుచుండు కృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ స్మిత స్తబకితాధరం శిశిర వేణునాదామృతం
ముహు స్తరళలోచనం మదకటాక్షమాలాకులమ్।
ఉరః స్థలవిలీనయా కమలయా సమాలిఙ్గితం
భువ స్తలముపాగతం భువనదైవతం పాతు నః॥ 77

టీ. స్మిత...ధరం-స్మిత=నవ్వుచేత, స్తబకిత = గుత్తులుగట్టిన-జొంపముగొన్న యనుట, అధరం=మోవిగలదియు-మోవియందు చిఱునవ్వుమొలకలు గుత్తులవలె గుబురుగొన్నది యనుట, శిశిర...మృతం-శిశిర=చల్లనైన, వేణునాద = పిల్లఁగ్రోవి ధ్వనియనెడి, అమృతమ్=అమృతము గలదియు - అమృతమువలె భోగ్యమై చల్లనై యొప్పువేణుధ్వనిగలదియనుట, ముహుః=మాటికిని, తరళలోచనమ్-తరళ=చంచలము లైన, లోచనమ్=కన్నులుగలదియును - మిక్కిలిబెళుకులుగలకన్నులు గలదియనుట, మద...కులం-మద-మదించిన, కటాక్ష=కడగంటిచూపులయొక్క, మాలా=వరుస చేత, ఆకులమ్= నెఱిసినదియు-మిక్కిలియు నిక్కమిగిలి నెఱసి నిగుడుచున్న కడగంటి చూపులు గలది యనుట, ఉరః...లీనయా-ఉరఃస్థల=వక్షఃప్రదేశమందు. విలీనయా =మిక్కిలి హత్తియున్న, కమలయా=లక్ష్మీదేవిచేత, సమాలిఙ్గితమ్=మిక్కిలి కౌఁగి లించుకొనఁబడినదియు-లక్ష్మీదేవిరొమ్మున వ్రాలి యలమి బిగియఁ గౌఁగిలించుకొని యున్నదనుట. భువః = భూమియొక్క, తలం=ప్రదేశమును, ఉపాగతమ్=పొంది నదియు, అగు, భువనదైవతమ్=లోకమునకెల్ల దైవమగునది - శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మ మనుట, నః=మమ్ము, పాతు=రక్షించుఁగాక. ఈశ్లోకమున పరత్వమునకు పూర్తికలి గించు లక్ష్మీపతిత్వమును జెప్పినాఁడు.

చ. ఉరమున సింధురాజసుత యుంచియుఁ గౌఁగిట గారవించియుం
ధరణికి డిగ్గి యీభువనదైవత మెవ్వత వేఁడి కాంచెనో
తరళమదాలసేక్షణసుధారనముం మధురాధరోష్ఠము
న్మురళిరవామృతంబు సుమనోజ్ఞదరస్మితబిందుబృందమున్. 77

తా. అధరమునందు, చిఱునవ్వుమొలకలు దట్టముగా నిగిడి గుబురుకొన, అమృతమువలె భోగ్యమై చల్లనై వేణుధ్వని నిగుడ, మాటిమాటికిని కన్నుఁగవ బెళుకు లీన, నిక్కుతోఁగూడినకడగంటిచూడ్కులు నెఱసి మెఱయ, వక్షఃస్థలమునందు అత్తమిల్లియుండు లక్ష్మీదేవి బిగియఁ గౌఁగిలింప, భూలోకమునకు వచ్చియున్న సర్వ లోకదైవమగు శ్రీకృష్ణుఁడు, మమ్ము రక్షించుఁగాత.

శ్లో॥ నయనామ్బుజే భజత కామదుఘం
హృదయామ్బుజే కిమపి కారుణికమ్
చరణామ్బుజే మునికులైకధనం
వదనామ్బుజే వ్రజవధూవిభవమ్॥ 78

టీ. నయన + అమ్బుజే = కమలమువంటి నేత్రమునందు, కామదుఘమ్ = కోరికలను పిదుకునదియు-చూడ్కుల నిగిడ్చినంతనే కోరినకోరికల నొసఁగూర్చునది యనుట, హృదయ + అమ్బుజే = హృదయకమలమందు, కిమపి = ఇంతింతని చెప్ప నలవికాని, కారుణికమ్ = దయావంతమైనదియు, చరణ + అమ్బుజే = అడుగుఁదమ్ములందు, ముని...ధనమ్ - మునికుల = మునిసమూహమునకు, ఏక = ముఖ్యమైన, ధనమ్ = ధనమైనదియు, మునులు కృష్ణునిపాదపద్మములను పెన్నిధివలెఁ దలఁచి తమహృదయములందే పదిలముగా నుంచుకొని ధ్యానించుచుందు రనుట-అట్లు ధ్యానించుటచే వారికి నవి మూలధనమువలె కామితార్థము లన్నియు నొసఁగూర్చుచున్నవిగావున ధన మనఁబడియె. వదన + అమ్బుజే = మోముఁదామరయందు, వ్రజ...విభవమ్ - వ్రజవధూ = గోపస్త్రీలయొక్క, విభవమ్ = ఐశ్వర్యమైనదియు-గోపికలకు మిక్కిలి పెంపు సొంపు గూర్చునంత ముద్దులుమూటగట్టు మోముఁదామరగలది యనుట. కావుననే దానిని గోపికలకు-ఐశ్వర్యముగాఁ జెప్పినాఁడు. ఇట్టిశ్రీకృష్ణుని, భజత = సేవింపుఁడు.

ఉ. కన్నులెచాలుఁ గోర్కులొసఁగఁ గఁ హృదయాబ్జముచాలుఁ జెల్మికిన్
సన్నుతపాదపంకజము చాలు మునీంద్రజనానురూపసం
పన్నధనాప్తికిన్ వదనపద్మము చాలు వ్రజాంగనావిలా
సోన్నతి కట్టిదివ్యవిభవోజ్జ్వలు నామది నాశ్రయించెదన్. 78

తా. కనుఁదామరల చూడ్కులు నిగుడ్చుటచేతనే సమస్తములైనకోరికలను గూర్చువాఁడును, హృదయమందు ఇంతింతనరానికరుణ గలవాఁడును, మునిసమూహములు తమకు ముఖ్యధనమువలెఁ గొని హృదయములందు మననముచేయుచుండు పాదారవిందములు గలవాఁడును, గొల్ల చెలువలకు ఐశ్వర్యమువలె-మిక్కిలి పెంపుసొంపు గూర్చునంత సుందరమైన ముఖారవిందము గలవాఁడునగు శ్రీకృష్ణుని భజింపుఁడు.

శ్లో॥ నిర్వాసనం హన్త రసాన్తరాణాం
నిర్వాణసామ్రాజ్య మివావతీర్ణమ్।
అవ్యాజమాధుర్యమహానిధాన
మవ్యాద్వ్రజానా మధిదైవతం నః॥ 79

టీ. రసాంతరాణామ్ = ఇతరరసములకు-ఆయారసములు గూర్చు నితరపదార్థములకు, నిర్వాసనం = వెసలఁగొట్టుట యైనదియును-తనయొక్క భోగ్యతారసమును ఆస్వాదించినవారికి తక్కిన సకలపదార్థములందును గల ఆయారసముల నన్నిటిని తేలిపఱఁగొట్టినది యనుట, నిరతిశయమైన నిజభోగ్యతాసారస్యముచే ఇతరవస్తువుల నెల్ల విరసములుగాఁ జేయునది యనుట, అవతీర్ణం = భూమికి నవతరించిన, నిర్వాణసామ్రాజ్యమివ-నిర్వాణ = మోక్షముయొక్క, సామ్రాజ్యమివ = సర్వాధిపత్యమువలె నున్నదియు-ఇట సామ్రాజ్యశబ్దముచే సర్వాతిశయమైన పెంపుసొంపు లూహ్యముగా వున మోక్షముయొక్క నిరతిశయమైన పెంపుసొంపే కృష్ణరూపమున భూమికి నవత

రించెనో యన్నట్లు నిరతిశయసుఖాబ్ధి నోలలార్చునది యనుట, అవ్యాజ...నిధానమ్-అవ్యాజ=నిరుపాధికమైన-అభరణములు మొదలైన సెపములచేఁ గలుగక తనంతట స్వాభావికముగా సిద్ధించినదైన, మాధుర్య = సౌందర్యమునకు, మహానిధానమ్ = గొప్పనిక్షేపమైనదియును-సౌందర్యసర్వస్వము ఇందే యున్నది గావున ఇది దానికి నిక్షేపమువలెనున్నదని చెప్పినాఁడు, ప్రజానాం = గోపకులకు-'ప్రజానామ్' అనుపాఠమున ప్రజలకు అని యర్థము-అయినను ప్రజానాం అనుటయే శ్రీకృష్ణావతారమునకు అనువర్తకముగావున సరసమైనది. అధిదైవతమ్ = అభిమానదైవతమైనదియు, 'ప్రజానాం' అనుపాఠమున ప్రజలకు దైవమైనదియు, నని యర్థము. ఇట్టిదగు శ్రీకృష్ణబ్రహ్మము, నః = మమ్ము, అవ్యాత్ = రక్షించుఁగాక.

చ. ఇతరరసంబు లేమిటికి ? సీనవమోహనమాధురీనిధిన్
సతతముఁ గాంచినం దనివి ? చాలును ముక్తిసుఖానుభూతి యా
కృతి యుపారఁగాఁ దను నకరించె నసం దగుగోపరూపనం
గత మగుదైవతం బఖిలకాంక్షితముల్ జనగూర్చుఁగావుతన్. 79

తా. ఇతరపదార్థములనెల్ల విరసములు గావించునట్టిభోగ్యతారసవిశేషమై, మోక్షంబు పెంపుసొంపే యిట్లు భూమికి దిగినదో యన నిరతిశయసుఖప్రదమై, నిరుపాధికమైన సౌందర్యమునకు పెన్నిధియై, గోపకులకు నభిమానదైవతమై యొప్పు శ్రీకృష్ణబ్రహ్మము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ గోపీనా మభిమతగీతవేషహార్దా
దాపీన స్తనభరనిర్భరోపగూఢమ్।
కేళీనా మవతు రసై రుపాస్యమానం
కాళిన్దీపులినచరం పరం మహో నః॥ 80

టీ. అభిమత...హార్దాత్-అభిమత = గొల్ల చెలువలకు సమ్మతములైన - వారల మదికి సొంపుగూర్చునట్టి యనుట, గీత = వేణుగానముచేతను, వేష = అలంకారముచేతను, కలిగిన, హార్దాత్ = సంతోషము వలన, గోపీనాం = గోపికలయొక్క, ఆపీన...గూఢమ్-ఆపీన = అంతట బలుపునొందిన, స్తనభర = గుబ్బలపెంపుచేత, నిర్భర = గాఢముగా, ఉపగూఢం = కౌఁగిలింపఁబడినదియు - గోపికలు తమ మదులు సొంపుగూర్చునట్టికృష్ణుని వేణునాదమును వేషమును జూచి యుబ్బి బలువైనచన్నుఁగవ లుబ్బ బిగ్గఁగౌఁగిలించుకొందురనుట, కేళీనాం = క్రీడలయొక్క, రసైః = సారస్యములచేత-సరసములైన క్రీడలయందలి ప్రీతివిశేషములచేత ననుట, ఉపాస్యమానం = సేవింపఁబడుచున్నదియు-మిక్కిలి క్రీడలాడవలయునని వింతవింతకోర్కులు గలిగియుండునది యనుట, కావునచే, కాళిన్దీ...చరం-కాళిన్దీ = యమునానదియొక్క, పులిన = ఇసుక

దిబ్బలయందు, చరం = తిరుగుచున్నదియు, పరం = ఉత్కృష్టమైనదియు, అగు, మహః = తేజస్సు, నః = మమ్ము, అవతు = రక్షించుఁగాక.

మ. నవలావణ్యవయోవిలాసమురళీనాదంబులం జొక్కి వ
ల్లవకాంతల్ యమునాధునీపులినలీలావేదికిం దార్చి గా
రవ మొప్పం గుచకుంభసంభృతపరీరంభంబులన్ సంధిబం
ధవిశేషంబులఁ దెల్ప మెచ్చుభువనాధారుండు నన్ బ్రోచుతన్.

తా. గోపికలమనంబులకుఁ బ్రియంబుగా వేణువు నూఁదుచు వారికి మరులు చెలంగునట్టి వేషమునఁ బొడసూపుచు మిక్కిలియుబ్బు కలిగింపఁగా వారలచే ఆయుబ్బున గబ్బిగుబ్బలు మీఁదుమిక్కిలి యుబ్బ నబ్బురముగాఁ గౌఁగిలించుకొనఁబడినదియు, నానావిధములైన క్రీడలయందుఁ గోరుక్కలు మీఱ కాళిందియిసుకదిబ్బలయందు నాడుచుఁ దిరుగుచుండునదియు, సర్వోత్కృష్ట మైనదియు నగు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ ఖేలతాం మనసి ఖేచరాఙ్గనా, మాననీయమృదువేణునిస్వనైః।
కాననే కిమపి నః కృతాస్పదం, కాలమేఘకలహోద్వహం మహః॥

టీ. ఖేచ...నిస్వనైః-ఖేచర + అఙ్గనా = దేవతాస్త్రీలచే, మాననీయ = కొనియాడఁదగిన, మృదు = మృదువులైన, వేణునిస్వనైః = వేణుధ్వనులతో, ఉపలక్షితం సత్ = కూడినదియు, కాననే = బృందారణ్యమందు, కృత + ఆస్పదం = చేయఁబడిన యునికి గలదియు-బృందావనమందు వర్తించునదియు, కాల...ద్వహం-కాలమేఘ = నల్లని మేఘముతోడ, కలహ = జగడమును, ఉద్వహం = వహించినదియు - తననల్లని కాంతినిబట్టి నీలమేఘముతో జగడమాడునది యనుట-నల్లనిమబ్బును మించినకాంతి గలది యని భావము, కిమపి = ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరానిదియు, అగు, మహః = కృష్ణాఖ్య తేజము, నః = మాయొక్క, మనసి = మనస్సునందు, ఖేలతాం = విహరించుఁగాక.

మ. అమరీమానితవేణుగానమున బృందారణ్యమందారబృం
దముక్రిందన్ యమునాతరంగకణికాంతర్వేదికామధ్యదే
శమునన్ సాంద్రఘనాఘనప్రతిభటశ్శ్యామద్యుతిం బొల్చుధా
మము నామానసపీఠికం గరుణ గ్రక్కున్ నిల్పఁగా కెప్పుడున్. 81

తా. దేవతాస్త్రీలును మిక్కిలి కొనియాడునట్లు మృదువుగా వేణునాదములు నిగుడ్చుచు, నల్లనిమబ్బుతో జగడమాడుననుమేని కాంతి వెలుఁగ, ఇట్టిదట్టిదని చెప్పరానిదై బృందారణ్యమందువర్తించు శ్రీకృష్ణాఖ్యతేజము మామనంబులందు విహరించుఁగాక.

శ్లో॥ వేణీకాబవిలోచనాభి రలసశ్రోణీభరప్రౌఢిభి
ర్వేణీభూతరసక్రమాభి రభితశ్శ్రేణీకృతాభి ర్వ్రతః।

పాణీద్వ్యా చ వినోదయన్ రతిపతే స్తూణీశయై స్సాయకై
ర్వాణీనా మపదం పరం వ్రజజనక్షోణీపతిః పాతు నః॥ 82

టీ. అలస...ప్రౌఢిభిః-అలస = మందములైన-జటువులగుటచే మందసంచారముగలవారనుట, శ్రోణీభర=పిఱుఁదలయొక్క బరువుచే - నిబ్బరములైనపిఱుఁదులచేత ననుట, ప్రౌఢిభిః=సామర్థ్యములు గలవారును, నిబ్బరపు పిఱుఁదలచే మందముగా వచ్చువిలాసమును సమగ్రులైనవారగనుట, వేణీ...క్రమాభిః-వేణీభూత = ప్రవాహముగాఁ జేయఁబడిన- వెల్లిగొలుపఁబడిన యనుట, రస=శృంగారరసముయొక్క, ఆక్రమాభిః=ఆక్రమించుట గలవారును-శృంగారరసము వెల్లిగొని పయిఁకొన్నట్టివారనుట కావునసే, అభితః=చుట్టును, శ్రేణీకృతాభిః=బంతిగాఁ జేయఁబడినవారును-బారులుగా చుట్టుకొనియున్నవారనుట చుట్టును బంతులు గొనియున్నవారనుట, ఇట్టివారగు, ఏణీశాబవిలోచనాభిః-ఏణీశాబ =లేడిపిల్లవంటి, విలోచనాభిః=కన్నులు గల స్త్రీలచేత-లేడిపిల్ల కన్నులవలె మిక్కిలి బెళుకులైన కన్నులు గల గోపికలచేత ననుట, వృతః=చుట్టఁబడినవాఁడును-మిక్కిలి బెళుకుఁగన్నులు గల గోపయువతులు బలితంపుఁబిఱుఁదులబరువుచేసైన మెల్లని నడకలవిలాసముతో వచ్చి కృష్ణుం జూచి శృంగారరసము వెల్లిగొని తమ్ము ముంచుకొనఁగా వానిచుట్టును బంతులుగొని, బెళుకుఁజూడ్కులు నిగుడ్చుచు బలసియుండిరని యర్థము, ఇట్టివాఁడును, రతిపతేః=మన్మథుని యొక్క, పాణీద్వ్యా=రెండుచేతులను, తూణీశయైః=వానిపొదులయందలి, సాయకైః=బాణములచేత, వినోదయన్=క్రీడించునట్లుగా చేయుచున్నవాఁడు- మన్మథుని రెండుచేతులతోను పొదులందలి బాణములెత్తి ప్రయోగించునట్లు చేయుచున్నవాఁ డనుట -ఇచట 'పాణీ' అని రెండుచేతులతోను బాణములెత్తినట్లు చేసినాఁడని చెప్పుటచే బాణము లవ్వారిగా లెక్కలేనట్లు వేనేగ దొడిగించినాఁడని యర్థము- మిగులమిక్కిలి మన్మథవికారము గలిగించినాఁ డని భావము, వాణీనాం=వాక్కులకు, పరం=మిక్కిలి ను, అపదమ్=విషయము కానివాఁడును- వాచామగోచరుండనుట, వ్రజ...పతిః-వ్రజజన=గోపసమూహమునకు, క్షోణీపతిః =రాజైనవాఁడును, చూచుటకు కేవలముగొల్లలకు రాజు: మహిమయా వాచామగోచరము అనుట, గోపకులరాజైన శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము. పాతు=రక్షించుఁగాక.

మ. సొలపుంజూపులు గబ్బిగుబ్బలు ఘనశ్రోణీభరప్రౌఢి ని
స్తులశృంగారరసోర్మికల్ గలుగు సంగతుల్ బారులై గొల్వఁగ
న్నిలతూణీశయబాణ మంగజుఁడు పాణిం బూనఁగాఁ జేయు న
చ్చెలువుం డాఙ్మనసాతిలంఘితుఁ బరుండై సేవింతునందాత్మజున్.

తా. గొల్లజవరాండ్రు బలితంపుఁబిఱుఁదులబ్రేఁగున అల్లనినడలతో వచ్చి, శృంగారరసము వెల్లిగొని తమ్ముఁ జెకొనఁగా, లేడిపిల్లవంటిబెళుకుఁగనుచూడ్కులు

నిగుడ్చుచుఁ జుట్టును బంతులుగాని బలసియుండఁగా, మన్మధుని నవ్వారిగా తూపు లేయునట్లు చేసి వారిని మరులుకొలుపుచు, వాచామగోచరుఁడై, గొల్లజనులకు రాజైయొప్పుకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

శ్లో॥ కాళిన్దీపులినే తమాలనిబిడచ్ఛాయే పురస్సంచర
త్తోయే తోయజపత్రపాత్రనిహితం దధ్యన్న మశ్నాతి యః ।
వామే పాణితలే నిధాయ మధురం వేణుం విషాణం కటి
ప్రాన్తే గాశ్చ విలోకయన్ ప్రతికలం తం బాల మాలోకయే॥83

టీ. యః=ఎవఁడు-ఏచిన్నికృష్ణుఁడనుట, వామే=డాపలిదైన, పాణితలే = అఱచేతియందు, మధురం=చెవికింపైన, వేణుం=పిల్లఁ గ్రోవిని, కటిప్రాన్తే=మొల ప్రక్కను, విషాణం = కొమ్మువాద్యమును, నిధాయ=ఉంచి, ప్రతికలం=ప్రతిక్షణ మును, గాశ్చ = గోవులను, విలోకయన్ = చూచుచున్నవాఁడగుచు, తమాల... ఛాయే-తమాల= చీఁకటిప్రమానులయొక్క, నిబిడ=దట్టమైన, ఛాయే=నీడ గలదియు, పురః ..తోయే-పురః = ముందట, సంచ:త్=ప్రవహించుచున్న, తోయ = జలము గలదియు, అగు, కాళిన్దీపులినే=యమునయొక్క యిసుకతిన్నెయందుగు, తోయజ... నిహితం-తోయజపత్ర = తామరాకనెడి, పాత్ర= పాత్రలందుగు, నిహితం=ఉంపఁబడి నదైన, దధి+అన్నం=పెరుఁగన్నమును-లేక చలిదిని, అశ్నాతి=భుజించుచున్నాఁ డో, తం=ఆ- ప్రసిద్ధుఁడైన, బాలం = బాలకృష్ణమూర్తిని, ఆలోకయే = చూచు చున్నాను.

ఉ. చీఁకటిమ్రాని జొంపమునఁ ॥ జెన్నగు సైకతవేదిఁ నిలపు
న్నాఁక జలంబులో మురళి ॥ వామకరంబునఁ బట్టి దట్టిపైఁ
దా కొనగొమ్ము జెక్కుకొని ॥ తామరపాకునఁ జల్ది మెక్కుచున్
గోవులమం బ్రతిక్షణముఁ ॥ గూరిమిఁ గన్గొను బాలుఁ గాంచెదన్. 83

తా. ఎడమచేత సొగసైనపిల్లం గ్రోవిని బట్టి, మొలప్రక్కను బూరగొమ్ము చెక్కుకొని, ప్రతిక్షణమును ఆవులను జూచుచు యమునానదియందు చీఁకటిమ్రాని నీడగల యిసుకదిన్నెలపై, గూర్చుండి, ముందు యమునాజలము లుండఁగా, తామర పాకును పాత్రగాఁజేసికొని, యందు పెరుఁగుకూటిని పెట్టుకొని భుజించుచున్న బాల కృష్ణుని నేను జూచుచున్నాను.

శ్లో॥ య ద్గోపీవదనేన్దుమణ్డన మభూ త్కస్తూరికాపత్రికం
య ల్లక్ష్మీకుచశాతకుమ్భకలశే వ్యాకోశ మిన్దీవరమ్ ।
య న్నిర్వాణవిధానసాధనవిధౌ సిద్ధాఞ్జనం యోగినాం
త న్నశ్శ్యామల మావిరస్తు హృదయే కృష్ణాభిధానం మహః॥ 84

టీ. యత్=ఏది, గోపీ...మణ్డలమ్-గోపీ = గోపస్త్రీలయొక్క వదన+ఇన్దు=చంద్రునివంటి మొగములకు, మండనం=భూషణమైన, కస్తూరికాపత్రకమ్=కస్తూరి తిలకము, అభూత్=అయ్యెనో, యత్=ఏది, లక్ష్మ్యా=లక్ష్మీదేవియొక్క, వక్షః=స్తనములనెడి, శాతకుమ్భకలశే=బంగారుకుండలయందు, వ్యాకోశం=వికసించినదైన, ఇన్దీవరమ్=నల్లగలువ, (అభూత్=అయ్యెనో), యత్=ఏది, యోగినాం=యోగులకు, నిర్వాణ...విధౌ-నిర్వాణ=ముక్తియనెడి, నిధాన = నిక్షేపముయొక్క, సాధన=సాధించుటయొక్క, విధౌ=విధానమందు, సిద్ధాఞ్జనం=సిద్ధులకాటుక-పాతఱ తెలుపు నట్టికాటుక, అభూత్=అయ్యెనో-కాటుకచేత పాతఱను దెలిసికొని పొందినట్లు దీనిచే యోగులు ముక్తినెఱింగి పడయుదురనుట, శ్యామలం=నల్లనిదైన, తత్=ఆప్రసిద్ధమైన, కృష్ణ+అభిధానం = కృష్ణుడను పేరుగల, మహః=తేజము, నః=మాయొక్క, హృదయే=హృదయమందు, ఆవిరస్తు=ప్రకాశించుగాక. 'శ్యామలం' అని నల్లనితేజస్సు గాన కస్తూరికాపత్రకముగాను, వికసించినయిందీవరముగాను, సిద్ధాంజనముగాను, రూపించినాడని తెలియునది. గోపీవదనములయందు కస్తూరిబొట్టు అనుటచే కస్తూరిబొట్టువలె వన్నెగలిగించువాడనుట-గోపీవదనములయెడ చుంబనాదిపరాయణుండని భావము. లక్ష్మీవక్షఃకుంభములందు వికసించిన నల్లగలువ యనుటచే నట్టి నల్లగలువవలె చెలువు గులుకువాడనుట-లక్ష్మీవక్షఃకుంభములయెడ నిరంతరాలింగనలోలుడనుట. యోగులకు సిద్ధాంజనమనుటచే ముక్తికి నొకడే ప్రాపకమైనవాడని భావము. 'కస్తూరికా' పత్రక మనుటచే సౌరభ్యమును 'వ్యాకోశ' మిందీవర మనుటచే శోభాతిశయమును 'సిద్ధ' అంజన మనుటచే అతిమానుషమహత్త్వమును ధ్వనితములు.

ఉ. ఏహరి వల్లవీజనముఖేందులకున్ మృగనాభిచిత్రకం
బేహరి కల్మికొమ్మకుచహేమఘటంబుల నొప్పునుత్పలం
బేహరి ముక్తిసేవధి ముముక్షులకుం గనఁ జేయునంజనం
బాహరినీలమూర్తి హృదయంబున సన్నిధిఁ జేయుఁగావుతన్. 84

తా. ఏది గోపస్త్రీలచంద్రబింబములవంటి ముఖములకు కస్తూరిబొట్టువలె నీటు చూపునో, ఏది లక్ష్మీదేవిబంగరుకుండలవంటివక్షములందు వికసించిన నల్లకలువవలె చెలువు గులుకునో, ఏది యోగులముక్తి యనెడిపాతఱను దెలిసికొనుటకు సిద్ధాంజనమువలె నుండునో, కృష్ణుఁడనెడియానల్లనితేజము, మాహృదయములందుఁ బ్రకాశించుఁగాక.

శ్లో॥ ఫుల్లేన్దీవరకాన్తి మిన్దువదనం బర్హావతంసప్రియం
శ్రీవత్సాఙ్క ముదారకౌస్తుభధరం పీతామ్బరం సున్దరమ్।
గోపీనాం నయనోత్పలార్చితతనుం గోగోపసఙ్ఘావృతం
గోవిన్దం కలవేణునాదనిరతం దివ్యాఙ్గభూషం భజే॥ 85

టీ. ఫుల్ల...కాన్తిమ్-ఫుల్ల=వికసించిన, ఇన్దీవర = నల్లగలువలవంటి, కాన్తి= కాంతి గలవాఁడుచు, ఇన్దువదనమ్=చంద్రునివంటి మొగము గలవాఁడును, బర్హా... ప్రియమ్-బర్హ=నెమిలిపురి యనెడి, అవతంస=శిరోభూషణమే, ప్రియమ్=ఇష్టమైనది గాఁ గలవాఁడు-నెమిలిపురిని తలయందు సొమ్ముగా చెరవుకొనుటయే వానికి మిక్కిలి యిష్టమనుట, శ్రీవత్స+అఙ్కమ్-శ్రీవత్స=శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చ, అఙ్కమ్= గుఱుతుగాఁ గలవాఁడును, ఉదార...ధరమ్-ఉదార=గొప్పదియైన, కౌస్తుభ=కౌస్తుభ మనెడి కెంపును, ధరం=తాల్చువాఁడును, పీత+అమ్బరం=పచ్చనివస్త్రము గలవాఁడును, సున్దరం=చెలువైనవాఁడును, గోపీనాం=గోపస్త్రీలయొక్క, నయన... తనుమ్ - నయన=కన్నులనెడి - చూడ్కులనెడి యనుట, ఉత్పల=నల్లకలువలచేత, అర్చిత=పూజింపఁబడిన, తనుం=దేహము గలవాఁడును - గొల్ల చెలువ లెల్ల కృష్ణుని శరీరము సారెకు చూచుచుండుదురనిభావము, గో...వృతమ్-గో=గోవులయొక్కయు, గోప=గొల్లలయొక్కయు, సంఘ=సమూహముచేత, ఆవృతమ్=ఆవరింపఁబడినవాఁడును, కల...నిరతం-కల=అవ్యక్తమధురమైన, వేణునాద = పిల్లఁగ్రోవిరవళియందు, నిరతమ్=ఆసక్తుఁడైనవాఁడును,-మిక్కిలి పిల్లఁగ్రోవిని మధురముగా నూఁదుచుండువాఁడనుట, దివ్య...భూషం-దివ్య=శ్రేష్ఠములైన, అఙ్గభూషం=దేహాలంకారభూషణములు గలవాఁడును, అగు, గోవిన్దమ్=కృష్ణుని, భజే=కొలుచుచున్నాను.

శా. శ్రీవత్సాంకితు గోపికానయనరాజీవార్చితుం గోపగో
సేవాభావితుఁ గౌస్తుభోల్లసితు వంశీనాదమోదాన్వితుక్
గోవిందున్ నవపింఛయుక్తు శశివక్త్రుక్ ఫుల్లనీలోత్పలుక్
శ్రీవిభ్రాజితు హాటకాంబరయుతున్ సేవింతు భూషాంచితున్. 85

తా. వికసించిన కలువలవంటి నల్లనికాంతి గలవాఁడును, చంద్రునివంటి ముఖము గలవాఁడును, నెమిలిపురి తలయందు చెరువుకొనుట కిష్టపడువాఁడును, శ్రీవత్సమను పుట్టుమచ్చగలవాఁడును, గొప్పకౌస్తుభమను కెంపు దాల్చువాఁడును, పచ్చని వలువ గట్టువాఁడును, సుందరమైనవాఁడును, గోపస్త్రీలచూడ్కు లనెడికలువలచే నిలువెల్లఁ బూజింపఁబడినవాఁడును, గోవులును గోపకులును జుట్టు బలసియుండు వాఁడును, అవ్యక్తమధురమగు వేణుధ్వని గలవాఁడును, దివ్యములైన భూషణములు మేనం దాల్చినవాఁడును, అగు శ్రీకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ యన్నాభీసరసీరుహాన్తరపుటే భృఙ్గాయమాణో విధిః
యద్వక్షః కమలావిలాససదనం యచ్చక్షుషీ చన్ద్రినౌ।
యత్పాదాబ్జవినిస్సృతా సురనదీ శమ్భోః శ్శిరోభూషణం
యన్నామస్మరణం ధునోతి దురితం పాయాత్స నః కేశవః॥ 86

టీ. యన్నాభౌ...ధృతే-యత్ = ఎవ్వనియొక్క, నాభౌ = బొడ్డునందలి, సరసీరుహ-తామరయొక్క, అంతే = లోపలియందు, ధృతే = దొన్నెయందు-దొన్నెవలె నున్నయాతామరలోపలిభాగమున, విధిః = బ్రహ్మదేవుఁడు, భృఙ్గాయమానః = తుమ్మెదవలె నాచరించుచున్నవాఁడో, యత్ + వక్షః = ఎవనిఱొమ్ము, కమలా... సదనమ్-కమలా=లక్ష్మీదేవికి, విలాస=లీలార్థమైన, సదనమ్ = గృహమో, యత్ + చక్షుషీ-చ = ఎవ్వనిరెండుకన్నులును, ఇన్దు + ఇనౌ = చంద్రసూర్యులో, యత్... సృతా-యత్ పాదాబ్జ = ఎవ్వనిచరణారవిందములనుండి, వినిస్సృతా = వెలువడినదైన సురనదీ = గంగానది, శమ్భోః = శివునియొక్క, శిరోభూషణమ్ = తలసొమ్మో, యత్ నామస్మరణం=ఎవ్వనిపేరు స్మరించుట, దురితం=పాపమును, ధునోతి = చెదరఁగొట్టునో, 'ధునోతి' అను పాఠమున దహించునో, సః = ఆ-ప్రసిద్ధుఁడైన, కేశవః = శ్రీకృష్ణుఁడు, నః=మమ్ము, పాయాత్ = రక్షించుఁగాక. బొడ్డుఁదమ్మి బ్రహ్మకు పుట్టినిల్లు, కన్నులు రెండును సూర్యచంద్రులు, పాదతీర్థము శివుఁడు శిరసా వహించెను. నామస్మరణము సర్వపాపనిర్మూలనము. అట్టిమహాత్త్వము గలవాఁడే రక్షింప సమర్థుఁడు గాన మమ్ము రక్షించుఁగాక యని భావము.

ఉ. ఎవ్వనినాభికంజమున ♦ భృంగముభంగిఁ జెలంగుఁ బద్మజుం
డెవ్వనికన్ను లిందురవు ♦ లెవ్వనివక్షము లచ్చి కాటప
ట్టెవ్వనిపాదపద్మజల ♦ మీశుజటాటవిఁ బొల్చుభూషణం
బెవ్వనిఁ బేర్కొనం గలుషకమీఁగునొ యాహరినన్ను బ్రోచుతన్.

తా. ఎవ్వనిబొడ్డుఁదామరలోపల బ్రహ్మ తుమ్మెదవలెఁ జూపట్టునో, ఎవ్వని వక్షము లక్ష్మికి విలాసమందిరమో, ఎవ్వనికన్నులు రెండును సూర్యచంద్రులో, ఎవ్వని పాదారవిందములనుండి బయలుదేఱినగంగ శివునికి తలసొమ్ము అయ్యెనో, ఎవ్వనినామము స్మరింపఁగా పాపములు పటాపంచలగునో, యాశ్రీకృష్ణుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాక.

అవ. గోపీకటాక్షములు కృష్ణునియవయవములపైఁ బొలయునప్పుడు చూపట్టుభంగులను వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రక్తస్తు త్వా మసితజలజై రఞ్జలిః పాదమూలే
మీనా నాభీసరసి హృదయే మారబాణా మురారేః।
హారాః కణ్ఠే హరిమణిమయా వక్త్రపద్మే ద్విరేఫాః
పిఞ్ఛాపీడా శ్చికురనిచయే ఘోషయోషిత్కటాక్షాః॥ 87

టీ. మురారేః = శ్రీకృష్ణునియొక్క, పాదమూలే = అడుగులమొదట, అసిత జలజైః=నల్లగలువలచేనయిన, అంజలిః = దోయిలియును, నాభీసరసి = బొడ్డు అనెడి కొలఁకునందును, మీనాః=చేఁపలును, హృదయే=ఱొమ్మునందు-మనస్సునందని భావ

ము, మారబాణాః=మన్మథునిబాణములును-ఇచట హృదయశబ్దమునకు బాణము లను టంబట్టి బొమ్మనియు మన్మథబాణప్రయుక్తమైన భావవికారమునుబట్టి మనస్సని యు నర్థములు గ్రాహ్యములు, కణ్ఠే=కంఠమునందు, హరిమణిమయాః = ఇంద్రనీలమణి వికారములైన, హారాః=హారములును, వక్త్రపద్మే=మోముదామరయందు, ద్విరేఫాః= తుమ్మెదలును, చికురనిచయే = కురులసమూహమునందు, పిఞ్ఛ+ఆపీడాః = నెమలి పురి యనెడి శిరోభూషణములును, అగు, ఘోష...కటాక్షాః-ఘోషయోషిత్ = గొల్లచెలువలయొక్క, కటాక్షాః = కడగంటిచూపులు, త్వాం = నిన్ను, రక్షన్తు = రక్షించుగాక-గోపికలకటాక్షములు నల్లనివి గావున కృష్ణుపాదము మొదలుకొని, శిరస్సువఱకును నల్లగలువలు మొదలైనవిగా రూపింపఁబడియె నని తెలియునది.

చ. కమలదళాక్షునంఘ్రులకుఁ గల్వలదోయిలి నిమ్ననాభికా
వమునకు మీలు పేరెదకు భావజువాలు శిరోధి కింద్రర
త్నములసరాలు మోముపరిగదమ్మికిఁ దుమ్మెదచాలు మౌళికిన్
విమలవుఁబీలిడాలు దగుగ్రేవేతలచూపులు నిన్నుఁ బ్రోచుతన్. 87

తా. గోపికలనల్లనికడగంటిచూపుల్కు కృష్ణునిపాదమూలమునందు బోలసినప్పు డు నల్లకలువలదోయిలివలెను, కొలఁకువలె నుండుబొడ్డునందు చేఁపలవలెను, హృద యమునందు మన్మథునితూపులవలెను, కంఠమునందు ఇంద్రనీలమణిహారములవలెను, ముఖకమలమునందు దుమ్మెదలవలెను, కురులయందు నెమలిపురిదండలవలెను, బ్రకా శించుచుండెను. అట్టికటాక్షములు నిన్ను రక్షించుఁగాక.

అవ. వేకువ నిదుర లేచునప్పటికృష్ణునిచిన్నెలను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ దధిమథననినాదై స్త్యక్తనిద్రః ప్రభాతే
నిభృతపద మగారం వల్లవీనాం ప్రవిష్టః।
ముఖకమలసమీరై రాశు నిర్వాప్య దీపాన్
కబళితనవనీతః పాతు గోపాలబాలః॥ 88

టీ. ప్రభాతే=కొంత తెల్లవాఱునపుడు, దధి...నాదైః-దధి = పెరుఁగుయొక్క మథన = చిలుకుటవలనఁ బుట్టిన, నినాదైః = ధ్వనులచేత, త్యక్తనిద్రః సన్-త్యక్త= విడువఁబడిన, నిద్రః సన్ = నిదురగలవాఁడగుచు, నిభృతపదం యథాతథా-నిభృత = రహస్యమైన, పదం యథాతథా = అడుగులు గలుగునట్లుగా-రహస్యముగ నెవ్వరికిని తెలియనట్లు అడుగులిడుచు ననుట, వల్లవీనాం = గోపికలయొక్క, అగారం=గృహ మును-గృహములను అనుట, ప్రవిష్టఃసన్ = ప్రవేశించినవాఁడగుచు, ముఖ...సమీరైః -ముఖకమల = మోముఁదామరయొక్క, తామరవంటి మొగముయొక్క, సమీరైః= వాయువులచేత-నోటితో ఊఁదుటచేఁ బుట్టినవాయువులచేత ననుట, దీపాన్=దీప

ములను, ఆశు=శీఘ్రముగా, నిర్వాప్య=ఆర్పి, కబళితనవనీతః-కబళిత = మ్రింగఁబడిన, నవనీతః=వెన్నగలవాఁడగు-వెన్నను మ్రింగినవాఁడగు, గోపాలబాలః = గొల్లపిల్లవాఁడగు కృష్ణుఁడు, నః = మమ్ము, పాతు=రక్షించుఁగాక.

ఉ. ప్రొద్దునఁ జల్లఁ జిల్కుఁ రవమ్ముల్ చెవి సోఁకినయంతలోపలన్
నిద్దుర లేచి గోపరమణీసదనంబులఁ జొచ్చి యెయ్యెన
న్నద్దు నణంచి యాస్యపవనంబున నాళముఁ బూని దీపము
ల్పెద్ద యొనర్చి వెన్నఁ గబళించినగోపకుమారుఁ గాంచెదన్. 88

తా. తెల్లవాఱునపుడు పెరుఁగు చిలుకుధ్వనులు విని నిదురలేచి యెవ్వరికిని తెలియకుండునట్లు మెల్లగా నడుగు లిడుచు గొల్లచెలువలయిండ్లు చొచ్చి వెలుఁగుచున్నదీపముల నోటితో నూఁది వెన్నలను మ్రింగినచిన్నిబాలకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ గాచుఁగాత.

శ్లో॥ ప్రాతః స్మరామి దధిఘోషవినీతనిద్రం
నిద్రావసానరమణీయముఖారవిన్దమ్ ।
హృద్యానవద్యవపుషం నయనాభిరామ
మున్నిద్రపద్మనయనం నవనీతచోరమ్॥ 89

టీ. దధి...నిద్రం-దధిఘోష = పెరుఁగు చిలుకుటవలనిచప్పుడుచేత, వినీత = అడఁపబడిన-పోఁగొట్టఁబడిన, నిద్రం = నిద్ర గలవాఁడును, నిద్రా...విన్దమ్ - నిద్రా = నిద్రయొక్క, అవసాన = కడపట, రమణీయ=సుందరమైన, ముఖ + అరవిన్దమ్ = ముఖకమలము గలవాఁడును - నిదుర లేవఁగానే యానిదురమబ్బుచే సొగసైన తామరవలె తులకించుమొగము గలవాఁడనుట, హృద్య..వపుషం-హృద్య=మనోజ్ఞమై, అనవద్య = దోషరహితమైన, వపుషం = దేహముగలవాఁడును, నయన + అభిరామం = కన్నులకు మనోహరమైనవాఁడును-లేక కన్నులచేత మనోజ్ఞుఁడైనవాఁడును, ఉన్నిద్ర...నయనం-ఉన్నిద్ర = వికసించిన, పద్మ = తామరరేకులవంటి, నయనమ్ = కన్నులు గలవాఁడును, అగు, నవనీతచోరం = వెన్నదొంగ యైన చిన్నికృష్ణుని, ప్రాతః = రేపకడ, స్మరామి=స్మరించుచున్నాను. నిదురమబ్బుతోఁ గూడినమొగముతో 'నవనీతచోరుఁడై' వెన్న దొంగిలించుటకై తమకపడుచున్న చిన్నికృష్ణుని స్మరణము అతిభాగ్యమని యిట హృదయము.

చ. పెరుఁగు మథించు వేళఁ గనిరప్పట్టుక లేచిననిద్రమబ్బుతో
నరుణిమఁ జెందుకన్నుఁగవ యందముఁ జారుముఖారవిందమున్
సరసతనూవిలాసము లసచ్చందముః జూపక్కఁకి వేళ్ళ నీటుఃగాఁ
బరఁగెడు వెన్నదొంగను బ్రభాతమునన్ మతి ముంతు నామనకేన్.

తా. పెరుఁగుఁ జిలుకుచప్పుడు విని నిదురలేచి యానిదురమబ్బున మొకము మఱింతచెలువై తామరవలెఁ దులకింపఁగా, అందమై యేకందును లేనిమేను గలిగి, కన్నులపండువై, విరిసినతమ్మివలె నున్నకన్నులు గల చిన్నారివెన్నదొంగను చిన్ని కృష్ణుని రేపకడ స్మరించుచున్నాను.

శ్లో. ఫుల్లహల్లకవతంసకోల్లస, ద్గల్ల మాగమగవీగవేషితమ్।
వల్లవీచికురవాసితాఙ్గుళీ, పల్లవం కమపి పల్లవం భజే॥ 90

టీ. ఫుల్ల...గల్లమ్_ఫుల్ల = వికసించిన, హల్లక = ఎఱ్ఱదామర యనెడి, వతంసక = కర్ణావతంసముచేత - చెవిని జెకునుకొనెడిభూషణముచేత, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, గల్లమ్ = చెక్కిళ్లు గలవాఁడును, ఆగమ...గవేషితమ్_ఆగమగవీ = వేదాంతవాక్యములచేత, గవేషితమ్ = వెదకఁబడుచున్నవాఁడును - వేదాంతవాక్యములచేతను బ్రతిపాదింపఁ జాలని కానివాఁ డనుట, పల్లవీ...పల్లవమ్_వల్లవీ= గోపికలయొక్క, చికుర=కుంతలములచేత, వాసిత=పరిమళించునట్లు సేయఁబడిన, అంగుళీపల్లవం=చిగుళ్లు వంటిప్రేళ్లు గలవాఁడును-గోపికలకురులు దువ్వి పువ్వులిడి కొప్పు జడ మొదలగునవిగాఁ బన్నుచుండువాఁడు గాన్నన ఆకుంతలములచే వాసించుచున్నప్రేళ్లు గలవాఁడనుట, కమపి=ఇట్టిట్టిదని చెప్పరానివాఁడును, అగు, వల్లవం= గొల్లవానిని_గోపాలకృష్ణునిని, భజే = సేవించుచున్నాను. నిజమునకు 'ఆగమగవీగవేషి'తుఁడు. చూపునకు 'వల్లవీచికురవాసితాంగుళీపల్లవుఁ' డగు 'వల్లవు' డు కనుక 'కమపి' అనిర్వాచ్యుఁ డని భావము.

ఉ. హల్లకతల్లజశ్రుతిపుటాభరణోజ్జ్వలగల్లభాగునిన్
వల్లవకామినీచికురబంధసుమోత్కరవాసితాంగుళీ
పల్లవు మానిమానసవిభాసితు వేదగవీగవేషితున్
సల్లలితారుణాంబుజవిశాలవిలోచనుఁ గొల్చెదన్ మదిన్. 90

తా. చెవిసందుల విలాసముకొఱకుఁ జొనిపినయెఱ్ఱదామగలచేతఁ గొమరు చూపుచున్నచెక్కిళ్లు గలవాఁడును, వేదాంతవాక్యములచేతను గోచరింపనివాఁడును, గోపికలకుంతలములను దువ్వి పువ్వులు దురిమి కైసేయుటచే వాసించుచున్న చిగుళ్లవంటిప్రేళ్లు గలవాఁడును, అనిర్వాచ్యుఁడును, అగుగోపాలకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ స్తేయం హరే ర్హరతి యన్నవనీతచౌర్యం
జారత్వ మస్య గురుతల్పకృతాపరాధమ్।
హత్యాం దశాననహతి ర్మధుపానదోషం
యత్పూతనా స్తనపయ స్స పునాతు కృష్ణః॥ 91

టీ. యత్ = ఎందుచేత, హరేః=శ్రీకృష్ణునియొక్క, నవనీతచౌర్యం=వెన్న దొంగతనము, స్తేయం = దొంగతనమును, హరతి = హరించుచున్నదో, అస్య=ఈ

కృష్ణునియొక్క, జారత్వం = విటభావము, గురు...రాధం-గురుతల్ప = గురుభార్యయందు, కృత=చేయఁబడిన, అపరాధమ్ = అపరాధమును, హరతి = హరించుచున్నదో, యత్ = ఎందువలన, దశానన హతిః-దశానన=రావణునియొక్క, హతిః = చంపుట, హత్యాం = బ్రహ్మహత్యాదికమును, హరతి = హరించుచున్నదో, పూతనా...పయః-పూతనా = పూతనయొక్క, స్తన = చన్నులయొక్క, పయః = పాలు-పూతన చన్నుఁబాలు గుడుచుట, మధుపానదోషం = మద్యమును త్రాగినదోషమును, హరతి = హరించుచున్నదో, తతః = అందువలన-నవనీతచౌర్యాదులను అనుభవించినమాత్రమునవే చౌర్యాదిదోషములన్నియు హతములగునట్టిమహత్త్వము గలవాఁడగుటచేత, సః = ప్రసిద్ధుఁడైన, కృష్ణః = కృష్ణుఁడు, పునాతు = పవిత్రులను జేయుఁగాక.

చ. గురుసతిఁ గూడినట్టియఘకోటి చనుఁ బ్రజజారతారతిం
బోరయు మద్యదోషములు పూతనచన్నులు చేపు లెంచినం
దరలును హత్య రావణహతిన్ వినఁజౌర్యము వాయు వెన్నదొం
గతికము లెన్న నట్టికథ గల్గినశౌరి పవిత్రుఁ జేయుతన్. 91

తా. శ్రీకృష్ణుని వెన్నదొంగతికమును స్మరింపఁగాఁ జోరత్వము చేసినపాపమును, జారత్వమును దలఁపఁగా గురుభార్యాసంగమదోషమును, రావణునిఁ జంపుట నను సంధింపఁగా బ్రహ్మహత్యయు, పూతనచన్నుఁబాలు త్రావుట యెన్నఁగా మద్యపానము చేసినదోషమును, బరిహృతము లగునుగాన నిట్టిపవిత్రచరిత్రుఁ డగుకృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బవిత్రులను జేయుఁగాక.

అవ. శ్రీకృష్ణవిరహముచే మదనాతుర యగునొకగోపిక మన్మథు నుపాలంభించురీతిని జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ మార మా వస మదీయమానసే, మాధవైకనిలయే యదృచ్ఛయా।
శ్రీరమాపతి రిహాగమే దసౌ, కస్సహేత నిజవేశ్మలఙ్ఘనమ్॥ 92

టీ. హేమార = ఓమన్మథా, మాధ...లయే-మాధవ = శ్రీకృష్ణునకు, ఏక = ముఖ్యమైన, నిలయే = వాసస్థానమైన, ఇహ = ఈ, మదీయమానసే = నా మనస్సునందు, యదృచ్ఛయా = నిచ్చలవిడిగా, మావస = వసించియుండకుము, అసౌ = ఈ, శ్రీరమాపతిః = లక్ష్మీనాథుఁడగు శ్రీకృష్ణుఁడు, ఇహ = ఇచ్చటికి, ఆగమేత్ = వచ్చెను, "హే రమారమణ వాగ్విత్వా మని" అను పాఠమున, హేరమారమణ = ఓలక్ష్మీపతీ, అసౌ = వీఁడు-ఈమన్మథుఁడు, వార్యతాం = వారింపఁబడుఁగాక, వీనిని వారింపుమా యనుట-నీవు వచ్చి నాకోర్కి దీర్చి యీమన్మథబాధను దీర్పుమా యని భావము. నిజ...లఙ్ఘనమ్-నిజ = స్వకీయమైన, వేశ్మ = గృహమును, లఙ్ఘనమ్ = అతిక్రమించుట - అతిక్రమించుకొనుట యనుట, కః = ఎవఁడు సహేత = ఓర్చును-ఎవఁడును ఒర్వఁడనుట. శ్రీకృష్ణుని

కామించి మన్మథపీడిత యై ఈయుక్తిచే శ్రీకృష్ణునిరాక ప్రార్థించి మన్మథాగ్నిని దూలింపఁజూచిన దని భావము.

చ. అనుపమదివ్యధామము ముకుందునికి నాహృదయ మట్లు గావునన్
మనసిజ నిల్వ వద్దు చనుమా వినుమా యనుమాన మేటికిన్
వనరుహలోచనుం డిటకు వచ్చిన నేరము వచ్చు నెమ్మెయిం
దనగృహసీమనొండొరుఁడు కాదొక్కొ న సెవ్వఁడు నైనఁ జెప్పుమా.

తా. ఓమన్మథా ! నామనస్సు కృష్ణునికే వాసస్థాన మైనది. కనుక నిచట నిద్ర్చలవిడిగా వసింపకుమా. శ్రీకృష్ణుఁడును ఇదె వచ్చెను. తనయింటిని ఆక్రమించు కొనుట నెవఁ డోర్చును?

శ్లో॥ ఆకుఞ్చితం జాను కరంచ వామం, న్యస్య క్షితౌ దక్షిణహస్తపద్మే
ఆలోకయన్తం నవనీతఖణ్డం, బాలం భజే కృష్ణ ముపానతాఙ్గమ్॥

టీ. ఆకుఞ్చితం=ముడువఁబడినట్టి, వామం=డాపలి, జాను = మోఁకాలిని, కరంచ=చేతిని, క్షితౌ=భూమియందు, న్యస్య=ఉంచి-ఎడమమోఁకాలిని ఎడమచేతిని ముడిచి భూమిపైనిడి యనుట, దక్షిణ...పద్మే-దక్షిణ=కుడిదియైన, హస్తపద్మే = తామరవంటిచేతియందు, నవనీతఖణ్డం-నవనీత=వెన్నయొక్క, ఖణ్డం=ముద్దను, ఉపానత + అంగం సంతం-ఉపానత=వ్రాల్పఁబడిన, అఙ్గస్తం=అవయవములు గలవాఁడగుచు-దేహమును వంచి యనుట, ఆలోకయన్తం=చూచుచున్నవాఁడును, బాలం=బాలుఁడును, అగు, కృష్ణం=కృష్ణుని, భజే=భజించుచున్నాను. 'బాలం ముకున్దం మనసా స్మరామి' అనుపాఠమున, బాలం=బాలుఁడు నగు, ముకున్దం = కృష్ణుని, మనసా=మనస్సుచేత-మనస్సనందంతటను, స్మరామి=స్మరించుచున్నాను అనియర్థము. ఎడమచేయియు ఎడమమోఁకాలును మడఁచి భూమిమీఁద నానించిదానిచే దేహమును వంచి కుడిచేతివెన్నముద్దను చూచుచున్నకృష్ణునిపాలుపును గవి యనుసంధించినాఁడని తెలియుచున్నది.

ఉ. డాపలికేలు జానువు నుదారగతిన్ ధరణీతలంబున
నొక్కి యుపానతాంగమున నూల్కొని దక్షిణహస్తపంకజ
స్థాపిత మైనవెన్నఁ బ్రియమందంబునఁ జూచి చెలంగుచెల్వుని
న్గోపకుమారు దంతిగమనున్ సతతంబు మదిం దలంచెదన్. 93

తా. ఎడమమోఁకాలును జేయియు ముడిచి భూమిపై మోపి శరీరము బోరగిలవంచి కుడిచేత నుండువెన్నముద్దను జూచుచుండుబాలకృష్ణుని భజించుచున్నాను.

శ్లో॥ జానుభ్యా మభిధావన్తం, పాణిభ్యా మతిసున్దరమ్
సుకుణ్డలాలకం బాలం, గోపాలం చిన్తయే ద్యహః॥

టీ. జానుభ్యామ్ = మోఁకాళ్లచేతను, పాణిభ్యామపి = చేతులచేతను, అభిధావన్తం=పరువులిడుచున్నవాఁడును, సున్దరమ్ = చెలువైనవాఁడును, 'బాహుభ్యామతిసున్దరమ్' అను పాఠమున జానువులచేతఁ బరుగిడువాఁడును. భుజములచేత మిక్కిలి సొగసైనవాఁడును, అని యర్థము,- మిక్కిలి సొగసైనబుజములు గలవాఁడనుట, సు...లకమ్-సు=శ్రేష్ఠములైన, కుణ్డల=కుండలములను, అలకం=ముంగురులను గలవాఁడును, బాలం=బాలుఁడును-అగు, గోపాలం=గొల్లవానిని-గోపాలకృష్ణునిని, ఉషః=ప్రాతఃకాలమున, చిన్తయే=చింతించుచున్నాను, సువర్ణాలాలకం కృష్ణం ధ్యాయామ్యుషసి బాలకమ్' అను పాఠమున, బాలకమ్=బాలుఁడగు, కృష్ణం=కృష్ణుని, ఉషసి=ప్రాతఃకాలమున, ధ్యాయామి=ధ్యానించుచున్నాను అని అర్థము.

ఉ. నిద్దపుముద్దుగారు యలరన్నిక్కఁ బదంబున జానుయానమున్
ముద్దుమొగంబునం జెలఁగుముంగురు లందపురావికేశయున్
గద్దరిజెక్కుఁజూపులుఁ జొకాటపునవ్వులుఁ గల్గుబాలకుం
బ్రొద్దున మేలుకాంచి దినదినమున్ మది నెంచెద నందనందనున్. 94

తా. మోఁకాళ్లతోను జేతులతోను దోఁగాడి పరుగిడుచు, మిక్కిలి సుందరుఁడై, మండలములు నవ్వుల వెలుఁగ, నెలయుబాలుని గోపాలకృష్ణుని ప్రాతఃకాలమున ధ్యానింపవలయును.

అవ. శ్రీవిష్ణుండు కవికి అవతారాంతరమునఁ గల భక్తిని బరిశోధింపఁదలఁచి తాను గోదండరాముఁడై యావిర్భవించి దగ్గఱ నియ్యఁగాఁ గవి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ విహాయ కోదణ్డశరౌ ముహూర్తం
గృహాణ పాణౌ మణిచారువేణుమ్ ।
మాయూరబర్హంచ నిజోత్తమాఙ్గే
సీతాపతే త్వాం ప్రణమామి పశ్చాత్ ॥ 95

టీ. హే సీతాపతే=ఓరామా, కోదణ్డశరౌ=విల్లును బాణమును, విహాయ=విడిచి, పాణౌ=హస్తమునందు, ముహూర్తం=గడియసేపు, మణి...వేణుమ్-మణి=మణివికారమై-కావునసే, చారు-సుందరమైన. వేణుమ్ = పిల్లఁగ్రోవిని; నిజ+ఉత్తమాఙ్గే=సొంతశిరమునందు, మాయూరబర్హంచ=నెమలిపురిని, గృహాణ = గ్రహింపుము, పశ్చాత్=అనంతరము, అహం=నేను, త్వాం=నిన్నుఁగూర్చి, ప్రణమామి=నమస్కరించుచున్నాను.

మ. శరచాపంబులు మాని మానికపువంశం బున్నతిం గేలఁదా
మరలం బూని కిరీట మంద మగునీకమాళిం విలాపంబు దా
ల్చి రవాణంబుగ నిల్చినన్ మఱి తగన్ గ సేవించి సీతామనో
హార నాముచ్చట దీరునప్పుడుగ దాశరథాత్మ్యం బ్రశంసించెదన్. 96

తా. ఓరామా ! నీవిల్లును బాణములును విడిచి ముహూర్తకాలము కరమున మణిమయంబైన చెలువంపుఁబిల్లఁగ్రోవిని దాల్చి శిరంబున గిరీటంబు విడిచి నెమిలి పురిని జెరువుకొనుము. పిదప నేను నీకు నమస్కరించుచున్నాను.

అవ. ఒకగొల్లపిల్లవాఁడు కృష్ణుం జూచి చెప్పువాక్యము నిట యనుసంధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అయం క్షీరామ్భోధేః పతి రితి గవాం పాలక ఇతి
శ్రితోఽస్మాభిః క్షీరోపనయనధియా గోపతనయః ।
అనేన ప్రత్యూహో వ్యరచి సతతం యేన జననీ
స్తనాద ప్యస్మాకం సకృదపి పయో దుర్లభ మభూత్॥ 96

టీ. అయం=ఈ, గోపతనయః = గొల్లపిల్లవాఁడు-కృష్ణుఁ డనుట, క్షీర+అమ్భోధేః=పాలసముద్రమునకు, పతిరితి=దొరయనియు, గవాం=గోవులకు, పాలక ఇతి=కాపరి యనియు, క్షీర...ధియా-క్షీర=పాలయొక్క, ఉపనయన=సంపాదించుకొనెడి, ధియా=బుద్ధిచేత, అస్మాభిః=మాచేత, శ్రితః=ఆశ్రయింపఁబడెను-పాలసముద్రమునకు దొరయనియు గోవులకు పాలకుఁడనియు మేము యథేచ్ఛముగా పాలుదొరకుననుతలంపుతో ఆశ్రయించితిమనుట, యేన=ఏహేతువుచేత, సతతం=ఎల్లప్పుడును, అస్మాకం=మాకు, జననీ స్తనాదపి=తల్లిచన్నునుండియు, సకృదపి=ఒకానొకప్పుడైనను, పయః=పాలు, దుర్లభం=పొందనలవికానిది, అభూత్=అయ్యెనో - మాకొకప్పుడైనను తల్లిపాలు సైతిము త్రాగుటకు లేకపోవుకారణమున, అనేన=వీనిచేత-ఈకృష్ణునిచేత, ప్రత్యూహః=విఘ్నము, వ్యరచి=చేయంబడెను. తల్లిపాలే లేకుండఁజెఱిపినప్పుడు మఱి మేము కోరినట్లు గోవులపా లెక్కడిది ? కాఁబట్టి మేము పాలు ద్రాగుటకు విఘ్నము గావించినాఁడని యర్థము.

చ. చెలువుఁడు గోగణాధిపతి క్షీరపయోధివిహారి యాతనిం
గొలిచినఁ బాలు గల్గు నను కోరికతోఁ గడుభక్తిసేయఁగా
బళిబళి మాదుతల్లిచనుఁబాలకు సైతము విఘ్నకర్తయై
యలవడె నెట్టుగొల్తు మిఁక నక్కట తేఁడని నమ్మి గోపకున్.96

తా. ఈగోపాలకృష్ణుఁడు పాలసముద్రమునకు దొర యనియు ఆవులను గాచువాఁడనియు కావుననే మాకుపాలు వలయునంత దొరకునని తలంచి యాశ్రయించితిమి. తుదకు దల్లిచనుఁబాలుకూడ ఒకప్పుడైనను మాకులభించుట యరుదు గావించినాఁడు. కనుక మాకు పాలుదొరకుటకే విఘ్నముచేసినాఁడనుటచెప్పనేల ?

అవ. ఒకగోపిక చతురముగాఁ జెప్పినమాటను అనుసంధించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ హస్త మాక్షిప్య యాతోఽసి బలాత్కృష్ణ కి మద్భుతమ్।
హృదయా ద్యది నిర్యాసి పౌరుషం గణయామి తే॥ 97

టీ. హేకృష్ణ=ఓకృష్ణా! బలాత్=బలవంతముగా, హస్తం=చేతిని, ఆక్షిప్య=విదిల్చి, యాతః=పోయినవాఁడవు, అసి = అగుచున్నావు, కిం = ఏమి, అద్భుతమ్ = ఆశ్చర్యము - నాచేయి విదుల్చుకొనిపోవుట ఒకయాశ్చర్యము కానేరదనుట, హృదయాత్=నా హృదయమునుండి, నిర్యాసియది = బయలువెడలిపోతివేని, తే=నీయొక్క పౌరుషం=పౌరుషమును-మగతనమును, గణయామి = లెక్కింతును-నాచేయి విదుల్చుకొనిపోవుట వింతకాదు, నామనస్సునుండి వెలికి పోయితివేని యప్పుడే నీవు పౌరుషముకలదని యెన్నుచున్నాననుట - నీవు నామనస్సును విడిచిపోవనేరవని యర్థము. నిన్ను నేను సదా మనస్సునందే మఱవక స్మరించుచుందును; నీవు మఱపించినను నిన్ను నేను మఱవను అని భావము.

చ. వలదితిరా యటంచుఁ జెయిసవట్టినఁ గౌఁగిట గారవించి చె
క్కిలిఁ గొనగోట నొక్కి కరగ్రహింపక చిమ్మికపోయె దీక్రియం
దలఁపున నిల్పఁ జిక్కక కోడా చనఁ గల్గినఁ బౌరుషంబు నీ
కలవడె నంచుఁ బల్కుచెలి కనక్కునఁ జేర్చినశౌరిఁ గాంచెదన్.

తా. కృష్ణా! నీవు నాచేయి విదుల్చుకొని పోవుట యొకయాశ్చర్యము కాదు; నామనస్సునుండి వెలికి పోఁజాలితివేని యప్పుడే నీవు మగతనమున్నదని నేను దలంతును. అంతవఱకు నీవు పౌరుష మున్నదని తలఁపను.

శ్లో॥ తమసి రవి రి వోద్య న్మజ్జతా మమ్బురాశౌ
ప్లవ ఇవ తృషితానాం స్వాదువర్షీవ మేఘః।
నిధిరివ విధనానాం దీర్ఘతీవ్రామయాణాం
భిషగివ కుశలం నో దాతు మాయాతు శౌరిః॥ 98

టీ. తమసి సతి=చీఁకటియందు - చీఁకటియుండఁగా, ఉద్యన్ = ఉదయించుచున్న, రవిరివ=సూర్యునివలెను, అమ్బురాశౌ = సముద్రమునందు, మజ్జతాం = మునుఁగుచున్నవారికి, ప్లవఇవ = తెప్పవలెను, తృషితానాం = దప్పిగొన్నవారికి, స్వాదువర్షీ-స్వాదు=భోగ్యముగా, వర్షీ = వర్షించుచున్న, మేఘఇవ = మేఘమువలెను, విధనానాం = ధనములేనివారలకు, నిధిరివ = నిక్షేపమువలెను, దీర్ఘ...యాణాం - దీర్ఘ = ఎడతెగక సాఁగుచున్న, తీవ్ర=వేంద్రమలైన, ఆమయాణాం = రోగములుగలవారికి, భిషగివ=వైద్యునివలెను, శౌరిః = శ్రీకృష్ణుఁడు, నః = మాకు, కుశలం = కుశలమును, దాతుం=ఇచ్చుటకు, ఆయాతు=వచ్చుఁగాక.

మ. అడవిం జీఁకటిఁ బోవువాని కుదయంపు బైనట్టిసూర్యాకృతిన్
జలధిం గ్రుంగఁగ నావ దగ్గతినరోగజం బేదకున్ లిబ్బి చొ

ప్పుడురీతిం గృప దీర్పఁగా జడిమొగుల్ క్రమ్మైకొన్నచందాన నో
వ్వడరన్ మాన్పడు వైద్యునట్లు హరి డాయన్ వచ్చి నన్ బ్రోచుతన్.

తా. చీఁకటి గలిగినప్పుడు సూర్యుఁడుదయించినట్లును, సముద్రమునం బడి మునుంగువానికి నావ చేకూడినట్లును, దప్పిగొన్నవానికి నింగిపైనవర్షము మబ్బు గురిసినట్లును, పేదకు పెన్నిధి దొరకినట్లును, దీర్ఘరోగముచే బాధపడువారికి వైద్యుఁడు లభించునట్లును, సంసారబద్ధుల మైనమమ్ము కృష్ణుఁడు వచ్చి రక్షించుఁగాక.

అవ. ఇంక మదనగోపాలమంత్రమూర్తిని కవి వర్ణించుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ కోదణ్డం మసృణం సుగన్ధి విశిఖం చక్రాబ్జపాశాఙ్కుశం
హైమీం వేణులతాం కరైశ్చ దధతం సిన్దూరపుఞ్జారుణమ్।
కన్దర్పాధికసున్దరం స్మితముఖం గోపాఙ్గనావేష్టితమ్
గోపాలం మదనాధిపం తమభజం త్రైలోక్యరక్షామణిమ్॥ 99

టీ. మసృణం = మృదువైన - చెఱకుమయమైన - ఇచట 'మదనాధిపమ్' అని కృష్ణుని మన్మథాభిమానిదైవతముగా వర్ణించుటచే నిట మన్మథసాధర్మ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు. మఱియు మీఁద 'కోదణ్డ మైక్షవమ్' అని చెప్పుచున్నాఁడుగనుక 'మసృణమ్' అనఁగా చెఱకుమయముగుటచే మనోజ్ఞమైన యనియర్థము, కోదణ్డమ్ = విల్లును, సుగన్ధి = పరిమళించుచున్న-పుష్పమయమైన, విశిఖం = బాణమును, చక్రా... కుశమ్-చక్ర=చక్రము, అబ్జ = శంఖము, పాశ = పాశమును, అంకుశం-అంకుశమును హైమీం=బంగారుమయమైన, వేణులతాం = పిల్లఁగ్రోవిని, కరైః = హస్తములచేత, దధతం = ధరించుచున్నవాఁడును, సిన్దూ...రుణమ్-సిందూరపుంజ = చెందిరపు రాశివలె, అరుణం = ఎఱ్ఱనయినవాఁడును-ఇచ్చట మన్మథాభిమాని యగుమూర్తివిశేషమును జెప్పుటచే నలుపును జెప్పక యెఱుపును జెప్పినాఁడని తెలియునది, కన్ద...దరమ్-కన్దర్ప = మన్మథునికంటె, అధిక = ఎక్కుడుగా, సున్దరమ్ = చక్కనైనవాఁడును, స్మితముఖం-స్మిత=చిఱునవ్వుగల, ముఖం = మొగము గలవాఁడును, గోపా...ష్టితమ్-గోప + అఙ్గనా = గోపస్త్రీలచేత, వేష్టితమ్ = చుట్టఁబడినవాఁడును, త్రైలోక్య... మణిమ్-త్రైలోక్య = ముల్లోకములవారును, రక్షామణిమ్ = చింతామణియైనవాఁడును-చింతామణివలె ముల్లోకములవారికిని కోరినకోర్కెలొసఁగువాఁడనుట, మదన + అధిపం=మన్మథునికి అధిపతి యైనవాఁడును - మన్మథాభిమానిదైవతమైనవాఁడును, అగు, తం=ఆ - ప్రసిద్ధుఁడైన, గోపాలమ్ = గోపాలకృష్ణుని, అభజమ్ = భజించితిని. ఇచ్చట 'కరైః' అనుటచే మీఁద 'బిభ్రాణ మష్టవిధబాహుభిః' అన్నట్లు అష్టకరము అని తెలియునది. గోపాలం సతతం భజామి వరదం త్రైలోక్యరక్షామణిమ్' అను పాఠాంతరమున, వరదం=వరప్రదుఁడగు, గోపాలం=గోపాలకృష్ణుని, సతతం = ఎప్పు

డును, భజామి=భజించుచున్నాను, అని యర్థము. ఈశ్లోకమునర్థమే మీఁదరాఁగల 'కోదణ్డమైక్షవమ్' అనుశ్లోకమున మఱియు స్పష్టము.

చ. అలరులకోరి యించువిలుకానసంకుశపాశరథాంగశంఖవం
శలతలు బాహులన్ వెలయఁగ జక్కనిగోపకుమారమన్మథున్
లలితదరస్మితాననుఁ ద్రిలోకజనావనుఁ గుంకుమారుణో
జ్జ్వలతరగాత్రు గోపజలజాతముఖీసుఖపాత్రుఁ గొల్చెదన్. 99

తా. చెఱకుగడయైన చెలువు నూపువిల్లును, పుష్పములైన పరిమళము గల బాణములును, చక్రమును, శంఖమును, పాశమును, అంకుశమును, బంగారుపిల్లంగ్రోవియు ఎనిమిదిచేతులం దాల్చి మందరవుంజిరుపవలె నెల్లెన, మన్మథునికంటె సుందరుఁడై, చిఱునవ్వు తోఁడగు ముగముతో గోపస్త్రీలు బలసియుండఁగా నొప్పును, ముల్లోకములను జగదాఁటుజిపలెఁ గొరినకొర్యుఁటచ్చుచు, మన్మథాభిమానిదవమైన వెలుఁగుగోపాలకృష్ణుని భజించితిని.

శ్లో॥ సాయఙ్కాలే వనాన్తే కుసుమితసమయే సైకతే చన్ద్రికాయాం
త్రైలోక్యాకర్షణాఙ్గం సురనరగణికామోహనాపాఙ్గమూర్తిమ్ ।
సేవ్యం శృఙ్గారభావైర్నవరసభరితైర్గోపకన్యాసహస్రై
ర్వన్దేఽహం రాసకేళీరత మతిసుభగం వశ్యగోపాలకృష్ణమ్॥ 100

టీ. కుసుమితసమయే=వసన్తకాలమునందు - వసంతకాలమున, వనాంతే = రమణీయమైన వనమునందు-బృందావనమందనుట, చన్ద్రికాయాం=వెన్నెలయందు, సైకతే= ఇసుకతిన్నెయందు, త్రైలో...ఙ్గమ్-త్రైలోక్య = ముల్లోకములను, ఆకర్షణ = వశపఱచుకొనెడి, అఙ్గ = అవయవములు గలవాఁడును - అవయవసౌందర్యాతిశయముచే ముల్లోకములను వశము చేసికొన్నవాఁడనుట, సుర...మూర్తిం-సుర=దేవతల యొక్కయు, నర=మనుష్యులయొక్కయు, గణికా=వేశ్యలను- దేవవేశ్యలను మనుష్యవేశ్యలను ననుట, మోహన=మోహమును బుట్టించునట్టి, అపాఙ్గ=కడగన్నులు గల, మూర్తిం = ఆకృతిగలవాఁడును-కడగంటిచూపులచేతనే దేవమనుష్యవేశ్యలను వశముచేసికొనువాఁడనుట, నవరసభరితైః=నవరస-తొమ్మిదిరసములచేతను, భరితైః= నిండినవారగు, గోపకన్యాసహస్రైః = వేలకొలఁదిగోపస్త్రీలచేత, శృఙ్గారభావైః = శృంగారప్రయుక్తములైనభావములతోడ, సేవ్యం=సేవింపఁదగువాఁడును - ఇచట 'నవరస' అని తొమ్మిదిరసములు సామాన్యముగా చెప్పఁబడినను శృంగారరసమే యిచట ప్రధానమనియుఁ దక్కినవి అంగములై దానికిఁ బోషకములగునవియు తెలియునది. రాస...గతమ్-రాసకేళీ=రాసక్రీడయందు, గతమ్=ఆసక్తుఁడైనవాఁడును, అతిసుభగం=మిక్కిలిసుందరుఁడైనవాఁడును, అగు, వశ్యగోపాలకృష్ణం=సర్వవశ

లకు వశ్యుఁడైన గోపాలకృష్ణుని, అహం = నేను, సాయంకాలే-సాయంకాలము నందు, వందే=నమస్కరించుచున్నాను. ఇట రాసక్రీడ గావున గోపస్త్రీలు వేల కొలఁదిని బరివేష్టించియున్నారనియు, ఆరాసక్రీడలయందు ప్రయుక్తములైన భ్రూ విక్షేపములును అపాంగవిభ్రమములును, వానియందు నిపుణులైన దేవమనుష్యగణికలకు ను మోహకరముగా నుండెననియును దెలియుచున్నది. వేశ్యలకే నాట్యప్రయుక్తములైన యపాంగవిభ్రమాదులందు కౌశల మధికముగావున, దేవమనుష్య స్త్రీలను జెప్పక దేవ మనుష్యవేశ్యలను జెప్పినాఁడు. అపాంగవిభ్రమములందు నిపుణులైన వేశ్యలకుఁగూడ మోహము గొలుపునంతటి యపాంగవిభ్రమములు రాసక్రీడయందు నెఱపినాఁడని మోహకత్వాతిశయము తెలియుచున్నది.

మ. పటుశృంగారతరంగితాంగు లగుగోపాలాంగనల్ గొల్వ ను
త్కటబృందావనసైకతంబుల వసంతజ్యోత్స్నలన్ రోదసీ
తటవేశ్యాతతి దృగ్విలాసములచేఁతం జొక్క రాసక్రియా
నటనాటోపవశీకృతత్రిభువను న్నందజన్ మదిం గొల్చెదన్. 100

తా. బృందావనములో వసంతకాలమున రాత్రియందు వెన్నెల గాయుచుం డఁగా నినుకతిన్నెలయందుఁ జేరి, ముల్లోకంబులను వలపించునట్లు చెలువు గులుకఁ కడగంటివిభ్రమములు దేవమనుష్యవేశ్యలకుఁగూడ మరులు గొలుప, వేలకొలఁదిని, గోపికలు శృంగారరసప్రధానము లగురసములు చిప్పిలి తన్ను శృంగారచేష్టలు పచ రించుచుఁగొలుచుచుండగా, రాసక్రీడ సలుపుచు, భక్తజనులకు వశుఁడై విలసిల్లు గోపాలకృష్ణునికి నమస్కరించెద.

శ్లో॥ కదమ్బ మూలే క్రీడన్తం బృన్దావననివేశితమ్ ।
పద్మాసనస్థితం వన్దే వేణుం గాయన్త మచ్యుతమ్॥ 101

టీ. కదమ్బమూలే = కడిమిచెట్టుక్రింద, క్రీడన్తం = క్రీడించుచున్నవాఁడును, బృన్దా... వేశితమ్-బృన్దావన = బృందావనమందు, నివేశితమ్ = ప్రవేశించినవాఁడును, 'నిషేవితమ్' అనుపాఠమున, సేవించినవాఁడును- లేక, బృందావనమందలి గో గోప గోపీజనులచేత సేవింపఁబడినవాఁడును, పద్మాసనస్థితం=పద్మాసనమందుఁ గూర్చు న్నవాఁడును, 'పద్మోపరిస్థితం' అనుపాఠమున, పద్మ=తామరయొక్క, ఉపరి = మీఁద, స్థితం=ఉన్నవాఁడును అని యర్థము, వేణుం=పిల్లఁగ్రోవిని, గాయన్తం = గానము సేయుచున్నవాఁడును, అగు, అచ్యుతం = (వికారరహితుఁడైన) కృష్ణునిం గూర్చి, వన్దే=నమస్కరించుచున్నాను.

ఉ. పావనయామునాంబుకణభావితశీతలవాతధూతబృం
దావనపాళిఁ బుష్పితకదంబకవృక్షమూల కేళి రా

జీవనవీనపీఠిక వసించుచు వేణువినోదనాది యా
నావనజాయతేక్షణు నహర్నిశ మెన్నెద నిష్టసిద్ధికిన్. 101

తా. బృందావనమును జొచ్చి యందలిగోగోపికాదులెల్లఁ గొలువఁగాఁ గడిమిచెట్టుక్రిందఁ గ్రీడించుచుఁ దామరపై గూర్చుండి పిల్లంగ్రోవి యూదుచునుండు శ్రీకృష్ణునికి నమస్కరించెదను.

శ్లో॥ బాలం నీలామ్బుదాభం నవమణివిలసత్కిఙ్కిణీజాలబద్ధ
శ్రోణీజఙ్ఘాన్తయుగ్మం విపులరురునఖప్రోల్లసత్కణ్ఠభూషమ్ ।
ఫుల్లామ్భోజాభవక్త్రం హతశకటమరుత్పూతనాద్యం ప్రసన్నం
గోవిన్దం వన్దితేన్ద్రాద్యమరవర మజం పూజయే ద్వాసరాదౌ॥ 102

టీ. నీల + అమ్బుద + ఆభం = నల్లనిమబ్బువంటి కాంతి గలవాఁడును, నవ...యుగ్మమ్-నవ = తొమ్మిదివిధములైన, మణి = వజ్రము మొదలైనమణులచేత, విలసత్ = ప్రకాశించుచున్న, కిఙ్కిణీ = చిఱుగంటలయొక్క, జాల = దారముచేత, బద్ధ = కట్టఁబడిన, శ్రోణీ = పిఱుఁదలయొక్కయు, జఙ్ఘాన్త = పిక్కలచివరలయొక్కయు, ద్వాద్వమ్ = జంటగలవాఁడును - పిఱుఁదలయందు మొలనూలిగజ్జెలును కాళ్లయందు మువ్వగజ్జెలును గలవాఁడనుట, విపుల...భూషమ్-విపుల = పెద్దదియైన, రురు = నల్లచాఱలదుప్పియొక్క, నఖ = గోటిచేత, ప్రోల్లసత్ = మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న, కణ్ఠభూషమ్ = కంఠభూషణము గలవాఁడు దృష్టిదోషపరిహారముకొఱకు మెడయందలి భూషణముతో పెద్ద దుప్పిగోరు గూర్చుట నిట తెలియునది, ఫుల్లా...వక్త్రం-ఫుల్ల = వికసించిన, అమ్భోజ = తామరపూవుతో, ఆభ = సమానమైన, వక్త్రం = మొగముగలవాఁడును, హత...నాద్యం-హత = చంపఁబడిన, శకట = శకటాసురుఁడు, మరుత్ = తృణావర్తుఁడును, పూతనా = పూతనయు, ఆద్యం = మొదలుగాఁగలవాఁడును, శకటాసురతృణావర్తపూతనాదులను జంపినవాఁడనుట, ప్రసన్నం = నిర్మలుఁడైనవాఁడును, -అనుగ్రహము గలవాఁడును, వన్ది...వరమ్-వన్దిత = వందనము సేయఁబడువారైన, ఇన్ద్ర = ఇంద్రుఁడు, ఆది = మొదలుగాఁగల, అమర = దేవతలకు, వరమ్ = శ్రేష్ఠుఁడైనవాఁడును, వందితుల కెల్ల వందితుఁడైనవాఁడనుట, అజం = పుట్టుకలేనివాఁడును, బాలం = బాలుఁడును, అగు, గోవిన్దం = కృష్ణుని, వాసర + ఆదౌ = ప్రాతఃకాలమున, పూజయేత్ = పూజింపవలయును.

ఉ. బాలుఁ బయోదనీలు సురకపాలకవర్ణితశీలు ఘంటికా
లోలకటీతటీపదతలున్ హతచక్రసమీరశాంబరీ
జాలుఁ బ్రఫుల్లపద్మవిలసన్ముఖు వ్యాఘ్రనఖాభిరాము గో
పాలుఁ బ్రసన్ను నచ్యుతుఁ బ్రభాతసమర్చితుఁ జేయుఁగాఁ దగున్.

తా. నల్లనిమబ్బువంటి మేనిచాయ గలిగి, పిఱుఁదులయందును పాదములందును వజ్రములు మొదలైన రత్నములు దాఁపినచిఱుగజ్జెలదారములు విలసిల్లఁగా, పెద్ద పులిగోరు కంఠభూషణముగఁ బ్రకాశింపఁగా, విరిసిన తామరవంటి నెమ్మొగము గలిగి, శకటాసురునిని తృణావర్తుఁడు పూతన మొదలగువారిని జంపి, యింద్రాదులకెల్లఁ దలమిన్నయై పుట్టువులేనివాఁడయ్యు లీలారసమున బాలుఁడై యవతరించిన కృష్ణుని వేమఱను బూజింపవలయును.

శ్లో॥ వన్ద్యం దేవై ర్ముకున్దం వికసితకురువిన్దాభ మిన్దీవరాక్షం
గోగోపీబృన్దవీతం జితరిపునివహం కున్దమన్దారహాసమ్ ।
నీలగ్రీవాగ్ర్యపిఞ్ఛగ్రథనసువిలసత్కున్తలం భానుమన్తం
దేవం పీతామ్బరాఢ్యం యజ యజ దినశో మధ్యమాహ్నే రమాయై॥

తా. దేవైః=దేవతలచేత, వన్ద్యం=నమస్కరింపఁదగినవాఁడును, వికసి...దాభమ్-వికసిత=ప్రకాశించుచున్న, కురువిన్ద=కెంపులయొక్క, ఆభం=కాంతిగలవాఁడును, ఇన్దీవర+అక్షం=నల్లకలువరేకులవంటి కన్నులు గలవాఁడును, గో...వీతం-గో=గోవులయొక్కయు, గోపీ=గోపికలయొక్కయు, బృన్ద=సమూహముచేత, వీతం=చుట్టఁబడినవాఁడును, జిత...వహమ్-జిత=గెలువఁబడిన, రిపు=శత్రువులయొక్క, నివహమ్=సమూహముగలవాఁడును, కున్ద...హాసం-కున్ద=మల్లెలవంటియు, మన్దార=కల్పవృక్షములవంటియు, హాసం=చిఱునవ్వు గలవాఁడును, నీల...కున్తలం-నీలగ్రీవ=నెమిలియొక్క, అగ్ర్య=శ్రేష్ఠమైన, పిఞ్ఛ=పురియొక్క, గ్రథన=కూర్చుటచే, సు+విలసత్=మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్న, కున్తలం=కురులుగలవాఁడును 'పిఞ్ఛాకలనసువిలసత్' అనుపాఠమున, పిఞ్ఛ=నెమిలిపురియొక్క, ఆకలన=కట్టుటచేత, మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నకురులు గలవాఁడని యర్థము. భానుమన్తం=కాంతులతోఁ గూడినవాఁడును, పీతామ్బర+ఆఢ్యం=పీతాంబరముచేఁ బూర్ణుఁడైనవాఁడును-పచ్చని వలువను గట్టినవాఁడనుట, దేవం=దేవుండగు, ముకున్దం=శ్రీకృష్ణుని, దినశః=ప్రతిదినమును, మధ్యమాహ్నే=మధ్యాహ్నకాలమునందు, రమాయై=సంపదకొఱకు, యజ యజ=పూజింపుము పూజింపుము.

మ. కురువిందప్రతిమానమోహనతనుఁ గోగోపికాసంవృతు
న్సురసందోహ మునీంద్రవందితు ముకున్దుం గుందమందారసుం
దరమందస్మితుఁ బింఛభూషణు రిపుధ్వంసిన్ సువర్ణాంబరున్
సరసీజాక్షుని మధ్యమాహ్నమునఁ బూజల్ సేసి శ్రీలొందెదన్.

తా. దేవతలచే వందనీయుఁడై, వికసిల్లిన కెంపులజిగి గల మేనిచాయతో,

నల్లగలువరేకులవంటికన్నులు గలిగి, గోవులు గోపికలును గుంపులు గట్టి చుట్టును బలిసియుండఁగా, శత్రుసమూహముల జయించి, మొల్లలను గల్పవృక్షములను బోలు తెలినవ్వులు నివ్వటిల, మేలైన నెమిలిపురికి జెరువుటచేఁగురులు ప్రకాశించుచుండఁగా, కాంతులు దొంతరలుగొనుచు, పచ్చవలువఁ గట్టి వెలయుచుండుదేవుని శ్రీకృష్ణుని మధ్యాహ్నమునందు సంపద గలుగుకొఱకు యజింపుము.

శ్లో॥ చక్రాస్త్రధ్వస్తవైరివ్రజ మజిత మపాస్తావనీభార మాద్యై
రావీతం నారదాద్యై ర్మునిభి రభినుతం తత్త్వనిర్ణీతిహేతోః
సాయాహ్నే నిర్మలాఙ్గం నిరుపమరుచిరం చిన్తయే న్నీలభాసం
మన్త్రీ విశ్వోదయస్థిత్యపహరణపదం ముక్తిదం వాసుదేవమ్॥104

టీ. మన్త్రీ = గోపాలమంత్రము జపించువాఁడు, చక్రా...వ్రజం-చక్ర + అస్త్ర=సుదర్శనచక్రముకొనచే, ధ్వస్త=పటాపంచలు సేయఁబడిన, వైరి = శత్రువుల యొక్క, వ్రజం=సమూహముగలవాఁడును, కావునసే, అజితం=శత్రువులచే జయింపఁబడనివాఁడును, అపా...భారం-అపాస్త=పోఁగొట్టఁబడిన, అవనీ = భూమియొక్క, భారం=బరువును గలవాఁడు - భూభారమును దొలఁగించినవాఁడనుట, ఆద్యైః= ఆద్యులగు బ్రహ్మాదులచేత, ఆవీతమ్ = పరివేష్టింపఁబడినవాఁడును నారద + ఆద్యైః= నారదుఁడు మొదలైన, మునిభిః = మునులచేత, తత్త్వ...హేతోః - తత్త్వము యొక్క, నిర్ణీతి = నిశ్చయించుట అనెడు, హేతోః=కారణమువలన - తత్త్వము నిర్ణయించుకొఱకు అనుట, అభినుతం=స్తోత్రముచేయఁబడినవాఁడు - నారదాదులు శ్రీకృష్ణునితత్త్వమును నిర్ణయించువాక్యములచే స్తోత్రము చేయుచురనుట, నిరుపమరుచిరం- నిరుపమ=సాటిలేని, రుచిరం=మనోజ్ఞుఁడైనవాఁడును, 'నిరుపమ మచిరం' అను పాఠమున, నిరుపమం=సాటిలేనివాఁడును, 'అచిరం' అనునది 'చింతయేత్' అను క్రియతో నన్వయించుచున్నది. నిర్మల + అఙ్గం - నిర్మల=నిర్మలములైన - సత్త్వనిర్మితములైన యనుట, అఙ్గ=అవయవములు గలవాఁడును, నీలభాసం=నల్లనికాంతి గలవాఁడును, విశ్వో...పదం-విశ్వ=జగత్తుయొక్క, స్థితి=ఉనికికిని, అపహరణ= లయమునకును పదం=స్థానమైనవాఁడును-వానియందే జగము పుట్టి లయించుననుట, ముక్తిదం=మోక్షమునొసఁగువాఁడును, అగు, వాసుదేవం=వసుదేవుని కుమారుఁడైన కృష్ణుని, సాయాహ్నే=సాయంకాలమునందు, చిన్తయేత్=చింతింపవలయును.

మ. క్షితిభారాపహు నారదాదిమునిరాడ్జీసేవ్యు విశ్వోదయ
స్థితిసంహారవిశారదున్ నిరుపమశ్రీనిర్మలాంగున్ సము
న్నతచక్రాయుధఖండితారి నజితున్ సాయంబునం గొల్వ నం
తతవిజ్ఞానము భుక్తిముక్తు లమరున్ దన్మంత్రసంసిద్ధికిన్.

తా. చక్రముకొనచే శత్రుసమూహములం బటాపంచలు సేయువాఁడు గావున

శత్రువులచే జయింపంబడనివాఁడును, భూభారమును దొలగించినవాఁడును, అర్యులగు బ్రహ్మాదులచేఁ బరివేష్టింపంబడినవాఁడును, నారదుఁడు మొదలైనమునులచే తత్త్వము నిర్ణయించుకొనుచు స్తోత్రము చేఁబడినవాఁడును, శుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహుఁడును, సాటిలేని కాంతి దళుకొత్తువాఁడును, నల్లనిమేనిచాయ గలవాఁడును, జగమునకు జననమును లయమును గలుగుస్థానమైనవాఁడును, మోక్షదాయకుఁడును అగు వసుదేవునికుమారుని కృష్ణుని గోపాలమంత్రజపపరుఁడు సాయంకాలమున ధ్యానింపవలయును.

శ్లో॥ కోదణ్డమైన్దవ మఖణ్డ మిషుంచ పౌష్పం
చక్రాబ్జపాశసృణికాఞ్చనవంశనాళమ్।
బిభ్రాణ మష్టవిధబాహుభి రర్కవర్ణం
ధ్యాయేద్ధరిం మదనగోపవిలాసవేషమ్॥ 105

టీ. అఖణ్డం = సంపూర్ణమైనదియు, ఐక్షవం = చెఱకువికారమైనదియు నగు, కోదణ్డం=విల్లును, పౌష్పం=పుష్పమయమైన, ఇషుంచ=బాణమును, చక్రా... నాళమ్-చక్ర=చక్రమును, అబ్జ=శంఖమును, పాశ=పాశమును, సృణి=అంకుశమును, కాఞ్చన=బంగారుమయమైన, నాళమ్ = పిల్లఁగ్రోవిని, అష్టవిధబాహుభిః = ఎనిమిది విధములైన చేతులతో, బిభ్రాణం = ధరించుచున్నవాఁడును, అర్కవర్ణం = సూర్యునివంటివర్ణముగలవాఁడును, మదన... వేషమ్-మదనగోప = మదనగోపాలరూపమైన, విలాస=విలాసముతోఁగూడిన, వేషమ్ = వేషముగలవాఁడును - విలాసయుక్తమైన మదనగోపాలమూర్తి గలవాఁడనుట, అగు, హరిం=విష్ణువును, ధ్యాయేత్=ధ్యానింపవలయును- ఇచట మదనగోపాలరూపమైన మూర్తివిశేషమును జెప్పుటచే అష్టవిధబాహువులును, అర్కవర్ణమును జెప్పినాఁడని తెలియునది. మదనగోపాలుఁడు గావున నే మదనత్వసూచకముగా చెఱకువిల్లును పూఁబాణమును, గోపాలత్వసూచకముగా పిల్లఁగ్రోవియుఁ దాల్చినాఁడని తెలియునది.

చ. విరులలకోరియుం జెఱకుసీవిల్లు గుణాంకుశశంఖచక్రముల్
కరముల నాటిటం జెలఁగఁ గాంచనవేణువు రెండుచేతులన్
మెఱయఁగఁ బట్టి సూర్యరుచి మీఱిన గోపకుమారమన్మథు
న్హరి నవమోహనాంగుని మనంబున నిల్పెద నిష్టసిద్ధికిన్; 105

తా. రెండుచేతుల శంఖచక్రములను, రెండుచేతుల చెఱకువిల్లును పుష్పబాణమును, రెండుచేతుల పాశాంకుశములను తక్కిన రెండుచేతులతో బంగారువేణువును బట్టి వాయించుటయు, నిట్లెనిమిదివిధములైన హస్తములందును ఆయాయాని దాల్చి సూర్యునివలె నెఱ్ఱని కాంతిం దేజరిల్లుచు, విలాసప్రయుక్తమైన మదనగోపాలమూర్తిని దాల్చిన శ్రీవిష్ణుని ధ్యానింపవలయును.

* అవ.— ఒకగోపికకును గృష్ణునికిఁ గలిగినయుక్తిప్రత్యుక్తులను గవి చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ అఙ్గుళ్యా కః కవాటం ప్రహరతి ? కుటిలే ! మాధవః, కిం వసన్తో?
నో చక్రీ, కిం కులాలో?, నహి ధరణిధరః, కిం ద్విజిహ్వః ఫణీన్ద్రః?
నాహం ఘోరాహిమర్దీ, కి మసి ఖగపతి? నో హరిః, కిం కపీన్ద్రః?
ఇ త్యేవం గోపకన్యాప్రతివచనజితః పాతు వ శ్చక్రపాణిః॥ 110

టీ. కః=ఎవఁడు, అఙ్గుళ్యా=వ్రేలిచేత, కవాటం=తలుపును, ప్రహరతి=కొట్టుచున్నాఁడు—ఇది గోపికవాక్యము. కుటిలే = కుటిలురాలా—కొట్టువాఁడు వీఁడని తెలిసియు తెలియనట్లు నటించుకపటాత్మురాలా యనుట, మాధవః=కృష్ణుఁడు—ఇది కృష్ణుని యుత్తరము—ఇట్లే మీఁద నెల్ల నూహించునది, వసన్తః కిం=వసంతుఁడా యేమి? మాధవశబ్దమునకు విష్ణుఁడనియు వసంతుఁడనియు నర్థములుగనుక కృష్ణుఁ డనునర్థమును గావలయునని వదలి వసంతుఁడని యర్థముగొన్నట్లు వసంతుఁడాయని యడిగినదని తెలియునది. నో = కాదు, చక్రీ=చక్రధారియగు కృష్ణుఁడను, (గోపిక) కులాలః కిం=కుమ్మరివాఁడా—చక్రియనుటకుఁ గృష్ణుఁడును కుమ్మరివాఁడును అర్థములుగనుక కుమ్మరవాఁడాయని యడిగినది. (కృష్ణ) నహి=కాదుకాదు, ధరణిధరః=(భూమిని ధరించు) విష్ణుఁడను. (గోపి) ద్విజిహ్వః=సర్పమగు, ఫణీన్ద్రః కిం = శేషుఁడవాయేమి — ధరణిధరశబ్దమునకు విష్ణుదేవుఁడును భూమిని దాల్చుశేషుఁడును అర్థములు గనుక శేషుఁడా యేమి యని యడిగినది. (కృష్ణ) న=కాను, అహం=నేను, ఘోరాహిమర్దీ—ఘోర=భయంకరమైన, అహి=సర్పమును—కాళియసర్పముననుట, మర్దీ = మర్దించినవాఁడను—నలఁగద్రొక్కినవాఁడను—కృష్ణుఁడననుట—నేను సర్పము గాను; సర్పమును గెలిచినవాఁడనని స్వాభిప్రాయప్రకాశనము తెలియునది. (గోపి) ఖగపతిః=గరుత్మంతుఁడు, అసి కిం=అగుదువాయేమి? సర్పమును గొట్టువాఁడు గరుడుఁడును అగును గాన గరుడుఁడా యని యడిగినది. (కృష్ణ) న=కాను, హరిః=కృష్ణుఁడను. (గోపి) కపీన్ద్రః కిం=కోఁతుల రాజా యేమి—పెంకికోఁతివాయేమి? యనుట, హరి యనఁగా కృష్ణుఁడును కోఁతియు నర్థమగును గావున కోఁతివా యని యడిగినది. ఇతి=అని, ఏవం=ఈప్రకారముగ, గోప...జితః—గోపకన్యా=గొల్లకన్నియయొక్క, ప్రతివచన=బదులు మాటచేత, జితః=గెలువఁబడినవాఁడగు, చక్రపాణిః=కృష్ణుఁడు, వః=మిమ్ము, పాతు=రక్షించుఁగాక.

తా. శ్రీకృష్ణుఁ డొకగోపికయింటికిఁబోయి తలుపు తట్టఁగా నది కృష్ణుఁడని తెలిసి-

---

* ఈశ్లోకములు రెండును పెక్కుప్రతులం గనుపట్టవు. కావుననే తెనుఁగుపద్యములును వీనికి లేవని తెలియునది.

యుఁ గపటముగా 'ఎవరు వ్రేలితోఁ దలుపు దట్టుచున్నారు?' అని యడిగెనుకృష్ణుఁడు 'కుటిలాత్మురాలా! మాధవుఁడను' అనెను. అందులకది 'వసంతుఁడా' యని యడుగఁగాఁ గృష్ణుఁడు 'కాదు చక్రి' యనెను. దానికది 'కుమ్మరియా' యనఁగాఁ గృష్ణుఁడు 'కాదు ధరణీధరుఁ' డనెను. అది 'సర్పమగు ఆదిశేషుఁడా' యనఁగాఁ గృష్ణుఁడు 'కాదు నేను భయంకరమగు సర్పమును మర్దించినవాఁడను' అనెను, అందుకది 'గరుడుఁడా' యనఁగాఁ గృష్ణుఁడు 'కాదు నేను హరిని' అనెను. దాని కది 'కోఁతియా' యని యడిగెను. ఇట్లా గొల్లకన్నియ ప్రతివచనములచే గెలువఁబడినకృష్ణుఁడు మిమ్ము రక్షించుఁగాక.

అవ. రాధగృహమునుండి చంద్రావళియింటికిఁ బోయి తలుపు దట్టఁగా చంద్రావళికిని కృష్ణునికిని గలిగిన యుక్తిప్రత్యుక్తికను జెప్పుచున్నాఁడు.

శ్లో॥ రాధామోహనమన్దిరా దుపగత శ్చన్ద్రావళీ మూచివాన్
రాధే క్షేమ మయేఽస్తి తస్య వచనం శ్రుత్వాఽఽహ చన్ద్రావళీ
కంస క్షేమ మయే విముగ్ధహృదయే కంసః క్వ దృష్ట స్త్వయా
రాధా క్వేతి విలజ్జితో నతముఖః స్మేరో హరిః పాతు వః. 111

టీ. రాధామోహనమన్దిరాత్—రాధయొక్క మనోజ్ఞమైన గృహమునుండి. ఉపగతః సన్=వచ్చినవాఁడై, చన్ద్రావళీం=చన్ద్రావళీ యనుమటిరొక గోపికనుగూర్చి, ఊచివాన్=ఇట్లుచెప్పినవాఁడయ్యె, అయే రాధే=ఓరాధా, క్షేమం=కుశలము, అస్తి=కలదా—నీవు కుశలమా యనుట, ఇట చంద్రావళిని రాధ యని తలఁచి 'రాధా! క్షేమమా'యని యడిగినాఁడని తెలియునది, తస్య=ఆకృష్ణునియొక్క, వచనం=మాటను, శ్రుత్వా=విని, చన్ద్రావళీ=చంద్రావళి, కంస=ఓ కంసా, క్షేమం=క్షేమమే, అని, ఆహ=చెప్పెను. చంద్రావళి తనకు రాధ మిక్కిలిపగతురాలు గనుక అట్టిరాధగాఁదలఁచి తన్నుఁ గృష్ణుఁడడుగఁగాఁ గోపించి తాను కృష్ణునికి మిక్కిలి పగవాఁడగుకంసునిగాఁ గృష్ణునిగాని 'కంసా! క్షేమము' అనెనని మనోభావోద్ఘాటనము తెలియునది. ఇందులకుఁ గృష్ణుఁడు, 'అయే=ఓసీ, విముగ్ధహృదయే-విముగ్ధ=మిక్కిలిచేలమైన, హృదయే=హృదయము గలదానా, కంసః=కంసుఁడు, క్వ=ఎక్కడ, త్వయా=నీచేత, దృష్టః=చూడఁబడినాఁడు—కృష్ణుఁడ నగు నేను వచ్చియుండఁగాఁ గంసుఁడంటివే! ఇక్కడఁ గంసుఁడు నీకగపడినాఁడా? యని కృష్ణుఁడడుగుట తెలియునది. అందులకుఁ జంద్రావళి, రాధా=రాధ, క్వ=ఎక్కడ (త్వయా=నీచేత, దృష్టా=చూడఁబడినది) ఇతి, అని, (ఆహ=చెప్పెను) అని అధ్యాహార్యము. కంసుఁడెక్కడఁ గనబడినాఁడని నన్నడిగితివే నీకు రాధ యెక్కడఁ గనఁబడినది చెప్పుమని యన్నదని తెలియునది. 'నీకుఁ గంసుఁడెట్లో నాకు రాధ యట్లు' అని దీనిచేఁ దెలిపినదని యూ

కించనది. ఇట్లడిగినందులకు, విలజ్జితః=మిక్కిలి లజ్జను బొందినవాఁడై. నతముఖః=వంగి నముఖము గలవాఁడును-మొగము వంచినవాఁడును, స్మేరః=నవ్వు గలవాఁడును అగు, హరిః=కృష్ణుఁడు, వః=మిమ్ము, పాతు=రక్షించుఁగాక.

తా. రాధయొక్క [illegible] ముఖ్యముగా [illegible] వచ్చి, కృష్ణుఁడు చంద్రావళిని జూచి రాధ గా భ్రమించి 'రాధా! క్షేమమేగా' యని యడుగఁగా, చంద్రావళి కోపించి 'కంసా! క్షేమ మే' యనుచుండ, కృష్ణుఁ డాకిటువలె దెలియక 'ఓసీ! నీవు గంసునిచేక్కొనఁగఁబడినావా' డనఁగాఁ జంద్రావళి 'నీవు రాధ యెక్కడఁ గనఁబడినది' అని యడుగఁగా గృష్ణుఁ డది చంద్రావళి యని తెలిసికొని సిగ్గున దల వాంచి నవ్వుకొనెను. అట్టికృష్ణుఁడు మిమ్ము రక్షించుఁగాక!.

శ్లో॥ యా ప్రీతి ర్విదురార్పితే మురరిపో కుంత్యర్పితే యావృశీ
యా గోవర్ధన మూర్ధ్ని యా చ పృథుకే స్తన్యే యశోదార్పితే।
భారద్వాజసమర్పితే శబరికాదత్తేఽధరే యోషితాం
యా ప్రీతి ర్మునిపత్నిభక్తిరచితేఽప్యత్రాపి తాం తాం కురు॥ 112

టీ. హే మురరిపో=ఓవిష్ణూ, విదుర + అర్పితే=విదురునిచే నర్పింపఁబడిన యన్నమునందు, యా=ఏ, ప్రీతిః=ప్రియము గలిగెనో, కుంతీ + అర్పితే=కుంతిచే నర్పింపఁబడిన దానియందు, (యా ప్రీతిః=ఏప్రీతి కలిగెనో)-ఇక్కడ మీఁద నిట్లు దెలియునది. గోవర్ధనమూర్ధ్ని=గోవర్ధనపర్వతశిఖరమున, ఏప్రీతి కలిగెనో, పృథుకే=(కుచేలుని) అటుకులయందును, యశోదా + అర్పితే=యశోదచేత నీయఁబడిన, స్తన్యే=చన్నుఁబాలునందును, భారద్వాజసమర్పితే=భరద్వాజుఁ డొసఁగినట్టి విందునందును, శబరికాదత్తే = శబరి యిచ్చిన ఫలాదులందును, యోషితాం=గోపస్త్రీలయొక్క, అధరే=మోవియందును, ముని...రచితే-మునిపత్ని=మునులభార్యలచేత, భక్తి=భక్తితోడ, రచితే=కల్పింపఁబడినయన్నము నందు, (యా ప్రీతిః=ఏప్రీతి కలిగెనో) అత్రాపి = ఇందును-ఈకర్ణామృతమందును, తాం తాం=ఆయాప్రీతిని, కురు=చేయుము.

మ. శ్రమణావన్యము రాధికాధరము భారద్వాజువిందుల్ ముని
ప్రమదాభక్తము మాతృదత్తకుచధారల్ విప్రుముంగొంగుభ
క్ష్యము గోవర్ధనపూజయున్ విదురుమృష్టాన్నంబుఁ గుంతీసప
ర్య మదిం గైకొనునట్లు నాకవితఁ గృష్ణా ప్రీతిఁ జేకోఁగదే. 112

తా. ఓ కృష్ణా! విదురునియన్నమందును, కుంతి పెట్టినభోజనమందును, గోవర్ధన [illegible]పట్టియన్నాదులందును, కుచేలునియటుకులందును, యశోదచన్నుఁబాలయందును, భారద్వాజుఁడు చేసినవిందునందును, శబరి యిచ్చినఫలంబులందును, మునిభార్య

లు పెట్టిన యున్నమందును, ఏప్రీతి నీవుండెనో యట్టిప్రీతి యీకర్ణామృతమందును నుండు పుము.

శ్లో॥ *కృష్ణానుస్మరణా దేవ పాపసఙ్ఘాతపఞ్జరః ।
శతధా భేద మాయాతి గిరిర్వజ్రహతో యథా॥ 113

టీ. పాప... పఞ్జరః-పాప=పాపములయొక్క, సఙ్ఘాత=సమూహమనెడి, పఞ్జరః=గూడు-గూటివలె బంధకమైయున్న పాపసమూహ మనుట కృష్ణ+అనుస్మరణా దేవ=కృష్ణు నెడతెగక స్మరించుటచేతనే, వజ్రహతః=వజ్రాయుధముచేఁ గొట్టఁబడిన, గిరిః యథా=కొండవలె, శతధా=నూఱువిధములుగా, భేదం=బ్రద్దలు పాఱుటను, ఆయాతి=పొందుచున్నది.

తా. వజ్రాయుధముచేత కొండ నూఱుబ్రద్ద లగునట్లు, బంధకమైనపాపసమూహము కృష్ణు నెడతెగక స్మరించుటచేతనే పటాపంచలగును.

ఇతి శ్రీలీలాశుకవిరచితే శ్రీకృష్ణకర్ణామృతే తృతీయశతకం సమాప్తమ్.

క. వనజాక్షుఁడు కర్ణామృత
మును జదివిన వ్రాయ వినినఁ బురుషులకును నో
ధనకనకవస్తువాహన
తనయాదిసమృద్ధి శాశ్వతంబుగ నొసఁగున్.

మాలినీవృత్తము. జలరుహదళనేత్రా సర్వరాడ్వైరిపుత్రా
ఖలజనఘనవాతా కంజసంజాత తాతా
సలలితగుణభూషా సత్యనిత్యైకభాషా
విలసితసితహాసా వేంకటాహార్యవాసా.

మ. ఇది కృష్ణాశ్రయయోగిపుంగవకృపాకవీక్షాత్తసారస్వతా
భ్యుదయశ్రీవిభవప్రసిద్ధ చిదచిద్వద్బ్రహ్మతత్త్వమాశాంతిన
త్యుదయాభూషణ వెల్లపూడిమణి పెద్దామాత్య వెంగాగ్రణీ
గదితాఖ్యానము వొల్చుఁ బ్రాథమిక మై కర్ణామృతస్వోక్తిన్.

---

* ఈ శ్లోక మొకానొకప్రతియందే కనుపట్టుచున్నది కనుక దీనికి వెనుకను పద్యము లేదు.